5

Kütüb-i Sitte

AKÇAĞ

Prof. Dr.
İBRAHİM CANAN

Kütüb-i Sitte

MUHTASARI TERCÜME VE ŞERHİ

AKÇAĞ

Doç. Dr.
İBRAHİM CÂNAN

Kütüb-i Sitte

MUHTASARI
TERCÜME VE ŞERHİ

5. CİLT

Basım Yayım Pazarlama A.Ş.
Tuna Cad. No. 8/1 06420 Kızılay-Ankara
Tel: 0. (312) 432 17 98-433 86 51 Fax : 432 28 52

AKÇAĞ YAYINLARI: 116

Hadis : 3/5

ISBN 975-338-054-2 (Takım)
ISBN 975-338-059-3 (5. CİLT)

Editör : *Ahmet Hikmet Ünalmış*
Tashih : *İsmail Karakaya, Ömer Parlak*
Ahmet Tülek

Baskı Yeri : *Ankara 1995*
Cilt : *Balkan Cilt Sanayii*
Film Montaj : *Ekspress Basım Hizmetleri*

ÖLÜMÜ TEMENNİ BÖLÜMÜ

979 ١- عن أنس رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: لاَ يَتَمَنَّيَنَّ أَحَدُكُمُ الْمَوْتَ مِنْ ضُرٍّ أَصَابَهُ. فَإِنْ كَانَ لاَبُدَّ فَاعِلاً فَلْيَقُلِ: اللّٰهُمَّ أَحْيِنِي مَا كَانَتِ الْحَيَاةُ خَيْراً لِي. وَتَوَفَّنِي إِذَا كَانَتِ الْوَفَاةُ خَيْراً لِي.] أخرجه الخمسة.

1. (979)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:*

"Sizden hiç kimse, maruz kaldığı bir zarar sebebiyle ölümü temenni etmesin. Mutlaka bunu yapmak mecburiyetini hissederse, bari şöyle söylesin: "Rabbim, hakkımda hayat hayırlı ise yaşat, ölüm hayırlı ise canımı al!" [Buharî, Merdâ 19, Da'avat 30; Müslim, Zikr 10, (2680); Tirmizî, Cenâiz 3, (971); Ebu Dâvud, Cenâiz 13, (3108, 3109); Nesâî, Cenâiz 1, (4, 3).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ilk muhatabı Ashab-ı Kirâm ise de, kıyamete kadar gelecek bütün müslümanlar aynı şekilde muhatap olmaktadırlar, yani yasak hükmü bâkidir.

2- Hadiste mevzubahs edilen "zarar" için, seleften bir çoğu "dünyevî zarar" demiştir. Buna göre, kişi "dininde fitneye düşmek" gibi dinî bir zarar mevzubahis olacak olsa, hadisteki nehyin dışında kalacağı belirtilmiştir. Hatta *İbnu Hibbân*'da gelen bir rivayette bu husus daha da sarahetle gözükmektedir:

لاَ يَتَمَنَّيَنَّ أَحَدُكُمُ الْمَوْتَ لِضُرٍّ نَزَلَ بِهِ فِي الدُّنْيَا

"Sizden hiç kimse dünyada mâruz kaldığı musibet sebebiyle ölümü temenni etmesin". Burada *"dünyada"* diye sebep açıkça belirtilmektedir. Sahabeden bazıları, dünyevî olmayan mülahazalarla ölümü temenni etmiştir. Nitekim Muvatta'da *Hz. Ömer*'in şöyle dua ettiği kaydedilir:

اَللّٰهُمَّ كَبِرَتْ سِنِّى وَضَعُفَتْ قُوَّتِى وَانْتَشَرَتْ رَعِيَّتِى فَاقْبِضْنِى إِلَيْكَ غَيْرَ مُضَيِّعٍ وَلاَ مُضَرِّطٍ

"Ey Rabbim, yaşım ilerledi, kuvvetim zayıfladı, raiyyetim her tarafa intişâr etti. Artık fazla zarara düşmeden, ölçümü kaçırmadan beni yanına al".

Yine Muvatta'da, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da şöyle dua ettiği nakledilmiştir:

اَللّٰهُمَّ اَسْأَلُكَ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَتَرْكَ الْمُنْكَرَاتِ وَحُبَّ الْمَسَاكِينِ وَإِذَا اَرَدْتَ فِى النَّاسِ فِتْنَةً فَاقْبِضْنِى إِلَيْكَ غَيْرَ مَفْتُونٍ

"Ya Rabbi, senden bana hayırlı işlerin fiilini, kötü işlerin terkini, fakirlerin sevgisini müyesser kılmanı temenni ediyorum. İnsanlar arasında bir fitne yaratacaksan, beni yanına al, fitneye bulaşmamış olarak dünyadan ayrılayım."

Keza *Ahmet İbnu Hanbel* ve başka kaynaklarda kaydedildiğine göre, ***Âbis el-Gıfârî*** şöyle dua etmiştir: *"Ey Tâun! beni al götür!"*. Kendisine: *"Niye böyle söylüyorsun, **Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*** **"Ölümü temenni etmeyin"** demedi mi!" denince şu cevabı vermiştir: "Ben Resûlullah'ın şöyle söylediğini işittim:

بَادِرُوا بِالْمَوْتِ سِتًّا اِمْرَةَ السُّفَهَاءِ وَكَثْرَةَ الشُّرَطِ وَبَيْعَ الْحُكْمِ واسْتِخْفَافًا بِالدَّمِ وَقَطِيعَةَ الرَّحِمِ وَنَشْئًا يَتَّخِذُونَ الْقُرْآنَ مَزَامِيرَ يُقَدِّمُونَ اَحَدَهُمْ لِيُغَنِّيَهُمْ وَإِنْ كَانَ اَقَلَّهُمْ فَهْمًا

"(Kıyamet alâmetlerinden) şu altı hâl zuhur etmezden önce ölüme koşun: Sefih (kıt akıllı) insanların hâkimiyeti, polislerin çoğalması, hükmün satılması (mahkemelerde rüşvetle hüküm verilmesi), insan kanının değerini kaybetmesi, sıla-i rahmin kaybolması, Kur'ân'ı musiki yerine tutacak zamanelerin zuhûru. Bunlar, anlayışça en gabîleri bile olsa, sırf kendilerine teganni yapsın diye içlerinden birine üstünlük tanırlar."

Bu mevzuya temas eden âlimler, ölüm temennisiyle ilgili, Kur'ân'dan da iki ayet gösterirler:

1- *Hz. Yusuf*'un duası:

تَوَفَّنِى مُسْلِمًا وَاَلْحِقْنِى بِالصَّالِحِينَ

"Benim canımı müslüman olarak al ve beni sâlihlere dâhil eyle" (Yusuf 101). Hz. Yusuf bu duayı, dünyevî nimetlerin zirvesine ulaşınca yapmıştır.

2- *Hz. Süleyman*'ın duası:

وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ

"Rabbim!... Rahmetinle beni iyi kullarının arasına koy" (Neml 19).

Buharî'de kaydedilen Resûlullah'ın bir duası da şöyle:

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْلِي وَارْحَمْنِي وَاَلْحِقْنِي بِالرَّفِيقِ الأَعْلَى

Bu duaların ölüm geldiği ana mahsus olduğu belirtilir, yani bu dualarda ölümün âcilen gelmesi istenmiyor, "Öleceğimiz vakit hayırlı bir sonla hayatımız kapansın, öbür dünyada salihlerle birlikte olalım" temennisinde, duasında bulunuluyor" denmiştir. Ayrıca, "Dualarda ölüme yer verilmesi, ölmeyi istemek değil, ölüm hadisesini zihinde canlı tutmak, unutmamak içindir" şeklinde açıklama da yapılmıştır.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), hayatın mü'min hakkında ölümden hayırlı olduğunu söyler:

لاَيَزِيدُ الْمُؤْمِنَ عُمْرُهُ إِلاَّ خَيْرًا

"Mü'min kişinin ömrü, onu hayırca ziyadeleştirir."

وَلاَ يَتَمَنَّيَنَّ اَحَدُكُمُ الْمَوْتَ إِمَّا مُحْسِنًا فَلَعَلَّهُ اَنْ يَزْدَادَ خَيْرًا وَإِمَّا مُسِيئًا فَلَعَلَّهُ اَنْ يَسْتَعْتِبَ

"Sizden kimse ölümü temenni etmesin. Muhsin (iyi amel üzere) ise hayır cihetiyle artacağı umulur. Kötü amel işliyorsa kötülükten dönüp Allah'ın rızasını arayacağı ümid edilir". Mamafih, iyilerin de bozulma ihtimali olsa da bunun istisna olduğu, aslolanın, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın buyurduğu gibi yaşamanın daha hayırlı olacağı belirtilmiştir. Şu halde ölüm, hayırlı amellerin, sevabın son bulmasıdır. Öyle ise ölüm temenni edilmemelidir.

3- ÖLÜM TEMENNİSİ NİÇİN YASAKLANMIŞTIR?

İslâm akidesine göre, ecel kaderle bağlıdır, dua ve temenni ile değil. Kişinin eceli gelince, istese de istemese de, ne uzar ne kısalır (Yunus 49, Nahl 61). Şu halde ölümü temenni etmek veya etmemek terbiyevî, ahlakî bir yöne sâhip, bir mü'minlik edebidir. Bu açıdan ölümü temennî etmede iki mühim ahlâki mahzur görmek mümkündür:

1) Kadere karşı bir itiraz mevzubahistir.

2) Gayesi çeşitli hallerle imtihan olan hayat vazifesinden kaçmak vardır. Bu ise meskenettir, kişiyi ruhen yıkmaktır. Kur'ân-ı Kerim, maldan, candan, meyvelerden eksiltmeler, musibetler ve korkularla imtihan edilmek üzere insanın yaratıldığını bildirmekte (Bakara 155, Mülk 2.) bu imtihanı kazanmak için sabır

tavsiye etmektedir. Yarın kıyametin kopacağını bilse bile, bugün elindeki filizini dikmeyi emretmektedir.

Böylesi bir hayat anlayışı vaz'eden İslâm dininin diğer taraftan, dünyevî, maddî musibetler sebebiyle ölümü temennî etmeyi tecvîz etmesi tenâkuz olurdu. Ve bu durumlarda ölümü temenni etmenin meşru olması, hayatın musibetleri karşısında mukavemet gücünü kırıcı olurdu. Hatta,ölümü temenni etmeyi meşru kılan sebepler arasında zikredilen hallerin zuhurunda bile hayattan kaçmanın esas alınmaması gerekir. Zira ölümü temenniyi meşru kıldığı belirtilen hallerle ilgili rivayetlerin asıl gayesi, sayılan o hallerin kötülüğünü tedris, zihinlerde tesbittir. Sözgelimi son kaydettiğimiz hadiste tâdâd edilen altı halden, meselâ "hükmün satılması" yani rüşvet yoluyla mahkemelerden hüküm istihsâli, bir cemiyette adaletin kalmadığının ifadesidir. Böyle bir cemiyet, içtimaî bozukluğun en ileri safhalarına varmış demektir. İnananlar, **ölümü bile meşru kılacak** böylesine kötü bir amelden nehyedilmiş olmaktadır. Sayılan diğer ameller de öyle.

Bu çeşit hadislerin asıl gayesi, sayılan ameller sebebiyle ölümün temennisini meşru kılmak olsaydı, her devirde ölümü temenni etmek meşru olmuş olurdu, zirâ bu kötü ameller hiç bir zaman cemiyetlerde eksik olmamış, aksine hep işlenegelmiştir. Söylediğimiz bu hususu te'yid eden bir durum, *Ahmet İbnu Hanbel*'den kaydettiğimiz rivayetin bir başka veçhinde, بَادِرُوا بِالأَعْمَالِ سِتًّا **"Altı kötü iş zuhur etmezden önce hayır amel işlemekte acele edin..."** denmiş olmasıdır. Yani o fitneler hatırlatılarak, iyi amele teşvik edilmektedir.

980 ٢ - وفى رواية النسائى عن قيس بن أبى حازم قال: [دَخَلْتُ عَلَى خَبَّابٍ وَقَدِ اكْتَوَى فِى بَطْنِهِ سَبْعاً. وَقَالَ: لَوْلاَ أَنَّ رسول الله ﷺ: نَهَانَا أَنْ نَدْعُوَ بِالْمَوْتِ لَدَعَوْتُ بِهِ].

2. **(980)**- *Kays İbnu Ebi Hâzım* anlatıyor: "*Habbâb İbnu Eret* (radıyallahu anh)'in yanına girmiştim. Karnından yedi yeri dağlatmıştı. Bana: "Eğer Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ölümü taleb etmekten bizi men etmeseydi mutlaka onu taleb ederdim" dedi. [Nesâî, Cenâiz 2, (4, 4); Buharî, Merdâ 19, Da'âvât 30, Rikak 7, Temennî 6; Müslim, Zikr 12, (2681).]

AÇIKLAMA:

Habbâb İbnu Eret (radıyallahu anh) ilk müslümanlardandır ve müşriklerin işkencelerine en ziyade mâruz kalanlardan biridir. Daha önce de belirttiğimiz üzere, ateş üzerine yatırılmak gibi ağır işkencelerden aldığı yaralar vücudunda hayat boyu devam eden izler bırakmış, zaman zaman tekrar iltihablanmak gibi durumlar ortaya çıkmıştır. Yukarıdaki rivayet böyle bir durumu aksettirmektedir. Eski yara yerlerinden açılan iltihabları dağlatmak yoluyla tedavi ettirmiştir. Bazı rivayetlerde *Kays, Habbâb*'ın yanına geçmiş olsun ziyareti için geldiğini belirtir.

Önceki rivayette olduğu gibi, burada da ölüm temennisinin yasaklanmış olduğunu görmekteyiz. *Habbâb* (radıyallahu anh) başka rivayetlerde daha sarîh olarak çekilen maddî sıkıntıları da tasvir ederek, *"O sıkıntılar tahammül edilemeyecek kadar ağırdı. Resûlullah yasaklamamış olsaydı, ölümü temenni ederdik"* demek istemektedir.

Şu sözler ona aittir: *"Ben Resûlullah'ın ashabından, benim çektiğim kadar belâ çeken bir başkasını bilmiyorum." "Resûlullah zamanında tek dirhem bulamazken, (şimdi) evin bir köşesinde kırkbin dirhemim var..."*

TEŞEKKÜR BÖLÜMÜ

Bu bölüm, aslında Kitâbu's-Sena ve'ş-Şükr adını taşır. Senâ, medih gibi övmek mânâsına gelir. Şükr, gelmiş olan bir nimete kavlen veya fiilen veya kalben mukabele edip o nimeti verene tâzim etmektir. Bir bakıma, yapılan iyiliğin idraki içinde olduğumuzu iyilik yapana izhar etmek, memnuniyetimizi ifâde etmektir. Dilimizde, insanlardan gelen iyiliğe karşı izhâr edilen şükrü, teşekkür kelimesiyle ifade ederiz. "Şükr" kelimesini ise, aynen "hamd" gibi Allah için kullanırız.

Şu halde kitabımızın aslına uyarak, şükür bölümü dememiz gerekirken, bunun dilimizdeki karşılığı olan teşekkür kelimesini kullandık. Zira kaydedilen hadislerden anlaşılacağı üzere, bu bölüm Allah'a karşı olan hamd ve şükrümüzü ele almıyor, insanlara karşı olan teşekkür borcumuzu ele alıyor.

Dinimiz, sâdece Allah'tan gelen nimetlerin şükrünün edasına kıymet vermez, insanların yaptığı iyiliklere karşı teşekkür etmeyi de bir borç kılar, buna da öbürü kadar kıymet verir. Hamd, kulluk borcu ise, teşekkür de insanlık borcudur. İslâm dini, mensuplarına, Allah'a hamd etmeyi emrettiği gibi, iyilik yapan insanlara da teşekkür etmeyi emretmektedir.

Şu halde bu bölümde, teşekkürün lüzum ve âdâbıyla ilgili hadislerden bazılarını göreceğiz.

981 ١– عن أسامة بن ذيد رضى اللّه عنهما قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ: مَنْ صُنِعَ إلَيْهِ مَعْرُوفٌ فقالَ لِفَاعِلِه جَزَاكَ اللّهُ خَيْراً فَقَدْ أَبْلَغَ فى الثَّنَاءِ]. أخرجه الترمذى.

1. **(981)**- *Usâme İbnu Zeyd* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Kim, kendisine yapılan bir iyiliğe karşı, bunu yapana: "Cezâkellâhu hayran (Allah sana hayırlı mükâfaat versin!)" derse, teşekkürü en mükemmel şekilde yapmış olur." [Tirmizî, Birr 86, (2036).]

AÇIKLAMA:

Senâ övme demektir. Ancak, yapılan iyiliğe karşı izhâr edilecek minnet duygumuzu teşekkür olarak ifâde ediyoruz. Aslında iyiliğe iyilikle, aynı cinsten amelle mukabele esastır. Fakat her iyiliğe anında aynı cinsten amelle mukabele etmek mümkün olmaz, bu noktada insanoğlu âcizdir. Öyle ise teşekkürümüzü sözle ifâde etmemiz gerekir. Bazıları: *"Mükâfaat vermekten elin kısa kalırsa, dua ve teşekkürde dilini uzun tut"* demiştir.

Sadedinde olduğumuz hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), yapılan iyiliğe karşı, anında yapılacak en mükemmel sözlü mukâbelenin, iyilik yapana: *"Senin bu iyiliğin,benim nazarımda o kadar kıymetlidir ki, karşılığını bizzat vermekten acizim, onu ancak Allah verebilir, dünyada veya âhirette, bana bedel O, sizi mükâfaatlandırsın"* manasında olmak üzere *"Cezâkellahu hayran"* demek olduğunu belirtiyor.

982 ٢- وعن جابر رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ أُعْطِىَ عَطَاءً فَلْيَجْزِ بِهِ إنْ وَجَدَ، فَإنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيُثْنِ بِهِ، فَإنَّ مَنْ أَثْنَى بِهِ فَقَدْ شَكَرَهُ، وَمَنْ كَتَمَهُ فَقَدْ كَفَرَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

983 ٣- وفى رواية الترمذى: [وَمَنْ تَحَلَّى بِمَا لَمْ يُعْطَهُ كَانَ كَلاَبِسِ ثَوْبَىْ زُورٍ].

2-3. **(982-983)**- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Kim bir ihsana mazhar olursa, bulduğu takdirde karşılığını hemen versin, bulamazsa, verene senâda bulunsun. Zira onu övmekle, teşekkürünü yerine getirmiş olur. Ketmeden (karşılık vermeyen) nankörlük etmiş olur"** *dedi.*

Tirmizî'nin rivâyetinde şu ziyâde var: **"...Kim de kendisine verilmeyenle**

süslenirse iki yalan elbisesi giyen gibi olur." [Tirmizî, Birr 86, (2035); Ebu Dâvud, Edeb 12, (4813, 4814).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yapılan iyiliğe, aynı cins bir iyilikle mukabelenin esas olduğunu belirtiyor. Zira "*ihsan*" diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı *atâ*'dır, maddî bağış demektir. Dilimizde *atiyye* de denir. İyiliğe iyilikle ânında mukabele edilemiyorsa, *senâ* edilmelidir, yani sözle, memnuniyetimizi ifade edici, iyilik yapanı memnun edici bir ifadede bulunulmalıdır. Bu ona teşekkür etmek veya dua etmek suretiyle gerçekleşir. Hadis: "**Senâ eden teşekkürünü yerine getirmiş olur**" buyurmaktadır.

Ketmetmek, *susmak*'tır. Burada, *nimete mazhar olduğunu ilan etmeyen* demektir. Yani "*Maddi karşılık vermediği gibi, senâda da bulunmayan, ne fiille ne de sözle mukabele etmeyen nankörlük etmiş olur.*" Hadisin aslında nankör kelimesinin yerine "küfretmiş olur" diye tercüme edilebilecek "*kefere*" tabirini kullanır. Dilimizde yapılan iyiliğin görülmemesine *nankörlük* veya *küfrân-ı nimet* diyoruz.

Tirmizî'nin rivayetindeki ziyadeye gelince, bu verilmeyenlerle süsleneni iki yalan elbisesi giyene benzetmektedir. Bu ne demektir?

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu, bir kadına söylemiştir. Zikri geçen kadın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek sorar:

" *Ey Allah'ın Resulü! Benim bir ortağım (kuma) var. Kocamın bana vermediği bir şeyi sanki vermiş gibi davransam bundan bana bir günah gelir mi?*"

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), yukarıdaki cevapla bu davranışı "*çifte yalan*" olarak tavsif buyurur. Burada birinci yalan: "*Kocam bana verdi*" demesidir. İkinci yalan da: "*Kocam beni kumamdan daha çok seviyor*" görünümünü ortaya koymasıdır.

Hattâbî şu açıklamayı kaydeder: "Vaktiyle Araplar arasında bir adam, kendisini halka iyi ve muhterem bir adam olarak gösterebilmek için eşraf tarafından giyilen bir takım giyermiş. Böylece halkın güvenini kazanmak istermiş, çünkü eşraftan olan yalan söylemezmiş. Halk da onu bu kıyafetle görünce sözlerine itimad eder, yalan şehadetlerine inanırmış. Adam bu takımı ile kendisini sâdıklara (doğru söyleyenler) benzetebildiği ve dolayısıyla yalanının sebebi giydiği takımı

olduğu için, halk, bu takıma: "*sevbeyu zûr*" (iki yalan elbibesi, yalan takımı)" adını vermiştir.

Şu halde, Resûlullah, gösteriş için yalana dayanan sahte davranışları, halk arasında darb-ı mesel olarak yaygınca kullanılan bir tabirden istifade ederek "yalan takımı giyme"ye benzetivermiştir.

984 ٤- وفى أخرى للترمذى عن أبى سَعيد رضى اللّٰه عنه [أنَّ النَّبِىَّ ﷺ: قالَ: مَنْ لاَ يَشْكُرُ النَّاسَ لاَ يَشْكُرُ اللّٰهَ تَعَالى].

4. **(984)**- *Ebu Saîd* (radıyallahu anh)'den gelen bir rivayette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: **"Halka teşekkürde bulunmayan Allah'a da şükretmez."** [Tirmizî, Birr 35, (1955); Ebu Dâvud, Edeb 12, (4811).]

AÇIKLAMA:

İslâm'ın insanlara olan teşekkür borcunun ödenmesine verdiği ehemmiyeti gösterecek bundan daha veciz ifâde olamaz. Zira burada, insana teşekkür etmek, Allah'a hamdetmeye denk tutulmaktadır.

Kadı İyâz, hadîse iki vecihten açıklama getirir:

1- Resûlullah'ın böyle hükmetmesinin sebebi şudur: Kul, Allah'a olan şükrünü, Allah'a itaat ve emirlerini ifa ile eksiksiz olarak yerine getirebilir. Allah'ın emirlerinden biri de, Allah'ın nimetlerinin kendine ulaşmasında vasıtalar durumunda olan insanlara teşekkür etmek olunca, bu emre uymayan, Allah'ın kendisine olan nimetlerinin şükrünü ödememiş olur.

2- Tabiatında, insanlardan gelen iyiliklere karşı nankörlük ve teşekkür etmeye kıymet vermemek bulunan bir kimse, nimetleri sebebiyle Allah'a küfran-ı nimette bulunup şükrü terketmeyi de âdet edinir.

Öyleyse teşekkürle yakından bağlı bulunan şükrü, Cenab-ı Hak, tek başına kabul etmeyecektir.

985 ٥- وعن أنس رضى اللّٰه عنه قال: [لَمَّا قَدِمَ المُهَاجِرُونَ المَدِينَةِ قالُوا يَارسُولَ اللّٰهِ مَا رَأيْنَا قَوْماً أبْذَلَ مِنْ كَثِيرٍ وَلاَ أحْسَنَ مُوَاسَاةً مَنْ قَلِيلٍ من قَوْمٍ

نَزَلْنَا بَيْنَ أَظْهُرِهِمْ لَقَدْ كَفَوْنَا الْمُؤْنَةَ وَأَشْرَكُونَا فِى الْمَهْنَاءِ، لَقَدْ خِفْنَا أَنْ يَذْهَبُوا بِالأَجْرِ كُلِّهِ. قَالَ: لاَ، مَا دَعَوْتُمْ لَهُمْ وَأَثْنَيْتُمْ عَلَيْهِمْ]. أخرجه أبوداود. والترمذى. وصححه.

5. **(985)**- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Muhacirler hicretle Medine'ye gelip (Ensar'ın yardımlarını gördükleri) vakit şöyle dediler:*

"— Ey Allah'ın Rasûlü! Biz, çok maldan böylesine cömertce veren, az maldan da yardımı böylesine güzel yapan aralarına inmiş bulunduğumuz şu Medinelilerden başka bir kavmi hiç görmedik! Bize bedel işlerimizi yaptılar, hayatımızı düzene koymada yardımcı oldular. Biz (hicret ve ibadetlerimizle kazandığımız) sevapların hepsini onlar alacak diye korkuyoruz!"

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara şu cevabı verdi:

"— Hayır! Onlar sizin dua ve teşekkürlerinizden hâsıl olan sevabı alacaklar." [Tirmizî, Kıyâmet 45, (2489); Ebu Dâvud, Edeb 12, (4812).]

AÇIKLAMA:

1- Rivâyetin bir vechinde hadis şöyle başlar: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hicretle Medine'ye gelince (daha önceden hicret etmiş bulunan) muhacirler, kendisine gelerek şöyle dediler..."*

2- Burada dikkat çeken mühim bir husus, ensârın yardımlarından muhacirin ne kadar memnun kalmış olduğudur. Zengin olandan da fakir olandan da imkânlarının azami ölçüsünde yardım gördükleri ifâde edilmektedir. Ev, hurmalık, tarla temini gibi hususlarda ensarın yardımı meşhurdur. Her biri mevcut mallarının yarısını muhacir kardeşine vermiş idi. Ziraat işleri ortak yapılır, elde edilen meyve ve diğer mahsulât paylaşılıyordu. Arada teessüs eden kardeşlik,imandan gelen, Allah'ın rızasına bakan bir kardeşlik olduğu için sözden ibâret değildi, gerçek bir kardeşlikti. Hatta tatbikata bakılınca kan kardeşliğinden daha ileri bir kardeşlikti. Verâset hakkı da işin içine girince, bu, dinî-hukukî-kalbî bir mahiyet kazanmıştı. İkinci hanımını boşayıp muhacir kardeşine nikahlama derecesine ulaşan bir kardeşliği bugün görüp bildiğimiz herhangi bir kardeşliğe benzetebilmemiz mümkün değildir.

İşte beşer hafsalasının almıyacağı, hayal bile edemiyeceği böyle bir yardım karşısında muhacirler endişeye düşmeye başlarlar: Bizim Allah yolunda hicret ederek, namaz, oruç, sabır, cihad... gibi çeşitli ibadetler yaparak kazandığımız ve kazanacağımız sevaplar hep bunlara gitmesin? Sevaplarımızdan mahrum kalmayalım?

Endişelerini Resûlullah'a açarlar.

Bu mürâcaat ve mürâcaatta ifade edilen endişe ensârdan duydukları memnuniyeti dile getirmede en beliğ bir üslubtur, daha eblağını düşünmek mümkün değildir.

3- Teşekkür bahsini -ki hadis bu bölümde esas itibariyle bu maksatla kaydedilmiştir- ilgilendiren ve teşekkürün ehemmiyetini belirten husus, hadisin son kısmı, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, endişeye düşen muhacirleri teselli etmek için beyan ettiği hakikattır:

"— Size yardım eden ensarın o büyük yardımlarına, sizin teşekkür ve dualarınızdan hasıl olan sevap yetecektir. Diğer hayırlı işlerinizin, ibadetlerinizin sevabı size kalacaktır."

Bu cevapla Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), mazhar olunan iyilikler mukabilinde, yapılan dua ve teşekkürlerin ehemmiyetini de belirtmiş olmaktadır.

Şârih Tîbî merhum, bu müracaat ve sevabı bir başka şekilde yorumlamıştır. Der ki: "*Muhacirler, şunu demek istemişlerdir: "Ensar, kendilerini meşakkat ve yorgunluğa atıp rahat ve imkanlara bizi ortak etmekle zaten sevab kazanıyorlar, biz onlara nasıl karşılıkta bulunalım?*"

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu görüşe katılmayıp şöyle demiştir: **"Hayır, mesele zannettiğniz gibi değildir. Siz onlara, yaptıklarına karşılık dua ve teşekkürü ifa ettikçe onların mükâfaatlanmasına sebep olursunuz."**

CİHAD BÖLÜMÜ

Bu bölümde üç bab vardır

BİRİNCİ BAB

CİHADIN FAZİLETİ

BİRİNCİ FASIL

CİHAD VE MÜCAHİDLERİN FAZİLETİ

İKİNCİ FASIL

ŞEHADET VE ŞEHİDİN FAZİLETİ

İKİNCİ BAB

CİHAD VE CİHADA MÜTEALLİK MESELELER

BİRİNCİ FASIL

CİHADIN VACİB OLUŞU VE CİHADA TEŞVİK

İKİNCİ FASIL

CİHADIN ADABI

ÜÇÜNCÜ FASIL

CİHADA NİYETTE SIDK VE İHLÂS

DÖRDÜNCÜ FASIL

KITÂL VE GAZVENİN AHKAMI

BEŞİNCİ FASIL

CİHADA MÜTEALLİK MESELELER

ÜÇÜNCÜ BAB

CİHADLA İLGİLİ BAZI TEFERRUAT MEVZULARI

BİRİNCİ FASIL

CİHAD VE MÜCAHİDLERİN FAZİLETİ

986 ١- عن عُثْمَان رضى الله عنه قال: [سمعتُ رسول الله ﷺ: يَقُولُ: رِبَاطُ يَوْمٍ فى سَبِيلِ اللّهِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ يَوْمٍ فِيمَا سِوَاهُ مِنَ الْمَنَازِلِ]. أخرجه الترمذى والنسائى.

1. **(986)**- *Hz. Osman* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı dinledim şöyle diyordu:*

"Allah yolunda bir günlük ribât, diğer menzillerde (Allah yolunda geçirilen) bin günden daha hayırlıdır." [Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 26, (1667, 1664, 1665); Buharî, Cihâd 73; Müslim, İmaret 163; İbnu Mâce, Cihâd 7, Nesâî, Cihâd 39, (6, 39).

AÇIKLAMA:

Ribât, lügat olarak *"bağlamak"* manasına gelen bir asıldan gelir. Değişik mânâlarda kullanılmıştır. Yerine göre at bağlamaya yarayan ipe dendiği gibi ata da denir. Hadîslerde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hayır amellere ve ibadetlere devam etmeyi de bu kelimeyle ifâde ettiği görülür.

İbnu'l-Esir, Nihâye'de asıl rıbât'ın savaşta, cihad hâli üzere düşman karşısında ikâmet olduğunu belirtir. Sonradan, bu kelime daha ziyade hudud muhafızları için kullanılmıştır.

Şu halde hadîs, Allah için cihad etmek maksadıyla harp sırasında düşman karşısında ikamet etme mânâsındaki *"ribât"*ı kastedmektedir. Bu, fiilen hududda olabileceği gibi, emir ve silah altında beklemek suretiyle her yerde olabilir. Şerh kitaplarımızın te'lîf edildiği devirlerde düşmana karşı tehlikeli bekleyişler sınır bölgesinde olduğu için, rıbat'ın tarifinde umumiyetle *"hudud"* kaydına rastlanmaktadır. Ancak zamanımızın askerlik şartlarında hududla, hudud gerisi arasında çok fazla fark kalmamıştır. Bu sebeple, Nihâye'nin yukarıda kaydettiğimiz tarifi, hadisin ruhuna ve günümüz realitesine daha muvafıktır.

Hadisin, askere vâadettiği büyük mükâfaatın mühim bir şartla kayıtlı olduğunu belirtmemiz lâzım: **"Allah yolunda cihad için"**. Allah için olmayan bütün "bekleyişler" boşadır, cephede ölmeler de.

987 ٢- وعن فضالة بن عبيد رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّه ﷺ: كُلُّ مَيِّتٍ يُخْتَمُ عَلَى عَمَلِهِ إلاَّ الْمُرَابِطَ فى سَبِيلِ اللّهِ فَإنَّهُ يُنْمَى لَهُ عَمَلُهُ إلى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَيُؤَمَّنُ مِنْ فِتْنَةِ الْقَبْرِ]. أخرجه أبوداود والترمذى.

2. **(987)**- *Fudâle İbnu Ubeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Her ölenin ameline son verilir, ancak Allah yolunda ölen murâbıt müstesna. Çünkü onun ameli kıyamet gününe kadar artırılır. Ayrıca o, kabir azabına da uğratılmaz."* [Tirmizî, Fedâilu'l-Cihad 2, (1621); Ebu Dâvud, Cihâd 16, (2500).]

AÇIKLAMA:

Cenab-ı Hak, kişinin sevabını sağlığında yapacağı amele bağlamıştır. Ölümle amel defteri kapanır. Hayatı esnasında ne miktar hayır ve sevab kazanabilmişse artık onunla kalır ve artış olmaz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu duruma bazı istisnaların olduğunu belirtmiştir: İstifade edilen ilim, hayırlı evlât ve sadaka-i câriye gibi. Sadedinde olduğumuz hadis, Allah yolunda şehid düşenlerin de amel defterinin açık kaldığını, dini ve din kardeşlerinin hürriyeti için, Allah'ın rızasını düşünerek savaşırken hayatını kaybedene fedâkarlığının mükâfaatı olarak, defterine devamlı sevap yazılıp, ebedî hayattaki derecesinin yüceltildiğini haber vermektedir. Hadis, ayrıca şühedanın kabir azabından emin olacağını da müjdelemektedir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) başka hadislerde, öldükten sonra defteri açık kalacak kimseleri belirtirken, şehidleri zikretmez. *"Bu durum,* denmiştir, *belki de bunların kabir azabı görmeme imtiyazlarından ileri gelir"*. Şehidler amel defterlerinin açık kalmasına ilave olarak kabîr azabından da berî kılınmışlardır. Bu sebeple, bunlar ayrı bir grup teşkil etmektedirler, müstakillen zikirleri evladır; demektir.

988 ٣- وفى رواية الترمذى. قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ: المُجَاهِدُ مَنْ جَاهَدَ نَفْسَهُ]. قوله: «ينمى» أى يذاد ويكثُر.

3. **(988)**- Tirmizî'nin rivayetinde şu ziyade mevcuttur: **"Gerçek mücâhid, nefsiyle cihad edendir."** [Fedâilu'l-Cihad 2, (1621).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah, bu ifadeleriyle kıymeti son derece yüceltilen *"cihâd"*ı, düşmanla savaş olmadığı için yapamayanlara, daha verimli bir ufuk açmaktadır: Nefsiyle, yani kötülükleri emreden nefsi ile (ayet-i kerimenin ifadesiyle **en-nefsü'l-emmâre bissû**) mücadele. Bu cihad aslında, düşmanla yapılan cihaddan daha zordur. Kişi, nefsinin, kötülüğe, tembelliğe, hevesâta olan meyillerini kırarak, hakka, ubûdiyete, insanoğlunda mevcut hayırlı kaabiliyetlerin inkişafına sevkedebilse imanın gerçek büyüklüğü ortaya çıkar. Bunu yapabilen insanlar nâdirdir. Resûlullah bu hakikate binâen nefis kavgası verene *"gerçek mücahid"* demiştir.

Nefisle yapılan mücadelenin de Allah nezdinde makbul olması için, bunun da *"Allah için"* yapılması icab etmektedir. Hadisin bir tarîkinde **"Hakiki mücahid, Allah (rızası) için nefsiyle cihâd edendir"** buyrulmuştur.

989 ٤- وعن أنس رضى الله عنه قال: رسولُ الله ﷺ: لَغَدْوَةٌ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ أَوْرَوْحَةٌ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا]. أخرجه الشيخان والترمذى.

4. **(989)**- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Öğleden evvel veya öğleden sonra bir kerecik Allah yolunda yola çıkış, dünya ve içindeki herşeyden daha hayırlıdır."** [Buharî, Cihâd 5, 6, 73, Rikâk 2, 51; Müslim, İmâret 112-115, (1880); Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 17, (1648, 1649, 1651); Nesâî, Cihâd 11, 12, (6, 15); İbnu Mâce, Cihad 2, (2755-2757).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis farklı tariklerden gelmiştir. Hadiste geçen *gadve* gündüzün bidayetinden öğle vaktine kadar evden çıkmayı ifade eder. *Ravhe* de öğle vaktinden, güneşin batımına kadarki zaman içinde evden çıkmayı ifade eder. Öyleyse, gündüzün hangi saatinde olursa olsun, Allah'ın rızasını güden bir çıkış dünya ve içindekilerden daha hayırlı olmaktadır. Hadisin Tirmizî'de gelen bir vechinde şu ziyade vardır: **"...Cennette bir kamçı koyacak kadar bir yer dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır."**

Hadisin açıklamasında *İbnu Dakîki'l-Îd* der ki: "İki ayrı te'vîl muhtemeldir:

1-) Bu hadis, "gaybî hakikatı", insanların vicdanında anlaşılır hale getirmek için, "görülen şeylerle (mahsûs)" ifade etmiştir. Zira dünya, vicdanlarda hissedilen ve çokça büyütülen maddî bir varlıktır. Hadis, basit gibi gözüken bir amelin sevabını bu muazzam görünen dünya ile karşılaştırıp, dünyadan daha büyük olduğunu belirtmektedir. Halbuki, şurası herkesce bilinir ki, dünya cennetin tek bir zerresine müsâvi olamaz.

2-) Hadisten maksad: "Allah yolunda yapılacak bu kadarcık bir amelin sevabı, farz-ı muhal dünyanın tamamına sahip olup, hepsini ibadet yolunda harcayacak kimsenin elde edeceği sevaptan daha üstündür" demektir.

İbnu Hacer, bu ikinci mânâyı, *İbnu'l-Mübârek* tarafından Kitâbu'l-Cihâd'da kaydedilen şu mürsel rivâyetin te'yîd ettiğini belirtir: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) aralarında Abdullah İbnu Revâha'nın da bulunduğu bir orduyu yola çıkarmıştı. Ancak Abdullah İbnu Revâha, Hz. Peygamber'le birlikte namaza katılmak için ordudan geri kaldı. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine şunu söyledi:* **"Nefsim elinde olan Zat'a yemin olsun ki: Yeryüzünde olanların tamamını infak etsen yine de onların bu gidişinden elde ettikleri sevaba ulaşamazsın".**

Hülâsa, bu hadisten maksad, dünya işlerinin basitliğini, âhiret işlerinin büyüklüğünü belirtmektir. Gerçek de budur, zira cennetten, kamçı konabilecek kadar bir parça kazanabilen, bütün dünyayı kazanmış olmaktan daha büyük bir iş gerçekleştirmiş olursa, oradan yüce makamlar kazanabilen ne yapmış olur!

Buradaki nükte açıktır: Herhangi bir dünyalığa olan meyil sebebiyle cihaddan geri kalan kimseye deniyor ki: Sen öylesine değersiz birşey yüzünden öyle değerli birşey kaybediyorsun ki, bu, akla vicdana sığmaz. Kocaman dünya, içinde bulunan bütün servetiyle, cennetten kazanılacak kamçı kadar yere değmezken sen dünyanın basit bir şeyi için cenneti kaybediyorsun.

Evet cennetin ebede bakan kamçı kadar bir yeri, kıymetçe, fâni olan sadece bizim dünyamızdan değil, daha nice fani dünyalardan daha üstündür. Çünkü ebedî akan bir çeşme, ne kadar büyük de olsa sabit kalan bir deryadan daha zengindir.

990 ٥- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّه ﷺ: مَنْ

قَاتَلَ فى سَبِيلِ اللّهِ فُوَاقَ نَاقَةٍ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللّهِ هِىَ الْعُلْيَا وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ].
أخرجه الترمذى.

«وَفُوَاقُ النَّاقَةِ» قدر ما بين الْحَلْبَتين من الاستراحة.

5. **(990)**- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"(Müslüman erkeklerden) kim, Allah yolunda, ilâ-yı kelimetullah için, devenin iki sağımı arasında geçen müddet kadar savaşacak olsa cennet kendisine vacib olur." [Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 21, (1657); Ebu Dâvud, Cihâd 42, (2541); Nesâî, Cihâd 25, (6, 26); İbnu Mâce, Cihâd 15, (2792).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi Teysîr, *Ebu Hüreyre* hadisi olarak gösterdiği halde, gerek Tirmizî'de ve gerek diğer kaynaklarda *Mu'âz İbnu Cebel* hadisi olarak kaydedilmiştir. Teysir'in bir hatası olsa gerektir.

2- Hadisin Tirmizî'deki aslında **"müslüman erkeklerden"** kaydı var, bu kayıd diğerlerinde yok. Hadisin farklı vecihlerinde bazı ziyadeler de var.

991 ٦- وعن معاذ بن جبل رضى اللّه عنه. قال: [مَنْ سَأَلَ الْقَتْلَ فى سَبِيلِ اللّهِ تَعَالى صَادِقاً مِنْ نَفْسِهِ ثُمَّ مَاتَ أَوْ قُتِلَ كَانَ لَهُ أَجْرُ شَهِيدٍ، وَمَنْ جُرِحَ جُرْحاً فى سَبِيلِ اللّهِ أَوْ نُسِبَ نَكْبَةً فى سَبِيلِ اللّهِ فَإِنَّهَا تَجِىءُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَأَغْزَرِ مَا كَانَتْ، لَوْنُهَا كَلَوْنِ الزَّعْفَرَانِ، وَرِيحُهَا رِيحُ الْمِسكِ، وَمَنْ خَرَجَ بِهِ خَرَاجٌ فى سَبِيلِ اللّهِ تَعَالى فَإِنَّ عَلَيْهِ طَابِعَ الشُّهَدَاءِ]. أخرجه أصحاب السنن.

6. **(991)**- *Mu'âz İbnu Cebel* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"İçinden samimi şekilde Allah yolunda cihâd yapmayı temenni eden bir kimse, bilâhare ölse de, öldürülse de şehid sevabı kazanır. Kim de Allah yolunda yara alsa veya Allah yolunda -düşmanın sebep olmadığı-bir musibetle bile yaralansa bu yara, kıyamet günü, en büyük hâli içinde rengi zaferân renginde, kokusu da misk kokusunda olarak gelir. Kimin vücudunda, Allah yolunda iken çıkan, iltihab gibi bir yara açılacak*

olsa bu da onun için şehidlik mührü olur." [Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 21, (1657); Ebu Dâvud, Cihâd 42, (2541); Nesâî, Cihâd 25, (6, 26).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Tirmizî, Ebu Dâvud ve Nesâî'de, bir önceki hadisin devamı olarak kaydedilmektedir. Hadis, samimi bir niyetle cihad sevabının kazanılabileceğini müjdeler. Allah için cihad etme arzusunu, samimiyetle her an içinde canlı tutup, âdeta cihâda davetiye veya bu maksadla açılan bir sancak bekleyen, böyle bir hâlet-i ruhiye ile hayatını devam ettiren bir kimse, istirahat döşeğinde ölse bile şehid sevabı alacaktır. Hadiste "*samimiyet*"ten başka kayıt olmamakla birlikte, bu samimiyetin isbatı olarak, İslâmiyeti elinden geldikçe yaşamak gereğinden söz edilebilir, diye düşünüyoruz.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Allah yoluna çıkınca, düşmanın veya herhangibir musibet veya kazanın darbesiyle alınan yaraların, kıyamet günü bir şehâdet madalyası gibi en haşmetli görünüm içinde, en güzel kokular saçtığı halde şehidi tezyin edeceğini, Allah yolundayken şu veya bu hastalık sebebiyle açılan yara ve iltihabların da bir nevi şehidlik mühürü olacağını müjdeliyor.

O yolda olmayı, niyyeten de olsa Allah, cümlemize müyesser eylesin. Amin!

992 ٧- وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه. قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: مَا مِنْ مَكْلُومٍ يُكْلَمُ فِى سَبِيلِ اللّهِ إلاَّ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَكَلْمُهُ يَدْمِى، اللَّوْنُ لَوْنُ الدَّمِ وَالرِّيحُ رِيحُ الْمِسْكِ]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

7. **(992)**- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"**Allah yolunda yaralanan hiçbir yaralı yoktur ki, kıyâmet günü, yarası kanıyor olarak gelmiş olmasın, bu kanın rengi kan renginde, kokusu da misk kokusundadır.**" [Buharî, Cihâd 10, Zebâih 31; Müslim, İmâret 103; Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 21, (1656); Nesâî, Cenâiz 82, (4, 78), Cihâd 27, (6, 28); Muvatta, Cihâd 29, (2, 461).]

993 ٨- وعنه رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: تَضَمَّنَ اللّهُ تَعَالَى

لِمَنْ خَرَجَ فِى سَبِيلِ اللّهِ لاَيُخْرِجُهُ إلاَّ جِهَادٌ فِى سَبِيلِى وَإيمَانٌ بِى وَتَصْدِيقٌ بِرُسُلِى
فَهُوَ عَلَىَّ ضَامِنٌ أنْ أُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ أوْ أرْجِعَهُ إلى مَسْكَنِهِ الَّذِى خَرَجَ مِنهُ نَائِلاً
مَا نَالَ مِنْ أجْرٍ أوْ غَنِيمَةٍ وَالَّذِى نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ مَامِنْ كَلْمٍ يُكْلَمُ فِى سَبِيلِ
اللّهِ إلاَّ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ كُلِمَ، لَوْنُهُ لَوْنُ دَمٍ وَرِيحُهُ رِيحُ مِسْكٍ،
وَالَّذِى نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَوْلاَ أنْ أشُقَّ عَلَى الْمُسْلِمِينَ مَا قَعَدْتُ خِلاَفَ سَرِيَّةٍ
تَغْدُو فِى سَبِيلِ اللّهِ عَزَّ وَجَلَّ أبَداً. وَلٰكِنْ لاَ أجِدُ سَعَةً فَأحْمِلَهُمْ، وَلاَ يَجِدُونَ
سَاعَةً فَيَتْبَعُونِى، وَيَشُقُّ عَلَيْهِمْ أنْ يَتَخَلَّفُوا عَنِّى وَالَّذِى نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَوَدِدْتُ
أنِّى أغْزُو فِى سَبِيلِ اللّهِ فَأُقْتَلُ، ثُمَّ أغْزُو فَأُقْتَلُ، ثُمَّ أغْزُو فَأُقْتَلُ].
أخرجه الثلاثة والنسائى.

«وَالْكَلْمُ» الجرح. و«وَالْمَكْلُومُ» المجروح.

8 (993)- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Allahu Teâla Hazretleri, Allah rızası için yola çıkan kimse hakkında: "Bu kulum, benim yolunda cihâd etmek üzere bana inanarak peygamberlerimi tasdik ederek yola çıkmıştır, artık onu ya cennetime koymak yahut da ücret veya ganimet elde etmiş olarak, çıkmış olduğu meskenine geri çevirmek hususunda garanti veriyorum" diyerek te'minat verir.

Muhammed'in nefsini kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun ki, Allah yolunda yaralanmış hiçbir yaralı yoktur ki, kıyamet günü, yaralandığı ilk günki manzarasıyla gelmiş olmasın: (Yarası taze) kan renginde, kokusu da misk kokusunda olarak.

Muhammed'in nefsini kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin ediyorum ki, müslümanlara meşakkat vermeyecek olsam, Allah yolunda gazveye çıkan hiçbir Seriyye'den asla geri kalmazdım. Ancak onları hayvana bindirecek imkân bulamıyorum. Onlar da beni tâkibe imkân bulamıyorlar. Benden geri kalmak da onlara zor geliyor.

Muhammed'in nefsi kudret elinde olan Zât-ı Zülcelâl'e kasem olsun, Allah yolunda gazaya çıkıp öldürülmeyi, sonra tekrar hayat bulup gazada tekrar öldürülmeyi, sonra tekrar gazaya çıkıp öldürülmeyi ne kadar isterim!" [Buharı, İman 25, Cihâd 2, 119, Hums 8, Tevhîd 28, 30; Müslim, İmâret 103-107, (1876), (8, 119); Muvatta, Cihâd 2, (2, 444), 40, (2, 465); Nesâî, Cihâd 14, (6, 16), İman 24.]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, yukarıda verilen kaynaklarda farklı şekillerde gelmiştir. Hadisin, asıl mahreci *Ebu Hüreyre* olduğu halde, ondan rivayet eden tarîkler de çoğalmıştır. Hadis, bazı vecihlerinde yukarıda kaydedilen şekilde yekpare geldiği halde, bazı vecihlerinde her paragraf müstakil bir hadis olarak, taktî şeklinde rivayet edilmiştir. Bazılarında تَضَمَّنَ اللّٰهُ diye başlarken, bazılarında تَوَكَّلَ اللّٰهُ diye, bazılarında da اِنْتَدَبَ اللّٰهُ diye başlar. Mânada ciddi bir değişiklik mevzubahis değildir. Aynı muhtevalı bazı rivâyetler -hadis-i Kudsî üslûbunda olmak üzere- *İbnu Ömer* ve *Ubâde İbnu's-Sâmit* (radıyallahu anhüm) tarafından da rivayet edilmiştir.

2- Âlimler, şehidi *"Cennete koyma"* garantisinden iki mâna çıkarırlar:

a) Suale, hesaba tâbi tutmadan cennete koymak,

b) Öldüğü ân -kabir hayatının şartlarına hiç mâruz kalmadan, kıyameti beklemeden- cennete koymak. İki ihtimali te'yîd eden deliller zikredilmiştir.

3- Sağ sâlim geri dönen gâzi için Allah'ın garanti ettiği *"ücret ve ganimet"*-ten maksad nedir? Gerçi ganimetten maksad açıktır: Savaşta düşmandan ele geçirilen maddî varlıklar... (para, silah, hayvan, giyecek v.s.)

Fakat *ücret* kelimesi farklı anlamalara imkân tanımıştır:

a) Ganimet dışında ganimetle birlikte ödenen maddi bir ücret,

b) Ganimet olmadığı takdirde ödenen bir ücret,

c) Uhrevî ücret. Allah'ın garantisine rağmen maddi ücret olmadan memleketine dönen gazilerin varlığı hadiste işkâl ortaya çıkarmıştır. Bu işkâl, *"ücretin uhrevî olacağı"* mânâsı ile kaldırılmıştır. Nitekim Müslim'de rivayet edilen bir hadis bu anlamayı te'yîd eder:

مَا مِنْ غَازِيَةٍ تَغْزُو فِى سَبِيلِ اللّٰهِ فَيُصِيبُونَ الْغَنِيمَةَ اِلَّا تَعَجَّلُوا ثُلُثَىْ اَجْرِهِمْ مِنَ الْآخِرَةِ وَيَبْقَى لَهُمْ ثُلُثٌ. فَاِنْ لَمْ يُصِيبُوا غَنِيمَةً تَمَّ لَهُمْ اَجْرُهُمْ

"Allah yolunda gaza yapanlar, ganimet elde ederlerse, âhirette alacakları "ücret"lerinin üçte ikisini peşinen almış olurlar, üçte biri de âhirete kalır. Herhangi bir ganimet elde etmezlerse ahirette tam"ücret" alırlar."

4) Hatıra gelen bir sorunun daha izahını belirtmek gerek: Sadedinde olduğumuz hadisin bazı vecihlerinde evine sağ dönen gaziye hem *"ücret"* ve hem de *"ganimet"* garantisi ifade edildiği görülmektedir. Fiiliyatta böyle olmamıştır? Âlimler hadisin farklı vecihlerinde bu mânânın olmadığını belirtirler. Yani birçok vecihlerinde "veya" denmektedir ve bunun esas alınması daha muvafıktır. Nitekim Teysîr'de böyle bir vecih esas alınmış ve tercümemiz de bu mânâya göre yapılmıştır. Böyle olunca, hiçbir maddi kazanç elde etmeden evine dönen gazi Cenab-ı Hakk'ın *"uhrevî ücret"* garantisine mazhardır.

5- Kıyamet günü, şehidin, şehâdet şerbetini içtiği andaki hey'etiyle, yani aldığı yaralardan kanları kıp kızıl rengiyle tâze akıyor ve elbiseleri de kanlı olarak dirilmesi, onun şehid olarak öldüğüne alâmet olması içindir. Çünkü Allah yolunda şehâdet, kıyamet gününün peygamberlikten sonra gelen en yüce makamı ve rütbesidir. Şu halde bu yüce rütbeye alem ve nişan olan kan lekesi, büyük bir şerefin madalyası hükmündedir.

6) Cihad, şehid bahisleri açıldığı zaman şu hususun iyi bilinmesi gerekir: Gerçek cihâd Allah rızası için yapılan cihaddır. Bu cihadda ölen şehiddir. Bu sebeple, sadedinde olduğumuz hadis metninde *"Allah yolunda"* kaydı, açık şekilde ifade edilmiştir. Hadisin bazı vecihlerinde *"Allah yolunda"* dendikten sonra, bir ara cümlesi ile وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَنْ يُجَاهِدُ فِى سَبِيلِهِ **"Allah, kimin kendi yolunda cihâd ettiğini iyi bilir"** diye bu kayıt kuvvetlendirilir. Öyleyse, sırf ganimet için, şeref için, rütbe, terfi elde etmek, istilâ etmek, sömürge kurmak gibi maksadlarla yapılan savaş cihad olmadığı gibi, meşru gayelerle açılmış bir savaş bile olsa, savaşan asker niyyetini, ferdî olarak hâlis yapmazsa, o da şehâdet elde edemez. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hususu pek çok hadislerinde belirtir. Bunlardan bazıları müteâkiben gelecek.

7) Bu hadis, her ne kadar, ihtiva ettiği hükmün kâfirlere karşı yapılan harplere âit olduğunu ifade ediyor ise de, İslâm ulemâsı, âsilere, bâğilere kâti'u't-tarîklere (yol kesenlere), mürtedlere karşı yapılacak savaşların da dahil olduğunu, âyet ve hadislere dayanarak söylemiştir. Böyleleriyle savaşmak da cihaddır, bu çeşit savaşlarda ölmek de şehâdettir, yeter ki hâlis niyetle savaşa katılmış olunsun.

994 ٩- وعنه رضى اللّه عنه قال: [قِيلَ يَارسول اللّه مَا يَعْدِلُ الْجِهَادَ فى سَبِيلِ اللّه؟ قال لاَ تَسْتَطِيعُونَهُ. فَأَعَادُوا عَلَيْهِ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلاَثاً كُلُّ ذٰلِكَ يَقُولُ لاَتَسْتَطِيعُونَهُ. ثُمَّ قَالَ: مَثَلُ الْمُجَاهِدِ فى سَبِيلِ اللّهِ كَمَثَلِ الصَّائِمِ الْقَائِمِ الْقَانِتِ بِآيَاتِ اللّه لاَ يَفْتُرُ مِنْ صِيَامٍ وَلاَ صَلاَةٍ حَتَّى يَرْجِعَ الْمُجَاهِدُ]. أخرجه الستة إلا أبادَاود.

٩. **(994)**- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: ''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan bir gün sordular:

''— Ey Allah'ın Resûlü! Allah yolunda yapılan cihada hangi amel denk olur?''

''— (Başka bir amelle), *dedi,* **ona güç getiremezsiniz!''**

Soruyu soranlar ikinci ve hatta üçüncü sefer tekrar sordular. Resûlullah her seferinde aynı cevabı verip:

''— (Bir başka amelle) ona güç getiremezsiniz!'' *dedi ve sonra şunu ilâve etti:*

''— Allah yolundaki mücâhidin misâli (gündüzleri ve geceleri hiç ara vermeden oruç tutup, namaz kılan, Allah'ın âyetlerine de itaatkâr olan ve Allah yolundaki mücâhid, cihaddan dönünceye kadar namaz ve oruçtan hiç gevşemeyen kimse gibidir''. [Buharî, Cihad 2; Müslim, İmâret 110, (1878); Tirmizî, Fedâilu'l- Cihâd 1, (1619); Nesâî, Cihâd 17, (6, 19); Muvatta, Cihâd 1, (2, 443).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde, cihad yoluyla elde edilecek sevabın namaz, oruç gibi, Allah nezdinde kıymetli olan başka amellerle, ibadetlerle elde edilemeyeceğini belirtiyor. Bunu ifade için mücahidin cihad için evden çıktığı anla, eve dönünceye kadar geçen müddet içerisinde ''*hiç ara vermeden*'' hep oruç tutup, namaz kılan kimsenin sevabı gibi sevab kazandığını, böyle bir ibâdet tarzına hiç kimsenin güç getiremiyeceğini söylüyor. Şadedinde olduğumuz rivâyette geçen *fütûr* kelimesini ''*gevşemeyen*'' diye tercüme ettik. Ancak bu ''gevşeme''den maksad ''*hiç ara vermeyen*'' demektir. Bu mânayı, hadisin siyâkı ifade etmektedir. Çünkü hergün, ara vermeden oruç tutulabilir ve bunu yapanı görebiliyoruz bile. Keza ''namaz''dan farzları ve onlara bağlı nafileleri

anlarsak, bu da yapılabilir ve yapan da var. Ama yapılamayacak olan hiç ara vermeden gece ve gündüz boyu namaz kılmak ve oruç tutmak ve bunu mücahid dönünceye kadar aylar boyu devam ettirmektir. Bu yapılamaz. Hadisten kastın bu olduğunu, hadisin Nesâî'de gelen vechi sarîhan ifade eder. Şöyle buyrulur:

"Ben, cihâda muâdil bi amel bulamıyorum. Nasıl bulunsun ki? Mücâhid yola çıktığı zaman biriniz mescide girip ara vermeden namaz kılıp, ara vermeden oruç tutmaya takat getirebilir mi? Buna kimin gücü yeter?"

995 ١٠ - وعن أبى سعيد رضى اللّه قال: [قِيلَ يَارسولَ اللّهِ: أَىُّ النَّاسِ أَفْضَلُ؟ قالَ: مُؤْمِنٌ مُجَاهِدٌ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ فى سَبِيلِ اللّهِ. قِيلَ: ثُمَّ مَنْ؟ قالَ: رَجُلٌ فى شِعْبٍ مِنَ الشِّعَابِ يَتَّقِى اللّهَ وَيَدَعُ النَّاسَ مِنْ شَرِّهِ].

أخرجه الخمسة.

10. **(995)**- *Ebu Sa'îd* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a:*

"— Ey Allah'ın Resulü! İnsanların en efdali kimdir?"
diye soruldu. Şu cevabı verdi:

"— Allah yolunda malıyla canıyla cihad eden mü'min kişi!"

"— Sonra kim?" diye tekrar soruldu. Bu sefer:

"— Tenhalardan bir tenhaya Allah korkusuyla çekilip, insanları şerrinden bırakan kimsedir" *diye cevap verdi."* [Buharî, Cihâd 2, Rikâk 34; Müslim, İmâret 122, 123, 127, (1888); Ebu Dâvud, Cihâd 5, (2485); Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 24, (1660): Nesâî, Zekât 74, (5, 83), Cihâd 7, (6, 11); İbnu Mâce, Fiten 13, (3978).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde, Allah yolunda cihadın değerini ve mücahidin elde edeceği derecenin üstünlüğünü bir başka üslupla dile getirmektedir. Âlimler, bu hadiste ifâde edilen hükmü şu mealdeki ayetle te'yid ederler:

"Ey insanlar, sizi can yakıcı bir azabtan kurtaracak, kazançlı bir yolu size göstereyim mi? Allah'a ve peygamberlerine inanırsınız, Allah yolunda canlarınızla, mallarınızla cihad edersiniz, bilseniz, bu sizin için en iyi yoldur. Böyle yaparsanız, Allah günahlarınızı bağışlar, sizi içlerinde ırmaklar akan cennetlere, Adn cennetlerinde hoş yerlere koyar. Büyük kurtuluş budur" (Saff, 10-12).

2- Hadîsin bir vechinde, *"Makamca insanların en hayırlısı"*; bir diğer vechinde: *"İnsanların imanca en mükemmeli"* denmektedir. Şu halde, Allah yolunda malı ve canı ile cihad, bu mânâların hepsini ifade etmektedir. Kişi imanca üstündür, en faziletli ameli yapmaktadır, en yüce makamı elde edecektir.

Cihâdın farz olarak terettüp ettiği bir anda ondan kaçmak herhalde iman eksikliğinin ifadesidir.

3- Âlimler şu noktayı da belirtir: *Bu hadis diğer farz ve vâcibleri ihmal ederek, sırf cihâda atılan kişiyi kastedmiyor. Diğer farz ve vâciblerini de yerine getirerek cihâd yapan kimse bu hadiste zikredilen mücâhiddir, bu takdirde nefsini de, malını da gerçek mânâda Allah yoluna bezletmiş (koymuş) olur.*

Cihad yapıyorum diye, sözgelimi, namazını ihmal edecek bir mücahidin hasbiliğini, ihlâsını izah etmek zordur. Cephede muharebe sırasında kılınacak namaza (Bakara 239) ve hatta bu vaziyette cemaatle kılınacak olanına bile yer verip teşvik eden ve Kitab-ı Mübîn'inde bununla ilgili teferruat için âyetler tahsis eden (Nisa 102) Cenâb-ı Hakk'a karşı, cihad ediyorum diye namazı terketmek herşeyden önce kulluk edebine yakışmaz. Kul, Rabbine karşı her an ve her halinde mahviyet, tezellül, samimi niyaz ve iltica içinde olmalıdır, edeb bunu gerektirir. Hal böyle iken namaz, oruç, istiğfar, kebâirden kaçınma... gibi vecibelerini, **"en büyük amel olan cihadı yapıyorum"** diye ihmal etmek duadan da'vaya, niyâzdan nâza geçmek olur, samimi haleti soğuk havayla tedbîl olur.

4- Hadisin ikinci kısmında, mücahidden sonra gelen ikinci derecede mâkbul müslüman tanıtılmaktadır: **"Tenhaya çekilip, Allah'a ibadetini yapan kimse."** *Tenha* kelimesini *"kuytu"*, *"köşe"*, *"münzevîhane"* gibi kelimelerle ifade etmek de mümkündür. Zira hadiste geçen *şi'b* kelimesi, aslında *iki dağ arasındaki aralık* manasına gelir. Ancak maksad o değildir, *tenha yer* demektir.

Hadisin bu kısmı da farklı şekillerde rivayet edilmiştir. *İbnu Abbas* (radıyalla-

hu anhümâ)'tan gelen bir vechi şu mealdedir: **"Bir tenhaya çekilip, namazını kılıp, zekatını veren, insanların şerirlerini terkedendir."**

İnzivaya veya uzlete çekilme, cemiyeti terketme meselesini iyi anlamak, bunun şartlarını iyi tayin etmek gerekir. Cihad esnasında inzivaya çekilmek helal olmayacağı gibi, ferdin durumuna göre, bazısı için helal olsa bile, bazısı için helal olmayabileceği de bilinmelidir. *Ebu Hüreyre* hazretlerinin (radıyallahu anh) rivayetine göre, bir adam, tatlı suyu bulunan, insanların pek uğramadığı kuytu bir yere rastlayarak, oraya çekilmek üzere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den izin ister. Resûlullah, şöyle diyerek reddeder:

لاَ تَفْعَلْ فَإِنَّ مَقَامَ اَحَدِكُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَفْضَلُ مِنْ صَلاَتِهِ فِى بَيْتِهِ سَبْعِينَ عَامًا

"Sakın öyle yapma. Zira sizden birinin Allah yolunda kalması, evinde kılacağı yetmiş yıllık namazdan daha hayırlıdır."

Bu talebte bulunan kimse hakkında bilgi verilmiyor ise de *"Allah yolunda kalabilecek"* biri olduğu anlaşılmaktadır: Yaşı, sıhhati, ilmî durumu, cemiyet içerisindeki itibar ve müessiriyeti sebebiyle *"Allah'ın rızasına muvafık"* birkısım işler yapabilecektir: Cihâd, emr-i bilma'ruf, iyi örnek, yardım vs. gibi. *"Allah yolunda olmak"* mutlaka düşmanla silahlı cihad yapmak olmadığı açıktır.

İnziva meselesi âlimlerce enine boyuna çokca münakaşa edilen bir konudur. Ayrıca belirteceğiz. Ancak, şu kadarını yeri gelmişken belirtelim ki, Cumhur-u ulemâ, inzivanın en meşru zamanının fitne; yani iç karışıklık hengâmı olduğunu söylemekte ittifak eder.

5- Hadiste geçen başka bir incelik daha var: يَدَعُ النَّاسَ مِنْ شَرِّهِ Bu ifade **"insanların şerrinden kaçan"** mânâsına geldiği gibi **"insanlara zarar vermeyi terkeden"** mânâsına da gelir. Bu sebeple tercümeyi biraz muğlak tutmayı tercih ederek: **"İnsanları şerrinden bırakan"** dedik.

Öyle durumlar ve şartlar vardır ki, kişi, insanların şerrinden kaçmakla derecesini yükseltebileceği gibi, başkasına zararlar vermekten uzak kalması da derecesini yükseltir. Ve üstelik, öyle şartlar olabilir ki, kişi "zararlı fiillerden kendisini tutsa bile" varlığı ile zararlar verebilir. Böyle durumlarda, şuurla, kasden insanlardan uzaklaşıp, inzivaya çekilmekle derecesini yükseltecektir. Bu şartları tâyin, Allah'ın mü'mine verdiği ferasete kalmıştır, bu feraset ona kifayet de eder, yeter ki her şeyinde "Allah yolunda olmayı" gaye edinsin ve O'nun rızasını arama vetîresine girmiş olsun.

996 ١١– وعنه رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ: ألاَ أُخبِرُكُمْ بِخَيْرِ النَّاسِ. وشَرِّ النَّاسِ. إنَّ مِنْ خَيْرِ النَّاسِ رَجُلاً عَمِلَ فى سَبِيلِ اللّهِ علَى ظَهْرِ فَرَسِهِ أوْ ظَهْرِ بَعِيرِهِ أوْ عَلَى قَدَمِهِ حَتَّى يَأْتِيَهُ المَوْتُ. وَإنَّ مِنْ شَرِّ النَّاسِ رَجُلاً يَقْرَأُ كِتَابَ اللّهِ لاَيَرْعَوِى بِشَىْءٍ مِنْهُ]. أخرجه النسائى

قوله «لاَيَرْعَوِى» أى لا ينكَفُّ ولا ينزجر.

11. **(996)-** ***Ebu Sa'îdi'l-Hudrî*** (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)' buyurdular ki:*

''Size, insanların en hayırlısı ve en şerlisini haber vermiyeyim mi! İnsanların en hayırlısı o kimsedir ki, kendi veya başkasının atı sırtında ya da yaya olarak, ölünceye kadar Allah yolunda çalışır. İnsanların en şerlisine gelince o da, Allah'ın Kitabı'nı okuyup (emir ve yasaklarına) riayet etmeyen kimsedir.'' [Nesâî, Cihad 8, (6, 11-12).]

997 ١٢– وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما. قال: [قال رسول اللّه ﷺ: ألاَ أُخبِرُكُمْ بِخَيْرِ النَّاسِ؟ رَجُلٌ مُمْسِكٌ بِعِنَانِ فَرَسِهِ فى سَبِيلِ اللّهِ تَعَالى. ألاَ أُخبِرُكُمْ بِالَّذِى يَتْلُوهُ؟ رَجُلٌ مُعْتَزِلٌ فى غُنَيْمَةٍ لَهُ يُؤَدِّى حَقَّ اللّهِ تَعَالى فِيهَا. ألاَ أُخبِرُكُمْ بِشَرِّ النَّاسِ؟ رَجُلٌ يَسْألُ اللّهَ تَعَالى وَلاَ يُعْطَى بِهِ]. أخرجه مالك والترمذى والنسائى.

12. **(997)-** ***İbnu Abbâs*** (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

''Size insanların en hayırlısını haber vermiyeyim mi! O, atının yularından Allah yolunda tutan kimsedir. (Hayırda) bunu takip edeni haber vermiyeyim mi? O da koyunlarının peşine takılıp (insanları) terkeden, koyunlarda bulunan Allah'ın hakkını da ödeyen kimsedir.

Size insanların en kötüsünü de haber vermiyeyim mi! O da, Allah'tan isteyip, Allah adına vermeyendir." [Muvatta, Cihad 4, (2, 445); Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 18, (1652); Nesâî, Zekât 74, (5, 83-84).]

AÇIKLAMA:

1- Atın yularından Allah yolunda tutmak, her an, Allah'ın rızasına uygun işler için hazır tutmaktır. Bu cihad da olabilir, başka bir faaliyet de olabilir.

2- İkinci derecede kıymetli amel olarak belirtilen inziva sırasında, zekâtın ihmal edilmemesi gereğine dikkat çekilmektedir.

3- Hadisin son kısmı Muvatta'nın rivayetinde mevcut değildir. Nesâî ve Tirmizî'de kaydedilen vecihleri Teysîr'den birazcık farklı. İnsanların en kötüsü şöyle tarif edilir: رَجُلٌ يَسْأَلُ بِاللّٰهِ وَلاَ يُعْطِى بِهِ Mânâsı şöyle olur: **"Allah'ın adını vererek ister, Allah'ın adı verilerek kendisinden istenince vermez."**

Sindî'nin belirttiği üzere, dikkat edilince, burada iki çirkin iş birleştirilmiştir:

1- Allah'ın adını vererek istemek. Bu çirkindir, çünkü istenen kişi vermez veya veremeyecek durumda olursa, "Allah'ın adı verilmiş olmasına rağmen" neticenin hasıl olmaması hiç de hoş bir şey değildir. Mü'min kişi "*Allah adına*" dendi mi bunu hafife alamaz, isteneni yapamadığı takdirde eziklik, burukluk hâsıl olur.

2- Allah'ın adı verilerek isteneni yapmamak: Mü'minin böyle bir davranışı tamamen edeb dışıdır. "*Allah adına istenen*"i imkan dahilinde ise yapmaktır.

Şu halde Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) hem Allah adına isteyerek karşı tarafı müşkil duruma sokan ve hem de Allah adına istendiği halde talebi yerine getirmeyen kimseyi insanların en kötüsü ilan etmektedir. Hadisteki يَسْأَلُ kelimesini يُسْأَلُ şeklinde meçhul okuyup: "*Allah adı verilerek istendiği halde vermeyen...*" diye anlayanlar da olmuştur. Her iki halde de kişiyi kötü kılan şey "*Allah'ın adına*" gösterilmesi gereken hürmet ve edebe riayetsizlik olmaktadır.

998 ١٣– وعن أبى أمامة رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: سِيَاحَةُ أمَّتِى الْجِهَادُ فى سَبِيلِ اللّهِ]. أخرجه أبو داود.

13. **(998)-** *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:*

"Ümmetimin seyahati Allah yolunda cihaddır." [Ebu Dâvud, Cihâd 6, (2486).]

AÇIKLAMA:

Hadisin Ebu Dâvud'da kaydedilen aslına göre, bir adam, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den seyahate çıkmak için izin ister. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"Ümmetimin seyahati Allah yolunda cihaddır"** diyerek izin vermez. Ancak, şârihler buradaki seyahatten muradın, memleketi terkederek sahrada yaşamak, cum'a ve cemâati terketmek olduğunu belirtirler.

Sirâcu'l-Münîr'de, bu zatın Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den, ünsiyet ettiği çevreden, mübah şeylerden ve bir kısım lezzetlerden uzak kalarak, cum'a ve cemaatleri, ilim ta'limi ve benzeri şeyleri terkederek nefsine eziyet verip terbiye etmek düşüncesiyle izin istediğini belirtir. Resûlullah, *Osman İbnu Maz'ûn* (radıyallahu anh)'un bekârlık talebini reddettiği gibi, bu zâtın da cemiyeti terketmek düşüncesiyle sahraya gitme talebini reddetmiştir.

999 ١٤- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسول اللّه ﷺ: لاَ يَلِجُ النَّارَ رَجُلٌ بَكَى مِنْ خَشْيَةِ اللّهِ تعَالى حَتَّى يَعُودَ اللَّبَنُ فى الضَّرْعِ، وَلاَ يَجْتَمِعُ عَلَى عَبْدٍ غُبَارٌ فى سَبِيلِ اللّهِ وَدُخَانُ جَهَنَّمَ]. أخرجه الترمذى وصححه والنسائى.

14. **(999)**- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Allah korkusuyla göz yaşı döken kimse, süt memeye geri dönmedikçe ateşe girmez. Bir kul üzerinde, Allah yolunda yapışan tozla, cehennemin dumanı biraraya gelmez." [Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 8, (1633). Zühd 37, (2372); Nesâî, Cihâd 8, (6, 12).]

1000 ١٥- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [سَمِعْتُ رسول اللّه ﷺ يَقُولُ: عَيْنَانِ لاَ تَمَسُّهُمَا النَّارُ؟ عَيْنٌ بَكَتْ مِنْ خَشْيَةِ اللّهِ، وَعَيْنٌ بَاتَتْ تَحْرُسُ فى سَبِيلِ اللّهِ]. أخرجه الترمذى.

15. **(1000)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhis-salâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim:*

"İki göz vardır, onlara ateş değmez: Allah için ağlayan göz ile, Allah yolunda uyanık sabahlayan göz." [Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 7, (1632).]

AÇIKLAMA:

Allah korkusuyla ağlamak, çoğu durumda Allah'ın emirlerine imtisal ve nehiylerinden kaçmanın sonucudur. Bu ise kullukta ileri bir mertebe demektir. Allah korkusuyla ağlamak bazan günahkârlığını idrâkten, içinde bulunduğu fenalıklardan rücû etmeye azmetmekten ileri gelir. Bu da ihlâsla yapılan bir tevbenin ifadesidir. Her iki durum da Erhamürrahimîn olan Rab Teâla'nın mü'min kulunu bağışlayacağının alametidir. Resûlullah bunu müjdelemektedir.

"Allah yolunda uyanık sabahlayan göz" cümlesinde uyanık diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı olan تَحْرُس *"korumak"* kökünden gelir. Yani *düşmanı gözetliyerek, nöbet bekleyerek sabahlayan* demektir. Ancak hadisi şeriflerde geçen *"Allah yolunda"* tabiriyle her seferinde *"düşman karşısında silahlı cihad yapan"*'ı anlamak hatalıdır. Çünkü, Resûlullah'ın hadislerinde cihadın tarifi yapılırken daha umumî mânâlara da yer verilmiş, kişinin kendi nefsiyle yaptığı mücâdele de cihad mefhumuna dahil edilmiştir. Öyle ise Allah rızasını güden her gayret bir nevi cihaddır. Bu sebeple şârihler *"ilim yaparak"*, *"ibadet ederek"*, *"haccederek"*, *"savaşarak" uyanık geçirilen* bütün gecelerin buraya dahil olduğunu belirtirler. Ancak şunu da belirtmeliyiz ki fiilî savaş durumunda düşmana karşı din-i mübîn-i İslâm ve müslümanları, müslüman vatanını korumak maksadıyla uyanık geçirilen geceler,hadisten öncelikle anlaşılması gereken mânâdır. Savaş zamanında bu hepsinden üstündür. Sulh zamanında da ilim için, ibâdet için uyanık geçirilecek geceler de niyete tâbi olarak aynı ölçüde kıymetlidir.

Tîbî, *"ağlayan göz"* tabiri ile, nefsine karşı cihad veren *"âlim âbid"*'in kastedildiğini, çünkü âyeti kerimede: **"Allah'ın kulları arasında O'ndan korkan, ancak âlimlerdir"** buyrulduğunu (Fâtır 28) belirtir ve der ki: *"Burada haşyet (korku) sadece âlimlere hasredilmekte, başkalarına sirâyet ettirilmemektedir. Böylece iki göz arasında, yani nefs ve şeytanla cihâd edenin gözü ile küffarla cihad edenin gözü arasında bir nisbet ve ilgi hasıl olmuştur."*

1001 ١٦- وعن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ:

لاَيَجْتَمِعُ كَافِرٌ وَقَاتِلُهُ فى النَّارِ أَبَداً، وَلاَ يَجْتَمِعُ فى جَوْفِ عَبْدٍ غُبَارٌ فى سَبِيلِ اللّٰهِ وَفَيْحُ جَهَنَّمَ وَلاَ يَجْتَمِعُ فى قَلْبِ عَبْدٍ اَلإِيمَانُ وَالْحَسَدُ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

16. **(1001)**- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Kâfir ile onu öldüren ebediyyen cehennemde bir araya gelmezler, keza bir kulun karnında, Allah yolunda (yutulmuş olan) tozla cehennem ateşi bir araya gelmezler, keza, bir kulun kalbinde imanla hased bir araya gelmezler."* [Müslim, İmâret 130, 131, (1891); Ebu Dâvud, Cihad 11, (2495); Nesâî, Cihâd 8, (6, 12-14); İbnu Mâce, Cihâd 9.]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kâfirle onu öldürenin ebediyyen cehennemde bir araya gelmeyeceklerini müjdeliyor. *Kadı İyâz*, bu mesele hakkında şu açıklamayı sunar: "Muhtemelen bu hüküm, kâfiri cihad sırasında öldüren müslümana hastır. Bu ameli, müslümanın günahlarına kefâret olur ve günahları sebebiyle cezalandırılmaz. Yahut bu katl işi, hususî bir niyet ve mahsus bir hale göre olmuşsa ceza yoktur. Veya mü'min cezasını cehennem dışında -mesela A'raf'ta cennete girmezden önce hapsi gibi- çekecektir ve fakat ateşe girmeyecektir. Veya cehennemde ceza çekse bile, kâfirlerin cezalandırıldığı yerin dışında ceza çekecektir ve asla bir araya getirilmeyecektir.

Kadı İyâz, iki sebeple bu ihtimaller üzerinde durmuştur:

a) Hadis mutlak gelmiştir, hangi şartlarda öldürülecek kâfirin sevab olduğu belirtilmemiştir. Halbuki dinimiz bu hususta kayıtlar koymuştur: Harp halinde, cihad esnasında... Sulh zamanında veya emân verilmiş kâfir öldürülemez.

b) Bir mü'min, cihada katılmış kâfir öldürmüş olsa bile bilâhare günahkâr olabilir ve bu günahları sebebiyle cezaya müstehak olur.

Şu halde bu hükümlerle, hadisin hükmünü te'lîf etmek gerekmiştir. *Kadı İyâz* bunu yapar.

2- Hadisin ikinci kısmında, cihadın fazileti dile getirilmektedir. Allah yolunda çekilen zahmetler *"toz yutmak"*'la ifade edilmiş olmaktadır. Allah için savaş, Allah için ilim talebi, Allah için yardıma koşma gibi sırf o maksadla çekilen zahmetler günahlara kefâret olacaktır. Çektiği mezkur zahmete rağmen cezayı ge-

rektiren bir günah işleyen kimsenin durumu hakkında, *Kadı İyâz*'ın yukarıda kaydettiğimiz tevilleri mûteberdir.

3- Hadisin üçüncü hükmü hased'in aynı kalbte imanla biraraya gelmeyeceğini ifade etmektedir. Bu hadis, ıtlakı üzere alındığı takdirde hasedcilerin tekfir edilmesi gerekir ki bu da câiz değildir. Âlimlerimiz, bu çeşit ifadeleri, zikredilen kötülükten tağliz yoluyla zecretmeye hamlederler ve imanı da ''kâmil mânâda iman''la kayıtlarlar. Böylece hadisin kelâmî açıdan şöyle anlaşılması gerekir: *''Bir kulun kalbinde kâmil mânâda imanla hased bir araya gelmezler.''*

1002 ١٧ - وعن أبى سعيد رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ رَضِيَ بِاللّهِ رَبّاً، وَبِالإِسْلاَمِ دِيناً، وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولاً وَجَبَتْ لَهُ الجَنَّةُ. فَعَجِبْتُ لَهَا. فَقُلْتُ: أَعِدْهَا عَلَيَّ يَارَسُولَ اللّهِ فَأَعَادَهَا. ثُمَّ قَالَ: وَأُخْرَى يَرْفَعُ اللّهُ بِهَا الْعَبْدَ مِائَةَ دَرَجَةٍ فى الْجَنَّةِ، مَا بَيْنَ كُلِّ دَرَجَتَيْنِ كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ. قُلْتُ: وَمَا هِيَ يَارَسُولَ اللّهِ؟ قَالَ: الجِهَادُ فى سَبِيلِ اللّهِ، الجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللّهِ، الجِهَادُ فى سَبِيلِ اللّهِ]. أخرجه مسلم والنسائى.

17. **(1002)**- *Ebu Sa'îd* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün şöyle dedi:*

''Kim Rabb olarak Allah'tan, din olarak İslâm'dan, peygamber olarak Muhammed'den râzı ise ona cennet vâcib olmuştur''. *Bu söz hayretime gitti ve:*

''— Ey Allah'ın Resulü, bir kere daha tekrar eder misiniz?'' dedim. Aynen tekrar etti ve arkadan da şunu söyledi:

''— Bir başka şey daha var ki, Allah, onun sebebiyle, kulun cennetteki makamını yüz derece yüceltir. Bu derecelerden ikisi arasındaki uzaklık sema ile arz arasındaki mesâfe gibidir.'' *Ben:*

''— Öyleyse bu nedir?'' dedim. Şu cevabı verdi:

''— Allah yolunda cihad, Allah yolunda cihad, Allah yolunda cihad!'' [Müslim, İmâret 116, (1884); Nesâî, Cihâd 18, (6, 19-20).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), cihad sebebiyle mü'minin kazanacağı derecelerin yüksekliğini belirtmektedir. Âlimler, hadiste zâhirî mânânın kastedilmiş olabileceği gibi, kinaye yoluyla mânevî mertebelerin kastedilmiş olabileceğini de söylerler. Zâhir esas alınırsa, derecelerden murad, görünürde birbirlerinden yüksek olan menziller, makamlardır. Bu ise, başka hadislerde, *ehlü'l-guraf*'la ilgili olarak belirtildiği üzere cennet menzillerinin vasfıdır. Zira dışı içinden, içi dışından görünecek olan cennet köşklerinde (guraf) oturacak olanlar birbirlerini "parlak yıldızlar" olarak seyredeceklerdir:

إنَّ اَهْلَ الْجَنَّةِ لَيَتَرَاءَوْنَ فِى الْجَنَّةِ اَهْلَ الْغُرَفِ كَمَا تَرَاءَوْنَ الْكَوْكَبَ الدُّرِّىَّ الغَارِبَ فِى الأُفُقِ الطَّالِعِ فِى تَفَاضُلِ اَهْلِ الدَّرَجَاتِ. فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ اُولٰئِكَ النَّبِيُّونَ ؟ فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَلَى وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ وَأَقْوَامٌ آمَنُوا بِاللَّهِ وَصَدَّقُوا الرُّسُلَ

"Cennet ehli, guraf ehlini farklı dereceleri içinde seyredecekler, tıpkı, sizin doğu ufkunda batmakta olan parlak bir yıldızı seyrettiğiniz gibi". Dinleyenler: "Ey Allah'ın Resûlü bunlar peygamberler midir?" diye sordular. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"Evet, dedi. Nefsimi kudret elinde tutan Zât'a yemin ederim, onlar hem peygamberler ve hem de Allah'a inanıp peygamberleri tasdik eden kimselerdir."**

Şu halde bu ve benzeri rivayetler, sadedinde olduğumuz hadisi zâhirine göre anlamamıza imkân tanımaktadır. Ancak, buradaki dereceleri manevî dereceler olarak anlamak da mümkündür. Uhrevî hakikatleri gerçeğiyle kavramaya beşer olarak muktedir değiliz. İnanırız, mahiyeti için: "*Allahu â'lem bi's-savâb*" (doğruyu Allah bilir) deriz.

Kadı İyâz şöyle der: "Allah'ın cennet ehline lutfettiği nimetler, kerametler, beşer aklına gelmeyecek kadar farklı ve çeşitlidir. Bunların birbiri arasındaki farklar da büyüktür. Fazilet ve kıymetce, aralarında sema ile arz arasındaki mesafe kadar üstünlükler vardır. Ancak önceki ihtimal (zâhirî mana) daha kavîdir".

1003 ١٨– وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّه ﷺ: يَضْحَكُ اللّهُ تَعَالى إلى رَجُلَيْنِ يَقْتُلُ أَحَدُهُمَا الآخَرَ كِلاَهُمَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ، يُقَاتِلُ

هٰذَا فى سَبِيلِ اللّٰهِ ثُمَّ يَسْتَشْهِدُ فَيَتُوبُ اللّٰهُ تَعَالى عَلَى الْقَاتِلِ فَيُسْلِمُ فَيُقَاتِلُ فى سَبِيلِ اللّٰهِ فَيَسْتَشْهِدُ]. أخرجه الثلاثة والنسائي.

ومعنى «الضحك» هنا الرضى.

18. **(1003)**- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Allah iki kişi hakkında güler: Bunlardan biri diğerini öldürmüş olduğu halde ikisi de cennete gider. Bunlardan diğeri, Allah yolunda cihad eder ve şehid olur. Allah katile mağfiretini ulaştırır, o da müslüman olur, sonra Allah yolunda cihâda katılır ve şehid olur (Böylece her ikisi de cennette buluşurlar)." [Buharî, Cihâd 28; Müslim, İmâret 128, 129, (1890); Muvatta, Cihâd 28, (2, 460); Nesâî, Cihâd 37, (2, 38); İbnu Mâce, Mukaddime 13, (191).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, ölen ve öldüren her ikisinin de (ceza çekmeden) cennete gidebileceği bir durum anlatılıyor: Bir mü'min Allah için cihad ederken şehid düşer ve cennete gider. Onu öldüren kâfir sonra müslüman olur ve o da cihâda katılır ve şehid düşer. Böylece her ikisi de cennetlik olur. İşte bu acîb duruma Cenâb-ı Hak gülmektedir.

İfadeyi zâhirine göre alınca, *gülmek* tâbiri Allah hakkında muvâfık düşmüyor. Çünkü, bu insanlara has bir vasıftır, ferahlık ve neşenin sebep olduğu bir hafifleme halidir. Şu halde Allah hakkında bunu; her ikisinin de yaptığı işlerin, Zat-ı Zülcelâl nezdinde makbuliyetinin delili olarak anlayacağız. Bu ilâhî memnuniyet "gülmek" suretiyle ifade edilmiştir, çünkü her ikisinin ameli birbirine zıttır ve ikisi de makbûldür. Nitekim hadisin bir başka veçhinde "güler" diye değil; *"hayret eder", "şaşar"* يَعْجَبُ مِنْ رَجُلَيْنِ diye gelmiştir.

Mamafih, Buharî bu "gülme"yi bir seferinde "rıza" olarak değil, "rahmet" olarak te'vil etmiştir. Ancak "rıza" ile te'vîl daha uygun bulunmuştur. Hususan ضَحِكَ'nin إِلَى harf-i cerri ile müteaddi kılınması, memnuniyet ifadesi olarak güler yüzle birine yönelmek manasına gelmektedir.

Selef, çoğunlukla bu çeşit müteşabih ifadeleri te'vîl etmemeyi tercih eder, ha-

disi rivâyet etmekle yetinir. Müteahhirun ulemâ, Allah hakkındaki temel akideye ters düşmeyecek şekilde te'vîl eder.

1004 ١٩- وعنه رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّه ﷺ: مَنِ احْتَبَسَ فَرَساً فى سَبِيلِ اللّهِ إِيمَاناً بِاللّهِ وَتَصْدِيقاً بِوَعْدِهِ فَإِنَّ شِبَعَهُ وَرِيَّهُ وَرَوْثَهُ وَبَوْلَهُ فى مِيزَانِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، يَعْنِى حَسَنَاتٍ]. أخرجه البخارى والنسائى.

19. **(1004)**- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Kim Allah'a iman ederek ve vaa'dini tasdik ederek Allah yolunda (kullanmak üzere) bir at "tutarsa" bu atın yediği, teri, gübresi, bevli kıyamet günü terâzisine girecektir, yani sahibine sevap olacaktır". [Buharî, Cihâd 46; Nesâî, Hayl 11.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste *"tutmak"* olarak tercüme ettiğimiz kelimenin aslı *ihtibâs*'dır, *vakfetmek, şahsî kullanımlardan hâriç tutmak* gibi mânâlara gelir. Bâzı alimler bu hadisten hareket ederek at ve benzeri şeylerin *"vakf"*'ının câiz olacağı hükmünü çıkarmışlardır. Buradaki *tutmak*'ı beslemek olarak anlamak icabeder.

2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) savaşlarda atın gereğine birçok hadisleriyle dikkat çekmiş ve bu maksadla at beslemeye ümmetini teşvik etmiştir. Mezkur hadislerden biri şöyledir:

اَلْخَيْلُ مَعْقُودٌ فِى نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ . اَلْخَيْلُ ثَلاَثَةٌ فَهِىَ لِرَجُلٍ اَجْرٌ وَهِىَ لِرَجُلٍ سِتْرٌ وَهِىَ عَلَى رَجُلٍ وِزْرٌ فَاَمَّا الَّذِى هِىَ لَهُ اَجْرٌ فَالَّذِى يَحْتَبِسُهَا فِى سَبِيلِ اللّهِ فَيَتَّخِذُهَا لَهُ وَلا تُغَيِّبُ فِى بُطُونِهَا شَيْئًا إِلاَّ كُتِبَ لَهُ بِكُلِّ شَىْءٍ غَيَّبَتْ فِى بُطُونِهَا اَجْرٌ وَلَوْ عَرَضَتْ لَهُ مَرَجٌ فَاَطَالَ لَهَا فِى مَرْجٍ أَوْ رَوْضَةٍ فَمَا اَصَابَتْ فِى طِيَلِهَا ذٰلِكَ فِى الْمَرْجِ اَوِ الرَّوْضَةِ كَانَ لَهُ حَسَنَاتٌ وَلَوْ اَنَّهَا قَطَعَتْ طِيَلَهَا ذٰلِكَ فَاسْتَنَّتْ شَرَفًا اَوْ شَرَفَيْنِ كَانَتْ آثَارُهَا وَفِى حَدِيثِ الْخَرْثُ وَاَوْرَاثُهَا حَسَنَاتٍ لَهُ. وَلَوْ اَنَّهَا مَرَّتْ بِنَهْىٍ فَشَرِبَتْ مِنْهُ وَلَمْ يُرِدْ اَنْ تُسْقَى كَانَ ذٰلِكَ حَسَنَاتٍ فَهِىَ لَهُ اَجْرٌ وَرَجُلٌ رَبَطَهَا تَقَيًّا وَتَعَفُّفًا وَلَمْ يَنْسَ حَقَّ اللّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِى رِقَابِهَا وَلاَ ظُهُورِهَا فَهِىَ لِذٰلِكَ سِتْرٌ وَرَجُلٌ

"Kıyamete kadar atın alnına hayır bağlanmıştır. At, (besliyenler için) üç durumdadır: At vardır, besliyenine ücrettir, at vardır besliyenine (ateşe karşı)

perdedir, at vardır sahibinin sırtına vebâldir.

1) Ücret olan at: Bu, sâhibi tarafından Allah yolunda kullanılmak üzere beslenen attır. Bu at, her ne yiyip karnına gönderirse, sâhibine, her birisi, bir ücret olur. Şayet (yolda giderken) önüne bir çayırlık çıksa ve sahibi onu oraya veya bir bahçeye bağlasa, ipinin uzanabildiği yere kadar çayır ve bahçeden yiyebildiği her şey ona bir ücret olur. At, ipini koparıp başını alıp bir kaç tepe gitse, bütün izleri -Hâris'in rivâyetinde- bu esnada bıraktığı bütün gübreleri sahibine ücret olur. Şayet at, bir nehre uğrasa ve ondan su içse, -sahibi orada sulamak istememiş bile olsa- bu da sahibine ücret olur.

2) Perde olan at: Bu, kişinin, binek ihtiyacını görmek, bu işte başkasına muhtaç olmamak maksadıyla beslediği attır. Şu şartla ki, hayvana terettüp eden zekât, ihtiyaç sahiplerine iâreten vermek gibi Allah'ın haklarını unutmaz, öder. İşte bu at sâhibine (kıyamette ateşe karşı) perdedir.

3) Vebal olan at: Bu, sahibinin övünmek, gösteriş yapmak ve müslümanlarla husûmette bulunmak üzere beslediği attır. İşte bu at sâhibinin üstüne bir yüktür..."

Askerî maksadlarla at beslemeye bundan daha müessir teşvik olamaz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) askeriyede, kıyamete kadar ata ihtiyaç duyulacağını belirtmektedir. Günümüzde, atın yerini motorlu vasıtalar almıştır. Benzin ikmalinin yapılamaması, motorlu vasıtaların temin zorluğu, yol bulunmayan dağlık arazi şartları gibi durumlarda, kesin sonuç alınması gereken savaş hallerinde kullanmak üzere, ihtiyatlı orduların en azından yedekte at bulundurmaktan kendilerini müstağni addetmeyecekleri açıktır.

3- Şârihler, atla ilgili olarak sayılan ve mîzâna gireceği belirtilen yem, su ter... gibi teferruattan maksadın "sevab" olduğunu belirtirler. Şüphesiz o sayılanların maddî ağırlığı mevzubahis değildir. Hatta, bazı rivayetlerde **"yediği yemin her bir danesi"** denmek suretiyle Allah rızası için at besleme külfetine katlananın ne kadar büyük bir mânevi ücrete nail olacağı tebârüz ettirilmiştir.

4- At günümüzde ordudan kaldırılmıştır. Hadiste, atın yerine geçen aynı hizmeti veren motorize vasıtaların edinilmesine, te'minine bir teşvik görmemiz mâkuldur, gereklidir.

1005 ٢٠- وعن أبي مسعود البدرى رضى اللّه عنه قال: [جَاءَ رَجُلٌ بِنَاقَةٍ مَخْطُومَةٍ إلى رسولِ اللّه ﷺ. فَقَالَ هٰذِهِ فى سَبِيلِ اللّهِ تَعَالى. فَقَالَ رسول اللّه ﷺ: لَكَ بِهَا يَوْمَ القِيَامَةِ سَبْعُمِاْئَةِ نَاقَةٍ كُلُّهَا مَخْطُومَةٌ]. أخرجه مسلم والنسائى.

20. **(1005)**- *Ebu Mes'ud el-Bedrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Bir adam, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, yularlanmış bir deve getirerek: "Bu Allah yoluna bağışımdır" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) adama:*

"— Buna karşılık sana, kıyamet günü, her biri yularlanmış yediyüz deve vardır!" *dedi.* [Müslim, İmâret 132, (1892); Nesâî, Cihâd 46, (6, 49).]

1006 ٢١ - وعن عدى بن حاتم رضى اللّه عنهُ قال: [سُئِلَ رَسولُ اللّهِ ﷺ: أيُّ الصَّدَقَاتِ أفْضَلُ؟ قالَ: إخْدَامُ عَبْدٍ فى سَبِيلِ اللّهِ أوْ إظْلاَلُ فُسْطَاطٍ أوْ طَرُوقَةُ فَحْلٍ]. أخرجه الترمذى.

قوله «طَرُوقَةُ فَحْلٍ» هى الناقة إذا كبرت وصلحت أن يعلوها الفحل وهى الحِقَّةُ من الإبل.

21. **(1006)**- *Adiyy İbnu Hâtim* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a:*

"— Sadakanın hangisi efdâl (Allah nazarında en kıymetli)dir?" diye sorulmuştu , şu cevabı verdi:

"— Allah yolunda bir köleyi hizmete koymak veya Allah yolunda (askerler için) bir çadır kurmak (bağışlamak) veya döl alma yaşına basan bir deveyi (hibe, iâre veya karz suretinde) bağışlamak". [Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 5, (1626).]

1007 ٢٢ - وعن زيد بن خالد رضى اللّه عنه قال: قال رسول اللّه ﷺ: مَنْ جَهَّزَ غَازِيًا فى سَبِيلِ اللّهِ فَقَدْ غَزَا، وَمَنْ خَلَفَ غَازِيًا فِى أهْلِهِ بِخَيْرٍ فَقَدْ غَزَا]. أخرجه الخمسة.

22. (1007)- *Zeyd İbnu Hâlid* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:*

"Kim Allah yolunda bir askerin teçhizatını temin ederse bizzat gaza yapmış olur. Kim, gazaya çıkan bir askerin geride kalan âilesine hayırlı himayede bulunursa gaza yapmış olur." [Buharî, Cihâd 38; Müslim, Emâret 135, 136, (1899); Ebu Dâvud, Cihâd 21, (2509); Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 6, (1628); Nesâî, Cihâd 44, (6, 46).]

1008 ٢٣- وعن أبي أيوب رضي الله عنه قال: [سَمِعْتُ رسول الله ﷺ:
يَقُولُ: سَتُفْتَحُ عَلَيْكُمُ الأَمْصَارُ، وَسَتَكُونُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ تَقْطَعُ عَلَيْكُمْ؛ فِيهَا بُعُوثٌ
يَكْرَهُ الرَّجُلُ مِنْكُمُ الْبَعْثَ فِيهَا فَيَتَخَلَّصُ مِنْ قَوْمِهِ ثُمَّ يَتَصَفَّحُ الْقَبَائِلَ يَعْرِضُ نَفْسَهُ
عَلَيْهِمْ يَقُولُ: مَنْ أَكْفِهِ بَعْثَ كَذَا وَكَذَا؟ أَلاَ فَهُوَ الأَجِيرُ إِلَى آخِرِ قَطْرَةٍ مِنْ دَمِهِ].
أخرجه أبو داود.

«الْبُعُوثُ» جمع بَعْثٍ، وهم طائفة من الجيش يبعثون فى الغزو كالسرية.

23. (1008)- *Ebu Eyyub* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı dinledim şöyle demişti:*

"Size bir çok memleketlerin fethi müyesser kılınacak. Oralarda (komşu küffarla cihâd için) toplanmış askeri birlikler göreceksiniz. Size bu birliklerle sefere çıkmak vazifesi verilecek. Bazılarınız onlarla (hasbî olarak) sefere çıkmak istemiyerek, adamlarının arasından sıvışıp gazveye (ücretsiz) katılmamanın yollarını arayacak. Arkadan da kendileriyle anlaşacak kabileler araştırıp, onlara: "Falanca orduya size bedel katılmam için beni ücretle tutacak yok mu, falanca orduya size bedel katılmam için beni ücretle tutacak yok mu?" diyecek.

Bilesiniz, (hasbeten gazveye gitmekten kaçan (bu adam) bir ücretlidir, son damlasına kadar kanını akıtsa da (gazi değildir, şehit sayılmaz, uhrevî ücretten mahrumdur)." [Ebu Dâvud, Cihâd 30, (2525).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadiste, gazvenin Allah rızası için yapılmasını tavsiye etmektedir. Maaşlı asker, savaş sırasında ölse bile şehid addedilmeyecektir. *Hattâbî* bu hadise dayanarak: ''*Cihad için ücret akdi yapmak câiz değildir*'' demiştir. Ulemâ, bu şekilde ücretli olarak savaşa katılan kimse, elde edilen ganimetin paylaşılmasına iştirak eder mi, etmez mi diye münakaşa etmiştir. *Evzâ'î* hazretleri: ''*Askerlere hizmet etmek üzere katılan ücretlilere ganimetten pay yoktur*'' der. *İshak İbnu Râhuye* de bu görüştedir. *Süfyân-ı Sevrî* ise: ''*Gaza ve mukateleye iştirak etti ise, paylaşmaya da iştirak eder*'' demiştir. *İmam Mâlik* ve *Ahmed İbnu Hanbel:* ''*Sefere katılmış ve mukâtele sırasında gâzilerle birlikte bulunmuş ise (bizzat savaşmamış olsa bile) paylaşmaya katılır*'' derler(*).

1009 ٢٤- وعن زيد بن أسلم قال: [كَتَبَ أَبُو عُبَيْدَةَ ألى عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا يَذْكُرُ لَهُ جُمُوعا مِنَ الرُّومِ وَمَا يَتَخَوَّفُ مِنْهُمْ. فَكَتَبَ إِلَيْهِ عُمَرُ: أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّهُ مَهْمَا يَنْزِلُ بِعَبْدٍ مُؤْمِنٍ مِن مَنْزِلِ شِدَّةٍ يَجْعَلُ اللّهُ تَعَالى بَعْدَهُ فَرَجاً، وَإِنَّهُ لَنْ يَغْلِبَ عُسْرٌ يُسْرَيْنَ، وَإِنَّ اللّهَ تَعَالى يَقُولُ فى كِتَابِهِ: يَآأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ]. أخرجه مالك.

24. **(1009)**- *Zeyd İbnu Eslem* anlatıyor: ''*Ebu Ubeyde, Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)'e yazarak Rum cemaatlerini ve bunlardan duyduğu endişeyi belirtti. Hz. Ömer (radıyallahu anh) kendisine şu cevabı verdi: ''Emmâ ba'd: Bil ki, mü'min bir kula nerede bir şiddet inecek olsa Allah ondan sonra bir ferec (kurtuluş) verir. Zira zorluk iki kolaylığı asla galebe çalamaz. Cenâb-ı Hak da Kur'ân-ı Kerîm'inde şöyle buyurmuştur:* **''Ey iman edenler, sabredin, düşmanlarınızdan daha sabırlı olun, cihâda hazır bulunun, Allah'tan da korkun ki başarıya eresiniz''** (Âl-i İmrân 200.) [Muvatta, Cihâd 6, (2, 446).].

★ Günümüzde, askeri düzenleme farklılık arzeder. Muvazzaf dediğimiz, meslekî subay sınıfı var. Hizmetine mukabil maaş alır. Bunlar yukarıdaki hükme dahil olmamalıdır. Günümüz şartlarında ordu bu sınıfsız düşünülemez. Bunların hizmetlerinde mânevi ücret, vazife sırasında ölmeleri hâlinde şehidlik durumu niyyetlerine, ihlaslarına bağlı olmalıdır. Yukarıdaki hadise dayanılarak kesin reddi câiz olmamalıdır.

AÇIKLAMA:

Burada geçen *"Zorluk, iki kolaylığa galebe çalamaz"* tabiri, Müstedrek'te merfu hadis olarak zikredilmiştir.

Rivayeti, *Hasan-ı Basrî,* mürsel olarak anlatır:*"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün, mesrûr, müferreh ve güler halde çıkmıştı, şöyle dedi:* ***"Zorluk, iki kolaylığa galebe çalamaz. Zira "Muhakkak ki güçlükle beraber kolaylık vardır, gerçekten güçlükle beraber bir kolaylık vardır"*** *(İnşirah 5-6).*

Ebu'l-Velîd el-Bâcî, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ayette, "zorluk" ve "kolaylık" kelimeleri ikişer sefer geçtiği halde, kolaylığı "iki", zorluğu "bir" olarak te'vil edişini şöyle açıklar: فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ayetinde zorluk العسر kelimesi ma'rifedir, bu sebeple *istiğrâku'l-cins* ifade eder, yani bütün zorlukları içine alır. Böylece birinci العسر ikinciyi de içine alır ve ikisi bir sayılır. Halbuki *"kolaylık"* demek olan اَلْيُسْر *nekre*'dir. Bu sebeple birinci يُسْر ün içinde ikinci يُسْر mevcut değildir. Böylece iki *"kolaylık"* bir *"zorluk"* olmuş oluyor. *Buharî hazretleri* قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا اِلاَّ اِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ ***"De ki: "Bize iki iyiden, gâzilik ve şehidlikten başka bir şeyin gelmesini mi bekliyorsunuz?"*** *(Tevbe 52) âyetinden sonra şu açıklamayı yapar: "Bu âyet iktiza eder ki Resûlullah'ın nazarında iki kolaylık: "Murada erişmek" ve "ücret"tir. Öyleyse zorluk bu iki kolaylığı galebe çalamaz, zira mü'mine bunlardan biri mutlaka hasıl olacaktır". Zafer muhtemel, "ücret" muhakkak, çünkü zafer için yapılan her gayrete ücret var. Zafer de oldu mu ücret çifte oluyor. O halde zorluk fütur vermemeli.*

İKİNCİ FASIL

ŞEHADET VE ŞEHİDİN FAZİLETİ

1010 ١- عن أنس رضى اللّه. قال: [قال رسول اللّه ﷺ: مَا أَحَدٌ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ يُحِبُّ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى الدُّنْيَا، وَلَهُ مَا عَلَى الْأَرْضِ مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ الشَّهِيدُ، وَيَتَمَنَّى أَنْ يَرْجِعَ إِلَى الدُّنْيَا فَيُقْتَلَ عَشْرَ مَرَّاتٍ لِمَا يَرَى مِنَ الْكَرَامَةِ].

أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

وفى رَاية: إلاّ الشّهيدَ لما يَرَى مِنْ فَضْلِ الشّهَادَةِ.

1. **(1010)**- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Cennete giren hiç kimse dünyaya geri dönmek istemez, yeryüzünde olan her şey orada vardır. Ancak şehîd böyle değil. O, mazhar olduğu ikramlar sebebiyle yeryüzüne dönüp on kere şehit olmayı temenni eder."

Bir rivâyette şu ziyade mevcut: **"...Şehîd hariç, O, şehidlik sebebiyle mazhar olduğu üstünlükler ve kerametler sebebiyle.... (dönmek ister)."** [Buharî, Cihâd 5, 21; Müslim, İmâret 108, 109, (1877); Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 13, (1643); Nesâî, Cihâd 30, (6, 32).]

AÇIKLAMA:

Şehidin, mazhar olduğu üstünlükler, imtiyazlar sebebiyle yeryüzüne geri gelme temennisini belirten çok sayıda rivâyet mevcuttur. Bazı rivâyetlerde Cenab-ı Hak, şehidlere "Bir arzunuz var mı?" diye sorar, şehidler hiçbir arzularının olmadığını, sâdece yeryüzüne dönerek Allah yolunda tekrar şehid olmayı temenni ettiklerini belirtirler. Bazı rivâyetlerde şu muhâverenin Cenab-ı Hak'la *Hz. Hamza* ve *Mus'ab İbnu Umeyr* (radıyallahu anhümâ) arasında geçtiği belirtilir:

"— Bir arzunuz var mı?"

"— Ruhlarımızı cesedlerimize geri koymanızı ve senin yolunda ikinci kere öldürülmemizi diliyoruz!"

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), babası Uhud'da şehid olan *Hz. Câbir* (radıyallahu anh)'e bir gün şunu söyler:

"— Allah, babana ne söyledi haber vereyim mi? Dedi ki: "Ey Abdullah! dile benden, istediğini vereyim". Baban şunu söyledi: "Ey Rabbim, bana yeniden hayat ver, senin yolunda ikinci kere öleyim". Allah ona: "Benden, daha evvel kesin karar çıkmış bulunuyor: "Ölenler dünyaya artık dönmeyecekler!"

İbnu Battâl, sadedinde olduğumuz hadis hakkında şu değerlendirmede bulunur: *"Bu hadis, şehid olmanın faziletini beyan zımnında gelen rivâyetlerin en güzelidir. Cihad hâriç, başka hiçbir hayırlı amelde nefs bezledilmez. Bu sebeple bunun sevabı büyüktür."*

Hadis, ölenlerin tekrar çeşitli şekillerde cesetlere girerek yeryüzüne döneceğini iddia eden her çeşit tenâsuhcu görüşlerin bâtıl olduğunu da kesin bir dille ifade etmektedir. Müslüman olarak ölen insanların ruhlarının şu veya bu maksadla tekrar cesed giyip yeryüzüne döneceğine inanmak, böylesi iddialara "olabilir" demek mümkün değildir. Hadis bu hususta nasstır ve pek zâhirdir.

1011 ٢- وعن ابن أبى عميرة رضى الله عنه. قال: [قال رسول الله ﷺ:
لأنْ أُقْتَلَ فى سَبِيلِ اللّهِ تَعَالى أحَبُّ إلَىَّ مِنْ أنْ يَكُونَ لِى أهْلُ المَدَرِ وَالْوَبَرِ].
أخرجه النسائى.

2. **(1011)**- *İbnu Ebî Umeyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Allah yolunda öldürülmem; bana, bütün evlerde ve çadırda yaşayanların benim olmasından daha sevgilidir." [Nesâî, Cihâd, 30, (6, 33).]

1012 ٣- وعن المغيرة رضى الله عنه قال: [أخْبَرَنَا نَبِيُّنَا ﷺ: عَنْ رِسَالَةِ
رَبِّنَا أنَّهُ مَنْ قُتِلَ مِنَّا صَارَ إلى الجَنَّةِ فَنَحْنُ أحَبُّ فى المَوْتِ مِنْكُمْ فى الْحَيَاةِ].

أخرجه البخاري تعليقا إلى قوله إلى الجنة. وأخرجه بطوله رذين.

3. **(1012)**- *Hz. Muğire* (radıyallahu anh) dedi ki: *"Peygamberimiz (aleyhis-salâtu vesselâm), Rabbimizin risaletini getirmiştir. Bir de bize bildirdi ki, bizden kim öldürülürse cennetlik olacaktır. Bu sebeple biz, ölümü, sizin hayatı sevdiğinizden daha çok seviyoruz."* [Buharî, Cizye 1, Tevhid 46, (Buharî, Kitabu't-Tevhîd'de muallak olarak kaydetmiştir. Rezîn tam olarak kaydeder).]

AÇIKLAMA:

Muğire bu sözlerini *Nehâvend* şehrinde *İran* Valisi'ne karşı söyler. Buharî'de uzunca hikâye edildiği üzere *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) *Nu'mân İbnu Mukarrin* komutasında bir orduyu -Müslüman olan *Hürmüzân*'ın tavsiyesi üzerine- İran'ın fethine yollar. Ordu, İran içlerinde ilerledikleri zaman, *Nehâvend* civarında 40 bin kişilik İran ordusuyla karşılaşırlar. Orduya komutanlık eden bölge valisi müslümanlardan elçi taleb eder. *Muğire İbnu Şûbe* (radıyallahu anh) uygun görülür.

Vali, tercüman vasıtasıyla, istiskal edici bazı sözler sarfederek ne istediklerini sorar. Kaynakların kaydettiğine göre, debdebeli şekilde hazırlanmış tahta, altın ve ipeklilerle tezyin edilmiş mutantan ve muhteşem kıyafetlere bürünmüş, başında taç olduğu halde oturup *Muğire* (radıyallahu anh)'yi karşılayan valinin söyledikleri arasında şu cümleler de var, ibretle okunmağa değer:

"Siz nesiniz? Siz Araplar, yine açlık ve yokluğa uğradı da onun için geldi iseniz, gıda yardımı yapalım da dönün!" Bir başka rivayette:

"Siz Araplar, en çok açlık çeken, her çeşit hayırdan en uzak olan kimselersiniz. Ben şu esirlere emrederek sizi oklarla düzene sokmalarını da isteyebilirdim, ancak cifelerinizden iğrendiğim için bunu yapmadım."

Muğire (radıyallahu anh) hamd ve senadan sonra, -*İbnu Ebî Şeybe*'nin rivayetine göre- şu cevabı verir:

"— Bizim sıfatlarımızla ilgili olarak söylediklerinizde hiçbir hata yapmadınız. Gerçekten biz öyleydik. Ama Allah bize Resûlünü gönderince iş değişti..."

Buharî'nin rivayetinde cevabı şöyledir:

"— Biz Arap kavminden kimseleriz. Daha önce şiddetli sefâletler, dehşetli derbederlikler içindeydik. Açlıktan derileri ve hurma çekirdeklerini emerdik, giydiklerimiz deri ve kıl, taptıklarımız taş ve ağaçlardı. Ancak biz bu halde yaşayıp

giderken sema ve arzların Rabbi -zikri ulu, şânı yücedir- aramızdan, atasını ve annesini tanıdığımız birisini peygamber olarak yolladı. Rabbimizin elçisi olan Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) bir olan Allah'a ibadet etmenize veya cizye ödemenize kadar sizinle harbetmemizi emretti. Keza Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm), bize, Rabbimizin risâletini bildirdi. Buna göre, bizden kim öldürülürse cennete gidecek, benzeri görülmemiş nimetlere kavuşacaktır. Sağ kalanlarımız da sizleri esir edecektir."

1013 ٤- وعن أبي قتادة رضى الله عنه قال: [قال رَجُلٌ يَارَسُولَ اللّهِ: أَرَأَيْتَ إنْ قُتِلْتُ فى سَبِيلِ اللّهِ أَتُكَفَّرُ عَنِّى خَطَايَاىَ؟ فَقَالَ رسول الله ﷺ: نَعَمْ إنْ قُتِلْتَ وَأَنْتَ صَابِرٌ مُحْتَسِبٌ مُقْبِلٌ غَيْرُ مُدْبِرٍ، ثُمَّ قالَ كَيْفَ قُلْتَ؟ فَأَعَادَ عَلَيْهِ. فَقَالَ نَعَمْ إلاَّ الدَّيْنَ فَإنَّ جِبْرِيلَ أَخْبَرَنِى بِذٰلِكَ]. أخرجه مسلم ومالك والترمذى والنسائى.

4. **(1013)**- *Ebu Katâde* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Bir adam sordu:*

"— Ey Allah'ın Resûlü, Allah yolunda öldürüldüğüm takdirde, bütün hatalarım örtülecek mi?"

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"— Evet, sen sabreder, mükâfaat bekler, geri kaçmadan ileri atılır vaziyette olduğun halde öldürülürsen!"
diye cevap verdi. Ve adama sordu:

"— Nasıl sormuştun?"

Adam sorusunu aynen yeniledi. Bunun üzerine aleyhissalâtu vesselâm efendimiz sözlerini şöyle tamamladı:

"— Evet, (kul) borcu hariç, bütün günahların affedilecek. Zira Cebrâil bu hususu bana haber verdi!" [Müslim, İmâret 117, (1885); Muvatta, Cihâd 31, (2, 461); Nesâî, Cihâd 32, (2, 33).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin, aslında açıklayıcı bazı ziyadeler var. Bu ziyade sayesinde kul hakkının ehemmiyetinin daha da tebârüz ettirilmiş olduğunu görüyoruz. Buna göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) adamın sorusuna ilk cevabı verdikten sonra

sükût buyururlar. Adam da oradan ayrılır. Bir müddet sonra Resûlullah:

"— **Az önce sual soran kimse nerede?"** diye aratır. Adam:

"— *İşte benim", diye yanına gelince:*

"— **Ne demiştin?"** diye soruyu tekrar ettirir. İşte bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şunu söyler:

"— Evet, ancak borç hariç. Bu hususu az önce Cibrîl (aleyhisselam), bana, gizlice söyledi".

2- Borçlu olmak aslında günah değildir. Günah olan borcu ödeme işini terketmektir. Hadisin zahirinden anlaşılıyor ki, kişi ödemeye gücü yettiği halde borcunu ödemezse günahkar olmaktadır. *Suyutî,* bazı âlimlerden naklen şunu kaydeder: *"Bu hadiste, kul hakkının affedilmeyeceğine dikkat çekilmektedir. Çünkü kul hakkı, sıkıntı ve meşakkate dayanmaktadır. Hatta, affedilmeyecek borcun, kişinin kabahatinden ileri gelen borç olduğu da söylenebilir. Yani, kişi bu borcu, câiz olmayan bir tarzda yapmıştır: Hile ile veya gasb yoluyla almak gibi, sonra da bedeli zimmetinde borç olarak kalmıştır. Yahut da, ödememeye azmederek borçlanmıştır. Böylesi davranışlar, hatalar arasında sayılmaktan istisna edilmiştir. İstisnada esas, aynı cinsten olmaktır. Böylece câiz olan borç, bu istisnada meskût geçilmiştir. Öyle ise bu borç sebebiyle, sâhibi muâheze olunmaz, çünkü Cenab-ı Hakk'ın borç sahibi adına fa :lından vermesi câizdir."*

1014 ٥– وفى أخرى لمسلم عن ابن عمرو بن العاص رضى اللّه عنهما. [أنَّهُ ﷺ: قالَ: يُغْفَرُ لِلشَّهِيدِ كُلُّ ذَنْبٍ إلاَّ الدَّيْنَ].

5. **(1014)**- *Müslim, Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ)'dan şunu kaydeder:

"— *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:*

"Şehid'in -borç hariç- bütün günahları affedilir." [Müslim, İmâret 118.]

1015 ٦– وعن فُضَالة بن عبيد قال: [سَمِعْتُ عُمَرَ بنَ الخطّابِ يَقُولُ: سَمِعْتُ النَّبىَّ ﷺ: يَقُولُ: الشُّهَدَاءُ أرْبَعَةٌ: رَجُلٌ مُؤْمِنٌ جَيِّدُ الإيمَانِ لَقِىَ الْعَدُوَّ

فَصَدَقَ اللّٰهَ تَعَالٰى حَتّٰى قُتِلَ فَذٰلِكَ الَّذى يَرْفَعُ النَّاسُ أَعْيُنَهُمْ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ هٰكَذَا وَرَفَعَ رَأْسَهُ حَتّٰى سَقَطَتْ قَلَنْسُوَتُهُ، فَلاَ أَدْرِى قَلَنْسُوَةَ عُمَرَ أَرادَ أَمْ قَلَنْسُوَةَ النَّبِىِّ ﷺ: وَرَجُلٌ مُؤْمِنٌ جَيِّدُ الْإِيمَانِ لَقِىَ الْعَدُوَّ فَكَأَنَّمَا ضُرِبَ جِلْدُهُ بِشَوْكِ طَلْحٍ مِنَ الْجُبْنِ أَتَاهُ سَهْمٌ غَرْبٍ فَقَتَلَهُ فَهُوَ فى الدَّرَجَةِ الثَّانِيَةِ. وَرَجُلٌ مُؤْمِنٌ خَلَطَ عَمَلاً صَالِحاً وَآخَرَ سَيِّئاً لَقِىَ الْعَدُوَّ فَصَدَقَ اللّٰهَ تَعَالٰى حَتّٰى قُتِلَ فَذٰلِكَ فى الدَّرَجَةِ الثَّالِثَةِ. وَرَجُلٌ مُؤْمِنٌ أَسْرَفَ عَلَى نَفْسِهِ لَقِىَ الْعَدُوَّ فَصَدَقَ اللّٰهَ تَعَالٰى حَتّٰى قُتِلَ فَذٰلِكَ فى الدَّرَجَةِ الرَّابِعَةِ]. أخرجه الترمذى.

يقال «سَهْمُ غَرْبٍ» بالإضافة وغيرها إذا لم يعرف من رمى به.

6. **(1015)**- *Fudâle İbnu Ubeyd* anlatıyor: ''*Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'ı dinledim, ''Hz. Peygamber'den işittim'' diyerek şu hadisi rivayet etti:

''Dört çeşit şehid vardır:

1- İmanı kavi mü'min kişi düşmanla karşılaşır, öldürülünceye kadar Allah'a sadık kalır. İşte bu, kıyamet günü, insanların gıbta ile gözlerini kaldırıp bakacakları gerçek şehiddir. -Bunu yaparken başını kaldırır ve kalansuvesi[1] yere düşer-. *(Fudâle der ki:) ''Bu, Hz. Ömer'in kalansuvesi mi idi, yoksa Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kalansuvesi mi idi anlıyamadım.'')*

2) İmanı sağlam (ancak önceki kadar şecaat sahibi olmayan) bir mü'min düşmanla karşılaşır. Korkudan vücudu -talh ağacının dikeni batmış gibi[2] **titrer. Bu sırada gelen serseri bir ok darbesiyle hayatını kaybeder. Bu, ikinci derecede bir şehiddir.**

3- İyi amelle kötü ameli karıştırmış mü'min kişi, düşmanla karşılaşır. Bu karşılaşma esnasında (sabır ve şecâatte, şehidliğin mükâfaatını beklemekte) Allah'a sâdık kalır. Öldürülünce bu üçüncü mertebede bir şehid olur.

---

1)**Kalansuve**, serpuş demektir, başa giyilen şey. Sarık olmadığına göre, gereği hallerde üzerine sarık sarılan fesimsi bir serpuş; takke.

2) **Talh** ağacı, Kamus'ta büyükce bir ağaç nevi diye açıklanır. Muz ağacına da talh denir. Bu mânâda Kur'ân'da zikri geçer.

4- Günahkâr bir mü'min düşmanla karşılaşır, ölünceye kadar Allah'a sâdık kalır. Bu da dördüncü derecede bir şehid olur.'' [Tirmizî, Fedailu'l-Cihâd 14, (1644).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde, her zaman akla gelebilecek bazı sualleri açıklığa kavuşturmaktadır:

a) Şehidler sahip oldukları yüce mertebede eşit midirler?

Bu hadisten anlıyoruz ki, daha önceki amel durumuna, savaştaki ihlâs ve şecaat durumuna göre herkes farklı derecelere sahip olacaktır. Ancak, başlıca dört mertebede mütâlaa edilmelidirler. Buharî, şehadet meselesinde önceki amelin ehemmiyetine delil olarak *Ebu'd-Derdâ'*nın *''Sizler amellerinizle mukâtele edersiniz''* sözünü kaydeder. *İbnu Hacer,* bu sözün aslında, أَيُّهَا النَّاسُ عَمَلٌ صَالِحٌ قَبْلَ الْغَزْوِ فَإِنَّمَا تُقَاتِلُونَ بِأَعْمَالِكُمْ **''Ey insanlar, gazveden önce sâlih amel işleyin, zirâ, sizler amellerinizle mukâtele etmektesiniz''** şeklinde olduğunu, başka kaynaklarda böyle geldiğini belirtir.

b) Fasık da şehid olabilir mi? Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): *''İmanı olan kimsenin, fâsık bile olsa, şehidlik ücretini alacağını''* müjdeliyor.

c) Savaş esnasında geri hizmette olan, istirahat halinde iken veya tesâdüfî bir sebeple ölen de şehid midir? Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle bir soruya da *''evet''* cevabını vermektedir.

2- Hadis, şecâat ve korkaklık gibi hasletler insanda fıtrî de olsa, **kuvvetli ve cesur mü'minlerin Allah nazarında daha sevgili** olduklarını, onların derece yönüyle başka yönden emsal olanlara tefevvuk (üstünlük) sağlayacaklarını belirtir.

3- Hadiste geçen صَدَقَ اللّٰهَ حَتَّى قُتِلَ **''öldürülünceye kadar Allah'a sâdık kaldı''** tâbiri dikkat çekicidir. Bu, her mertebe şehâdette şart koşulan bir husustur. Yâni şehidlik mertebesini almanın vazgeçilmez şartı. Allah'a hangi hususta sâdık kalınacağını Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hadiste açmamıştır. Şârihler bunu: *''Allah'ın üzerine borç kıldığı şecaate sâdık kalarak''* veya صَدَّقَ diye şeddeli okuyup: *''Şehâdet hususundaki va'adinde Allah'ı tasdik ederek''* şeklinde açarlar.

1016 ٧- وعن يحيى بن سعد [أَنَّ رسولَ اللّه ﷺ: رَغَّبَ فى الجِهَادِ وَذَكَرَ الجَنَّةَ، وَرَجُلٌ مِن اْلأَنْصَارِ يَأْكُلُ تَمَرَاتٍ فى يَدِهِ. فقالَ: إِنِّى لَحَرِيصٌ عَلَى الدُّنْيَا إنْ جَلَسْتُ حَتَّى أَفْرُغَ مِنْهُنَّ فَرمى مَا فى يَدِهِ وَحَمَلَ بَسَيْفِه فقَاتَلَ حَتَّى قُتِلَ].
أخرجه مالك.

8. **(1016)**- *Yahya İbnu Sa'îd* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (Bedir'de bizleri) cihâda teşvîk etti, cenneti hatırlattı. Bu sırada Ensâr'dan biri, elindeki hurmalardan yemekte idi. Birden: "Ben şunları bitirinceye kadar oturacak olursam dünyaya fazla hırs göstermiş olacağım" dedi ve ellerindeki hurmaları fırlatarak kılıncını çekip öldürülünceye kadar savaştı."* [Muvatta, Cihâd 42, (2, 466); Buharî, Megâzî, 17; Müslim, İmâret 145, (1901).]

AÇIKLAMA:

Hâdise, Bedir savaşı sırasında cereyan eder. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) savaşa başlamadan önce, askerleri teşcî edici, cesaret ve metanet verici bir konuşma yapmıştı. *İbnu İshak*'ın kaydettiği üzere şöyle hitabetmiş idi:

وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لاَ يُقَاتِلُهُمُ الْيَوْمَ رَجُلٌ فَيُقْتَلُ صَابِرًا مُحْتَسِبًا مُقْبِلاً غَيْرَ مُدْبِرٍ إلاَّ اَدْخَلَهُ اللّٰهُ الجَنَّتَ

"Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin ederim, bugün her kim, şu müşriklerle sabrederek, Allah'ın sevabını umarak ve geri dönmeden hep ilerliyerek savaşır ve öldürülürse Allah onu mutlaka cennetine koyacaktır."

Müslim'in rivayetinden Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini de öğreniyoruz: **"Haydi kalkın, genişliği semâvât ve arz olan cennete buyurun!"**

Bunun üzerine *Umeyr İbnu'l-Humâm* atılarak:

"— Ey Allah'ın Resûlü! Genişliği semâvât ve arz olan cennet mi?" der. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın **"Evet"***i üzerine: "Vay! Vay!" çeker. Resûlullah:* **"Niye vay! vay! dedin?"** *diye sorunca:*

"— Cennetlik olmayı arzu ettim de onun için böyle söyledim, Ey Allah'ın Resûlü!" der.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"Sen cennetliksin!"** *müjdesini verir.*

Umeyr, hurmasını çıkararak yemeye başlar. Sonra: "Ben bu hurmaları tüketinceye kadar yaşayacak olursam bu uzun bir hayat olacak, cennete girmekte gecikeceğim!" der. Yanındaki bütün hurmaları yere atar, sonra ölünceye kadar savaşmak üzere müşriklere saldırır ve şehid düşer. Bir rivayete göre Bedir savaşında ilk şehid düşen bu zattır (radıyallahu anh).

1017 ٨- وعن البراء رضى الله. قال: [جَاءَ رَجُلٌ مُقَنَّعٌ بِالحَدِيدِ فقال يَا
رَسُولَ اللّهِ أُقَاتِلُ أَوْ أُسْلِمُ. فقال: أَسْلِمْ ثُمَّ قَاتِلْ. فَقَاتَلَ فَقُتِلَ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: عَمِلَ
قَلِيلاً وَأُجِرَ كَثِيراً]. أخرجه الشيخان، وهذا لفظ البخاري.

«المُقَنَّعُ» هو المتغطّى بالسلاح، وقيل المغطى رأسه به فقط.

8. **(1017)**- *Hz. Berâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Zırh giyinmiş bir adam gelerek: "Ya Resulallah! Hemen savaşa mı katılayım, müslüman mı olayım?" diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"— Müslüman ol, sonra savaşa katıl!" *dedi. Adam müslüman oldu, savaşa katıldı ve öldürüldü. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onun hakkında:*

"— Az bir amelde bulundu fakat çok şey kazandı!" *buyurdu."* [Buharî, Cihâd 13; Müslim, İmâret 144, (1900).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste zikri geçen kimsenin şahsiyeti belli değildir. Başka rivayetlerde de kesin bir şekilde belirtilmemiştir. Ancak, *İbnu Hacer*, bunun *Amr İbnu Sâbit* olduğu kanaatini izhâr eder. Zira bu zat hakkında sarîh olarak gelen bilgiler, bu hadiste geçen mânâya muvafık düşmektedir:

İbnu İshak'ta gelen rivayete göre *Amr İbnu Sâbit*, **"namaz kılmadan cennete giden kimse"** olarak şöhret kazanmıştır. *Ebu Dâvud* ve *el-Hâkim*'in rivâyetlerine göre, *Amr*, câhiliye devrinden kalma fâizleri sebebiyle İslâm'a girmemekte direnmekte idi. Uhud savaşı sırasında: "Kavmim nerede?" der. Uhud'a çıktıklarını öğrenince, kılıncını kuşanıp onlara yetişir. Kavmi: "Bizim sana ihtiyacımız yok!" demişse de O: "Ben müslüman oldum" der ve savaşa katılıp yaralı

düşünceye kadar çarpışır. *Sa'd İbnu Mu'âz* (radıyallahu anh) yanına gelince: *"Allah ve Resûlü lehine (Mekkelilere) kızarak savaştım" der. Sonra ölür ve namaz kılmadan cennete gider."*

Ebu Hüreyre'den gelen sahîh bir rivâyette:

اَخْبَرُونِى عَنْ رَجُلٍ دَخَلَ الجَنَّتَلَمْ يُصَلِّ صَلاَةً

"Bana, bir kerecik olsun namaz kılmadan cennete giden bir zattan bahsetti ler. Bu kimse Amr İbnu Sâbit imiş" demiştir.

İbnu Hacer, bu mevzu üzerine gelen ve bazı ihtilaflı noktaları bulunan rivâyetleri telif ederek sadedinde olduğumuz hadiste zikri geçen mübhem zâtın *Amr İbnu Sâbit olduğunu, bunun -diğer rivayetlerde doğrudan savaşa katılmış gibi gösterilmiş olmasına rağmen- önce Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i görerek, -belki de savaş meydanında- İslâm'a girdiğini, sonra da hemen savaşa katılıp, hiç namaz kılma fırsatı bulmadan yaralanarak şehid düştüğünü belirtir. Şârihimiz Nesâî*'nin tahric ettiği bir rivâyette gelen şu ibârenin de bu açıklamayı te'yîd ettiğine dikkat çeker:

اَنَّهُ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ اَنِّى حَمَلْتُ عَلَى الْقَوْمِ فَقَاتَلْتُ حَتَّى اُقَتَّلَ اَكَانَ خَيْرًا لِى وَلَمْ اُصَلِّ صَلاَةً؟ قَالَ . نَعَمْ

"Amr İbnu Sâbit (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sordu: "Ben müşriklere saldırıp mukâtele etsem ve bu esnâda öldürülsem, namaz kılmamış olduğum halde bana bir faydası olacak mı?" Resûlullah: **"Evet olacak!"** *buyurdu."*

1018 ٩– وعن راشد بن سعد عن رجل من الصحابة [أَنَّ رَجُلاً قالَ يَا رَسُولَ اللّهِ: مَا بَالُ الْمُؤْمِنِينَ يُفْتَنُونَ فى قُبُورِهِمْ إلاَّ الشّهيدَ؟ فقالَ: كَفَاهُ بِبَارِقَةِ السُّيُوفِ عَلَى رَأْسِهِ فِتْنَةً]. أخرجه النسائى.

9. **(1018)**- *Râşid İbnu Sa'd,* ashaba mensup birinden naklen anlatıyor: *"Bir zât Resûlullah'a gelip: "Ey Allah'ın Resûlü, niye şehid dışında kalan mü'minler kabirde imtihan edilirler?" diye sordu. Resûlullah şu cevabı verdi:* **"Şehidin ölüm anında tepesinin üstünde kılıç parıltısını hissetmesi imtihan olarak ona kâfidir."** [Nesâî, Cenâiz 112.]

AÇIKLAMA:

Kabir fitnesi, kabirde, Münker-Nekir adındaki meleklere verilecek hesaptır. Her mü'min orada imanı hususunda bir imtihandan geçecektir. İmtihan sonunda da, amel durumuna göre sıkıntılı veya sürûrlu bir halde kıyâmeti, asıl büyük hesabı bekleyecektir. Hadislerde, gerek Münker-Nekir'in imtihanı ve gerekse kabir azabı "fitne" kelimesiyle ifâde edilir.

Sadedinde olduğumuz hadisten öğreniyoruz ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: **"Şehidlerin kabir fitnesine maruz kalmayacakları"**na dâir beyanlarından sonra, bazıları bunun sebebini merak ederek sormuşlardır: *"Her mü'min bu imtihandan geçerken, şehîdler niye muaf tutulmuştur?"* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ölüm ihtimali içinde yapılan mücâdelenin zorluğunu ifâde için: **"Tepede kılıç parıltısı olduğu halde cesaretle Allah için çarpışmak ve hayatını feda etmek, imânı isbat eden yeterli bir imtihandır"** mânâsında: **"Başın üzerindeki kılıç parıltısı imtihan olarak yeterlidir"** diye cevap vermiştir.

1019 ١٠- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه أَنَّ رسولَ اللّه ﷺ قَالَ: [مَا يَجِدُ الشّهِيدُ مِنْ مَسِّ القَتْلِ إلاَّ كَمَا يَجِدُ أَحَدُكُمْ مِنْ مَسِّ الْقَرْصَةِ].
أخرجه الترمذى والنسأى.

10. **(1019)**- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Şehidin ölüm (darbesinden) duyduğu ızdırap sizden birinin çimdikten duyduğu ızdırap kadardır." [Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 26, (1668).]

1020 ١١- وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ: عَجِبَ رَبُّنَا تَبَارَكَ وَتعَالى مِنْ رَجُلٍ غَزَا فى سَبِيلِ اللّهِ تعَالى فَانْهَزَمَ أَصْحَابُهُ فَعَلِمَ مَا عَلَيْهِ فَرَجَعَ حَتّى أُرِيقَ دَمُهُ فَيَقُولُ اللّهُ تعَالى للْمَلاَئِكَةِ أُنْظُرُوا إلى عَبْدِى رَجَعَ رَغْبَةً فِيمَا عِنْدِى وَشَفَقًا مِمَّا عِنْدِى حَتّى أُرِيقَ دَمُهُ أُشْهِدُكُمْ أَنِّى قَدْ غَفَرْتُ لَهُ].

11. **(1020)**- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Rabbimiz, Allah yolunda savaşan şu kimseye taaccüb etmiştir: Arkadaşları hezimete uğra(yıp kaçmış)tır. Ancak O, (kaçmanın haram olduğunu düşünerek) kendisine düşen sorumluluğun idrakiyle geri dönerek, öldürülünceye kadar düşmanla çarpışmıştır. Bunun üzerine Aziz ve Celil olan Allah, meleklere (iftiharla) şöyle der: "Şu kuluma bakın, benim nezdimde olan (mükâfaatı) düşünüp katımda olan (cezâdan) korkarak geri döndü, öldürülünceye kadar savaştı." [Ebu Dâvud, Cihâd 38, (2536).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, savaş sırasında, tek başına bile kalsa kaçmayıp sebat etmenin fazileti ifade ediliyor. Böyle bir askerden Cenâb-ı Hakk'ın memnuniyeti taaccüble ifade edilmiştir. "Taaccüb", sebebi bilinemeyen bir durum karşısında duyulan hayrete ve hayranlığa ıtlak olunur. Her şeyi bilen Allah'ın taaccüb etmesi, hayrete düşmesi kelâmî açıdan yanlış olur, Zat-ı Akdes'i, insanlara benzetmek olur. Şu halde bu bir mecazdır, hakikatı ise, Allah'ın razı ve memnun olmasıdır.

Savaş şartlarında bir askerin davranışı neticeye müessir olabilir. Bir korkağın paniğe düşüp kaçması, öbürlerine de sirayet edebileceği gibi, bir cengâverin sebatı da başkalarının sebatına sebep olabilir. Savaşı kazanmanın asıl sırrı, âyet-i kerime ile sabittir ki düşmandan daha sabırlı olmaya bağlıdır. (Âl-i İmrân 200).

Mü'min savaşın en zor, hezimet anında bile canının derdine düşmemek, Allah'ın mükâfaat ve cezasını düşünerek, O'nun rızasına uygun olanı yapmakla mükelleftir. Böylesi bir hâl, zafer şansını artıracaktır.

1021 ١٢- وعن عبد الخبير بن قيس بن ثابت بن قيس بن شمّاس عن ابيه عن جده رضى اللّه عنه قال: [جَاءَتِ امْرَأَةٌ إلى رَسولِ اللّهِ ﷺ: يُقَالُ لَهَا أُمُّ خَلاَّدٍ وَهِيَ مُتَنَقِّبَةٌ تَسْأَلُ عَنِ ابنٍ لَها قُتِلَ فى سَبِيلِ اللّهِ. فقالَ لها بَعْضُ أَصْحَابِهِ: جِئْتِ تَسْأَلِينَ عَنِ ابنَكِ وَأَنْتِ مُتَنَقِّبَةٌ؟ فقالتْ إنْ أُرْزَأْ ابنِى فَلَنْ أُرْزَأَ حَيَائِي. فقالَ لَها النَّبِيُّ ﷺ: ابْنُكِ لَهُ أَجْرُ شَهِيدَيْنِ. قَالَتْ: وَلِمَ؟ قالَ. لأَنَّهُ قَتَلَهُ أَهْلُ الكِتَابِ].

أخرجهما أبو داود.

12. **(1021)**- *Abdü'l-Habîr İbnu Kays İbni Sabit İbni Kays İbni Şemmâs an Ebihi an Ceddihî*[3] (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Ümmü Hâlid adında bir kadın yüzü örtülü olduğu halde gelerek Allah yolunda öldürülmüş olan oğlu hakkında sormak istedi. Ashabtan biri kadına: "Sen, yüzü örtülü olduğun halde gelip oğlundan mı soracaksın?" dedi. Kadın: "Oğlumu kaybetti isem de hayamı kaybetmedim" dedi.*

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadına:

"— Oğlun iki şehid mükâfaatı elde etmiştir!" *dedi. Kadın:*

"— Bunun sebebi nedir, ey Allah'ın Resûlü?"
diye sorunca şu cevabı verdi :

"— Çünkü onu Ehl-i Kitap öldürdü!" [Ebu Dâvud, Cihâd 8, (2488).]

1022 ١٣- وعن سَهْل بن حُنَيف رضى اللّه عنه أن رسولَ اللّه ﷺ قال: [مَنْ سَألَ اللّهَ الشَّهَادَةَ بِصِدْقٍ بَلَّغَهُ اللّه مَنَازِلَ الشُّهَدَاءِ، وَإنْ مَاتَ عَلَى فِراشِهِ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

13. **(1022)**- *Sehl İbnu Huneyf* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"Kim sıdk ile Allah'tan şehid olmayı talebederse, Allah onu şehidlerin derecesine ulaştırır, yatağında ölmüş bile olsa" *buyurdu."* [Müslim, Cihâd 156, 157, (1908, 1909); Ebu Dâvud, Salât 361, (1520); Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 19, (1653); Nesâî, Cihâd 36, (6, 36); İbnu Mâce, Cihâd 15, (2797).]

1023 ١٤- وعن أبى مالك الأشعرى رضى اللّه عنه [أنَّ رسولَ اللّه ﷺ قال: مَنْ فَصَلَ فى سَبِيلِ اللّه فَماتَ أوْ قُتِلَ أوْ وَقَصَهُ فَرَسُهُ أوْ بَعِيرُهُ أوْ لَدَغَتْهُ هَامَّةٌ أوْ مَاتَ عَلَى فِرَاشِهِ بِأىِّ حَتْفٍ شَاءَ اللّه تَعالى مَاتَ فَهُوَ شَهِيدٌ]. أخرجه أبو داود.

3) İsim biraz ihtilaflıdır. Buharî'ye göre: *Abdu'l-Habîr an Ebîhi an ceddihi Sâbit İbni Kays ani'n-Nebiyyi* (sallallahu aleyhivesselâm) şeklinde olmalıdır.

14. **(1023)**- *Ebu Mâlik el-Eş'ârî* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki:*

"Kim Allah yolunda evinden ayrılır, sonra da öldürülür, yahut atı veya devesi (yere atıp) boynunu kırar veya bir zehirli sokar veya yatağında ölür ise, Allah'ın dilediği hangi musibetle ölmüş olursa olsun şehit olarak ölür." [Ebu Dâvud, Cihâd 15, (2499).]

1024 ١٥- وفى أخرى له: [قِيلَ يَانَبِيَّ اللّهِ مَنْ فِى الْجَنَّةِ؟ فقالَ: النَّبِىُّ فِى الْجَنَّةِ وَالشَّهِيدُ فِى الْجَنَّةِ، وَالْمَوْلُودُ فِى الْجَنَّةِ، وَالْوَئِيدُ فِى الْجَنَّةِ].

ومعنى «فصل» أى خرج.

15. **(1024)**- *Ebu Dâvud*'un bir diğer rivayetinde geldiğine göre, *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Ey Allah'ın Resûlü, kim cennete gidecek?" diye sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir:* **"Peygamber cennetliktir, şehid cennetliktir, çocuk(ken ölen) cennetliktir, diri diri gömülen çocuk cennetliktir."** [Ebu Dâvud, Cihâd 27, (2521).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste suale maruz kalmadan cennete gidecekler belirtilmektedir. Peygamberler, şehidler, küçükken ölenler ve diri diri toprağa gömülen çocuklar.

Çocuk tâbirinin içine, büluğa ermeyen kız-erkek, düşük bütün çocuklar dahildir. Gayr-ı müslim çocuklarının durumu -çeşitli rivayetler muvâcehesinde- münâkaşa edilmiş ise de esas olan onların da cennetlik olmalarıdır.

Ve'îd, diri diri toprağa gömülen çocuklara denir. İslâm öncesi devirde Araplar ar duygusuyla kızlarını, açlık korkusuyla da (bâzı hallerde) erkekleri ve kızları diri diri toprağa gömerlerdi. Bu geleneğe Kur'ân-ı Kerim bazı ayetlerinde yer verir. Tekvîr suresindeki bir âyet şöyle buyurur:

وَإِذَا الْمَوْؤُدَةُ سُئِلَتْ بِاَىِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ

"Diri diri gömülen kız çocuğunun (kıyamet günü), hangi günahı için öldürüldüğü kendisine sorulduğu zaman..." (Tekvîr 8-9).

1025 ١٦- وعن أبي النصر قال: [مَرَّ النبيُّ ﷺ: بِشُهَدَاءِ أُحُدٍ. فقالَ هٰؤُلاَءِ أَشْهَدُ عَلَيْهِمْ. فقالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَلَسْنَا بِإِخْوَانِهِمْ يَارَسُولَ اللّٰه أَسْلَمْنَا كَمَا أَسْلَمُوا وَجَاهَدْنَا كَمَا جَاهَدُوا. فقالَ ﷺ: بَلَى؛ وَلٰكِنْ لاَأَدْرِي مَاتُحْدِثُونَ بَعْدِي فَبَكَى أَبُو بَكْرٍ ثُمَّ قالَ: وَإِنَّا لَكَائِنُونَ بَعْدَكَ؟]. أخرجه مالك.

16. **(1025)** *Ebu'n-Nasr* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Uhud şehidlerine uğradı ve:* **''İşte bunlar var ya, bunlar için şehadet ederim''** *dedi. Ebu Bekr (radıyallahu anh): ''Ey Allah'ın Resûlü biz onların kardeşleri değil miyiz? Onlar nasıl müslüman oldularsa biz de müslüman olduk, onların cihâd etmeleri gibi biz de cihad ediyoruz!'' dedi. Resûlullah şu cevabı verdi:*

''— Evet (söylediğiniz hususlar doğru), ancak, benden sonra ne gibi bid'alar çıkaracağınızı bilemiyorum.''

Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh) ağladı, ağladı ve sonra:

''— [illegible]i biz senden sonraya mı kalacağız? (diye eseflendi).'' [Muvatta, Cihâd 32, (2,461-62).]

AÇIKLAMA:

Uhud'da 64'ü Ensar'dan, 6'sı Muhacirûn'dan olmak üzere 70 müslüman şehid düşmüş idi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onların imanlarına ve İslâm adına gösterdikleri fedâkarlıklara şehâdet edeceğini belirtmiştir. İçlerinden gelerek bedenen, ruhen, mâlen fedakârlıklar yapmışlar, hiç tereddüde düşmeden evlâdlarının yetim ve hamisiz kalmalarını göze almışlardı. Meselâ ***Hz. Câbir*** **(radıyallahu anh)'in babası 9 tane kız çocuğunu yetim bırakmıştı. Uhud şehidlerinin bir kısmından gelen menkıbeler gösteriyor ki, onlar bu fedakârlıkları yaparken sadece ve sadece Allah'ın rızasını düşünüyorlar, Rablerinin vaadettiği uhrevî makamlara bir an önce kavuşmak istiyorlardı. Mesela** *Enes İbnu'n-Nad* (radıyallahu anh) gibi bazıları savaşın bidâyetinde: *''Ben cennetin kokusunu duyar gibi*

(١) كذا في الأصول بالصاد المهملة ، وفي الإصابة : والصواب ابن النضر بالضاد المعجمة ، هكذا في الموطأ ، ثم قال وقال ابن الأثير : عن أبي النضر .

oluyorum" diyerek savaşa katılmıştı. Bazısı, elindeki hurmaları atıp ölünceye kadar çarpışmıştı. *Amr İbnu Cünûh* gibi bazıları savaşa giderken: *"Ya Rabbi beni artık aileme döndürme,(şehadeti nasib et)"* diye dua etmişti. Bazıları yaşlı oldukları için Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından şehirde bırakıldıkları halde, şehid olmak ümidiyle habersizce katıldılar, *Sâbit İbnu Vakş ve Huseyl İbnu Câbir* bunlardandı.

Hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Uhud şehidleri lehine ne hususlarda şehadet edeceği sarîh olarak zikredilmemiştir. Bu, o zamanki muhataplarca malum idi. Nitekim yukarıda bazı hallerini belirttik. Şârihler "İmanlarının sıhhatine, büyük günahlardan uzak olduklarına, dini tebdîl ve tağyîr etmediklerine, dünya menfaatleri için aralarında rekâbet ve kıskançlık yapmadıklarına vs." diye biraz daha açarlar.

Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in sondaki sorusu cevap bekleyen hakiki bir soru değildir. Resûlullah'tan ayrılmış, onu kaybetmiş olarak yaşayacağından duyduğu üzüntünün ifâdesidir.

İbnu Abdilberr, bu hadise dayanarak Uhud şehidlerinin ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)' den önce ölenlerin öbürlerinden efdal olduklarını söylemiştir.

İ K İ N C İ B A B

CİHAD VE CİHADA MÜTEALLİK MESELELER

Bu Bab Beş Fasıldır

B İ R İ N C İ F A S I L

CİHADIN VACİB OLUŞU VE CİHADA TEŞVİK

İ K İ N C İ F A S I L

CİHADIN ADABI

Ü Ç Ü N C Ü F A S I L

CİHADA NİYETTE SIDK VE İHLÂS

D Ö R D Ü N C Ü F A S I L

KITÂL VE GAZVE AHKÂMI

B E Ş İ N C İ F A S I L

CİHADA MÜTEALLİK SEBEPLER

BİRİNCİ FASIL

CİHADIN VACİB OLUŞU VE CİHADA TEŞVİK EDEN HADÎSLER

1026 ١ - عن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: الجِهَادُ وَاجِبٌ عَلَيْكُمْ مَعَ كُلِّ أميرٍ بَرًّا كانَ أوْ فَاجِراً، وَالصَّلاَةُ وَاجِبَةٌ عَلَيْكُم خَلْفَ كُلِّ مُسْلِمٍ بَرًّا كانَ أوْفَاجِراً وَإنْ عَمِلَ الْكَبَائِرَ، وَالصَّلاَةُ وَاجِبَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ. بَرًّا كانَ أوْفَاجِراً وَإنْ عَمِلَ الْكَبَائِرَ]. أخرجه أبو داود.

1. **(1026)**- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Emîriniz, fâzıl veya fâcir her nasıl olursa olsun, (onun emri altında) cihâd etmeniz size farzdır. Keza, namazı da fâzıl veya fâcir ve hatta kebâir işlemiş bile olsa her müslümanın arkasında kılması bütün müslümanlara farzdır." [Ebu Dâvud, Cihâd 35, (2533).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste iki ayrı mesele var:

1- Ulu'l-emre İtaat Mes'elesi,

2- Fâsık İmam'ın Arkasında Namaz Meselesi.

Ehemmiyetine binaen ayrı ayrı açıklamaya çalışacağız.

1- ULÜ'L-EMRE İTAAT:

Dinimiz, **ulu'l-emr** yani **emir verme yetkisi** olanlara itaat etmeyi, İslâmî siyasetin mühim bir prensibi yapmıştır. Ayet-i kerime, itaat edilecek **ulu'l-emr**'in müslüman olmasını şart koyar (Nisa 4). Sadedinde olduğumuz hadiste de açık şekilde görüldüğü üzere, ulu'l-emr'e itaat için onda dindarlık aramak şart değildir. Şüphesiz ideal olanı, emir sahiplerinin dindar ve ehl-i takva olmalarıdır. Çünkü öylelerinin vicdanında Allah korkusu hakim olduğu için icraatları adilane ve yol-

ları istikâmet üzere olur. Ancak, fiilî vak'a, çoğu kere idealden uzaktır. Makamın yüksekliği, imkânların genişliği gibi durumlar, nefs-i emmâreleri şımartarak emir sahiplerinin kulluk hadlerini aşıp, tekebbür ve sefâhate düşmelerine ve hatta icraatlarında zulme kaçmalarına sebep olabilmektedir.

Halbuki ümmetin, bilhassa dış düşmanlara karşı birliğe, beraberliğe ve dayanışmaya ihtiyacı var. Üstelik dış düşmana karşı koyma işinde emir sahibi yani lider, ister istemez samîmi olacaktır. Ümmetin mâruz kaldığı hâricî tehlike, en fâsık bir liderin de menfaatlerine zıddır: Makamı, itibarı, maddî gelirleri vs. hep tehdîde maruzdur. Öyle ise, dış tehlike meselesinde ümmetin de, fâsık liderin de menfaatleri birleşmiştir. Ümmet, liderin fıskına bakarak cihad işini hafife alacak olursa umumî menfaatler haleldar olacak, İslâm beldesi küfrün istilâsına uğrayabilecektir. Hem Resûlullah **"Allah bu dini fâcir bir kimse ile de kuvvetlendirir"** buyurmuştur.

İşte bu ve benzeri mülâhazalarla İslâm alimleri, fâsık da olsa ulü'l-emr'in yanında yer alarak samimiyetle cihada katılmanın vücûbunda ihtilaf etmezler. Esasen bu babta pekçok hadis vârid olmuştur. İmâm'ın fâsık ve günahkâr oluşunu âlimler *"fısk ve günahı kendini ilgilendirir"* diye değerlendirirler. Birliğin bozulması, fitneye sebebiyet vermesi endişesiyle "fâsık imam azledilmelidir" diye bir kâide konmamıştır.

İTAATLA İLGİLİ BAZI MESELELER

Ulu'l-emre itaat bahsi, her devirde ehemmiyetini koruyan dinî mevzulardan biridir. Bu sebeple mevzuya giren bazı meseleleri ayet ve hadislerin ışığı altında biraz daha açmada fayda görüyoruz.

KUR'AN-I KERİM VE İTAAT

Kur'ân, bir çok ayetlerinde bu meseleyi de alır. Esasen müslüman, zımnen, Allah'ın emirlerine itaat etmeyi peşinen kabul etmiş insan demektir. Misak-ı evvel'in mahiyeti de temelde itaate dayanır: Uluhiyet'e emir, ubudiyete itaat düşmekte. Yani Allah emredecek, kul itaat. İslâm'ın özü, bu emir-itaat sırrında düğümlenmektedir.

Dinin hakikî mânâda tezâhürü, mü'min kişiye va'adedilen, dünyevî ve uhrevî nusret, zafer, mükâfaat ve nimetler hep bu "itâat" vazifesinin yerine getirilmesine bağlanmıştır. Dünyevî saâdet, içtimâî terakkî, ferdî kemâlât hepsi hepsi "itâat"

keyfiyyetine bağlıdır. Allah'a hakiki mânâda itâat etmeyen kimse veya cem'iyyet dinin va'adettiği ne dünyevî, ne de uhrevî mükâfaatları beklemeye hak sahibi değildir: **"Kim Allah'a ve Resûlüne itâat ederse Allah onu, altından ırmaklar akan cennetine koyar"** (Nisa 13).

"Kimler Allah'a ve Resûle itâat ederlerse, Allah'ın kendilerine nimet verdiği kimselerle beraber olur" (Nisa 69).

"Kim Allah'a ve Resûlü'ne itâat eder, Allah'tan korkar ve çekinirse işte onlar kurtuluşa erenler (üstün gelenler)dir" (Nûr 52).

"Allah'a ve O'nun Resûlü'ne itâat edin. Birbirinizle çekişmeyin. Sonra korku ile za'fa düşersiniz, rüzgârınız (kesilip) gider. Bir de sabr (ve sebat) edin (katlanın). Çünkü Allah sabredenlerle berâberdir" (Enfâl 46).

İtâat Edilecek Üç Makam: Burada dinin, itâat edilmesi gerekli emirlerini saymaktan ziyade itâatin ehemmiyetini belirtmeye, "itâat edin" emrini nazar-ı dikkate vermeye çalışacağız.

İslâm dini itâat edilecek üç makam gösterir: Allah, Allah'ın Resûlü ve **ulül'-emr.** İlk ikisine itâati, yanyana ve mükerrer seferler bizzat Kur'ân-ı Kerim dile getirir. Zira esas itâat Allah ve Resûlü'ne olan itâattir. Ulü'l-emre (yani otoriteye) olan itâat ise, onların emirleri Allah ve Resûlü'nün emirlerine uyduğu, muvâfık düştüğü takdirde meşrûdur, muteberdir. Maamâfih, Kur'ân-ı Kerim'de bir kerede bu üç makam berâberce zikredilerek itâat emredilir:

"Ey iman edenler, Allah'a itâat edin, Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine de itâat edin. Eğer bir şey hakkında çekişirseniz onu Allah'a ve Peygambere döndürün, eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız (böyle yapın). Bu hem hayırlı, hem netice itibariyle daha güzeldir" (Nisa 59).

Ulü'l-emr: Halkımızın diline *ulü'l-emr* olarak, Kur'ân'daki şekliyle girmiş olan bu tâbire bazan *"emir sahibi"*, bazan *"veliyyü'l-emr"* şeklinde rastlarız. Aynı mânâda olmak üzere sultan, imâm gibi başka tabirlerin kullanıldığına da rastlanır.

Sahabe ve Tâbiîn'den bu yana ulü'l-emirden kasdedilen kimseler hakkında değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bir kısmı bununla "ulemâ"nın kastedildiğini söylerken, diğer bir kısmı "ümerâ"nın kastedildiğini ileri sürmüştür. Bundan sadece sahabeyi anlayanlar da olduğu gibi, bütün memurları (vülât) anlayanlar da olmuştur.

Nevevî daha pratik bir târif kaydeder: *"Ülü'l-emr, ümerâ ve vâlilerden, itâat edilmesi Allah tarafından vâcib kılınmış olan herkestir"*. Ve bu târifin, halef ve selef- müfessir, fakih vs. her çeşit- âlim zümrelerinin ortak görüşü olduğunu belirtir.

Ömer Nasuhi Bilmen, fıkıh ıstılâhı olarak ulü'l-emr'i şöyle tarif eder: *"Yâ İslâm cemâatinin intihâbiyle veya kendisinin kuvvet ve nüfûzuyla hakimiyyet makamını ihrâz edip, müslümanların bir emniyyet ve selâmet dâiresinde yaşamalarını te'mîne muvaffak olan herhangi bir müslim zattır".*

Burada görüldüğü gibi, umûmiyetle devlet reisi kastedilmekle birlikte, yerine göre, bugünkü tâbirle "otorite" denilen devleti temsil durumundaki herkes için ulü'l-emr tabiri ıtlak olunabilir ve olunmaktadır. Şu halde imam, halife, emir, âmil, me'mûr, âmir, sultan vs. gibi kelimelerin herbiri ulü'l-emr mefhumunu ifade eder.

Ulü'l-emr Etrafında Birlik: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) İslâm cem'iyyetinin bütünlük ve haşmetini, sulh ve saadetini bir reis etrafında meydana getirilecek birlik ve berâberlikte gördüğü için lisanının bütün belâgat ve talâkatı ile bir imam (ulü'l-emr) etrafında toplanmayı teşvik etmiş, bölünüp dağılmaları, birlik ve cemaatten ayrılmaları şiddetle takbih etmiş, ayrılanları kınamış, tehdîd ve terhîbde bulunmuştur. İmam etrafında teşekkül etmesi istenen bu birlik ve berâberlik her şeyden önce imama itaate bağlıdır.

Buharî'nin *Enes* (radıyallahu anh)'ten kaydettiği bir rivayette: **"Üzerinize, başı kuru üzüm gibi siyah Habeşli bir köle bile tayin edilse dinleyin ve itaat edin"** denmektedir.

Müslim'in kaydettiği bir rivâyette, *Ebû Zerr: "Halîlim (Hz. Peygamber) bana: "Kolları kesik bir köle bile olsa emir'i dinleyip itâat etmemi tavsiye etti"* demektedir.

Şârihler, gerek "kuru üzüm", gerekse "kolları kesik" tâbirleriyle emîrin nesebce düşük, görünüşçe çirkinliğinin ifade edilmek istendiğini, yani emîre neseb ve fizyonomisine bakılmadan itâat etmek gerektiğini söylerler.

Bir diğer rivâyet de şöyledir: **"...Üzerinize, emir olarak, bir Habeşli köle bile tâyin edilse onu dinleyin ve itâat edin. Sizden biri İslâm'ı ile boynunun vurulması arasında muhayyer bırakılmadıkça itâate devam etsin. Böyle bir durumda boynunu uzatsın. Anasız kalasıca, dini gittikten sonra, onun ne dünyası kalır, ne de âhireti".**

Şu hadiste imama isyan kıyâmet alâmeti olarak zikredilir: **"Nefsimi elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e kasem ederim ki, imâmınızı öldürmedikçe, birbirinize kılıç çekmedikçe ve dünyanıza şerirleriniz reis olmadıkça kıyâmet kopmaz."**

Bazı rivayetlerde emîre itâat Allah'a itâatle aynı ayarda tutulmaktadır: **"Kim bana itâat ederse Allah'a itâat etmiş olur. Kim de bana isyân ederse Allah'a isyân etmiş olur. Emîrime kim itâat ederse bana itâat etmiş olur. Emîrime kim isyân ederse, bana isyân etmiş olur."**

Bîat Şartı İtâat: Bir kısım rivâyetler, ilk müslümanlar ile biat akdi yaparken, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in onlara her hâl ü kârda itâat etmeyi şart koştuğunu göstermektedir. Müslümanlığı kabûl edilmesi için teklif edilen ilk şartlar arasında bunun zikri, otorite ve itâatten yoksun o devir Araplarının nazarında itâatin ehemmiyetini tesbît gâyesini gütmelidir: *Ubâdetü'bnü's-Sâmit* der ki: *"Biz, Allah Resûlü'ne, kolaylıkta olsun, zorlukta olsun; gönlümüzün hoşuna giden şeylerde olsun, hoşuna gitmeyen şeylerde olsun... itâat etmek üzere bîat ettik."*

Hoşa Gitmese de İtaat: Sadece yukarıda kaydettiğimiz *Übâdetü'bnü-s-Sâmit* rivâyetinde değil, başka sahabelerden de gelen bîatla alâkalı pekçok rivâyette, Hz. Peygamber'in itâat şartını koşarken, **verilen emir hoşa gitse de, gitmese de, içinde bulunulan şartlar bolluk veya darlık her ne olursa olsun, imamdan küfrünü gerektiren bir hâl zâhir olmadıkça İTAAT ETMEK** şartını çok vâzıh olarak duyurduğunu görmekteyiz.

Allah İçin Bîat: Her hâl ve şartlarda itâatin gerçekleşmesi için, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bey'at (bîat) ve itâatin sırf Allah rızası için yapılması, buna dünyevî bir maksad dâhil edilmemesi için başkaca tenbihlerde bulunmuştur. Allah rızasından hariç dünyevî bir maksadla bey'atta bulunanlar hakkında şiddetli tevbih ve kınamalar gelmiştir: **"Üç kişi vardır, kıyamet günü Allah onların ne yüzüne bakar, ne de onlarla konuşur, onların günahlarını da affetmez, onlara çok elim bir azab vardır: "...Biri de dünyevî bir maksadla imama bîat eden kimsedir. Öyle ki, istediğinden verilince itâat eder, verilmeyince itâati terkeder."**

Buraya kadar söylediklerimizi hülâsa edecek olursak İslâm'ın hükmü şudur: **"İmama, mâsiyet olmayan (yâni Allah'a isyâna götürmeyen) hususlarda itâat**

farzdır". Zifâ "İmam -düşmanın saldırısına, insanların birbirine zulmüne karşı- bir perde gibidir, (o, şahsında nasıl olursa olsun), onun idaresi altında, -düşmanlara, âsilere ve her çeşit fesadçılara (yani anarşistlere) karşı- cihâd edilir..."

2-FASIK İMAMIN ARKASINDA NAMAZ

Aslında bu bahsi, itâatle ilgili önceki bahisten tamamen ayırmak gerekmez, onun mütemmim bir parçasıdır. Zira, "İmam", kelime olarak, hem namaz kıldıranın, hem de devlet reisinin müşterek adıdır. Her imam, bir bakıma, devlet reisine niyabeten vazîfe yapar. Bu durum cum'a namazlarında pek vâzıhtır. Bu sebeple cum'a'nın şartlarından biri, resmî izindir.

İmamda aranan şartları; İslâm uleması, hadislere dayanarak şöyle tesbit etmiştir: *İslâm, bülûğ, akl, zükûret (erkek olmak), kıraat, özürlerden selâmet.* Öyle ise bu şartları câmi olanlar imam olabilirler. Şüphesiz, cemaat arasında, bu şartları taşıyanlardan efdâl olanı, yani başka tâli vasıflarla temâyüz edeni imamlığa elyaktır ve tercih edilir. Sırayla âlim olmak, kıraati güzel olmak, muttakî olmak, yaşça büyük olmak, ahlâken üstün olmak, nesebce, sesce, kılık kıyafetce, nezâfetce güzel olmak gibi başka vasıflar da sayılmıştır. Bunlar gerekli, vâcib şartlar değildir, sıfatlarda eşitlik hâlinde tercih âmilleridir. Ev sâhibi veya bir mahallin vazifeli imamı, bu vasıfları taşımasa bile tercih olunur.

Şu halde, hadiste Resûlüllah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın koyduğu esasa göre, tercih ettirici sıfatları taşıyan elyâk bir kimse olmadıkça kebâir işlemiş de olsa fâsıkın arkasında namaz kılınacak, cemaat teşkil edilecektir. Meseleye temas eden âlimler, selefin de böyle yaptığını söylerler ve *İbnu Ömer* ve *Enes* (radıyallahu anhümâ) gibi Ashab'ın büyüklerinin *Haccâc*'ın arkasında namaz kıldıklarını belirtirler.

Şu hususu da belirtelim ki, *Aliyyu'l-Kâri,* sadedinde olduğumuz hadisi açıklarken, buradaki vücubun cevâz mânâsında anlaşıldığını yani fâsık ve hatta ehl-i bid'anın arkasında namaz kılmanın cevâzına delalet ettiğini belirtir. Cevâz esas ise de Hanefîlere göre mekruhtur. İmâm Mâlik ve İmâm Muhammed ise hiç câiz olamayacağı kanaatindedir.

1027 ٢- وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّه ﷺ: جَاهِدُوا الْمُشْرِكِينَ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَأَلْسِنَتِكُمْ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

2. **(1027)**- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Müşriklere karşı mallarınızla, canlarınızla ve dillerinizle cihâd edin." [Ebu Dâvud, Cihâd 18, (2504); Nesâî, Cihâd 1, (6, 7).]

AÇIKLAMA:

1- Müşriklerle bizzat karşılaşarak cihâd yapmanın vâcib olduğuna dair hadiste delil bulunduğunu âlimler belirtir. Bu vecîbe, kendine bedel bir başkasını göndermekle, ücretle birisini tutmakla kişinin uhdesinden düşmez. Keza hadişte Allah yolunda harcamak suretiyle de cihâda iştirak vâcibtir. Bu vecîbe, daha ziyade parası olanlarla ilgilidir. Ancak emri yerine getirmek için fazla çalışarak para kazanıp, cihâd maksadıyla harcamaya teşvik mevcuttur. Ashâb'tan fakir olanların, Allah yolunda nakdî harcamada bulunabilmek için hususî gayret göstererek para kazanıp sonra harcadıklarına örnekler var. Cihâd maksadıyla yapılacak harcama silah, yiyecek, giyecek,binek veya başka levâzım için yapılabilir.

2- Lisanla yapılan cihâd'a gelince, *Münzirî*, bundan düşmanı hicvetmeyi anlamıştır. Delil olarak da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Hz. Ömer (radiyallahu anh)'a yaptığı bir müdâhaleyi gösterir: Ömretu'l-Kaza sırasında şâir sahâbilerden *Abdullah İbnu Ravâha* (radıyallahu anh)'nın Resûlullah'ın huzurunda Kureyş'i hicveder mahiyette şiir okumasını *Hz. Ömer*, hoş karşılamayarak mâni olmuştu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) müdâhale ederek: خَلِّ عَنْهُ يَا عُمَرُ فَلَهِىَ اَسْرَعُ فِيهِمْ مِنَ النَّبْلِ **"Ey Ömer! Abdullah'ı serbest bırak, onun hicivleri Kureyş'e oktan daha çabuk, daha çok tesir etmekte, yaralar açmaktadır"**. *Hassân İbnu Sâbit* için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), aynı düşünce ile, müşrikleri hicvetmesi, onların şiir yoluyla yaptıkları taarruzları cevaplaması için *Mescid-i Nebevî*'de müstakil bir minber kurdurmuş idi.

Şüphesiz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), **"Müşriklere karşı... dilinizle de cihâd edin"** derken sadece onları hicvetmeyi kastedmemiştir. İlmî ve edebî nev'e giren her çeşit telkin ve karşı-telkin, tez ve anti-tez, propaganda ve karşı-propaganda, kelâmî hüccet ve cedel vs. hepsi dahildir.

Lisanla cihâdın mâhiyeti zamana ve mekâna göre de farklılıklar arzedebilir. Kısacası küffârın bu dalda başvurduğu metod ve teknikleri iyi bilip, onlara aynıyla mukabele etmek gerekir.

Zamanımızda kitle yayın vasıtaları, kitap, mecmua, gazete, radyo, televizyon, video, plak vs.; edebî nev'e giren roman, hikâye, masal, mizâh, karikatür vs. gibi insanların rağbet gösterdikleri her şeyin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın irşadlarında geçen *"dille cihâd"*da dâhil olduğu kanaatindeyiz.

Dil, insanları içten ve gönülden fethedeceği için onun tesiri oktan daha sür'atli ve daha kuvvetlidir.

1028 ٣- وعن ابن عباس رضى الله عنهما [أنّ رسول الله ﷺ: قال يَوْمَ الْفَتْحِ: لاَ هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ. وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ، وَإذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا].
أخرجه الخمسة.

3. **(1028)-** *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'nin fethi günü buyurdular ki:*

"Artık bu fetihten sonra hicret yoktur. Fakat cihâd ve niyyet vardır. Öyleyse askere çağırıldığınız zaman hemen silah altına koşun!" [Buharî, Cihâd 1, 27, 194, Cizye 22, Hacc 43, Cezâu's-Sayd 10; Müslim, İmâret 85, (1353), Hacc 445, (1353); Tirmizî, Siyer 33, (1590); Nesâî, Cihâd 15, (7, 146); Ebu Dâvud, Cihâd 64, (2480).]

AÇIKLAMA:

Hadiste zikredilen "Feth"den murad, Mekke'nin fethidir. Ulemânın açıkladığı üzere, fetihden önce müslüman olan herkese Medine'ye hicret etmek *farz-ı ayn* idi. Çünkü, Medine'de müslümanlar sayıca azdı, güçlenmeye muhtaç idiler. Mekke'nin fethinden sonra, Arabistan müşrikleri kabîleler hâlinde İslâm'a girdikleri için, artık sayı artmış, düşman tehlikesi de çok azalmış idi. Bu durum Medine'ye hicret gereğini de ortadan kaldırmış idi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), fetihle birlikte hicreti yasakladı. Hicret şartı ile biat etmek isteyenler bile oldu, ama müsâmaha göstermedi, bu kimselere: **"Fetihten sonra hicret yoktur, fakat cihâd ve niyet vardır..."** diyordu.

Ancak, hicretin bir diğer sebebi daha var: Müslümanlara, dini sebebiyle eziyet. Müşrikler, İslâm'a girenleri, dinlerinden çevirebilmek için akla gelebilen her çeşit işkenceleri yapıyorlardı. İslâm'ı yaşayabilmek için o muhitin terki gereki-

yordu. Bu şartlarda olan müslüman, yaşayabilmek için dininden taviz vermek zorunda idi. İslâm dini, mensubuna, dinden taviz üzerine kurulacak bir hayat düzenini tecviz etmez. Müslüman, mutlaka dinini yaşayabileceği, evladını İslâm üzere yetiştirebileceği bir muhit içerisinde yaşamak mecburiyetindedir. Böyle bir muhîte hicret etmek gerekir. İslâm ulemâsı bu çeşit hicretin kıyâmete kadar bâki olduğu kanaatindedir. Delilleri de bâzı âyet ve hadislerdir: Bir ayet şöyle: **"Öz nefislerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki: "Ne işte idiniz?" Onlar: "Biz yeryüzünde (dinin emirlerini tatbikten) âciz kimselerdik" derler. Melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Siz de orada hicret edeydiniz ya!" derler. İşte onlar (böyle). Onların barınakları cehennemdir. O ne kötü bir yerdir"** (Nisa 97).

Bu ayetle aynı mealde bir hadis de şöyle: أَنَا بَرِىءٌ مِنْ كُلِّ مُسْلِمٍ يُقِيمُ بَيْنَ أَظْهُرِ الْمُشْرِكِينَ **"Ben müşrikler arasında yaşamaya devam eden her müslümandan uzağım".**

Şu halde hadisin mânâsı, *İbnu Hacer*'in de dediği gibi "Medine'ye hicret" mânâsında vatandan ayrılmak kalkmıştır, ama:

★ Cihad maksadıyla vatandan ayrılmak bâkidir.

★ İyi niyyetle yani küfür dünyasından kaçmak, ilim talebi için memleketi terketmek, fitne sırasında dinini kurtarmak gibi maksadlarla vatanı terketmek kıyamete kadar bâkidir.

Nevevî, bu hadise dayanarak, hicretin kalkmasıyla inkıtaya uğrayan hayır ve sevabın "cihâd" ve "iyi niyet"le kazanılabileceğini söyler. *Ebu Bekr İbnu'l-Arabî, "yasaklanan hicretin Medine'de bulunan Resûlullah'ın yanına sağlığında yapılan hicret olduğunu, Resûlullah'tan sonra, nefsinden korkan herkese hicret etme ruhsatının devam ettiğini"* söyler. Bu konu üzerine çok daha geniş bir tahlili 5775-5779. numaralı hadisler zımnında sunacağız.

1029 ٤- وعن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَنْ مَاتَ وَلَمْ يَغْزُ وَلَمْ يُحَدِّثْ نَفْسَهُ بِغَزْوٍ مَاتَ عَلَى شُعْبَةٍ مِنَ النِّفَاقِ].

قال ابن المبارك: فَنَرَى أَنَّ ذٰلِكَ كَانَ عَلَى عَهْدِ رسولِ الله ﷺ: أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

4. **(1029)**- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**Kim gazve yapmadan ve gaza yapmayı temenni etmeden ölürse nifaktan bir şube üzerine ölmüş olur.**"

İbnu'l-Mübârek der ki: "*Biz bunun Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sağlığına has bir keyfiyet olduğuna hükmetmiştik.*" [Müslim, İmâret 158, (1910); Ebu Dâvud, Cihâd 18, (2502); Nesâî, Cihâd 2, (6,8).]

AÇIKLAMA:

Hadis-i şerif, pek büyük sevap vâadedilmiş olan gazve gibi bir ibadeti temennî etmemeyi kulluk edebinin dışında ilân etmektedir. Müslüman, kulluğunun idrakinde olan, daima hayrı ve hayrın en büyüğünü arayan kimse olmalıdır. Öyle ise, içinde şehâdet gibi en büyük mertebeyi kazandıracak gazveye katılmayı temenni etmemek, gönlünden samimiyetle geçirmemek, kâmil mânâda imanla bağdaşmayan bir durum, bir eksikliktir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu eksikliği "**nifak**" kelimesiyle ifade etmektedir. Hz. Peygamber devrinde münâfıkların belli başlı eylemlerinden biri de "savaşlara katılmamak" idi (Tevbe 81, Feth 11-16).

İbnu'l-Mubârek merhum, bunu Resûlullah devri ile kayıtlı görmüş olsa da, diğer alimler, çoğunlukla bu te'vîlin muhtemel olduğu, hadisin, her devre baktığı, hükmünün kıyâmete kadar bâki olduğu kanaatini izhâr etmişlerdir. Bu hadis, herhangi bir hayırlı işe niyet edip de yapamayan kimse ile, hiç niyet etmemiş kimsenin arasında büyük fark olacağına dikkat çekmektedir:

نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ "**Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır**" hadisi bir kere daha hatırlanabilir. Sadedinde olduğumuz hadis, gazve yapmış olmayı temenni ettiği halde gazve yapmadan ölen kimseye herhangi bir itab gelmiyeceğine delildir. Bir namazı vaktinin evvelinde kılmayıp, vaktinin sonlarında kılmaya niyet eden ve fakat kılma fırsatı bulamadan vefat eden kimse ile, keza, hacc farz olduğu halde ömrünün sonlarına tehir edip, haccedemeden ölen kimse hakkında âlimler ihtilaf eder: Bunlar te'hirleri sebebiyle günahkâr oldular mı, olmadılar mı? Şurası muhakkak ki, böylelerinin sevabtan kayıpları büyüktür.

1030 ٥- وفى رواية لأبى داود عن أبى أمامة رضى اللّه: [مَنْ لَمْ يَغْزُ وَلَمْ

يُجَهِّزْ غَازِياً أَوْ يَخْلُفْ غَازِياً فى أَهْلِهِ. بِخَيْرٍ أَصَابَهُ اللّه تَعالى. بِقَارِعَةٍ قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ].

5. **(1030)**- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Kim bizzat gazveye katılmaz veya bir gaziyi techîz etmez veya bir gazinin ailesini hayırlı bir şekilde himaye etmez ise, Allah kıyamet gününden önce ona hiç beklemediği bir musibet ulaştırır."* [Ebu Dâvud, Cihâd 18, (2503).]

1031 ٦ – وعن أبى النضر عن عبد اللّه بن أبى أوفى رضى اللّه عنهما قال: [إنَّ رسولَ اللّه ﷺ: فى بَعْضِ أيَّامِهِ التى لَقِىَ فِيهَا الْعَدُوَّ انْتظَرَ حَتَّى مَالَتِ الشَّمْسُ فَقَامَ فِيهِمْ فَقَالَ: يَاأَيُّهَا النَّاسُ لاَ تَتَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ وَاسْأَلُوا اللّهَ الْعَافِيَةَ، وَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا. وَاعْلَمُوا أَنَّ الجَنَّةَ تَحْتَ ظِلاَلِ السُّيُوفِ. ثُمَّ قالَ: اللّهُمَّ مُنْزِلَ الْكِتَابِ وَمُجْرِىَ السَّحَابِ وَهَازِمَ الأَحْزَابِ اهْزِمهُمْ وَانْصُرْنَا عَلَيْهِمْ].

أخرجه الشيخان وأبو داود.

6. **(1031)**- *Ebu'n-Nadr merhum Abdullah İbnu Ebî Evfâ* (radıyallahu anh)'dan naklen anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) düşmanla karşılaştığı günlerden birinde, güneşin meyletmesini bekledi. Sonra kalkıp yanındakilere şöyle dedi:* **"Ey insanlar, düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin, Allah'tan afiyet dileyin. Ancak karşılaşacak olursanız sabredin, bilin ki cennet kılıçların gölgesindedir."**

En sonda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sözlerini şöyle tamamladı:

"Ey Kitab'ı indiren, bulutları yürüten, (Hendek savaşında düşman müttefikler olan) Ahzâb'ı hezimete uğratan Rabbimiz, bunları da hezimete uğrat ve onlar karşısında bize yardım et !" [Buharî, Cihâd 156, 22, 32, 112, Temennî 8; Müslim, Cihâd 20, (1742), Ebu Dâvud, Cihâd 98, (2631).]

AÇIKLAMA:

1- **Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) düşmanla mukâteleyi güneşin tepe nok-**

tasından batı cihetine meyletmesinden sonra yapmayı tercih ederdi. Sadedinde olduğumuz hadisin belirttiği hususlardan biri budur.

2- Hadiste temas edilen mühim hususlardan biri düşmanla karşılaşmayı temenni etmemek. "**Cennet kılıçların gölgesindedir**" diyecek kadar cihâda ve mukâteleye ehemmiyet veren Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, "**düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin**" demesi, ilk nazarda mütenâkız bir durum gözükebilir. Bunu açıklama sadedinde *İbnu Battâl* merhum: "Buradaki yasaklamanın hikmeti şudur: Kişi, neticenin neye müncer olacağını bilemez. Bu tıpkı fitneden selâmet talebetmeye benzer" demiştir. Nitekim *Hz.Sıddik* (radıyallahu anh): لأَنْ أُعَافَي فَأَشْكُرَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُبْتَلَي فَأَصْبِرَ "*Afiyette olup şükretmeyi, imtihanda olup sabretmeye tercih ederim*" demiştir.

İnsan kazanacağından emin olduğu imtihana şevkle girer. Ya netice meşkuk olursa, hangi savaşın neticesinden emin olunabilir?

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyi yasaklamasını şu şekilde izah eden de olmuştur: "Çünkü karşılaşma temennisinde bir nev'i kendini beğenme, mevcut asker adedine güvenme, kuvvetine itimad etme ve düşmanı mühimsememe mevcuttur. Bütün bu düşünceler ihtiyatlı ve basîretli olma esasına aykırıdır." Mamafih, bu nehyi "Düşmanla karşılaşmanın faydalı ve gerekli olduğunda şüpheye düşer veya zararlı olacağı hususunda kanaat hasıl ederse" şeklinde kayıtlara hamledip, bu durumlar mevzubahis olmadıkça mukâtelenin fazîletli olduğu, emre itâat olduğu da söylenmiştir.

Birinci te'vîli te'yîd eden bir husus, düşmanla karşılaşma temennisini nehyettikten sonra, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "**Allah'tan âfiyet dileyin**" demiş olmasıdır. *Saîd İbnu Mansûr'un bir tahrici de bu te'vîli te'yîd etmektedir:*

لاَ تَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ فَإِنَّكُمْ لاَ تَدْرُونَ عَسَى أَنْ تُبْتَلُوا بِهِمْ

"**Düşmanla karşılaşmayı temennî etmeyin, bilemezsiniz, belki de onlarla musîbete uğrayacaksınızdır.**"

İbnu Dakîku'l-Îd şöyle demiştir: "Ölümle karşılaşmak, nefse en zor gelen bir şey olması ve gaybî işler, gaybî olmayan kesin işler gibi olmaması sebebiyle, karşılaşma anında, arzu edilen şeyin, cereyan edeceğinden emin olunamaz. Bu sebeple karşılaşmayı temenni etmek mekruh addedilmiştir. Keza, karşılaşmanın vukûu hâlinde kişinin, önceden kendi kendine verdiği söze muhalif hareket etme

ihtimali de mevzubahistir, bu da nehyi gerekli kılan bir husustur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) karşılaşma ister istemez vukûa geldiği takdirde, sabredip metânet göstermeyi emretmektedir.''

3- Hadiste **"Cennet kılıçların gölgesi altındadır"** denmektedir. *İbnu'l-Cevzî: ''Bundan murâd, cennetin kılıçla kazanılacağını belirtmektir''* der. Hadisin bazı vecihlerinde ise: إِنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ بَارِقَةِ السُّيُوفِ **"Cennet kılıçların parıltısı altındadır"** denmiştir.

Kurtubî, hadisi açıklarken, bu vechini esas alır. Ona göre, bu ifade, vecizliği ve lafzî tatlılığından başka, ihtiva ettiği birçok belağat incelikleriyle en nefis mûciz kelamlardan birini teşkîl etmektedir: Zira bu söz:

★ Cihada teşvik etmekte,

★ Cihad'a mukabil büyük bir sevabın verileceğini bildirmekte,

★ Düşmanla yakından vuruşmaya teşvik edilmekte,

★ Kılınç kullanmaya teşvik edilmekte,

★Hücum anında askerlerin -kılınçların gölgesinde olacak şekilde- biraraya gelmelerine teşvik etmektedir.

4- Bu hadîsten, bazı selef, düşmanı mübârezeye (teke tek vuruşmaya) çağırmanın yasaklandığı hükmünü çıkarmıştır. *Hasan Basrî* merhum bu görüştedir. *Hz. Ali* (radıyallahu anh) de: *''Kimseyi mübârezeye çağırma. Çağrılırsan icâbet et, o zaman yardıma mazhar olursun, zirâ mübârezeye çağıran bâğıdir (haksız, âsi)''* demiştir.

5- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hutbesinin sonunda dua ederken, Cenâb-ı Hakk'a hitabetmekte ve Rab Teâla'nın bazı vasıflarını zikretmektedir. Zikredilen bu vasıflarla müslümanların mazhar oldukları yardım çeşitleri dile getirilmiştir. *İbnu Hacer* şu açıklamayı kaydeder:

a) مُنْزِلَ الْكِتَابِ **"Kitabı indiren"** ibâresiyle şu âyete işaret buyrulmuştur. (Meâlen): **"Onlarla savaşın ki, Allah sizin elinizle onları azablandırsın, rezil etsin ve sizi üstün getirsin de mü'minlerin gönüllerini ferahlandırsın, kalplerindeki öfkeyi gidersin"** (Tevbe 14-15).

b) مُجْرِى السَّحَابِ **"Bulutları yürüten"** ibâresiyle Allah'ın dileğine uygun olarak, bulutların bâzan rüzgârla tahriki, bazan rüzgârın esmesine rağmen yerinde durması, bazan yağmur yağarken bazan yağmaması gibi bulutların teshîriyle il-

gili olarak ortaya çıkan kudret-i zâhireye işaret etmektedir. Bulutların hareketiyle, mücâhidlere savaşırken hareketleri esnasında ulaştırılan yardıma işaret edilmiştir. Keza bulutun durması ile küffârın ellerinin mücâhidler karşısında tutulmasına, yağmurun inmesiyle, katledildikleri zaman elde edilecek ganimete, bulutun yokluğu ile onlardan hiçbir şey elde edilemediği zamanki hezimetlerine işaret etmektedir. Bütün bunlar, müslümanlar için iyi olan hallerdir.

c) هَازِمَ الأَحْزَابِ **"Ahzâb'ı (müttefikleri) hezimete uğratan"** ibaresiyle geçmiş nimetleri zikrederek tevessülde bulunmaya (yani ilticaya tutunmaya, manevi sığınmaya) ve bütün hayırların Allah'dan geldiğini beyana işâret etmektedir[4].

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu duasında sayılan üç nimetin büyüklüğüne bir uyarı mevcuttur. Zira, Kitab, yani Kur'ân'ın inmesiyle uhrevî nimet hasıl olmuştur: Bu İslâm'dır; bulutların yürütülmesi ile dünyevi nimetler hâsıl edilmektedir; bu rızıktır; Ahzâb'ın hezimetiyle (yani Hendek savaşının kazanılmasıyla) bu iki nimetin korunması sağlanmıştır. Şu halde bu dua ile Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle demiş olmaktadır: **"Ey Rabbim! nasıl ki, bizi dünyevî ve uhrevî iki nimet ile perverde ettin ve onları korudu isen öyle de bunları ibka et, ebedî kıl".**

6- Bu hadisten şu hükümler de çıkarılmıştır:

★ Düşmanla karşılaşınca Allah'a dua edip yardım talebetmek müstehabdır.

★ Mücâhidlere nasıl savaşacakları, nasıl hareket edecekleri hususunda talimatta bulunmak, bilgi vermek müstehabdır.

★ Cenâb-ı Hakk'a dua ederken esma-ı hüsnasını, geçmişte verdiği nimetleri zikrederek onların yüzü suyu hürmetine istemek müstehabdır.

★ Vazife verirken, ahlâk ve edebe uymaya teşvîk ederken, insan fıtratını gözönüne alarak uyanık ve canlı anları yakalamak, uyuşukluk ve gafletli anlardan sakınmak müstehabdır. Resûlullah bu sebeple güneşin meyil anından sonra hitapta bulunmuştur.

★ Müslümanların maktülleri için umumî olarak: "Cennetlik" demek câizdir, fakat ferdî olarak "falanca cennetlik" diye ismen söylememek gerekir.

---

4) *Ahzâb*, *hizb*'in cem'idir. Hizb, parti, grup, küme gibi mânâlara gelir. Hendek savaşında pek çok müşrik kabîleler müslümanlara karşı birleşerek, Medine'ye saldırmışlar. Bu sebeple o savaşın bir adı *Ahzâb* harbidir, yani müttefikler savaşı. Bu savaşı müslümanlar Allah'ın büyük bir lütfü olarak kazanmışlardı.

1032 ٧- وعن سلمة بن نُفَيلٍ الكِندى رضى اللّه عنه. قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ: لاَيَزَالُ مِنْ أُمَّتِى أُمَّةٌ يُقَاتِلُونَ عَلَى الحَقِّ وَيُزِيغُ اللّهُ تَعالى لَهُمْ قُلُوبَ أَقْوَامٍ وَيَرْزُقُهُمْ مِنْهُمْ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ، وَحَتَّى يَأْتِىَ وَعْدُ اللّهُ. الخَيْلُ مَعْقُودٌ فى نَوَاصِيهَا الخَيْرُ إلى يَوْمِ القِيَامَةِ. وَهُوَ يُوحِى إلَىَّ أَنِّى مَقْبُوضٌ غَيْرُ مُلَبَّثٍ، وَأَنَّكُمْ تَتْبَعُونِى، أَلاَ فَلاَ يَضْرِبْ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ. وَعُقْرُ دَارِ المُؤْمِنِينَ الشَّامُ]. أخرجه النسائى.

«عُقْرُ الدَّارِ» بضم العين المهملة وفتحها: أصلها. وأشار بذلك إلى أن الشام تكون عند ظهور الفتن آمنة، والمسلمون بها أسلم.

7. **(1032)**- *Seleme İbnu Nüfeyl el-Kindî* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Ümmetimden bir grup, hak yolunda mücadeleye (hiç ara vermeden) devam edecek, Allah da, onlar(la mücâdele sebebi) ile bazı kavimlerin kalplerini saptıracak ve bunlardan (alınanlarla) onların rızkını sağlayacaktır, bu hal kıyamet gününe, Allah'ın va'adinin gelme anına kadar devam edecektir. Atın, kıyamete kadar alnında hayır bağlıdır. Rabbim bana, aranızda kalıcı değil, gidici olduğumu, ruhumu kabzedeceğini, sizin de beni, (birbirinizin boynunu vuran gruplar olarak) takib edeceğinizi bildirdi. Sakın birbirinizin boynunu vurmayın. Mü'minlerin (fitne sırasında emniyette olacakları) asıl yerleri Şam'dır." [Nesâî, Hayl 1, (6, 214-215).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, biraz özetlenerek alınmış. Resûlullah bu sözü, bir kimsenin kendisine gelerek: *"Ey Allah'ın Resûlü, insanlar atları kaldırdı, silahları da terketti, "Artık cihad bitmiştir, harbler de sona ermiştir" diyorlar"* demesi üzerine söyler. Kendisine böyle söylenince cemaate yönelen Resûlullah: **"Yalan söylüyorlar, asıl şimdi harb(in zamanı) geldi"** diyerek söze başlar ve **"Ümmetimden bir grup hak yolunda mücâdeleye kıyâmete kadar devam edecektir...."** diye açıklamasını devam ettirir.

2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadiste, müslümanlar ne kadar kötü şartlar yaşayıp, mağlubiyetlere düşseler, idârede müessiriyetlerini kaybetseler bile, Hakk'ın galebesi için çalışan grupların, her tarafta mevcut olacağını bildirmektedir. Bazı rivâyetlerde, bu mücâdelenin, gizlilik içinde değil açıktan açığa yapılacağı tasrîh edilir. Bildiğimiz kadarıyla bütün baskılara, yasaklara, nefes kesen tedhişe rağmen Rusya'da bile Hak adına yapılan mücâdele gizliden gizliye devam etmiştir. Hadisler bunun açıktan olacağını da tasrîh eder. Bir bölgede sindirilip gizliliğe itilse veya İspanya'da olduğu gibi tamamen söndürülse bile, bir başka yerde veya yerlerde İslâm mücâdelesi canlı kalacak, Hâlık için yapılan cihâdın sancağı gönderde dalgalanmaya kıyamete kadar devam edecektir. Hadîs bunu haber vermektedir.

3- Atın alnına bağlanmış olan "*hayr*"ı âlimler "*sevap*", "*ganimet*", "*izzet*", "*makam*", "*zafer*" olarak te'vîl etmişlerdir.

4- Hadisin, Nesâî'deki aslı "**...Sizin de beni, birbirinizin boynunu vuran gruplar olarak takib edeceğinizi bildirdi**" şeklinde devam eder. Teysîr, bu kısımda bazı özetlemeler yapmış. Biz tercümede atılan kısımları parantez içerisinde gösterdik.

Hadisin devamında da bazı tasarruf var ise de mühim değil.

5- "**Mü'minlerin asıl yerleri Şam'dır**" ibâresini âlimler, "fitne zamanında" diye kayıtlayarak açıklığa kavuştururlar. Şâm eski metinlerde *Suriye* bölgesinin adıdır, bugünki *Şam* şehri değil. Şam şehrine *Dımeşk* denilir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde Suriye henüz fethedilmiş değildir. Böylece hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın istikbali doğru olarak haber veren bir mucizesi olarak karşımıza çıkmaktadır: Kendisinden hemen sonra Suriye fethedilecektir. Bu sıralarda patlak verecek fitne hareketleri sırasında *Irak* ve *Hicâz* bölgeleri fitne hareketlerinden huzursuz olurken, Suriye bölgesi kargaşanın dışında kalacaktır. *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in şehâdeti ile başlayıp, *Hz. Osman*'ın şehâdetiyle kızışıp *Sıffîn* ve *Kerbelâ* hâdiseleriyle gelişen fitne hareketleri *Suriye*'ye sıçramamış, bazı sahabeler, fitnenin dışında kalmak için Suriye'ye hicret bile etmiştir.

İKİNCİ FASIL

CİHAD'IN ÂDABI

1033 ١ – عن أنس رضى الله عنه قال: [كَانَ رسولُ الله ﷺ: إذَا غَزَا قَالَ: اللّهُمَّ أنْتَ عَضُدِى وَنَصِيرِى. بِكَ أحُولُ وَبِكَ أصُولُ وَبِكَ أقَاتِلُ].
أخرجه أبو داود والترمذى.

1. **(1033)**- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gazve yaptığı zaman:*

"Ey Rabbim sen benim destekcim ve yardımcımsın. Senin sayende çâre düşünür, senin sayende saldırır, senin sayende mukâtele ederim" *derdi.* [Tirmizî, Da'avât 132, (3578); Ebu Dâvud, Cihâd 99, (2632).]

1034 ٢ – وعن ابن عمر رضى الله عنهما. [أنَّ رسولَ الله ﷺ: كَانَ هُوَ وَجُيُوشُهُ إذَا عَلَوا الثَّنَايَا كَبَّرُوا، وَإذَا هَبَطُوا سَبَّحُوا فَوُضِعَتِ الصلاَةُ عَلَى ذٰلِكَ].

2. **(1034)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve askerleri (sefer sırasında) tepeleri tırmandıkça tekbir getirirler, inişe geçince de tesbîhte bulunurlardı. Namaz dahi buna göre vazedildi."* [Ebu Dâvud, Cihâd 78, (2595).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, sefer sırasında yolun durumuna göre Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in farklı zikirlerde bulunduğunu belirtmektedir: Yamaçlarda tekbir, yâni **Allahuekber** demek, inişlerde tesbîh, yâni **sübhânallah** demek gibi. Rivâyet, ayrıca namazdaki tekbir ve tesbîhlerin de buna benzeyerek namazda yer aldıklarını belirtmektedir. Yani rükû ve secde hallerinde tesbîh, rükû ve secdeden doğrulurken tekbir getirilmektedir.

1035 ٣- وعن سلمة بن الأكوع رضى اللّه عنه قال: [أمَّرَ عَلَيْنَا رسول اللّه ﷺ: مَرَّةً أبَابَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فى غَزَاةٍ فَبَيَّتْنَا أناساً مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَقَتَلْهُمْ فَقَتَلْتُ بِيَدِى تِلْكَ اللَّيْلَةَ سَبْعَةً، هُمْ أهْلُ أبْيَاتٍ، وَكَانَ شِعَارُنَا: يَامَنْصُورُ أمِتْ أمِتْ]. أخرجه أبو داود.

3. **(1035)**- *Seleme İbnu'l-Ekvâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gazve sırasında başımıza Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh)'i komutan tayin etti. Bu seferde müşriklerden bir gruba gece baskını yaptık. Onlardan çokça öldürüldü. Ben kendi elimle yedi kişi öldürdüm. Bunlar, farklı âilelerdendi. O gün parolamız: "Ey Mansur (yardım gören) öldür, öldür!" idi."* [Ebu Dâvud, Cihâd 78, (2596), 102, (2638).]

AÇIKLAMA:

Ebu Dâvud, bu rivayeti **"parola"** ile ilgili bir babta zikreder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında, sefere çıkıldığında, her grubun bir komutanı, bir sancağı olduğu gibi müstakil bir de parolası olurdu. Bu parola ile, bilhassa gece vakti birbirlerini tanırlardı. Hadislerde *parola*, *"şiâr"* kelimesiyle ifade edilmiştir.

Hz. Ebu Bekir'in komutan tayin edildiği bu seferde parola *"emit emit ya Mansûr!"* olmuştur. *Emit*, öldür demektir. *Mansûr*, tefeül maksadını güder, *zafere ulaşmış* mânâsında ve asıl muhatap askerlerdir. Ancak, gerçek öldüren Allah olması hasebiyle muhatabın Allah olduğu ve ibârenin şu mânâya te'vil edilmesi gerektiği de söylenmiştir: *"Ey yardımcı (Nâsır)! düşmanı öldür"*.

1036 ٤- وعن الْمُهَلَّب [عَمَّنْ سَمِعَ النَّبىَّ ﷺ: يَقُولُ: إنْ بَيَّتَكُمُ الْعَدُوُّ فَقُولُوا حَمٓ لاَيُنْصَرُونَ]. اخرجه أبو داود الترمذى.

4. **(1036)**- *Mühelleb İbnu Ebî Sufre* (rahimehumullah) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı dinleyen birisinden, Efendimizin şöyle söylediğini naklediyor: **"Düşman size gece baskını yaparsa** حَمٓ لاَيُنْصَرُونَ **Hâ-mîm La yunsarûn deyin".** [Tirmizî, Cihâd 11, (1682); Ebu Dâvud, Cihâd 78, (2597).]

AÇIKLAMA:

Burada âni baskın yapan düşman karşısında söylenmesi gereken parola belirtiliyor. حم لاينصرون ibaresinin bir dua olmayıp, haber olduğu belirtilir. Şayet *"yardım görmesinler!"* mânâsında dua olsa idi لاينصروا şeklinde cezm halinde olması gerektiği belirtilir. Bu bir ihbar olduğuna göre mânâ şöyle olmalıdır: *"Vallahi onlar yardım görmeyecekler!"*.

İbnu Abbas (radıyallahu anhüma)'tan yapılan bir rivâyete göre *Hâ-mim*, Allah'ın isimlerinden biridir ve sanki düşmanın yardım görmeyeceğini kasemle ifade etmektedir. *Hâ-mim*'in Allah'ın ismi olmasına itiraz edilmiş ve "zira, denmiştir, bunu te'yîd eden başka rivâyet mevcut olmadığı gibi, Allah'ın bütün isimleri açık bir mânâ taşıdığı halde, bunun iki harfe ünvan olmaktan başka mânâsı yoktur". Ancak, bu itiraza bunların bazı ilâhî isimlere alem olduğu belirtilerek cevap verilmiştir. Nitekim *Atâ el-Horasânî* demiştir ki: "Hâ harfi, Cenâb-ı Hakk'ın şu isimlerinin baş harfidir: Halîm, Hamîd, Hayy, Hakîm, Hannân. Mîm harfi de şu isimlerin baş harfini temsil eder: Melik, Mecîd, Mennân (Muktedir, Müntakîm)".

Aliyyu'l-Kârî'nin kaydına göre şu da söylenmiştir: "*Hâ-mîm*'le başlayan sûrelerin ayrı bir hususiyeti var. Bu hadiste, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hususiyete ashabının dikkatini çekmekte ve -mezkûr surelerin şânlarının yüceliği ve makamlarının Allah nezdindeki şerefi sebebiyle- bunların zikrinin müslümanların kendilerine nusret, düşmanlarına da bela gelmesini taleb ettikleri zaman başvuracakları vesilelerinden olduğunu bildirmek istemiştir. Bu sebeple onlara *Hâ-mîm* demelerini emretmiştir".

Aynı açıklamaya göre لاينصرون cümlesi, *"Pekâlâ! Hâ-mîm dedikten sonra ne demeliyiz?"* şeklinde vâki olacak muhtemel bir soruya cevap olarak: لا ينصرون *"Onlar yardım görmeyecekler!" deyin"* şeklinde cevap cümlesi olmaktadır.

Aliyyü'l-Kâri, hadis üzerine geniş açıklamalar sunar.

1037 ٥- وعن كعب بن مالك رضى الله عنه قال: [كانَ رسولُ اللهِ ﷺ إذَا أرَادَ غَزْوَةً وَرَّى بِغَيْرِهَا وَيَقُولُ: الحَرْبُ خِدْعَةٌ]. أخرجه أبو داود.

5. **(1037)**- *Ka'b İbnu Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gazveye çıkmaya karar verdiği zaman, şaşırtarak başka bir zan*

uyandırır ve: **"Harb bir hiledir"** *derdi.*" [Ebu Dâvud, Cihad 101, (2637); Buharî, Cihâd 157; Müslim, Cihâd 18, (1740).]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in askeri yönlerinden biri haber almaya önem vermesi ve haber sızdırmamak için gerekli tedbirleri almasıdır. Bu husus, Siyaset-i Nebevîye'de mühim bir yer işgâl eder. Sadedinde olduğumuz hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın umumî prensibini açıklıyor: *Tevriye* yapmak. Arapçada tevriye, asıl gâyesini gizlemek üzere yapılan aldatıcı davranışa denir, dilimizde *şaşırtma* kelimesi *tevriye*'yi kısmen karşılar.

İslâm uleması, harpte düşmanı aldatmak için başvurulacak her çeşit hilenin câiz olduğunu söylemekte ittifak eder. Düşman karşısında tecvîz etmedikleri tek husus, yapılan anlaşmanın, günü dolmadan bozulması, verilmiş olan *emân*'ın ihlâlidir. Bu iki fiile cevaz vermezler ve *"haram"* derler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yalana fetva verdiği üç yerden biri "harp"tir.

İbnu'l-Münîr der ki: *"Harb hiledir, demenin mânâsı, harbi yapan için en mükemmel, en iyi harb, hedefine, düşmanla karşılaşarak ulaşılan harp değil, onu aldatarak ulaşılan harptir. Zirâ, karşılaşma, muhâtaralıdır (riskli). Halbuki aldatarak neticeye ulaşmada hiçbir risk (muhâtara) mevcut değildir."*

Şârihler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *el-Harbu hud'atun* cümlesini ilk defa Hendek harbinde telâffuz ettiğini belirtirler.

1038 ٦– وعن معاذ بن جبل رضى اللّه قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ: اَلْغَزْوُ غَزْوَانِ: فَأَمَّا مَنِ ابْتَغَى وَجْهَ اللّه تَعَالى وَأَطَاعَ الْإمَامَ وَأَنْفَقَ الْكَرِيمَةَ وَيَاسَرَ الشَّرِيكَ وَاجْتَنَبَ الْفَسَادَ فَإِنَّ نَوْمَهُ وَنَبْهَهُ أَجْرٌ كُلُّهُ، وَأَمَّا مَنْ غَزَا فَخْراً وَرِيَاءً وَسُمْعَةً وَعَصَى الْإمَامَ وَأَفْسَدَ فى الْأَرْضِ فَإِنَّهُ لَمْ يَرْجِعْ بِالْكَفَافِ].
أخرجه الأربعة إلا الترمذى.

6. **(1038)**- *Mu'âz İbnu Cebel* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

Gazve iki çeşittir: Birincisi kişinin Allah'ın rızasını aramak için yaptığı gazvedir. Bu maksadla gazve yapan imama da itaat eder, en kıymetli şeyini harcar, ortağına kolaylık gösterir, fesaddan kaçınır. Bunun uykusu da uyanıklığı da tamamen kendisi için ücret olur. Bir de övünmek, riyâkarlıkta bulunmak ve kendini satmak için savaşan, imama isyan eden, arzda fesad çıkaran kimse vardır. Böylesi gazveden asgarî ücreti bile elde edemez." [Ebu Dâvud, Cihad 25, (2515); Nesâî, Cihad 46, (6, 49); Muvatta, Cihad 18, (2, 466).]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam) cihada her katılan mücâhid için vâadedilen yüksek ücrete ulaşamayacağını belirtmekte, gerçek mücâhidin sırf "Allah rızası" için savaşması gerektiğini bildirmektedir. Hatta bu da yetmemekte, komutanlara itaatkâr olmaya, savaş sırasında başta canı olmak üzere, nazarında kıymetli olan herşeyi harcamakta cömert olmaya, arkadaşlarıyla iyi geçinip huzursuzluk çıkarmamaya dikkat etmesi gerekmektedir.

Resûlullah (aleyhissalatu vesselâm)'ın bu ve benzeri beyanları, mücâhidlerin tâbi olmaları gereken iç disiplini ortaya koymaktadır. Bu çeşit açıklamalar, yapılan amelin "cihad" sayılabilmesi için uyulması gereken ciddî esaslar olduğunu ifâde ederler. Bunlara uyulduğu takdirde asker, gerçek mücahid olacak, sadece mukâtele ânı değil, uyku ve istirahat anları da Allah indinde büyük ücret vesilesi olacaktır.

İkinci çeşit gazinin vasıfları da sayılmıştır; dünyevî maksadlarla savaşmak, itaatsizlik, geçimsizlik vs. Bu da ücretsiz dönecek veya ölecek ama şehid olmayacaktır.

Hadîs, Allah rızası için savaşırken, disiplinsizlik yapanları, geçimsizlik çıkaranları ciddî şekilde uyarmaktadır. Demek ki, sâdece niyyet yeterli olmuyor, bunun gereği olan iyi amellerle niyetin ikmal edilmesi gerekmektedir.

1039 ٧- وعن قيس بن عَبَّاد قال: [كَانَ أَصْحَابُ رسول الله ﷺ: يَكْرَهُونَ الصَّوْتَ عِنْدَ الْقِتَالِ]. أخرجه أبو داود.

7. **(1039)***Kays İbnu Ubâd* anlatıyor: *Resûlullah (aleyhisselatu vesselâm)'ın ashabı (radıyallahu anhüm) savaş sırasında ses çıkarmayı sevmezlerdi."* [Ebu Dâvud, Cihad 112, (2656).]

AÇIKLAMA:

1- *Kays İbnu Ubâd, Ebu Abdillah el-Basrî, Muhadramun*'dandır, sîkadır. *Hz. Ömer, Hz. Ali* ve *Hz. Ammâr* (radıyallahu anhüm)'dan rivayetleri var. Kendisinden oğlu *Abdullah* ve *Hasan Basrî* rivayette bulunmuştur.

2- Ashabın hoşlanmadığı şey, zikrullah dışındaki gereksiz bağırıp çağırmalar, faydasız lakırdılardır. Fukaha, savaş sırasında bağırıp çağırmanın,gereksiz yere ses yükseltip, lakırdı etmenin mekrûh olduğuna bu hadisten delil çıkarmışlardır. Savaş esnasında ses çıkarmanın korku âlameti sayılıp âtalete, gevşemeye sebep olacağı için yasaklanmış olabileceği belirtilmiştir. Sükût ise sebat ve metânete, kendinden emin olmaya delildir.

1040 ٨– وعن أبى الدرداء رضى اللّه عنه [أَنَّهُ كانَ يَقِفُ حِينَ يَنْتَهِى إلى الدَّرْبِ فى مَمَرِّ النَّاسِ إلى الْجِهَادِ فَيُنَادِى نِدَاءً يُسْمِعُ النَّاسَ: يَاأَيُّهَا النَّاسُ مَنْ كانَ عَلَيْهِ دَيْنٌ وَيَظُنُّ أَنَّهُ إنْ أُصِيبَ فى وَجْهِه هٰذَا لَمْ يَدَعْ لَهُ وَفَاءً فَلْيَرْجِعْ وَلاَ يَتْبَعْنِى فَإنَّهُ لاَيَعُودُ كَفَافاً]. أخرجه رذين.

8. **(1040)**- *Ebu'd-Derdâ* (radıyallahu anh)'nın anlattığına göre, *cihâda giderken, yola çıkıp, halkın geçeceği yere durarak, herkese duyuracak şekilde şöyle bağırırmış:* **"Ey insanlar: Kimin üzerinde bir borç olduğu halde, cihâda katılır ve bilirse ki, öldüğü takdirde bu borç ödenmeyecektir, hemen geri dönsün, sakın peşime takılmasın. Zirâ, O, bu haliyle, cihâdın karşılığını alamaz."** [Rezîn'in ilavesidir.]

ÜÇÜNCÜ FASIL

CİHADA NİYETTE SIDK VE İHLÂS

1041 ١- عن أبى موسى رضى الله عنه قال: [سُئِلَ رسولُ الله ﷺ: عَنِ الرَّجُلِ يُقَاتِلُ شَجَاعَةً، وَيُقَاتِلُ حَمِيَّةً، وَيُقَاتِلُ رِيَاءً، أَىُّ ذٰلِكَ فِى سَبِيلِ اللَّهِ؟ فَقَالَ: مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللَّهِ هِىَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِى سَبِيلِ اللَّهِ]. أخرجه الخمسة.

1. **(1041)** *Ebu Mu'sâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Hz. Peygamber (aleyhis-salâtu vesselâm)'e, şecaat olsun diye veya hamiyyet (kavmi, ailesi, dostu) için veya gösteriş için mukâtele eden kimseler hakkında sorularak bunlardan hangisi "Allah yolunda"dır? dendi. Resûlullah:* **"Kim, Allah'ın kelamı yücelsin diye mukâtele ederse, o Allah yolundadır"** *diye cevap verdi".* [Buharî, Cihad 15, Hums 10, İlm 35, Tevhid 28; Müslim, İmâret 149, (1904); Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 16, (1646); Ebu Dâvud, Cihâd 26, (2517); Nesâî, Cihâd 21; İbnu Mâce, Cihâd 13, (2783).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin muhtelif vecihlerinde, savaşa sevkeden başka maksadların da zikredildiği görülmektedir: Ganimet elde etmek, intikam almak (gadab). Böylece rivayetlerin tamamında mukâtelede beş gâye güdüldüğü görülmektedir: Ganimet arzusu, şecâat, riyâ, hamiyyet, gadab.

Bunların her birinin iyi ve kötü taraflarını söylemek mümkündür. *İbnu Battâl*'a göre gadab ve hamiyet için yapılan mukâtele bazan Allah yolunda olabilir. Bu sebeple Resûlullah bunları ne red ne de kabul etmeden, altıncı bir maksad zikretmiştir: **"Allah'ın kelâmı yüce olsun maksadıyla mukâtele eden Allah yolundadır".**

Allah'ın kelâmı'ndan maksad Allah'ın İslâm'a davetidir. Öyle ise sırf Allah'ın kelâmı yüce olsun gayesiyle savaşan Allah yolundadır, bu yüce maksada diğer

beş maksaddan birini daha katan ihlâsı kaybeder ve asıl gâyesini ihlâl eder. Ancak mukâtelesine asıl maksad yapmamakla birlikte zımnî olarak yani tâli şekilde onlardan biri daha husûle gelse, bu ihlâsına zarar vermez, cumhûr bu görüştedir.

1042 ٢– وعن أبى هريرة رضى اللّه. [أنَّ رَجُلاً قالَ يارَسُولَ اللّهِ: رَجُلٌ يُرِيدُ الْجِهَادَ فى سَبِيلِ اللّهِ وَهُوَ يَبْتَغِى عَرَضاً منَ الدُّنْيَا؟ فَقالَ لاَ أجْرَ لَهُ. فَأَعَادَ عَلَيْهِ ثَلاَثاً كُلُّ ذٰلِكَ يَقُولُ لاَ أجْرَ لَهُ]. أخرجه أبو داود.

2. **(1042)**- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Bir adam gelerek Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e:*

''Ey Allah'ın Resûlü, bir kimse Allah yolunda cihad arzu ettiği halde bir de dünyalık istese durumu nedir?'' diye sordu. Şu cevabı verdi:

''Ona hiçbir sevab yoktur!''

Adam aynı soruyu üç sefer tekrar etti, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da her seferinde:

''Ona sevab yoktur!'' *diye cevap verdi''*. [Ebu Dâvud, Cihâd 25, (2516).

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, önceki hadisi daha da açıklayıcı mahiyettedir. Mukâtelenin Allah yolunda olması için ihlâs esastır, sırf Allah rızası için yapılması esastır. Gönlün derinliklerinde ganimet veya şöhret veya hamiyet gibi başka maksadların husûlü de geçecek olursa, ihlâs kaybolacak ve yapılan amel Allah yolunda cihad olmaktan çıkacaktır. Bu hadîsin *Ebu Ümâme* tarafından rivayet edilen vechinde, üçüncü sefer, لاَ شَىْءَ لَهُ *''Ona herhangi bir sevab yoktur''* dedikten sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şunu ilâve etmiştir:

إِنَّ اللَّهَ لاَ يَقْبَلُ مِنَ الْعَمَلِ إلاَّ مَا كَانَ لَهُ خَالِصًا وَابْتَغَى بِهِ وَجْهَهُ

''Allah, hâlis olmayan, sadece kendi rızasını taleb etmek için yapılmamış olan ameli kabûl etmez''.

Şunu da ilâve edelim: *İbnu Ebî Cemre*'ye göre, *''Cihâd'ın asıl sâiki, Allah'ın kelâmını yüceltme maksadı olunca, bu meyanda ikinci bir maslahatın da husûle gelmesi, ameldeki ihlâsa zarar vermez'', âlimler bu görüştedir.*

1043 ٣- وعن شَدَّاد بن الهاد رضى اللّه عنه. [أنَّ رَجُلاً مِنَ الأَعْرَابِ جَاءَ فَآمَنَ بالنَّبىِّ ﷺ: ثُمَّ قالَ: أُهَاجِرُ مَعَكَ؟ فَأَوْصَى بِهِ النَّبىُّ ﷺ: بَعْضَ أَصْحَابِهِ فَكانَتْ غَزَاةٌ غَنِمَ النَّبىُّ ﷺ: فِيهَا شَيْئاً فَقَسَّمَ وَقَسَمَ لَهُ. فَقالَ مَاهٰذَا؟ فقالَ: قَسْمَتُهُ لَكَ. قالَ: مَاعَلَى هٰذَا اتَّبَعْتُكَ، وَلَكِنِ اتَّبَعْتُكَ عَلَى أنْ أُرْمَى إلى هٰهُنا، وَأشَارَ بِيَدِهِ إلى حَلْقِهِ بِسَهْمٍ فَأَمُوتَ فَأَدْخُلَ الجَنَّةَ. فَقالَ إنْ تَصْدُقِ اللّهَ يَصْدُقْكَ، فَلَبِثُوا قَلِيلاً ثُمَّ نَهَضُوا فى قِتَالِ الْعَدُوِّ فَأُتِىَ بِهِ النَّبىُّ ﷺ: مَحْمُولاً قَدْ أصَابَهُ سَهْمٌ حَيْثُ أشَارَ. فَقالَ النَّبىُّ ﷺ: أَهُوَ هُوَ؟ قالُوا: نَعَمْ. قالَ: صَدَقَ اللّهَ فَصَدَقَهُ. ثُمَّ كُفِّنَ فى جُبَّةِ النَّبىِّ ﷺ: ثُمَّ قَدَّمَهُ فَصَلَّى عَلَيْهِ فَكانَ مِمَّا ظَهَرَ مِنْ صَلاَتِهِ: اللّهُمَّ هٰذَا عَبْدُكَ خَرَجَ مُهَاجِراً فى سَبِيلِكَ فَقُتِلَ شَهِيداً وأنَا شَهِيدٌ عَلَى ذٰلِكَ]. أخرجه النسائى.

3. **(1043)**- *Şeddâd İbnu'l-Hâd* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Bir bedevî gelerek Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a imân etti. Sonra da sordu:*

"Seninle hicret edeyim mi?"

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu ashabından birine teslim edip meşgul olmasını söyledi. Sonra yapılan gazvede Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir miktar ganimet elde etmişti. Bunu taksim etti ve bedeviye de bir pay ayırdı. Bedevi:

" Bu nedir?" diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Bu payı sana ayırdım" dedi. Adam:

"Ben bunun için sana tâbi olmuş değilim, ben -eli ile boğazını göstererek- şuraya bir ok atılıp ölmem ve cennete gitmem için sana tâbi oldum" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da:

"Sen Allah'a sâdık oldun mu o da sana sâdık olur (dilediğini verir)" *dedi.*

Askerler bir müddet durdular. Sonra düşmanla mukâtele etmek üzere kalktılar. Adamcağızı, az sonra sırtlayıp Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e getirdiler. Tam gösterdiği yere bir ok isabet etmiş ve ölmüştü. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Bu, o adam mı?" *diye sordu.*

"Evet, odur!" dediler.

"Öyleyse o Allah'a doğru söyleyip sadâkat gösterdi, Allah da ona sadâkat gösterdi" *dedi.*

Adam, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cübbesi ile kefenlendi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cenazeyi öne çıkardı, üzerine namaz kıldı. Okuduğu duadan işitilenler arasında şu da vardı: **"Ey Allahım, bu senin bir kulundur. Senin yolunda hicret etmek üzere memleketinden ayrıldı. Şehid olarak öldürüldü. Ben buna şâhidlik ediyorum."** [Nesâî, Cenâiz 61, (4, 60, 61)].

AÇIKLAMA:

Bu rivayette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şehid üzerine cenâze namazı kılması mevzubahis olmaktadır. Halbuki *Şâfiî, Mâliki* ve *Hanbelî* mezheplerine göre şehide namaz kılınmaz, şehid yıkanmaz da; şehid olduğu elbise ile birlikte olduğu gibi defnedilir. Bu sebeple hadîsteki فَصَلَّى عَلَيْهِ tâbiri biraz münakaşa edilmiştir. *Nevevî*: "Buradaki salâttan maksad, namaz değil "dua"-dır" der. Böyle olunca, şehide namaz kılmamış, ölüler için yaptığı mutad dualarından birini yapmıştır. *Nevevî*, buna delil olarak *Buhârî*'nin bir rivayetini gösterir. Mezkur rivayette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Uhud şehidleri için sekiz yıl sonra dua ettiği belirtilir ve bu dua salât(=namaz) kelimesiyle ifâde edilir:

صَلَّى رَسُولُ اللّهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى قَتْلَى اُحُدٍ بَعْدَ ثَمَانِي سِنِينَ

1044 ٤- وعن عبد الرحمن بن أبى عُقبة عن أبيه. «وكان مولى من أهل فارس» قال: [شَهَدْتُ مَعَ النَّبىِّ ﷺ: أُحُداً فَضَرَبْتُ رَجُلاً مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَقُلْتُ خُذْهَا وأَنَا الْغُلاَمُ الْفَارِسِىُّ. فَالْتَفَتَ إِلَىَّ النَّبىُّ ﷺ: فقالَ: هَلاَّ قُلْتَ وَأَنَا الْغُلاَمُ الأَنْصَارِىُّ إِنَّ ابنَ أُخْتِ الْقَوْمِ مِنهُمْ، وَإِنَّ مَوْلى الْقَوْمِ مِنهُمْ]. أخرجه أبو داود.

4. **(1044)**- *Abdurrahman İbnu Ebî Ukbe*, babasından naklediyor. Babası İran asıllı bir azadlı idi. Der ki: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte Uhud savaşına katıldım. Müşriklerden bir adama darbeyi indirdim ve: "Al, bu sana*

benden, ben İranlı bir köleden!" dedim. (Sözlerimi işitmiş bulunan) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana doğru baktı ve: **"Niye, ben Ensarî bir köleyim demedin? Bir kavmin kızkardeşlerinin oğlu o kavimden sayılır"** *dedi.* [Ebu Dâvud, Edeb 121, 5/23; İbnu Mâce, Cihâd 13,(2784).] Bu hâdisin son cümlesi yani, اِبْنُ اُخْتِ الْقَوْمِ مِنْهُمْ ibaresi diğer kitaplarda da yer alır. [Buhârî, Ferâiz 24, Tirmizî, Menâkıb 85, (3897); Nesâî, Zekât 96, (5, 106); Müslim, Zekat 133, (1059)]

AÇIKLAMA:

Ebu Davûd, merhum, bu rivâyeti *Asabiyet Babı* adını verdiği bir başlık altında kaydeder. *Asabiyet,* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın aynı babta kaydedilen bir hadisinde, "kişinin kavmine zulümde yardımcı olmasıdır" diye tarif edilir. Bugünkü karşılığı ırkçılıktır. İslâm, ırkçılığı reddeder. Bu sebeple, bir cemiyette bulunan ırkî azınlıkların, milliyet yönüyle kendilerini bulundukları cemiyetten saymaları prensibini vazetmiştir. Burada mezkur prensibin tatbikatına canlı bir örnek görmekteyiz: Kendisini İranlı bilen bir köle müslüman, müslümanlarla birlikte Uhud savaşına katılır. Mekkeli bir müşriğe kılıcıyla darbesini indirirken, o zamanın âdeti üzerine kendisini tanıtır: "Ben İranlı bir köle falanca!".

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) müdâhale ederek, kendisini Ensârî olarak tanıtmasını söyler ve prensip vazeder: "Bir kavmin kızkardeşinin oğlu o kavimden sayılır". Burada "kızkardeşinin oğlu" tabiriyle, kavim içinde yer alan, kan bağı bulunmayan azınlıkların kastedildiği açıktır.

Hemen belirtelim ki, düşmanına ölüdürücü darbeyi indirirken kişinin kendisini tanıtması, o devirde câri olan bir âdettir; öylece secâat arzederek iftihar etmiş, övünmüş olmaktadır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buna karşı çıkmıyor. Kendisini Ensarî olarak tanıtmamış olmasına karşı çıkıyor. Çünkü bir kavmin içinde yaşayıp, birkısım hukukî, içtimâî, örfî bağlarla bağlanan kişi artık onlardandır. Bu keyfiyet, مَوْلَى الْقَوْمِ مِنْهُمْ *"Bir kavmin azadlısı onlardandır"* şeklinde de ifâde edilmiştir. Yanında sır ifşasından, yardımlaşma, sevgi, meşveret gibi pek çok bağlarla bağlanarak kederde ve sevinçte müştereklik sebebiyle aralarında kader birliği hâsıl olan kimselerin, kendilerini, kan farklılığı sebebiyle, ayrı hissetmelerini İslâm tecviz etmiyor. İslâm'da madde değil mâna, kan değil ideal birliği, -temel prensiplerini iman esaslarının oluşturduğu- kültür birliği mühimdir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

KITÂL VE GAZVE AHKÂMI

1045 ١- عن بريدة رضى الله عنه قال: [كَانَ رَسول الله ﷺ: إذَا أمَّرَ الأمِيرَ عَلَى جَيْشٍ أوْ سَرِيَّةٍ أوْصَاهُ فى خَاصَّتِهِ بِتَقْوَى الله تعَالى وَمَنْ مَعَهُ مِنَ الْمُسلِمينَ خَيْراً، ثُمَّ قال: اغْزُوا بِسْمِ اللّهِ فى سَبيلِ اللّه، قَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللّهِ، اغْزُوا وَلاَ تَغُلُّوا وَلاَ تَغْدُرُوا وَلاَ تُمَثِّلُوا وَلاَ تَقْتُلُوا وَليداً. فَإذَا لَقِيتَ عَدُوَّكَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَادْعُهُمْ إلى ثَلاَثِ خِلاَلٍ، فَإنْ أجَابُوكَ فَاقبَلْ مِنْهُمْ وَكُفَّ عَنهُمْ: أُدْعُهُمْ إلى الإسْلاَمِ، فَإنْ أجَابُوكَ فَاقْبَلْ مِنْهُمْ وَكُفَّ عَنهُمْ، ثُمَّ ادْعُهُمْ إلى التَّحَوُّلِ مِنْ دَارِهِمْ إلى دَارِ الْمهَاجِرينَ، وَأخبِرْهُمْ أنَّهُمْ إنْ فَعَلُو ذٰلِكَ فَلَهُمْ مَا لِلْمُهَاجِرِينَ، وَعَلَيْهِمْ مَا عَلَيْهِمْ، فإنْ أبَوْ أنْ يَتَحَوَّلُوا مِنْهَا فَأخْبِرْهُمْ أنَّهُمْ يَكُونُونَ كَأعْرَابِ مُسْلِمينَ يَجْرِى عَلَيْهِمْ حُكْمُ اللّهِ تعالى الّذِى يَجْرِى عَلَى الْمؤْمِنِينَ وَلاَ يَكُونَ لَهُمْ فى الْغَنِيمَةِ وَالْفَيْءِ شَيْءٌ، إلاَّ أنْ يُجَاهِدُوا مَعَ الْمُسْلِمينَ وَإنْ هُمْ أبَوْا فَسَلْهُمُ الجزْيَةَ، فإنْ هُمْ أجَابُوكَ فَاقْبَلْ مِنْهُمْ وَكُفَّ عَنهُمْ. فَإنْ أبَوْا فَاستَعِنْ بِاللّهِ تعالى عَلَيْهِمْ وَقَاتِلْهُمْ، وَإذَا حَاصَرْتَ أهْلَ حِصْنٍ فَأرَادُوكَ أنْ تَجْعَلَ لَهُمْ ذِمَّةَ اللّهِ تعالى وَذِمَّةَ نَبِيِّهِ فَلاَ تَفْعَلْ، وَلَكِنِ اجْعَلْ لَهُمْ ذِمَّتَكَ وَذِمَّةَ أصْحَابِكَ، فإنَّكُمْ إنْ تَخْفُرُوا ذِمَّتَكُمْ وَذِمَّةَ أصْحَابِكُمْ أهْوَنُ مِنْ أنْ تَخْفُرُوا ذِمَّةَ اللّهِ تعالى وَذِمَّةَ رسوله ﷺ: وَإذَا حَاصَرْتَ أهْلَ

حِصْنٍ وَأَرَادُوكَ أَنْ تُنْزِلَهُمْ عَلَى حُكْمِ اللّٰهِ تعالى فَلاَ تُنْزِلْهُمْ عَلَى حُكْمِ اللّٰهِ تعالى، وَلَكِنْ أَنْزِلْهُمْ عَلَى حُكْمِكَ، فَإِنَّكَ لاَتَدْرِى أَتُصِيبُ فِيهِمْ حُكْمَ اللّٰهِ تَعالى أَمْ لاَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

1. (1045)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir ordunun veya seriyyenin başına komutan tayin ettiği zaman, -hassaten komutana- Allah'a karşı muttaki olmasını, beraberindeki müslümanlara da hayır tavsiye eder ve sonra şunları söylerdi:* **"Allah'ın adıyla ve Allah'ın rızası için savaşın. Allah'ı inkâr eden kâfirlerle çarpışın. Gazâ edin fakat ganîmete hıyanet etmeyin, haksızlıkda bulunmayın, ölülerin vücudlarına sataşıp burun ve kulaklarını kesmeyin, (önünüze çıkan) çocukları öldürmeyin!**

Müşrik düşmanlarla karşılaşınca onları önce üç şeyden birine çağır: Bunlardan birine cevap verirlerse onlardan bunu kabul et ve artık dokunma!

Önce İslâm'a dâvet et. İcabet ederlerse hemen kabul et ve elini onlardan çek. Sonra onları yurtlarından muhâcirler diyarına hicrete dâvet et. Ve onlara haber ver ki, eğer bunu yapacak olurlarsa muhacirlere va'adedilen bütün mükâfaat ve vecibeler aynen onlara da terettüp edecektir. Hicretten imtina edecek olurlarsa bilsinler ki, müslüman bedevîler hükmündedirler ve Allah'ın mü'minler üzerine cârî olan hükmü onlara icra edilecektir; gânimet ve fey'den kendilerine hiçbir pay ayrılmayacaktır. Müslümanlarla birlikte cihâda katılırlarsa o hâriç, (o zaman ganimete iştirak ederler).

Bu şartlarda müslüman olma teklifini kabul etmezlerse, onlardan cizye iste, müsbet cevap verirlerse hemen kabul et ve onları serbest bırak.

Bundan da imtina ederlerse, onlara karşı Allah'tan yardım dile ve onlarla savaş. Bu durumda bir kal'e ahâlisini muhâsara ettiğinde onlar senden Allah ve Resûlü'nün ahd ve emânını kendine ve ashâbına ait bir emân tanı. Zira sizin kendi ahdinizi veya arkadaşlarınızın ahdini bozmanız, Allah'ın ve Resûlü'nün ahdini bozmaktan ehvendir.

Eğer bir kale ahalisini kuşattığında onlar, senden Allah'ın hükmünü tatbik etmeni isterlerse sakın onlara Allah'ın hükmünü tatbik etme, lâkin kendi hükmünü tatbik et. Zira Allah'ın onlar hakkındaki hükmüne isâbet edip

etmeyeceğini bilemezsin". [Müslim, Cihâd 3, (1731); Tirmizî, Siyer 48, (1617), Diyât 14, (1408); Ebu Dâvûd, Cihâd 90, (2612, 2613)].

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, yola çıkarılan ordu ile alâkalı bazı mühim esasları tesbit etmektedir:

1. Komutana ve askerlere verilecek talimat: Birçok rivâyetlerde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, askerleri yola vurmazdan önce bazı nasihatlarda bulunduğunu, bu meyanda düşmana karşı nasıl davranmaları gerektiğini ana hatlarıyla hatırlatmaktadır.

a) Komutana husûsi tavsiye: Öncelikle takva yani Allah'tan korkmak hatırlatılmaktadır. Aslında takva herkes için gerekli olmakla birlikte, be-tahsis komutana hatırlatılmasında, şârih *Tîbî* şu inceliği tesbit eder: Komutan, kendi kendine daha titiz, daha şiddetli davranmalı, emri altındaki müslümanlara karşı suhuletle ve merhametle muâmele etmelidir. Nitekim hadîste: يَسِّرُوا وَلاَتُعَسِّرُوا وَبَشِّرُوا وَلاَ تُنَفِّرُوا **"Kolaylaştırın zorlaştırmayın, müjdeleyin nefret ettirmeyin"** buyrulmuştur.

b) Hepsine müşterek talimat: Cihadı Allah için ve Allah adına yapmak. Bunun gerçekleşmesi için Allah'ın koyduğu prensiplere uymak; ganimetten çalmamak, çocukları öldürmemek, başka rivâyetlerde kadınlar, muhârib olmayan yaşlılar, din adamları da zikredilir. Ölülere müsle'de bulunmamak, "Müsle" ölünün burnunu, kulağını kesmek, gözünü oymak, ciğerini sökmek gibi, hakaret olsun diye yapılan kötü muameleler. Dinimiz bunları yasaklıyor.

★ Başka rivâyetlerde komutana itaat, arkadaşlarıyla iyi geçinmek, savaş sırasında geri kaçmayıp sabretmek, sebat etmek gibi başka teferruatlar da zikredilir.

★ Düşmana saldırmazdan önce İslâm'ı teklif etmek[5], kabul etmezlerse cizye teklif etmek, en son durumda savaşa karar vermek.

★ Karşılaşılan insanların müslüman olup olmadıklarını tahkîk ve meselâ ezan sesi duyulan bir köye saldırmamak, ganimet için saldırmamak, herhangi bir anlaşma yapıldığı takdirde verilen sözde durup, ahdini bozmamak... vs. orduya verilen müşterek tâlimat arasında yer alan hususlardır. Hadîslerde gelen bu paraleldeki örneklere dayanarak fukaha, "İmâm'ın (veya ona bedel ordu çıkaran başkomutanın), kumandan ve emrindeki diğer askerlere, yola çıkmazdan önce hitabede-

---

5) Müteakip hadîste bunun mutlak değil, mukayyed olduğu görülecek.

rek, Allah'tan korkmalarını, emirleri altındakilere iyi muamele etmelerini tavsiye etmesi, harp esnasındaki vazifelerini ve kendilerine nelerin haram, helâl, mekruh veya müstehab olduğunu bildirmesi gerekir'' demişlerdir.

2- Hadîste geçen, *''muhâcirler diyarına hicrete dâvet''* meselesi, müslüman olan yeni kabileler için cârî idi. *''Bunu yapacak olurlarsa muhacirlere vâadedilen bütün mükâfaat ve vecibeler aynen onlara da terettüp edecektir''* sözü, onlar hicret ettikleri takdirde ''muhacir'' statüsüne girecekler demektir. Gerek ''sevap'' yönüyle ve gerekse ''fey'e iştirake hak etme'' yönüyle muhâcirler avantajlı idi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) muhacirlere, cihada çıkış anından itibaren -imam her ne vakit emretmişse- düşmanın karşısında yeterli sayıda kimsenin bulunup bulunmamasına bakmadan, infak ederdi. Halbuki muhâcir olmayanlar böyle değildi. Zira, düşmanın karşısında, yeterli miktarda asker olursa, muhâcir olmayanların çıkması vâcib değildi. Şu halde hadîste geçen ''muhacirlere terettüp eden vecîbe''den maksad budur, yani gazveye çıkma vecibesi.

Hicretten imtina etmeleri halinde ''müslüman bedeviler hükmünde'' olmaları, ''dâr-ı küfürde değil, kendi bölgelerinde kalan bedevîler hükmünde olmaları'' demektir. Çünkü müslüman olup da dâr-ı küfür'de kalanlara Allah ve Resûlü'nün hiç bir zimmeti olmayacağı, onların imanlarının bile makbul olmayacağı ayetlerle bildirilmiştir (Nisa 89, 97; Enfal 72). Hicret etmeyenlere bu hadîste كَأَعْرَابِ المسلمين *''Müslüman bedevîleri gibidirler''* denmiştir. Sadedinde olduğumuz rivâyet böylelerine, *''Allah'ın mü'minler üzerine câri olan (namaz, zekat.. gibi ibâdete giren farzlar, kısas, diyet gibi cezâî hükümler) hükmünün icra edileceğini bildirir. Tirmizî*'nin rivâyetinde أَنَّهُمْ يَكُونُونَ كَأَعْرَابِ الْمُسْلِمِينَ يَجْرِى عَلَيْهِمْ مَا يَجْرِى عَلَى الْأَعْرَابِ denir. Yani *''Bedevîlere icra edilen ahkâm'' tatbik* edilir tabirine yer verilir.

3- Muhâsara edilen kale ahâlisinin emân talebi üzerine yapılacak antlaşmayı Allah ve Resûlü adına değil, kendi adınıza yapın, tenbîhi de dikkat çekicidir. Nevevî, bu nehyin (yasaklamanın) ''tenzîhî'' bir yasak olduğunu belirtir. Yani mutlaka uyulması gereken kesin bir emir olmayıp ''kendi adınıza yaparsanız daha iyi, daha isabetli olur'' mânasında bir tavsiye olduğunu söyler. ''Çünkü, der, bazı ahvalde, bu zimmetin hakkını bilmeyenler, yapılan ahdi bozuyorlar, hususan bedevîler ve askerlerin ekserisi, ahdin hürmetini ihlâl ediyorlar''. Buradan anlaşılıyor ki ihlâle uğrayacağı kaçınılmaz olan anlaşmayı Allah adına yapmanın

mesuliyeti büyüktür. Allah ve Resûlü adına yapılan anlaşmalara mutlaka riâyet gerekir. Aksi halde kaçınmak evlâdır.

4- Şârihler, bu hadisin, son paragrafında geçen "*...Sakın onlara Allah'ın hükmünü tatbik etme, lakin kendi hükmünü tatbik et. Zira Allah'ın onlar hakkındaki hükmüne isâbet edip etmeyeceğini bilemezsin...*"[6] cümlesinden hareket eden bâzı alimler: "Bu hadîste, bir mesele üzerine farklı hüküm getiren müctehidlerden her biri musîb (doğruyu bulmuş) değildir, içlerinden sâdece bir tânesi musîb'tir, o da nefsülemir'de Allah'ın verdiği hükme muvâfık olandır" görüşüne delil bulunduğunu söylemiştir. Ancak, "Her müçtehid musîb'dir" diyenler şu cevabı vermişlerdir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "**Allah'ın onlar hakkındaki hükmüne isâbet edip etmeyeceğini bilemezsin**" sözünün mânası: "*Sen, bu konuda bana bir vahyin inip inmediğinden emin olamazsın, halbuki kendi hükmünde kesin olabilirsin*" demektir. Nitekim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), *Sa'd İbnu Mu'âz (radıyallahu anh)'ın Benî Kureyza yahudileri* üzerine hakemliğiyle ilgili olan *Ebu Sa'îd* rivâyetinde: "*Onlar hakkında Allah'ın hükmüyle hükmettin*" demişti. Bu mâna Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatından sonra ortadan kalkmıştır. Öyle ise, her müctehid musîbdir" *Aliyyü'l-Kârî, Mutezile* ve bir kısım ehl-i sünnetin böyle hükmettiğini belirtir.

5- *İmam Mâlik, Evzâî* ve diğer bazı fakihler, bu hadîse dayanarak, "*Cizye, Arap olsun, Acem olsun, kitâbî olsun, mecûsî veya bir başka dine mensup olsun bütün gayr-i müslimlerden alınır*" demişlerdir.

İmam Azam'a göre, cizye, Arabın müşrikleri ile mecusileri müstesna olmak üzere bütün kâfirlerden alınır.

İmam Şâfiî'ye göre, Arap olsun, Acem olsun yalnız ehl-i kitap ile mecûsîlerden alınır.

1046 ٢– وعن عبد اللّه بن عون قال: [كَتَبْتُ إلى نَافِعٍ أسألُهُ عَن الدُّعَاءِ قَبْلَ الْقِتَالِ، فَقَالَ: إنّمَا كانَ ذٰلِكَ فى أوَّلِ الاسْلاَمِ، وَقَدْ أغَارَ رسول اللّه ﷺ: عَلَى بَنِى

6) Bu ifâde, yapılan anlaşma şartlarına "Allah'ın hükmü böyledir" diyerek "hareket etme" demektir. Böylece komutanlara, standart bir anlaşma prensipleri vazedilmemiş olmakla, zemine, zamana, şartlara göre istediği, uygun bulduğu çerçevede anlaşma yapma şartları koyma serbestisi tanınmış olmaktadır.

الْمُصْطَلِقِ وَهُمْ غَارُّونَ وَأَنْعَامُهُمْ تُسْقَى عَلَى الْمَاءِ فَقَتَلَ مُقَاتِلَتَهُمْ وَسَبَى ذَرَارِيَّهُمْ وَأَصَابَ يَوْمَئِذٍ جُوَيْرِيَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا. حدثنى بذلك عبد الله بن عمر رضى الله عنهما وكان فى ذلك الجيش]. أخرجه الشيخان وأبو داود. ومعنى «غَارُّونَ» أى غافلون.

2. **(1046)**- *Abdullah İbnu Avn* anlatıyor: *"Nâfi'ye yazarak savaştan önce (müşrikleri İslâm'a) davet etme hususunda sordum. Şu cevabı verdi: "Bu İslâm'ın başında idi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselam) Benî Müstalik'e ani baskın yaptı: Adamları gâfildi, hayvanları su kenarında sulanmakta idi. Savaşabilecekleri öldürdü, kadın ve çocuklarını da esir etti. O gün Cüveyriye (radıyallahu anhâ) vâlidemizi esir almıştı.*

Bunu bana Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) rivâyet etti. Abdullah bu orduya asker olarak katılmıştı". [Buhârî, Itk 13; Müslim, Cihâd 1, (1730); Ebu Dâvud, Cihâd 100, (2633)].

AÇIKLAMA:

Nâfi, İbnu Ömer'in yetiştirdiği büyük muhaddislerdendir, azatlısıdır. Bu rivayet önceki hadîste yer alan mühim bir prensibe muhalefet etmektedir: *Düşmanla karşılaşınca önce İslâm'a dâvet. Nâfi*'nin *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den işittiğine göre Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu prensibi sonradan uygulamamıştır. En güzel örnek *Benî Mustalik* gazvesidir. Burada, gaflet anlarında ânî baskın yapılmıştır. Başta *Nâfi* olmak üzere bazı âlimler, bu rivayetten hareketle, İslâm dâvasını işitmiş olan kâfirlere, İslâm'a davet etmeksizin, savaş açmanın câiz olduğuna hükmetmişlerdir. Bu görüş, bu mevzu üzerine ileri sürülen üç farklı görüşün en sahihi kabul edilmiştir. Bu görüşleri şöyle özetleyebiliriz:

1- Kâfire haber vermek, mutlak olarak vacib değildir.

2- Mutlak olarak vâcibtir.

3- İslâm dâveti ulaşmayanlara duyurmak vacib ise de, ulaşanlara duyurmak vacib değildir, ancak davet edilmesi yine de müstehabdır. İlim adamlarının çoğunlukla bu görüşü benimsediği belirtilir. Bunu te'yid eden sahîh rivâyetler mevcuttur.

1047 ٣- وعن أبي موسى رضى الله عنه قال: [كان رسول الله ﷺ: إذا بَعثَ أحَداً مِنْ أصْحَابِهِ فى بَعْضِ أمْرِهِ قالَ: بَشِّرُوا وَلاَ تُنَفِّرُوا، وَيَسِّرُوا وَلاَ تُعَسِّرُوا]. أخرجه مسلم.

3. **(1047)**- *Ebu Mûsa* (radıyallahu anh) anlatıyor: *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ashâbı'ndan birini herhangi bir iş için gönderince şu tenbihte bulunurdu:* **"Müjdeleyin, nefret ettirmeyin; kolaylaştırın zorlaştırmayın."** [Müslim, Cihâd, (1732)].

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, bir vazîfe ile gönderilen herkese, suhûletli davranması için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tenbihte bulunduğunu açıkça ifade etmektedir. Yine Müslim'in rivâyetlerine göre Ebu Musa'ya ve Hz. Muâz'ı Ebu Bürde ile Yemen'e gönderirken onlara da aynı tenbihi yapmış ilâveten "geçimli olun, ihtilâflı geçimsiz olmayın" demiştir.

Nevevî der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu kelimelerde birşeyle onun zıddını cemedip birleştirmiştir. Zira bu iki zıd ayrı ayrı vakitlerde yapılır. Şayet sâdece birini söyleyip mesela: "Kolaylık gösterin" demiş olsaydı, bir veya bir kaç kere kolaylıkta bulunup, çoğu işlerinde zorluk çıkaran kimse bu söze uyduğunu söyleyebilirdi. "Zorlaştırmayın" da demiş olunca, her çeşit durumda bütün çeşitleriyle zorlaştırmayı nefyetmiş olmaktadır. Asıl istenen de budur".

Hadîste şu hükümler de görülmektedir:

1- Allah'ın fazlından, sevâbının büyüklüğünden, ihsanının bolluğundan, rahmetinin genişliğinden bahsederek hep müjdeleyici olmalı, tebşîr edici şeyleri hiç zikretmeden sadece korkutucu ve tehdîd edici şeylerden bahsederek ürkütmemeli, nefret ettirmemeli.

2- Yeni müslüman olanların gönlünü kazanmaya gayret edip, onlara karşı sertlikten kaçınmalıdır.

3- Keza çocuklardan büluğa erme çağına yaklaşanlara, büluğa yeni erenlere, herhangi bir günahtan tevbe edip rücû edenlere mülayim ve mültefit olmalı, bunları ibadet ve mükellefiyetlere tedrici olarak yavaş yavaş, azar azar alıştırmalıdır. Nitekim teklife giren bütün İslâmî emirler tedrîcen gelmiştir. Buna dâhil edil-

mek istenen gence veya girmek arzu eden yabancıya kolaylık gösterilirse, bu ona hafif gelir ve kendiliğinden yavaş yavaş artırır. Ama aksine işin başında zorluk çıkarılır veya yapabileceği hususunda tereddüde düşürülürse, bu vaziyette girse bile, korkulur ki şevkle devam edemez, amellerinden zevk alamaz ve tamamen bırakır.

4- Valilere, memurlara, halka rıfkla, merhametle davranmaları emredilmelidir.

5- Bir işte, idârede, hizmette vs. de müşterek vazîfe almış olanlar iyi geçinmeli, ihtilâftan kaçınmalıdırlar. Çünkü mühim, gayrı-i mühim bütün işler ittifak olursa başarılır ve netice alınır. İhtilâfın girdiği yerde maksad elden kaçar.

6- İmam (devlet reisi), tâyin ettiği memurları *Hz. Muaz* ve *Ebu Musa* (radıyallahu anhümâ) gibi fevkalâde fâzıl ve sâlih kişiler bile olsalar hayır tavsiyede bulunmalıdır. Zira **"Öğüt, mü'minlere fayda verir"** (Zâriyât 55).

1048 ٤– وعن سمرة بن جندب رضىَ اللّهُ قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ: اقْتُلُوا شُيُوخَ المُشْرِكِينَ وَاسْتَبْقُوا شَرْخَهُمْ، يَعْنِى مَنْ لَمْ يَنْبُتْ].

أخرجه أبو داود والتر مذى.

4. **(1048)**- *Semure İbnu Cündeb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Müşriklerin yaşlılarını öldürün, fakat tıfıllarına (şerh) yani henüz tüyü çıkmayanlara dokunmayın." [Ebu Dâvud, Cihâd 121 (2670); Tirmizî, Siyer 28, (1583).

AÇIKLAMA:

Hadîsin aslında geçen şeyh yaşlı demektir. Bu kelimenin muhtelif kullanışları var. Pir-i fâni manasına da gelir. Ancak şârihler, bu hadîste eli kılınç tutan yaşlı erkek mânasında kullanıldığını belirtirler.

Şerh kelimesi de genç mânasına da kullanılır ise de burada henüz tüyü bitmeyen yani büluğa ermeyen çocuk demektir. Dilimizde biraz âmiyâne de olsa "tıfıl" kelimesini bu mânada kullanırız. Tüyün çıkması, büluğa ermenin maddî alâmeti kabul edilmiştir. Bazı ihtilâflı durumlarda bu, mi'yar olarak alınmıştır. Benû Kureyza yahudileri, ihânetleri sonucu olarak, hakemleri *Sa'd İbnu Mu'âz* tarafın-

dan çocukların dışında kalanların öldürülmesine hükmedilince, çocukların tesbiti şüpheli durumlarda tüy kontrolüyle yapılmıştır.

Başka hadîslerde, savaşta savaşamayacak durumda olan yaşlıların لاَ تَقْتُلُوا شَيْخًا فَانِيًا ve kadınların öldürülmesi sarîh olarak yasaklanmıştır. Bu yasakla yukarıdaki hadîs arasında bir tezad mevzubahis değildir.

1049 ٥– وعن ابن عمر رِضَى اللّه عنهما قال: [وُجِدَتِ إمرأة مَقْتُو لَةٌ ف بَعْضِ مَغَازِى رسولِ اللّه ﷺ: فَنَهَى رسولُ اللّه ﷺ: عَنْ قَتْلِ النِّسَاءِ وَالصِّبْيَانِ]. أخرجه الستة إلا النسائى.

5. **(1049)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın katıldığı gazvelerden birinde öldürülmüş bir kadın bulundu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunun üzerine kadınları ve çocukları öldürmeyi yasakladı."* [Buhârî, Cihâd 147, 148; Müslim, Cihâd 24, (1744); Muvatta 3, (2, 447); Tirmizî, Cihad 19, (1569); Ebu Dâvud, Cihâd 34, (1667); İbnu Mâce, 30, (2841)].

AÇIKLAMA:

Kadın ve çocuğun öldürülmesini yasaklayan muhtelif rivâyetler mevcuttur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zaman zaman öldürülmüş kadınlara rastladıkça yasağı tekrarlamış ve hatırlatmıştır. İbnu Hacer'in şerhte kaydettiği bir rivâyete göre, *Taif*'te öldürülmüş bir kadın gören Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Ben kadınları öldürmeyi yasaklamadım mı, bunu kim öldürdü?" *diye sorarak* meselenin üzerine gider. Bir adam atılarak açıklar:

"Ben ya Resûlullah. Ben onu tutup bineğimin arkasına almıştım. Beni aşağı düşürüp öldürmeye teşebbüs etti, ben de öldürdüm". Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadının gömülmesini emreder.

İmam Malik ve *Evzâî* hazretleri, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu husustaki hassasiyetine binâen şu hükme varırlar: *"Kadın ve çocuğun (savaşta) öldürülmesi hiçbir surette câiz değildir, öyle ki, ehl-i harb, kadın ve çocukları kendilerine kalkan yapıp gerisinde siperlenseler veya bir kaleye veya gemiye girip beraberlerinde çocukları ve kadınları alıp perde olarak tutsalar onlara öldürücü atış yapmak veya sığınaklarını yakmak câiz olmaz."*

İmam Şâfiî ve *Kûfiler* (Hanefî ulemâsı): *"Kadın savaşçı (olarak askerlere karışmış) ise öldürülmeleri câizdir"* demişlerdir.

Mâlikilerden İbnu Habîb: "Kadının savaşa katılması öldürülmesine kasdetmek için yeterli değildir, bizzat öldürme işine mübâşeret etmiş ve buna kasdetmiş olması şarttır" der. Mürahik çocuğun durumu da aynıdır.

İbnu Battâl'ın nakline göre, bütün ulemâ, kadın ve çocuğu öldürmeye kasdetmenin câiz olmadığında ittifak etmişlerdir. *Kadın için: "Zayıf olmaları sebebiyle", çocuklar için de: "Küfre düşmekte kâsır olmaları sebebiyle"* derler ve ilâve ederler: *"Her ikisinden de istifâde etme imkânı vardır..."*

1050 ٦- وعن النعمان بن مقرين رضى الله عنه قال: [غَزَوْتُ مَعَ رسولِ الله ﷺ: غَزَوَاتٍ، فَكَانَ إِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ أَمْسَكَ عَنِ الْقِتَالِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ، وَإِذَا طَلَعَتْ قَاتَلَ حَتَّى إِذَا انْتَصَفَ النَّهَارُ أَمْسَكَ حَتَّى تَزُولَ الشَّمْسُ، فَإِذَا زَالَتْ قَاتَلَ حَتَّى الْعَصْرِ ثُمَّ أَمْسَكَ حَتَّى يُصَلِّيَ الْعَصْرَ ثُمَّ قَاتَلَ؛ وَكَانَ يَقُولُ: عِنْدَ هٰذِهِ الأَوْقَاتِ تَهِيجُ رِيَاحُ النَّصْرِ وَيَدْعُو الْمُؤْمِنُونَ لِجُيُوشِهِمْ فِى صَلَوَاتِهِمْ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

6. **(1050)**- *Nu'mân İbnu Mukarrin* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birçok gazvelere katıldım. (Şunu gördüm): Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), şafak sökünce, güneş doğuncaya kadar mukâteleyi durdururdu. Güneş doğunca öğle vaktine kadar tekrar mukâteleye geçerdi. Tam öğle vaktinde mukâteleyi durdurur, güneş batıya meyledinceye kadar ara verirdi. Meyledince, ikindi vaktine kadar mukâtele eder, ikindi vaktinde ikindi namazını kılıncaya kadar ara verir, sonra tekrar mukateleye geçerdi. (Ashab) derdi ki: "Bu vakitte (yani güneşin zevali vaktinde) yardım rüzgârları eser, mü'minler namazlarında orduları için dua ederler"*. [Tirmizi, Siyer 46, (1612); Ebu Dâvud, Cihâd 111, (2655); Buhârî , Cizye 1].

AÇIKLAMA:

Numan İbnu Mukarrin (Nu'mân İbnu Amr İbni Mukarrin el-Müzenî) (radıyallahu anh), *Hz. Peygamber* (aleyhissalâtu vesselâm)'e *Müzeyne* kabîlesinden

400 kişilik bir heyetle gelip müslüman olanlardandır. Basra ve sonra da *Kûfe*'de yaşamıştır. *Nehâvend* ordusunda *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in âmili idi, fetih günü şehid olmuştur (radıyallahu anh).

Bu rivâyet *Buhârî*'de kısmen, *Ebu Dâvud*'da muhtasar olarak yer alır. *İbnu Hacer,* rivâyette inkıta olduğunu belirtir.

Rivâyete dikkat edilince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namaz vakitlerinde kâfirlerle mukâteleden kaçındığı görülmektedir. Zira o vakitlerde ibâdetle meşguliyet esastır. Rivâyetin sonundaki: "Bu vakitlerde yardım rüzgârları eser..." cümlesi ilk nazarda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sözü gibi gözükmekte ise de, şârihler, bunu ashabın söylediğini tasrîh ederler. Nitekim Tirmizî'nin rivâyetinde, وَكَانَ يَقُولُ şeklinde değil, وَكَانَ يُقَالُ şeklinde, yani: "Denilirdi ki: ..." diye gelmiştir.

Şârihler, ikindi namazından sonraki vaktin, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından bilhassa arandığını belirtirler. "Çünkü, derler, bazı peygamberlere Cenab-ı Hakk'ın nusret ve yardımı hep ikindiden sonra gelmiştir. Buna delil olarak şu hadîs gösterilir:

عَنِ النَّبِىِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: غَزَا نَبِىٌّ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ فَدَنَا مِنَ الْقَرْيَةِ صَلاَةَ الْعَصْرِ اَوْ قَرِيبًا مِنْ ذٰلِكَ فَقَالَ لِلشَّمْسِ إِنَّكِ مَأْمُورَةٌ وَأَنَا مَأْمُورٌ اَللَّهُمَّ احْبِسْهَا عَلَيْنَا فَحُبِسَتْ حَتَّى فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ

Ebu Hüreyre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: **"Gazveye çıkan peygamberlerden biri, ikindi vakti sırasında veya ikindiye yakın bir zamanda fethedeceği köye yaklaştı. Güneşe: "Ey güneş nasıl sen bir memursan, ben de bir memurum" dedi ve Allah'a yönelerek: "Ey Rabbim, güneşi durdur, vakit çıkmadan gazvemizi tamamlayalım" diye dua etti. Güneş durduruldu. Allah'ın yardımı ile köy fethedildi".**

Rivâyette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın diğer vakitlerdeki savaşma keyfiyeti قَاتَلَ (savaştı) diye mâzi ile ifade edilirken, ikindi vaktindeki savaşının يُقَاتِلُ (savaşır) diye muzârî ile ifâde edilmiş olmasını, Şârih Tîbî, ikindi vaktinin taşıdığı bu hususiyet ve sırda arar ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kıtâl için bu vakti hâssaten aradığına dikkat çeker.

İkindi sırasında esen rüzgâr da müslümanlar tarafından yardım rüzgârı olarak değerlendirilmiştir. Çünkü, Cenâb-ı Hakk, müslümanlara Hendek savaşı sırasında rüzgârla yardım etmiş, Ahzâb'ın (müttefik orduların) dağılıp gitmeleri rüzgârla sağlanmıştı.

Rivâyette son olarak -ashâbın sözü olarak- bir hususa daha yer verilmektedir: *Mü'minlerin gazaya çıkan orduları için duaları.* Buna -kunut duası şeklinde- namazın içinde yer verildiği gibi, namazın arkasından yapılan dualar esnasında da yer verilmiştir. Günümüzde bile İslâm ordularının zaferi için dua yapılır. Anlaşılacağı üzere bu güzel âdet, menşeini ashabtan almaktadır.

1051 ٧- وعن أنس رضى الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: يغِيرُ عِنْدَ صَلاَةِ الصُّبْحِ، وَكَانَ يَسْتَمِعُ فَإذَا سَمِعَ أذَاناً أمْسَكَ وَإلاّ أغَارَ].

أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

7. (1051)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor:*"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), sabah vakti baskın yapardı. (Yaklaştığı yerleşim bölgesine) kulak kabartır, (ezan okunup okunmadığını kontrol eder) ezân sesi işitecek olursa durur, işitmezse saldırıya geçerdi".* [Müslim, Salât 9, (382). Tirmizî, (Siyer 48, (1618); Ebu Dâvud, Cihâd 100, (2634)].

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in gazveye çıktığı vakit, yerleşim bölgelerine geceleyin yaklaşmayı tercih ettiğini göstermektedir. Sabaha doğru yaklaşmışsa ezan vaktini bekler, ezan okunup okunmadığını kontrol eder, şâyet ezan sesi duyarsa baskın yapmaz, duymayacak olursa baskın yapardı. Arapça'da أغار "aniden basmak" mânasına gelir. Askeri hareketlerde başarının sırrı, büyük ölçüde, ani baskına dayanır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) gazvelerde askerî prensiplere azami ölçüde riayetkâr olmuştur. Düşmanın tertib almasına imkan tanımadan âni basabilmek için istihbârat meselesine ziyade ehemmiyet verdiğini, "Harb bir hiledir" diyerek aldatıcı, şaşırtıcı davranışlarla, kendi hazırlığını gizlediğini belirtmiştik (Bak 1037. hadîs). Bu davranışın düşmanı gafil avlamaya, ani baskın yapmaya matuf olduğu açıktır.

Önceki rivâyetle bunun arasındaki farklılığı ezan işitme durumuyla izah edebiliriz: "Ezan işitince mü'minlerin olduğu da anlaşıldığı için, yanlışlıkla onlara zarar gelmemesi için, güneş doğuncaya kadar saldırıya geçmezdi". Şüphesiz bu davranış müşrik ve müslümanların karışık olduğu yerlerle ilgili. Müslümanların

bulunmadığı kesinlikle bilinen hedefler, bu hadîste ifâde edildiği üzere fecr vaktinden sonra âni baskına mâruz bırakılması normaldir.

2- Alimler bu rivâyetten şu hükümleri çıkarmışlardır:

a) Ezan İslâm'ın şiâr ve alemidir. Bir beldede bunun terki câiz değildir. Bir belde halkı elbirlik terkettiği takdirde sultanın onlarla savaşması gerekir (*İmam Muhammed*'in fetvası).

b) İslâm kendilerine ulaşmış olanlara, İslâm'a girme dâveti yapılmadan ani baskın yapılabilir (Bak. 1045. hadis).

c) Delile dayanarak hüküm vermek câizdir, çünkü Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) sâdece ezan işitmiş olmakla kıtâlden vazgeçmiştir.

d) Kan dökme meselesinde ihtiyata en muvafık olan (ahvat) ile amel esastır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) aralarında müslüman bulunabilir ihtimaliyle baskını terkediyor, ezanı bekliyor. Ayrıca, Tirmizî'nin rivâyetinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "Allahu ekber, eşhedu enlâilahe illa'llah" sözünü işitmesiyle baskından vazgeçtiği belirtilir. Bu sesin, İslâm'a delalet etmeme ihtimâline rağmen, baskından vazgeçilmesi ahvat'la amele delil olmaktadır.

e) Tekbir müslümanlara has bir şiârdır.

f) Tekbir'in işitilmesiyle, bir köy halkı hakkında "müslümandır" diye hükmedilebilir.

1052 ٨- وعن عصام المذنى رضىَ اللّهُ قال: [كان رسول اللّه ﷺ: إذَا بَعَثَ جَيْشاً أوْسَرِيَّةً يَقُولُ لَهُمْ: إذَا رَأيْتُمْ مَسْجِداً أوْ سَمِعْتُمْ مُوذِّناً فَلاَ تَقْتُلُوا أحَداً]. أخرجه أبو داود والتر مذى.

8. **(1052)**- *İsâm el-Müzenî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "***Resûlullah*** *(aleyhissalâtu vesselâm) bir ordu veya seriyye yola çıkardığı zaman, askerlere şunu tenbihlerdi:* **"Bir mescid görür veya müezzini işitirseniz, orada kimseyi öldürmeyin."** [Ebu Dâvud, Cihâd 100, (2635); Tirmizî, Siyer 2, (1549).]

AÇIKLAMA:

Şârihler bu hadîsi şöyle anlarlar: "Bir yerde müslüman olduğuna delalet eden

herhangi bir alâmete rastlarsanız, mü'mini kâfirden tefrîk edinceye kadar kimseyi öldürmeyin''.

1053 ٩- وعن الحارث بن مسلم بن الحارث عن أبيه رضى الله عنه قال:
[بَعَثَنَا رسولُ الله ﷺ: فى سَرِيَّةٍ فَلَمَّا بَلَغْنَا المَغَارَ اسْتَحْثَثْتُ فَرَسِى فَسَبَقْتُ
أَصحَابِى فَتَلَقَّانِى أَهْلُ الحَىِّ بِالرَّنِينِ. فَقُلْتُ لَهُمْ قُولُوا: لاَإِلٰهِ إلاَّ اللّهُ تُحْرَزُوا
فَقَالُوهَا: فَلاَمَنِى أَصْحَابِى وَقَالُوا حَرَمْتَنَا الْغَنِيمَةَ، فَلَمَّا قَدِمْنَا عَلَى رسول اللّهِ
ﷺ: اخبروه بِالَّذِى صَنَعْتُ فَدَعَانِى فَحَسَّنَ لِى مَاصَنَعْتُ؛ ثُمَّ قَالَ لِى: أَما إنَّ
اللّهَ تَعَالَى قَدْ كَتَبَ لَكَ بِكُلِّ إِنْسَانٍ مِنْهُمْ كَذَا وَكَذَا مِنَ الأَجْرِ، وَقالَ: أَمَّا إِنِّى
سَأَكْتُبُ لَكَ بِالْوَصَاةِ بَعْدِى فَفَعَلَ وَخَتَمَ عَلَيْهِ وَدَفَعَهُ إِلَىَّ]. أخرجه أبو داود.

9. **(1053)**- *El-Hâris İbnu Müslim İbni'l-Hâris* babasından [*Müslim İbnü'l-Hâris (radıyallahu anh)]'den naklediyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizi bir seriyye ile gazveye gönderdi. Baskın mahalline vardığımız zaman, atımı hızlandırdım ve arkadaşlarımı geçtim. Köy halkı beni imdât çığlıklarıyla karşıladı. Ben onlara: Lâilâhe illallah deyip kendinizi koruyun dedim. Öyle yaptılar. Arkadaşlarım beni bu davranışım sebebiyle ''Ganîmeti bize haram ettin'' diyerek ayıpladılar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına dönünce, yaptığımı ona haber verdiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni çağırttı. Yanına varınca davranışımdan dolayı takdîr etti ve:* **''Bilesin, Allah (celle celaluhu) senin için, o kurtardığın insanlardan her birisi sebebiyle şu şu kadar sevâb yazmıştır''** *buyurdu. Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana:* **''Sana kendimden sonra bir tavsiye yazacağım''** *dedi ve yazıp, üzerini mühürleyip bana verdi''.* [Ebu Dâvud, Edeb 110, (5080)].

1054 ١٠- وعن جندب بن مكيث رضى الله عنه قال: [بَعَثَ رسولُ اللّه
ﷺ: سَرِيَّةً فَكُنْتُ فِيهِمْ فَأَمَرَهُمْ أَنْ يَشُنُّوا الْغَارَةَ عَلَى بَنِى الْمُلَوَّحِ فَخَرَجْنَا حَتَّى
كُنَّا بِالْكَدِيدِ لَقِينَا الحَارِثَ بْنَ الْبَرْصَاءِ اللَّيْثِىَّ فَأَخَذْنَاهُ فَقَالَ: إِنَّمَا جِئْتُ أُرِيدُ

الإسْلاَمَ، وَإنَّمَا خَرَجْتُ إلى رسول اللّهُ ﷺ: فَقُلْنَا: إنْ تَكُ مُسْلِماً فَلَنْ يَضُرَّكَ رَبْطُنَا يَوْماً وَلَيْلَةً، وَإنْ تَكُ غَيْرَ ذٰلِكَ نَسْتَوْثِقْ مِنْكَ فَشَدَدْنَاهُ وَثَاقاً].

أخرجه أبو داود.

10. **(1054)**- *Cündeb İbnu Mekîs* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) benim de katıldığım bir seriyye gönderdi. Orduya Benu'l-Mülevvah kabilesine baskın yapılması talimâtını verdi. Yola çıktık. Kedîd nâm mevkiye geldiğimiz zaman el-Hâris İbnu'l-Bersâ el-Leysî ile karşılaştık. Onu yakaladık. Bize:*

"— Ben müslüman olmak arzusuyla geliyordum. Memleketten de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gitmek düşüncesiyle ayrılmıştım" dedi. Kendisine:

"— Eğer müslümansan bizim sana bir gün bir gecelik bağımız zarar vermez, dediğin gibi değilsen sana karşı tedbirimizi tam yapmış oluruz" dedik ve bağlarını daha bir sıkıladık". [Ebu Dâvud, İmâret 137, (1896)].

1055 ١١- وعن أبي سعيد رضى اللّه عنه قال: [بَعَثَ رسول اللّه ﷺ: بَعْثاً إلى بَنِى لِحْيَانَ ثُمَّ قَالَ: لِيَنْبَعِثْ مِنْ كُلِّ رَجُلَيْنِ أحَدُهُمَا وَالأجْرُ بَيْنَهُمَا].

11. **(1055)**- *Ebû Sâid* (radıyallahu anh) anlatıyor *"Resûlullah (aleyhissâlatu vesselâm) Benî Lihyan kabilesine bir askerî birlik gönder(meye karar ver)mişti:* **"Her iki kişiden biri atılsın, sevapta ortak olacaklar"***buyurdu.* [Müslim, İmâret, 1896.]

1056 ١٢- وفى رواية [ثُمَّ قالَ لِلْقَاعِدِ أيُّكُمْ خَلَفَ الخَارِجَ فى أهْلِهِ وَمَالِهِ بِخَيْرٍ فَلَهُ مِثْلُ نِصْفِ أجْرِ الخَارِجِ]. أخرجه مسلم وابو داود.

12. **(1056)**- *Ebu Sa'îd* (radıyallahu anh)'in bu rivâyeti bir başka vecihte şöyledir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Benî Lihyân'a bir müfreze gönderdi. (Bunu tertiplerken) şöyle demişti:* **"Her iki kişiden biri (orduya katılmak üzere) çıksın!"**

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), sonra oturanlara: **"Sizden kim, gidenin ailesine ve malına iyi şekilde nezâret eder, hâmi olursa, ona gidenin sevabının yarısı eksiksiz verilir "** *buyurdu.* **[Ebu Dâvud,** Cihâd 21, (2510)].

AÇIKLAMA:

Herhangi bir cihada bir beldedeki bütün erkeklerin katılması gerekmeyebilir. Böyle hallerde akrabalık, komşuluk gibi aralarında yakınlık bulunanlar anlaşmalı olarak bazıları cihâda giderken bazıları geride kalır ve bu kalan, gidenin ailesine ve malına hayırlı şekilde himâyede bulunur, yardımcı olursa, gidenin sevâbına aynen ortak olacağı belirtilmektedir. Hadîste geçen: *"Her iki kişiden biri"* demek, *"Her kabileden yarısı"* demektir.

Birinci rivâyette "ortak"lık mevzubahis olduğu halde, ikinci rivâyette "gidenin sevabının yarısı" denmekte, arada bir tearuz gözükmektedir. Ancak şârihler: *"Sevab ortadan bölününce her iki tarafa da eşit pay düşeceğinden arada gözüken ihtilaf kalkar, teâruz kalmaz "* demişlerdir.

1057 ١٣- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [كُنْتُ فى سَرِيَّة فَحَاصَ النَّاسُ حَيْصَة فَكُنْتُ فِيمَنْ حَاصَ، فَلَمَّا نَفَرْنَا قُلْنَا كَيْفَ نَصْنَعُ وَقَدْ فَرَرْنَا مِنَ الزَّحْفِ وَبُؤْنَا بِالْغَضَبِ؟ فَقُلْنَا نَدْخُلُ الَمدِينَةَ فَلاَ يَرَانَا أَحَدٌ. فَلَمَّا دَخَلْنَا الْمَدِينَةَ قُلْنَا: لَوْ عَرَضْنَا أَنْفُسَنَا عَلَى رَسُول اللّه ﷺ: فإِنْ كانَ لَنَا تَوْبَةٌ أَقَمْنَا، وَإِنْ كانَ غَيْرُ ذٰلِكَ ذَهَبْنَا. فأَتَيْنَاهُ فَقُلْنَا نَحْنُ الْفَرَّارُونَ. فأَقْبَلَ عَلَيْنَا وَقالَ: لاَ. بَلْ أَنْتُمُ الْعَكَّارُونَ فَدَنَوْنَا فقَبَّلْنَا يَدَهُ. فقَالَ: أَنَافِئَةُ الْمُسلِمِين].

إخرجه أو داود والتر مذى.

«حَاصَ النَّاسُ حَيْصَةً» أى جالوا جولة يريدون الفرار. «وَالْعَكَّارُون» أى الكرارون إلى الحرب، والعطافين حوها.

13. **(1057)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: *"Ben bir seriyyeye katılmıştım. Askerler (bir ara) bir firarda bulundu, ben de onlar arasında idim*[7] *Oradan uzaklaşınca: "Şimdi ne yapacağız, cihaddan kaçtık, Allah'ın gazabıyla dönüyoruz" diye müzâkere ettik. Sonunda: "Medine'ye girelim, bizi kimse görmez" diye düşündük.*

Ancak, Medîne'ye varınca: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gidip, kendimizi arzederek, bizim için bir tevbe imkânı varsa onu yerine getirsek, yoksa geri gitsek" diye kararlaştırdık. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a uğrayıp: "Biz firarîleriz!" dedik. Bize yaklaşarak:

"— Hayır siz, firârîler değil, savaşa tekrar dönmek üzere mânevra yapmış kişilersiniz" buyurdu. *Kendisine yaklaştık, mübarek ellerinden öptük. Bize:* **"Ben müslümanların ilticâgâhıyım"***dedi."* [Ebu Dâvud, Cihâd 106, (2647); Tirmîzî, Cihâd 36, (1716)].

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, cepheden kaçtıktan sonra kusurunu idrak edip, itirafta bulunan, pişmanlık izhar eden bir grup askere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın davranışını göstermektedir. Onların: "Firârîleriz" şeklindeki tavsîflerini reddedip: Siz "akkârûn" sunuz demesi düşünülmeye değer bir aksülameldir. Biz bu tâbiri "manevracılar" diye tercümeyi uygun bulduk. Çünkü akkâr, bizzat *Tirmizî* tarafından: "Harpten kaçmayı düşünmeyip, İmâm'a yardım etmek için İmâm'ın yanına gelen" diye açıklanır. Bazı şârihler de: "Bir şeyden yüz çevirdikten, ayrıldıktan sonra tekrar ona gitmek" diye açıklarlar. Bu mâna, savaşa tatbik edilince "tekrar dönmek üzere, mukâteleyi terketmek" olur. Bu ise teknik tabiriyle, "manevra" dır. Düşmana kaçıyor intibâını vererek mevzilerinden -kovalamak ve tâkip etmek üzere- çıkmalarını sağlamak, daha uygun mevkilerde savaşa çekmek gibi maksadlarla başvurulan bir tabye (taktik) dir.

Hadîsin sonunda, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)"ın **"Ben müslümanların ilticâgâhıyım"** sözü var. Burada ilticagâh diye çevirdiğimiz kelime فِئَةٌ 'dir. Bu lügat olarak, ordunun gerisinde bulunup, korku veya hezimet halinde iltica edeceği ihtiyat birliğe denmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisini

---

7) Aliyyü'l-Kâri, rivâyetin فَحَاصَ النَّاسُ حَيْصَةً فَأَتَيْنَا الْمَدِينَةَ vechini esas alarak nâs'dan muradın "düşman" olduğunu, dolayısıyla mânanın: "Düşman saldırdı, hezimete uğrayıp Medîne'ye geldik" olması gerektiğini söyler.

"fie" olarak tanıtınca, ibâreyi "Ben müslümanların korku, hezimet gibi durumlarda sığınacağı ihtiyat kuvveti mesâbesindeyim" yani "ilticagâhıyım" diye anlamak muvâfık düşer.

Şimdi bu açıklamadan sora, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sözündeki mânâyı kelimenin kalıplarından çıkararak, gerçek mefhumuna şöyle oturtabiliriz: "Sizler cepheyi terkederek "savaştan kaçma" cürmü işleyen kimseler değilsiniz, bilakis siz, mânevra gereği geri çekilip, askerî bir kaide olan "ihtiyat birliğine katılma" prensibine uygun hareket eden manevracılar durumundasınız".

Begavî'ye göre, kaydedilen bu mânada söylenmiş olan بَلْ اَنْتُمُ الْعَكَّارُونَ وَاَنَا فِئَتُكُمْ sözünde, kendini savaş kaçkını zanneden sahâbelerin mâzur addediliş sebebi mevcuttur. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, savaştan kaçmayı büyük günah ilân ederken iki şart tahtında olan kaçmayı istisna kılmıştır:

1- Tekrar geri dönmek üzere çekilmek.

2- İhtiyat birliğine iltica etmek. Ayet meâlen şöyle: "**Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilmek veya bir başka topluluğa katılmak maksadı dışında, o gün arkasını düşmana dönen kimse Allah'dan bir gazaba uğramış olur. Onun varacağı yer cehennemdir. Ne kötü bir dönüştür**". (Enfal 16).Bu âyetin اِلاَّ مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلَى فِئَةٍ ibâresinde فئة tabiri aynen geçmektedir. Şu halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), "**Ben mü'minlerin fiesiyim**" diyerek bu ayete atıf yapmış, kendisine gelenlerin mazur addediliş sebebini de beyan etmiştir.

625 ve 626 numaralı hadîslerin açıklamasında etraflıca belirtildiği üzere, müslümanlara, bidâyette, bizzat âyet-i kerimenin (Enfal 65) nassı ile, "20 kişinin 200 kişiye karşı sabırla ceng etmesi, geri çekilmemesi" emredilmişti. Bu, sonradan hafifletilerek, "100 kişinin 200 kişi karşısında sabredip dayanması" (Enfal 66) emredildi. *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'ın bu ayetler vesilesiyle sunduğu açıklama, sadedinde olduğumuz hadîsin anlaşılmasında faydalı olacaktır. Der ki: "Üç kişiden kaçan müslüman (Enfal suresinin 16. âyetinde tehdîd edilen) firarî sayılmaz, ancak iki kişiden kaçan firarî sayılır". *Bagavî* der ki: *İbnuAbbâs* (radıyallahu anhümâ) bu sözüyle "Şayet bir müslüman iki kâfirin önünden, -savaşa tekrar dönmek veya ihtiyat kuvvetine sığınmak maksadıyla olmaksızın- kaçacak olursa Cenab-ı Hakk'ın ayet-i kerîmede beyan buyurduğu ağır cezaya müstehak olur". Bu ceza, az yukarıda kaydettiğimiz üzere, "Allah'dan bir gazaba uğramak, döneceği yer cehennem olmak"tır.

Bagavî, devamla der ki: *"Müslümanın her biri, karşısındaki düşmanın sayısı ikiden fazla olursa, bu durumda kaçana itab yoktur. İki kişinin önünden kaçan kimseye, kaçış sırasında îmâ ile namaz kılma ruhsatı da yoktur. Çünkü o, tıpkı yol kesici gibi âsidir, yaptığı iş büyük günahtır (kebâir'den)".*(*)

1058 ١٤- وعن جدة ابن عامر الحرورى [أَنَّهُ كَتَبَ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا يَسْأَلُهُ عَنْ خَمْسِ خِصَالٍ: أَمَّا بَعْدُ فاخبرنى هَلْ كَانَ رسول اللّه ﷺ: يغْزُو بِالنِّسَاءِ؛ وَهلْ كَانَ يَضْرِبُ لَهُنَّ سَهْماً؛ وَهَلْ كَانَ يَقْتُلُ الصِّبْيَانَ؛ وَمَتَى يَنْقضى يُتْمُ الْيَتِيمِ؛ وَعَنِ الخُمُسِ لِمَنْ هُوَ؟ فقالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا: لَوْلاَ أَنْ أَكْتُمَ عِلْماً لَمَا كَتَبْتُ إِلَيْهِ فَكَتَبَ إِلَيْهِ ابنُ عَبَّاسٍ: كَتَبْتَ تسْأَلُنِى هَلْ كَانَ رَسُولُ اللّه ﷺ: يَغزُو بِالنِّسَاءِ؟ وَقَدْ كَانَ يَغْزُو بِهِنَّ فَيُدَاوِين الجَرْحَى، وَيُحْذَيْنَ مِنَ الْغَنِيمَةِ، وَأَمَّا بِسَهْمٍ فَلَمْ يَضْرِبْ لَهُنَّ، وَإِنَّ رسول اللّه ﷺ: لَمْ يَكنْ يَقْتُلُ الصِّبْيانَ فَلاَ تَقْتُلْهُمْ؛ وَكَتَبْتَ تَسألُنِى مَتَى يَنْقَضِى يُتْمُ الْيَتِيمِ: فَلَعَمْرِى إِنَّ الرَّجُلَ لَتَنْبُتُ لِحْيَتُهُ وَإِنَّهُ لَضَعِيفُ الأَخْذِ لِنَفْسِهِ، فإِذَا كَانَ آخذاً لِنَفْسِهِ مِنْ صَالِحِ مَا يَأْخُذُ النَّاسُ فَقَدْ ذَهَبَ عَنْهُ الْيُتْمُ؛ وَكَتَبْتَ تَسْأَلُنِى عَنِ الخُمُسِ لِمَنْ هُوَ، وَأَنَا أَقُولُ هُوَ لَنَا فَأَبَى عَلَيْنَا قَوْمُنَا ذَلِكَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

14. **(1058)**- *Necdet İbnu Âmir el-Harûrî'den rivâyet edildiğine göre, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a yazarak beş haslet hakkında sormuştur.*

★ *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gazveye çıkarken kadınları da alır mıydı?*

★ *Kadınlara ganimetten pay ayırır mıydı?*

★) 1073 numaralı hadîste geleceği üzere, ikiden fazla düşman önünden kaçma ruhsatı, büyük çoğunluktaki ordular için değildir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) en az onikibin efradı olan ordunun, kendisinden sayıca sayılamayacak kadar üstün ordu karşısında bile kaçmasına izin vermez, ulemâ buna "haram" demiştir.

★ *Savaş sırasında çocukları öldürür müydü?*

★ *Yetîmin yetimliği ne zaman kalkar?*

★ *Hums (ganimetin beşte biri) kimler içindi?*

(Râvilerden *Yezîd İbnu Hürmüz* der ki:) *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), (mektubu yazarken şöyle) dedi: "Bir ilmi gizleme durumuna düşmüş olmasaydım asla cevap vermezdim". Sonra şu cevabı yazdı: "Bana yazıp "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gazveye kadınları da götürüp götürmediğimi" sordun. Evet, kadınları gazveye götürürdü. Onlar yaralıları tedavî ederlerdi. Kendilerine de ganimetten bir şeyler verilirdi. Hisseye gelince, kadınlara belli bir hisse ayrılmazdı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gazve sırasında çocukları öldürmezdi. Öyle ise onları sen de öldürme.*

Yine sen bana yazıp: "Yetimin yetimliği ne zaman kalkar?" diye soruyorsun. Kasem olsun kişi vardır, sakalı çıktığı (büluğa erdiği) halde hakkını almaktan hâlâ âcizdir. Öyle ise kendisi için, başkalarının aldığının iyisinden alan kimseden yetimlik kalkar.

Yine sen bana yazıp "Hums'tan kimlere verileceğini" soruyorsun. Ben: "Bu bize âittir" demiştim. Ancak kavmimiz bunu bize vermekten imtina etti". [Müslim, Cihad 137, (1812); Tirmizî, Siyer 8, (1556); Ebu Dâvûd, Cihâd 152, (2727, 2728)].

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'a mektup yazarak bazı sorular yönelten *Necdet İbnu Amir el-Harurî*, Hârici mezhebine mensup bid'at sâhibi birisidir. Bu sebeple İbnu Abbâs ondan hoşlanmamaktadır. Aslında onun mektubuna cevap vermek istemiyor, ama, ilmî bazı şeyler sorulduğu için, ilmi ketm etmenin meşuliyetinden korkarak istemeye istemeye cevap veriyor.

2- *İbnu Abbâs*'ın cevabından kadınların, bazı geri hizmetlerde vazife alabileceği anlaşılmaktadır. Ancak, onların gazveye olan bu iştirakleri, ganîmet taksiminde "pay"a iştirak hakkı tanımıyor, bahşiş ve atiyye nevinden radh denen ve -belli bir miktar ve nisbeti olmaksızın- komutanın takdirine bağlı bir ihsan veriliyor. *Ebu Hanîfe, Sevrî, Leys, Şâfiî* ve birçok cemâhîr bu görüşte ittifak etmiştir. Evzâî hazretleri: "Mukatele eder, yaraları tedavi ederse kadın da "pay"a iştirak

eder'' demiştir. İmam Malik: ''Kadına atiyye de verilmez'' demiştir. Ancak bu iki görüş de merduddur, çünkü sadedinde olduğumuz sahîh hadîse muhaliftir.

3- Savaş sırasında ehl-i harbin çocukları, savaşa iştirak etmemiş oldukları takdirde öldürülmeleri haramdır. Şafiî hazretleri ile Kûfîler, savaşa iştirak edenlerin öldürüleceğini söylerler. Mâlik ve Evzâî hazretleri yasağın mutlak olduğunu söylemiş ise de kıtâle fiilen mübâşeret edecek olursa kadınlarda olduğu gibi onların öldürülmesi de câiz görülmüştür. Ulemâ bu hususta ihtilâf etmez. Hadîsin Müslim'de yer alan bir vechinde ''Çocukları serde öldürme'' cümlesinden sonra şu ziyâde yer alır: ''Ancak, Hızır, çocuğu öldürürken çocuk hakkında onun bildiğini sen de bilirsen o hâriç.'' Burada, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen Hızır kıssasına atıf yapılır. Kıssada Hızır, zâhiren masum görünen bir çocuğu, -kıssanın sonunda geçen ''onu ben kendi fikrimle yapmadım'' ibaresinden de anlaşılacağı üzere- Allah'ın emriyle öldürmüştür. Şu halde ''Sana da böyle ilahî bir emir gelmedikçe öldürme'' demiş olmaktadır. Peygamberlerden başkası böyle bir emir alamayacağına göre, çocuk öldürmek kesinlikle yasaklanmış olmaktadır.

4- Yetimliğin sona ermesi ile ilgili soruda, ''Yetim çocuk ne zaman malı ve şahsı ile ilgili hususlarda müstakillen karar ve tasarruf yetkisine sahip olur?'' denmektedir. Bilindiği üzere, bütün çocuklar rüşdüne ermedikçe hukukî ehliyetten mahrumdurlar. Alış-veriş akdi yapamazlar, cezâî ehliyetleri yoktur veya nâkıstır. Bu mesele yetim çocuklarda daha ziyade gündemdedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın لاَ يُتْمَ بَعْدَ الْحُلُمِ ''Rüyadan (büluğ) sonra yetimlik yoktur'' hadîsini esas alan Şâfiî, Mâlik ve birkısım cemâhîr-i ulemaya göre, büluğla yetimin şahsından yetimlik kalkar.

Ancak bazı alimler sâdece büluğ veya yaşın ilerlemesi ile yetimliğin kalkmayacağı kanaatindedir. Bunlar, çocuğun dini ve malı hususunda rüşdün zuhûr etmesi şartını koşarlar. Ebu Hânife ''25 yaşına basınca, malı zabtedemeyecek durumda bile olsa, ondan çocukluk hükmü kalkar, reşîd olur, malında tasarruf eder, binâenaleyh bu yaşta malının teslim edilmesi vacibtir'' der. Ancak İmam Malik ve birkısım cemâhir-i ulemâ, kendinde tebzîr (malı israf) hâkim olan büyükten, yaşı ne olursa olsun hacr'in kalkmayacağı görüşündedir.

5- Hadîste geçen beşte bir'den (hums) murad, Nevevî'nin belirttiğine göre humsu'l-hums'tur, yani ganimetin devlet tasarrufuna kalan beşte birin beşte biri-

dir[8]. Ayet-i kerîmede bu, zi'l-kurba'ya (Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yakın akrabalarına) tahsîs edilmiştir (Enfal 41). Ancak bu meselede ulema ihtilâf etmiştir. Şâfiî hazretleri, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'la aynı kanaattedir: Fey ve ganimetin beşte birinin beşte biri, zi'l-kurbâ'ya âittir. Zi'l-Kurba ise, *Şâfiî* ve ekseri ulemâya göre *Benî Hâşim* ve *Beni'l-Muttalib*'dir.

İbnu Abbâs hazretlerinin: "Kavmimiz bunu (humsu'l-humsu) bize vermekten imtina etti" sözü, "İdaredeki Emevîler, bu hakkı bize tanımaya yanaşmadılar, onlar bu payı amme hizmetlerinde harcıyorlar" demektir.

Ebu Dâvud'un Sünen'inde gelen rivâyette, Hâricî Necdet bu sualleri İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a *Abdullah İbnu Zübeyr* fitnesi zamanında sormuştur. Bu hadîse, hicretten 60 küsur yıl sonra cereyan etmiştir.

Şâfiî hazretleri: "İbnu Abbas, "Kavmimiz bunu bize vermekten imtina etti" sözüyle sahâbeden sonra gelenleri kastedmiş olabilir ki bunlar da *Hz. Muâviye*'-nin oğlu *Yezîd*'dir" der.

1059 ١٥- وعن أم عطية رضى الله عنها. قالَتْ: [غَزَوْتُ مَعَ رسول الله ﷺ: سَبْعَ غَزَوَاتٍ أَخْلُفُهُمْ فى رِحَالِهِمْ: أَصْنَعُ لَهُمُ الطَّعَامَ، وَأُدَاوِى الْجَرحَى، وَأَقُومُ عَلَى الْمَرْضَى]. أخرجه مسلم.

15. **(1059)**- *Ümmü Atiyye* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte yedi ayrı gazveye çıktım. Ordugahlarda ben geride kalır, askerlere yemek yapar, yaralıları tedavi eder, hastalara bakardım".* [Müslim, Cihâd 142, (1812).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet de kadınların, geri hizmetler görmek üzere savaşa katılabileceğini göstermektedir. Ümmü Atiyye "geride kaldığını" ifâde ediyor. Yani bizzat düşmanla mukâtele yapmak üzere ileri hatta katılmıyor. Mutfak, temizlik, tedavi, tamir, hayvan bakımı gibi, orduya terettüp eden "geri hizmetler" veya "destek

8) Buna beşte birin beşte biri deniyor, çünkü, ilgili âyet ganimetin beşte birini beşe ayırır: "... **ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri (hums), Allah'ın, Peygamber'in ve yakınlarının (zi'l-kurbâ), yetimlerin, miskinlerin ve yolcularındır"** (Enfal 41). Ayette geçen **"Allah'ın, Peygamberin** ifadesi tek hisse kabul edilmiştir.

hizmetleri'' ifâ ediyor. Gazveye katılmada Ümmü Atiyye münferid bir örnek değildir. Hz. Enes'ten gelen bir rivâyet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gazvelere, Ensar'dan bir grup kadınla çıktığını belirtir.

Ancak başka rivâyetler nazara alınacak olursa kadınların savaşta silahlı mücâdeleye iştirak ettikleri de görülür. *Bizzat Müslim'in bir rivâyetinde Hz. Enes'in muhterem vâlideleri Ümmü Süleym (radıyallahu anhâ) hatun, Hüneyn savaşında hançer taşımıştır. Hançeri gören Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"— Bu hançer de ne?" *diye sorar. Ümmü Süleym (radıyallahu anhâ):*

"— Şu müşriklerden biri yaklaşacak olursa bununla karnını deşmek için yanıma aldım!" açıklamasında bulunur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu cevab karşısında sâdece güler. "Niye silah alıyorsun, kadınlara yasaktır?" gibi bir müdâhalede bulunmaz. Allah'ın sıyrılmış kılıncı ünvanıyla meşhur yüce sahâbî Hâlid İbnu Velîd komutasında cereyan eden Yermuk harbinde kadınların Bizanslılara karşı bilfiil çarpıştıkları târihen sâbittir. Öyle ki Fütûhu'l-Büldan ve el-Kâmil fi't-Tarih *gibi tarihi kaynaklar kadınların bu savaşını "pek şiddetli" diye tavsîf ederler.*

Bazı alimlerimiz kadınların savaşa katılma keyfiyetinin sonradan neshedildiğini söylemiştir. Ancak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatından sonra (hicri 13) cereyan eden 100 kadarı Bedrî olmak üzere bin kadar sahâbinin katıldığı bu savaşta kadınların yer almış olması, keza *Kıbrıs*'ın fethinde, *Hz. Enes'in teyzesi Ümmü Harâm* (radıyallahu anhâ)'ın bulunması[9] gibi muahhar örnekler nesh meselesini ihtiyatla karşılamamız için yeterlidir. Ne var ki, müslümanların sayıca çoğalması, askerliğin muvazzaf, sistemli bir mahiyet kazanması gibi durumlar, kadınların askere alınmasına duyulan ihtiyacı ortadan kaldırmış olabilir. Günümüz şartlarında da ihtiyaç yoktur. Ama, İslâm'ın bu meseledeki sözü nedir? denecek olursa, red cevabında kesin ve aceleci olmamak gerektiğini söyleyebiliriz. Öyle ise: "Cihadda asl olan erkeklerin yapmasıdır. İhtiyaç halinde kadına da başvurma kapısı açıktır" diyebiliriz.

1060 ١٦- وعن أبى هريرة رضى الله قال: [بَعَثَنا رَسولُ الله ﷺ: فقال:

9) *Ümmü Haram'ın bu sefere katılması, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, bu maksadla yaptığı duanın bereketiyle gerçekleşmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) haramı veya mekruh bir işin vukuu için dua etmez.*

إنْ وَجَدْتُمْ فُلاَنَاً وَفُلاَنَاً (رَجُلَيْنِ مِنْ قُرَيْشٍ) فَأَحْرِقُوهُمَا بِالنَّارِ. فَلَمَّا أَرَدْنَا الْخُرُوجَ قالَ: كُنْتُ أَمَرْتُكُمْ أَنْ تُحْرِقُوا فُلاَنَاً وفُلاَنَا، وَإِنَّ النَّارَ لاَ يُعَذِّبُ بِهَا إلاَّ اللّهُ تَعَالى، فَإِنْ وَجَدْتُمو هُمَا فَاقْتُلُو هما]. أخرجه البخارى وأبو داود والترمذى.

16. **(1060)**- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizi (bir tecziye vazifesi ile Mekke'ye) gönderdi ve (Kureyş'ten iki kişinin ismini vererek):* **"Falanca ve falancayı yakalayabilirseniz onları ateşte yakın"** *dedi. (Hazırlıkları bitirip) tam Medine'den ayrılacağımız sırada (bizi çağırtarak):* **"Ben size falan ve falanı yakmanızı emretmiştim.(Sonra düşündüm ki) ateşle yakma cezasını vermek Allah'a aittir. Onları yakalarsanız öldürün."** [Buhârî, Cihâd 149; Ebu Dâvud, Cihâd 122, (2674); Tirmizî, Siyer 20, (1571).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer,* bu seriyyeye *Hamza İbnu Amr*'ın komutanlık yaptığını, öldürülmesine karar verilen iki kişiden birinin *Habbâr İbnu'l-Esved,* diğerinin de *Nâfi İbnu Abdi Kays* olduğunu belirtir. Bunların suçu, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in *Ebu'l-As'la* nikahlı olan kızı *Zeyneb* (radıyallahu anhâ)'in, Medine'ye müteveccihen Mekke'den ayrıldığı sırada yolda önünü kesip, tartaklamaları ve bunun sonucu olarak düşük yapmasıdır.

Saîd İbnu Mansur'un tahricinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle demiştir: **"Ben (yakma suretiyle ceza vermekten Allah'a karşı haya duydum, Allah'ın cezasıyla cezalandırmak hiç kimseye yakışmaz".**

2- Cezalandırma heyeti *Hebbâr*'ı yakalayamazlar *Hebbâr,* Mekke fethinden sonra *Ciirrâne*'de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bularak müslüman olur. Anlatıldığına göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına girdiği görülünce, bir adam üzerine atılmak üzere kalkar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"Otur"** diye işâret buyurur. *Hebbâr,* kelime-i şehâdet getirerek müslümanlığını ilan eder. Ve: "*Senden diyar diyar kaçtım. Acemlerin memleketine gidecektim. Sonra hatırladım ki, sana karşı câhillik edenlere karşı affın, müsâmahan, iltifatın büyüktür. Ey Allah'ın Resûlü! Biz ehl-i şirk idik, Allah seninle hidâyet verdi, seninle bizi felâketten kurtardı. Benim cehâletimi, benden size ulaşan kötülükle-*

ri de bağışla! Ben yaptığım kötülükleri ikrar, günahımı itiraf ediyorum!" der. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"— Allah sana İslâm'ı nasib etmekle iyilikte bulunmuş. İslâm daha önce yapılan (kötülük)leri örter" *diye cevap vererek affettiğini ilân eder.*

Üsdü'l-Gâbe'de kaydedildiği üzere, *Hebbâr* (radıyallahu anh) *Medine*'ye gelince ona lâf atarak hakâret edenler olur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a şikâyet eder. **"Öyle yapanlara sen de (aynı şekilde) sebbederek cevap ver!"** *buyurur.*

3- *Nâfi İbnu Abdi Kays*'ın âkibeti hakkında bilgiye rastlanmaz. *İbnu Hacer, müslüman olmadan ölmüş olabileceği ihtimâli üzerinde durur.*

4- *Yakma suretiyle tecziye meselesine gelince, bu hususta selef ihtilâf etmiştir. Hz. Ömer, İbnu Abbâs* ve *Ömer İbnu Abdilaziz* (radıyallahu anhüm) başta birçokları, suç ne olursa olsun; küfür, mukâtele, kısas vs. kerih addederler. *Hz. Ali, Hâlid İbnu'l-Velîd* başta diğer bazıları da câiz addederler. Şârih *Mühellib* mevzu hakkında şu bilgiyi verir: "Bu hadîsteki yasaklama, tahrîm ifâde etmez, bilâkis Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tevâzu maksadıyla rücû ettiğini ifâde etmektedir. Yakarak cezalandırmanın cevâzına sahâbelerden bâzılarının tatbikatı delâlet eder: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ureynelilerin gözlerini kızgın demirle oydurmuştur[10]. *Hz. Ebu Bekir* (radıyallahu anh), âsileri ashabın huzurunda (Medine musallasında) yaktırmıştır. (Hz. Ali bir kısım Hâricîleri yaktırmıştır.) *Hâlid İbnu'l-Velîd,* mürtedlerden bazılarını yaktırmıştır. Medîne âlimlerinin çoğu, kale ve gemilerin, içindekileriyle birlikte yakılmasını tecvîz etmiştir. *Sevrî* ve *Evzâ'î* bu görüştedirler".

Ancak *İbnu'l-Münîr* ve diğer bazıları buna itiraz ederek demişlerdir ki: "Bu zikredilen örneklerde cevâza delil yoktur. Şöyle ki: "*Ureyne*lilerle ilgili haber, bir kısastır (Ureyneliler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in çobanlarının gözlerini oymuşlardı), veya mensuhtur. Sahâbelerden bazılarının tecvîz etmesi de delil olamaz, zira diğer birkısım sahâbelerin yasaklamalarına muhaliftir. Kale ve gemilerin yakılma izni, düşmana zafer kazanmanın başka yolu kalma-

10) *Ureyne*liler, Medine'ye gelip müslüman oldular. Medîne'nin havası sebebiyle hastalandılar. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onları hazîne develerinin bulunduğu otlağa, "develerin südünü ve idrarını için iyileşirsiniz" diyerek gönderdi. Orada iyileşince irtidâd edip çobanları öldürüp, develeri kaçırmak istediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yakalatıp cezalandırdı.

ması şartıyla kayıtlıdır. Ayrıca, bâzı alimler bu cevâzı da, "kale ve gemide kadın ve çocuk yoksa" şartına bağlamışlardır, cevaz mutlak değildir". Bu babtaki hadîs ise, pek açıktır, tahrim mevcuttur. Önce verilen "yakılma" emri neshedilmektedir. Nesh vak'ası, vahiyle olmuştur veya şahsî ictihadıyla olmuştur, farketmez"..

5- Hadîsten çıkartılan bazı hükümler:

a) Bu hadîste bir meseleye içtihad ederek karar verdikten sonra ondan dönmenin caiz olduğu gözükmektedir.

b) Hüküm verirken, iltibası önlemek için delilin zikredilmesi müstehabtır.

c) Hudud ve benzeri suçların peşine düşmek gerekir, zira, fazla zamanın geçmesi, hakedenden cezayı kaldırmaz.

d) Bit, pire gibi canlıları da ateşle öldürmek mekruhtur.

e) Sünnet, sünnetle neshedilir, bu hususta ittifak var.

f) Bir hükmün, daha amel edilmeden veya amel etme imkânı bulmazdan önce neshi câizdir.

1061 ١٧- وعن عروة قال: [حدثنى أسامة بن ذيد رضى اللّه عنهما. أنَّ رسول اللّه ﷺ: كانَ عَهِدَ إِلَيْهِ قالَ اغْزُ عَلَى أُبْنَى صَبَاحًا وَحَرِّقْ. قِيلَ لأَبِى مِسْهَرٍ: أُبْنَى؟ قال: نَعَمْ نَحْنُ أَعْلَمُ هِىَ يُبْنَى فَلَسْطِين]. أخرجه أبو داود.

«اُبْنَى وَيُبْنى» اسم موضع بين عقلان والر ملة من أرص فلسطين.

17. **(1061)**- *Urve, Hz. Usâme İbnu Zeyd* (radıyallahu anhümâ)'den naklen anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana:* **"Übney'e sabahleyin baskın yap ve yak"** *dedi". Ebu Müshir'e soruldu. Übney nedir?*

"— Evet, haklısınız dedi, bunu biz daha iyi biliriz. O, (bildiğimiz) Filistin'deki Yübnâ'dır". Übnâ veya Yübnâ, Filistin'de, Askalân ile Remle arasında bir yerin adıdır". [Ebu Dâvud, Cihâd 90, (2616)].

AÇIKLAMA:

Buradaki yakma emri, ağaçların, ekinin, evlerin yakılmasına şâmildir. Baskının sabahleyin yapılması, gâfil yakalanmaları içindir.

1062 ١٨- وعن أبى هرمرة رضى الله عنه. قال: [قال رسول الله ﷺ:
إذا قاتَلَ أحَدُكُمْ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ]. أخرجه الشمخان.

18. **(1062)**- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"Sizden iki kişi kavga edecek olursa, yüze vurmaktan kaçınsınlar" *buyurdu."* [Buhârî, Itk 20; Müslim Birr 117, (2613)].

AÇIKLAMA:

1- Yüze vurmayı yasaklayan bu hadîs, kitaplarda muhtelif şekillerde yer alır: Burada **"Birbirinizle kavga ederken"** dendiği halde, başka rivâyetlerde **"kölenizi döverseniz..."**, **"hizmetçinizi döverseniz..."**, **"Biriniz kardeşiyle dövüşürse..."**, **".. yüze tokat vurmasın"**, **"...yüze vurmaktan sakınsın"** gibi ifadelere yer verilmiştir. Dövüşmek قَاتَلَ ile ifade edilmiştir. Dövmek ضَرَبَ ile ifade edilmiştir. Mamafih, bâzı şârihler قَاتَلَ tabirini de ضَرَبَ gibi anlamak gereğine dikkat çekerler.

İster dövüşmek, ister dövmek, her hal u kârda "yüze vurmaktan sakınmak" emredilmektedir. Başka hadîsler nazar-ı dikkate alınınca ister "hadd", ister "ta'zîr" ve isterse "te'dîb"(11) maksadıyla olsun, bütün vurmalarda yüzden sakınmak esastır. Bir hadîs şöyle إرْمُوا وَاتَّقُوا الْوَجْهَ **"(Zina yapanlara) taş atın, ancak başa atmaktan kaçının"**.

2- Yüze vurmak niçin yasak?

Ulema yüze vurmanın niçin yasaklanmış olabileceği sorusunu sormuş ve cevap aramıştır. *Nevevî*'nin kaydettiğine göre bâzı alimler: *"Yüze vurmak yasaklanmıştır, çünkü yüz lâtif bir organdır, insandaki güzellikler onda toplanmıştır. İnsanın, dış âlemi algıladığı uzuvların (dil, göz, kulak, burun gibi) çoğu yüzde toplanmıştır. Vurma ile bunlardan bazısının veya tamamının zarar görmesinden korkulur. Zira bu organlar, herhangi bir darbeden zarar görecek şekilde açıkta ve korunmasızdırlar. Darbelerden bunlardan birinin umumiyetle zarar gördüğü de bilinmektedir"*.

---

11) Hadd. zina. katl. hırsızlık. kazf (iftira). sarhoş edici içki içmek. irtidad gibi. cezası Kur'ân'la tesbit edilen ağır suçların cezalarıdır. Ta'zîr. bunlar dışında kalan. mahkemece takdir edilen cezalar. te'dîb de terbiyevi maksadla verilen cezalardır.

Bu mâkul, güzel bir açıklama ise de, bizzat rivâyetlerde gelen bir açıklama bir başka sebep beyan etmektedir: Müslim'in bir rivayetine göre, فَإِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ "...**zira Cenab-ı Hakk Adem'i kendi sureti üzere yarattı.**" Burada "kendi" diye tercüme ettiğimiz zamir kime delalet ediyor? Bu noktada ihtilâf edilmiştir. Çoğunluğa göre, bu, dövüleni gösterir. Bu durumda mâna şöyle olur: "Kölenin yüzüne vurmayın, zira Allah Adem'i onun suretinde yaratmıştır". Bazı âlimler bu zamirle Allah'ın kastedildiğini söylemiştir, delilleri de, hadîsin bazı vechinde "**...Allah Adem'i Rahmân suretinde yaratmıştır**" denmiş olmasıdır. Bu te'vile göre mâna şöyle olur: "**Kölenin yüzüne vurmayın zira Allah, Adem'i, Rahman sureti üzere yaratmıştır.**"

Bu te'vîlde Allah'ı mahlûkâta benzetme mevzubahis olacağı için, bazı âlimler, bu vechin adem-i sıhhatine hükmederek te'vili reddederler. *Mazirî:* "Bu ziyâdenin sıhhatine hükmedilecek olsa mânayı: "*Allah, Adem'i, Bâri Teâlâ'ya lâyık vech üzere yaratmıştır*" diye tevil gerekir demiştir.

İbnu Hacer, bu vechin sıhhatli tarikten geldiğini, bir kalemde reddedilemeyeceğini belirttikten sonra bu mânayı daha sarîh olarak ifâde eden bir başka vecih daha kaydeder: مَنْ قَاتَلَ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ فَإِنَّ صُورَةَ وَجْهِ الْإِنْسَانِ عَلَى صُورَةِ وَجْهِ الرَّحْمٰنِ

Ebu Hüreyre'den yapılan bu rivâyette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmaktadır: "**Kim (bir kardeşiyle) dövüşürse yüze vurmaktan sakınsın. Zira insan yüzünün sureti Allah'ın yüzünün suretinde yaratılmıştır**".

Hadîs muhtelif vecihlerden gelmekte, sıhhati hususunda fazla tereddüde mahal kalmamaktadır. Hadîsin mânasını zâhiri üzere kabul etmek mümkün olmayacağına göre, *Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in itikad esaslarına muvâfık düşecek bir mânaya te'vîl etmek gerekecektir. Bunun en muvafık bir te'vilini Bediüzzaman yapar. Der ki: "Şu mezkur hadîs-i şerîfin çok maksadından birisi şudur ki: İnsan ism-i Rahman'ı tamamıyla gösterir bir sûrettedir". Müteâkiben açıklandığı üzere Cenâb-ı Hakk'ın isimleri kainatta tecelli etmektedir, Rahmân ismi de. Her mevcudatta farklı derecelerde Allah'ın isimlerini okumak mümkün. İşte insan yüzü, Rahmân ismini en mükemmel, en eksiksiz şekilde gösteren bir ayna durumundadır. Yüzde Rahman ismî âzamî derece bir tecelliye mazhar olmuştur. Şu halde, bu ismin hürmetine onun aynası durumunda olan yüze vurulmamalıdır". Bizce bu ikinci te'vil daha muteber gözükmektedir.* Zira, recm gibi ölüm cezasına mahkûm edilen birinin bile yüzüne vurma yasağını, yüzdeki organlardan birinin sa-

katlanma ihtimali ile izah mânasız kalır. Ama her iki te'vilin de bir vechi, haklı olduğu yeri var.

1063 ١٩- وعن ابن يعلى قال: [غَزَوْنَا مَعَ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ بْنِ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ: فَأُتِيَ بِأَرْبَعَةِ أَعْلاجٍ مِنَ الْعَدُوِّ فَأَمَرَ بِهِمْ فَقُتِلُوا صَبْرًا بِالنَّبْلِ، فَبَلَغَ ذٰلِكَ أَبَا أَيُّوبَ الأَنْصَارِيَّ رَضِىَ اللّٰهُ. فقَالَ: سَمِعْتُ رسولَ اللّٰهِ ﷺ: يَنْهَى عَنْ قَتْلِ الصَّبْرِ، فَوَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَوْ كَانَتْ دَجَاجَةٌ مَا صَبَرْتُهَا، فَبَلَغَ ذٰلِكَ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ فَأَعْتَقَ أَرْبَعَ رِقَابٍ]. أخرجه أبو داود.

19. **(1063)**- *İbnu Tı'lî* anlatıyor: ''*Abdurrahman İbnu Hâlid İbni Velîd ile birlikte gazveye çıktık. Bize, düşmandan, ızbandut gibi dört tanesini yakalayıp getirdiler. Derhal öldürülmelerini emretti ve hemen ok atılarak öldürüldüler.*[12] Bu haber Ebu Eyyûb el-Ensarî (radıyallahu anh)'ye ulaştı. O şunu söyledi: ''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu çeşit öldürmeyi yasakladı. Nefsimi kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelâl'e kasem olsun, (değil insan) bir tavuk bile olsa onu öldürücü atışlar için hedef kılmayız''. Ebu Eyyub'un bu sözü Abdurrahmân'a ulaşınca dört köle âzad etti''. [Ebu Dâvûd, Cihâd 129, (2687)].

1064 ٢٠- وعن ابنِ مسعود رضى اللّٰه عنه. قال: [قال رسول اللّٰه ﷺ: أَعَفُّ النَّاسِ قِتْلَةً أَهْلُ الإِيمَانِ]. أخرجه أبو داود.

20. **(1064)**- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: ''*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Öldürme hususunda insanların en iffetlisi iman ehlidir''.**[Ebu Dâvûd, Cihâd 120, (2666)].

AÇIKLAMA:

Öldürmede iffetli olmak, öldürürken merhametli davranmak, belli kaidelere riayet etmek, işkence yapmamak, müsle yapmamaktır. Dinin bu hususta koyduğu yasaklar mevcuttur. Bu hadîste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), **''Mez-**

12) قَتَلَ صَبْرًا , savaşırken olmaksızın öldürücü atışlara hedef kılınarak icra edilen öldürmeye **katl-i sabr** denmektedir. Kurşuna dizmek, idam etmek manasına gelir.

kur yasaklara uygun, en ahlâkî öldürme tarzı ile ölüm cezası veren insanlardır'' buyurmaktadır. Günümüzde de esirlere yapılacak muamele ve öldürme cezalarıyla ilgili birkısım yasaklar konmuş ise de yeterince bunlara uyulduğu görülmez. Roma'da tatbik edilen acıktırılmış vahşî hayvanlara atarak öldürmekten, ayaklarından taş bağlayıp denize atmaya, açlığa terkederek öldürmeye; beton dökerek öldürmekten işkencelerle öldürmeye kadar pek çok öldürme çeşidi İslâm'da yasaklanmıştır. Şu halde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öldürmenin de nezâheti bulunduğunu, bu nezâhete en ziyade iman sâhiplerinin riayet ettiğini ifâde etmiş olmaktadır. Zira iman sahipleri, kâfirlerin hilafına, bütün mahlûkâta karşı, kâfir bile olsa, yaradandan ötürü şefkat ve merhamet duyar. Öldüreceği canlının, herşeyden önce, Allah'ın mahlûku olduğunu, Allah'ın rızası için öldürdüğünü, bu rızanın da dinin koyduğu çerçeve dışına çıkmamakta olduğunu bilir, bu çerçeveye uyar.

1065 ٢١- وعن عبد الله بن يزيد الأنصارى رضى الله عنه قال: [نَهَى
رسولُ الله ﷺ: عَنِ النُّهْبَى وَالْمُثْلَةِ]. أخرجه البخارى.

21. **(1065)**- *Abdullah İbnu Yezîd el-Ensârî* (radıyallahu anh) der ki: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) nühbâ (arsızlıkla alma) ve müsle'yi yasakladı''.* [Buhârî, Mezâlim 30, Zebâih 25].

AÇIKLAMA:

Nühbâ, nehb'den gelir. *Nehb*, kapmak, yağmalamak mânasına gelir. Şârihler, bunu, ''Başkasının malını, gözü önünde arsızlıkla, rızası olmadan almak'' diye açıklarlar. Esâsen, söylendiği gibi arsızlıkla alınan mala da nühbâ denmiştir. Şârihler bu yasağın ganîmet malına da şâmil olduğunu, komutanın taksiminden önce eşitliğe riayet etmeden kapıp alınacak bir malın da nühbâ sayılacağını belirtirler.

Müsle de, ölünün kulak ve burnunu koparmak, gözünü oymak, karnını deşmek, ciğerini sökmek gibi, ölüye kötü muamelede bulunmaktır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) çeşitli fırsatlarda bu yasakları tekrarla hatırlatmıştır.

1066 ٢٢- وعن ابن عباس رضى الله عنهما. قال: [كَانَ الْمُشْرِكُونَ عَلَى

مَنْزِلَتَيْنِ مِنَ النبى ﷺ: وَالْمُؤْمِنِينَ. كانُوا مُشْرِكِى أَهْلِ حَرْبٍ يُقَاتِلُهُمْ وَيُقَاتِلُونَهُ، وَمُشْرِكِى أَهْلِ عَهْدٍ لاَيُقَاتِلُهُمْ وَلاَ يُقَاتِلُونَهُ، فَكَانَ إذَا هَاجَرَتِ الْمَرْأَةُ مِنْ أَهْلِ الحَرْبِ لَمْ تُخْطَبْ حَتَّى تَحِيضَ وَتَطْهُرَ، فَإِذَا طَهُرَتْ حَلَّ لَهَا النِّكاحُ، فَإِنْ هَاجَرَ زَوْجُهَا قَبْلَ أَنْ تَنْكِحَ رُدَّتْ إِلَيْهِ. فَإِنْ هَاجَرَ مِنْهُمْ عَبْدٌ أَوْ أَمَةٌ فَهُمَا حُرَّانِ، لَهُمَا مَا لِلْمُهَاجِرِينَ ثُمَّ ذَكَرَ مِنْ أَهْلِ الْعَهْدِ مِثْلَ حَدِيثِ مُجَاهِدٍ رَحِمَهُ اللّهُ؛ فَإِنْ هَاجَرَ عَبْدٌ أَوْ أَمَةٌ لِلْمُشْرِكِينَ مِنْ أَهْلِ الْعَهْدِ لَمْ يُرَدُّوا وَرُدَّتْ أَثْمَانُهُمْ، قالَ وَكَانَتْ قُرَيْبَةُ بِنْتُ أَبِى أُمَيَّةَ تَحْتَ عُمَرَ بْنِ الخَطَّابِ فَطَلَّقَهَا فَتَزَوَّجَهَا مُعَاوِيَةُ بْنُ أَبِى سُفْيَانَ، وَكَانَتْ أُمُّ الحَكَمِ تَحْتَ عِيَاضِ بْنِ غُنْمٍ الْفِهْرِىِّ فَطَلَّقَهَا فَتَزَوَّجَهَا عَبْدُ اللّهِ ابْنُ عُثْمَانَ الثَّقَفِىُّ]. أخرجه البخارى.

22. **(1066)-** *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Müşrikler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ve mü'minler karşısında iki kısımdı. Ehl-i harb olan müşrikler, ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendileriyle savaş halinde idi. Bir de ehl-i ahd yani aralarında antlaşma yapılmış olan müşrikler vardı. Onlarla savaşılmıyordu. Onlar da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a karşı savaşmıyorlardı. Ehl-i harb'ten bir kadın hicretle geldiği zaman, hayız olup temizleninceye kadar evlenmek üzere istetilmiyordu. Temizlenince onun nikâhlanması helâl oluyordu. Şâyet nikâhtan önce, kadının kocası da hicret ederek gelecek olsa, kadın kendisine veriliyordu. Ehl-i harbten bir köle veya câriye hicret edecek olsa bunlar hür olur ve muhâcirlerin bütün haklarını elde ederlerdi".*

Sonra İbnu Abbâs (radıyallahu anhüma), -Mücâhid'in rivâyetinde olduğu şekilde- Ehl-i ahd'la ilgili olarak rivâyete devam etti: "...kendileriyle antlaşma yapılmış müşriklere ait bir köle veya câriye hicret edecek olsa, bunlar da iâde edilmezlerdi, ancak değerleri ne ise o ödenirdi". İbnu Abbâs devamla der ki: "Kureybe Bintu Ebî Umeyye Hz. Ömer'in yanında idi, boşadı. Kadınla, Muâviye İbnu Ebî Süfyân evlendi. Ümmü'l-Hakem bintü Ebî Süfyan da Iyâz İbnu Ganem el-Fihrî'nin nikâhı altında idi. O da bunu boşadı. Ümmü'l-Hakem'le de Abdullah İbnu Osmân es-Sakafî evlendi". [Buhârî, Talâk 19].

AÇIKLAMA:

1- *Hanefiler*, bu hadîsin zâhiriyle amel ederek, hicretle dar-ı harpten gelen kadının bir hayız müddetinden sonra nikâh edilebileceğini söylemiştir. Ancak cumhur, hicret etmesi ve müslüman olmasıyla birlikte hür sayıldığı için, esirlerin hilâfına, üç temizlik müddetinin beklenmesi, ondan sonra nikâhlanması gerekeceğine hükmetmişlerdir. Bu mesele âlimler arasında ihtilâflı bir mevzudur.

Bu meselede *İbnu Abbas* (radıyallahu anh): *"Bir hristiyan kadın, kocasından bir müddet önce müslüman olsa artık kocasına haram olur" demiştir. Bu hükme sevkeden âyet-i kerime şöyle buyurmuştur:* **"Ey iman edenler! Mü'min kadınlar, hicret ederek size gelirlerse onları deneyin, hicretlerinin sebebini inceleyin. Allah onların imanlarını çok iyi bilir. Onların mü'min kadınlar olduklarını öğrenirseniz, kâfirlere geri çevirmeyin. Bu kadınlar, o kâfirlere (eski kocalarına) helâl değildir. Onlar da bunlara helâl olmazlar. Kâfirlerin bu kadınlara verdikleri mehirleri iâde edin. Bu kadınların mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman, onlarla evlenmenizde bir engel yoktur. Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın, onlara verdiğiniz mehri isteyin. Kâfir erkekler de hicret eden mü'min kadınlara verdikleri mehirlerini istesinler...."** (Mümtahine 10).

İhtilâf, kocanın, iddet içerisinde müslüman olmasından doğmaktadır. Atâ, bu durumda "kadın yeni bir nikâh ve yeni bir mehirle eski kocasına dönmek isterse dönebilir" demiştir. Bu görüş bu meselede esas olmuştur. Hicretle gelen mü'min kadına, iddeti içerisinde evlenme teklîfi yapılamayacağı prensibi esas alınınca İbnu Abbâs'la Atâ'nın görüşleri birleşmiş olmaktadır. Kûfe ulemâsı (Hanefîler) bu durumda "kocasına müslüman olması teklif edilir" şartını koyarlar.

2- Hadîste ismi geçen *Kureybe Bintu Ebî Ümeyye*, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcesi olan Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'nin kızkardeşidir. *Hz. Ömer* müşrike kadınları mü'minlere haram kılan ayet (Mümtehire 10) nâzil olduğu zaman *Mekke*'de iken evlenmiş olduğu ve henüz müslüman olmayan iki hanımını boşar. Bunlardan biri *Kureybe*'dir. Kureybe'nin müslüman oluşu hakkında gelen ihtilâflı rivâyetler ve bunların *İbnu Hacer* tarafından te'lifine müteallik teferruata burada yer vermeyeceğiz. İkinci hanım da Ümmü Külsûm Bintu Amr'dır, bu Abdullah'ın annesidir. Bununla Ebu Cehm İbnu Huzeyfe evlenir. Ebu Süfyan da, Ebu Cehm de henüz müşriktir.

3- Şunu bilmek gerekir: Mezkur âyet, *Hudeybiye Sulhü* üzerine nâzil olmuştur. Sulh anlaşmasının maddeleri arasında, Mekkelilerden müslüman olup da Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e iltica eden çıkacak olursa, bunların Mekkelilere iade edilmesi de vardı. Bu maddeye göre mülteci müslüman erkekler iade edilmişti. Kadın mültecilerin de iadesi sulh anlaşmasında var mıydı, yok muydu bu husus, rivâyetlerde münakaşalı ise de, yukarıda zikri geçen âyet, kadınların iadesini yasaklamış ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da iâde etmemiştir. Antlaşmaya kadınların iâdesinin de dahil edilmiş olduğu kanaatinde olduğu anlaşılan *İbnu Kesîr, Tefsirinde* mezkur âyetin sünneti tahsîs ettiğini ve hatta Kur'ân'la sünnetin tahsîsine bu âyetin en güzel örnek teşkil ettiğini belirtir. Seleften bâzısı, tahsîse değil, neshe örnek olduğunu, bu âyetin ilgili sünneti neshettiğini söylemiştir.

Ayet-i kerîmenin emri üzerine, müşriklere iade edilmeyen mülteci kadınlardan bilhassa *Ümmü Külsûm Bintu Ukbe İbni Ebî Muayt* ismen zikredilir. Çünkü bunu geri almak için iki erkek kardeşi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a müracaat ederler. Ancak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ayet-i kerimenin nehyi sebebiyle iade etmez.

Bu sulh anlaşmasından sonra iltica eden kadınlar iâde edilmemiş ise de, kocalarına mehri ödenmiştir. Kölelerin de bedeli ödenmiştir. Bu ödemelerin "sulh" sebebiyle olduğu bilhassa belirtilir. İbnu Kesîr'in kaydettiği rivâyetlere göre, âyetin emrine mü'minler harfiyyen uyup, boşadıkları kadınlara mehirlerini ödedikleri halde, müşriklerden boşanan müslüman kadınlara müşrikler mehirlerini ödememişlerdir. Bu durumdan mağdur olanlara ayet-i kerimenin emriyle (Mümtahine 11), hazineden (ganîmetten) ödeme yapılmıştır.

4- Ayet-i kerime, bu çeşit mülteci kadınların, gerçekten mü'min olup olmadıkları, yani imanları gereği mi bu iltica ve muhâcereti gerçekleştirdikleri hususunda emin olmak için imtihan edilmelerini emreder. Hatta sure, Mümtahine ismini de buradan alır. Acaba bu imtihanın keyfiyeti nedir? Nasıl cereyan etmiştir, çünkü iman dâhilî, kalbî ve enfüsî bir keyfiyettir, bunun hâricen görülmesi mümkün değildir, anlaşılması ise oldukça zordur.

Rivâyetler bu sualimizi cevaplayacak açıklığa sahiptir:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) imtihan vazifesini Hz. Ömer'e vermiştir.

2- Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu kadınlara -İbnu Abbâs, Mücâhid, İkrime ve Katâde'den gelen rivâyetlere göre- Allah adına yemin vererek şu hususları taleb etmiş ve sormuştur:

★ Kocasına olan buğzu sebebiyle mi hicret etti?

★ Bir yerden bir başka yere gitmek arzusuyla mı hicret etti?

★ Dünyevî bir arzu ile mi hicret etti?

★ Allah ve Resûlünün sevgisiyle mi hicret etti?

★ Allah'ın bir ve Hz. Muhammed'in kulu ve elçisi olduğuna şehâdet.

★ Bir kimseye aşk sebebiyle mi hicret etti?

★ Kocası ile olan geçimsizlik sebebiyle mi, İslâm'a ve müslümanlara olan muhabbet sebebiyle mi hicret etti?

Allah adına verilen yeminle alınan cevaplar, iman lehine olursa kabul edilip reddedilmedikleri, aksi takdirde kocalarına iade edildikleri belirtilir.

İbnu Kesir, imtihan ayetinde geçen: **"Onların mü'min kadınlar olduklarını öğrenirseniz, kâfirlere geri çevirmeyin"** ibâresinden hareketle: "İman'a yakînî şekilde ıttıla peyda etmenin mümkün olduğuna bu ayette delîl vardır" der.

3- Bu ayet, evlenme meselelerinde mühim bir değişiklik getirerek o güne kadar serbest olan müşriklerle evlenmeyi yasaklamıştır: Ne erkek, ne kadın, herhangi bir müslüman, müşrik biri ile evlenemez, haramdır. Bu ayetten önce Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kızı Zeyneb (radıyallahu anhâ) bile müşrik olan Ebu'l-As'ın nikâhında kalabilmiş ve Bedir esirleri arasında bulunan *Ebu'l-As*. *Zeyneb*'in -annesi *Hatice* tarafından hediye edilmiş- kolyesi ile esaretten kurtarılmaya çalışmıştı[13]. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "kızı *Zeyneb* (radıyallahu anhâ)'i Medine'ye göndermesi şartı" ile Ebu'l-Âs'ı -kolyeyi iade ederek ve başka bir maddî talebde de bulunmaksızın- serbest bırakmıştı. *Zeyneb* (radıyallahu anhâ) Medine'ye gelmiş, hicri sekizinci senenin başlarında kocası müslüman oluncaya kadar ayrı yaşamış, müslüman olunca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yeni bir nikah ve mehire lüzum görmeden iade etmişti. Mamafih nika-

13) Kolyeyi gören Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) merhume ve mahbube zevcesi *Hz. Hatice* (radıyallahu anhâ)'yi hatırlayarak ziyadesiyle duygulanacak ve kolyenin alınmamasına işâret buyuracak ve Ebu'l-Âs'a hürriyetini bağışlayacaktır. Ebu'l-Âs da bilâhare müslüman olacaktır (radıyallahu anh).

hı yenilediği de söylenmiştir. Bu âyetten önceki tatbikatta, müslümanlarla müşrikler arasındaki evlenme rahatlığını belirtmek için yine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan misal göstermek gerekirse, *Ebu'l-Âs* örneği zikredilebilir: Bir ara müşrikler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a kötülük olsun diye, dindaşları olan *Ebu'l-Âs'a Zeyneb* (radıyallahu anhâ)'i boşamasını söylerler, *Ebu'l-Âs* reddedince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) *Ebu'l-Âs*'a teşekkür eder.

BEŞİNCİ FASIL

CİHADA MÜTEALLİK SEBEPLER

1067 ١- عن عبد الله بن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: [قال رسول الله ﷺ: مَا مِنْ غَازِيَةٍ أَوْ سَرِيَّةٍ تَغْزُو فى سَبِيلِ الله تَعَالى فَيَسْلَمُونَ وَيُصِيبُونَ إلاَّ تَعَجَّلُوا ثُلُثَى أَجْرِهِمْ. وَمَا مِنْ غَازِيَةٍ أَوْ سَرِيَّةٍ تُخْفِقُ وَتُخَوَّفُ وَتُصَابُ إلاَّ تَمَّ أَجْرُهُمْ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

«تُخْفِقُ» أى لا تصيب شيئاً من المغنم.

1. (1067)- *Abdullah İbnu Amr İbnu'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Allah yolunda cihada çıkıp gazve yapan selamete erip ganimetle dönen her ordu ve her seriyye ahirette elde edeceği mükâfaatın üçte ikisine dünyada kavuşmuş olur. Hiçbir ganimet elde edemeyen, korku geçiren ve musibetlere mâruz kalan her ordu ve her seriyye ise (ahirette) tam ücrete erer."** [Müslim, İmâret 153, (1906); Ebu Dâvûd, Cihâd 13, (2785); Nesâî, 15, (6, 17, 18); İbnu Mâce, Cihâd 13, (2785).]

AÇIKLAMA:

Rivâyetin *Müslim* ve *Nesâî*'deki aslında, muzaffer olarak ve ganimet alarak dönen gâzilerin, ücretlerinin üçte ikisini dünyada peşin olarak aldıkları belirtildikten sonra şu ilave de yer alır: وَيَبْقَى لَهُمُ الثُّلُثُ **"Ücretlerinin üçte biri (ahirete) kalır."**

Hadis-i şerif, cihâda mukabil dünyada şeref ve ganimetten nasibini alanla, savaşta mağlub düşen veya hiçbir dünyevî nasib elde edemeyen, sadece korku ve meşakkat çeken gâzilerin uhrevî mükâfaatta eşit olmayacaklarını ifâde ediyor. Çünkü dünyada elde edilen ganimet vs. cihad ameline terettüp eden mükâfaatın bir cüz'ünü teşkil etmektedir. *Nevevî*, bu mânanın, sahâbeden bu mevzu üzerine

gelen meşhur ve sahih rivâyetlerin ruhuna uyan yegâne te'vîl olduğunu, hadîsin zahirine uygun düşen mânanın da bu olduğunu, *Kadı İyâz*'ın da bu manayı benimsediğini belirtir. Bazı yorumların, -gazveye katılanların sevabca eşit olacakları ve ganimetin sevabı eksiltmeyeceği iddiasından hareketle- bu hadîsin sahih olmayacağı düşüncesine saplandıkarını belirten Kadı İyaz, bu fikrin fâsid olduğunu söyler ve delillerini çürütür.

Nevevî'nin bu meyanda kaydettiği delillerden biri birçok sahâbenin şu mânadaki beyanlarıdır: مِنَّا مَنْ مَاتَ وَلَمْ يَأْكُلْ مِنْ اَجْرِهِ شَيْئًا وَمِنَّا مِنْ اَيْنَعَتْ له ثمرته

"İslâm için cihâd eden birkısım arkadaşlarımız, emeklerine terettüp eden ücretten hiçbir şey yemeden şehid olup gittiler (Uhud'da şehid olanlar gibi). Bazı arkadaşlarımız ise meyvelerinin dünyada iken olgunlaştığını gördüler (fütuhât devrini yaşayan, bolluğa erenler gibi)". *Hz. Ömer* ve *Habbâb İbnu Eret* (radıyallahu anhümâ) başta, birçok ashâb bu konuda yakınır ve hatta: "*Sakın bütün ecrimizi dünyada yemeyelim?*" diye endişe ifâde ederler.

Bu hadîsin hükmünü kabul etmeyenlerin en ziyade dayandıkları şey Sahîheyn'de kaydedilen ve *mücahidin sevabla ve ganimetle döneceğini*" beyan eden hadîstir. *Nevevî* şöyle cevaplar: "*Bu iki rivâyet arasında teâruz mevcut değil ki birine râcih deyip kabul ederken, diğerine de mercûh deyip reddedelim. Çünkü bu hadîste mücâhidin sevapla ve ganîmetle döneceği söylenirken ganimetin sevabı azaltacağına veya azaltmayacağına temas edilmemiştir, keza ganimet alanla almayanın sevabı eşit olacak da denmemiştir, mutlak bir ifâde ile mücâhidin hem sevap ve hem de ganimetle döneceği ifade edilmiştir. Şu halde sadedinde olduğumuz rivâyet, mutlak olan öteki rivâyeti mukayyed hâle getirmiştir. Usul kaidesidir: "Mukayyed, mutlaka tercîh edilir ve bu şarttır*".

1068 ٢– وعن جابر رضى اللّه عنه. قال: [كُنَّا مَعَ رسول اللّه ﷺ: فى غَزَاةٍ. فقالَ: إنَّ بِالمَدِينَةِ رِجَالاً مَاسِرْتُمْ مَسِيرًا وَلاَ قَطَعْتُمْ وَادِيًا إلاَّ كَانُوا مَعَكُمْ حَبَسَهُمُ الْعُذْرُ]. أخرجه مسلم، وأخرجه البخارى وأبو داود عن أنس.

2. **(1068)**- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Biz bir gazvede Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraberdik, bir ara şöyle buyurdular:* **"Medine'de kalan öyleleri var ki, kateddiğiniz her mesafe ve geçtiğiniz her vâdide aynen**

sizinle berabermiş gibi sevabınıza eksiksiz ortak oluyorlar. Bunlar, (cihada katılmayı cân'u gönülden arzulayıp da) özürleri sebebiyle orada kalanlardır''. Bu rivâyeti *Buhârî* ve *Ebu Dâvud, Hz. Enes* (radıyallahu anh)'ten tahric etmişlerdir. [Müslim, İmâret 159, (1911).]

AÇIKLAMA:

Mü'minin hayatında niyetin ne kadar ehemmiyetli olduğunu gösteren hadîslerden biri budur. Samimiyetle niyet ettiği hayırlı bir amele, meşru bir mazeretle iştirak edemeyen kimse, yapanların sevabına aynen iştirak etmiş olmaktadır.

Buradaki hadîs, sefer gibi meşakkatli ve meşakkati nisbetinde de sevablı olan cihad amelinden misal vermektedir. Cihada, hastalık, sakatlık veya geride verilen bir vazîfenin ifası gibi herhangi bir mazeretle iştirak edemeyen niyet sâhiplerinin cihâd sevâbına aynen iştirak ettiği belirtilmektedir. *Vekî*'in rivâyetinde bu daha açık bir dille mâzurların fiilen cihad eden gaziler gibi sevaba nail olacakları belirtilir. Bu hadis, herhangi bir seferle mukayyed olmayıp âmdır. Âlimler bu durumdan hareketle cihadın farz-ı ayn olduğunu söylerler ve umumî bir seferberlikte cihâda katılmaya her mü'minin niyat etmesinin farz olduğunu belirtirler.

Bu hadîsi, mânen te'yîd eden âyetler de vardır. Nisâ suresinde, cihad eden mü'minlerin cihad etmeyen mü'minlere faziletce üstünlüğü belirtilirken, ''cihad etmeyen''den maksadın ''özürsüz olarak yerlerinde oturanlar'' olduğu belirtilir (95-96. âyetler). Nitekim bu istisnâî hüküm, âmâ sahâbîlerden *İbnu Ümmi Mektûm*'un cihâda iştirak edemediği için sevaptan mahrum kaldığını düşünürek Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a beyan ettiği üzüntüsü üzerine nâzil olmuştur.

Öyle anlaşılıyor ki, İslâm cemaati, Allah'ın rızasını tahsîl yolunda halis niyetiyle bütünleşebilmekte, yüzbinlerce, belki de milyonlarca parçadan teşekkül eden bir fabrika hükmüne geçebilmektedir. Her ferd bu fabrikanın ürün vermesinde bir rol, bir pay sâhibi olmakta, böylece: ''Bu üründe katkım var'' diyebilmektedir. Dinimizin bildirdiği üzere, burada her iştirakci, niyetine göre neticeden yüksek pay alabilmekte, en geride kalan en önde gidenle payâ eşit şartlarla iştirak edebilmekte ve hatta geçebilmektedir.

Bu bütünleşme, bu iştirakın sırrı samimi niyet ve ihlâsta yatmaktadır.

1069 ٣- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [سَمِعْتُ رسُولَ اللّه ﷺ

يَقُولُ: عَجِبَ رَبُّنَا مِنْ قَوْمٍ يُقَادُونَ إلَى الْجَنَّةِ بِالسَّلاَسِلِ]. أخرجه البخارى وأبو داود.

وقال: يَعْنِى الْأَسِيرَ يُوثَقُ ثُمَّ يُسْلِمُ.

3. **(1069)**- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor:*"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim şöyle diyordu:* **"Zincirlere bağlı olarak cennete sevkedilen bir zümrenin haline Rabbimiz taaccüb (hayret) etti".**

Ebu Dâvud: "Harp esiri yakalanır, zincire vurulur sonra da müslüman olur" diyerek açıklamıştır. [Buhârî, Cihâd 144; Ebu Dâvûd, Cihâd 124, (2677)].

AÇIKLAMA:

Şârihler, burada mecazî mâna kastedilebileceği gibi, hakiki manasının da kastedilmiş olabileceğini belirtirler.

Taaccüb, mahiyeti bilinmeyen şey karşısında duyulan histir, dilimizde şaşkın olmak diye karşılanır. Tabii ki allâmu'l-guyûb olan Cenâb-ı Hakk'ın taaccübe düşmesi söz konusu olamaz. Bunu, Allah hakkında "memnun kalmak", "razı olmak", "takdîr etmek" gibi uygun mânalarda te'vîl etmek gerekir.

Hadîsin mânasına gelince, harpte esir edilip zincirlere vurulan esirler, bilâhare İslâm'ı öğrendikten sonra gönül hoşluğu ile müslümanlığı benimseyerek cennete giderler. Hadîste, ilk baştaki ikrâh yani zorlama, zincir olarak ifâde edilmiş olmaktadır. *Tîbî*: "Zincirden muradın, kişiyi dalâlet derekelerinden kurtarıp hidâyet derecelerine yükselten câzibe-i hak olabileceğini" söylemiştir. Ancak şu hadîs yukarıda verilen mânanın daha sahîh olduğunu teyîd etmektedir:

Ebu't-Tufeyl Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan anlatıyor:

رَأَيْتُ نَاسًا مِنْ أُمَّتِى يُسَاقُونَ إِلَى الْجَنَّةِ فِى السَّلاَسِلِ كَرْهًا قُلْتُ : يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَنْ هُمْ ؟ قَالَ: قَوْمٌ مِنَ الْعَجَمِ يَسْبِيهِمُ الْمُهَاجِرُونَ فَيُدْخِلُونَهُمْ فِى الإِسْلاَمِ مُكْرِهِينَ

"Ümmetimden bir grubun, cennete, zincirlerle zorla sevkedildiğini gördüm." *Ben: "Ey Allah'ın Resûlü, bunlar kim?" diye sorunca:* **"Onlar,** *dedi,* **Arap olmayanlardan bir kavimdir, muhâcirler onları esîr ederler, zorla İslâm'a sokarlar".**

Fazla taraftar bulmayan bir izaha göre, bunlardan maksat, kâfirler tarafından esir edilip zincire vurulan ve o halde ölen müslümanlardır.

1070 ٤- وعن أبي هريرة أيضًا رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ:
إنَّمَا الإمَامُ جُنَّةٌ يُقَاتَلُ بِهِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

4. **(1070)**- Yine *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) hazretlerinin anlattığına göre, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur:*

"İmâm bir perdedir, onunla birlikte (düşmana karşı) savaş yapılır". [Buhârî, Cihâd, 109, Ahkâm 1; Müslim, İmâret 43, (1841), Ebu Dâvud, Cihâd 163, (2757); Nesâî, Büyû 30, (7, 155)].

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, çeşitli vecihlerde rivâyet edilen bir hadîstir. İmam'ın gereğini ve ona itaati tesbit eder. *Buhârî*'deki vechi daha da uygundur:

مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللّهَ وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ عَصَى اللّهَ وَمَنْ يُطِعِ الأَمِيرَ فَقَدْ أَطَاعَنِي وَمَنْ يَعْصِ الأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي. وَإِنَّمَا الإِمَامُ جُنَّةٌ يُقَاتَلُ مِنْ وَرَائِهِ وَيُتَّقَى بِهِ فَإِنْ أَمَرَ بِتَقْوَى اللّهِ وَعَدَلَ فَإِنَّ لَهُ بِذَلِكَ أَجْرًا وَإِنْ قَالَ بِغَيْرِهِ فَإِنَّ عَلَيْهِ مِنْهُ

Yani: **"Kim bana itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur. Kim de bana isyan ederse Allah'a isyan etmiş olur. Emîre itaat eden, bana itaat etmiş olur, kim emîre isyan ederse bana isyan etmiş olur. İmam bir perdedir, onun gerisinde düşmanla savaşılır, onunla korunulur. Şayet Allah'tan korkmayı emreder ve adaletli olursa, bu sebepten sevâba nâil olur, aksini yaparsa o yüzden de vebâle girer."**

İmamdan murad, amme işlerini yürüten herkes, her memurdur. Her memur, kendisine terettüp eden hizmetlerde, halka karşı âmir durumunda olabilir.

İmam için cünne yani perde denmesi, halk adına düşmana muhatap olması, düşmanın eza ve istilasından halkı, askeriyle, tedbiriyle korumasından ileri gelir.

Bu mevzu üzerine geniş bilgi Hilâfet ve İmâret bölümünde gelecek (1702-1743) numaralı hadîsler).

1071 ٥- وعن أنس رضى اللّه عنه. [أنَّ فَتًى مِنْ أَسْلَمَ قَالَ يَا رَسُولَ اللّهِ:
إنِّي أُرِيدُ الْغَزْوَ وَلَيْسَ لِي مَالٌ أَتَجَهَّزُ بِهِ. قَالَ: ائْتِ فُلاَنًا فَإِنَّهُ كَانَ قَدْ تَجَهَّزَ

فَمرِضَ. فأتاهُ فقالَ: إنَّ رسولَ الله ﷺ: يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلاَمَ وَيَقُولُ: أَعْطِنِى الَّذِى تَجَهَّزْتَ بِهِ. فقالَ لأَهْلِهِ يَا فُلاَنَةُ أَعْطِيهِ الَّذِى تَجَهَّزْتُ بِهِ وَلاَ تَحْبِسِى عَنْهُ شَيْئاً مِنْهُ، فَوَاللّهِ لاَ تَحْبِسِي مِنْهُ شَيْئاً فَيُبَارَكَ لَكِ فِيهِ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

5. **(1071)**- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Eslem kabîlesinden bir genç: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben gazveye katılmak istiyorum, ancak gazve için gerekli techîzâtı temîn edecek malım yok!" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):*

— **"Öyleyse falancaya git. O hazırlık yapmıştı ama hastalandı (gelemeyecek)"** *dedi. Genç o adama gidip:*

"— Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sana selamı var, cihâd için hazırladığın techîzâtı bana vermeni söyledi" dedi. Adam, ismen çağırarak hanımına:

"— Hanım! cihad için hazırladığım teçhizâtı şu gence ver, onlardan hiçbir şeyi alıkoyup esirgeme, Allah'a kasem olsun, esirgemeden her ne verirsen hakkında mübârek kılınır" dedi." [Müslim, İmâret 134, (1894); Ebu Dâvûd, Cihâd 177, (2780)].

AÇIKLAMA:

Bu hadîs hayra sebep olmanın da hayır ve sevap olduğunu ifâde etmektedir. Ulemâ, hayır için hazırlanan bir malın, başka bir hayırda da harcanabileceğine, bu hadîsten delil çıkarmıştır. Nezir ederse, hayrı, nezrettiği şeyde harcaması gerekir. Ancak, şartlar, bu harcamayı nezrettiği şeyin dışında yapmasının daha hayırlı olacağını gösterirse, nezre rağmen hayrın sarf mahallini değiştirebilir, fakat nezir kefâreti öder. Böylece hayrını daha da artırmış olur.

1072 ٦- وعن سمرة بن جُندب رضى اللّه عنه قال: [أَمَّا بَعْدُ فإنَّ النَّبِىَّ ﷺ: سَمَّى خَيْلَنَا خَيْلَ اللّهِ تعَالى، وَكانَ يَأْمُرُنَا بِالجَمَاعَةِ إذَا فَزِعْنَا، وَالصَّبْرِ وَالسَّكِينَةِ إذَا قَاتَلْنَا]. أخرجه أبو داود.

6. **(1072)**- *Semure İbnu Cündeb* (radıyallahu anh) (bir gün) dedi ki: *"Emmâ ba'd, bilesiniz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) atlarımıza "Allah'ın atları"*

diye isim verdi. Bize, korktuğumuz zaman cemaat olmamızı, savaştığımız zaman da sabırlı ve sâkin olmamızı emrederdi." [Ebu Dâvûd, Cihâd 54, (2560).

AÇIKLAMA:

1- Emmâ ba'd, Arapça'da asıl mevzuya geçerken kullanılan bir tâbir olup dilimizde karşılığı mevcut değildir. Hatip hitab ederken, kâtip mektubunu yazarken, İslâmî âdabtan olan hamdale ve salvaleden sonra asıl konuya geçerken emmâ ba'd der veya yazar.

2- Atların *"Allah'ın atı" diye isimlendirilmesi, tefeül için olmalıdır. Hem de Allah yolunda cihadda kullanıldığı,esas bu maksadla beslendiği içindir. Atı besleyen, tımar eden, külfetini çeken kimse ona Allah'ın atı gözüyle bakınca nokta-i nazarı, ilgisi, sevgisi herhalde farklı olacaktır. Eşyaya verilen isim devamlı bir telkîn vesilesidir. Ata (veya hayırda da kullanılabilecek muâdili eşyaya) bu neviden isimler vermenin müstehab olacağı, mü'minin hayra olan niyyetine bu tesmiyenin ne kadar müessir olacağı açıkça görülmektedir.*

*Hadîs, Ebu Dâvud'*da: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), korktuğumuz zaman, atımızı Allah'ın atı diye isimlendirirdi"* şeklindedir. Şârihler, *"Korktuğumuzzaman"*tâbirini *"yardım istediğimiz zaman"* şeklinde anlamanın da uygun olduğunu belirtirler. Ancak ifâdede "fürsan(=süvâri)" kelimesinin hazfedilmiş olduğunu ve dolayısıyla ibarenin şöyle olması gerektiğine de dikkat çekilmiştir: يَافُرْسَانَ خَيْلِ اللّٰهِ *"...Ey Allah'ın atlarının süvarileri!..."* Nitekim, *Askerî*'nin el-Emsâl'inde, *Enes*'in bir rivâyetine göre; "Hârise İbnu'n-Nu'man: "Ey Allah'ın Resûlü, demiştir, şehîd olmam içinbana dua buyurun" Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) dua edivermiştir. Bir gün: "Ey Allah'ın atları binin" diye bir ses işitilmiştir. Hârise, ata binen ilk süvari ve şehîd olan ilk süvârî olmuştur". Burada *"Ey Allah'ın atları", Ey Allah'ın atlarının süvârileri* demektir.

Âzîmâbâdî, kaydettiği bâzı yorumlardan sonra hadîsin son kısmında kastedilen mananın şu olduğunu belirtir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) savaştığımız zaman cemaat olmamızı, sabır ve sükûnetimizi muhafaza etmemizi emrederdi"*.

1073 ٧– وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ: خَيْرُ الصَّحَابَةِ أَرْبَعَةٌ، وَخَيْرُ السَّرَايَا أَرْبَعُمِائَةٍ، وَخَيْرُ الجُيوشِ أَرْبَعَةُ آلاَفٍ، وَلَنْ يُغْلَبَ

اثْنَا عَشَرَ أَلْفًا مِنْ قِلَّةٍ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

7. **(1073)**- *İbnu Âbbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"En hayırlı arkadaş (grubu) dört kişiliktir. En hayırlı askerî birlik dörtyüz kişiliktir. En hayırlı ordu dörtbin kişidir. Oniki bin kişi, sayıca az diye mağlub edilemez."** [Ebu Dâvud, Cihâd 89, (2611); ; Tirmizî, Siyer 7, (1555); İbnu Mâce, Cihâd 25, (2827).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîste geçen arkadaştan murad, yolculuk sırasındaki arkadaştır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yalnız başına, "müsafirlik" mesafesini bulan (takribi 90 km) uzaklığa yola çıkmayı tavsiye etmez. Hatta iki kişiyi de tavsiye etmez. Üçe cevâz verir ise de bu hadîste arkadaş olarak dört kişilik grubun en iyi olacağını belirtmektedir. Bu tavsiye vecîbe ifâde etmez, az da çok da olabilir. *Gazâlî,* İhyâ'da dörtteki hikmeti şöyle açıklar: "Yolcu, sefer sırasında kendisini muhâfaza edecek birine muhtaçtır. Keza bazı ihtiyaçları için yol esnasında şuraya buraya gitme ihtiyacı da duyar. Şâyet üç kişi olsalar, ihtiyacı için ayrılacak olan tek başına gider. Bu durumda yanında ünsiyet edeceği biri olmayacağından ruhen sıkılır. İhtiyaçlar için iki kişi beraber çıksalar, eşyaların başında kalan, yalnız kalır. Bu hem tehlikelidir, hem de ruhuna sıkıntı verir. Öyle ise dörtten az olan bir ekip yol ihtiyacını yeterince karşılayamaz. Beşinci ise, ihtiyaçtan fazladır. Arkadaş çok olunca sohbet bile yapılamaz.

Şu halde, hadîste, en hayırlı arkadaş grubun dört olduğuna dâir delil mevcuttur. Hadîste "En hayırlı arkadaş dörttür" tabiri içinde, zımnen; dörtten az sayıdaki arkadaş grubunda da -hazer veya sefer halinde- hayır vardır" mânası mevcuttur. Ancak, Amr İbnu Şu'ayb'ın rivâyet ettiği bir hadîste "üç"ten az olan ekib için "şeytân" tâbiri kullanılmıştır: الرَّاكِبُ شَيْطَانٌ وَالرَّاكِبَانِ شَيْطَانَانِ وَالثَّلاَثَةُ رَكْبٌ **"*Bir yolcu şeytandır, iki yolcu iki şeytandır, üç yolcu bir ekiptir.*"**

Taberî der ki: *"Buradaki zecr (yasaklama), edeb ve irşâd zecridir, tahrîm zecri değildir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tek kişinin seyahatinde yalnızlıktan mütevellit mahzurlar olduğu için bunu yasaklamıştır, değilse, yalnızlık haram değildir".*

Gerçek şu ki, âlimler bu meselede farklı fetvalar vermişlerdir. İhtiyaca, şartlara göre yalnız olmak da gerekebilir. Nitekim casuslar, öncüler, haber toplayıcıların yalnız olması gerekmektedir.

2- Askerî birlik diye tercüme ettiğimiz seriyye sayısı *dörtyüz* civarında olan bir müfrezedir, ordunun bir bölümüdür. Aşağı yukarı günümüzün taburuna tekâbül eder. *İbrahim Harbî: "Seriyye, dörtyüz civarındaki süvarî birliğidir"* diye tarif etmiştir. Geceleyin yol alıp, gündüz gizlendiği için seriyye dendiği ifâde edilir. Çünkü serâ سَرَى "geceleyin yürüdü" demektir.

İbnu'l-Esîr, bu açıklamaya katılmaz. Ona göre: "Bu, sayısı dörtyüze ulaşan askerî bir birliktir, cem'i serâyâ gelir. Seriyye denmesi, bunların askerin en hayırlı kısmından seçilen bir hülâsa olmasındandır; "sırrî", nefîs demektir. Bu miktar bir müfrezeye seriyye denmesi (hareket kaabiliyetinin fazla olması sebebiyle) gizlice, hiç sır vermeden düşmana nüfûz etmesinden de olabilir".

İbnu Raslân şu açıklamayı yapmıştır:"Seriyye'nin hayırlısı dörtyüz"diye sınırlandırılması... Bedir ashâbının üçyüz küsur olmasından ileri gelebilir. Bu duruma göre, en hayırlı seriyye üçyüz-dörtyüz ile dörtyüz-beşyüz arasındaki seriyyedir."

3- *"Onikibin sayıca az diye mağlub edilemez"* sözü, bu sayı bir ordu için ideal miktardır. Bu miktardaki bir ordu düşman karşısında mağlup düşmüşse bunun mağlubiyet sebebi sayısının azlığından değildir. *Ebu Ya'lâ el-Mevsilî*'nin Müsned'inde"إذا صَبَرُوا وَاتَّقَوْا ..." ziyadesi vardır. Mâna şöyle olur: *"Sayısı onikibini bulan ordu sabreder ve takvaya riâyet ederse sayı azlığı sebebiyle mağlup düşmez".* Öyle ise bu sayıdaki bir İslâm ordusu mağlupsa "azlık"tan başka sebep aramak lazım: Sayıya güvenmek, şeytanın içlerine savaşı kazanacak güçte oldukları, şecaat sahibi bulundukları, fazlasıyla maddi kudrete sâhip oldukları hususunda attığı telkinler sonucu kendilerine fazla güvenerek (Allah'ı unutmak, alınması gereken birkısım tedbirleri ihmâl etmek) gibi. Nitekim *Huneyn Savaşı*'nda sayıları onikibin olan İslâm ordusu, çokluklarına ve sayılarına güvenmişler: *"Bugün bizi sayıca azlık mağlub edemez"* demişlerdi. Fakat ilk vehlede dağıldılar, sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gayreti ile toparlanıp galebe çaldılar. Ayeti kerime meâlen: **"Huneyn günü çokluğuyla böbürlenmiştiniz, size hiçbir faydası olmadı..."** (Tevbe 25) der.

Alimler bu hadîse dayanarak "Müslümanların adedi oniki bine ulaşınca, düşman sayılamayacak kadar çok da olsa cepheyi terketmek haramdır" demişlerdir. Bu konuyla ilgili olarak 1057 numaralı hadîsin açıklaması da görülmelidir.

1074 ٨- وعن أبى طلحة رضى الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إذَا ظَهَرَ عَلَى قَوْمٍ أقَامَ بِالْعَرْصَةِ ثَلاَثَ لَيَالٍ] أخرجه الخمسة إلا النسائى.

8. **(1074)**- *Ebu Talha* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir kavme galebe çalınca, (evler arasındaki) boş bir arsada üç gece ikâmet ederdi"*. [Buhârî, Cihad 185, Megâzî 7; Müslim, Cennet 78, (2875); Tirmizî, Siyer 3, (1551); Ebu Dâvûd, Cihâd 131, (2695)].

AÇIKLAMA:

Bu hadîste, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın askerî harekâtıyla ilgili mühim bir prensibini görmekteyiz: Fethedilen yerde üç gece ikâmet. Mühellib bunu: "Askerleri ve hayvanları dinlendirmek" için diye açıkladıktan sonra, "fethedilen yer düşmana ve gelip geçene karşı emniyetli ise" diye bir şart da belirtir. *İbnu'l-Cevzî* şöyle der: "Maksad galebenin tesirini artırmak, ahkâmı infâz etmek ve (gözdağı vererek aleyhte) toplanmayı azaltmaktır, sanki şöyle demektedir: "Haydi, kuvvetli olan, kendine güvenen buyursun, işte buradayız".

İbnu'l-Münîr de şu yorumu yapmıştır: "Bu kalıştan maksad, muhtemelen, meâsi işlenmiş olan bu bölgeye, zikrullah ve şeâir-i İslâmiyeyi izhâr etmek suretiyle mânevî bir ziyâfette bulunmaktır. Bu zikir ve şeâirin izharı mânevî bir ziyafet hükmüne geçerse bunun üç gün devam etmesi gerekir, zira ziyafetin müddeti üç gündür." Muhakkak ki her te'vilin bir vechi, bir haklılığı var.

1075 ٩- وعن عمران بن الحصين رضى الله عنهما قال: [كَانَتْ ثَقِيفُ حُلَفَاءَ لِبَنِي عُقَيْلٍ، فَأَسَرَتْ ثَقِيفُ رَجُلَيْنِ مِنْ أصْحَابِ رسول اللَّهِ ﷺ، وَأسَرَ أصْحَابُ رسولِ اللَّهِ ﷺ رَجُلاً مِنْ بَنِي عُقَيْلٍ وَأصَابُوا مَعَهُ الْعَضْبَاءَ فَأتَى عَلَيْهِ رسولُ الله ﷺ وَهُوَ فِي الْوَثَاقِ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ. فَقَالَ مَا شَأنُكَ؟ فَقَالَ بِمَ أخَذْتَنِي وَأخَذْتَ سَابِقَةَ الحَاجِّ؟ يَعْنِى الْعَضْبَاءَ. قَالَ أخَذْتُكَ بِجَرِيرَةِ حُلَفَائِكَ ثَقِيفَ. ثُمَّ انْصَرَفَ عَنْهُ فَنَادَاهُ يَامُحَمَّدُ، يَامُحَمَّدُ، وَكَانَ ﷺ رَفِيقاً رَحِيماً. فَرَجَعَ إلَيْهِ فَقَالَ: مَاشَأنُكَ؟ فَقَالَ: إنِّى مُسْلِمٌ. فَقَالَ: لَوْ قُلْتَهَا وَأنْتَ تَمْلِكُ أمْرَكَ

أَفْلَحْتَ كُلَّ الْفَلاَحِ، ثُمَّ انْصَرَفَ عَنْهُ فَنَادَهُ فَأَتَاهُ. فَقَالَ: مَا شَأْنُكَ؟ قَالَ: إِنِّى جَائِعٌ فَأَطْعِمْنِى، وَظَمْآنٌ فاسْقِنِى. قَالَ: هَذِهِ حَاجَتُكَ فَافْتُدِى بِرَجُلَينِ. قَالَ: وَأُسِرَتِ امْرَأَةٌ مِنَ الأَنْصَارِ وَأُصِيبَتِ الْعَضْبَاءُ فَكَانَتِ الْمَرْأَةُ فِى الْوَثَاقِ. فَكَانَ الْقَوْمُ يُرِيحُونَ نَعَمَهُمْ بَيْنَ يَدَىْ بُيُوتِهِمْ فَانْفَلَتَتْ ذَاتَ لَيْلَةٍ مِنَ الْوَثَاقِ فَأَتَتِ الإِبِلَ، فَجَعَلَتْ إِذَا دَنَتْ مِنَ الْبَعِيرِ رَغَا فَتَتْرُكُهُ حَتَّى انْتَهَتْ إِلى الْعَضْبَاءِ فَلَمْ تَرْغُ وَهِىَ نَاقَةٌ مُنَوَّقَةٌ: أى مُدَرَّبَةٌ، وَرُوِىَ مُدَرَّبَةٌ، وَرُوِىَ مُجَرَّسَةٌ. قَالَ: فَقَعَدَتْ فِى عَجُزِهَا ثُمَّ زَجَرَتْهَا فَانْطَلَقَتْ وَنَذِرُوا بِهَا فَطَلَبُوهَا فَأَعْجَزَتْهُمْ. قَالَ: وَنَذَرَتْ لِلّهِ تعالى إِنْ نَجَّاهَا اللّهُ عَلَيْهَا لَتَنْحَرَنَّهَا. فَلَمَّا قَدِمَتِ الْمَدِينَةَ: رَآهَا النَّاسُ فقالُوا: الْعَضْبَاءُ نَاقَةُ رسولِ اللّه ﷺ. فَقَالَتْ: إِنَّهَا نَذَرَتْ إِنْ نَجَّاهَا اللّهُ تعالى عَلَيْهَا لَتَنْحَرَنَّهَا. فَأَتَوْا رسولَ اللّهِ ﷺ فَذَكَرُوا ذٰلِكَ لَهُ. فقالَ: سُبْحَانَ اللّهِ؟ بِئْسَمَا جَزَتْهَا، نَذَرَتْ إِنْ نَجَّاهَا اللّهُ تعالى عَلَيْهَا لَتَنْحَرَنَّهَا. لاَ وَفَاءَ لِنَذْرٍ فِى مَعْصِيَةٍ، وَلاَ فِيمَا لاَ يَمْلِكُ ابْنُ آدَمَ]. أخرجه مسلم وأبو داود، وأخرجه الترمذى منه طَرَفاً يسيراً.

«المُدَرَّبَةُ» مخرّجة المؤدّبة التى أَلِفتِ الركوب وَعُوِّدت المشى فى الدروب.
«وَالْمُجَرَّسَةُ» بالجيم والسين المهملة: المجربة المدربة فى الركوب والسير.

9. **(1075)-** *İmrân İbnu'l-Husayn* (radıyâllahu anhümâ) anlatıyor: *''Sakîf, Benî Ukayl'ın müttefiki idi. Sakîfliler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabından iki kişiyi esir ettiler. Buna mukabil müslümanlar da Benî Ukayl'dan bir kişiyi esir ettiler, adamla birlikte Adbâ adlı deveyi de ele geçirdiler. Adam bağlı halde iken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanına geldi. Adam:*

"— Ey Muhammed!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"— Ne istiyorsun?" *diye sordu:*

"— Beni niye yakaladınız, Hacıları geçene (yani Adbâ'ya) niye el koydunuz?" dedi:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) meseleyi büyütmek için:

"— Seni müttefiklerin olan Sakîf'in cinayetinden dolayı yakaladım!" *cevabını verdi, sonra oradan ayrılıp gitti. Adam tekrar seslenerek:*

"— Ey Muhammed! Ey Muhammed!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) merhametli ve nezâketli idi. Adama dönerek:

"— Ne istiyorsun?" *dedi. Adam:*

"— Ben müslümanım!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

— **"— Sen bunu, daha önce, kendi umuruna mâlik iken söylemiş olsaydın, tamamiyle kurtulurdun"** *dedi ve adamdan uzaklaştı. Adam tekrar:*

"— Ey Muhammed, ey Muhammed!" diye bağırdı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) geri gelerek:

"— Ne istiyorsun?" *dedi. Adam:*

"— Açım, doyur beni, susadım, su ver bana!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"— Hacetin bu mu?" *dedi. Adam öbür iki kişiye mukabil fidye yapıldı".*

Râvi İmrân sözüne şöyle devam etti: "Ensâr'dan bir kadın esir edildi. Adbâ dahi ele geçirildi. Kadın bağa vurulmuştu. Halk develerini evlerinin önünde dinlendiriyorlardı.

Bir akşam bu kadın ipten boşanarak develerin yanına geldi. Kadın deveye yaklaştı mı deve böğürüyordu. O da birini bırakıp öbürüne yaklaşıyordu. Sonunda Adbâ'ya yaklaştı. Bu böğürmedi.

Râvî der ki:"Bu pişkin bir deve idi" -bir rivâyette: "O terbiyeden geçmiş bir deve idi denmiştir. Ebu Dâvûd'da: "Uysal" bir deve denmiştir-. Kadın devenin arkasına bindi, hayvanı sürüp yola revân oldu.

Kadının kaçtığını hissettiler, arayıp taradılar, ama bulamadılar. Kadın, Allah kendisine kurtulma nasib ederse, deveyi Allah için kurban etmeyi adadı. Medine'ye gelince, halk onun kurtulduğunu görünce: "Adbâ, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın devesi!" diye bağrıştı. Kadın:

"— Ben nezretmişim. Allah beni kurtarırsa onu kurban edeceğim diye!"dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelip bu durumu haber verdiler. O:

"— Sübhânallah! Hayvancağıza ne kötü mükâfaat vermiş: Allah onu, bunun üzerinde kurtarırsa o tutup bunu kesecek ha! Olacak şey mi? Hayır! günah olan bir nezre uyulmaz, şahsen sâhip olmadığı bir şey üzerine yaptığı nezre de uymaz!"*dedi"*. [Müslim, Nüzûr 8, (1641); Ebu Dâvud, Eymân 28, (3316)].

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) düşmanla olan münasebetlerini, devrinin harp kaidelerine göre yürütmüştür. Esîr edilen müslümanları kurtarabilmek için, o da düşman taraftan -ve burada olduğu üzere- düşmanın müttefikinden bazılarını esir almıştır. Nitekim, esir müslümanların kurtarılmasında fidye edilmiştir.

2- İkinci vak'ada Ensâr'dan esir edilen kadın,*Ebû Zerr Gifârî* (radıyallahu anh) hazretlerinin hanımıdır.

3- Adbâ, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın devesidir, kaliteli, kapasiteli, iyi yetiştirilmiş bir devedir. Hızlı koşmasıyla meşhurdur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona binerek katıldığı deve yarışmalarında hep kazanırdı. Rivâyette geçen "Hacıları geçen" tâbiri devenin bu vasfını belirtir. Muhtemelen, hac kâfilelerinde başkasına ön vermeyip en önde yer almakla temâyüz ettiği için bu vasıf deveye verilmiş olabilir. Rivâyetten de anlaşılacağı üzere deve aslen *Benî Ukayl*'den birine âittir, ancak sonradan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a intikal etmiştir. Rivâyetlerde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *Kasvâ* ve *Ced*'a adında başka develerinin de ismi geçer. Ancak bunlar aynı devenin farklı isimleri mi, ayrı ayrı üç deve mi ihtilâf edilmiştir. Şurası muhakkak ki, o zamanın şartlarında bir ailenin birden fazla devesi olması lüks ve israf değildir, normaldir.

4- *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) "Ben müslümanım" diyen esire:* **"Bu sözü, daha önce, kendi umuruna mâlik iken söylemiş olsaydın, tamamiyle kurtulurdun"** *demekle şunu ifâde etmiştir: "Esir olmazdan önce müslüman olsaydın, seni ne esir eder, ne de malını ganimet olarak alırdık. Ama şimdi kısmî bir kurtuluşa erdin. Artık seni öldürüp öldürmemekte muhayyer değiliz, hayatın garanti altında, fakat esir olarak tutmak, bağışlamak veya fidye mukabili bırakmakta muhayyeriz, mal iddiasında da bulunamazsın."*

Bu cevap Islâm'ın harp hukukuyla ilgili bir hükmünü beyan etmektedir: Bir esirin müslüman olması ganîmet sahiplerinin onun üzerindeki haklarını düşürmüyor, önceki mallarına istihkak kazandırmıyor. Esîr olmazdan önce müslüman olan, ganîmet malı olmaktan kurtulur.

5- Bu rivâyet *Müslim* ve *Ebu Dâvud*'da *nezir* yani *adak*la ilgili bölümde kaydedilmiştir. Çünkü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, rivâyetin en sonunda kaydedilen sözü nezirle ilgili mühim iki esas vazetmektedir:

1) Günah olan bir şeyi işlemek üzere yapılan nezre uyulmaz. Yani, şarap içmek, zina yapmak, anne-babaya itaatsizlik etmek gibi dinin yasakladığı amelleri yapmak üzere edilen nezirler bâtıldır. Bunlara "nezirdir" diye uyulmaz. Bu çeşit nezirlere uymayan kimseye yemin kefâreti de gerekmez. *Ebu Hanîfe, Şâfiî, Mâlik* hazretleri *Dâvud-ı Zâhirî* ve cumhur-u ulemâ bu hükümde birleşirler. Sâdece *Ahmed İbnu Hanbel,* bir başka hadisle istidlâl ederek bu durumda yemîn kefâreti vermek gerektiği görüşündedir. Mezkur hadîsi *Hz. Aişe* rivâyet etmiştir: لاَ نَذْرَ فِى مَعْصِيَةٍ وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةُ يَمِينٍ yani: **"Günah amele nezredilmez, (edilmişse ifa edilmez, kefârette bulunulur,) kefareti de yemin kefâretidir".** Muhaddisler bu rivâyetin zayıf olduğunda ittifak ederler.

2) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu hadîste beyan ettiği ikinci hüküm: "*Kişi, sâhip olmadığı bir şeye nezrederse uyulmaz (batıldır)*" ifadesidir. Yani nezir yapan birisi nezrini kendi mülkünde olmayan birşeye izâfe ederse demektir. Sözgelimi "Allah hastama şifa verirse falancanın kölesini azâd edeceğim" veya "elbisesini veya evini tasadduk edeceğim" demesi gibi.

Ancak, o anda zimmetinde olmayan bir mala izâfeten nezirde bulunursa bu nezir sahîhtir, borçlanmış olur. Sözgelimi: "Allah hastama şifa verirse Allah için bir köle azad edeceğim" dese, o sırada kölesi veya köleyi satın alabilecek bir malı olmasa bile nezri sahîh olur, hastası iyileştiği takdirde bir köle azad etmesi gerekir.

6- Bu hadîsten, kadınların, dâru'l-harpten dâru'l-İslâm'a hicret, kötülük yapmak isteyenlerden kaçma gibi zarurî durumlarda tek başına yola çıkabileceği hükmü çıkarılmıştır. Bilindiği üzere şeriât-ı garrâmız, kadınların "sefer mesâfesine" yalnız başlarına yolculuk yapmasına cevaz vermez, yanında, kocası veya nikah düşmeyen bir mahremi bulunacaktır. Bu rivayetten kadının belirtilen zarurî hallerde seyahat yapabileceği hükmüne varılmıştır.

7- *İmam Şâfiî* ve bazı âlimler bu hadîsten hareketle: *''Küffâr, müslümanların malını ganimet olarak aldıkları takdirde, bu mala onlar temellük edemezler, yani müslümanlar o malı tekrar ele geçirecek olsalar, eski sâhibine verilir, müslümanların ganimeti sayılmaz''* demiştir. Çünkü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) **''Kişi sâhip olmadığı bir şey üzerine yaptığı nezre uymaz''** diyerek, kadının bindiği Adbâ'nın kadına ait olmadığını ima etmiş olmaktadır. Ancak Ebu Hanîfe ve diğer fakihler ehl-i küfür, müslümanların malını yağmalayıp ganimet yaptıkları takdirde, onların mülkü sayılacağı görüşündedirler.

1076 ١٠ – وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [المُشْرِكُونَ أَرَادُوا أَنْ يَشْتَرُوا جَسَدَ رَجُلٍ مِنَ المُشْرِكِينَ فَأَبَى رسولُ اللهِ ﷺ أَنْ يَبِيعَهُمْ] أخرجه الترمذى.

10. **(1076)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *''Müşrikler, bir müşrikin cesedini parayla satın almak istediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunun para ile satılmasına karşı çıktı.''* [Tirmizi, Cihâd 35, (1715).]

AÇIKLAMA:

Burada müşriklerin para vererek almak istedikleri belirtilen cesed, *Nevfel İbnu Abdillah İbni'l-Muğîre*'ye aittir. Bu herif, Hendek savaşı sırasında büyük bir cür'etle hendeği atlayıp müslümanlar tarafına geçmeyi becermişti, ancak hemen gebertildi. Mekkeliler, onun cesedini ''para vererek satın alma''yı teklif ettiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu işitince: لاَ حَاجَةَ لَنَا بِثَمَنِهِ وَلاَ جَسَدِهِ **''Bizim ne onun cesedine, ne de cesedinden gelecek paraya ihtiyacımız var'** buyurmuş ve cesedin teslim edilmesini söylemiştir. Halbuki, Mekkeliler bu cesed için onbin dirhem teklif etmişlerdi.

İslâm fukahâsı bu ve benzeri hadîslere dayanarak müşriklerin cîfelerinin para mukabili satılmasının câiz olmadığı hükmünü ortaya koymuşlardır. ''Cîfe satışı, cîfeye mukabil para alınması caiz değildir, çünkü ölmüştür, ölüye temellük etmek, ona mukâbil bir ivaz almak câiz değildir'' derler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), cîfe ve putların satılmasını haram kılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BAB
CİHADLA İLGİLİ TEFERRUAT
Bu babta dört fasıl vardır

BİRİNCİ FASIL
EMÂN VE SULH

İKİNCİ FASIL
CİZYE VE CİZYE İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

ÜÇÜNCÜ FASIL
GANİMETLER VE FEY

DÖRDÜNCÜ FASIL
ŞÜHEDÂ

BİRİNCİ FASIL

EMAN VE SULH

1077 ١- عن عثمان بن أبى حازم عن أبيه عن جده صخر رضى الله عنه: [أَنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ غزَا ثَقِيفاً، فَلَمَّا سَمِعَ بِذٰلِكَ صَخْرٌ رَكِبَ فِي خَيْلٍ يُمِدُّ رسولُ اللّهِ ﷺ فَوَجَدَهُ وَقَدِ انْصَرَفَ وَلَمْ يَفْتَحْ فَجَعَلَ صَخْرٌ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ حِينَئِذٍ عَهْدَ اللّهِ وَذِمَّتَهُ أَنْ لاَ يُفَارِقَ الْقَصْرَ حَتَّى يَنْزِلُوا عَلَى حُكْمِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَلَمْ يُفَارِقْهُمْ حَتَّى نَزَلُوا عَلَى حُكْمِ رسولِ اللّهِ ﷺ، فَكَتَبَ إِلَيْهِ صَخْرٌ: أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ ثَقِيفاً قَدْ نَزَلُوا عَلَى حُكْمِكَ يَارسولَ اللّهِ، وَإِنِّى مُقْبِلٌ بِهِمْ فى خَيْلٍ. فَأَمَرَ رسولُ اللّهِ ﷺ بِالصَّلاَةِ جَامِعَةً. فَدَعَا لِأَحْمَسَ عَشْرَ دَعَوَاتٍ: اللَّهُمَّ بَارِكْ لأَحْمَسَ فِي خَيْلِهَا وَرَجْلِهَا، وَأَتَاهُ الْقَوْمُ فَكَلَمَهُ الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ. فَقَالَ يارسولَ اللّهِ: إِنَّ صَخْراً أَخَذَ عَمَّتِي وَقَدْ دَخَلَتْ فِيما دَخَلَ فِيهِ الْمُسْلِمُونَ فَدَعَاهُ فَقَالَ: يَاصَخْرُ إِنَّ الْقَوْمَ إِذَا أَسْلَمُوا فَقَدْ أَحْرَزُوا دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ فَادْفَعْ إِلى الْمُغِيرَةِ عَمَّتَهُ فَدَفَعَهَا إِلَيْهِ، وَسَأَلَ نبيَّ اللّهِ ﷺ: مَاءً كَانَ لِبَنِي سُلَيْمٍ قَدْ هَرَبُوا عَنِ الإِسْلاَمِ وَتَرَكُوا ذٰلِكَ الْمَاءَ فَقَالَ: أَنْزِلُ فِيهِ أَنَا وَقَوْمِى فَأَنْزَلَهُ. وَأَسْلَمُوا، يَعْنِى بَنِى سُلَيْمٍ. فَأَتَوْا صَخراً وَسَأَلُوهُ أَنْ يَدْفَعَ إِلَيْهِمْ ذٰلِكَ الْمَاءَ فَأَبَى. فَأَتَوْا النَّبِيَّ ﷺ فَقَالُوا: يارسُولَ اللّهِ قَدْ أَسْلَمْنَا فَأَتَيْنَا صَخْراً لِيَدْفَعَ إِلَيْنَا مَاءَنَا فَأَبَى عَلَيْنَا فَدَعَاهُ: فَقَالَ يَاصَخْرُ إِنَّ الْقَوْمَ إِذَا أَسْلَمُوا أَحْرَزُوا دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ فَادْفَعْ إِلَيْهِمْ مَاءَهُمْ.

قَالَ: نَعَمْ يَارسولَ اللّهِ؛ وَرَأَيْتُ وَجْهَ رسولِ اللهِ ﷺ يَتَغَيَّرُ عِنْدَ ذٰلِكَ حُمْرَةً

حَيَاءً مِنْ أَخْذِ الْجَارِيَةِ، وَأَخْذِهِ الْمَاءَ]. أخرجه أبو داود.

1. **(1077)**- *Osman İbnu Ebî Hâzım,* babası vasıtasıyla dedesi Sahr (radıyallahu anh)'dan rivâyet ediyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Tâif'e karşı gazveye çıkmıştı. Sahr bunu işitir işitmez Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a imdâd etmek üzere bir grup atlıyla hareket etti. Ancak, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı fetih yapmadan geri dönmüş buldu. Sahr, o gün Allah'a yemin ederek: "Şu Kasr, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hükmüne boyun eğmedikçe kuşatmayı kaldırmayacağım" dedi ve oradan ayrılmadı. Nihâyet içeridekiler Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hükmüne boyun eğdiler. Sahr, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a şöyle yazarak durumu bildirdi: "Emmâ bâd: Ey Allah'ın Resûlü! Sakif senin hükmüne boyun eğmiştir. Ben, onları süvariler arasında getiriyorum".*

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "Essalâtu Câmiatun" diye nida edilmesini emretti[14]. Kahraman (yani Sahr) için: **"Rabbim, şu kahramana atlarını, adamlarını mübârek kıl!"** *diye on kere dua etti.*

Derken halktan bir grup Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına geldi. Muğîre İbnü Şu'be söz alıp: "Ey Allah'ın Resûlü! Sahr, halamı yakaladı. Halbuki halam müslümanların girdiği şeye (imana) girmişti" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onları çağırıp:

"–Ey Sahr, bir kavm müslüman oldu mu, artık kanlarını da mallarını da, korumuş olurlar. Muğîre'ye halasını iade et!" *dedi. O da kadını ona iâde etti.*

Sahr, Benî Süleym'e ait olan bir suyu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den istedi. Benî Süleym, İslâm'dan kaçarak bu suyu terketmişti. Sahr: "Ey Allah'ın Resûlü beni ve kavmimi oraya yerleştir!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"Pekâla!"** *dedi ve onu oraya yerleştirdi.*

Sonra Süleymîler müslüman oldular ve Sahr'a gelip suyu kendilerine iade etmesini söylediler. Sahr, buna imtina edince Süleymîler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a başvurdular:

---

14) "es-Selâtu Câmi'atun" henüz ezan yokken, namaz vaktinde, cemaati toplamak için başvurulan nidâ idi. "Namaz toplayıcıdır" demektir.

"— Ey Allah'ın Resûlü, biz müslüman olduk, suyumuzu iâde etmesi için Sahr'a geldik. O imtina edip vermedi" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Sahr'ı çağırttı. Gelince:

"— Ey Sahr, bir kavm müslüman olunca mallarını ve kanlarını korurlar, bunlara sularını geri ver!" *diye emretti. Sahr:*

"— Başüstüne ey Allah'ın Resûlü!" dedi.

Râvi der ki: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yüzünün bu sırada suyu Sahr'dan geri almaktan duyduğu haya sebebiyle genç kızın yüzü gibi kızardığını gördüm". [Ebu Dâvud, Harâc 36, (3067)].

AÇIKLAMA:

1- Hicrî sekizinci senenin şevval ayında cereyan eden *Taif'in fethiyle* ilgili bir vak'a anlatılmaktadır. *Sahr, Ebu Hazm Sahr İbnu'l-Ayle İbni Abdillah el-Becelî el-Ahmesî'dir.* Kûfe'de yerleşmiştir, Begavî, "Sahr'ın bundan başka rivayeti yok" der.

2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *Sahr*'a suyu geri vermesini söylemesi, hukuki bir vecîbe olarak değil, gönüllerini hoş etmek içindir. Zira fıkhen, esas şudur: Kâfir, malını bırakıp kaçınca ele geçirildi mi artık bu, fey olur. Bir kere fey oldu mu ona Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) temellük eder. Burada da öyle olmuş, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) suyu Sahr'a bağışlamıştı, artık bu mülkün, müslüman olmalarıyla onlara geçmesi mümkün değildi. Ancak, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), suyu, Sahr'ın rızasıyla ondan alarak, eski sâhiplerine, onların İslâm'a kazanılması, dine bağlılıklarının artırılması için iâde etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın suyu iâde emrinin bu mâhiyette olduğunun en iyi delili, emri verirken yüzünün kızarmasıdır. Bu emirle Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), aslında fıkhî bir hukukun iadesini emretmemiş, bir atıfette bulunmasını söylemiştir. Sahr (radıyallahu anh) da bu emri hemen yerine getirmiştir.

Muğîre İbnu Şu'be'nin halasını iâde emri de bu mahiyette olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim, Huneyn savaşında ele geçirilen Huneynli kadınlar da âilelerine, karşılıksız iâde edilmeye Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından teşvîk edilmiş ve bunda muvaffak olunmuştur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), çok sayıdaki askerin rızasını alarak, gönül hoşluğuyla bu meselenin halline hususî

gayret göstermiştir. Keza Müreysî gazvesinde ele geçirilen Beni Müstalik esirleri de bu yolla bağışlanarak gönülleri kazanılmıştır.

1078 ٢- وعن يزيد بن عبد الله قال: [كُنَّا بِالْمِرْبَدِ بِالْبَصْرَةِ فَإِذَا رَجُلٌ أَشْعَثُ الرَّأْسِ بِيَدِهِ قِطْعَةُ أَدِمٍ أَحْمَرَ. فَقُلْنَا كَأَنَّكَ مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَةِ؟ فَقَالَ أَجَلْ. قُلْنَا: نَاوِلْنَا هٰذِهِ الْقِطْعَةَ الأَدَمَ الَّتِي فِي يَدِكَ. فَنَاوَلَنَا فَإِذَا فِيهَا: مِنْ مُحَمَّدٍ رسولِ اللّهِ ﷺ إِلَى بَنِي زُهَيرِ بنِ قَيْسٍ: إِنَّكُمْ إِنْ شَهِدْتُمْ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ وَأَنَّ مُحَمَّداً رسولُ اللّهِ وَأَقَمْتُمُ الصَّلاَةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَأَدَّيْتُمُ الْخُمُسَ مِنَ الْمَغْنَمِ وَسَهْمَ رسولِ اللّهِ ﷺ وَسَهْمَ الصَّفِيِّ أَنْتُمْ آمِنُونَ بِأَمَانِ اللّهِ تَعَالَى وَرَسُولِهِ. فَقُلْنَا: مَنْ كَتَبَ لَكَ هٰذَا؟ قَالَ: رسولُ اللّهِ ﷺ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

2. **(1078)**- *Zeyd İbnu Abdillah* anlatıyor: *"Biz Basra'da Mirbed denen yerde idik. Saçları dağınık, bir adam geldi, elinde kırmızı renkli bir deri parçası vardı. Kendisine: "Köylüsün galiba?" dedik.*

"— Evet!" dedi.

"— Elindeki şu deri parçasını bize ver (de ne var bir bakalım)!" dedik... Hemen alıp içindekini okuduk. Şu yazılı idi: **"Allah'ın Resulü Muhammed'den Benî Züheyr İbnu Akyaş'a. Siz, şâyet Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet eder, namaz kılar, zekat verir, ganîmetten beşte biri, Peygamberin hissesini ve 'safiyy payı'nı edâ ederseniz, sizler Allah ve Resûlü'nün emânıyla emniyette olursunuz."**

Biz: "Bu mektubu size kim yazdı?" diye sorduk. "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)!" dedi." [Ebu Dâvûd, Harac 21, (2999); Nesâî, Fey 1, (7, 134)].

AÇIKLAMA:

1- Ebu Dâvud bu hadîsi *"safiyy payı"* üzerine açtığı bir babta kaydeder.

Safiyy payı nedir? İbnu'l-Esîr, en-Nihâye'de: *Safiyy*'i: "Ordu komutanının, taksimden önce ganîmetten kendisi için ayırdığı şey" diye târif eder. Safiyye de

denir, cem'i sefâyâ gelir. *Hz. Aişe*, Safiyye (radıyallahu anhâ) validemiz için: كَانَتْ صَفِيَّةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا مِنَ الصَّفِيِّ demiştir. Yani: *"Safiyye, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın (ganimetten şahsına hususî olarak) seçtiği şey idi".Çünkü Hayber savaşında elde edilen esirlerden biri idi. Zülfikâr adlı kılıcın da Bedir savaşında bu şekilde alındığı belirtilir.*

Tîbî, ganimetten, taksimden önce böyle bir pay alma hakkının Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ait olduğunu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sonra arkadan gelen imamlardan hiçbirine böyle bir hak tanınmadığını belirtir. el-Hidâye'de, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zırh, kılınç, câriye gibi bâzı ganimet mallarından safiyy payı aldığı belirtilmiştir. Aynî, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatından sonra bunun kalkması sebebiyle Dört Halife'den hiç birinin safiyy almadığını belirtir.

Ebu Dâvûd'da, aynı babta kaydedilen bir başka rivâyette, *Katâde*, safiyy payı hakkında şu bilgiyi verir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gazve yaptığı zaman kendisinin sehm-i sâfi'si vardı. Onun dilediği şeyden alırdı. Safiyye (radıyallahu anhâ) validemiz bu sehm'dendi. Gazveye Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizzat katılmazsa, bu pay ona ayrılırdı, ancak bu durumda seçme hakkı yoktu. (Ne ayrılmışsa onu kabul ederdi)"* (Bak: 1125. Hadîs).

2- Mirbed: Basra'nın en meşhur, en güzel mahallesi olduğu belirtilir.

3- Ganimet ve Fey: Bu vesile ile, cihad bahsinde sıkça gecen bu iki tabirin de açıklanmasında fayda var:

Alimler *"gânimet"* ve *"fey"*'in tarifinde ihtilâf ederler, ikisi bir mi, ayrı mı?

Atâ İbnu Sâib'e göre, *ganîmet*: Müslümanların müşrikere galebe çalarak zor yoluyla onlardan elde ettikleri malın ismidir. Ele geçirilen arâzi ise, o "fey"'dir.

Süfyânu's-Sevrî'ye göre: *"Ganimet:* Küffâr'ın malından savaşla zor yoluyla alınan maldır. Bu beş hisseye ayrılır. Dört hissesi savaşa katılanlara âittir.

Fey ise: Savaşmaksızın sulh yoluyla küffârdan alınan maldır. Bunda humus (beşte bir) yoktur. *Fey*, Allah'ın zikrettiği kimselere aittir (Haşr 6-7).

Bu hususta şu görüşler de ileri sürülmüştür:

★ *Ganimet*, küffarın malından kahr ve galebe yoluyla zorla elde edilen maldır.

Fey de üzerine at ve deve sürülmeksizin elde edilen maldır: Öşür, cizye, sulh ve barış yoluyla elde edilen emvâl gibi.

★ Fey de ganimet de aynı şeyi ifâde eder, aynı şey için kullanılan iki farklı isimdir.

Ulemânın umûmiyetle benimsediği gerçek şu ki: *"Fey"* ve *"ganimet"* farklı şeylerdir. *Fey:* Küffâr'dan at ve deve kullanmadan alınan mallardır. Ganimet ise at ve süvari kullanarak, savaşarak kahr ve galebe yoluyla zorla alınan mallardır. Ganimete Cenâb-ı Hakk şu âyette yer vermiştir. "**...Ele geçirdiğiniz ganîmetin beşte biri Allah'ın, Peygamber'in, yakınlarının, yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır**" (Enfal 41). Müfessirler çoğunlukla, "Allah'ın" tâbirinin, teberrüken başlangıç kelimesi olarak kullanıldığını, bunun ayrı bir pay olmadığını söylemiştir. Öyle ise Allah ve Resûlü'nün payı tek bir paydır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sonra, ganimetteki (veya fey'deki) "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın payı" ne olacak? Alimler bu hususta da farklı görüşler ileri sürmüştür. Ahmed İbnu Hanbel ve Şafiî hazretleri bunun, günümüzde amme hizmetlerinde ve İslâm'ı kuvvetlendirecek işlerde harcanması gerektiğini söylemişlerdir. *Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in bu hisseyi, at ve silâha harcadıkları rivâyet edilmiştir. *Katâde:* "Halîfe'ye âittir" demiştir.

Ebu Hanîfe merhum: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ganimetteki hissesi, vefatından sonra, hums'a iâde edilir ve hums beşe değil, dörde taksim edilir"* demiştir. Bu dört kalem: "Yakınları, yetimler, miskinler, yolcular"dır. "Yakınları" tâbiri, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in akrabalarını kastedеr. Bunlar hususunda da ihtilâf edilmiştir:

★ Bütün Kureyşîlerdir,

★ Sadaka helal olmayanlardır,

★ Benî Hâşim'dir.

★ Benî Hâşim, Benî Abdilmuttalib'tir, bunların kardeşleri bile olsalar Benî Nevfel ve Benî Abdi Şems'e birşey verilmez (*Şafiî*).

Keza "yakınları'nın hissesi bugün sâbit mi değil mi? Bu da ihtilaflıdır. Çoğunluk sabit olduğuna kânidir: "Humsu'l-Hums'tan fakir ve zengin olanlarına kadına bir, erkeğe iki olarak verilir" demişlerdir. *İmam Mâlik*, ve *Şâfiî* hazretleri bu görüştedir.

Ebu Hanîfe merhum, sâbit olmadığı kanaatindedir.

Hanefiler: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hissesi ile "yakınları'-'nın (zevi'l-Kurbâ) hissesi humsa iâde edilir ve ganimetin beşte biri üç kısma ayrılır: "Yetimler, miskinler ve yolcular için" demişlerdir.

"Sâbittir" diyenlerin delili, meselenin Kur'ân ve sünnette gelmiş, dört halife zamanında da aynen uygulanmış olmasıdır. Üstelik halifeler bu payı verirken zengin-fakir ayrımı yapmamış, fakire daha çok verme cihetine gitmemiştir. Çünkü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "zevi'l-kurbâ" hissesini dağıtırken, çok zengin olmasına rağmen Abbâs'a da vermişti.

Hums'tan bir pay "yetimlere"'dir. Yetim, babası olmayan büluğa ermemiş müslüman çocuktur, muhtaç iseler bunlara verilir.

Miskinler: Fakir ve ihtiyaç sâhibi müslümanlardır.

Yolculara gelince bu uzaktan gelmiş yolcudur. Memleketinde malı olsa bile, yolculuk halinde ihtiyacı varsa, ona da humus'tan ödeme yapılır.

Ganimetin geri kalan dört hissesi savaşa katılanlara dağıtılır. Atlı üç hisse alır: Biri kendisi, ikisi atı için. Piyâde olan tek hisse alır. Bu cumhûrun görüşüdür.

Savaşa kadın ve köle ve çocuklar da katılmış ise bunlar taksimden muayyen bir pay almazlar, takdire kalmış olarak komutanca bir bahşîşte bulunulur. İstila edilen yerlerdeki akâr da, menkul gibi taksim edilir.

Müslümanlardan biri bir müşrik öldürecek olursa selbi (müşriğin üzerindeki silah elbise ve serveti) öldürene âittir, paylaşmaya dahil edilmez.

Komutan, şecaat ve farklı gayret gösteren askerleri husus şekilde mükâfaatlandırılabilir, bu câizdir. Söz konusu mükâfaat nereden verilmeli? sorusu, alimleri farklı cevaplara sevketmiştir: Bazıları Humsu'l-Hums'taki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hissesinden demiştir. *İbnu'l-Müseyyeb* ve *Şâfiî* hazretleri bu görüştedir. Bazıları: "Bu, ganimetten hums alındıktan sonra, gâzilerin hissesi olarak geri kalan dört hisseden verilir" demiştir. *İshak İbnu Râhuye ve Ahmed İbnu Hanbel* bu görüştedir.

Bir grup âlim de: "Mükâfaat, ganimetin tamamından, taksimden önce, tıpkı selb'in öldürene verilmesi gibi, ayrılır, geri kalan taksim edilir" demiştir.

Fey'e gelince, buna, daha önce belirtildiği gibi, ehl-i küfürden savaşsız alınan mallar girer:

★ Sulh anlaşması şartına uygun olarak alınanlar,

★ Cizye olarak alınanlar,

★ Ticaret için daru'l-İslâm'a girenlerden alınan gümrük vergileri,

★ Dâr-ı İslâm'da ölüp vârisi olmayanların malları, vs.

Fey malında tasarruf hakkı, sağlığında sâdece Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e aitti. *Hz. Ömer* şöyle demiştir: *"Cenâb-ı Hakk, fey' de tasarruf hakkını sâdece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a tanımıştır, ondan sonra kimseye bu hak tanınmamıştır"* ve şu âyeti okumuştur. (Meâlen): **"Ey iman edenler onların mallarından Allah'ın peygamberine verdiği şeyler için siz ne at ve ne de deve sürdünüz, fakat Allah peygamberlerine, dilediği kimselere karşı üstünlük verir. Allah herşeye kâdirdir"** (Haşr 6). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) fey'den bakımıyla mükellef olduğu ailesine yıllık nafakaları için harcar, geri kalanı da "Allah malı" olarak at ve silaha harcardı.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sonra, fey'in harcanacağı yerler hususunda âlimler farklı görüşler ileri sürmüştür: Bir kısmı : "Bu imamlara aittir" demiştir.

İmam Şâfiî'nin iki farklı görüşü vardır:

1- İsimleri divanda yazılı olan savaşçılara aittir. Çünkü, düşmanı korkutmada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yerini bunlar almıştır.

2- "Müslümanların amme hizmetlerine aittir, önce savaşçılara ihtiyaçlarını görecek şekilde ödenir, sonra ehemmiyet sırasına göre, amme işlerine harcanır" demiştir.

Fey'in beşe bölünmesi hususunda da ihtilaf edilmiştir. *Şâfiî* hazretleri: *"Beşe ayrılır, beşte biri ganîmetten humsu olanlara ayrılır ve bu hisse tekrar beşe ayrılır, dört hisse savaşçılara ve amme hizmetlerine ayrılır"* der.

Ancak çoğunluğun görüşü, fey'in beşe taksim edilmeyeceği, tamamının tek bir kalem olarak harcanacağı, bunda bütün müslümanların hakkı bulunduğu esasında toplanır.

1079 ٣- وعن عامر بن شهر رضى اللّه عنه قال: [لَمَّا خَرَجَ رسولُ اللّهِ ﷺ قَالَتْ لِى هَمْدَانُ هَلْ أَنْتَ آتٍ هٰذَا الرَّجُلَ وَمُرْتَادٌ لَنَا، فَإِنْ رَضِيتَ لَنَا

شَيْئاً رَضِينَاهُ، وَإِنْ كَرِهَتَ شَيْئاً كَرِهْنَاهُ. قُلْتُ: نَعَمْ. فَجِئْتُ حَتَّى قَدِمْتُ عَلَى رسولِ اللّهِ ﷺ فَرَضِيتُ أَمْرَهُ وَأَسْلَمَ قَوْمِى، وَكَتَبَ لِى رسولُ اللّهِ ﷺ هٰذَا الْكِتَابَ إِلى عُمَيْرٍ ذِى مِرَّانَ. قَالَ: وَبَعَثَ رسولُ اللّه ﷺ مَالِكَ بن مِرَارَةَ الرَّهَاوِىَّ إِلى الْيَمَنِ جَمِيعاً فَأَسْلَمَ عَكٌّ ذُو خَيْوَانَ. قَالَ: فَقِيلَ لِعَكٍّ انْطَلِقْ إِلى رسولِ اللّهِ ﷺ وَخُذ مِنْهُ الأَمَانَ عَلَى بَلَدِكَ وَمَالِكَ. فَقَدِمَ: فَكَتَبَ لَهُ النَّبِىُّ ﷺ: بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ لِعَكٍّ ذِى خَيْوَانَ إِنْ كَانَ صَادِقاً فِى أَرْضِهِ وَمَالِهِ وَرَقِيقِه فَلَهُ الأَمَانُ، وَذِمَّةُ رسولِ اللّهِ ﷺ، وَكَتَبَ خَالِدُ بنُ سَعِيدِ بنِ الْعَاصِ]. أخرجه أبو داود.

3. **(1079)**- *Amir İbnu Şehr* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (peygamber olarak ortaya) çıktığı zaman, Hamdân kabîlesi bana: "Gidip şu adam hakkında araştırıp bize haber getirebilir misin? Şâyet bizim adımıza memnun kalırsan biz de onu kabul ederiz, şayet beğenmediğin bir husus olursa biz de reddederiz" dediler. Ben de: "Pekâla!" dedim.*

Yola çıkıp Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanına kadar geldim. (Gördüm, inceledim ve) memnun kaldım. Kavmim de müslüman oldu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Ümeyr Zî Merrân'a şu mektubu yazdı".

Ravi devamla der ki: [Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)], Mâlik İbnu Mirâre er-Rehâvî'yi Yemen'in tamamına (elçi olarak) yolladı. Akk Zü-Hayvân müslüman oldu".

Ravi devamla der ki: "Akk'a: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a git, köyün ve malın için kendisinden emân al" dendi. O da hemen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a geldi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine şu eman mektubunu yazdı:

"Bismillahirrahmanirrahim, Allah'ın Resûlü Muhammed'den Akk Zû-Hayvân'a: "Eğer arâzisinde, malında, kölesinde (İslâm'a) sâdık kalırsa, kendisine emân vardır, Allah'ın ve Allah'ın Resûlü Muhammed'in garantisi var-

dır. Bu emânı Hâlid İbnu Sa'îd İbni'l-Âs yazdı." [Ebu Dâvud, Harâc 27, (3027).]

AÇIKLAMA:

1- İslâm'ın civarda duyulması ile, hâsıl olan aksülamelden bir kısmına güze bir örnekle karşı karşıyayız: Tecessüs, araştırma ve kendiliğinden müslüman olma

Ancak hemen belirtelim ki, bu vak'anın Mekke fethinden sonra cereyan etmi olma ihtimali kuvvetli gözüküyor. Niçin böyle söylediğimizi belirteceğiz.

2- Hemdân, *Yemen*'de bir kabile adıdır. Hadîsi rivâyet eden *Âmir İbnu Şeh el-Hemdânî,* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Yemen'e gönderdiği âmillerde biridir. *Ebu Dâvud*'da özetlenerek kaydedilen rivâyet *Ebu Ya'la*'da teferruat olarak kaydedilmiştir: *"Hemdân"*, Hakl denen (müstahkem) bir dağa sığınaral orduların ulaşmasından emin kalmış bir yerdi. Allah onu, İranlılar gelinceye kada (yabancı istilasından) korumuştu. Halk onlarla (İranlılar), Resûlullah (aleyhissa lâtu vesselâm)'ın zuhûruna kadar savaşmaya devam etti. O zaman *Hemdân* hal bana: "Ey *Âmir İbnu Şehr*, sen kendini bileliden beri meliklere nedîmlik yaptı Şu adama da gidip bizim için araştırma yapabilir misin, bizim adımıza ne kab edersen biz ona uyar, yerine getiririz. Beğenmediğin birşeyi de beğenmeyiz" d diler. Ben: "Pekâla" dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a kadar geldi yanında oturdum. Derken bir grup geldi ve: "Ey Allah'ın Resûlü! Bize nasihat bulun!" dediler. Onlara: **"Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Sakın K reyş'in sözünü dinlemeyin, onların yaptıklarına çağırmayın"** dedi. Bu na hâtle yetindim..."

3- Sadedinde olduğumuz rivâyet Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *Z Merrân*'a yazdığı bir mektuptan bahseder, fakat mektubu kaydetmez:

Zî Merrân, Umeyr el-Hemdânî'nin lâkabıdır. Bu zat, *Mücâlid İbnu Sa'îd Hemdânî*'nin ceddidir, *İbnu'l-Esîr, Zehebî* gibi bir kısım müellifler onun sah olduğunu belirtirler. Yukarıda zikri geçen mektupla ilgili rivâyetini *Taberânî* şö kaydeder:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mektubu bize geldi. Şöyle yazıyor **"Bismillahirrahmanirrahim, Allah'ın Resûlü Muhammed'den Umeyr Merrân'a ve Hemdân halkından müslümân olanlara, size selam olsun. I kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'a olan hamdimi size beyan edi**

rum. Emmâ ba'd: İslâm'a girdiğiniz haberi, Rum diyarından geldiğimiz an da, bize ulaştı. Size müjdeler olsun, zira Allah, hidayetiyle sizi doğru yol sevketmiş bulunuyor. Sizler, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed' in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet ettiniz, namazı kıldınız, zekâtı edâ ettini mi, artık Allah ve Resûlünün, kanlarınız ve mallarınız üzerinde garantisi var dır. Keza üzerindeki halkı müslüman olan bütün arazi dağıyla, sâhiliyle bu garantiye dâhildir, kimseye zulüm ve sıkıntı yapılmayacaktır.

Bilesiniz, sadaka ne Muhammed'e ne de ehl-i beytine helâl değildir. Mâlik İbnu Mirâre er-Rahâvî, kaybı (sırrı) korudu, emâneti (vazîfeyi) edâ etti mektubu (haberi) getirdi. Ona iyi davranmayı emrediyorum. Çünkü o, kavmi içinde itibarlı birisidir. Bu mektubu Ali İbnu Ebî Tâlib yazdı".[15]

4- Rivâyette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, *Akk el-Hemdânî*'ye de bir mektup yolladığı ifâde edilmektedir. *Zu-Hayvân (veya Zî-Hayvan) Akk'ın* lakabıdır.

Bezzâr'da gelen rivâyette biraz daha açıklamaya rastlanmaktadır: "Akk Zû-Hayvân müslüman oldu. Kendisine: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gitsen, adamların ve malın için bir emân alsan" dendi. *Akk*'ın orada bir köyü ve kölesi vardı. *Akk*, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gitti ve: *"Ey Allah'ın Resûlü, (senin gönderdiğin elçi) Mâlik İbnu Mirâr er-Rahâvî bize geldi, İslâm'a davet etti. Biz de müslüman olduk. Orada benim arazim ve kölelerim var. Bana yazılı bir emân beratı ver" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona bir berat yazdı..."*

5- Yazışma ile ilgili rivâyetler, yazılı vesikaları sanki Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) eliyle yazmış gibi bir üslûpla ifâde edilmektedir. Bu, yanlış anlamaya meydan vermemelidir. Kaydedilen örneklerde de görüldüğü üzere, bu mektupları Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın katipleri yazmaktadır, kendisi değil. Hepsinde olmasa bile çoğunda mektubu yazan kâtibin ismini en sonda görebilmekteyiz: "Bu mektubu .... yazdı" diye.

1080 ٤- وعن كعب بن مالك رضى اللّه عنه. [أنَّ كَعْبَ بنَ الأَشْرَفِ كَانَ

15) Mânayı tesbitte *Muhammed Hamidullah*'ın el-Vesâiku's-Siyâsîyye'sinden istifade ettik. (*Avnu'l-Ma'bud*'daki vechi ile, *Vesâik*'teki vechi arasında bazı farklar mevcuttur).

يَهْجُو رسولَ اللهِ ﷺ وَيُحَرِّضُ عَلَيْهِ كُفَّارَ قُرَيْشٍ، فَكَانَ رسولُ اللهِ ﷺ حِينَ قَدِمَ الْمَدِينَةَ وَكَانَ أَهْلُهَا أَخْلاَطاً مِنْهُمُ الْمُسْلِمُونَ وَمِنْهُمُ الْمُشْرِكُونَ يَعْبُدُونَ الأَوْثَانَ، وَمِنْهُمُ الْيَهُودُ وَكَانُوا يُؤْذُونَ رسولَ اللهِ ﷺ وَأَصْحَابَهُ فَأَمَرَ اللهُ تعالى نَبِيَّهُ ﷺ بِالصَّبْرِ وَالْعَفْوِ، فَفِيهِمْ أَنْزَلَ اللهُ تعالى: وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذىً كَثِيراً. فَأَبَى كَعْبُ بْنُ الأَشْرَفِ أَنْ يَنْزِعَ عَنْ أَذَى النَّبِيِّ ﷺ فَأَمَرَ رسولُ اللهِ ﷺ سَعْدَ ابْنَ مُعَاذٍ أَنْ يَبْعَثَ إِلَيْهِ مَنْ يَقْتُلُهُ فَقَتَلَهُ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ، فَلَمَّا قَتَلَهُ فَزِعَتِ الْيَهُودُ وَالْمُشْرِكُونَ فَغَدَوْا عَلَى رسولِ اللهِ ﷺ وَقَالُوا: طُرِقَ صَاحِبُنَا فَقُتِلَ. فَذَكَرَ لَهُمْ رسولُ اللهِ ﷺ الَّذِى كَانَ يَقُولُ. ثُمَّ دَعَاهُمْ إِلى أَنْ يَكْتُبَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُمْ كِتَاباً يَنْتَهُونَ إِلى مَا فِيهِ، فَكَتَبَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْمُسْلِمِينَ عَامَّةً صَحِيفَةً]. أخرجه أبو داود.

4. **(1080)**- *Ka'b İbnu Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: ''*Ka'b İbnu'l-Eşref, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın aleyhine hicviyeler düzüyor ve bunlarla Kureyş kâfirlerini, ona karşı tahrîk ediyordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medîne'ye hicretle geldiği zaman, şehrin ahalisi kozmopolitti: Bir kısmı müslüman, bir kısmı putlara tapan müşrik, bir kısmı da yahudi idi. Yahudiler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve ashabına rahatsızlık veriyorlardı. Cenab-ı Hakk, Resûlünc (aleyhissalâtu vesselâm) sabır ve af emrediyordu. Allah şu âyeti onlar hakkında inzâl buyurmuş idi. (Meâlen):* **''Hiç şüphesiz, sizden önce kitap verilenlerden ve Allah'a eş koşanlardan çok üzücü sözler işiteceksiniz. Sabreder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız bilin ki, bu üzerinizde sebat edilecek işlerdendir''** (Âl-i İmrân 186).

Ka'b İbnu'l-Eşref, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e eza vermekten bir türlü vazgeçmiyordu. Sonunda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Sa'd İbnı

Mu'âz (radıyallahu anh)'a, onu öldürecek birini yollamasını emretti. Onu Muhammed İbnu Mesleme (radıyallahu anh) öldürdü. Ka'b öldürülünce, yahudiler ve müşrikler çok korktular. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek: ''Arkadaşımızı geceleyin kapısını çalarak öldürdüler'' dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara Ka'bu'l-Eşref'in geçmişte söylediklerini hatırlattı. Sonra da hepsini kendisiyle onlar arasında yapılacak ve (şerirlerin uyarak sıkıntıları) sona erdirecek bir antlaşma imzalamaya çağırdı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlarla kendisi ve bütün müslümanlar arasında muteber olacak yazılı bir antlaşma yaptı.'' [Ebu Dâvud, Harâc 22, (3000)].

AÇIKLAMA:

Yahudî şâir *Ka'bu'l-Eşref*'in öldürülmesi vak'ası 4243 numaralı hadîste genişçe açıklanacaktır.

1081 ٥- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [صَالَحَ النَّبِيُّ ﷺ أَهْلَ نَجْرَانَ عَلَى أَلْفَيْ حُلَّةٍ النِّصْفُ فى صَفَرٍ وَالنِّصْفُ فِي رَجَبٍ يُؤَدُّونَهَا إلى الْمُسْلِمِينَ وَعَارِيَةٍ ثَلاَثِينَ دِرْعاً وَثَلاَثِينَ فَرَساً وَثَلاَثِينَ بَعِيراً وَثَلاَثِينَ مِنْ كُلِّ صِنْفٍ مِنْ أَصْنَافِ السِّلاَحِ يَغْزُونَ بِهَا وَالْمُسْلِمُونَ ضَامِنُونَ لَهَا حَتَّى يَرُدُّوهَا عَلَيْهِمْ عَلَى أَنْ لاَتُهْدَمَ لَهُمْ بِيعَةٌ وَلاَ يُخْرَجَ لَهُمْ قَسٌّ وَلاَ يُفْتَنُونَ عَنْ دِينِهِمْ مَالَمْ يُحْدِثُوا حَدَثاً أَوْ يَأْكُلُوا الرِّبَا]. أخرجه أبو داود.

5. **(1081)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahü anhümâ) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Necrânlılarla ikibin takım elbise üzerine sulh yaptı. Yarısını Safer ayında, yarısını da Receb ayında müslümanlara teslim edeceklerdi. Ayrıca gazvede kullanmak üzere âriyeten otuz zırh, otuz at, otuz deve ve her çeşit silahtan otuzar aded vereceklerdi. Müslümanlar, bunları, Yemen'de ihanetli bir harb olduğu takdirde Necranlılardan alıp kullanacaklar, sonra iâde edeceklerdi. Buna mukâbil müslümanlar da hıristiyan mâbedlerini yıkmayacaklar, dinî-ilmî reislerine dokunmayacaklar, bir hâdise çıkarmayıp yahut da fâiz yemedikleri müddetçe dinlerinde rahatsız etmeyeceklerdi''.* [Ebu Dâvud, Harâc 30, (3041)].

AÇIKLAMA:

Bu hadîs Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *Necran hristiyanları* ile yaptığı antlaşma şartlarını bildiriyor.

1- *Necrân, Yemen*'in, Mekke cihetine düşen bir karyesinin adıdır. Halkı aslen Arap olmasına rağmen hristiyanlaşmış idi. Mekke fethinden sonra müslümanlarla bir antlaşma yapmak mecburiyeti hisseden Necrân hristiyanları da Medine'ye bir heyet gönderirler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara İslâm olmayı teklif eder. Hz. İsâ'nın şahsiyeti üzerinde münâkaşalar olur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara iyi davranır. Hatta bir pazar günü ibadet etmek isterler. *İbnu Hişâm*'ın kaydına göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara Mescid-i Nebevî'yi gösterir. Orada, kendi dinlerine göre, doğuya yönelerek ibâdet (âyin) icra ederler.

Bütün iyi davranışlara, İslâm ve bilhassa Hz. İsâ'nın gerçek şahsiyeti üzerine yapılan mâkul açıklamalara rağmen, bunlar kendi inançlarında delilsiz direnmeye devam ederler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), onları gittikleri yolun bâtıllığında ikna etmek üzere, -âyet-i kerîmenin emriyle-mübâhele denen lânetleşmeye dâvet eder. Ayet şöyle. (Meâlen): **"Sana gelen ilimden sonra artık her kim seninle münâkaşaya kalkarsa şöyle de: "Gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarınızı ve kadınlarımızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra lânetleşelim de, Allah'ın lânetinin yalancılara olmasını dileyelim"** (Âl-i İmrân 61).

Bu vâzıh teklif karşısında. istişâre için izin alan heyet, aralarında: *"Görüyorsunuz, Muhammed hak peygamberdir... Biliyorsunuz, bir peygamberle lânetleşmeye cüret eden hiçbir kavim yoktur ki, büyükleri sağ kalmış, küçükleri de büyümüş olsun. Bu durumda mübâhale'yi kabûl, sonumuzun gelmesi demektir"* diye müzâkerede bulunurlar. Mübâhale teklifini kabul etmemeye, müslümanları memnun edecek bir antlaşma yapmaya karar verirler.

Şu halde, sadedinde olduğumuz rivâyet, bu antlaşmanın ihtiva ettiği şartları açıklamaktadır.

2- Antlaşmadan anlaşılan bir husus şudur: Necrân halkı, elbise imâlatında temâyüz etmiş kimselerdir. Bu sebeple Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlardan takım elbise istemiştir.

3- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Yemen cihetinde, yapılan antlaşmalara ihânet hareketleri beklemekte, onlara karşı kullanılacak techizatın bir miktarının Necran halkı tarafından hazır bulundurulmasını sağlayarak ihtiyat tedbiri almış olmaktadır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) âriyeten alınıp, kullanıldıktan sonra geri verilecek olan bu malzemeyi veya bedelini, âriyeten değil, aynen de bir defaya mahsus olarak taleb edebilir ve alabilirdi. İstediği zaman hazır olarak bulup kullandıktan, ihtiyaç bittikten sonra iâde edilmesi daha avantajlı bir durum arzetmiş olmalıdır.

4- *Şevkânî,* sulh antlaşmasına dâhil edilen bu âriyet malın da bir nevi cizye sayılacağını, ancak cizye sıfatıyla alınmadığını söyler.

5- Hattâbî der ki: "Bu rivâyet imâmın sulha mukabil, alınacak maddî ivâzı (aynî veya nakdî emvâli) miktarca, karşı tarafın tâkatına göre onların da rızasıyla artırıp eksiltilme yetkisine sahip olduğunu göstermektedir. Kezâ, bu rivâyet, âriyetin de şart olarak sulh antlaşmasına konabileceğine delildir."

6- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), vefat anında, yahudi ve hristiyanların *Cezîretü'l-Arap*'tan sürülmesini, Arap yarımadasında İslâm'dan başka bir dinin barınamayacağını vasiyet etmiştir. Bu vasiyete uyan *Hz. Ömer* (radıyallahu anh), Necrânlıların emvâlini satın alarak, kendilerini Irak'ta, Küfe'ye iki günlük mesâfede *Nehrü-Ebân* köyüne sürer. Necrânlılar, *Hz. Ali* halife olunca, gelip: "Ey Ali, senin dilinle şefaat diliyoruz, senin elinle yazılan bir sulh yapmıştık. Ömer bizi yurdumuzdan sürdü. Lütfet, yurdumuzu bize iâde et!" derler. *Hz. Ali (radıyallahu anh): "Olur mu öyle şey! Hz. Ömer bu işin yetkilisiydi, onun icraatından hiçbir şeyi değiştirmem!"* der. *Mu'cemu'l-Büldân*'da belirtildiği üzere, Necrânlılar, bu yeni yerleşim bölgesine de Necrân adını verirler.

1082 ٦- وعن زياد بن حُدَيْرٍ قال: [قَالَ عَلِيٌّ رضى اللّه عنه: لَئِنْ بَقِيتُ لِنَصَارَى بَنِى تَغْلِبَ لأَقْتُلَنَّ الْمَقَاتِلَةَ وَلأَسْبِيَنَّ الذُّرِّيَّةَ فَإِنِّى كَتَبْتُ الْكِتَابَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ رسولِ اللّهِ ﷺ عَلَى أَنْ لاَ يُنَصِّرُوا أَوْلاَدَهُمْ]. أخرجه رزين.

6. **(1082)-** *Ziyâd İbnu Hudeyr* anlatıyor: "*Hz. Ali (radıyallahu anh) buyurdu ki: "Eğer sağ kalırsam, Benî Tağlib hristiyanlarının eli kılınç tutanlarını öldürüp, çocuklarını esir edeceğim. Çünkü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın on-*

larla yaptığı antlaşmayı elimle bizzat yazdım: "Çocuklarını hristiyanlaştırmayacakları" şartı vardı". [Ebu Dâvud, Harac (30, 40)].

AÇIKLAMA:

1- *Benî Tağlib, Rebî*'a aşiretine bağlı bir Arap kabilesidir. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ve Hz. Ömer (radıyallahu anh)* zamanında İslâm Devleti ile olan münasebetleri hususunda târih kitapları ihtilâflı bilgiler sunar. Her hâl u kârda 9. hicri senede bir kısmı müslüman olmuştur. Müslüman olmayanlar da çocuklarını hristiyanlaştırmama şartı ile Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le antlaşma yaparlar.

Yukarıdaki rivâyetten onların bu antlaşmaya uygun hareket etmedikleri anlaşılıyor. Zira *Hz. Ali, "Onlar verdikleri sözde durmadıkları için, ömrüm olursa ilk fırsatta üzerlerine gidip cezalarını vereceğim..."* mânasında niyetini izhâr etmiştir. Zira, ulemâ: "Şarta uymayanlar, antlaşmanın getirdiği garantiyi kaybederler" der.

Rivâyetler *Tağlebîlerin (Tağlibî* de denir) *Hz. Ömer* zamanında *muzaaf sadaka* ödeme şartı ile antlaşma yaptıklarını kaydeder. *Beyhakî*'nin bir rivâyeti, bunu verdikleri vergiye "cizye" dedirtmemek için yaptıklarını açıklar: *"Hz. Ömer Benî Tağlib hristiyanları ile, sadakanın katlanması şartı üzere antlaşma yaparken dediler ki: "Biz Arabız, biz Acemlerin ödediğini ödememeliyiz. Bizden, birbirinizden aldığınız şekilde vergi alın!" Bu sözleriyle "sadaka" alın demek isterler. Hz. Ömer (radıyallahu anh):*

"— Hayır, bu olamaz, çünkü sadaka müslümanlara farz olan bir vergidir (ibâdettir)" der. Onlar:

"Sadaka ismi altında al da istediğin kadar miktarını artır, yeter ki cizye adıyla alma!" derler.

Hz. Ömer, teklifi kabul etti. Her iki taraf da "sadaka"larının katlanması hususunda mutâbakata vardılar".

Rivâyetlerde tasrîh edilmemiş olsa da *Hz. Ömer* zamanında, *Tağlibîlerle* olan antlaşmanın yeniden gündeme gelmesinde, onların Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le olan antlaşmalarındaki "çocuklarını hristiyanlaştırmama" şartına uymamış olmalarının rolü düşünülebilir. Zira, yapılan antlaşmada bu madde

yenilenmektedir. *İbnu Ebi Şeybe*'nin rivâyetinde belirtildiği üzere bu antlaşma üç esas maddeye şâmildir:

★ "Zekat"ı iki katı ödeyecekler.

★ Çocuklarını hristiyanlaştırmayacaklar.

★ Kendileri de başka bir dine zorlanmayacaklar.

İşte, sadedinde olduğumuz rivâyet, çocuklarını hristiyan yetiştiren Tağlibîleri, antlaşma şartını bozdukları için, *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'nin cezalandırma azmini ifade etmektedir.

1083 ٧– وعن العرباض بن سارية السلمى رضى اللّه عنه قال: [نَزَلْنَا مَعَ رسولِ اللّهِ ﷺ قَلْعَةَ خَيْبَرَ وَمَعَهُ مَنْ مَعَهُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَكَانَ صَاحِبُ خَيْبَرَ رَجُلاً مَارِداً مُتَكَبِّراً فَأَقْبَلَ إِلى النَّبِىِّ ﷺ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ: أَلَكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا حُمُرَنَا وَتَأْكُلُوا ثَمَرَنَا وَتَضْرِبُوا نِسَاءَنَا؟. فَغَضِبَ رسولُ اللّهِ ﷺ وَقَالَ: يَا ابْنَ عَوْفٍ ارْكَبْ فَرَسَكَ ثُمَّ نَادِ: إِنَّ الْجَنَّةَ لاَ تَحِلُّ إِلاَّ لِمُؤْمِنٍ، وَأَنِ اجْتَمَعُوا لِلصَّلاَةِ، فَاجْتَمَعُوا ثُمَّ صَلَّى بِهِمْ ثُمَّ قَامَ فَقَالَ: أَيَحْسَبُ أَحَدُكُمْ مُتَّكِئاً عَلَى أَرِيكَتِهِ قَدْ يَظُنُّ أَنَّ اللّهَ تَعَالى لَمْ يُحَرِّمْ شَيْئاً إِلاَّ مَا فِى الْقُرْآنِ؟ أَلاَ وَإِنِّى وَاللّهِ لَقَدْ وَعَظْتُ وَأَمَرْتُ وَنَهَيْتُ عَنِ أَشْيَاءَ إِنَّهَا لَمِثْلُ الْقُرْآنِ أَوْ أَكْثَرُ، وَإِنَّ اللّهَ تَعَالى لَمْ يُحِلَّ لَكُمْ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتَ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلاَّ بِإِذْنٍ، وَلاَ ضَرْبِ نِسَائِهِمْ وَلاَ أَكْلِ ثِمَارِهِمْ إِذَا أُعْطُو الَّذِى عَلَيْهِمْ]. أخرجه أبو داود.

7. **(1083)**- *İrbâz İbnu Sâriye es-Sülemî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la Hayber Kalesi'ne indik. Beraberinde başka birçok müslüman da vardı. Hayber'in sâhibi (lideri) cebbâr, mütekebbir birisi idi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:*

"*— Ey Muhammed! Sizin eşeklerimizi kesmeye, meyvelerimizi yemeye, kadınlarımızı dövmeye hakkınız mı var?*" *dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*

bu sözlere öfkelenerek emretti:

"Ey İbnu Avf,merkebine bin ve şöyle nida et: "Haberiniz olsun, cennet sâdece mü'minlere helâldir, namaz kılmak üzere toplanın!"

Râvi, devamla, der ki: "Cemaat toplandı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara namaz kıldırdı. Sonra da kalkıp şunları söyledi:

"— Sizden biri, (rahat) koltuğuna kurulup, Allah'ın sâdece şu Kur'ân'da yazdıklarını mı haram ettiğini sanıyor? Haberiniz olsun, vallahi ben (Allah'ın yasaklarını) duyurdum, (Kur'ân'da olmayan hayırlar) emrettim, birçok şeylerden sizleri yasakladım; bunlar, Kur'ân'ın bir misli kadar ve belki de daha çoktur. Allah Teâlâ hazretleri, Ehl-i Kitab'ın evlerine izinsiz girmenizi helal kılmamıştır. Kadınlarını dövmenizi, borçlarını (olan cizyeyi) verdikten sonra meyvelerini yemenizi de helal kılmamıştır". [Ebu Dâvud, Harâc 33, (3050)].

AÇIKLAMA:

1- Rivâyetten anlaşıldığı üzere, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bu konuşmayı yapmaya sevkeden âmil, Hayberli liderin sert târizidir. Bu târizden, Hayber'e gelen müslümanların, Hayber yahudilerine ait bahçelerden meyve kopardıkları, eti henüz haram edilmemiş bulunan eşeklerinden kesmiş oldukları, bu davranışlara mâni olmak isteyen kadınları dövdükleri anlaşılmaktadır.

2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), *Sâhibu Hayber*'in şikâyeti üzerine, şikâyet edene değil, askerlere kızıp, nasihat etmek üzere topluyor. namaz kıldırıp, arkadan yaptığı konuşmada şu hususlara dikkat çekiyor:

1) İslâm'ın vazettiği haram ve helâl listesi, Kur'ân'da gelenlerden ibâret değildir. Kendisi de Kur'ân-ı Kerim'de açıklananların sayısına denk, hatta daha fazla miktarda haram ve helâl beyan etmiştir, böyle bir yetkiye sâhiptir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kur'ân-ı Kerîm'i "tebliğ" ve "tebyîn (=açıklama)" vazîfesinden başka bir de "teşrî" yani ahkâm koyma vazîfesi olduğunu, bizzat Kur'ân-ı Kerîm, mükerrer âyetleriyle haber vermektedir. Bu mevzuyu 1. ciltte (s. 341-349) yeterince açıkladık.

2) "(Rahat) koltuğuna kurulup..." tâbiriyle Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "*câhilâne...*" demek istediği belirtilmiştir. Yani ilim için hocaya gitme, seyâhat etme gibi meşakkatlere katlanmadan,ilim öğrenme çilesi çekmeden, kon-

forla döşenmiş,binbir lüks ile tezyîn edilmiş evinde oturduğu yerde, kolaydan kendine göre hüküm yürütüp ahkâm kesecekler ve zannedecekler ki, din, Kur'ân'dan ibarettir. Haram ve helâli öğrenmekte, dini anlamakta Kur'ân yeterlidir. *Aliyyu'l-Karî,* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın burada, dini meseleler karşısında titizlik göstermeyen, müreffeh, mütekebbir ve cebbâr kimselerin hallerinin tasvîr edildiğine dikkat çeker.

Hemen belirtelim ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu vasıfta insanların zuhur edeceğini ümmete haber vermeye ayrı bir ehemmiyet atfetmiştir. Onlar hakkında mükerrer uyarıların hadîste vârid olması, bunların münferid şahıslar değil, kıyamete kadar sıkca görülebilecek, ciddî tahribatlar bile yapabilecek bir "zümre" olacağına delil olmaktadır. Bu hususta da 1. ciltte (s. 359-367) yeterli açıklama sunduk.

3) Ehl-i zimme (gayr-i müslim vatandaşlar), İslâm memleketinde mal, can, ırz yönleriyle emniyet altındadır. İzni olmadan evine girilemez, malına, canına dokunulamaz. Cizye denen vergisini verdiği müddetçe bu temel haklardan istifâde eder, kanunun, devletin koruması ve himayesi altındadır.

1084 ٨- وعن رجل من جهينة. [أَن رسولَ اللّهِ ﷺ قال: لَعَلَّكُمْ تُقَاتِلُونَ قَوْماً فَتَظْهَرُونَ عَلَيْهِمْ فَيَتَّقُونَكُمْ بِأَمْوَالِهِمْ دُونَ أَنْفُسِهِمْ وَذَرَارِيِّهِمْ فَيُصَالِحُونَكُمْ عَلَى صُلْحٍ فَلاَ تُصِيبُوا مِنْهُمْ فَوْقَ ذٰلِكَ فَإِنَّهُ لاَ يَصْلُحُ لَكُمْ].

أخرجه أبو داود.

8. **(1084)**- *Cüheyneli bir adam anlatmıştır:"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki:*

"— Sizler muhtemelen bir kavimle savaşıp onlara galebe çalacaksınız. Onlar mallarıyla kendilerini ve çocuklarını size karşı koruyacaklar".

Saîd (İbnu Mansûr) rivâyetinde der ki: **"Sizinle belli şartlarla sulh yaparlar".** *(Bu cümleden sonra Müsedded ve Saîd İbnu Mansur şu ifadede) ittifak ederler:* **"...Artık onlardan (sulh sırasında belirlenenden) başka birşey alamazsınız. Zira bu size yakışmaz".** [Ebu Dâvud, Harâc 33, (3051)].

AÇIKLAMA:

1- Senet yönünden munkatı' sayılan bir rivâyetle karşı karşıyayız. Zira senette meçhul bir râvi var: *Cüheyne'den biri*. Bu çeşit kimselere meçhul denir. Bu durum senette bir nevi inkıtâ hâsıl eder.

2- Hadîste, galebe çalınan düşmanla sulh yapılabileceği, onlardan sağlanan bir kısım maddî avantajlarla, onların canlarını ve çocuklarını kendilerine bağışlanabileceği ifâde edilmektedir. Daha mühimmi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sulh antlaşması sırasında tesbît edilen şartlar dışında, bilâhare başka bir talepde bulunulmamasını irşâd ediyor. Kur'ân-ı Kerîm ahidlere sadâkati emrettiği (Mâide 1; İsra 34) için, antlaşma şartlarında tesbit edilenlerden başka şeyler taleb etmek ahde vefasızlık olur. Gerek Kur'ân ve gerekse hadîsler düşmandan talebedilecek avantajlara sınır koymaz. Öyle ise antlaşma sırasında ne kopartılabilirse kopartılır, düşmana kabul ettirilen herşey sulh şartı yapılabilir, ama, bunlar dışında, sonradan başka bir talebde bulunulmaz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "**(Sonradan talebde bulunmak) size yakışmaz**" buyurmuştur.

3- *Ebu Dâvud*, bu rivâyeti *Müsedded* ve *Said İbnu Mansur*'un bazı farklılıklarla rivâyet ettiğine dikkat çekiyor ve son cümlede her ikisinin de ittifak ettiğini belirtiyor.

1085 ٩– وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه. [أن رسول اللّه ﷺ قال: الصُّلْحُ جَائِزٌ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ إلاّ صُلْحاً حَرَّمَ حَلاَلاً أوْ حَلّلَ حَرَاماً. قَالَ: وَالْمُسْلِمُونَ عَلَى شُرُوطِهِمْ إلاّ شَرْطاً حَرَّمَ حَلاَلاً أوْ أحَلَّ حَرَاماً] أخرجه أبو داود والترمذى.

9. **(1085)**- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"**Resûlullah** (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:*

"Müslümanlar arasında, haramı helâl, helâli de haram etmedikçe sulh câizdir". *Yine buyurdular ki:* **"Müslümanlar haramı helal, helali de haram etmedikçe kabul etmiş bulundukları şartlara uyarlar"**. [Ebu Dâvud, Akdiye 12, (3394); Tirmizî, Ahkâm 17, (1352)].

AÇIKLAMA:

Mü'minlerin ister kendi aralarında ve isterse küffarla aralarında yapacakları antlaşmalarda uyulması gereken bir çerçeve çizmektedir:

★ Haramı helâl, helâli haram kılacak hiçbir antlaşma meşru değildir. Böyle bir antlaşma yapılamaz.

★ Böyle bir antlaşma şu veya bu şekilde yapılmış, icbar edilmiş veya devralınmış ise, buna uyulmaz.

★ Haramı helal, helali haram etme şartına şâmil olmayan antlaşmaya uymak farzdır, uymamak, ihlâl etmek, nakzetmek haramdır.

1086 ١٠– وعن ابن المسيب قال: [قَال رسولُ اللّه ﷺ ليهود خيبر: أُقِرُّكُمْ مَا أَقَرَّكُمُ اللّهُ تعالى عَلَى أَنَّ الْتَّمْرَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ، وَكَانَ ﷺ يَبْعَثُ عَبْدَ اللّهِ ابنَ رَوَاحَةَ فَيَخْرُصُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُمْ. ثُمَّ يَقُولُ: إنْ شِئْتُمْ فَلَكُمْ، وَإنْ شِئْتُمْ فَلِى فكَانُوا يَأْخُذُونَهُ]. أخرجه مالك.

10. **(1086)**- *İbnu'l-Müseyyeb* anlatıyor: *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hayber yahudilerine şunu söyledi:*

"Mahsulât, sizinle bizim aramızda olmak şartıyla sizi Allah'ın bıraktığı müddetçe yerinizde bırakıyorum".

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hayber'e (tahminci olarak) Abdullah İbnu Ravâha (radıyallahu anh)'yı gönderdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la yahudiler arasında, mahsulün miktarını tahmîn ve takdir işini o yapmış, netice-de, onlara: "İsterseniz siz alın, isterseniz bana kalsın" demişti. Yahudiler mahsûlün kendilerine kalmasını tercih ettiler". [Muvatta, Müsâkât 1, (2, 703)].

AÇIKLAMA:

1- Hayber, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinin büyük şehirlerinden biriydi. Medine'ye Şam cihetinde 8 berîd mesafede kalelerle çevrili bir şehir. Müslümanlar burayı, Hudeybiye Sulhü'nden sonra yedinci hicrî senede, on küsur günlük kuşatma sonunda fethetmişlerdi.

*Sahîheyn*den gelen bir rivâyete göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hayber'i fethettiği zaman yahudileri oradan sürmek istedi. Ancak, çalışma tamâmen kendilerinden olmak üzere mahsulün yarısını vermek şartıyla yerlerinde kalma

teklifinde bulundular. Bunun üzerine: **"Allah'ın kalmanızı dilediği müddetçe ben de sizi yerinizde bırakıyorum"** dedi.

2- Bazıları, burada meçhûl müddete tâlik edilen müsâkât akdinin cevâzına delil görmek istemiştir. Ancak, *Zürkânî*'nin açıkladığı üzere, böyle birşey söz konusu değildir. Çünkü, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), küffârı *Cezîretü'l-Arap*'tan çıkarmaya kararlı idi, tıpkı Kudüs'e müteveccihen namaz kıldığı halde Ka'be'ye yönelmeyi arzulaması ve bu hususta vahiy beklemesi gibi. Zira Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ciddi kararlarda hep vahiy beklerdi. Şu halde bu meselede de kararını yahudilere bildirmiş, haklarında -ölüm ânına kadar bildirilecek- vahyin gelmesini beklemiştir. Nitekim, ölüm sırasında vahy-i ilâhi gelmiş ve buna dayanarak: لاَ يَبْقَيَنَّ دِينَانِ بِأَرْضِ الْعَرَبِ **"Arap memleketinde iki din kalmayacaktır"** demiştir. Bilâhare *Hz. Ömer* bu hadîsi işitince[16] gerçekten sahih mi, değil mi araştırıp, sıhhatine kâni olunca, gayr-i müslimleri Arabistan Yarımadası'ndan sürmüştür.

"Bu rivâyette, müddetçe meçhul olan vâdeye tâlik edilecek müsâkât anlaşmasının cevâzına delil var" diyenlere: "Bu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a has bir tatbikattır, başkasına delil olamaz" diye de cevap verilmiştir, çünkü bu çeşit antlaşmalarda müddet tâyini şarttır.

Hadîsle ilgili başka mütâlaalar da ileri sürülmüştür, hepsini kaydetmeyeceğiz.

Müsâkât, sulamak mânasına gelen saky'dan alınmadır. Fıkıh ıstılahı olarak: Bağ ve bahçeyi, -meyve, hububât ve sebze nevinden herçeşit- mahsûlatının bir kısmı mukabilinde birine vererek bırakmaktır.

3- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), çıkacak mahsûlü tahmîn etmek üzere, bu işten anlayan hususî memurlar gönderirdi. İlk defa, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şâirlerinden ve ilk müslümanlardan olan Abdullah İbnu Revâha (radıyallahu anh)'yi göndermiştir. Abdullah, Mûta gazvesinde şehîd düşen komutanlardan biridir. Bu gazve sekizinci hicri yılda cereyan ettiğine göre, *Abdullah İbnu Revâha*, Hayber mahsûlünü takdirde sâdece bir kere hizmet vermiştir.

---

16) *Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer* (radıyallahu anhümâ) gibi, sâdece "ilkler"den olmayıp, aynı zamanda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la hep berâber oldukları bilinen ashabın büyükleri bile bir kısım hadîsleri Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatından sonra işitiyorlar. *Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer* bu durumlarda şâhit isteyerek, tahkik etmişlerdir. Bu bahsi başka misaller ışığında 1. ciltte (s. 43-60) genişçe işledik.

Hz. Câbir (radıyallahu anh)'den gelen bir rivâyette, *Abdullah İbnu Revâha*. mahsulatı 40 bin vask[17] olarak tahmîn etmiştir. Abdullah onlara: "İster bunun bedelini ödeyerek mahsulü siz alın, isterseniz biz size ödeyelim, mahsül bizde kalsın" diyerek tercihi onlara bırakmış, yahudiler 20 bin vask ödeyerek mahsûlün kendilerinde kalmasını tercîh etmişlerdir.

Hemen belirtelim ki, bu hadîs tatbikatta farklı yorumlara sebep olmuştur. Müsâkât denen ortaklık nevinde, önceden yapılan tahmine göre amel câiz değildir, taksim tartılarak yapılır. Bu sebeple *Abdullah İbnu Ravâha*'nın ameli farklı te'villere konu olmuştur. *Ebu'l-Velid el-Bâci*: "Bu muhtemelen, zekat hakkının tesbiti içindir. Çünkü zekâtın harcanacağı yerler (masraf), savaşılarak elde edilen arazilerin gelirlerinin harcanacağı yerlerden farklıdır. İmam bu sonuncunun gelirini fakir-zengin ayırımı yapmadan hak sahibine verir" der.

Umumiyetle, bu tahminin, zekat miktarını tesbite yöneldiği kabul edilmiştir. Çünkü, mahsul toplanıncaya kadar yahudilerin elinde kalacak, taze iken yenen miktarlar, zekat hissesini eksiltecektir. Üstelik zekata hak kazanan kimseler, müsâkâtta ortak taraf değildir ki, haklarının önceden tahminle tesbiti câiz olmamış olsun. Nitekim *Hz. Aişe* de: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), önceden tahmin edilmesini, meyvenin yenmesinden ve taksiminden önce zekâtın hesaplanması için emretti" demiştir.*

4- Bu rivâyetten cumhur, müsâkât'ın câiz olduğu hükmünü çıkarmıştır. Ahmed İbnu Hanbel, Şâfiî, Mâlik hazretleri, *Ebu Yusuf* ve *İmam Muhammed* bu noktada ittifak ederler.

Ancak *Ebu Hanîfe* bunu beş sebebe binâen câiz görmez.[18] Ona göre:

1- "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) muhâbereyi yasaklamıştır. Muhâbere Hayber kelimesinden gelir, Hayberlilerin müsâkât ameli mânasına gelir. cevâza delalet eden hadîs mensuhtur".

Ebu Hanîfe'ye cevap verilmiş ve: "Araplar, İslâm'dan önce de muhâbere'yi biliyordu. Bu, arazinin, ondan alınacak mahsul mukabilinde kiralanması idi. Mu-

---

17) Vask: Bir vask 60 sa'dır. Bir sa' da hububat ölçeğidir, 4 müdd ağırlığındadır, 1 müdd 530 gr.dır. 1 sa' =2120 gr. Şu halde 1 Vask takriben 127 kiloluk bir ölçektir.

18) *Ebu Hanîfe*'nin muhalefette dayandığı mülâhazaları ve buna verilen cevapları -bazı fıkıh meseleleri bu meyanda anlaşılmış olacağı için- kaydetmeyi uygun bulduk.

hâbere kelimesi Hayber'den gelmez, gizli şeyleri bilmek mânasına gelen hıbre'-den gelir'' denmiştir.

Ayrıca, ''Habr kelimesinin hars yani ekin, ziraat manasına geldiği, muhâbe-re'nin buradan gelmiş olabileceği de söylenmiştir. Müsâkât tatbikatının Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), sonra da *Hz. Ebu Bekr* -yahudilerin Teyma'ya sürülmesine kadar da- Hz. Ömer devrinde tatbîk edildiği, dolayısıyla neshten bahsetmenin mümkün olmayacağı'' söylenmiştir.

2) *Ebu Hanîfe'nin bir diğer yorumu şöyle: ''Hayber yahudileri, müslümanların köleleri durumunda idi. Yabancı ile câiz olmayan bir kısım muâmele köle ile câizdir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yahudilere takdir ettiği yarı, onların nafakalarıdır. Çünkü kölenin nafakası efendisinin üzerinedir''. Bu mütalâaya da şöyle cevap verilmiştir: ''Yahudiler köle mesâbesinde olsaydı, onları cizyeye mahkûm etmez, onları Suriye'ye, şuraya buraya sürmezdi. Zira bu sürme işi müslümanların malını ziyan etme demektir. Ayrıca, İbnu Ravâha onlara: ''Dilerseniz siz müslümanların hissesini ödeyin (mahsul sizin olsun), dilerseniz biz sizin hissenizi ödeyelim mahsul bize kalsın'' demiştir. Efendinin köle adına tazmini mevzubahs olamaz, zira malın tamamı efendinindir. Öyleyse ortadaki vak'a, yahudilerin bu hisseye hakîki sahip olduklarını gösterir.*

3) *Ebu Hanîfe*'ye göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *bey'u'l-ğarar'ı*[19] yasaklamış olması da müsâkât'ın câiz olmadığına bir delildir, zira, burada verilen ücrette ğarar mevcuttur, çünkü, mahsulün selâmete erip ermiyeceği meçhuldür, selamete erse bile nasıl olacaktır, ne miktarda olacaktır? Hep meçhuldür. Bu mülâhazaya da: ''Cevâz hadîsi hâsdır, ğarardan nehy âmmdır, hass olan âmm olana takdim (ve tercîh) edilir'' diye cevap verilmiştir.

4) *Ebu Hanîfe* şöyle der: *''Bir haber, kâideler muhâlif olursa, kâidelere gönderilir, cevâz hadîsi üç kâideye muhaliftir: ''Bey'ul-Gârar'' ''meçhûl'e ücret takdiri'', ''meyvenin olgunlaşmazdan önce satılması''*, bunların üçü de bi'l-icma haramdır.''

Bu mülâhazaya da şöyle cevap verilmiştir: ''Bir haberle amel edilmemişse, o haber kaidelere havâle edilir, amel edilmişse, mânasının kastedildiğine hükmeder ve bununla amel gerektiğine inanırız. Şâri bir hüküm koyduğu zaman, bunu

19) Bey'u'l-Ğarar'ı 285. hadîste açıkladık.

da diğer hükümler gibi koymak zorunda değildir. Bilâkis, o, benzeri olan hüküm de, benzeri olmayan hüküm de koyma yetkisine sâhiptir. Öyle ise, bu husus, zarûreten, mezkûr hükmün, bu temel kâidelere istisna teşkîl ettiğine delil olur. Zira, herkes, ağaçlarına ve ziraatine bizzat bakmaya muktedir değildir''.

5) *Ebu Hanîfe*'nin son bir mütâlâası da şöyle: ''Müsâkât, mevâşînin (sağmal hayvanlar) ürünlerinden bir miktarını vererek mevâşînin tenmiye edilmesi yasağına kıyâsen de câiz değildir.''

Bu mülâhazaya: ''Mevâşi sahibi, hayvanlarına bakmaktan aciz olduğu takdirde bunların satılması zor değildir, halbuki, ekin ve meyve küçükken durumu farklıdır, bunlar satılamaz'' diye cevap verilmiştir.

1087 ١١- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما [أَنَّ أَهْلَ خَيْبَرَ قَالُوا: يَا مُحَمَّدُ دَعْنَا نَكُونُ فِى هٰذِهِ الْأَرْضِ نُصْلِحُهَا وَنَقُومُ عَلَيْهَا فَأَعْطَاهُمْ عَلَى أَنَّ لَهُمْ الشّطْرَ من كُلِّ زَرْعٍ وَشَيْءٍ مَا بَدَا لِرسول اللّه ﷺ، فَكَانَ عَبْدُ اللّهِ بْنُ رَوَاحَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يَأْتِيهِمْ كُلَّ عَام فَيَخْرِصُهَا عَلَيْهِمْ ثُمَّ يُضَمِّنُهُمُ الشَّطْرَ فَشَكَوْا إلى رسول اللّه ﷺ شِدَّةَ خَرْصِهِ وَأَرَادُوا أَنْ يَرْشُوهُ. فقَالَ عَبْدُ اللّهِ: تُطْعِمُونِى السُّحْتَ؛ وَاللّهِ لَقَدْ جِئْتُكُمْ مِنْ أَحِبِّ النَّاسِ إِلَّى، وَلأَنْتُمْ أَبْغَضُ إِلَّى مِنْ عِدَتِكُمْ مِنَ الْقِرَدَةِ وَالْخَنَازِيرَ، وَلاَ يَحْمِلُنِى بُغْضِى إِيَّاكُمْ عَلَى أَنْ لاَ أَعْدِلُ فِيكُمْ. فَقَالُوا بِهٰذَا قَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْأَرْضُ، وَكَانَ رسولَ اللّهِ ﷺ يُعْطِى كُلَّ امْرَأةٍ مِنْ نِسَائِهِ ثَمَانِينَ وَسْقاً مِنْ تَمْرٍ كُلَّ عَامٍ وَعِشْرِينَ وَسْقاً مِنْ شَعِيرٍ، فلمَّا كَانَ زَمَنُ عُمَرَ رضى اللّه عنهُ غَشُّوا الْمُسْلِمِينَ فَأَلْقُوا ابْنُ عُمَرَ مِن فَوْقِ بَيْتٍ فَفَدَعُوا يَدَيْهِ. فَقَالَ عُمَرُ رضى اللّه عنْهُ: مَنْ كَانَ لَهُ سَهْمٌ بِخَيْبَرَ فَلْيَحْضُرْ حَتَّى نُقَسِّمَهَا بَيْنَهُمْ. فقَالَ رَئِيسُهُمْ: لاَ تُخْرِجْنَا! دَعْنَا نَكُونُ فِيهَا كَمَا أَقَرَّنَا رسولُ اللّهِ ﷺ وَأَبُو بَكْرٍ. فَقَالَ لَهُ عُمَرُ

رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: أَتُرَاهُ سَقَطَ عَلَى قَوْلِ رسولِ اللّٰهِ ﷺ كَيْفَ بِكَ إِذَا رَقَصَتْ بِكَ رَاحِلَتُكَ نَحْوَ الشَّامِ يَوْماً. ثُمَّ يَوْماً ثُمَّ يَوْماً، وَقَسَّمَهَا عُمَرُ بَيْنَ مَنْ كَانَ شَهِدَ خَيْبَرَ مِنْ أَهْلِ الْحُدَيْبِيَةِ].

أخرجه البخارى أبو داود.

11. **(1087)**- *İbnu* Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:*"Hayber halkı dediler ki: "Ey Muhammed, bizi bırak, burada kalalım, araziyi ıslâh edip işleyelim." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da her ekinin ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın uygun göreceği her bir şeyin mahsulünün yarısı onların olmak şartıyla araziyi onlara bıraktı.*

Abdullah İbnu Revâha (radıyallahu anh), her yıl oraya gelir, miktarı tahmîn eder ve yarısının karşılığını onlardan alırdı. Yahudiler, Abdullah'ı tahminde gösterdiği titizlik sebebiyle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e şikâyet ettiler. Hatta bir ara (lehlerine gevşek davranması için) rüşvet vermek istediler. Abdullah onlara:

"Bana haram mı yedirmek istiyorsunuz. Vallahi ben en ziyâde sevdiğim insanın yanından geldim. Sizin topunuz bana maymunlar ve hınzırlardan daha menfurdur. Buna rağmen, benim size olan buğzum, size karşı âdil olmama mâni değildir".

Yahudiler, Abdullah (radıyallahu anh)'ı takdir edip:

"İşte bu adalet ve doğrulukla semâvat ve arz nizam içinde ayakta durur" dediler.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), her bir hanımına her yıl seksen vask hurma, yirmi vask arpa veriyordu. Hz. Ömer (radıyallahu anh) zamanında, yahudiler müslümanlara hile yaptılar İbnu Ömer (radıyallahu anh)'i bir evin damında uyurken geceleyin aşağı attılar, el ve (ayak) bileklerini çıkardılar. Hz. Ömer İbnu'l-Hattâb: "Hayber'de hissesi olan hazırlansın, aralarında taksîm edelim" dedi. (Taksim edileceği zaman) reisleri:

"Bizi buradan çıkarma. Bizi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve Hz. Ebu Bekr'in yaptıkları gibi yerlerimizde bırak" dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh) ona: "(Kararımızda) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sözüne ters düştüğümüzü

mü zannediyorsun?[20] Bineğin seni Suriye'ye doğru bir gün, sonra bir gün, sonra bir gün daha koşturmasına ne dersin?'' diye cevap verdi.

Hz. Ömer (radıyallahu anh), Hayber'i, Hudeybiye ashâbından Hayber seferine iştirak etmiş olanlar arasında taksîm etti. [Buhârî, Megazî, 38; Ebu Dâvud, Cihâd 24, (3006)].

AÇIKLAMA:

1- Hayber'in fethi ile ilgili rivâyetler, *Buhârî*'nin Kitâbu'l-Megâzî bölümünde 38-41. bablarda yer alır. Ancak yukarıdaki rivâyet, kısmî olarak Kitâbu'ş-Şurut'un 14. babında kaydedilmiştir. Rivâyet Teysîr'de kaydedildiği şekliyle *Ebu Dâvud*'da mevcut değildir. Hadîs'in Câmi'u'l-Usûl'deki aslı daha uzun. Teysîr, rivâyet'in baş kısmını almamış. Hayber'in fethi, yahudilere bırakılması, ordan sürülmeleri gibi farklı meselelere bâzı açıklık daha getireceği için, rivâyetin atlanmış olan baş kısmını da kaydediyoruz:

''(Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hayber ehline gelip onlarla savaştı. Sonunda kalelerine çekildiler. [Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kaleleri dıştan bir müddet kuşattı, neticede], arazi, ekin ve hurma üzerinde onlara galebe çaldı. Bineklerinin taşıyabileceği eşyaları götürerek orayı terketme şartıyla sulh yaptılar. Sarı (altın), beyaz (gümüş), halka -ki bununla silah kastediliyordu- nev'inden bütün varlıklarını Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a vermek de antlaşmaya dahildi. Ayrıca, ne varsa beyan edip, hiçbir şeyi gizlememeyi de onlara şart kılmıştı. Öyle ki bu şartlara uymazlarsa ortada ne antlaşma muteber olacak, ne de antlaşmanın sağladığı garanti olacaktı. Ancak yine de Mesk'i gizlediler. Mesk, Huyey İbnu Ahtab'ın mal ve zineti bulunan bir deri idi, Benî Nâdir, Medine'den sürgün edildiği zaman beraberinde getirmişti[21] *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Huyey'in amcasına ki, ismi Sa'ye idi:*

''Benî Nâdir'den getirilen Huyey'in Mesk'i ne oldu?'' diye sordu.

20) Aslına uygun tercüme, ''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sözünün aleyhimize düştüğünü mü zannedersin'' şeklinde olmalıdır. Buhârî'nin rivâyetinde ''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ''Sözünü unuttuğunu mu zannediyorsun?'' şeklindedir.

21) Muteber rivâyetlerde en-Nihâye'de verilen bilgiye göre, bu mesk o devirde meşhurdu. Onbin dinar kıymet takdîr edilmişti. Medîne'de her düğünde, evlenen kadın onu kiralar, düğün sırasında, ondaki kıymetli takılarla süslenirdi. Bu mesk'in önce koç derisinden, sonra sığır derisinden sonra da deve derisinden yapıldığı belirtilir. Esâsen mesk deri demektir. Demek ki, kullandıkça eskimiş, her seferinde bir başka hayvan derisi bu işte kullanılmıştır.

"Nafaka harcamaları ve savaş masrafları onu eritti" deyince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Aradan fazla zaman geçmedi. Mesk'teki servet bu kadar zaman içinde bitip tükenmeyecek kadar çoktu" *dedi. Huyey, daha önce öldürülmüştü. [Mesk'in yerini ancak Sa'ye bilebilirdi. Onu konuşturmak üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] Zübeyr'e teslim etti. Zübeyr (radıyallahu anh) canını yakarak sıkıştırdı. Bunun üzerine:*

"Huyey'in şurada bir yıkıntının etrafını dolaştığını görmüştüm" dedi. Beraberce gidip oraları dolaştılar. Mesk'i gerçekten bir yıkıntının içerisinde buldular. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ebu'l-Hukayk'ın iki oğlunu öldürttü. Bunlardan biri Safiyye Bintu Huyey İbnu Ahtab'ın kocası idi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadın ve çocuklarını esir aldı. Antlaşmaya riayet etmedikleri için mallarını da taksîm etti. (Geri kalan yahudileri de) Hayber'den sürmek istedi. Ancak, Hayber halkı dediler ki..." Rivâyetin gerisini yukarıda kaydettik.

2- Hemen belirtelim ki, Hayber yahudilerle meskun bir yerdi. Medîne'den sürülen *Benî Nâdir* yahudileri de buraya yerleşmişlerdi. Burası, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) için tehlikeli bir odak teşkîl ediyordu. Zâhiren ağır -ve bir kısım ashabın değerlendirmesine göre- utanç verici, zül getirici mâhiyette olan Hudeybiye Sulhünü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın imzalamakta isticâl edişinin bir sebebini Mekkelilerin bîtaraflığını sağlayarak, burnunun dibindeki bu tehlikeli yuvayı dağıtma düşüncesi teşkîl ediyordu. Buradaki yahudiler, hem sayıca fazla ve hem de zengindi. Üstelik müslümanlara karşı kinle dolu idiler. Bunlar, bir ara bütün güçleriyle civardaki müşrik kabileleri içine alan bir ittifak kurup Medîne'ye -Hendek savaşında olduğu şekilde- saldırmak istemişlerdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu faaliyeti istihbâr edince, harekâtın organizatörü durumunda olan Hayberli yahudilerin şefi *Sellâm İbnu Ebî'l-Hukayk'ı, Abdullah İbnu Atîk* (radıyallahu anh)'i dört kişilik bir ekiple göndererek öldürtmüştü. *Sellâm*'ın yerine geçen *Usayr İbnu Zâram* aynı faaliyeti devam ettirince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikinci bir ekibi, *Abdullah İbnu Ravâha* başkanlığında göndererek onu da öldürtmüştü. Burası müslümanlar için ciddî bir tehlike kaynağı idi.

Şu halde bu tehlikeli odak temizlenmeli idi.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hudeybiye sulhünü imzalayınca Medine'de bir aydan az bir zaman ikametten sonra doğru Hayber'e gitti. Niyeti yahudileri buradan sürmekti. Medine'deki ikâmetinin de savaş hazırlıklarını ikmâl olduğu anlaşılmaktadır.

Savaş kazanılınca, yahûdilerin, "araziyi ekip kaldırmada mâhir kimseler olduklarını belirterek ağaç ve ekinlerden elde edilecek mahsulâtın yarısını müslümanlara vermek kaydıyla orada kalmayı" talebetmeleri üzerine, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), daha önceki rivâyette belirtildiği üzere "Allah'ın dilediği zamana kadar" yerlerinde kalmalarına izin verdi.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunları sürmede niye acele etmedi? diye bir suâle şu cevap verilebilir:

1) Hayber arazisi, Medîne'nin gıda ambari durumunda idi. Hurma ziraatı, hububât ziraati gelişmişti, yahudilerin sürülmesi, o günün şartlarında buradaki ziraî istihsâlin durmasına sebep olabilirdi.

2) Burada san'atkârlar da vardı. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bunları san'at hayatının gelişmesinde kullanmak istemişti. Esirler arasında tesbit edilen otuz kadar demirci ustası hakkında şu emri vermişti:

اُتْرُكُوهُمْ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ يَنْتَفِعُونَ بِصَنَاعَتِهِمْ وَيَتَّقُونَ بِهَا عَلَى جِهَادِ عَدُوِّهِمْ

"Onları müslümanlar arasında serbest bırakın,san'atlarından istifâde etsinler, elde edecekleri bilgi ve mahâretlerle düşmanlarıyla yapacakları cihadda istifâde etsinler". Dediği gibi yapılır.

3) Bunların bütün servetleri ve silahları ellerinden alınmış, lider durumundaki büyükleri öldürülmüş, artık zararsız hâle getirilmişlerdi. Arazi işleyecek mâhir işçiler durumuna indirilmişlerdi.

4) Sindirilmiş, işçi statüsüne sokulmuş vaziyette Hayber'de kalmalarının muhtemel zararı çok az olmakla birlikte, henüz İslâmlaşmamış dış hududa sürülmeleri çok tehlikeli olabilirdi: Bunlar gittikleri yerde yeniden derlenip toparlanmaktan başka, düşman unsurları tekrar organize edip, müslümanlara karşı tahrîk edebilirlerdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hayber'de, müslümanların murâkabesi altında kalmalarını uygun bularak tekliflerini kayıtlı olarak kabul etti.

Hz. Ömer (radıyallahu anh), şartlar uygun hâle gelince, bir gece oğlu Abdullah (radıyallahu anh)'ı uyurken damdan atmalarını bahâne ederek, *Teyma* ve *Erî-*

ha'ya sürecektir.Erîha, Suriye'nin Ürdün kesiminde,*Beytü'l-Makdis*'e bir günlük atlı mesafede yerlerdir.

3- Hayber yahudilerinden ele geçen servet:

Vâkıdî'nin Meğâzî'de verdiği bilgiye göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hayberlilerin şefi *Kinâne İbnu Ebi'l-Hukayk* ile, kalelerde mevcut savaşçıların aile ve çocuklarının bağışlanması mukabilinde,

★ Hayberi ve arazisini çocuklarıyla terketmek,

★ Mal, arazi, altın, gümüş, silah, binek ve üzerlerinde giydikleri dışında bütün kumaş ve giyecekleri müslümanlara bırakma şartıyla anlaşırlar.

Şu mallar teslim alınır: 100 zırh, 400 kılınç 1000 mızrak, 500 yay.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), *Kinâne İbnu Ebi'l-Hukayk*'tan, *Ebu'l-Hukayk* hânedânı'nın atadan evlâda intikal eden hazine ve zinetlerini -ki bunlar yukarıda adı geçen Mesk'in içinde saklanırdı- sorar. Kinâne, yukarıda belirtildiği üzere harcanıp bitirildiğini söylerse de sıkıştırılarak ortaya çıkarılır. Yine rivâyette belirtildiği üzere, yalanı ortaya çıkınca antlaşmanın sağladığı her çeşit garantiden mahrum kalır. Zübeyr İbnu'l-Avvâm, Mesk dışında gizlediklerini de ortaya çıkarması için *Kinâne*'ye eziyette bulunur. Bütün servet ortaya çıkarılır.

Kinane, kardeşiyle birlikte öldürülür; mallarına el konur, kadın ve çocukları esir edilir.

Mesk getirilip açılınca içinde altından yapılmış bilezikler, muştalar, halhallar, küpeler, yüzükler, eldivenler, kıymetli taşlardan ve zümrütten yapılmış gerdanlıklar vs. vs.ler görülür.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buradan bir cevher gerdanlık alıp kızlarından birine veya *Hz. Aişe*'ye hediye eder. O da bunu alır almaz aynı gün muhtaç ve dullar arasında dağıtır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) o gece uyuyamaz. Sabah olunca Hz. Aişe'ye (veya kızına) koşup gerdanlığı geri ister: **"Onu bana geri ver, benim değil, onda senin de hakkın yok!"** der. Olup biten anlatılınca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Allah'a hamd eder.

1088 ١٢– وعن أبى بكرة رضى اللّه عنه قال: [سمعتُ رَسولَ اللّهِ ﷺ يقول: مَنْ قَتَلَ مُعَاهَداً مُتَعَهَّداً فى غَيْرِ كُنْهِهِ حَرَّمَ اللّهُ تَعَالى عليه الْجَنَّةَ].

أخرجه أبو داود والنسائي.

قوله «في غير كنهه» أي في غير وقته أو حاله الذي يجوز فيه قتله.

12. **(1088)**- *Ebu Bekr* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim:* **"Kim (kendisine emân verilerek) antlaşma yapılan bir kimseyi vakti dışında öldürürse, Allah ona cenneti haram eder".** [Ebu Dâvud, Cihâd 165, (2760); Nesâî, Kasâme 14, (8, 24)].

AÇIKLAMA:

Dinimiz, kâfirin kanını mutlak şekilde helâl addetmez. Belli ve muayyen şartlar altında kâfirin kanı helâldir. Bu da savaş halidir. Antlaşma yapılan, eman verilen bir kimsenin kanı haramdır. İslâm memleketi dâhilinde yaşayan zımmîler de kendilerine eman verilmişler zümresine dâhildir; kanları haramdır.

Hadîste, **"antlaşma yapılan kimseyi künhü dışında öldüren..."** denir. Bir şeyin künhü, onun hakikati demektir. "Burada künhü'nden murad vakti ve hedefidir" de denmiştir. Yani "öldürülmesi helâl olan vakitten..." veya "emân verilen nihâî hedeften önce öldüren" demektir.

1089 ١٣- وعن صفوان بن سليم عن عدة من أبناء الصحابة عن آبائهم رضى الله عنهم. [أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قالَ: مَنْ ظَلَمَ مُعَاهِداً أَوِ انْتَقَصَهُ أَو كَلَّفَهُ فَوْقَ طَاقَتِهِ أَوْ أَخَذَ مِنْهُ شَيْئاً بِغَيْرِ طِيبِ نَفْسِهِ فَأَنَا حَجِيجُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ].

أخرجه أبو داود.

13. **(1089)**- *Safvân İbnu Süleym, birçok sahabî evlatlarının, babalarından yapmış oldukları rivâyetlere dayanarak, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle buyurmuş olduğunu naklediyor:*

"Kim antlaşma yapılan bir kimseye zulmeder veya halkını tenkîs eder veya tâkatının fevkinde emreder veya onun rızası dışında bir şeyini alırsa, kıyamet günü aleyhine ben delil olacağım". [Ebu Dâvud, Harâc 33, (3052)].

AÇIKLAMA:

Hakkı tenkîs etmek hak ettiği şeyi eksik vermek mânasına geldiği gibi, -*Tîbî*'nin söylediğine göre- inancından dolayı ayıplamak mânasına da gelir. Tâkatının fevkinde emretmek, ödeyemeyeceği miktarda cizye, vergi gibi mükellefiyetlere tâbi tutmak mânasına gelir. Aleyhine delil olmak, aleyhine delil getirmek suretiyle düşmanı olmak, Allah'a şikâyet etmek mânasına gelir.

Bütün bu ifâdeler, İslâm memleketinde yaşayan gayr-i müslimlere âdil davranma gereğine dikkat çeker.

1090 ١٤- وعن أم هانىء رضى الله عنها قالت: [أَجَرْتُ رَجُلَيْنِ مِنْ أَحْمَائِى فَقَالَ ﷺ: قَدْ أَجَرْنَا مَنْ أَجَرْتِ]. أخرجه الستة إلى النسائى.

14. **(1090)**- *Ümmü Hânî* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Ben kocamın akrabalarından iki kişiye civâr (himâye) vermiştim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Senin civâr verdiğine biz de civâr verdik"** *buyurdu.* [Buhârî, Cizye 9, Salât 4, Edeb 94; Müslim, Hayz 70, (336), Müsâfirîn 80; Muvatta, Sefer 27, (1, 152); Tirmizî, İsti'zân 24, (2735); Ebu Dâvud, Salat 30, (1290); Cihâd 167, (2763)].

AÇIKLAMA:

1- Arabça'da *civâr vermek*, emân vermektir. Yani bir müslüman bir kâfire "Senin hayat hakkını ben garantiliyorum, sana kimse dokunamaz" mânasında garanti vermesidir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), amcasının kızı *Ümmü Hânî*'nin Mekke'nin fethedildiği gün iki müşrike verdiği emânı muteber addetmiş: **"Sen kime emân verdi isen bu akdi biz de tanıyoruz, o, bizden de emân almış gibi, emniyet altına girmiştir"** mânasında beyanda bulunmuştur.

Bu rivâyetten hareket eden ulemânın hepsi: "Kadınların vereceği emânın muteber olduğu hükmünü vermekte icmâ etmişlerdir. Keza fakîhler çoğunluk itibâriyle, kölenin vereceği emânın da muteber olduğunu söylemekte ittifak ederler. Ancak *Ebu Hanîfe* merhum ve ashâbı: "Savaşan köle ile, savaşmayan köle arasında bir ayırım yaparak, savaşan kölenin emânını mûteber addederken, öbürünün emânı muteber değildir" demişlerdir.

Çocukların emânına gelince, bunların emânı kabul edilmez. Çünkü onların akidleri makbul değildir.

2- Kaynakların bir kısmında, *Ümmü Hânî*'nin Mekke fethedildiği gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a uğradığı, *Hz. Fatıma*'nın tuttuğu bir perdenin gerisinde gusleder bulduğu ifade edilir, fakat *Ümmü Hânî*'nin civar verme meselesine temas edilmez. Şunu da kaydedelim ki, "Emân verme işi, imama has bir iştir" diyerek bu babta gelenleri te'vil eden de olmuştur. Ancak esas olan önceki görüştür.

1091 ١٥- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [مَا خَتَرَ قَوْمٌ بِالْعَهْدِ إلاّ سَلّطَ اللّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمُ الْعَدُوَّ]. أخرجه مالك بلاغا.

«الختر» الغدر.

15. **(1091)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "*Ahdine kim vefasızlık edip bozarsa, Allah mutlaka ona bir düşman musallat eder.*" [Muvatta, Cihâd 12, (2, 449), 26 (2, 460). İmâm Mâlik bunu belâğ (senetsiz) olarak rivâyet etmiştir].

İKİNCİ FASIL

CİZYE VE CİZYE İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

CİZYE: Ehl-i zimme'den yani İslâm beldesinde yaşayan gayr-ı muslimlerden alınan vergidir. Buna zekât denmez. Çünkü zekat, vergiden ziyâde mü'minlere terettüp eden bir ibâdettir. Zekât veren mü'min Rabbine karşı olan mâlî bir ibadetini yerine getirmiş olmaktadır.

Cizye'nin kelime olarak bölmek, taksîm etmek mânasına gelen جزا 'den geldiği kabul edilir. Mâmafih karşılık manasına gelen جزاء 'dan geldiği de söylenmiş, *"İslâm beldesinde emniyet içinde yaşamalarının karşılığıdır"* denmiştir.

Alimler derler ki: "Cizye'nin va'zedilmesinin hikmeti şudur: *Cizye vermekle İslâm memleketinde yaşama hakkı kazanırlar, müslümanlarla düşüp kalkma fırsatı bulurlar. Bu durum onların, İslâm'ın güzelliğini öğrenmelerine imkân tanır. Öte taraftan cizye vermiş olmanın hissettirdiği bir zillet vardır. Bu zilletten kurtulma endişesiyle, İslâm'ın güzelliğini öğrenmiş olma keyfiyetinin birleşmesi onları müslüman olmaya sevkeder. Öyle ise, cizye müessesesi gayr-ı müslimleri İslâm'a kazanmada müessir bir vâsıtadır. Bu sebeple teşrî edilmiştir*". (1092 numaralı hadîste Tağlibîlerle ilgili açıklama bu meseleyi aydınlatıcı mahiyettedir).

Cizye ilk defa sekizinci hicri senede va'zedilmiştir. Dokuzuncu senede diyen de olmuştur.

1092 ١ - عن معاذ بن جبل رضى اللّه عنه. [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ لَمَّا وَجَّهَهُ إِلى الْيَمَنِ أَمَرَهُ أَنْ يَأْخُذَ مِنْ كُلِّ حَالِمٍ دِينَاراً أَوْ عَدْلَهُ مِنَ الْمَعَافِرِى: ثياب تكون باليمن]. أخرجَهُ أبو داود.

1. **(1092)**- *Mu'âz İbnu Cebel* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kendisini Yemen'e gönderdiği zaman, ihtilâm olan herkes-*

ten (vergi olarak) bir dinar veya -Yemen'de imal edilen bir kumaş olan- Me'âfirî'den, bir dinara tekabül eden miktarda almasını emretti". [Ebu Dâvud, Harâc 30, (3038, 3039); Tirmizî, Zekât 5, (623); Nesâî, Zekât 8, (25-26)].

AÇIKLAMA:

1- *Me'âfir, Hemdan*'da yaşayan bir kabîle adıdır. Burada imal edilen bir kumaşa -oraya nisbetle Me'âfiriyye denmiştir. Meâfiri tâbiriyle ne kastedildiği râvilerden biri tarafından, "Yemende imâl edilen bir kumaş" diye açıklama eklenmiştir. Hadîs ilminde bu çeşit açıklayıcı ilâvelere *derc* denir. Bu çeşit hadîslere de *Müdrec* hadîs denir.Müdrec hadîsler,aslında zayıf addedilir. Ancak buradaki derc sıhhati bozacak mahiyette değildir.

2- *Hattâbî* der ki: "Hadîste geçen كُلّ حَالِمٍ *(her ihtilâm olan)* tâbiri, cizyenin sadece bülûğa eren erkeklerden alınacağına delildir. Çünkü حالم erkekler için kullanılır. Ayrıca çocuk ve deliler de cizyeden muaf tutulmuş olmaktadır. Keza bu rivâyet cizyenin Arap, Acem bütün gayr-ı müslimlere şamil olduğunu göstermektedir. Ayrıca, hadîs, zengin, vasat herkesten dinar alınacağına delildir. Zira Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Mu'âz'ı Yemen'e gönderirken onlarla savaşmasını, vergi ödedikleri takdirde onlardan elini çekmesini emretti. Dinarın verilmesini kanlarının korunmasına vesîle kıldı.. Kim dinar verirse kanını korumuş olur. Şâfiî hazretleri bu mülâhaza ile hareket ederek, cizyenin hür erkeklerden bülûğa erenlere terettüp ettiğine hükmetmiştir.

Ashâbu'r-Re'y ve *Ahmed İbnu Hanbel:* "Zengin olanlara 48, 24, 12 dirhem tarhedilir" demiştir. *Ahmed İbnu Hanbel:* "Bu miktarlar maddî gücüne göre tarhedilir" demiştir. Kendisine: "Günümüzde bunu artırıp eksiltmek mümkün mü?" diye sorulunca:

"Evet tâkatlarına ve imamın uygun göreceği miktara göre ayarlanabilir" demiştir.

İbnu Ebî Şeybe ve *İbnu Sa'd'ın* rivâyetlerine göre, *Hz. Ömer* cizyeyi erkeklere tahakkuk ettirmiş, zenginlerden 48 dirhem, orta halliden 24 dirhem, fakirden 12 dirhem almıştır.

Bir dirhemin, o günün iktisâdî hayatındaki yeri hususunda bir fikir verebilmek için, bazı eşyaların fiyatını, bâzı ücretleri tarihî rivâyetlerden naklen kaydetmekte fayda var: Bir gömlek 2-3 dirhem, bir şalvar (serâvil) 3-4 dirhem, bir takım

Necrânî elbise (hulle) 40 dirhem, bir belediye memurunun günlük ücreti 2 dirhem, bir koyunun fiyatı 0,5-1 dinar (1 dinar 12 dirheme denktir), Habeşistan'a giden Mekkeli muhacirlerin gemi ücreti 6 dirhem (yarım dinar). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) 200 dirhem parası veya buna denk malı olanı zengin addetmiştir, zekat verilmez.

1093 ٢- وعن جعفر بن محمد عن أبيه [أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رضى اللّهُ عَنْهُ ذَكَرَ الْمَجُوسَ فَقَالَ: مَا أَدْرِى مَا أَصْنَعُ فِى أَمْرِهِمْ؟ فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ عَوْفٍ رضى اللّه عنه أَشْهَدُ لَسَمِعْتُهُ مِنْ رسولِ اللّه ﷺ يَقُولُ: سُنُّوا بِهِمْ سُنَّةَ أَهْلِ الْكِتَابِ].

2. **(1093)**- *Ca'fer İbnu Muhammed* babasından naklediyor: *"Ömer İbnu'l-Hattab (radıyallahu anh) Mecûsîleri mevzubahis ederek: "Onlar hakkında nasıl hareket etmem gerektiğini bilmiyorum" dedi. Abdurrahman İbnu Avf (radıyallahu anh):*

"Sana şehâdet edenin, ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim: **"Onlara, Ehl-i Kitab'a davrandığınız gibi davranın"** *buyurdu".* [Muvatta; Zekât 42 (1,278)].

AÇIKLAMA:

1- Her meselede, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan bir örnek arayan *Hz. Ömer*, İran fethedilmeye başlayınca, onlardan nasıl vergi alacağı hususu problem olarak karşısına çıkar. Şahsen, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan bu mevzuda bir tatbikat veya tavsiye hatırlamadığı için "nasıl hareket edeceği" hususunda arkadaşlarıyla istişare eder. *Abdurrahman İbnu Avf,* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Mecusilerden Ehl-i Kitap tarzında vergi alınması hususundaki tavsiyesini hatırlatır. Böyle durumlarda ikinci bir şâhid isteyen Hz. Ömer, *Abdurrahman* (radıyallahu anh)'dan şâhid istemeksizin, bu hadîsle amel eder.

2- Aslında hadîs metni *"Mecûsîlere Ehl-i Kitap gibi davranın"* derken, *"vergi hususunda"* diye bir kayıt mevcut değildir. Ancak başka kayıtlar *"onların kızlarıyla evlenilmeyeceğini, kestiklerinin yenilmeyeceğini"* tasrîh eder. Bu rivâyet için *"husûs murad edilen âmm"* denmiştir. *İbnu'l-Müseyyeb* dışında kalan ulemâ bu konuda müttefiktir. Sâdece onun, *Mecûsilerin kestiğini yemede beis görmediği* rivâyet edilir.

3- *Abdurrahman İbnu Avf*'ın rivâyetini destekleyen bir rivâyet Muvatta'da *İbnu Şihâb*'tan yapılır: Buna göre Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) *Bahreyn* mecusilerinden cizye almıştır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Hicr mecusilerinden de cizye aldığı rivâyetlerde gelmiştir. *Hz. Osman* da *Berberî*lerden cizye almıştır.

Şöyle bir soru hatıra gelebilir: Vergi meselesinde de اَلْكُفْرُ مِلَّةٌ وَاحِدَةٌ kaidesince gayr-ı İslâm, bir bütün görülüp hepsinden cizye almak, prensip mi kılınmıştır?

Bu hususta ihtilâf edilmiştir. Arap müşrikleriyle puta ve ateşe tapanlar hakkında imamlar anlaşamamıştır. *İmam Mâlik, Evzâ'î* ve *Sa'îd İbnu Abdilaziz:* "Bunlardan da cizye alınır" derken, diğer üç imam ve başkaları: "Cizye, Kur'ân'ın tasrihiyle Ehl-i Kitap'tan, sünnetin tasrihiyle de mecusîlerden alınır, başkalarından alınmaz" demişlerdir.

Şu âyetin zâhirini esas olan âlimler mecusileri Ehl-i Kitap saymazlar. (Meâlen): **"...Bizden önce iki tâifeye kitap indirildi, bizim onların okuduklarından haberimiz yok" demekten... sakının ki merhamet olunasınız"** (En'âm 156). Cumhûr bu iki tâifeyi yahudi ve hristiyanlarla te'vil ederek mecusilerin Ehl-i Kitap sayılmayacağına hükmetmiştir. Mamafih, sadedinde olduğumuz hadîs de mecusileri Ehl-i Kitap addetmemekte "(vergi konusunda) Ehl-i Kitab'a davrandığınız gibi davranın" demektedir. Burada ayırım esastır.

Mecusîleri Ehl-i Kitap sayanlar Abdurrezzak'ta hasen ve Abd İbnu Humeyd'de sahîh bir senedle rivâyet edilen şu hadîsi esas alırlar, âyeti de te'vîl ederler: "Müslümanlar İranlıları hezimete uğratınca *Hz. Ömer* (radıyallahu anh): *"Toplanın, mecusiler Ehl-i Kitap değildir ki onlara cizye koyalım,puta tapanlar da değiller ki haklarında puta tapanların ahkâmını uygulayalım"* dedi. *Hz. Ali* "onların Ehl-i Kitap olduğunu" söyleyerek şunu anlattı: "Mecusiler, okudukları bir kitaba, tedrîs ettikleri bir ilme sâhip idiler. Bir gün melikleri şarap içti. Sarhoşken kız kardeşine cinsî temasta bulundu. Sabah olunca, tamahkârları çağırıp ihsanlarda bulundu ve dedi ki:"*Hz. Âdem* oğullarını kızlarıyla nikahlıyordu." Tamahkârlar derhal itaat ettiler. Muhâlefet edenleri idam etti. Kitaplarında olanlar da, kalplerinde olanlar da (zamanla) kayboldu, yanlarında bu mevzuda hiçbir şey kalmadı". Rivâyetin *Abd İbnu Humeyd*'deki vechinin sonunda فَوَضَعَ الأُخْدُودَ لِمَنْ خَالَفَهُ *"Muhalefet edenleri ateş dolu hendeklere attı"* ziyâdesi vardır.

Zürkânî, sadedinde olduğumuz rivâyetten başka hükümler de çıkarıldığını belirtir. Söz gelimi:

1- Haber-i vâhid'le amel edilir.

2- Büyük sahâbeler bâzı hadîsleri ve bir kısım ahkâmı -başkaları bildikleri halde- bilemeyebilirler, bu durum onlara bir noksanlık getirmez.

3- Hadîsin mefhumuna temessük esastır. Nitekim *Hz. Ömer*, Ehl-i Kitap denince kitap ehli olan yahudi ve hristiyanları anlıyordu, çünkü bu tâbirin mefhumu bu idi. *Abdurrahman İbn Avf* (radıyallahu anh) mecusilerin onlara ilhak edileceğine dair rivâyette bulununcaya kadar *Hz. Ömer*, tâbirin bu zâhirî mefhumuna bağlı kalmıştır.

1094 ٣- وعن ابن شهاب قال: [بَلَغَنِى أنَّ رَسولَ اللّهِ ﷺ أخَذَ الْجِزْيَةَ مِنْ مَجُوسِ الْبَحْرَيْنِ، وَأنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللّه عنه أخَذَهَا مِنْ مَجُوسِ فَارِسَ، وَأنَّ عُثْمَانَ رضى اللّه عنهُ أخَذَهَا مِنَ الْبَرْبَرِ]. أخرجهما مالك.

3. **(1094)**- *İbnu Şihâb* der ki: *''Bana ulaştı ki, ''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Bahreyn mecusîlerinden cizye almıştır, keza Hz. Ömer (radıyallahu anh) İrân mecûsilerinden, Hz. Osman (radıyallahu anh) da Berberîlerden cizye almıştır.''* [Muvatta, Zekât 41 (1, 278)].

1095 ٤- وعن أنس رضى اللّه عنه [أنَّ رسولَ اللّه ﷺ أخَذَهَا مِنْ أُكَيْدِرِ دُومَةَ يعنى الْجِزْيَةَ].

4. **(1095)**- *Hz. Enes* (radıyallahu anh)'in anlattığına göre, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Dûmetli Ükeydir'den de cizye aldı.*

AÇIKLAMA:

Dûmet, Şam (Suriye) bölgesinde, Tebük'e yakın bir yer veya bir kale adıdır. *Ukeydir, Dûmet*'in kralının adıdır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) oranın fethine, *Hâlid İbnu Velîd*'i göndermiştir. *Ukeydir İbnu Abdilmelik* hristiyan idi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öldürülmemesini emretmişti, yakalanıp sağ

olarak Medine'ye getirilir. Resûlullâh (aleyhissalâtu vesselâm) kanını bağışlar, cizye mukabili sulh yapılır.

Hattâbî, Ukeydir'in Arap asıllı olduğunu belirttikten sonra: "Gayr-ı müslim Araplardan da cizye alınacağı" görüşüne bu rivâyette delil olduğunu belirtir. Daha önce de belirttiğimiz üzere, İmâm Ebu Yusuf Araplardan cizye alınmayacağı, zekat alınacağı görüşündedir. Mamafih *Mâlik, Evzâî, Şâfiî* hazerâtı bu meselede Arap, Acem bütün gayr-ı müslimlerin eşit olduğu, hepsinden cizye alınması gerektiğini belirtmişlerdir.

1096 ٥– وعن حرب بن عبيد اللّه عن جده أبى أمه واسمه عمير الثقفى رضى اللّه عنه [أنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ قال: إنَّمَا الْخَرَاجُ على الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى، وَلَيْسَ على الْمُسْلِمِينَ خَرَاجٌ]. وفى رواية: عُشُورٌ. أخرجهما أبو داود.

5. **(1096)**- *Harb İbnu Ubeydillâh, baba tarafından dedesi Umeyr es-Sakafî (radıyallahu anh)'den nakleder: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Harâc yahudi ve hristiyanlardan alınan vergidir. Müslümanlara harac yoktur".** *Bir rivâyette* **"uşûr yoktur"** *buyurmuştur". [Ebu Dâvud, Harâc 33, (3046-3049)].*

AÇIKLAMA:

Harâc, Kâmus'da açıklandığı üzere, asıl itibariyle arâziden hasıl olan gelir ile, kölenin çalışmasından hâsıl olan gelire denmiştir. *(=galle-i arzdan ve galle-i amel-i abdden hâriç ve hâsıl olan nesnenin ismidir.)* Ancak sonradan sultana tarladan her sene verilen vergiye dendiği gibi, ehl-i zimmet'ten adam başına alınan cizye'ye de harâc denmiştir.

Uşûr'a gelince, bu *öşr*'ün cem'idir. Öşr, onda bir demektir. Onda bir nisbetinde alınan vergiye öşür denmiştir.

Burada uşûr'la, ticaret ve alışverişlerden alınan vergiler kastedilmiştir, nisbeti onda biri geçse de düşse de müslümanların vergilerine sadakât denirken, yahudi ve hristiyanların vergilerinden bir kısmına uşûr denmiştir. *Şafiî*'ye göre, sulh sırasında ehl-i zimmeden akit gereğince alınan meblağa öşür denir. Sulh akdine böyle bir şart konmamışsa ehl-i zimmeden cizyeden başka birşey alınmaz, ne arazilerinden ne de mahsüllerinden öşür alınmaz.

Ebu Hanîfe'ye göre, "Müslümanlar dâr-ı harbe ticâret için girerken küffâr öşür alırsa, biz de ehl-i harbten dar-ı İslâm'a bu maksatla girdikleri zaman öşür alırız".

Arazî vergisine gelince:

Tatarhâniye'de açıklandığı üzere arazî üç kısımdır:

1- Arz-ı memleket,

2- Arz-ı öşriyye,

3- Arz-ı harâciye.

1- Arz-ı memleket:

Padişahın milkidir, arz-ı öşriyye müslümanların milkidir, arz-ı harâciye ehl-i zimmenin milkidir. Bu sonuncu kısımda satış, hibe, vakf, vârisin vasiyeti gibi her çeşit taşarruf câizdir. Arz-ı memlekette bu tasarruflar câiz değildir. Arazi-i öşriyye, arâzi-i Arap'tır. Keza ahâlisi savaşmadan kendiliğinden müslüman olan arazi ile, savaşılarak fetholunduktan sonra gâziler arasında taksîm edilmiş olan arazi de öşriyye kısmına girer. Arâzi-i harâciye kısmına Basra'dan sonra gelen Irak arazisi girer. Keza Mekke hâriç fethedildikten sonra ahâlisi yerinde bırakılan veya ahâlisiyle imamın sulh antlaşması yaptığı araziler de girer. Arz-ı harâciyeden alınan vergiye harâc denir. Arz-ı harâciye müslümana satılmış olsa da harâc vergisi düşmez, bu mutlaka ödenir.

Harâc iki çeşittir:

1- Harâc-ı mükâseme: Bu, arazinin tahammül durumuna göre yarı, beşte bir, altıda bir gibi alınan vergidir.

2- Hârac-ı vazîfe: Bu, ehl-i zimmenin, arazi-i harâciyeden menfaatlanmalarına imkân tanınmış olmasına, onların arazide emniyet içinde yaşamalarının te'minine mukâbil alınan vergidir. Nitekim *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) sulanabilen bir dönüm tarladan buğday ve arpa cinsinden bir sa' ve bir dirhem vergi atmıştır.

Hârac tabiri, "arâzi"ye ve "ehl-i zimmet başı"na konulmuş olan vergi için kullanılmıştır. Ancak sonradan harâc daha ziyâde arâzı vergisine, cizye ise ehl-i zimmet başına atılan vergiye denmiştir".

Şâfiî'ye göre de harâc iki kısımdır:

1- Cizye,

2- Arâzi'nin kirası ve ücreti. Bir yer sulh yoluyla fethedilir ve arazi ahâlisine bırakılırsa, arazi için tesbit edilen harâc, baş için alınan cizye ahkâmına tâbi olur. Bunlardan İslâm'a giren olursa, üzerindeki harâc düşer, tıpkı boynundaki cizye'nin de düşmesi gibi, buna mukabil arâziden elde edilen mahsûlden öşür alınır. Fetih, şâyet, "arâzi müslümanların olacak, ahâlisi de, her sene araziyi ekip kaldırmaya bedel olarak bir şey ödeyecek" şartıyla gerçekleştirilmiş ise, bu arazî müslümanlarındır, alınan vergi de arzın ücreti (kirası)dır. Bu durumda, tarla sâhibi müslüman olsa veya küfründe devam etse farketmez. Sulh sırasında tesbit edilen statü aynen kalır. Bu arazîde satış da câiz değildir. Çünkü, satış mülkde olur, halbuki sâhibi onun gerçek mâliki değildir, mâlik, bütün müslümanlar adına, İslâm Devleti'dir.

Özetlemek gerekirse arâzi-i harâciye şu çeşitlere ayrılmış olmaktadır:

1- Savaşla alınıp, gâzilere taksim edilen arazi ki, İmam, bunun bedelini gâzilere para olarak verip araziyi müslümanlara vakfeder ve koyduğu harâç vergisiyle, devlete devamlı bir gelir kaynağı yapar, Hz. Ömer, Irak arazisini böyle yapmıştır.

2- İmam, bir beldeyi sulh yoluyla fetheder, arazi müslümanların olur, ancak, eski ahâlisi, harâc ödemek kaydıyla yerlerinde kalırlar. Arazi fey'dir, harac ücrettir, müslüman olsalar da harâc düşmez.

3- Sulh yoluyla fethedilir, ancak sulh, şu şartla yapılmıştır: Arazinin mülkiyeti ahâliye aittir, harac vererek onda ikâmet edeceklerdir. İşte bu harac cizyedir. Bunlar müslüman olunca cizye üzerlerinden düşer. Sadedinde olduğumuz hadîs, ulemâya göre bu nev ile açıklanmıştır, ancak sadece bu nev'e has değildir.

1097 ٦– وعن ابن عمر رضى الله عنهما [أَنَّ عُمَرَ كَانَ يَأْخُذُ مِنَ النَّبَطِ مِنَ الْحِنْطَةِ وَالزَّيْتِ نِصْفَ الْعُشْرِ يُرِيدُ بِذٰلِكَ أَنْ يَكْثُرَ الْحَمْلَ إِلى الْمَدِينَةِ وَيأْخُذَ مِنَ الْقِطْنِيَّةِ الْعُشْرَ]. أخرجه مالك.

6. **(1097)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "*(Babam) Ömer (radıyallahu anh) Nebat ahalisinden buğday ve zeytinyağından öşrün yarısı (yirmide bir nisbetinde) vergi alırdı. Bu davranışıyla kasdı Medîne'ye bunlardan çokca gelmesini sağlamaktı. Kıntiyye (denen buğday ve arpa dışında kalan, nohut, mercimek, bakla nevinden tahıl) dan da öşür alıyordu*". [Muvatta, Zekât 46, (1, 281).]

AÇIKLAMA:

Zürkânî Muvatta'nın bir nüshasında "*zeyt*" yerine "zebîb" (kuru üzüm) geldiğini belirttikten sonra bunu düzelttiğini belirtir.

Metinde geçen *Kıntiyye*'nin "*kuntiyye*" diye telaffuzu da câizdir. İki mânaya gelir:

1- *Buğday ve arpa dışında kalan hubûbât, tahıl da deriz: Mercimek, nohut, bakla gibi.*

2- Pamuklu giyecekler. Burada hububât kastedildiği açıktır.

Nebat, Irak'da *Kûfe* ile *Basra* arasındaki *Betâih*'te yaşayan bir kabîlenin adıdır. Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in burada doğduğu söylenmiştir. Bu sebeple bir hadîste: **"Biz Nebâtî olan Kureyşîleriz"** ifadesine rastlanır.

1098 ٧- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ لاَ تَصْلُحُ قِبْلَتَان فى أرض وَاحِدَةٍ وَلَيْسَ عَلَى مُسْلِمٍ جِزْيَةٌ].

قال سفيان رحمه اللّه تعالى: معناه إذا أسلم الذمى بعد ما وجبت عليه الجزية بطلت عنه. أخرجه أبو داود والترمذى.

7. **(1098)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Bir yerde iki kıblenin varlığı uygun olmaz. Müslüman kimseye cizye yoktur".**

Süfyan merhum der ki: "Bunun mânası şudur: "Bir zımmî, kendisine cizye vermesi gerektikten sonra (vergisini henüz ödemeden) müslüman olursa, artık bu vergi ondan düşer". [Ebu Dâvud, Harâc 34, (3053); Tirmizî, Zekât 11, (633)].

AÇIKLAMA:

1- *Türbüştî*, **"Bir yerde iki kıblenin varlığı uygun olmaz"** hadîsini şöyle açıklamıştır: "*Bir yerde iki din aynı eşit şartlarda zâhir olamaz. Şöyle ki: Müslüman kimsenin, kâfirler arasında ikâmet etmesi caiz olmaz, zira ikâmet edecek olsa, kendisini müslümanlar arasındaki zımmîlerin yerine koymuş olacaktır, ona, nefsini küçüklük ve zillete atması uygun düşmez, zira izzet, Allah'a, Resûlüne ve mü'minlere aittir. Dini, İslâm dinine muhalif olan kimsenin, İslâm memleketin-*

de ikâmeti ise cizye vermekle mümkün olabilir. Ayrıca, ona, dinini dilediği gibi yüksek sesle izhâr, ilân ve neşretmesine müsâade edilmez. (Dinî tazâhürlerde ikinci plânda olmak zorundadırlar)''.

2- Hadîsin ikinci kısmı: ''Müslüman kimse cizye ödemez'' hükmünü koymaktadır. Bu iki kısım arasında şöyle bir irtibat kurulmuştur: ''Zımmî, cizye ödemek şartıyla ikâmetine müsaade edilen kimsedir. Şu halde zımmînin üzerinde cizye mükellefiyeti vardır, müslim üzerinde cizye yoktur. Bu durum iki kıbleden birini yükseltirken diğerini alçaltır, dolayısıyla hiçbir surette bunlar eşit durumda olmazlar''.

Bu hadîsle ilgili olarak *Hattâbî* der ki: ''Bu iki suretle te'vîl edilebilir:

1- Cizyenin mânası harâc demektir. Şayet bir yahudi müslüman olsa ve elinde sulh yapılmış olan arazî bulunsa, adamın boynundan cizye, arazîsinden de harâç vergisi düşer, *Süfyan-ı Sevrî* ve *İmam Şâfiî*, böyle hükmetmişlerdir. *Süfyan-ı Sevrî* ayrıca der ki: ''Bu arâzî, savaşla alınan bir yer ise, adam sonradan müslüman olunca, kendisinden cizye düşer, arazisinde harâc bâki kalır''.

2- İkinci tevîle göre: Zımmî müslüman olunca senenin bir kısmı geçmiş olsa, zımmîden, geçmiş bulunan aylara tekabül eden vergi hissesi istenmez, tıpkı müslümandan da, sağmal hayvanlarını sattığı takdirde, üzerinden bir yıl geçmemiş ise, geçen aylar için sadaka istenmediği gibi... Çünkü bu, mala sahip olduktan sonra bir yıl tamam olunca vâcib olan bir hakdır.

Sene tamamlandıktan sonra müslüman olursa vergilerini ödemeli midir? meselesinde ihtilâf edilmiştir. *Ebu Ubeyd*, geçen yıl için cizye istenmeyeceği görüşündedir. Bu hususta *Ömer İbnu'l-Hattâb* (radıyallahu anh)'ın tatbikatından delil getirmiştir. *Ebu Hanîfe* merhuma göre, böyle birisi, baştan alınan cizye borcu olduğu halde ölecek olursa, bu ne vârislerinden, ne de terikesinden alınmaz, çünkü bu onun üzerinde kesin bir borç değildir, bunlardan biri, üzerinde cizye borcu bulunduğu takdirde müslüman olsa, bu kendisinden düşer ve eski borcu ondan alınmaz.

Şâfiî'ye göre, bu borç ondan istenir. O, cizye borcunu, ancak ödemekle sâkıt olan sâbit bir borç telâkki eder.

İmâm Malik ve *Ahmed İbnu Hanbel* de bu meselede *Ebu Hanîfe* gibi hükmetmişlerdir. Sahîh olan da budur.

1099 ٨- وعن معاذ رضى الله عنه: [مَنْ عَقَدَ الْجِزْيَةَ فِى عُنُقِهِ فَقَدْ بَرِىءَ مِمَّا جَاءَ بِهِ مُحَمَّدٌ ﷺ]. أخرجه أبو داود.

والمراد بالجزية هنا الخراج: أى من قرر الخراج على نفسه كما تقرر الجزية على الكتابى.

8. **(1099)**- *Hz. Mu'âz* (radıyallahu anh) demiştir ki: ***"Kim kendi boynuna cizye akdi yaparsa, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gittiği yoldan (sünnetten) berî olmuş olur."***

Burada "cizye"den murad harâctır: Yani: (Satınalma yoluyla) kendini harâca mahkûm eden, tıpkı kitâbîyi cizyeye mahkûm etmek gibi bir davranışta bulunmuştur. [Ebu Dâvûd, Harâc, 38, (3082).]

AÇIKLAMA:

Burada denmek istenen şey şudur: "Kim harâc vergisine tâbi bir araziyi kâfirden satın alırsa, bu kimseye arazinin harâcını vermek vâcib olur. Harâc ise "cizye" sınıfına giren bir vergi çeşididir. Bilindiği üzere cizye zımmîlerden alınan verginin adıdır, müslümanlardan cizye alınmaz. Netice olarak bu satınalma sebebiyle, kişi kendi eliyle, zımmîlerin ödediği çeşitten bir vergi (harâc) ödemeye kendisini mahkûm etmiş olmaktadır. Şurası muhakkak ki, cizyeyi mecbur kılma işi, burada, sünnet yoluyla olmamıştır. Sünnetten berî olmak bu mânada kullanılmış olmalıdır. Çünkü, harâc arazisinin vergisi, arazî müslümana geçmekle düşmez.

Bu hadîste, zımmîlerin ziraatten uzaklaşmalarını kolaylaştırmamak gereği dahi gözükmektedir. Müteakip hadîs de bu mânayı te'yîd eder.

1100 ٩- وعن أبى الدرداء رضى الله عنه قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ: مَنْ أَخَذَ أَرْضاً بِجِزْيَتِهَا فَقَدِ اسْتَقَالَ هِجْرَتَهُ، وَمَنْ نَزَعَ صَغَارَ كَافِرٍ مِنْ عُنُقِهِ فَجَعَلَهُ فِى عُنُقِ نَفْسِهِ فَقَدْ وَلَّى الإِسْلاَمَ ظَهْرَهُ].

قال سِنَان بن قيس: فسمع من خالد بن معدان هذا الحديث فقال: أشَبِيبٌ حدثك؟ قلت نعم؛ قال: فإذَا قدمت فاسأله يكتب إلَىَّ به. قال: فكتبهُ له. فلما

قدمت سألني ابن معدان القِرْطَاسَ فأعْطيتُهُ فلما قرأه ترك ما فى يده من الأرض.

أخرجه أبو داود.

ومعنى «استقال هجرته» أى رجع عنها وطلب الإقالة منها.

9. (1100)- *Ebu'd-Derdâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz buyurdular ki:* **"Kim bir araziyi harâcı ile birlikte (satın) alırsa hicretinden rücû etmiş demektir. Kim de bir kâfirin boynundan zilleti kaldırıp onu kendi boynuna koyarsa İslâm'a sırtını dönmüş olur".**

Sinân İbnu Kays der ki: "Hâlid İbnu Ma'dân bu hadîsi benden işitince bana: "'Bunu sana Şebîb mi rivâyet etti?" dedi. "Evet" dedim. "Öyleyse dedi, gidince, söyle bu hadîsi bana yazıp göndersin".

Sinân İbnu Kays devamla dedi ki: "(Şebîb'e) söyledim, onun için hadîsi yazıverdi. Tekrar geldiğim zaman Hâlid İbnu Ma'dân kağıdı sordu. Ben de verdim. Okuyup bu hadîsi işitince sahip olduğu arazinin hepsini terketti". [Ebu Dâvud, Harâc 38, (3082)].

AÇIKLAMA:

1- Bu bahse giren önceki hadîslerde ve hususan 1096. hadîste açıkladığımız üzere, arz-ı harâciye'yi bir müslüman da satın almış olsa onun harâc vergisi düşmez, ödenmesi gerekir. Haracın cizye sınıfına girdiği gözönüne alınınca, hadîsin söylemek istediği mâna daha iyi anlaşılır. Zira harâc arazisini satın almak, kendi kendini cizyeye bağlamak olmaktadır.

Rey ehli (Hanefîler), müslümanın kâfirden satın aldığı harâciye arazinin harac vergisini ödeyeceğine hükmetmekle birlikte, tarladan kaldırılan hububat için öşür vermeyeceğine hükmetmiştir. Onlara göre bir tarlaya hem harâc hem öşür düşmez. Ancak geri kalan âlimler: "Tarladan kalkan mahsul beş vaska ulaşırsa öşür vâcibtir" hükmünde ittifak ederler. (Bir vaskın miktarını 1086. hadîste açıkladık.)

2- Hadîste geçen *"hicretinden rücû etmek"* tâbiriyle harâc arazisi satın almanın, hicretten vazgeçme fiiline oldukça yakın bir davranış olduğu belirtilmektedir. Çünkü müslüman, zımmîden böyle bir arazî satınalmak veya kiralamakla, o arazinin cizyesini ödeme işinde kendini o zımmînin yerine koymuş olmakta, terketmiş olduktan sonra da tekrar o araziye dönme durumuna düşmektedir. Bu

da, hicretinden rücû etme mânasına gelir, çünkü hicret, esas itibariyle küfür arâzisini terketmektir.

3- Şurası muhakkak ki, Resûlüllah (aleyhissalâtu vesselâm) burada açık bir şekilde, arazi-yi harâciyeyi satın almamayı tavsiye etmektedir. Allahu âlem, bu yasaklamada, müslümanların çiftçiliğe çok fazla tâlip olmamaları irşâdı var. Bir başka ifâde ile, gayr-ı müslimlerin arazilerini satın alarak onların ticâret, zanaat, sanayi gibi daha kârlı, daha verimli sahâlara kaymalarına zemîn hazırlanmaması istendiği, bu sebeple böylesi bir davranışın, hadîsin devamında *"zilleti kâfirin boynundan kaldırıp, kendi boynuna geçirmek"* olarak tavsîf edildiği söylenebilir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ticârete teşvîk edici, تِسْعَةُ اَعْشِرَاءِ الرِّزْقِ فِى التِّجَارَةِ **"Rızkın onda dokuzu ticârettedir"** gibi hadîsleri gözönüne alındıkta mesele daha iyi anlaşılır ve hadîsten çıkardığımız mesajdaki isabet ihtimali artar. Günümüzde maddî yönden kalkınan memleketlerin, her memlekette zengin sınıfların daha ziyâde ticâret ve sanâyiye ehemmiyet verdiğini gözönüne alırsak, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın nasıl günümüzde bile taptaze kalan ezelî ve ebedî bir gerçeğe parmak bastığını daha iyi anlama fırsatı buluruz.

4- Ancak şunu da belirtelim ki, Ashabtan bâzıları *harâc arazisinden* satın almıştır. *Beyhakî*'nin el-Ma'rife'de belirttiğine göre, *İbnu Mes'ûd, Habbâb İbnu'l-Eret, Hüseyin İbnu Ali, Şüreyh* gibi büyüklerin harâc arâzileri mevcuttu. Utbe İbnu Ferkad es-Sülemî, Hz. Ömer'e: "Arzu's-Sevâd'dan (Harac arâzisi) arazi satın aldım" deyince, *Hz. Ömer* (radıyallahu anh): *"Öyleyse sen orada, tıpkı sâhibi gibisin" der.*

Yine Beyhakî'nin kaydına göre, *Behzü'l-Melik* ahâlisinden bir kadın müslüman olur. *Hz. Ömer*, ilgililere: *"Arazisini tercih eder ve araziye terettüp eden eski vergisini öderse, arazisi ile onun arasına girmeyin, aksi takdirde arazi ile müslümanlar arasına girmeyin" diye yazar.*

Keza *Hz. Ali* de müslüman olan İranlı bir çiftçiye: *"Arazinde oturursan, senden alınan baş vergisini kaldırırız, ancak araziden alınan vergiyi almaya devam ederiz, oradan ayrılırsan arazine biz sâhip çıkarız"* der.

ÜÇÜNCÜ FASIL

GANİMETLER VE FEY

GANİMET: Kâfirlerle harb edilerek alınan mallardır. Bunlar beşe taksim edilir. Bir hissesi Allah ve Resûlü'nün hakkı olarak ayrılır. Geri kalan dört hisse savaşa katılan gâziler arasında pay edilir. Süvâriler 3 hisse, piyâdeler 1 hisse alırlar.

FEY: Küffârın çekilip gitmesi veya müslümanlarla savaşmadan sulh yapmaları sonucu elde edilen maldır. Gümrük vergisi, ticâret vergisi, vârissiz olarak ölen zımmînin devlete kalan malı vs. hep fey sayılır. Bu iki kelimenin müterâdif olarak kallanıldığı da olmuştur.

1101 ١- عن مجمع بن حارثة الأنصارى رضى اللّٰه عنه قال: [شَهِدْنَا الْحُدَيْبِيَةَ مَعَ رسول اللّٰه ﷺ فَلَمَّا انْصَرَفْنَا عَنْهَا إِذَا النَّاسُ يَهُزُّونَ الإِبلَ. فَقُلْنَا مَا لِلنَّاسِ؟ فَقَالُوا: أُوحِىَ إلى رسول اللّٰه ﷺ فَنَفَرْنَا مَعَ النَّاسِ نُوجِفُ الإِبِلَ فَوَجَدْنَا رسول اللّٰه ﷺ بِكُرَاعِ الْغَمِيمِ وَاقِفاً عَلَى رَاحِلَتِهِ. فَلَمَّا اجْتَمَعَ النَّاسُ قَرَأَ عَلَيْنَا: إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحاً مُبِيناً. قال رَجُلٌ أَفَتْحٌ هُوَ؟ قَالَ: نعم؛ وَالَّذِى نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ إِنَّهُ لَفَتْحٌ حَتَّى بَلَغَ: وَعَدَكُمُ اللّٰهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هٰذِهِ: يعنى خَيْبَرَ، فَلَمَّا انْصَرَفْنَا غَزَوْنَا خَيْبَرَ فَقُسِّمَتْ عَلَى أَهْلِ الْحُدَيْبِيَةِ، وَكَانُوا أَلْفاً وَخَمْسَمَائَةٍ مِنْهُمْ ثَلاَثِمائَةِ فَارِسٍ فَقُسِّمَتْ عَلَى ثَمَانِيَةَ عَشَرَ سَهْماً فَأُعْطِىَ الْفَارِسُ سَهْمَيْنِ وَالرَّاجِلُ سَهْماً]. أخرجه أبو داود.

1. **(1101)**- *Mücemmi' İbnu Câriye el-Ensârî* (radıyallahu anh)[22] anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte Hudeybiye sulhünde hazır bu-*

22) Teysîr metninde Mücemmi'in babasının ismi Hârise حارثة şeklinde musahhaf olarak gelmiştir, Câriye olacak.

lunduk. (Sulh yapılıp) oradan döndüğümüz zaman, halk, develerini hızlandırarak (bir yere birikmeye) başladılar. Biz hayretle: "Bu insanlara ne oluyor, (niçin hayvanlarını hızlandırıp bir yere üşüşüyorlar?)" diye sorduk.

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a vahiy gelmiş" dediler. Biz de, halkla birlikte harekete geçip develeri hızlandırdık. İlerleyince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Kura'u'l-Gamîm denen (Mekke ile Medine arasında Usfân'ın önünde bulunan) yerde bulduk. Devesinin üzerinde duruyordu. Halk toplanınca bize إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا *suresini tilâvet buyurdular.*

Askerlerden biri: "Yani bu sulh bir fetih midir?" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Evet!" *deyip ilâveten:* **"Muhammed'in nefsini kudret elinde tutan Zât'a yemin ederim bu bir fetihtir"** *buyurdu. Sure-i celileyi okumaya devam eden Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Allah size, ele geçireceğiniz bol bol ganimetler vâadetmiştir. İman edenler için bir delil olması ve sizi doğru yola ulaştırması için bunları size hemen vermiş ve insanların size uzanan ellerini önlemiştir"** *meâlindeki ayete kadar (Fetih 20) okudu.*

(Âyet-i kerîmede işâret edilen âcil ganimetle) Hayber kastediliyordu. Buradan ayrılınca Hayber'e gazveye çıktık. (Elde edilen ganimet) Hudeybiye'ye katılanlara taksîm edildi. Bunlar binbeşyüz kişi idi. Bunlardan üçyüzü süvâri idi. Ganimet onsekiz hisseye ayrıldı. Süvâri olana iki, yaya olana bir hisse verildi." [Ebu Dâvud, Cihâd 155, (2736), Harâc 24, (3015).]

AÇIKLAMA:

Hudeybiye gazvesiyle ilgili geniş bilgi 4266-4269 numaralı hadîslerde gelecek. Ancak mevzuun anlaşılması için bazı kısa bilgiler vereceğiz:

1- *Hudeybiye* gazvesi hicretin altıncı yılında Zilkade ayında yapılmıştır. Esâsen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) savaş için değil, umre için Mekke'ye müteveccihen yola çıkmıştı. *Zülhuleyfe* mevkiine gelince ihram giydiler. Gamîm nâm mevkiye kadar geldiler. Müşrikler burada karşılarına çıkıp daha ileri geçmelerine mâni oldular. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la müşrikler arasında elçiler teâti edildi. Kritik anlar geçirildi. Bir ara Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) antlaşma ümîdini keserek bir ağaç altında *"ölmeden dönmemek üzere"* bütün mü'minlerden bey'at aldı. Arkadan gelen vahiy bu bey'at'tan Allah'ın

razı olduğunu belirttiği için bune *Bey'atu'r-Rıdvan* denmiştir. Bu bey'at haberi müşriklere korku salmış ve sulh antlaşmasına râzı etmiştir.

2- Yapılan antlaşmaya göre o yıl değil, müteâkip sene umre yapılacaktı, on yıl birbirleriyle savaşmayacaklar, Mekkeliler serbestçe Suriye'ye ticaret için gidebilecekler, müslümanlara sığınan Mekkeli mühtediler, Mekke'ye iade edilecekler, müslümanlardan Mekke'ye iltica edenler iâde edilmeyecekti.

Umre için yola çıkan mü'minler, umre yapmadan dönmeye razı olamıyorlardı. Hele mültecilerin Mekkelilere iâdesi pek ağırlarına gitmişti. Bu antlaşmadan hiç memnun değillerdi. Savaşmak bir çoğuna göre, daha iyi idi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e başta *Hz. Ömer*, pek çok sahâbe itiraz etmiş, memnuniyetsizliklerini, üzüntülerini sözleriyle, davranışlarıyla ifâde etmekten çekinmemişlerdi.

Bu hâlet-i ruhiye içinde dönüş yapılırken Fetih suresinin, bu antlaşmayı *"feth-i mübîn"* ilân etmesi iyice şaşırtıcı olmuştu. Rivâyette bir askerin, sureyi tilavet etmekte olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kıraatini keserek: *"Bu sulh bir fetih midir?"* demesi bu şaşkınlığın ifadesidir.

3- Sonradan bizzât *Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer*'in de itiraf edecekleri üzere *Hudeybiye* antlaşması gerçekten bir *feth-i mübîn* idi. Arkadan gelecek, Hayber, Mekke, Huneyn vs. fetihlerinin anahtarı, kapısı durumunda idi. Bu sulh sayesinde, yıllardır kopmuş olan beşerî münâsebetler Mekkeli müşriklerle müslümanlar arasında başlamış, İslâm'ın ne olup ne olmadığı sulh şartları içinde anlatılma ve fiilen gösterilme imkânına kavuşturulmuştu. Müslümanlığını gizleyenler artık ortaya çıkabiliyorlardı. Artık karşılıklı bir emniyet ve güven hissi gelmişti. Korkusuzca mü'minler müşriklerle karışabiliyor,münâkaşa edebiliyorlardı. *Ebu Süfyan* gibi lider durumundaki azılı İslâm düşmanları bile Medîne'ye kadar serbestçe gelebiliyorlardı. *Hâlid İbnu Velîd bu sulh esnasında müslüman olmuştu. Hz. Ebu Bekr*'den başka herkesin hoş karşılamamakta ittifak ettiği bu sulh, her çeşit menfî zevâhirine rağmen, gerçekten bir feth-i mübîn idi.

4- Ganimetinden söz edilen Hayber'in zabtı, Hudeybiye dönüşü, Medîne'de 20 gün kadar kalındıktan sonra hareket edilerek gerçekleştirilen bir fetihtir. Rivâyetler bir kısmının savaşılarak, bir kısmının sulh yoluyla fethedildiğini belirtirler.

5- Ganimet taksiminde süvariler, atları veya develeri için de ayrı bir hisse alıyorlardı. Metinde Hayber ganimetinin onsekiz hisseye ayrıldığı ifâde edilir. Ma-

nâsı şudur: Bu rivâyete göre, savaşa katılanlar 1500 kişidir. Bunlardan 300 tanesi atlı ve çift hisseli, 1200 tanesi yaya ve tek hisseli. Râvi, her 100 eşit payı bir hisse olarak tavsif etmektedir. Böyle olunca 12 yaya, 6 da süvari hissesi var demektir, toplam 18 yapar.

6- Şunu hemen belirtelim ki, Hudeybiye gazvesini nakleden farklı muhtevalı başka rivâyetler de var. Sıhhat yönüyle bu rivâyet onların bazılarından zayif olduğu için buradaki rakamlara itibar edilmemiştir. Daha mevsuk rivâyetlere göre Hayber'de ele geçirilen ganimet 36 hisseye, yani 3600 paya ayrılmıştır. Bunun yarısı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve müslümanlara ayrılmıştı. Bu miktar 1800 pay tutuyordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın payı diğer mü'minlerden birinin payı kadardı.

1800 paylık diğer yarı, müslümanların umumî ihtiyaçları için ayrılmıştı.

Hudeybiye gazvesine katılanlar 1400 kişi idi. Bunlar arasında 200 süvari vardı. Her bir at için iki hisse ayrılınca atlara 400 hisse ayrılmıştı. Bu şahısların payına ilave edilince 1800 yapıyordu. Böylece ganimetin yarısı 1800 hisseye taksim edilmişti. Netice itibâriyle piyâdeler bir hisse alırken, süvâriler üç hisse almıştı.

Hudeybiye'de bulunduğu halde Hayber'e katılmayan sadece *Câbir İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) vardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ona da normal hisse ayırdı.

Ebu Mu'âviye'nin rivâyetine dayanan bu bilgiler ulemâca sahîh kabul edilmiştir. *Ebu Dâvud*, yukarıdaki *Mücemmi* hadîsindeki yanılgıya dikkat çekerek atlı sayısının *Mücemmi*'in dediği gibi, 300 değil, 200 olduğunu belirtir. Keza atlı 2 değil, 3 hisse almıştır: Biri şahsı için, ikisi atı için.

1102 ٢- وعن سهل بن أبى حَثْمَة رضى الله عنه قال: [قَسَّمَ رسول الله ﷺ خَيْبَرَ نِصْفَيْنِ: نِصْفاً لِنَوَائِبِهِ وَحَاجَاتِهِ، وَنِصْفاً بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ. فَقَسَّمَهَا بَيْنَهُمْ عَلَى ثَمَانِيَةَ عَشَرَ سَهْماً]. أخرجه أبو داود.

2. **(1102)**- *Sehl İbnu Ebî Hasme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hayber'i iki kısma ayırdı: Biri vukû'a gelecek hâdiseler ve kendi ihtiyacı içindi, öbür kısmı da müslümanlar arasında taksim etti. Bu kısmı onsekiz hisseye ayırdı."[Ebu Dâvûd, Harâc 24, (3010).]

AÇIKLAMA:

1- *Hattabî,* bu hadîsten şu hükmü çıkarır: "Ganimet olarak arazi ele geçirilecek olsa, bu da diğer mallar gibi taksime tâbi tutulmaktadır, orada herhangi bir fark gözetilmemektedir".

2- Hayber meselesi, savaşla (unveten) fethedilen arazilerle ilgili İslâmî ahkâma örnek teşkil etmiştir. Böyle yerler ganimettir.

Ancak, yukarıdaki ifâde ile ayet-i kerimenin hükmü arasında ihtilaf gözükmektedir. Şöyle ki: وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غنمتم من شيءٍ فَان لله خمسه وللرسول ولذى القربى واليتامى والمساكين وابن السبيل ayet-i kerimesi (Enfal 41) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e humsu'l hums, yani "*beşte birin beşte biri*"ni verirken, yukarıdaki rivayetin zâhiri yarısının Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ayrıldığını söylemektedir. Bu nasıl olur?

Bu soruyu cevaplamak için *Hayber*'in fethiyle ilgili olarak vârid olan rivâyetlerin tamamını görmek gerekir. O zaman müşkil kalkar. Şöyle ki:

Hayber denince tek bir şehir hatırlanmamalıdır. Buna bağlı köyler, çiftlikler, kaleler vs. vardı. Hatta onların isimleri bile farklı idi: *Vatîha, Ketîbe, Şakk* (veya Şıkk) *Netât, Sülâlim* vs.

Bunların hepsi aynı şartlarla fethedilmiş değillerdi. Bir kısmı savaşla fethedilmiş ve ganimet kılınmıştı. Bir kısmı da savaş yapılmadan, -âyet-i kerîmenin ifâdesiyle *üzerlerine at salınmadan* (Haşr 6)- fethedilmişlerdi. Savaşılarak ele geçirilenler humsu (beşte biri) ayrıldıktan sonra mütebâkisi gâziler arasında taksim edilir idiyse de; sulh yoluyla alınanlar, Cenâb-ı Hakk'ın irşad buyurduğu şekilde kendi ihtiyaçları, zuhûr eden hâcetler ve müslümanların umumî maslahatları için harcardı.

Öyle ise, savaşılarak ve sulhla fethedilen parçaların tamamı birden değerlendirilmiş ve görülmüştür ki, bunlar, yarı yarıya denkleşmektedir. Yâni Hayber'e dahil olan kale, köy ve çiftliklerin yarısı savaşla fethedilmiş, diğer yarısı da sulh yoluyla zabtedilmiştir. Şu halde bu iki farklı taksim *yarı* yarıya olunca sadedinde olduğumuz rivâyette görüldüğü üzere, bazı rivâyetler nihâî duruma göre nakletmiştir, bâzı rivâyetler de savaşılarak fethedilen yerlerin taksim durumuna göre meseleyi tasvir etmişlerdir. Anlatıldığı üzere, ortada bir tenakuz mevzubahis de-

ğildir. Bu husus, *Ebu Dâvud*'un aynı babtaki diğer hadîslerinde sarîh olarak belirtilir.

Beyhâkî tarafından yapılıp, *Aliyyu'l-Kâri* gibi bazılarınca da benimsenen bu açıklamayı kabul etmeyen *İbnu'l-Cevzi* bir başka yorum sunar: Ona göre: Hayber'in tamamı savaşla fethedilmiştir. Ancak, komutan savaşla fethettiği yerlerde şu üç tasarruftan birinde muhayyerdir:

1- Gazilere taksim eder,

2- Taksim etmez, vakfeder,

3- Bir kısmını taksim, bir kısmını vakfeder.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu üç çeşit tatbikata da yer vermiştir:

1- Kureyza ve Nadîr yahudilerinin mallarını taksim etmiştir.

2- Mekke'yi taksim etmemiştir.

3- Hayber'in yarısını taksim etmiş, yarısını etmemiştir.

Şunu son olarak kaydedelim ki, rivâyetler, meseleyi *İbnu'l-Cevzî*'nin beyan ettiği tarzda kesip atmaya imkân verecek açıklıkta değildir. Hayber'in fethi kadar Mekke'nin fethi de ulemâyı tereddüde sevketmiştir: Sulh yoluyla mı fethedildi, savaşılarak mı fethedildi? Edille'nin ihtilâf ettiği hususlarda kesin hükümden kaçınmak ihtiyata muvafıktır ve ulemanın sünneti de budur.

1103 ٣- وعن شهاب قال: [خَمَّسَ رسول الله ﷺ خَيْبَرَ ثُمَّ قَسَمَ سَائِرُهَا عَلَى مَنْ شَهَدَهَا، وَمَنْ غَابَ عَنْهَا مِنْ أَهْلِ الْحُدَيْبِيَةِ]. أخرجه أبو داود.

3. **(1103)**- *İbnu Şihâb* der ki: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hayber'i beşe taksim edip beşte birini aldıktan sonra geri kalanı, Hudeybiye seferine katılanlardan Hayber'e iştirak eden ve etmeyenler arasında taksim etti.*" [Ebu Dâvûd, Harâc 24, (3019).]

AÇIKLAMA:

Âlimler, Hudeybiye sulhü üzerine nâzil olan Fetih suresinin 20. ayetinde vâadedilen "*bol ganîmet*"in Hayber olduğunu söylerler. Müslümanlar, Hudeybiye Sulhü'nü yaparak Zilhicce ayında döndükten sonra Medîne'de 20 gece -veya bu-

na yakın bir müddet- geçirirler. Sonra Muharrem ayında, fethetmek üzere Hayber'e hareket ederler.

Gerekli açıklamalar önceki rivâyette geçmiştir.

1104 ٤- وعن ابن الزبير رضى الله عنهما قال: [ضَرَبَ رسولُ الله ﷺ عَامَ خَيْبَرَ لِلزُّبَيْرِ أَرْبَعَةَ أَسْهُمٍ: سَهْمٌ لِلزُّبَيْرِ، وَسَهْمٌ لِذِى الْقُرْبَى لِصَفِيَّةَ بِنْتِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ أُمِّ الزُّبَيْرِ رضى الله عنهما، وَسَهْمَانِ لِلْفَرَسِ]. أخرجه النسائى.

4. **(1104)**- *İbnu'z Zübeyr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hayber (fethedildiği) sene, (babam) Zübeyr'e dört hisse ayırdı: Bir hisse Zübeyr için, bir hisse zilkurbâ (ya giren Abdulmuttalib'in kızı ve Zübeyr'in annesi olan Safiyye (radıyallahu anhümâ) için, iki hisse de atı için".* [Nesâî, Hayl 17, (6, 228).]

AÇIKLAMA:

Hadîs, ganimette atlıya verilecek hissenin miktarını tesbitte hüccet kılınmıştır. Atlı, atı sebebiyle iki hisse almaktadır. Bir de şahsî hisse olmak üzere toplam üç hisse yapmaktadır. *Zübeyr* (radıyallahu anh)'in annesi *Safiyye* (radıyallahu anhâ) hâtun için ayrılan hisse, zilkurbâ kaleminden ayrılmaktadır. Zira *Safiyye* hatun, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın halasıdır. Ayet-i kerîme ganimetten ayrılacak hisseleri sayarken zilkurbâ adıyla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yakınlarını da zikretmiştir (Haşr 7). Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ve yakınlarına sadaka ve zekat gelirleri haram kılınmış, fey ve ganimetten elde edilen gelirlerden pay ayrılmıştır.

1105 ٥- وعن حَشْرَج بن زياد عن جدته أمّ أبيه رضى الله عنها [أنَّهَا خَرَجَتْ مَعَ رسولِ الله ﷺ فى غَزَاةِ خَيْبَرَ سَادِسَةَ سِتِّ نِسْوَةٍ. قَالَتْ: فَبَلَغَ ذٰلِكَ رسولَ الله ﷺ فَبَعَثَ إِلَيْنَا فَجِئْنَا فَرَأَيْنَا فِيهِ الْغَضَبَ فَقَالَ: مَعَ مَنْ خَرَجْتُنَّ؟ وَبِإِذْنِ مَنْ خَرَجْتُنَّ. فَقُلْنَا: خَرَجْنَا نَغْزِلُ الشَّعْرَ وَنُعِينُ بِهِ فى سَبِيلِ اللّهِ، وَنُنَاوِلُ

السِّهَامَ، وَمَعَنَا دَوَاءٌ لِلْجَرْحَى؟ وَنَسِقِى السَّوِيقَ. قَالَ: أَقِمْنَ إذاً: فَلَمَّا فَتَحَ اللّٰهُ تَعَالى خَيْبَرَ أَسْهَمَ لَنَا كَمَا أَسْهَمَ لِلرِّجَالِ. قَالَ: فَقُلْتُ يَاجَدَّةُ مَا كَانَ ذٰلِكَ؟ قَالَتْ تَمْراً]. أخرجه أبو داود.

5. **(1105)**- *Haşrec İbnu Ziyâd'ın baba-annesinden (radıyallahu anhâ) anlattığına göre, babaannesi (Ümmü Ziyâd el-Eşce'iyye) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte altı kadından biri olarak Hayber gazvesine katılır . Kadın der ki: "Bizim de iştirak ettiğimiz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ulaşınca Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bizi yanına çağırttı. Gittik. Yüzünde öfke okunuyordu. Bize:* **"Kiminle çıktınız, kimin izniyle çıktınız?"** *diye çıkıştı. Biz:*

"Yün eğirip onunla Allah yolunda yardımcı oluruz. Okları (toplar gazilere) veririz, diye çıktık. Ayrıca yanımızda yaralıları tedavi için ilaç var, yemek de yaparız" dedik. Bunun üzerine: **"Öyleyse kalın!"** *buyurdu.*

Cenâb-ı Hakk Hayber'in fethini müyesser kılınca, bize de ganimetten, tıpkı erkeklere olduğu gibi pay ayırdı".

Haşrec der ki:

"Ey baba-anneciğim, bu verilen ne idi?" diye sordum.

"Hurma idi, diye cevap verdi." [Ebu Dâvûd, Cihâd 152, (2729).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, sefere katılan kadınların da erkeklerle eşit olarak hisse aldıklarını ifâde etmektedir. Ancak bu rivâyet isnâd yönüyle zayıf olduğu için, amele esas olmamıştır. Ulemâ büyük çoğunluğuyla savaşa iştirak eden köle, kadın ve çocukların muhariplerle eşit seviyede ganimete iştirak edemeyeceklerine hükmetmiştir. Bunlara bahşiş nev'inden, miktarı komutanın takdirine bırakılan bir şeyler verilir. Mamafih, "Verilen ne idi?" sorusuna, aldığı "Hurma!" cevabından hareket eden bâzı alimler şu te'vili yaparlar: "Kadın burada, "Bize de erkeklere verilen şeyden verildi" demek istemiştir, miktarı kastedmemiştir. Cevapta, "Erkeklerle eşit miktarda pay aldık" mânası mevcut değildir". Ancak, hadîsin zâhiri, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hurmanın bir kısmını kadın ve erkek arasında eşit olarak pay ettiğini ifade etmektedir. Hattâbi, Evzâ'î'nin, savaşa katılan ka-

dınların da hisse sâhibi olduklarına hükmettiğini belirttikten sonra bu hadîsi delil kılmış olabileceğine dikkat çeker.

1106 ٦- وعن عمير مولى آبى اللحم قال: [شَهِدْتُ خَيْبَرَ مَعَ سَادَاتِى فَكَلَّمُوا فِيَّ رسول الله ﷺ فَقَلَّدْتُ سَيْفاً فَأُخْبِرَ أَنِّى مَمْلُوكٌ فَأَمَرَ لِى بَشْئٍ مِنْ خُرْثِىِّ الْمَتَاعِ وَعَرَضْتُ عَلَيْهِ رُقْيَةً كُنْتُ أَرْقِى بِهَا الْمَجَانِينَ فَأَمَرَنِى بِحَبْسِ بَعْضِهَا وَطَرْحِ بَعْضِهَا]. أخرجه أبو داود والترمذى.

«خرثى المتاع» أثاث البيت.

6. **(1106)**- *Umeyr Mevlâ Âbî'l-Lahm* (radıyallahu anh) anlatıyor: ''*Efendilerimle birlikte Hayber gazvesine katıldım. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a benden bahsettiler ve benim köle olduğumu söylediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da bana kılıç kuşatmalarını emretti. Bana kılıç kuşatıldı. (Ancak yaşça küçük olmam ve boyumun kısalığı sebebiyle) kılıcı yerde sürüyordum. Sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bana ev eşyası verilmesini emretti. Delileri tedavi için okuduğum bir rukyeyi (afsunlama duası) (kontrol ettirmek için) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a arzettim. Bir kısmını atıp, diğer bir kısmını muhâfaza etmemi emretti*''. [Tirmizî, Siyer 9, (1557); Ebu Dâvûd, Cihâd, (2730). İbnu Mâce, Cihâd 37, (2855).]

AÇIKLAMA:

1- Teysir'deki metinde bazı eksiklikler var. Tercümede *Tirmizî*'nin metnini esas aldık.

2- Bu rivâyette iki ayrı mesele var:

1) Kölenin savaşa katılması, ve yaşça küçük bile olsa, savaşmayı öğrenmesi için kılıç verilmesi, savaşa katıldığı için pay ayrılmayıp, değerce düşük bir ev eşyası ile mükâfaatlandırılması. Hadîs, bu kısmı ile, bilhassa kölenin savaşa katılması hâlinde ganimetten pay alamayacağını ifade eder.

2) Rivâyetin ikinci kısmı farklı bir meseleye temas etmektedir: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) afsunlamak suretiyle, hastaların tedavisine müsaade etmekte

ve fakat, cahiliye devrinden intikal eden duaları kontrolden geçirmektedir. İslâm akidesine uymayan lâfızları, cümleleri, put, cin, şeytan isimlerini, mânasız kelimeleri çıkarmaktadır. Bu rivâyette, söylediğimiz husus vâzıh değilse de başka rivâyetler meseleyi açıklığa kavuşturur. Burada *Umeyr*'in afsunlama ile tedavide bulunduğu duasını kontrol ettirmek üzere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e okuduğu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu câhiliye duasından bazı kısımları İslâm akîdesine uygun bulmayıp çıkarmasını söylediği, diğer bir kısmında, mahzur görmeyerek orayı okumasına izin verdiği anlaşılmaktadır.

4022 numaralı hadîste daha geniş bilgi sunacağız.

1107 ٧- وعن الزهرى قال: [أَسْهَمَ رسول الله ﷺ لِقَوْمٍ مِنَ الْيَهُودِ قَاتَلُوا مَعَهُ] أخرجه الترمذى.

7. **(1107)**- *Zührî anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kendisiyle birlikte savaşmış olan yahudilerden bir gruba, ganimetten pay ayırdı".* [Tirmizî, Siyer 10, (1558).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî, bu rivâyeti *"Müslümanlarla birlikte savaşan zımmîler hakkında gelen hüküm: Ganimete iştirak ettirilir mi?"* başlığını taşıyan bir babta kaydeder. Bu babta, esas itibariyle mü'minlerin gayr-ı müslimlerden, savaş sırasında yardım istemeyeceği, onların yardımlarına müstağni olduklarını ifade eden rivâyetler kaydedilir. Savaşta düşmana karşı zımmîlerden yardım istememek esas olmakla birlikte, savaşa katılan bulunması hâlinde, çoğunlukla âlimler, zımmîlere ganimetten pay verilmeyeceği hükmünü benimsemiştir. Bâzıları ise onlara da pay verilmesi gerektiğine hükmetmiştir.

Şu hâlde sadedinde olduğumuz, *Zührî*'nin mürsel rivâyeti bu görüşü aksettirmektedir. Ancak râcih görüş önceki görüştür, yâni ehl-i zımmîye, müslümanlarla birlikte düşmana karşı savaşsa bile ganîmetten pay ayrılmaz. Hadîsciler, Zührî'nin mürsellerine fazla itibar etmezler ve zayıf olduğunu söylerler. Bilfarz sıhhatine hükmedilmesi hâlinde bundan maksadın ganimetten ayrılan sehim olmayıp, hediye ve bahşiş nev'inden verilen radh'a hamledilmiştir. Radh= "azıcık ihsan" demektir.

Netice olarak kadın, çocuk köle, ve zımmîye ganimetten pay ayrılmaz. Ayrıldığına dair gelen rivâyetler radh'a hamledilir.

1108 ٨- وعن أبى موسى رضى اللّه عنه قال: [قَدِمْتُ عَلَى رسولِ اللّه ﷺ فى نَفَرٍ مِنَ الأَشْعَرِيِّينَ بَعْدَ أَنِ افْتَتَحَ خَيْبَرَ فَقَسَمَ لَنَا وَلَمْ يَقْسِمْ لأَحَدٍ لَمْ يَشْهَدِ الْفَتْحَ غَيْرَنَا إِلاَّ أَصْحَابَ سَفِينَتِنَا جَعْفَراً رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ وَأَصْحَابَهُ].

أخرجه أبو داود و الترمذى.

8. **(1108)**- *Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Hayber'in fethinden sonra bir grup Eş'arî ile Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına geldik. Ganimetten bize de pay ayırdı. Halbuki (Habeşistan'dan dönmüş olan) gemi arkadaşlarımız Ca'fer (radıyallahu anh) ve arkadaşları hâriç, Hayber gazvesine fiilen iştirak etmeyen kimseye pay ayırmamıştır". [Ebu Dâvud, Cihad 151, (2725); Tirmizî, Siyer 10, (1559)].

AÇIKLAMA:

Hayber'in fethinden sonra, ganimet taksimi sırasında *Habeşistan*'dan geri dönmekte olan muhâcirlerden, hâdisenin râvisi *Ebu Musâ*'nın da bulunduğu bir grup Hayber'de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a rastlarlar. *Ebu Dâvud*'un rivâyetinde *"ganimet taksimine tevafuk ettik"* der. Rivâyetteki farklılığa göre *Ebu Musa: "Ganimet taksimine bizi de dahil etti"* veya *"Ganimetten bize de verdi"* demiştir.

Hattâbî, bunlara verilen payın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tasarrufunda olan humus'tan olması gerektiğini söyler. Ancak, diğer askerlerin rızası ile, ganimet taksîmine, aynen savaşa katılanlar gibi iştırak ettirilmiş olabileceklerini söyleyenler de olmuştur. *Musa İbnu Ukbe, Megazi*'sinde bu hususta kesin kanaat sahibidir. Mamafih ganimetin toplanmasından sonra ve taksiminden önce gelmiş olmaları sebebiyle, ganimetin tamamından bunlara pay ayrılmış olabileceğini söyleyenler de olmuştur. *Şâfiî*'nin bu meseledeki iki görüşünden biri budur.

1109 ٩- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما [أنَّ رسولَ اللّه ﷺ قَامَ: يعنى

يَوْمَ بَدْرٍ فَقَالَ: إِنَّ عُثْمَانَ انْطَلَقَ فِى حَاجَةِ اللّهِ وَحَاجَةِ رَسُولِهِ ﷺ، وَإِنِّى أُبَايِعُ لَهُ. فَضَرَبَ لَهُ رسولُ اللّهِ ﷺ بِسَهْمٍ وَلَمْ يَضْرِبْ لأَحَدٍ غابَ عَنْهُ غَيْرَهُ.]

أخرجه أبو داود.

9. **(1109)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün -yani Bedir savaşı günü- kalkıp şöyle buyurdu:*

"Muhakkak ki Osman Allah'ın ve Resûlü (aleyhissalâtu vesselâm)'nün rızasına uygun bir hizmet sebebiyle gelmiştir. Ben onun adına bey'at akdediyorum." *Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ganimetten hisse ayırdı. Savaşa katılmayan onun dışında kimseye hisse vermedi." [Ebu Dâvûd, Cihâd 151. (2726)].*

AÇIKLAMA:

1- Rivayette geçen -Yâni Bedir savaşı günü- ibaresi râvilerden biri tarafından ilâve edilen açıklayıcı bir derc'tir. Ancak hadîste bir işkâl mevzubahis. Çünkü, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in *Hz. Osman* (radıyallahu anh) adına bey'at akdi sâdece *Hudeybiye*'de cereyan etmiştir. Mekkelilere elçi olarak giden *Hz. Osman*'ı müşrikler tevkif etmişti ve hatta müslümanlar arasında öldürüldüğüne dair şâyia bile çıkmıştı. İşte bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) sefere katılan bütün müslümanlardan biat almıştı. Sıra *Hz. Osman*'a gelince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sağ elini göstererek, **"Bu, Osman'ın elidir"** der ve diğer eline koyarak onun adına biat akdeder.

Bedir'de böyle bir biat olmamıştır. Ancak *Hz. Osman*'ın Bedir'deki durumu farklıdır. Şöyle ki: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın muhterem kerimeleri *Rukiyye* (radıyallahu anhâ) hasta idiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) *Rukiyye*'nin refîki olan *Hz. Osman*'ı Medîne'de bırakarak Rukiyye ile ilgilenmesini talebeder. *Osman*'a: إِنَّ لَكَ أَجْرَ رَجُلٍ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا وَسَهْمَهُ **"Sana, Bedir'e katılanların sevabı ve ganimet payı aynen verilecektir"** buyurur.

Şu halde yukarıdaki rivâyette bir karışıklık gözükmektedir.

2- Bedir savaşına katılmadığı halde ganimetten pay ayrılan yegâne şahıs *Hz. Osman*'dır. Bu da onun bizzat Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından kızı *Rukiyye*'nin tedavisiyle meşgul olmak üzere Medîne'de kalmakla tavzîf edilmesine mebnîdir.

3- Bu hadîsten hareketle, imâmın verdiği bir vazîfe sebebiyle savaşa katılamayana ganimetten pay ayrılabileceğine hükmedilmiştir. İmama âit olmayan bir iş sebebiyle savaşa katılamayan kimseye ganimetten pay ayrılmayacağı hükmünde *Şâfiî, Mâlik, Evza'î, Sevrî, Leys* ittifak ederler.

Ebu Hanîfe ve ashâbı, bu meselede şöyle derler: *''Ganimet dar-ı İslâm'a celbedilmezden önce orduya katılana ganimetten pay ayrılır.''*

1110 ١٠ - وعن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [قَالَ رسول الله ﷺ: أَيُّمَا قَرْيَةٍ أَتَيْتُمُوهَا أَوْ أَقَمْتُمْ فِيهَا فَسَهْمُكُمْ فِيهَا، وَأَيُّمَا قَرْيَةٍ عَصَتِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ خُمُسَهَا لِلّٰهِ وَرَسُولِهِ وَهِىَ لَكُمْ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

10. **(1110)**- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Hangi bir köye varır da orada ikâmet ederseniz, hisseniz oradadır. Hangi bir belde de Allah ve Resûlüne isyan ederse o beldenin beşte biri Allah ve Resûlüne aittir ve o (geri kalan) da sizindir''.** [Müslim, Cihâd 47, (1756); Ebu Dâvud, Harâc 29, (3036)].

AÇIKLAMA:

Burada iki ayrı cümle var ve her ikisinde karye kelimesi geçmektedir. Birinci karye'yi köy, ikinciyi belde olarak tercümeyi uygun bulduk.

Kadı İyaz, Müslim Şerhinde, birinci cümledeki karye -ki köy diye tercüme ettik- ile savaş yapılmadan sulh yoluyla fethedilen yerlerin yani fey'in, ikinci karye ile de savaşla alınmış olan yerin, yani ganimetin kastedilmiş olabileceğini belirtir. Hadîste geçen *''O da sizindir''* ibâresi beşte biri alındıktan sonra ''geri kalan'' demektir.

Fey'in ganimet gibi beşe taksim edilmeyeceği görüşünde olanlar bu hadîsle ihticac ederler.

İbnu'l-Münzîr: ''Fey'in de beşe bölüneceğini, *Şâfiî*'den önce söylemiş bir fakîh bilmiyoruz'' der.

Hattâbî der ki: ''Bu hadîste, savaşla alınan arazinin hükmü, diğer ganimet mallarının hükmüne tâbi olacağına dâir delil mevcuttur. Yani arâzi de beşe bölünür, beşte biri ehl-i hums denen Kur'ân'da belirtilen (Enfal 11) harcama kalemlerine

ayrılır. Beşte dördü de -ele geçirilen diğer para ve emvâl gibi- savaşa katılan gâziler arasında pay edilir.

1111 ١١- وعن رافع بن خديج رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رسولُ اللّه ﷺ يَجْعَلُ فِي قَسْمِ الْغَنَائِمِ عَشْراً مِنَ الشَّاءِ بِبَعِيرٍ]. أخرجه النسائى.

11. **(1111)**- *Râfi' İbnu Hudeyc* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ganimet taksiminde on keçiyi bir deveye bedel tutardı*". [Nesâî, Dahâyâ 15, (7, 221).]

AÇIKLAMA:

Nesâî, bu hadîsi şu başlığı taşıyan babta kaydeder: "Deve kaç kurbanın yerine geçer?" Hadîs bir devenin on keçiye bedel olduğunu ifâde etmektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ganimet taksiminde bir deveye karşı on keçiyi eşit tutmuştur. *İshak İbnu Râhuye* bu hadîsle amel etmiştir. Ancak diğer alimler bunun mensuh olduğunu söylerler. Zira umumiyetle benimsenen esahh rivâyetler devenin de sığırda olduğu üzere yedi kurban sayılacağını ifâde etmektedir.

Aliyyü'l-Karî, hadîsin neshine değil, sahîh hadîsle teâruzuna hükmetmenin daha uygun olduğunu belirtir.

1112 ١٢- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [كَانَ رسولُ اللّه ﷺ يُنفِّلُ بَعْضَ مَنْ يَبْعَثُ مِنَ السَّرَايَا لأَنْفُسِهِمْ خَاصَّةً سِوَى قِسْمَةِ عَامَّةِ الْجَيْشِ].

زاد فى رواية: وَالْخُمُسُ فِي ذٰلِكَ كُلِّهِ وَاجِبٌ. أخرجه الثلاثة وأبو داود.

12. **(1112)**- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gazveye gönderdiği kimselerden bâzılarına, umumî ganîmet taksiminden düşecek hisseden ayrı olarak, şahıslarına ait olmak üzere (bir nevi armağan olmak üzere) fazladan ganimet verirdi*". [Buhârî, Hums 15, Megâzî 57; Müslim, Cihâd 35, (1749); Muvâtta, Cihâd 15, (2, 450); Ebu Dâvûd, Cihâd 35, (2741-2746).]

AÇIKLAMA:

Bilindiği üzere ganîmet belli bir prensibe göre taksim edilmektedir. Beşte biri

(hums) Allah ve Resulüne. geri kalan dördü de gâzilere (süvâriye üç, piyadeye bir hisse şeklinde) müsavî olarak taksim edilir. Bu rivâyet, savaşta şu veya bu şekilde başarı gösteren veya müessir hizmet verenleri Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hususî şekilde mükâfaatlandırdığını göstermektedir. Bu hal, şüphesiz kaabiliyet sahiplerini, şecaat sâhiplerini, gayret sahiplerini teşvîke, memnun kılmaya müteveccih bir davranıştır. Verilen bu hususî armağan, yerine göre maddî yönden fazla bir değer taşımasa bile kadirşinaslığın bir delili, hususî surette gösterilmiş olan ziyade başarının takdîr edildiğine maddî bir delil olur. Günümüzde bu, nişan, madalya, şilt gibi değişik isimler altındaki tercihlerle müesseseleştirilmiştir. Kaldı ki, değer yönüyle tatmin edici armağanlar da verilmektedir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu neviden bağışta bulunduğu anlaşılmaktadır.

Bu mevzu ile ilgili olarak farklı yorumlar ileri sürülmüştür:

★ *Amr İbnu Şu'âyb:* "Böyle bir armağanı vermek sâdece Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e aittir" demiştir.

★ *İmam Mâlik*, komutanın teşvîk için önceden böyle bir şart koşmasını mekruh addeder, "Bu, cihâdı Allah rızası için değil, dünyalık için yapmak olur" der.

★ Ulemânın kâhir ekseriyeti bunun cevazında, meşru olduğunda ittifak eder.

Ancak, taksim dışı verilecek bu armağan (nefl) nereden verilmelidir? İşte bu sorunun cevabında ihtilâf edilmiştir: Ganimetin -taksim edilmezden önceki- aslından mı, humus'tan mı, Humsu'l-hums'dan mı veya humus dışı bir kaynaktan mı?

★ *Şâfiîler* ilk üç kaynağı söylerler. Onlara göre makbûl görüş de humsu'l-hums'tan olmasıdır. Yani ganimet taksim edilip, hums'u alınca, hums'un harcanacağı beş harcama kaleminden birincisinden olmalıdır. Ayet-i kerîme hums'a sırayla şu harcama kelemlerini gösterir:

1- Allah ve Resulü,

2- Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yakınları,

3- Yetimler,

4- Düşkünler,

5- Yolcular (Enfal 41). Humsu'l-hums'tan murad, umumiyetle birinci kalemdir.

★ *Evzâî, Ahmed İbnu Hanbel, Ebu Sevr* ve daha başkaları, bu armağanın *(nefl)* ganîmetin aslından olduğunu söylemiştir.

★ İmam Mâlik ve bir grup âlim: "Nefl verilecekse mutlaka humus'tan olmalıdır" demiştir.

★ *Hattâbî:* "Bu konuda gelen ahbârın ekseriyeti nefl'in ganimetin aslından olması gerektiğine delâlet eder" der. Fakat kendisi hums'a meyleder.

★ *İbnu Abdilberr:* "İmam, şu veya bu sebeple askerlerden bâzılarını mükâfaatlandırmak isterse, bunu, hums'tan yapar. Ancak, ordunun bir parçası hususî bir başarı gösterir, ganîmet elde eder de komutan bunları mükâfaatlandırmak isterse, bu takdirde üçte biri geçmemek kaydıyla, onların elde ettiklerinden kendilerine mükâfaat verebilir" der.

1113 ١٣- وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه قال: [نَفَّلَنِي رسول اللّه ﷺ يَوْمَ بَدْرٍ سَيْفَ أَبِي جَهْلٍ دُونَ الَّذِى كَانَ قَتَلَهُ]. أخرجه أبو داود.

13. **(1113)**- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Bedir günü, Ebu Cehl'in kılıncını bana armağan etti* . Ebu Cehl'i, İbnu Mes'ud öldürmüş idi." [Ebu Dâvud, Cihâd 150, (2722).]

AÇIKLAMA:

Bedir savaşı sırasında, yaralı düşmüş olan *Ebu Cehl*'in kafasını *İbnu Mes'ud* koparmış idi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu sebeple *Ebu Cehl*'in kılıncını *seleb* kabul ederek ganimet gibi taksime dahil etmemiştir. Zira *"seleb öldürenindir"* kaidesini koymuştur. Yani, savaş sırasında, bir gâzi belli bir şahsı öldürür ve bunu isbatlarsa, öldürülen kâfirin seleb'i (üzerinde çıkan işe yarar malzeme, para, silah vs.) öldürenin olur, bu diğer ganimet mallarına katılarak umumî taksime tâbi tutulmaz (1117. hadîste gelecek). İşte *Ebu Cehl*'i *İbnu Abbâs* öldürdüğü için onun kılıcı ganimet değil *"seleb"* kabul edilmiştir.

Ulemâ bu rivâyete dayanarak, *"yaralıyı öldüren de, onu öldürmüş sayılarak "seleb"e hak kazanır"* hükmünü koymuştur. Esasen *Ebu Cehl*'i yaralayıp yıkan *Muâz İbnu Amr İbnu Cemûh* ve *Mu'âz İbnu Afrâ*'dır: *İbn Mes'ud* kafasını koparmıştır.

"Ebu Cehl'i İbnu Mes'ud öldürmüş idi" cümlesi, râvilerden bir ilâve kabul edilir. Ancak, İbnu Mes'ud'un, -ilmu'l-beyân'da iltifât denen- başka bir üsluba dökülmüş şahsî sözü de olabilir.

1114 ١٤ - وعن أبي الجُوَيْرِيَةِ الْجَرْمِي قال: [أَصَبْتُ بِأَرْضِ الرُّومِ جَرَّةً حَمْرَاءَ فِيهِمَا دَنَانِيرُ فِي إِمْرَةِ مُعَاوِيَةَ، وَعَلَيْنَا رَجُلٌ مِنَ الصَّحَابَةِ مِنْ بَنِي سُلَيْمٍ فَقَسَمَهَا بَيْنِي وَبَيْنَ الْمُسْلِمِينَ وَأَعْطَانِي مِثْلَ مَا أَعْطَى رَجُلاً مِنْهُمْ ثُمَّ قَالَ: لَوْلاَ أَنِّي سَمِعْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لاَ نَفْلَ إِلاَّ بَعْدَ الْخُمُسِ لأَعْطَيْتُكَ، ثُمَّ أَخَذَ يَعْرِضُ عَلَيَّ مِنْ نَصِيبِهِ فَأَبَيْتُ]. أخرجه أبو داود.

14. **(1114)**- *Ebu'l-Cüveyriyye el-Cermî* (rahimehullah) anlatıyor: *"Rum diyarında içinde dinar bulunan kırmızı bir küp ele geçirdim. Bu sırada Emîr, Hz. Muâviye (radıyallahu anh) idi. Başımızda da komutan olarak, Hz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashâbından, Ma'n İbnu Yezîd (radıyallahu anh) adında Benî Süleym'den biri vardı. Küpü ona getirdim. O altınları müslümanlara taksîm etti. Bana da, öbürlerine verdiği kadar bir pay verdi. Sonra da, "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın:* **"Nefl (armağan) ancak humus'tan sonra olur"** *dediğini işitmemiş olsaydım sana (daha fazla) verirdim" dedi. Sonra bana, kendi hissesinden bağışta bulundu".* [Ebu Dâvûd, Cihâd 160, (2753, 2754)].

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, **nefl**'in yani **armağanın** ganîmetten verileceğini ifâde etmektedir. Hadîste ele geçirilen küp, savaşılarak (unveten) alınmış değildir, yani ganimet değildir. Âlimler bunun *fey* olduğunu tasrîh ederler. Fey'de ise humus yoktur, *nefl* de yoktur. Nefl'in de kıtâlde olacağı belirtilmiştir. Komutan, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: **"Nefl ancak humustan sonra olur"** sözüne binâen nefl (armağan) vermekten sarf-ı nazar etmiştir. Şu halde komutan, bu hadîs sebebiyle *Ebu'l-Cüveyriye*'ye, bulduğu dinarlardan armağan vermemiştir. Çünkü, komutan, bu hadîsten, nefl'in ganimetten humus alındıktan sonra, -gâziler arasında taksim edilecek olan- geri kalan beşte dörtten verileceğini istidlâl etmiştir. Nitekim bu istidlâle, *Ebu Dâvud*'da tahric edilmiş olan *Habîb İbnu Mesleme el-Fihrî* hadîsi de destek olmaktadır:

كَانَ رَسُولُ اللّهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُنَفِّلُ الثُّلُثَ بَعْدَ الْخُمُسِ

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ganimetten humus alındıktan sonra, geri kalanın üçte birini (liyâkat kesbedenlere) armağan olarak (nefl) verirdi". Bu rivâyete göre, ganimetin beşte dördünün üçte bir miktarına kadarı nefl olarak ayrılabilecektir. *Evzâî* ve *Mekhûl* (rahimehumullah) *nefl*'in bu üçte bir nisbetini geçmemesi gerektiğini söylemiş ise de *Şâfiî* hazretleri: "Buna kesin bir had konamaz, İmamın içtihad ve takdirine kalmıştır" demiştir.

Nefl ile alakalı rivâyetlerin farklılığı ve buna binâen ulemânın ihtilâflı görüşler ileri sürmüş olduğunu göstermek için, yine *Habîb İbnu Mesleme el-Fihrî*'den *Ebu Davud*'da kaydedilen bir rivâyete daha dikkat çekelim:

شَهِدْتُ النَّبِىَّ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَفَلَ الرُّبُعَ فِى الْبَدْأَةِ وَالثُّلُثَ فِى الرَّجْعَةِ

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bidayette dörtte bir, (ikinci) dönüşde de üçte biri nefl ettiğine şâhid oldum".

Bazıları bu rivâyette geçen *bed'e (başlangıç) kelimesini "savaşa giderken"*, rec'a kelimesini de *"savaş dönüşü"* diye anlamış ise de, *Hattâbî* "bed'e"yi "düşmanla birinci karşılaşma" olarak anlar, "rec'a"yı da, "düşmana ikinci sefer saldırma" diye anlar. Böyle olunca, kendi ifâdesiyle, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ilk karşılaşmada -daha dinç, daha zinde olmaktan başka- düşmana saldırma hususunda daha çok arzu ve şevkle dolu olan askere bu ilk saldırının ganimetinden dörtte bir nisbetinde armağanda (nefl) bulunmakta, birinci saldırıdan sonra yorulmuş ve daha ziyade vatanına dönme arzusuna düşmüş askerleri, birinci saldırının dersiyle teyakkuz ve tedbire geçen düşmana daha zor ve daha tehlikeli olan ikinci sefer saldırma hususunda daha müşevvik olmak maksadıyla ganimetten daha fazla -yani üçte bir- nisbetinde armağanda bulunmuştur.

1115 ١٥ – وعن سعد بن أبى وقاص رضى الله عنه قال: [أَعْطَى رسولُ اللّهِ ﷺ رَهْطاً وَأَنَا جَالِسٌ فَتَرَكَ مِنْهُمْ رَجُلاً هُوَ أَعْجَبُهُمْ إلَىَّ. فَقُلْتُ مَالَكَ عن فُلاَنٍ؟ وَاللّهِ إنِّى لأَرَاهُ مُؤْمِناً. فَقَالَ رسولُ اللّه ﷺ: أَوْ مُسْلِماً. ذَكَرَ ذٰلِكَ سَعْدٌ ثَلاَثاً فَأَجَابَهُ بِمِثْلِ ذٰلِكَ ثُمَّ قَالَ: إنِّى لأُعْطِى الرَّجُلَ، وَغَيْرُهُ أَحَبُّ إلَىَّ مِنْهُ خَشْيَةَ أَنْ يَكُبَّ فِى النَّارِ عَلَى وَجْهِهِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

15. **(1115)**- *Sa'd İbnu Ebî Vakkâs* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ben yanında otururken, bir grub insana ihsanda bulundu. Ancak onlardan benim daha çok hoşlandığım birine hiçbir şey vermedi. Ben: "Falanca ile aranızda ne var (ona niye vermedin)? Allah'a kasem olsun, ben onu mü'min görüyorum!" dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Müslüman (görüyorum de!)"** *buyurdu. Sa'd (dayanamayıp) bu kanaatini üç kere söyledi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da her seferinde aynı şekilde karşılıkta bulundu. Sonuncu sefer şunu ekledi:* **"Ben, nazarımda daha sevgili olana hiçbir şey vermezken, yüzü üstü ateşe düşeceğinden korktuğum insanı kurtarmak için ona ihsanda bulunurum (ihsanda bulunmam sevgime ölçü değildir)".** [Buhârî, Zekât 3, İman 53; Müslim, İman 236, (150); Ebu Dâvud, Sünnet 16, (4685); Nesâî, İmân 7, (8, 103, 104)].

AÇIKLAMA:

1- Bazı açıklamalarda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ihsanda bulunmadığı şahıs *Cu'ayl İbnu Sürâka el-Gıfârî*'dir. *Ashab-ı Suffa*'dandır. İlk müslüman olanlardan olup Uhud'a katılmıştır. *Benî Kureyza gazvesinde gözünden isabet almıştır. Çirkin yüzlüdür. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın övgüsüne mazhar olmuş sahâbîlerdendir. Maddî bakımdan fakirdir. Benî Müstalik* seferi sırasında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), *Cu'ayl*'i Medine'de vekil bırakmıştır.

2- Bir rivâyette, yukarıdaki hâdise şöyle nakledilir:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a:

"Akra' İbnu Hâbis, Uyeyne İbnu Hısn (gibilere) yüz deve verdin de (gerçekten muhtaç olan) Cu'ayl'e vermedin!" dendi de, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu cevabı verdi:

"Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun Cu'ayl, yeryüzü dolusu Uyeyne ve el-Akra' gibilerinden daha hayırlıdır. Ancak ben, müslüman olmaları için bu ikisinin kalbini kazanmaya çalıştım".

Bu rivâyet, *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* (radıyallahu anh)'ın anlattığı vak'anın, *Huneyn* savaşında elde edilen ganimeti dağıtırken, Mekke fethiyle yeni müslüman olanlara, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in onları İslâm'a kazanmak için -ganimet tevziindeki mûtad kaidenin dışına çıkarak- bol bol vermesi hadisesiyle

ilgisini göstermektedir. Ancak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ihsanda bulundğu kimseler, bu sonuncu rivâyette zikredilen iki kişiden ibâret olmamalıdır. Nitekim hadîste geçen raht, sayıca ondan aşağı, üçten fazla ve kadın bulunmayan cemaat demektir. Mâmafih müteakiben gelecek olan 1116 numaralı hadîs de bir fikir verecektir.

3- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in **"Mü'min deme, "müslim" de!"** şeklindeki müdâhalesini bazı âlimler: "İman, gaybî bir durumdur, halini iyice araştırmadan bu hususta kesin bir hüküm vermektense ihtiyatlı davranıp, zahirî duruma göre hükmetmek daha uygundur. "Müslim" hükmü zâhire göredir, binaenaleyh böyle demek, ihtiyatlı olmaya daha uygundur" diye yorumlamışlardır.

4- Gerçek vak'a şudur: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) müellefe-i kulüb'ten olan bir gruba bol bol verip de *Cu'ayl*'e vermeyince *Sa'd İbnu Ebi Vakkas* (radıyallahu anh) gerek fakirlik ve gerekse iman durumunu çok iyi bildiği bu zâta vermeyişine tahammül edemeyerek, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelip -bir rivâyette gizlice- "Buna niye vermiyorsun, vallahi ben onu mü'min biliyorum" diye hatırlatma ve şehâdette bulunur.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın **"Müslim biliyorum de!"** şeklindeki cevâbını tatminkâr bulamayan *Sa'd*, taleblerini tekrarlar. Bu ısrar karşısında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) en sonunda *Cu'ayl*'in nazarındaki değerini ve ona vermeyişinin asıl sebebini açıklar: **"Ben nazarımda daha sevgili olana hiçbir şey vermezken, yüz üstü ateşe düşeceğinden korktuğum insanı kurtarmak için ona ihsanda bulunuyorum!"**

Bu cevapla Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hem *Cu'ayl* (radıyallahu anh)'e olan sevgisini, hem de öbürlerinin irtidâd etmesinden korktuğunu ifâde etmiş olmaktadır. Nitekim bu siyâset sayesinde, maddî kazanç câzibesiyle İslâm'a giren pekçok kimse, bilahare İslâm'ı samimiyetle benimsemişler, kritik anlarda irtidada tevessül etmemişlerdir.

1116 ١٦- وعن رافع بن خديج رضى الله عنه قال: [أَعْطَى رسول الله ﷺ أَبَا سفْيَان ابن حَرْبٍ يَوْمَ حُنَيْنٍ، وَصَفْوَانَ بنَ أُمَيَّةَ وَعُيَيْنَةَ بنَ حِصْنٍ، والأَقْرَعَ بنَ حَابِسٍ وَعَلْقَمَةَ بنَ عُلاَثَةَ كُلَّ إِنسَانٍ مِنهُمْ مِائَةً مِنَ الإِبِلِ، وَأَعْطَى

عَبَّاسَ بنِ مِرْدَاسٍ دُونَ ذٰلِكَ. فقَالَ عَبَّاسُ بنُ مِرْدَاسٍ فِي ذٰلِكَ شِعْراً.

أَتَجْعَلُ نَهْبِى⁽¹⁾ وَنَهْبَ الْعَبِيدِ بَيْـــنَ عُيَيْنَـــةَ وَالأَقْـــرَعِ

وَمَا كَانَ حِصْنٌ وَلاَ حَابِسٌ يَفُوقَانِ مِرْدَاسَ فِي مَجْمَعِ

وَمَا كُنْتُ دُونَ امْرِىءٍ مِنْهُمَا وَمَنْ تَخْفِضِ الْيَوْمَ لاَ يُرْفَعِ

فَأَتَمَّ لَهُ رسولُ اللّٰه ﷺ مِائَةً]. أخرجه مسلم.

16. **(1116)**- *Râfi' İbnu Hudeyc* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Huneyn günü Ebu Süfyân İbnu Harb, Safvân İbnu Ümeyye, Uyeyne İbnu Hısn, Akra' İbnu Hâbis ve Alkame İbnu Ulâse'den herbirine yüzer deve verdi. Abbâs İbnu Mirdâs'a ise daha az verdi. Bunun üzerine (aynı zamanda şâir olan) Abbâs İbnu Mirdâs şu mânada bir şiir düzdü:*

"Benimle atım Ubeyd'in payını Uyeyne ile Akra' arasında mı taksim ediyorsun?

Ne Bedr[23] *ne de Hâbis, cemiyette, Mirdâs'tan üstün değillerdir.*

Ben de onların hiçbirinden aşağı değilim.

Ancak bugün sen, kimi alçaltırsan o bir daha yükselmez".

Râfi der ki: "Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onun payını da yüz deveye yükseltti". [Müslim, Zekat 137, (1060).]

AÇIKLAMA:

Bu hâdise, *Huneyn* dönüşü *Ci'irrâne* nâm mevkide cereyan eder. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'yi fethettikten birkaç hafta sonra müslümanlara karşı savaş hazırlığı içinde olan *Gatafanlılara* karşı koymak üzere *Huneyn*'e hareket eder. Orduya ikibin kadar yeni ihtida etmiş Mekkelilerden asker alır. Bunların birçoğunun kalbine imanın hakkıyla henüz girmediğini Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de biliyor idi. Bu sebeple onları maddî avantajlarla ka-

---

(١) النهب : الغنمية .

23) Bedr'le, *Uyeyne İbnu Hısn*'ın ecdadını kasteder. Çünkü ikinci göbekten ceddinin adı *Bedr*'dir: *Uyeyne İbnu Hıns İbnu Huzeyfe İbni Bedr*'dir.

zanma yollarına başvurdu. Bu cümleden olarak, *Taberî*'nin kaydına göre, daha savaş yapılmadan birçoğuna ikramlarda bulundu.

Asıl maddî bağışı savaştan sonra yapmıştır. *Müellefe-i kulûb,* yani kalbleri kazanılmışlar olarak İslâm tarihine geçen bu zümre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hayatında ayrı bir sayfa teşkîl eder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) *Huneyn*'de kazanılan zafer sonunda ele geçirilen muazzam ganimetten eski müslümanlara ve meselâ Medîneli Ensâr'a hiçbir şey vermez iken, Mekkelilere bol bol vermişti. Husûsan Mekke'nin ileri gelenlerine, şef durumunda olanlara yüzer deve, şâir, hatib gibi halk üzerinde müessiriyeti olanlara 50'şer deve vermişti.

Kendilerine verilmeyenler veya az bir şey verilenler memnuniyetsizliklerini, küskünlüklerini izhar ederler. Bu meyanda saygısızlığı bulan itiraz ve tenkidler ifade edenler dahi çıkar. Meselâ *Temîmli* bir zâtla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) arasında şu konuşma geçer:

"Ey Muhammed bugün ne yaptığını gördüm".

"Ne görmüşsün, söyle bakalım!"

"Adaletli davranmadın, âdil ol!" Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) son derece öfkelenir ise de:

"Yazık sana, ben de âdil değilsem, başka kim âdil olabilir? Adil olmazsam helak olurum!" *demekle yetinir.*

Hz. Ömer: "Müsaade et, şu münafığı öldüreyim!" diye izin isterse de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) müsâade etmez.

Abbâs İbnu Mirdâs'ın yukarıda birkaç beytini kaydettiğimiz şiiri Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kulağına gelince, bağışın 50'den 100 deveye çıkarılmasını *Hz. Ali*'ye emrederken: **"İstediğini ver de şu dili kes"** der.

Kendilerine birşey verilmemesinden Ensâr da memnun olmamış, âdeta küsmüşlerdi. Hattâ, *İbnu Hişâm*'ın kaydına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hususî şâiri *Hassân İbnu Sabit* (radıyallahu anh) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i hicvedici bir şiir yazar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ensârı toplayarak, kendilerine verilmeyiş sebebini izah eder ve neticede hepsini ağlatan şu hitabede bulunarak gönüllerini tekrar kazanır:

"Ey Ensar topluluğu, kulağıma gelen sözünüz nedir? Bana gücenmiş olmalısınız! Ben size geldiğimde hepiniz dalâlette idiniz, (getirdiğim dinle) Al-

lah sizlere hidâyet vermedi mi? Fukara kimseler idiniz. Allah zenginlik vermedi mi? Birbirinize düşman idiniz, Allah kalblerinizi birleştirmedi mi?...

...

"Ey Ensar topluluğu! Bir yudumluk dünya malı için mi bana gücendiniz? Ben onunla İslâm'a girenler için bir kavmin kalbini kazanmayı tercîh edip, sizin İslâmınıza emânet etmiştim. Ey Ensar topluluğu, insanlar buradan deve ve davarlarla dönerken sizler Allah ve Resûlüyle evlerinize dönmekten râzı değil misiniz? Muhammed'in nefsini kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun hicret olmasaydı Ensardan bir kimse olurdum, şayet insanlar bir vâdiye, Ensar bir başka vâdiye gidecek olsa ben Ensar'ın vâdisine giderdim. Ey Rabbim! Ensar'a, Ensâr'ın oğullarına, Ensâr'ın oğullarının oğullarına mağfiret et!"

1117 ١٧- وعن أبي قتادة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ : مَنْ قَتَلَ قَتِيلاً لَهُ عَلَيْهِ بَيِّنَةٌ فَلَهُ سَلَبُهُ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

وهو طرف من حديث سيأتي في الغزوات.

17. **(1117)**- *Ebu Katâde* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:*

"Savaş sırasında kim bir düşmanı öldürür ve bunu isbatlarsa, maktûlün seleb'i kendisinin olur." [Buhârî, Hums 18, Büyû 37, Megâzî 54, Ahkâm 21; Müslîm, Cihâd 46, (1571); Muvatta, Cihâd 18, (2, 454); Tirmizî, Siyer 13, (1562); Ebu Dâvud, Cihâd 147, (2717).]

AÇIKLAMA:

1- Seleb (cem'i eslâb gelir), cumhûra göre, muhâribin yanında silah, giyecek vs. nevinden bulunan şeylere denir.

Ahmed İbnu Hanbel'e göre, hayvan seleb'e girmez. Şâfiî'ye göre savaş âletleri seleb'e girer.

2- Seleb'in kime ait olacağı hususu âlimlerce ihtilâf edilmiştir. Cumhûr-u ulemâ, Seleb'in öldürene ait olduğunda ittifak eder, komutan, önceden böyle bir vaadde bulunmuş, bulunmamış farketmez. "*Şâri*, derler, *bu hakkı komutanın*

irâdesine, ilânına tâlik etmemiştir." Cumhurun dışında kalan Hanefîlere ve Mâlikîlere göre, "*Bu hak komutanın önceden şart koymasıyla tahakkuk eder. İmam Malik:* "*İmam muhayyerdir, dilerse seleb'i kâtile verir, dilerse diğer ganimet mallarına katarak humsa tâbi kılar*" der.

İshâk İbnu Râhuye'nin: "*Eslâb çoğalırsa humsa tâbi tutulur*" dediği belirtilir.

Mekhûl ve *Sevrî:* "*Mutlaka humsa tâbi bulunmalıdır*" demişlerdir.

Seleb'in kâtile âit olduğunu söyleyenler, sadedinde olduğumuz hadîsi esas alırlar ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın muhtelif tatbikatından örnekler verirler.

Seleb'in hums'a tâbi tutulması gerektiğini söyleyenler, hadîslerden getirdikleri bazı örneklerden başka **"...bilin ki ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri Allah'ın, Peygamber'in ve yakınlarının, yetimlerin, düşkünlerin** ve **yolcularındır..."** mealindeki âyetin (Enfâl 41) âmm olan ifadesine dayanırlar.

Komutanın kararına kaldığını söyleyenler, Bedir savaşında *Ebu Cehl*'in öldürülmesiyle ilgili *Abdurrahman İbni Avf*'ın rivâyetinin teferruatına dayanırlar. Bu rivâyette, onun öldürülmesine iki kişi iştirak etmiş idi. Her ikisi de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelip, "*Ben öldürdüm*" deyince, kılınçlarınızın kanını sildiniz mi? diye sorar. "*Hayır!*" derler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kılıçları muâyene ettikten sonra كِلاَكُمَا قَتَلَهُ "İkiniz öldürmüşsünüz!" diyerek ikisinin de eşit miktarda katıldığını tesbit ve te'yid eder, ama buna rağmen seleb'i sadece birine *(Mu'âz İbnu Amr'a)* verir.

Tahâvî: "Seleb, şâyet kâtile ait olsaydı, ikisi birden öldürdüğüne göre bunlar arasında pay ederdi. Böyle yapmayıp, sadece birine verdiğine göre, seleb, öldürenin değil, imâmın uygun gördüğü kimsenindir" der. Ancak cumhûr, hadisenin siyâkında katle iştirak hâlinde, en çok payı olanın seleb'e istihkâk kesbettiğine delil olduğunu belirtmiştir. Nitekim, *Kurtubî*, "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, kılıçları muâyeneden maksadının, selebe kimin ehak olduğunu anlamak için yaralamada kimin daha çok hisse sâhibi olduğunu, kimin önce davrandığını tesbit etmek olduğunu" söylemiştir.

1118 ١٨- وعن سلَمَةَ بن الأكوع رضى الله عنه قال: [أتَى رسولَ الله ﷺ عَيْنٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَهُوَ فِى سَفَرٍ فَجَلَسَ عِنْدَ أَصْحَابِهِ يَتَحَدَّثُ ثُمَّ انْفَتَلَ فَقَالَ ﷺ اطْلُبُوهُ فَاقْتُلُوهُ فَقَتَلْتُهُ فَنَفَّلَنِى سَلَبَهُ]. أخرجه الشيخان.

18. **(1118)**- *Seleme İbnu'l-Ekva'* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir seferde idi, müşriklerden bir casus gelip, ashâbının yanında bir müddet oturup konuştu. Sonra sıvışıp gitti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"(O bir casustur, arayıp bulun ve öldürün!"** *diye emretti. Ben (erken) bulup öldürdüm. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) selebini bana bağışladı".* [Buhârî, Cihâd 173; Müslim, Cihâd 45, (1754); Ebu Dâvud, Cihâd 110, (2653); İbnu Mâce, Cihâd 29, (2836)].

AÇIKLAMA:

1- *Buhârî,* bu hadîsi, *"Harbî, dâru'l-İslâm'a emân (vize) almadan girerse"* başlığını taşıyan bir babta kaydeder. Böyle birisi yakalanınca nasıl bir muamele yapılmalıdır? Öldürülmesi câiz midir, değil mi? Bu ihtilâflı bir mevzudur. *İmam Mâlik*: "İmam muhayyerdir, böyle birisi, ehl-i harbin tâbi olduğu hükme tâbidir". *Evzâî* ve *Şâfiî* hazretleri: "Elçi olduğunu iddia ederse, kabul edilir" der.

İmam Azam ve *Ahmed İbnu Hanbel:* "İddiası kabul edilmez, müslümanların fey'i sayılır" derler.

2- Bu hâdise, başka rivâyetlerde daha teferruatlı olarak nakledilmiştir. *Nesâî*'nin rivâyetinde öldürülüş sebebi belirtilir: *"Adam müslümanların gizli taraflarını (avretu'l-müslimîn) öğrendi ve arkadaşlarına bir an önce haber vermek için hemen oradan ayrılmaya gayret etti. Öldürülmesinde müslümanların menfaati vardı".*

Bu hadîsten, harbî olan câsus kâfirin öldürülmesi gerektiği hükmü çıkarılmıştır. Bu hususta ittifak var.

Muâhed (eman verilmiş) ve zımmî hakkında *Mâlik* ve *Evzâî*: "Bu davranışı sebebiyle emân akdi iptal edilir" derler; *Şâfiî* fukahâ, farklı bir görüşle: "İhânetin emânı kaldıracağı akde yazılmış ise, bilittifak akid bozulur, değilse bozulmaz" demiştir.

3- Hadîste, seleb'in tamamının kâtile âit olduğunu söyleyenlere delil mevcuttur. Ancak "seleb'e, imamın sözüyle sâhip olunur" diyenler; "Hadîste, iki durumdan birine delâlet eden sarîh bir husus yok, aksine iki durum da muhtemeldir" derler. Ancak hadîsin *İsmâilî*'de gelen bir vechi sarihtir: *"Kişi kalkıp gidince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onun müşriklere ait bir casus olduğunu haber verdi ve:* **"Onu kim öldürürse seleb'i ona âittir"** *dedi. Râvi: "Ben hemen*

kalkıp adama yetiştim ve öldürdüm. Selebini Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana verdi" denir. İşte bu rivâyet ikinci ihtimâli te'yîd eder, yani seleb'e, imâmın sözüne binâen hak kazanılır.

4- Câsus, kâfir değil de müslüman ise cumhûra göre öldürülmez, ta'zîr cezası verilir. *Ebu Hanîfe, Şâfiî, Evzâî* ve *Mâlikîler* hep bu görüştedir. Yalnız ta'zirin cins ve miktarını tayin işi devlet reisinin (veya nâibinin = mahkeme) takdirine kalmıştır. *Kadı İyaz:* "Mâlikîlerin büyükleri böyle birisinin öldürüleceğini söylemişlerdir" der.

1119 ١٩- وعن عوف بن مالك، وخالد بن الوليد رضى اللّه عنهما قالا: [قَضَىٰ رسول اللّه ﷺ فى السَّلَبِ لِلْقَاتِلِ وَلَمْ يُخَمِّسِ السَّلَبَ]. أخرجه أبو داود.

19. **(1119)**- *Avf İbnu Mâlik* ve *Hâlid İbnu Mâlik* (radıyallahu anhümâ) şunu söylemişlerdir: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) selebin kâtile âit olduğuna hükmetti, selebi ganimet malına katarak beşli taksime (humus) tâbi kılmadı*". [Ebu Dâvûd, Cihad 149, (2721)].

1120 ٢٠- وعن عبد اللّه بن أبى أ فى رضى اللّه عنهما أنَّهُ قيل لَهُ: [هَلْ كُنْتُمْ تُخَمِّسُونَ الطَّعَامَ عَلَى عَهْدِ رسول اللّه ﷺ؟ فَقَالَ: أَصَبْنَا طَعَاماً يَوْمَ خَيْبَرَ فَكَانَ الرَّجُلُ يَجِيءُ فَيَأْخُذُ مِنْهُ قَدْرَ مَا يَكْفِيهِ ثُمَّ يَنْصَرِفُ]. أخرجه أبو داود.

20. **(1120)**- *Abdullah İbnu Ebî Evfâ* (radıyallahu anh)'nın anlattığına göre, kendisine: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında, gıda maddelerini humus taksimine tâbi tutar mıydınız? diye sorulmuştu, şu cevabı verdi:*

"*Hayber günü yiyecek maddeleri de ele geçirdik, kişi gelir, ihtiyacı kadar alır, sonra giderdi*". [Ebu Dâvûd, Cihad 138, (2704)].

1121 ٢١- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما [أَنَّ جَيْشاً غَنِمُوا فِي زَمَنِ رسول اللّه ﷺ طَعَاماً وَعَسَلاً فَلَمْ يُؤْخَذْ مِنْهُ الْخُمُسُ]. أخرجه أبو داود.

21. **(1121)**- *Hz. Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında bir ordu ganimet olarak yiyecek mad-*

desi ve bal ele geçirdi. Ancak bundan humus alınmadı.'' [Ebu Dâvud, Cihâd 137, (2701)].

1122 ٢٢ - وعن عمرو بن عَبَسَةَ رضى اللّه عنه قال: [صَلَّى بِنَا رسول اللّه
ﷺ إلى بَعِيرٍ مِنَ الْمَغْنَمِ فَلَمَّا صَلَّى أَخَذَ وَبَرَةً مِنْ جَنْبِ الْبَعِيرِ. ثُمَّ قَالَ: لاَ
يَحِلُّ لِى مِنْ غَنَائِمِكُمْ مِثْلُ هٰذِهِ إلاَّ الْخُمُسَ، وَالْخُمُسُ مَرْدُودٌ فِيكُمْ]. أخرجه
أبو داود، وأخرجه النسائي من رواية عبادة بن الصامت بنحوه.

22. **(1122)**- *Amr İbnu Abese* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kıble istikametinde (sütre olarak) bir ganimet devesi bulunduğu halde gerisinde bize namaz kıldırdı. Namazı kılınca, hayvanın yan kısmından bir tutam yün aldı (elinde tutup göstererek):* **''Ganimetinizden humus dışında şu kadarı bile bana helâl değildir. Hums da size iâde edilecek (sizin maslahatlarınızda harcanacak)tır''** *dedi.* [Ebu Dâvud, Cihad 161, (2755)].

AÇIKLAMA:

Peygamber, ganimeti istediği gibi tasarruf edemez. Humûs dışında herhangi birşey alamaz. Humus da şahsına ait değildir. Kur'ân-ı Kerîm'in belirttiği şekilde humusu (beşte biri) de müslümanlara harcamak zorundadır. Âyet şöyle der: **''Ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri (humus'u) Allah'ın, Peygamberin ve yakınlarının, yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır''** (Enfal 41). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, burada belirtilen hissesi humsu'l-hums'tur, yani beşte birin beşte biri. Ayette geçen **''Allah'ın, Peygamber'in''** ifâdesi, iki ayrı hisseye değil, tek hisseye delâlet eder, âlimler böyle anlamıştır. Humsu'l-Hums, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sonra, onun yerine geçen imama âittir.

1123 ٢٣ - وعن جُبَيْر بن مُطْعِم رضى اللّه عنهُ قال: [أَتَيْتُ أَنَا وَعُثْمَانُ بنُ
عَفَّانَ رضى اللّهُ عَنْهُ رسولَ اللّه ﷺ نُكَلِّمُهُ فِيمَا يُقْسَمُ مِنَ الْخُمُسِ فِى بَنِى
هَاشِمٍ وَبَنِى الْمُطَّلِبِ فَقُلْتُ يَارسولَ اللّه قَسَمْتَ لإِخْوَانِنَا بَنِى الْمُطَّلِبِ وَلَمْ تُعْطِنَا
شَيْئاً، وَقَرَابَتُنَا وَقَرَابَتُهُمْ وَاحِدَةٌ. فَقَالَ ﷺ إِنَّمَا بَنُو هَاشِمٍ وَبَنُو الْمُطَّلِبِ شَىْءٌ

وَاحِدٌ، وَلَمْ يَقْسِمْ لِبَنِى عَبْدِ شَمْسٍ وَلاَ لِبَنِى نَوْفَلٍ، وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ رضىَ اللّٰهُ عَنْهُ يَقْسِمُ الْخُمَسَ نَحْوَ قِسْمِ النَّبِىِّ ﷺ غَيْرَ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ يُعْطِى قُرْبَى رسولِ اللّٰهِ ﷺ مَا كَانَ رسولُ اللّٰه ﷺ يُعْطِيهِمْ، وَكَانَ عُمَرُ يُعْطِيهِمْ مِنْهُ، وَعُثْمَانُ بَعْدَهُ]. أخرجه البخارى أبو داود والنسائى وهذا لفظ أبو داود.

23. **(1123)**- *Cubeyr İbnu Mut'ım* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Humus'tan Benî Hâşim ve Benî Muttalib'e ayrılan pay hakkında konuşmak üzere Osman İbnu Affân (radıyallahu anh) ile birlikte Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gittik. Ben:*

''Ey Allah'ın Resûlü dedim, kardeşlerimiz olan Benî Muttâlib'e verdin, bize hiçbir şey vermedin. Halbuki bizim de onların da (size) yakınlığı birdir'' dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

''Benî Muttalib ile Benî Haşim tek bir şeydirler!'' *buyurdular.*

Cubeyr der ki: ''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ne Benî Abdu Şems'e, ne de Benî Nevfel'e (Benî Hâşim ve Benî Muttalib'e verdiği halde Humus'tan) pay ayırmadı. Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh) de humus'u aynen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gibi taksîm etti. Ancak O, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yakınlarına, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara verdiği kadar vermedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh) de onlara humus'tan verdi. Sonra da Osman (radıyallahu anh) verdi''. [Buhârî, Humus 17, Menâkıb 2, Megâzî 38; Ebu Dâvud, Harac 20, (2978, 2979, 2980); Nesâî, Fey 1, (7, 130, 131)].

AÇIKLAMA:

1. *Cübeyr İbnu Mut'ım İbni Adiyy İbni Nevfel İbni Abdi Menâf İbni Kusay el-Kureşî en-Nevfelî* görüldüğü üzere *Abdi Menâf* oğullarındandır, yani Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birkaç göbek yukarıda birleşmektedirler.

2- *Cübeyr*'in itirazı,humustan pay alamamış olmalarıyla ilgilidir. *Ebu Dâvud*'un bir rivâyeti şu açıklamayı kaydeder: *''(Humustan pay alacaklar meyanında zikri geçen beş kalemden birini teşkil eden) zevi'l-kurbâ payına Benî Hâşim ve Benî Muttalib'i dahil edip Benî Nevfel ve Benî Abdi Şems'i terketmesi üzerine ben ve Osmân İbnu Affân, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gittik..'' Cübeyr* ve *Muttalib* eşittirler, çünkü hepsi de *Abdi Menâf*'ın oğullarıdır. Bu sebeple *Cü-*

beyr (radıyallahu anh) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e: "*Bizim de onların da (Abdi Menâf'a nisbette) size yakınlığı birdir*" demiştir. *İbnu İshak*'ın bu mesele ile ilgili rivâyeti şöyledir: "*De ki: "Ey Allah'ın Resulü, mensubu bulunduğunuz Hâşimoğullarını anladık, size olan yakınlıkları sebebiyle Allah'ın onlara lutfetmiş olduğu fazileti inkâr etmiyoruz. Ama, Benî Muttalibli kardeşlerimizin imtiyazı nedir ki onlara (humustan) verip bizi terkettin?*"

Bazı rivâyetlerde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu suâle: "**Benî Muttalib'le Benî Hâşim tek şeydir**" derken ellerinin parmaklarını kenetleyerek "*şöyle!*" diyerek göstermiştir. *İbnu İshâk*'ın mezkur rivâyetinde cevap biraz daha açık ve müdellel olarak verilmiştir: "**Biz (Benî Hâşim) ve Benî Muttalib câhiliyede de, İslâm'da da hiç ayrılmadık, biz ve onlar aynı şeyiz!**" *ve parmaklarını kenetledi*".

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hânedânı olan Hâşimoğulları ile, *Muttâliboğulları*[24] arasındaki yakınlık nereden geliyordu? *Buhârî, İbnu İshâk*'tan naklen, *Abdu Menâf*'ın oğulları olan bu dört kardeşten üçünün yani Abdü Şems, Hâşim ve Muttalib'in aynı zamanda annelerinin Atîke adında bir kadın olduğunu, dolayısıyla anne-baba bir kardeş olduklarını, *Nevfel*'in annesinin ayrı olduğunu -ki *Vâkide* adında bir kadındır- belirtir. *Cübeyr* hânedânının (*Benî Nevfel*'in) ayrılmasını bu izah etse bile, *Hz. Osman'ın*[25] bağlı olduğu Abdi Şemsoğullarının ayrılmasını izah etmez. Çünkü, görüldüğü gibi, *Abdi Menaf*'ın *Hâşim* ve *Muttalib* gibi anneleri de bir olan oğullarıdır.

Meseleyi tavzîh sadedinde, *İbnu Hacer*, "Haşim ile Muttalib arasında evlatlarına sirâyet etmiş olan (mahiyeti fazla bilinmeyen) bir kaynaşma (i'tilâf) olabileceğine dikkat çeker. Buna delil olarak iki durum zikreder:

1- ez-Zübeyr İbnu Bekkâr, en-Neseb'de zikretmiştir ki: "*Hâşim* ve *el-Muttalib*'e: "*el-Bedrân*", *Abdu Şems* ve *Nevfel*'e: "el-Ebherân" *denilirmiş.*

2- *Keza, aradaki bu i'tilaf sebebiyle olacak ki müslümanlar hakkında Kureyşliler, Mekke'de boykot akdi yaptıkları zaman, Benî Muttalib*'i *Benî Hâşim*'e dâ-

---

24) Bu Muttalib ile Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın dedesi Abdülmuttalib'i karıştırmamalı. Bu, Abdülmuttalib'in amcasıdır.

25) *Hz. Osman* da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la Abdi Menaf'da birleşir: *Osman İbnu Affân İbni Ebi'l-Âs İbni Umeyye İbni Abdi Şems İbni Abdi Menâfe'l-Kureşî.*

hil edip bir mütâlaa ettiler, fakat *Benî Nevfel* ve *Benî Abdi Şems*'i dahil etmediler. Asıl sebebi mübhem kalan bu kaynaşma sebebiyle olacak, *Benî Muttâlib* ve *Benî Hişâm*'a mensup olanların kâfiri de, müslümanı da Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanında yer alarak, İslâm'ın en çetin devresi olan Mekke döneminde sonuna kadar himaye ettiler. Müslüman olanları Allah ve Resûlü'nün emri gereği, kâfir olanları da aşîret ve akrabalık gayretiyle bunu yaparken Nevfel ve Abdi Şemsoğulları Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in karşısında olan diğer Kureyş kabilesinin yanında yer aldılar.

Bazı *Şâfiî* âlimler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevi'l-kurbâ olarak *Benî Hâşim* ve *Benî Muttalib*'i tesbit etmesinde mi'yar olarak, akrabalık ve nusret'i (yardım) esas aldığını ifade ederek *Abdi Şems* ve *Nevfeloğulları*'nda "yardım" şartı bulunmadığı için zevi'l-kurba'nın dışında tutulduğunu söylemişlerdir.

Bazı Şâfiîlerde zevi'l-kurbâ payına istihkakın sadece karâbet olduğunu söyleyip, *Abdi Şems* ve *Nevfeloğullarının* mahrum bırakılışını Benî Hâşim'den ayrılıp onlarla savaşmalarıyla izah etmiştir. *Şâfiî hazretleri*: "Humsu'l-hums, zevi'l-kurbâ arasında taksim edilir, fakir ve zengin tefriki de yapılmaz, ancak erkeğe iki, kadına bir hisse verilir" demiştir.

3- Herşeye rağmen şunu söyleyebiliriz: Alimler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından zevi'l-kurbâ olarak *Benî Hâşim* ve *Benî Muttalib*'in seçiminde söylediğimiz karineleri yeterli açıklık ve kesinlikte bulmadıkları için, bu sünnetin yorumunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir:

★ *İmam Şâfiî*'ye ve ona uyanlara göre, bu hadîs humus'tan zevi'l-kurbâ'ya ayrılması gereken payın sâdece *Benî Hâşim* ve *Benî Muttalib*'e ait olduğuna delildir.

★ *Ömer İbnu Abdilaziz*: "Zevi'l-kurbâ sâdece Benî Hâşim'dir" demiştir. *Zeyd İbnu Erkâm*'la Kûfîlerin bir kısmı da bu görüştedir

★ "Bu hadîs, *Benî Muttalib*'in de *Benî Hâşim*'e ilhak edileceğine delildir" diyen de olmuştur.

★ Bazıları "zevi'l-kurbâ Kureyş'in tamamıdır, ancak imam, onlardan dilediğine verir" demiştir.

★ Bazıları: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara ihtiyaçları sebebiyle vermiş olmalı" demiş ise de bu yorum ziyadesiyle zayıf bulunmuştur. Çünkü

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) iki âile mensuplarının hepsine verirken, diğerlerinin hiçbirine vermemiştir.

İbnu Hacer: "Bu hadîs, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, kavmine mensup diğerleri arasından sâdece mezkûr âilelere vermesinin onların nusretleri (yani Mekke devresindeki yardımları) ve İslâm için mâruz kaldıkları (sıkıntılar) sebebiyle olduğu hususunda zâhir ve açıktır" der.

4- Alimler, zevi'l-kurbâ hissesinin taksim şeklinde de bazı farklı yorumlar yapmışlardır:

★ Hadîs, taksimin nasıl yapılacağı hususunda tafsilât vermiyor, zâhire göre hisse sâhiplerine eşit pay ayrılacaktır. Bu durumda "miras taksimi üzere (erkeklere iki, kadınlara tek hisse) yapılır" diyenler delilsiz kalmaktadırlar.

★ Çoğunluk, zevi'l-kurbâ payının taksiminde hepsine tamim edilmesi görüşündedir. Ancak Şâfiî ve Ahmed "yetimlerin fakir olanlarına hususiyet ve öncelik tanınmalıdır" demişlerdir.

Mâlik, îta'nın hepsine şâmil kılınması gereğini söylerken, *Ebu Hanife* iki sınıftan fakir olanlara hususiyet tanımıştır.

Şâfiî görüşüne şu delili ileri sürer: "Onların hepsine zekat yasaklandığına göre, paydan da hepsine verilmelidir. Esasen onlara ihtiyâç cihetiyle değil, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yakınlıkları cihetiyle ikrâm ve teşrîf olsun diye verilmiştir, ama yetimlere ihtiyaçlarını gidermek için verilir."

5- Son olarak şunu da belirtelim ki, *İbnu Abbâs* (radıyallahu anh)'tan, *Nesâî*'de gelen bir rivâyete göre, *Hz. Ömer* (radıyallahu anh), mezkûr hisseyi herkese eşit şekilde vermeyip, ihtiyaç sâhiplerinin ihtiyaçlarını görme şeklinde bir tatbikatı denemek ister ve fakat bu düşünce zevi'l-kurbâ arasında memnuniyetsizlik hâsıl eder: "*Ömer*, bize yetimlerimizi evlendirmeyi, ailelerimize hizmetçi temin etmeyi, borçlularımızın borçlarını ödemeyi teklîf etti. Biz itiraz ettik ve hisselerimizi nakid olarak teslim etmesini taleb ettik" der. *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) isteklerine uyar.

Hattâbî, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sonra *Hz. Ömer* ve *Hz. Osman*'ın da bunu ödemeye devam ettiğini belirtir. Ancak müteakiben kaydedeceğimiz rivâyet, bunun *Hz. Ömer*'le sona erdiğini ifade eder. *Hz. Ebu Bekr*'in ödediği hususunda rivâyetler ihtilâflıdır. Bu durum sonradan ulemânın, bu hakkın sübû-

tu hususunda ihtilâf etmelerine sebep olmuştur. Sözgelimi Mâlik ve Şâfiî hazretleri "bu hak sabittir" derken, ashab-ı re'y reddetmiş ve humsu üç kısma bölmüştür.

Bazıları da:"*Hz. Peygamber* (aleyhissalâtu vesselâm) Benî Muttalib'e yakınlıktan dolayı yardım için vermiştir. Nitekim Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): إِنَّا لاَ نَفْتَرِقُ فِي جَاهِلِيَّةٍ وَلاَ إِسْلاَمٍ "**Biz ne cahiliyede ne de İslâm'da birbirimizden ayrılmamışız**" buyurmuştur. Bu hadîse göre, onlara veriş sebebi yardımları içindir. Yardım kesildiğine göre, atiyyenin de kesilmesi gerekir" demiştir.

1124 ٢٤- وعن عبد الرحمن بن أبي ليلى قال: [سَمِعْتُ عَلِيّاً رضىَ اللّهُ عَنْهُ يَقُولُ: اجْتَمَعْتُ أَنَا وَالعَبَّاسُ وَفَاطِمَةُ وَزَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَقُلْتُ يَارسولَ اللّهِ؟ إِنْ رَأَيْتُ أَنْ تُوَلِّينَا حَقَّنَا مِنْ هٰذَا الْخُمُسِ فِي كِتَابِ اللّهِ تَعَالَى فَاقْسِمْهُ فِي حَيَاتِكَ كَيْ لاَ يُنَازِعَنَا أَحَدٌ بَعْدَكَ فَفَعَلَ فَقَسَمْتُهُ حَيَاةَ رسولِ اللّهِ ﷺ ثُمَّ وِلاَيَةَ أَبِي بَكْرٍ رضى اللّهُ عَنْهُ حَتَّى كَانَ آخِرُ سِنِيِّ عُمَرَ رضى اللّهُ عَنْهُ. فَأَتَاهُ مَالٌ كَثِيرٌ فَعَزَلَ حَقَّنَا ثُمَّ أَرْسَلَ إِلَيَّ فَقُلْتُ بِنَا عَنْهُ الْعَامَ غِنًى، وَبِالْمُسْلِمِينَ إِلَيْهِ حَاجَةٌ فَارْدُدْهُ عَلَيْهِمْ فَلَقِيتُ الْعَبَّاسَ رضى اللّهُ عَنْهُ بَعْدَ خُرُوجِي مِنْ عِنْدِ عُمَرَ رضى اللّهُ عَنْهُ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ: لَقَدْ حَرَمْتَنَا الْغَدَاةَ شَيْئاً لاَ يُرَدُّ عَلَيْنَا أَبَداً، وَكَانَ رَجُلاً دَاهِياً]. أخرجه أبو داود.

«الداهى» من الرجال: الفطن الجيد الرأى.

24. **(1124)**- *Abdurrahman İbnu Ebî Leylâ* anlatıyor:"*Ali (radıyallahu anh)'yı dinledim, demişti ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında ben, Abbâs, Fatıma ve Zeyd İbnu Hârise toplanmıştık. Ben şunu söyledim:*

"Ey Allah'ın Resûlü, Aziz ve Celîl olan Allah'ın kitabında zikri geçen şu humus'taki hakkımızın taksimine beni vazifelendirseniz de hayatınızda bu işi ben bir yapsam! Tâ ki sonradan kimse bu hususta bizimle ihtilafa düşmese!"

Ali (radıyallahu anh) devamla der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu isteğimi yerine getirdi. Hayatı boyunca ben taksim ettim. Sonra buna, Hz. Ebu Bekr de beni vazifelendirdi. Aynı iş, Hz. Ömer (radıyallahu anh) devrinin son senesine kadar bende devam etti. O yıl (fetihlerden dolayı) bol mal gelmişti. Bizim hakkımızı yine ayırdı ve bana gönderdi. Ben:

"Bu sene ihtiyacımız yok, müslümanların ihtiyacı var, onlara ver!" dedim. O da bu hisseyi müslümanlara dağıttı. Artık, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'den sonra kimse beni bu işe çağırmadı.

(Zaten o sene) Hz. Ömer'in yanından çıktıktan sonra Abbâs (radıyallahu anh)'a rastladığımda (hayıflanarak) bana:

"Ey Ali, dün bize öyle bir şeyi haram ettin ki, bundan sonra artık kimse onu bize vermez!" demişti. (Meğer ne kadar doğru söylemişmiş. Dediği aynen çıktı). O ne dahi insan imiş!" [Ebu Dâvud, Harâc 20, (2983-2984).]

1125 ٢٥- وعن قتادة رضى الله عنه قال: [كَانَ رسولُ الله ﷺ إذَا غَزَا بِنَفْسِهِ يَكُونُ لَهُ سَهْمٌ صَفِيٌّ يَأْخُذُهُ مِنْ حَيْثُ شَاءَ: عَبْداً أَوْ أَمَةً أَوْ فَرَساً يَخْتَارُهُ قَبْلَ الْخُمُسِ؛ وَكَانَتْ صَفِيَّةُ رضى اللّهُ عنها مِنْ ذٰلِكَ السَّهْمِ، وَكَانَ إذَا لَمْ يَغْزُ بِنَفْسِهِ ضُرِبَ لَهُ بِسَهْمٍ وَلَمْ يَخْتَرْ]. أخرجه أبو داود.

25. **(1125)**- *Katâde* (rahimehullah) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhisselatu vesselam) gazveye bizzat iştirak edince, onun sehm-i safiyy denen riyaset hissesi olurdu. Bu hisseyi, taksimden önce köle, câriye, at gibi ganimete dahil mallardan dilediğinden alırdı. Safiyye validemiz de işte bu hissedendi. Gazveye bizzat iştirak etmediği takdirde bu hisse gıyabında ayrılırdı, ancak bu durumda seçme hakkı yoktu (ne ayrılmışsa onu kabul ederdi).*" [Ebu Dâvud, Harâc 21, (2993).]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den sonra kaldırılmış olan bu safiyy payı ile alakalı açıklamayı 1078. hadîste sunduk, oraya bakılsın.

1126 ٢٦- وعن مالك بن أوس بن الحدثان قال: [أُرْسَلَ إلَىَّ عُمَرُ رضى

اللّه عنهُ فَجِئْتُهُ حِينَ تَعَالَى النَّهَارُ فَوَجَدْتُهُ فِى بَيْتِهِ جَالِساً عَلَى سَرِيرٍ مُفْضِياً إلى
رِمَالِهِ(١) مُتَّكِئاً عَلَى وِسَادَةٍ مِنْ أَدَمٍ(٢) فقالَ يَامَالُ(٣) إنَّهُ قَدْ دَفَّ أَهْلُ أَبْيَاتٍ
مِنْ قَوْمِكَ، وَقَدْ أَمَرْتُ فِيهِمْ بِرَضْخٍ فَخُذْهُ فَاقْسِمْهُ بَيْنَهُمْ. فَقُلْتُ لَوْ أَمَرْتَ
بِهٰذَا غَيْرِى؟ فَقَالَ خُذْهُ يَا مَالُ فَجَاءَ يَرْفَأُ(٤) مَوْلَى عُمَرَ رضى اللّهُ عَنْهُ.
فَقَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ: هَلْ لَكَ فِى عُثْمَانَ وَعَبْدِ الرَّحْمٰنِ بنِ عَوْفٍ وَالزُّبَيْرِ
وَسَعْدٍ رضى اللّهُ عنهم؟ فَقَالَ: نَعَمْ. فَأَذِنَ لَهُمْ فَدَخَلُوا فَسَلَّمُوا وَجَلَسُوا.
ثُمَّ جَاءَ فَقَالَ: هَلْ لَكَ فِى عَبَّاسٍ وَعَلِىٍّ رَضِىَ اللّهُ عنهما. قَالَ نَعَمْ: فَأَذِنَ
لَهُمَا فَدَخَلاَ فَسَلَّمَا فَجَلَسَا. فَقَالَ الْعَبَّاسُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ: اقْضِ بَيْنِى وَبَيْنَ
هٰذَا، وَهُمَا يَخْتَصِمَانِ. فَقَالَ الْقَوْمُ: أَجَلْ يَاأَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ؟ اقْضِ بَيْنَهُمْ
وَأَرِحْهُمْ. فَقَالَ عُمَرُ رضى اللّه عنه: اتَّئِدُوا أَنْشُدُكُمْ بِاللّهِ الَّذِى بِإِذْنِهِ تَقُومُ
السَّمَاءُ وَالأَرْضُ؛ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ رسولَ اللّه ﷺ قَالَ: لاَ نُورِثُ مَا تَرَكْنَا
صَدَقَةٌ؟ قَالُوا نَعَمْ. ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى الْعَبَّاسِ وَعَلِىٍّ رضى اللّهُ عَنْهُمَا فَقَالَ:
أَنْشُدُكُمَا بِاللّهِ الَّذِى بِإِذْنِهِ تَقُومُ السَّمَاءُ وَالأَرْضُ أَتَعْلَمَانِ أَنَّ رسولَ اللّه ﷺ
قال: لاَ نُورِثُ، مَا تَرَكْنَاهُ صَدَقَةٌ؟ قالا نَعَمْ فَقَالَ عُمَرُ: إنَّ اللّهَ تَعَالَى كَانَ
خَصَّ رسولَهُ ﷺ بِخَاصَّةٍ لَمْ يَخُصَّ بِهَا أَحداً غَيْرَهُ. فَقَالَ: مَا أَفَاءَ اللّهُ
عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلّهِ وَلِلرَّسُولِ؛ فَقَسَّمَ رسولُ اللّه ﷺ بَيْنَكُمْ

---

(١) رمال السرير: بكسر الراء ما ينسج من سعف النخل.
(٢) الوسادة: المخدة، الأدم: هنا الجلد. (٣) ترخيم مالك.
(٤) يرفأ: بفتح التحتانية وسكون الراء بعدها فاء مشبعة بغير همز وقد تهمز كان من موالى
أدرك الجاهلية ولا تعرف له صحبة.
عمر

أَمْوَالَ بَنِى النَّضِيرِ فَوَاللّٰهِ مَا اسْتَأْثَرَ عَلَيْكُمْ وَلاَ أَخَذَهَا دُونَكُمْ حَتَّى بَقِىَ هَذَا الْمَالُ، فَكَانَ ﷺ يَأْخُذُ مِنْهُ نَفَقَتَهُ سَنَةً ثُمَّ يَجْعَلُ مَا بَقِىَ أُسْوَةَ الْمَالِ].

26. (1126)- *Mâlik İbnu Evs İbni Hadesân* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Hz. Ömer (radıyallahu anh) bana haber gönderdi. Ben de gün yükseldiği zaman ona gittim. Kendisini evinde bir sedirin üzerinde, deri yüzlü bir yastığa dayanmış vaziyette oturmuş buldum. Sedirin örgü ipleri adalelerine gömülmüş durumdaydı. Bana:*

"Ey Mâlik, seni şunun için çağırdım: Senin kavminden birkaç hâne halkı peş peşe geldiler (ihtiyaç arzettiler). Ben de kendilerine biraz bağışta bulunulmasını söyledim. İşte! Al bunu aralarında dağıtıver! dedi. Ben:

"Bu işi benden başkasına söyleseniz daha iyi olur!" dedim. Ancak o ısrarla:

"Ey Mâlik al şunu!" dedi. Az sonra Hz. Ömer'in azadlısı (kapıcı) Yerfe' geldi, ve:

"Ey mü'minlerin emiri! Osmân, Abdurrahmân İbnu Avf, Zübeyr ve Sa'd (radıyallahu anhüm)'ın girmelerine izin veriyor musunuz? (sizi görmek istiyorlar!)" dedi. O da:

"Evet, buyursunlar!" diyerek izin verdi. Onlar da girip selam vererek oturdular.

Az sonra Yerfe tekrar gelip:

"Abbas'la Ali (radıyallahu anhümâ) için de izin var mı?" dedi. Hz. Ömer, onlara da izin verdi. Girdiler, selam verip oturdular. Abbâs (radıyallahu anh) söz alarak:

"Ey mü'minlerin emîri! Benimle Ali arasında hükmet!" dedi.

Bunlar bir meselede ihtilâfa düşmüş, birbirlerini dâva ediyorlardı. Oradaki cemaat de:

"Evet ey mü'minlerin emîri aralarında hükmet, onları rahatlat!" dediler. Hz. Ömer (radıyallahu anh) (önceden gelenlere yönelerek):

"Şöyle bir sâkin olun!" deyip devam etti:

"Arzı ve semayı ayakta tutan Allah aşkına soruyorum. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle şöyle söylediğini biliyor musunuz? **"Bize mirascı olunmaz, ne bırakmışsak o sadakadır".**

"Evet!" dediler. Sonra da Hz. Abbâs ve Hz. Ali'ye yönelerek:

"Arz ve sema izniyle ayakta duran Zât'ın aşkına size soruyorum, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Bize mirascı olunmaz, her ne bırakmışsak sadakadır" dediğini biliyor musunuz?"

O ikisi de:

"Evet!" dediler. Hz. Ömer de:

"Allahu Teâla hazretleri, Resûlüne (aleyhissalâtu vesselâm) bazı imtiyazlar bahşetmiştir, bunları ondan başka kimseye vermemiştir. Söz gelimi, beldeler âhalisinden Allah'ın fey kıldığı şeyler (hassaten) Allah ve Resûlü'ne aittir. Allah Resûlü (aleyhissalâtu vesselâm) Benî Nadîr'in mallarını aramızda taksim etti. Allah'a kasem olsun, o işte, kendisini size tercîh etmedi, sizi bırakıp, onu kendisi almadı. (Nitekim, onu aranızda dağıttı.) Sâdece şu mal (kendisine) kaldı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bundan (ailesinin) yıllık nafakasını alır, mütebâkisini beytü'l-male koyardı" dedi." [Buhârî, Ferâiz 3, Humus 1, Cihâd 80, Megâzî 14, Tefsîr, Haşr 3, Nafakât 3, İ'tisam 5; Müslim, 48, (1757); Tirmizî, Siyer 44, (1619); Ebu Dâvûd, Harâc 19, (2963, 2964, 2965, 2967); Nesâî, Fey 1, (7, 136, 137)].

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyette, *Hz. Ali* ile *Hz. Abbâs* arasındaki ihtilâf mevzuu nedir? açık olarak belli değil. Bu husus, rivâyetin başka vecihlerinde tasrih edilmiştir. *Buhârî*'nin bir rivâyetinde: "*...onlar Allahu Teâlâ'nın Benî Nadîr'den Resûlüne fey kıldığı mallar hususunda ihtilâfa düşmüşlerdi*" denir. Hattâ, *Müslim*'in rivâyetinde *Hz. Abbâs* (radıyallahu anh), *Hz. Ali*'yi galiz tabirler kullanarak, *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'e şikâyet eder: "*Ey mü'minlerin emîrî benimle şu yanılgân*[26], günâhkâr, haksız ve hâin arasında hükmet!" der.

2- Müteakip hadîs de aynı vak'ayı anlattığı ve bu rivâyeti de aydınlatıcı mâhiyette olduğu için, onu da kaydedip gerekli bazı açıklamaları en sonda sunacağız.

1127 ٢٧– وفى رواية: [ثُمَّ يَجْعَلُ مَا بَقِىَ مُجْعَلَ مَالِ اللّٰهِ تَعَالٰى؛ ثُمَّ قَالَ:
أَنْشُدُكُمْ بِاللّٰهِ الَّذِى بِإِذْنِهِ تَقُومُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ أَتَعْلَمُونَ ذٰلِكَ؟ قَالُوا نَعَمْ؛ ثُمَّ

26) Kâzib, Arabça'da hatâ etmek, yanılmak mânasına da gelir. Hz. Abbâs'ın Ali (radıyallahu anhüma) efendimize, öfke ile sarfettiği kâzib sözünü, dilimizdeki yalancı mânasında tercüme etmeyi uygun görmedik.

نَشَدَ عَبَّاساً وَعَلِيّاً بِمِثْلِ مَا نَشَدَ بِهِ الْقَوْمَ فَقَالاَ نَعَمْ. قَالَ فَلَمَّا تُوُفِّى رسولُ اللّه ﷺ قَالَ أَبُو بَكْرٍ رضى اللّه عنه: أَنَا وَلِىُّ رَسولِ اللّه ﷺ فَجِئْتُمَا تَطْلُبُ أَنْتَ مِيرَاثَكَ مِنْ ابن أَخِيكَ، وَيَطْلُبُ هٰذَا مِيرَاثَ امْرَأَتِهِ مِنْ أَبِيهَا. فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ رضى اللّهُ عَنْهُ قال رسولُ اللّه ﷺ: لاَ نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ ثُمَّ اتَّفَقْتُمَا ثُمَّ تُوُفِّى أَبُو بَكْرٍ رضى اللّهُ عنهُ وَأَنَا وَلِىُّ رسولِ اللّه ﷺ وَوَلِىُّ أَبِى بَكْرٍ رضى اللّهُ عنهُ فَوَلِيْتُهَا ثُمَّ جِئْتَنِى أَنْتَ وَهٰذَا وَأَنْتُمَا جَمِيعٌ وَأَمْرُ كُمَا وَاحِدٌ. فَقُلْتُمَا ادْفَعْهَا إِلَيْنَا، فَقُلْتُ: إِنْ شِئْتُمَا دَفَعْتُهَا إِلَيْكُمَا عَلَى أَنَّ عَلَيْكُمَا عَهْدَ اللّهِ أَنْ تَعْمَلاَ فِيهَا بِالَّذِى كَانَ يَعْمَلُ فِيهَا رسولُ اللّه ﷺ فَأَخَذْتُمَاهَا بِذٰلِكَ؛ أَكَذٰلِكَ؟ قَالاَ نَعَمْ. قَالَ: ثُمَّ جِئْتُمَانِى لأَقْضِىَ بَيْنَكُمَا؟ لاَ وَاللّهِ لاَ أَقْضِى بَيْنَكُمَا بِغَيْرِ ذٰلِكَ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ فَإِنْ عَجَزْتُمَا عَنْهَا فَرُدَّاهَا إِلَىَّ]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ الشخين.

«دَفَّ» يقال دفت دافة من الأحراب إذا جاءوا إلى المصر. «وَالرَّضْخُ» العطاء القليل «وَاتَّئِدُوا» أمر بالتأنى والتثبت فى الأمر. «وَالرَّهْطُ» الجماعةُ من الرجال دون العشرة. «وَالْفَيْءُ» ما أخذ من كافر بلا قتال. «الإِسْتِئْثَارُ» الاستبداد بالشئ والانفراد به.

27. **(1127)**- (Yukarıdaki vak'a ile alakalı olan) bir rivâyet şöyledir: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)(yıllık ihtiyacını aldıktan sonra) geri kalanı Allah'ın malı kılar (Beytu'l-Mâle koyar) idi''. Ömer (radıyallahu anh) sonra (cemaate yönelerek) dedi ki:*

''Arz ve semânın izniyle ayakta durduğu zât aşkına sizden soruyorum, bunu biliyor musunuz?''

Onlar: ''Evet!'' dediler. Sonra Hz. Ömer teker teker, Hz. Abbâs ve Hz. Ali'ye yönelerek, öbür cemaate yaptığı gibi, aynı şekilde yemin vererek bu hususu

bilip bilmediklerini sordu. Her ikisi de: "Evet, biliyoruz!" dediler. Sonra Hz. Ömer (radıyallahu anh) sözüne devam etti:

"(Hatırlayın! Siz,) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vefat edince, Ebu Bekr'e bu meseleyi götürdünüz. O, size: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın velisiyim, ikiniz bana ihtilâfınızı getirdiniz, sen ey Abbâs, kardeşin oğlunun mirasını taleb ediyorsun, sen de ey Ali hanımın Fâtıma'nın babasından olan mirasını taleb ediyorsun" dedi ve devamla: "Ebu Bekr (radıyallahu anh) size, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu sözünü hatırlattı: "Bize vâris olunmaz. Her ne bıraktı isek sadakadır". Siz ikiniz (onu ithamda) ittifak ettiniz. (Allah biliyor o, bu tatbikatta doğru, iyi, isabetli ve hakka uygun hareket ediyordu. Sonra Ebu Bekr (radıyallahu anh) vefat etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve Ebu Bekr'in velisi ben oldum, böylece o malın sorumluluğu bana geçti. Allah biliyor, bu işte ben de doğru, iyi, isâbetli ve hakka uygun hareket ediyorum. Şimi (ey Abbâs!) sen ve Ali bana geldiniz. Meseleniz aynı mesele. Bana: "(Benî Nadîr'den kalan fey malını) bize ver!" diyorsunuz. Ben de şu cevabı veriyorum: "Dilerseniz, bir şartla o malı size vereyim. O şart da şudur: "Bu malı, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (Ebu Bekr ve sorumluluğunu aldığım günden beri ben) nasıl kullandı isek sizin de öyle kullanacağınıza dâir Allah'a söz vermenizdir. Onu bu şartla aldınız mı? Tamam mı?" Onlar: "Evet!" dediler. Hz. Ömer de: "Sonra siz bana aranızda (başka şekilde) hükmedeyim diye (mi)? geldiniz. Hayır, Vallahi aranızda, kıyamet kopuncaya kadar, bundan başka bir hüküm veremem. Bu şartı yerine getirmede âciz kalırsanız, malı bana iâde ediverin" dedi. (Kaynaklar önceki rivayette kaydedilenlerdir.)

AÇIKLAMA:

1- Hadîsin bâzı vecihlerini *Buhârî* Kitâbu'l-Ferâiz'de: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: **'Bize vâris olunmaz, her ne bırakmışsak sadakadır'** hâdisi babı" başlığını taşıyan babta kaydeder. Hadîs, görüldüğü üzere, *Buhârî*'nin muhtelif bölümlerinde farklı vecihleriyle kaydedildiği gibi, *Müslim, Tirmîzî, Ebu Dâvûd* ve *Nesâî*'de de farklı vecihleriyle kaydedilmiştir.

2- Hâdisenin kısaca özeti şudur: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın amcası *Abbâs*'la *Hz. Ali* (radıyallahu anhümâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın terekesi sayılan *Benî Nadîr yahudilerinden kalan*[27] fey malı hususunda ihtilâfa

27) *Ebu Dâvûd*'un bir rivâyetinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın üç ayrı hususi malı (safiyy) olduğu belirtilir: *Fedek, Hayber* ve *Benû Nadîr* emvali.

düşerek Halife *Hz. Ömer*'e müracaat ederler. *Hz. Ömer*, onlara aynı meseleden dâvacı olarak daha önce, *Hz. Ebu Bekr* (radıyallahu anh)'e de müracaat ettiklerini hatırlatarak, *Hz. Ebu Bekr*'in kendilerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: **"Kimse bize vâris olamaz, bıraktıklarımız sadakadır"** meâlindeki hadîsini hatırlatarak onlara bu maldan hak tanımadığını hatırlatır ve kendisinin de aynı kanaatte olduğunu ifâde eder. Bu malın tasarrufunu şartlı olarak kendilerine bırakabileceğini söyler.

3- Rivayetlerden anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) adı geçen (*Benû Nadîr, Hayber, Fedek*) fey mallarından hissesine düşeni, sağlığında kendisinin ve ailesinin ihtiyaçları için harcamış, artan malı müslümanların maslahatı, at, silah alımı gibi umumî hizmetlerde harcamış idi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vefat edince önce kızı *Hz. Fatıma* (radıyallahu anhâ), *Halîfe Hz. Ebu Bekr*'e gelerek bu malları tevârüs usûlünce temellük etmek istemiş ise de, *Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)*: **"Bize tevârüs olunmaz, bıraktığımız her şey sadakadır"** meâlindeki hadîsi hatırlatarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bıraktığı mallara miras muamelesi yapılamayacağını söyler. Bunun üzerine, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan altı ay kadar sonra vefat edecek olan *Hz. Fâtıma, Hz. Ebu Bekr*'e küser ve ölünceye kadar barışmaz.

4- Bu malların bazı rivâyetlere göre taksimi, bazı rivâyetlere göre de velâyeti (idaresi) için *Hz. Abbas* ve *Hz. Ali*, önce halife *Hz. Ebu Bekr'e, sonra da halife Hz. Ömer*'e çıkarlar. Her ikisi de, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mezkûr hadisini hatırlatarak ve kendilerince de bilinmekte olduğunu anlayarak isteklerine müsbet cevap vermezler ve reddederler.

5- Hadîste birkaç müşkil:

Hadîs, pekçok vecihten rivâyet edilmiştir ve herbir vechinde bazı farklılıklar mevcuttur ve bir kısım müşkiller ortaya koymaktadır.

a) Bazı vecihlerde *Hz. Abbâs*'ın, *Hz. Ali*'ye sarfettiği galiz tabirler. Hatadan, günahtan mâsum olma keyfiyeti Ehl-i Sünnet nazarında sâdece peygamberlere has ise de, yine Ehl-i Sünnet, pekçok âyet ve hadîslere dayanarak Ashâb'a karşı edeble mükelleftir. Ashab arasında birçok siyasi ve sâir ihtilaflar olsa bile birbirlerini galiz tabirlerle tavsîf etmelerine pek rastlanmaz. *Hz. Abbas*'ın, yeğeni olan *Hz. Ali* için sarfettiği bu sözler, pek nâdir istisnalardandır. Acaba *Hz. Abbâs*

bunu söylemiş midir? Yoksa ravilerden birinin vehmi midir? Şârihlerden bazıları bunu reddederek *Hz. Abbas*'tan, *Hz. Ali*'ye karşı bu sözlerin sâdır olmayacağını söylemiş ve hatta rivâyet esnasında olanı hazfetmiştir. Gerçeği Allah bilir.

Rivâyetten bunları hazfetmeyi uygun bulan *Mâzirî, Hz. Abbâs*'ın gerçekten söylemiş olma ihtimali karşısında şöyle bir izah sunar: "En münâsibi, *Hz. Abbas*'ın oğlu durumunda olan *Hz. Ali* (radıyallahu anhümâ)'ye, nazı geçtiği için bu kelimeleri (lâtife ve şaka yoluyla) söylemiş olduğunu kabul etmektir. Maksadı, itikadınca hatalı olan yeğenini bu davranışından vazgeçirmektir. Mezkûr vasıflarla, o davranışlara hâtâen değil âmden, kasden girenler tavsîf edilebilir." *Mazirî* devamla şu mânâda açıklamada bulunur: "*Bu te'vil şarttır, çünkü Hz. Abbas, bu hakâretleri Halife Hz. Ömer ile Hz. Osman, Zübeyr, Abdurrahman İbnu Avf ve Sa'd (radıyallahu anhüm) gibi, büyük zatların huzurunda sarfetmiş ve bunlardan hiçbiri de reddetme hususunda müdahalede bulunmamışlardır. Halbuki bu zatlar münkeri red ve yalanı tekzib hususunda aşırı titiz insanlardır. Hz. Ali gibi faziletlerle dolu bir zat hakkında bu sözlerin itham maksadıyla söylenmediğini bildikleri için, müdâhale ihtiyacını duymadılar*".

Rivâyete göre, bu malın tasarrufu, *Hz. Ali*'nin elinde idi.*Hz. Abbâs*'ı ondan men etti ve bu hususta ona baskın çıktı, bu sebeple. *Hz. Ali*'yi şikâyet etmiştir.

b) Hadîste gözüken ikinci bir müşkil, aynı mesele üzerinde iki ayrı şikâyetin vukûu. Şöyle ki: Rivâyetten sarîh olarak anlaşıldığına göre, *Hz. Abbâs*'la *Hz. Ali*, önce *Hz. Ebu Bekr*'e giderler. *Hz. Ebu Bekir* onları Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bıraktıklarına vâris olunamayacağı hususundaki hadîsi onların da bildiğini görüyor. Onlar bunu bile bile, *Hz. Ebu Bekr*'in vefatından sonra Hz. Ömer'e, -hilâfetinin ikinci senesinde- başvururlar, *Hz. Ömer*, onlara, daha önce de *Hz. Ebu Bekir*'e çıktıklarını hatırlatarak taleblerini reddeder.

Burada müşkil şudur: Bunlar, bu mala vâris olunamayacağını bildikleri halde niye *Hz. Ebu Bekr*'e ve sonra da *Hz. Ömer* (radıyallahu anhümâ)'e müracaat ettiler?

İbnu Hacer şöyle cevaplar: "Gerek bu iki sâhâbi ve gerekse bunlardan önce *Hz. Fâtıma*, "**Bize vâris olunamaz**" yasağının bırakılan her mala şâmil olmayıp, bâzılarına mahsus olduğuna inanıyorlardı..."

Hz. Ömer'e ikinci defa çıkışlarıyla ilgili olarak *Dârakutnî*'nin bir rivâyetine atıf yaparak şu açıklamayı *el-Kâdî İsmâil*'den nakleder: "*Hz. Abbâs* ve *Hz. Ali*'nin

ihtilâfları mezkur malların velayeti (tasarruf yetkisi) ve (nasıl, nerelere) sarfedileceği hususunda idi." Ancak *İbnu Hacer* bunu makul bulmaz, *Nesâî*'deki rivâyetin, bu malın kendilerine pay edilmesi için müracaat ettiklerinde, te'vile hacet bırakmayacak kadar sarâhat olduğunu belirtir.

6- *Hz. Ömer,* arkadan gelen nesillerce, temellük ifâde edecek bir taksimden kaçınmıştır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), *Hz. Ebu Bekr* ve bir müddet de kendisi tarafından tasarruf edildiği şekilde tasarruf etmeleri kaydıyla velâyeti, yani bu malları kaideye uygun şekilde kullanma yetkisini onlara bırakmıştır.

7- *Bu malların akibeti:*

İbnu Hacer, ihtilâf konusu bu emlâkin âkibeti ile ilgili şu bilgiyi kaydeder: "*Hz. Ali*'nin elinde idi... sonra *Hasan ve Hüseyin*'e geçti, sonra *Ali İbnu'l-Hüseyn* ve *Hasan İbnu Hasan*'a, sonra *Zeyd İbnu Hasan*'ın eline geçti... Sonra *Abdullah İbnu Hasan*'ın eline geçti. İdâreyi *Abbâsoğulları* ele geçirinceye kadar böyle devam etti. *Abbasîler* başa gelince el koydular.

El-Kâdî İsmail şu bilgiyi vermiştir: Bu mülkten *Hz. Abbâs*'ın vazgeçmesi *Hz. Osman* zamanında olmuştur.

İbnu Hacer, "ikinci asrın başına kadar, halifeden, velâyet yetkisi alanlarca, mahsulâtın Medine ahalisinden muhtaç olanlara harcanmak suretiyle tasarrufa devam edildiğini, daha sonra ahvâlin değiştiğini"söyler.

8- *Hadîsten çıkarılan hükümler:*

Bu hadîsten çıkarılan hükümlerden bazıları şunlardır:

1- Bir kabilenin idâresini, içlerinden büyük olanın üzerine alması gerekir. Çünkü, herkesin halini en iyi o bilir.

2- İmam, şerîf kimseye ismiyle hitabedebilir, ismini terhîm'le de söyleyebilir[28].

3- İmamdan, kişi velâyet hakkını isteyebilir, ancak bunu rıfkla yapmalıdır.

4- Büyüklerin kapıcı tutmasının cevâzı, imamın yanında oturma, Hâkim'in infazı sırasında şefaat, verdiği hükmün esbab-ı mucibesini hâkimin açıklaması gibi hususların caiz olduğu rivâyette gözükmektedir.

28) Terhîm, ismi biraz kısaltma, telâffuzu hafifletmedir. Hz. Ömer, rivâyette, Mâlik'e "Ey Mâli!" diye hitab eder, sondaki "k" harfini atar. İşte buna terhîm denmektedir.

5- İmam vakfa nezaret etmek üzere, kendi yerine bir başkasını kayyim yapabilir. Kayyimliğe iki kişiyi tayin edebilir ve hatta gerekiyorsa daha fazla kayyim de tutabilir.

6- Aşırı zâhid geçinenlerin iddiası aksine, evde yıllık erzakın depolanması câizdir, bu, tevekküle mani değildir.

7- Akar sahibi olunabilir, bunlar işletilebilir. Akar dışında da nemalanacak mal edinilebilir; ticâret, zirâat vs. gibi.

8- Bir meselede yeni bir delil ikame edildiği takdirde imam onu esas alır ve muktezasına göre amel eder.

9- Hâkimin ilmiyle amel etmesi câizdir.

10- Tâbi olanlar, büyükte bir tutukluk görürlerse, büyük, sözle onlara açılmayınca, tâbiler büyüğün yanında sükût etmelidirler.

11- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) fey'den ganîmetin humsundan, kendi ihtiyacı ile ailesinin ihtiyacından fazla birşey tutmuyordu. Bu miktardan fazlasında, taksim ederek dağıtma veya atiyyede bulunma hususlarında yetki sâhibi idi.

12- Fakîh ve âlimlerin, başkalarınca bilinen bazı şeyleri bilmemeleri ayıp değildir.

1128 ٢٨- وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [أُتِىَ النَّبِىُّ ﷺ بِمَالٍ مِنَ الْبَحْرَيْنِ فقَالَ انْثُرُوهُ فِى الْمَسْجِدِ، وَكَانَ أَكْثَرَ مَالٍ أُتِىَ بِهِ رسولُ اللّه ﷺ، فَخَرَجَ رسولُ اللّه ﷺ إلى الصَّلاَةِ وَلَمْ يَلْتَفِتْ إلَيْهِ. فَلَمَّا قَضَى الصَّلاَةَ جَاءَ فَجَلَسَ إلَيْهِ فمَا كَانَ يَرَى أَحداً إلاَّ أَعْطَاهُ فَجَاءَ الْعَبَّاسُ رضى اللّهُ عنه قال: يَارَسُولَ اللّه أَعْطِنِى فَإِنِّى فَادَيْتُ نَفْسِى وَفَادَيْتُ عَقِيلاً فقَالَ: خُذْ فَحَثَى فى ثَوْبِهِ ثُمَّ ذَهَبَ يُقِلُّهُ فَلَمَ يَسْتَطِعْ فقَالَ يَارسول اللّه: مُرْبَعْضَهُمْ يَرْفَعْهُ إلَىَّ. فقَالَ: لاَ. قَالَ: فَارْفَعْهُ أَنْتَ عَلَىَّ. قَالَ لاَ. قَالَ: فَنَثَرَ مِنْهُ ثُمَّ ذَهَبَ يُقِلُّه فَلَمْ يَسْتَطِعْ. فقَالَ: مُرْبَعْضَهُمْ يَرْفَعْهُ إلَىَّ. قَالَ: لاَ. قال فَارْفَعْهُ أَنْتَ عَلَىَّ. قال: لاَ. فَنَثَرَ مِنْهُ ثُمَّ احْتَمَلَهُ

فَأَلْقَاهُ عَلَى كَاهِلِهِ، ثُمَّ انْطَلَقَ فَمَا زَالَ رسول الله ﷺ يُتْبِعُهُ بَصَرَهُ حَتَّى خَفِيَ عَلَيْهِ عَجَباً مِنْ حِرْصِهِ. فَمَا قَامَ رسول الله ﷺ وَثَمَّ مِنْهُ دِرْهَمٌ] أخرجه البخارى.

28. **(1128)**- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Bahreyn'den bir mal getirildi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"Bunu mescide dökün" dedi. *Bu mal (şimdiye kadar) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelenlerin en çok olanı idi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaza gitti ve mala hiç nazar etmedi. Namaz bitince gelip malın yanında durdu. Her gördüğüne ondan veriyordu. Derken amcası Abbâs (radıyallahu anh) geldi ve:*

"Ey Allah'ın Resûlü bana da ver. Zira ben hem kendimin, hem de Akîl'in (esaretten kurtuluş) fidyesini verdim!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da: **"Al!"** *dedi.*

Bunun üzerine o da torbasını iyice doldurdu. Sonra onu sırtlamaya çalıştı, ancak muvaffak olamadı.

"Ey Allah'ın Resûlü, birilerine söyle de sırtıma kaldırıversin" dedi ise de: **"Hayır"** *cevabını aldı. Bunun üzerine; Abbâs:*

"Öyleyse sen sırtıma kaldırıver!" dedi. Yine: **"Hayır!"** *cevabını aldı. Bunun üzerine Abbâs, torbadan bir miktarını döktü, tekrar sırtlamaya çalıştı, yine kaldıramadı. Ve:*

"Birilerine söyle sırtıma kaldırıversin!" dedi. **"Hayır!"** *cevabını alınca, yine: "Öyleyse sen kaldırıver" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buna da* **"Hayır!"** *deyince, Abbâs bir miktar daha boşalttı, sonra kaldırıp omuzuna koyup çekip gitti.*

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Abbâs (radıyallahu anh)'taki para hırsına taaccübünden, bize görünmez oluncaya kadar gözleriyle onu tâkip etmişti.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tek dirhem kalıncaya kadar oradan ayrılmadı". [Buhârî, Salât 42, Cizye 4, Cihâd 172)].

AÇIKLAMA:

1- Başka kaynaklarda, *Bahreyn*'den gelen bu malın, Medine'ye taşradan ge-

len ilk haraç malı olduğu, vâli *Alâ İbnu Hadramî* tarafından gönderildiği, 100 bin dirhem miktarında bulunduğu belirtilmiştir.

2- *Hz. Abbâs* (radıyallahu anh)'ın bahsettiği *Akîl, Ebu Tâlib*'in oğludur. Fidye, Bedir harbiyle ilgilidir. Bedir savaşı sırasında *Akîl* ve *Abbâs* (radıyallahu anhümâ) *müşrikler* cephesinde savaşa katılmışlar ve her ikisi de esir edilmişti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), o devrin bankerleri arasında yer alan amcası *Abbâs*'tan "-param yok!" demesine rağmen savaşa çıkarken sakladığı yeri ve karısına sır olarak söylediği bazı sözleri de bir mucize olarak hatırlatıp, parasının olduğunu belirterek- kendi kurtuluş fidyesini almakla kalmamış, yeğeni *Akîl*'in -ve İbnu İshâk'ın belirttiğine göre- esirler arasında yer alan *el-Hâris İbnu Nevfel İbnu Hâris İbni Abdilmuttalib*'in fidyesini de ondan almıştı.

3- *Hadîsten çıkarılan bazı hükümler:*

★ Bu hadîste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın para karşısındaki tutumu gözükmektedir: Hiç para tutmamak. Bekletmenin câiz, tasarrufun da kendi yetkisinde olduğu halde, gelen harâc mallarını anında ihtiyaç sahiplerine bol bol dağıtmıştır. Üstelik mal az da olsa çok da olsa iltifat etmemiş, gönül bağlamamıştır.

★ İmam, mal-ı mesâlîh'i (harcama yetkisi kendinde olanı) lâyık olanlara hemen vermeli, harcanması gereken yerlere bekletmeden harcamalıdır.

★ Müslümanların müştereken hakları bulunan zekât, sadaka, harac, sadaka-ı fıtr gibi malların mescide konması câizdir.

★ Mallar, mescidin namaz, cemaat gibi, asıl yapılış gayelerini engellemeyecek şekilde konması gerekir.

★ Keza, herkesin istifadesine açık olan içme suyu gibi başka şeylerin de mescide konması câizdir.

★ Mescide, adı geçen mallar depolamak maksadıyla değil, dağıtmak maksadıyla konabilir.

1129 ٢٩- وعن عوف بن مالك رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رسول اللّه ﷺ إذَا أَتَاهُ الْفَيْءُ قَسَّمَهُ فِي يَوْمِهِ فَأَعْطَى الآهِلَ حَظَّيْنِ، وَأَعْطَى الْعَزَبَ حَظّاً].
أخرجه أبو داود. «الآهِلُ» بالمد وكسر الهاء: المزوج وهو ضد العزب.

29. **(1129)**- *Avf İbnu Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: ***"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a fey malı gelince, hemen gününde dağıtırdı. Evliye iki hisse, bekara bir hisse verirdi".*** [Ebu Dâvud, Harâc 14. (2953)].

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın fey malını nasıl dağıttığı hususunda açıklık getirmektedir. İki prensip dikkat çekiyor:

a) Fey'in bekletilmeyip, hemen dağıtılması.

b) Fey'in dağıtımında eşitliğe değil, ihtiyaç durumuna riâyet edilmesi. Zira, ilk nazarda evlinin bekardan daha çok ihtiyaç içinde olacağı kabul edilir.

2- Fey malı deyince ulemâ umumiyetle müslümanların savaşmaksızın, gayrı müslimlerden aldıkları her çeşit vergileri anlamışlardır: Cizye, gümrük, harâc, İslâm diyarında izinle ticaret yapanlardan alınan öşür vs.

3- Fey'in masrafı (harcama yerleri) hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür:

★ Fakir, zengin bütün müslümanların hakkıdır.

★ Savaşan askerlere verilecek atiyyeye ve çocukların nafakasına, İslâm'ın ve müslümanların salâhına olduğuna dair imamın hükmettiği herşeye buradan harcanır.

4- *Fey'in taksim tarzı* da münâkaşa edilmiştir:

★ Hz. Ebu Bekr'e göre eşit şekilde dağıtılır. *Hz. Ali* ve *Atâ* da bu görüştedir. *Şâfiî*'nin tercihi de budur.

★ Hz. Ömer, Hz. Osman, bazı durumlarda tafdîle yani bir kısmına az, bir kısmına çok verilmesi gerektiğine hükmetmiştir. *İmam Mâlik* bu görüşü tercîh etmiştir.

Kûfîler (Hanefîler), "Bu mesele imamın yetkisine bırakılmıştır, dilerse eşitliğe riayet eder, dilerse tafdîle yer verir" demiştir.

Bu görüşlerin herbirini te'yîd eden rivâyet mevcuttur.

Sadedinde olduğumuz rivâyet, fey'in eşit değil, ihtiyac durumuna göre dağıtılması gereğini ifâde eder.

1130 ٣٠- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [كَانَ رسولُ الله ﷺ

يُعطِى أَزْوَاجَهُ مِنْ خَيْبَرَ كُلَّ سَنَةٍ مِائَةَ وَسْقٍ ثَمَانِينَ وَسْقاً مِنْ تَمْرٍ وَعِشْرِينَ مِنْ شَعِيرٍ. فَلَمَّا وُلِّىَ عُمَرُ رضى الله عنهُ قَسَّمَهَا حِينَ أُجْلِىَ الْيَهُودُ مِنْهَا فَخَيَّرَ أَزْوَاجَ النَّبِىِّ ﷺ بَيْنَ أَنْ يُقْطِعَ لَهُنَّ مِنَ الْمَاءِ وَالأَرْضِ أَوْ يُمْضِىَ لَهُنَّ الأَوْسَاقَ: فَمِنْهُنَّ من اخْتَارَ الأَرْضَ وَالْمَاءَ، وَمِنْهُنَّ عَائِشَةُ وَحَفْصَةُ رضى اللّهُ عنهما، وَاخْتَارَ بَعْضُهُنَّ الْوَسْقَ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

30. **(1130)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: ''*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hayber mahsûlünden her sene zevcelerine yüz vask*[29] *veriyordu. Bunun seksen vaskı hurma, yirmi vaskı arpa idi. Hz. Ömer (radıyallahu anh) halife olunca, Hayber'den yahudileri çıkardığı zaman orayı taksim etti ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelerini muhayyer bıraktı. Dileyene arazi ve (sulama) suyu verecek, dileyene de eskiden olduğu şekilde belli miktardaki vaskı verecekti. Bazıları arâzi ve suyu tercih etti -ki Hz. Aişe ve Hafsa (radıyallahu anhümâ) bu gruptandı-, bir kısmı da kendilerine hurma verilmesini tercih etti*''. [Buhârî, Hars 8, 9, 11, İcâre 22, Şirket 11, Şurut 5, Megâzî 40; Müslim, Müsâkât 1, (1551); Ebu Davud, Harâc 24, (3008); İbnu Mâce, Rühûn 14, (2467)].

1131 ٣١- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسول اللّه ﷺ غَزَا نَبِىٌّ مِنَ الأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلاَمُ. فَقَالَ لِقَوْمِهِ لاَ يَتْبَعْنِى رَجُلٌ مَلَكَ بُضْعَ امْرَأَةٍ وَهُوَ يُرِيدُ أَنْ يَبْنِىَ بِهَا، وَلَمَّا يَبْنِ بِهَا وَلاَ أَحَدٌ بَنَى بُيُوتاً وَلَمْ يَرْفَعْ سُقُوفَهَا، وَلاَ رَجُلٌ اشْتَرَى غَزْواً أَوْ خَلِفَاتٍ وَهُوَ يَنْتَظِرُ وِلاَدَهَا. فَغَزَا فَدَنَا مِنَ الْقَرْيَةِ صَلاَةَ الْعَصْرِ أَوْ قَرِيباً مِنْ ذٰلِكَ. فَقَالَ لِلشَّمْسِ إِنَّكِ مَأْمُورَةٌ وَأَنَا مَأْمُورٌ: اللَّهُمَّ احْبِسْهَا عَلَيْنَا فَحُبِسَتْ حَتَّى فَتَحَ اللّهُ عَلَيْهِ فَجَمَعَ الْغَنَائِمَ فَجَاءَتْ: يعنى النَّارُ لِتَأْكُلَهَا فَلَمْ تَطْعَمْهَا. فَقَالَ: إِنَّ فِيكُمْ غُلُولاً فَلْيُبَايِعْنِى مِنْ كُلِّ قَبِيلَةٍ رَجُلٌ. فَلَزِقَتْ يَدُ رَجُلٍ

---

29) Vask bir ölçü birimi. Takriben 127 kilo ağırlığındadır. Bak: 1086. hadis.

بِيَدِهِ؟ فَقَالَ: فِيكُمُ الْغُلُولُ فَلْتُبَايِعْنِى قَبِيلَتُكَ فَلَزِقَتْ يَدُ رَجُلَيْنِ أَوْ ثَلاَثَةٍ بِيَدِهِ فَقَالَ فِيكُمُ الْغُلُولُ. فَجَاءُوا بِمِثْلِ رَأْسِ بَقَرَةٍ مِنَ الذَّهَبِ فَوَضَعَهَا فَجَاءَتِ النَّارُ فَأَكَلَتْهَا. فَلَمْ تُحَلَّ الْغَنَائِمُ لأَحَدٍ قَبْلَنَا. ثُمَّ أَحَلَّ اللّٰهُ تَعَالَى لَنَا الْغَنَائِمَ لَمَّا رَأَى مِنْ عَجْزِنَا وَضَعْفِنَا فَأَحَلَّهَا لَنَا.[

31. **(1131)**- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

''Peygamberlerden (aleyhimüsselam) biri, gazveye çıktı da kavmine: ''Nikâhla bağlanıp, gerdeğe girmek istediği halde henüz gerdek yapmadığı kadını olan benimle gelmesin, keza bina yapıp henüz çatısı atılmamış inşaatı olan da gelmesin, keza gebe koyun veya develer satın alıp doğurmalarını bekleyeniniz varsa o da gelmesin'' dedi.

Gazveye çıktı. Derken tam ikindi namazı sırasında veya buna yakın bir zamanda (fethedeceği) beldeye yaklaştı. Güneşe: **''Sen bir memursun, ancak ben de bir memurum''** *dedi ve Allah'a yönelerek:* **''Ey Rabbim, şu güneşi bize durdur (da namazımız geçmesin!)''** diye dua etti. Güneş, o yerlerin fethini Allah müyesser kılıncaya kadar durduruldu. Sonra elde edilen ganimetleri topladılar. Toplanan ganimetleri yemek üzere ateş geldi. Fakat ateş tatmadı bile. Bunun üzerine Peygamber:

''İçinizde ganimetten çalan bir hırsız var, her kabileden bir kişi bana biat etsin!'' *dedi. Bu suretle ona biat etmeye başladılar. Derken bir adamın eli Peygamber'in eline yapışıp kaldı.* **''Hırsız bu kabilede. Kabilenin her ferdi bana teker teker biat etsin!''** *dedi.*

Biat etmeye başladılar. İki veya üç kişinin eli O'nun eline yapıştı kaldı. **''Ganimet hırsızı sizde''** *dedi.*

Öküz başı kadar iri bir altın getirdiler. Ganimet yığınının içine o da atıldı. Ateş gelip ganimeti yedi.

''Bilesiniz, bizden önce hiçbir ümmete ganîmet helâl kılınmamıştır. Ganimetleri Allah sadece bize helâl kıldı. Bu da, bizde gördüğü aczimiz ve za'fımız sebebiyledir''. [Buhârî, Humus 8. Nikâh 58; Müslim, Cihâd 32].

AÇIKLAMA:

1. *İbnu Hacer*'in sunduğu bilgilere göre burada zikri geçen peygamber *Yûşa aleyhisselam'dır, fethettiği yer de Filistin'deki Erîha* kasabasıdır. Bu tafsilât *Hâkim*'in Ka'bu'l-Ahbâr'dan kaydettiği bir rivâyette gelmiştir. Mamafih, *Ahmed İbnu Hanbel*'in merfu bir rivâyetinde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) güneşin *Yûşa* aleyhisselam için durdurulduğunu haber vermiştir.

إِنَّ الشَّمْسَ لَمْ تُحْبَسْ لِبَشَرٍ إِلاَّ لِيُوشَعَ بْنِ نُونٍ لَيَالِيَ سَارَ إِلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ

Hz. Davud (aleyhisselam) ile Hz. Süleyman (aleyhisselam) için de güneşin durdurulduğuna dair rivâyet mevcut ise de, muhaddisler bunların zayıflığına dikkat çekerler. *Hz. Musa* için de fecrin doğması geciktirilmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın duasıyla da güneşin batmasına birkaç sefer Cenab-ı Hakk'ın gecikme halkettiği muteber rivâyetlerde gelmiştir. *Esmâ Bintu Ümeys* (radıyallahu anhâ)'in rivâyetine göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün Hz. Ali efendimizin dizleri üzerinde uyurken, ikindi namazının vakti çıkar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın duası üzerine güneş geri çıkar. Aleyhisselam efendimiz namazlarını kılarlar, sonra tekrar batar.

İbnu Hacer bunun pek bâhir bir mucize olduğunu belirttikten sonra, bu rivâyeti mevzu addetmiş olan *İbnu'l-Cevzî* ile *İbnu Teymiyye*'nin hata ettiklerini belirtir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın duasıyla, Hendek harbi sırasında da -ikindi namazını kılması için- güneşin te'hirine dair rivâyet mevcuttur.

Bu sadedde Resûlullah (aleyhissalatû vesselâm)'la ilgili üçüncü bir rivâyet daha var: Miraç mucizesini anlatırken Kureyşlilere, kervanlarını gördüğünü, güneşin doğmasıyla birlikte geleceğini söyler. Güneş için Allah'a dua eder ve kervanın gelişine kadar güneşin doğması durdurulur.

Şu halde bu büyük mucizenin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hayatında üç sefer vukûu mevzubahistir.

2- Bu rivâyette "*inşaatına başlanıp çatısı atılmayan binası olan*" tabiri geçer ise de *Nesâî*'de gelen bir rivâyette: "*Bina yapıp da içinde oturmayan...*" tâbiri geçer. İnşaatına başlayıp da çatısını atmadan veya başladığı nikâhın zifâfını yapmadan cihada çıkmanın yasaklanması, gönlün bu işlere takılıp kalacağı içindir. Her ne kadar çatısı atılan binaya, gerdeği yapılan evliliğe de gönül takılıp kalacak ise de, yarım kalma hâli kadar şiddetli olmayacaktır. Aradaki ciddî derece

farkı sebebiyle ikinci durumda cihâda katılmaya ruhsat verilmiştir.

3- Rivâyette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), daha ziyâde ganimetle ilgili bilgi vermek istemektedir:

★ Ganimet, önceki ümmetlere haramdır. Düşmandan elde edilen ganimetlerin hiçbirinden istifâde edilmemektedir. Ganimet, bir yere yığıldıktan sonra, kazanılan zaferin şükrânı olarak bir nevi kurban kılınmakta idi. Gökten inen ateşin bunu yakması, kurbanın kabûl edildiğine delil oluyordu. Rivâyette, ganimete çalıntı girmesi sebebiyle ihlâs kaçtığı için, ateş yakmamıştır. *Said İbnu Müseyyeb*'in rivâyeti, bu ateşin insanlar tarafından yakılmayıp gökten indiği husûsunda sarihtir:

وَكَانُوا إِذَا غَنِمُوا غَنِيمَةً بَعَثَ اللّٰهُ عَلَيْهَا النَّارَ فَتَأْكُلُهَا

"O zamanlar, insanlar bir ganimet elde edince, Allah ateş gönderirdi, o da ganîmeti yerdi".

★ Hadîste, *"yaktı"* yerine *"yedi"*, *"tattı"* gibi değişik tabirler kullanılmıştır. Bunda mübâlağa kasdı olduğu gibi, hâdisenin normal bir "yakma" olmadığını belirtmek kasdı da düşünülebilir.

4- Hadîs, *Ümmet-i Muhammed*'e bahşedilen bir hususiyetin, ganimetin helâl kılınması olduğunu belirtir. Bu ilk defa Bedir harbinde teşrî edilmiştir. O zafer üzerine gelen âyet-i kerîme: فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا **"Elde ettiğiniz ganimetleri temiz ve helâl olarak yiyin.."** (Enfal 69).

Ancak yeri gelmişken şunu da belirtelim ki, müslümanların ilk ele geçirdikleri ganimet, Bedir savaşından iki ay kadar önce gerçekleştirilen *Abdullah İbnu Cahş*'ın seriyyesinde elde edilen ganimettir. *Abdullah* (radıyallahu anh)'ı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), hepsi muhâcir 12 kişilik bir birlikle *Nahle* cihetine göndermişti. *İbnu Sa'd* bu seriyyede elde edilen ganimetin "hums"u alınan ilk ganimet olduğunu belirtir ve: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu ganimeti hemen taksim etmeyip, sakladığına ve Bedir ganîmetiyle birlikte taksim etiğine dair de rivâyet var" der.

Şu halde, ilk ganimetin *Abdullah İbnu Cahş seriyyesinin* ganimeti olması ile, ganimetle ilgili âyetin Bedir savaşı vesîlesiyle gelmiş olması arasındaki teâruz giderilmiş olmaktadır: "O ilk olmasına rağmen, Bedir gazvesiyle ilgili olarak gelen âyetin ahkâmına göre, humus esasi üzerine taksim edilmiş olmaktadır.

Ümmet-i Muhammed'e ganimetin helâl kılınması, gulûl'ün gizlenip yüze vurulmaması, cihadın kabul edilmeme fezâhetinin örtülmesi nebîlerinin Allah indindeki şerefinden ileri gelen ilahî lütuflardır. Bu lütuflara karşı Rabbimize hamdediyoruz.

5- Hadîs, evlilik, inşaat, hayvan yavrusu beklemek gibi, dünya "zinet"lerinin kişinin kalbini ciddi surette meşgul edip *tûl-i emel* denen ebedî yaşayacakmış düşüncesine atıp, ciddi şekilde âhirete yönelmeye engel olduğunu belîğ bir şekilde ifâde etmektedir. İnsanı bu vartaya atan dünyalıkların bu üç şeyden ibaret olmadığını, başka şeylerin de aynı ölçüde menfi câzibe sahibi olabileceğini, hadîsin *Saîd İbnu'l-Müseyyeb* rivâyetinde gelen şu ziyade ifade etmektedir: أَوْ لَهُ حَاجَةٌ فِى الرُّجُوعِ "**...veya geri dönme ihtiyacı içinde olan kimse de (benimle gelmesin)**."

6- Hadîs, ciddî ve mühim işlerin, kalbi sâkin, irâdesi sağlam kimselere verilmesi gereğine irşâd etmektedir. Çünkü, meşguliyeti, takıntısı olan kimsenin azmi zayıf, şevki az olur. Elbette ki kalbin alakası ikiye, üçe bölündü mü, diğer organların faaliyeti zayıflar ve verim düşer.

7- Hadîs, sefîhlerin fiilleri sebebiyle bir cemaatin cezaya mâruz kalacağına delil olmaktadır.

8- Aslolan zâhire göre hükmetmek ise de, bu rivâyet, peygamberlerin, bâzan bâtınî duruma göre de hüküm verebileceklerini göstermektedir.

1132 ٣٢- وعنه رضى اللّه عنه. قال: [قَامَ فِينَا رسول اللّه ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ فَذَكَرَ الْغُلُولَ وَعَظَّمَهُ وَعَظَّمَ أَمْرَهُ حَتَّى قَالَ: لاَ أُلْفِيَنَّ أَحَدَكُمْ يَجِئُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى رَقَبَتِهِ بَعِيرٌ لَهُ رُغَاءٌ. فَذَكَرَ جَمِيعَ الْكُرَاعِ وَالْمَتَاعِ، فَيَقُولُ يَارسول اللّه أَغِثْنِي فَأَقُولُ لاَ أَمْلِكُ لَكَ شَيْئاً قَدْ أَبْلَغْتُكَ]. أخرجه الشيخان.

32. **(1132)**- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) *anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün kalkıp gulûl'ü (yani ganîmet malından çalma) hatırlattı, bunun kötülüğünü, günahının büyüklüğünü belirtti ve bu meyanda şunları söyledi:*

"Sakın sizden birini, kıyamet günü, boynunda böğürmesi olan bir deve olduğu halde bana gelmiş: "Ey Allah'ın Resûlü bana yardım et! diye yalva-

rıyor ve kendimi de cevaben: "Senin için hiçbirşey yapamam, ben sana tebliğ etmiştim" der bulmayayım..." *Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm) bu tarzda hayvanları ve diğer ganimet mallarını teker teker zikretti". [Buhârî, Cihâd 189; Müslim, İmâret 24, (1831)].*

AÇIKLAMA:

1- Gulûl: Hıyânet demektir. Ancak, daha ziyâde ganimet malında yapılan hıyânete, hırsızlığa ıstılah olmuştur. Bunun büyük günahlardan olduğu hususunda ulemâ icma etmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bir kısım başka hadîsleri nazar-ı dikkate alınınca, devlet malından, kanunsuz olarak alınan herşey "gulûl"'dür. *Tirmizî*'nin bir rivâyetinde, *Hz. Muâz'ı Yemen*'e gönderirken ona yaptığı talimat meyanında şöyle buyurmuştur: **"Benim iznim olmadıkça hiçbir şeye dokunmayacaksın. Zira bu, gulûl'dür. Kim gulûlde bulunursa kıyamet günü çaldığı şeyle birlikte gelir..."** Keza *Rıhu'l-hamra* hadîsinde, kıyametin 15 *alâmetinden* biri olarak emânetin (devlet malının, memurlar tarafından) helâl addedilmesi zikredilir. Şu halde devlet malı bu meselede ganimet mesâbesindedir, konumuz tasarruf, gulûldür.

2- Sadedinde olduğumuz hadîs-i şerifte Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle demek istemiştir: **"Sakın ganimetten (ve devlet malından) çalıp da bunun günâhından gelecek azablar sebebiyle kıyamet günü benden şefâat talebetmeyin. Ben bunun günah olduğunu tebliğ etmiş bulunduğum için bu çeşit günahlarınıza hiçbir şefaatte bulunmam".**

Bir başka hadîste: إِيَّاكُمْ وَالْغُلُولَ فَإِنَّهُ عَارٌ عَلَى أَهْلِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Ganimet hırsızlığından kaçının. Çünkü o, kıyamet günü, işleyene büyük bir ar olacaktır."

3- Hadîsin aslı uzundur, ganimetten çalınabilecek birçok hayvan ve mal fiilen zikredilerek açık bir şekilde, hırsızın kıyamet günündeki perişan hali tasvir edilmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) muhatap üzerinde daha müessir olmak için tekrarlı uzun tasvirden kaçınmamıştır. Şöyle devam eder:

"...Sakın sizden birinizi, kıyamet günü boynunda kişnemekte olan bir at olduğu halde bana gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! Beni kurtar!" derken ben de kendimi: "Sana hiçbir şey yapamam, ben sana tebliğ etmiştim", diye cevap verirken bulmayayım!

Sakın sizden birinizi kıyamet günü boynunda meleyişi olan bir koyun olduğu halde bana gelip: "Ey Allah'ın Resûlü, beni kurtar!" derken, kendimi de:"Sana hiçbir şey yapamam, ben sana tebliğ etmiştim," diye cevap verir bulmayayım!

Sakın sizden birinizi, kıyamet günü, boynunda çığlığı olan bir kimse olduğu halde gelerek: "Ey Allah'ın Resulü, beni kurtar!" derken kendimi de: "Senin için hiçbir şey yapamam ben sana tebliğ etmiştim", diye cevap verir bulmayayım.

Sakın sizden birini, kıyamet günü boynunda dalgalanan giyecekler olduğu halde gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü, beni kurtar!" derken, kendimi de: "Senin için hiçbir şey yapamam, ben sana teblîğ etmiştim!" diye cevap verir bulmayayım.

Sakın sizden birini kıyamet günü, boynunda (altın, gümüş gibi) cansız mal olduğu halde gelip: "Ey Allah'ın Resûlü, beni kurtar" derken, kendimi de: "Senin için hiçbir şey yapamam, ben sana tebliğ etmiştim" diye cevap verir bulmayayım".

4- Bazı âlimler, bu hadîsin, وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ Mealen: **"Kim hainlik eder (ganimet ve âmmeye âit hasılattan bir şey aşırır) ise, kıyamet günü hainlik ettiği o şey(in günahını)i yüklenerek gelir"** (Âl-i İmrân 161) ayetini tefsir ettiğini söylemiştir.

Ayette yüklenilecek şey günah mı, bizzat o mal mı mübhem ise de bizzat malın kendisi olması daha zâhirdir. Burada: "Altın, gümüş gibi ağırlıkca, meselâ deveden çok hafif olduğu halde, kıymetçe ondan çok fazla olan eşyaların taşınması aynı cezayı vermez" gibi bir itiraz yersizdir, zira, hadîs ve âyet, bu çirkin amelde bulunanların kıyamet günü teşhir edilerek, o büyük kalabalık içinde rezil ve rüsvay edileceğini ifâde etmektedir, ceza ağırlık, veya hafiflikle değil, rüsvay edilmek suretiyle verilecektir.

5- Ganimet taksim edilmezden önce çalan kimsenin, çalıntıyı taksimden önce iade etmesi gerekir, bu hususta icma var. Taksimden sonraya kalınca, *Sevrî, Evzâî, el-Leys,* ve *İmâm Mâlik*'e göre beşte birini imama verip, geri kalanını tasadduk etmelidir.

Şâfiî hazretleri: "Mülkü ise tasaddukla yükümlü olmaz; mülkü değilse, baş-

kasının malıyla tasadduk etmesi câiz olmaz, doğru olanı, tıpkı yitmiş mal gibi, tamamını imâma teslim etmesidir'' der.

6- Ganimetten çalan kimsenin cezası hususunda âlimler ihtilâf etmiştir. Cumhur: ''İmamın uygun bulacağı bir ta'zîr cezası verilir'' demiştir. Ebu Hanîfe, Şâfiî ve *Mâlik* hazretleri hep bu görüştedirler. Bunlara göre, bu mal imha edilmez. Ancak *Hasan-ı Basrî, Ahmed İbnu Hanbel, İshâk, Mekhûl* ve *Evzâî*'ye göre bütün eşyası yakılmalıdır. *Hasan Basrî,* hayvan ve Mushaf'ın yakılmaması gerektiğini belirtmiştir.

7- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ganimetten bir ayakkabı bağı, bir iğne bile çalan kimsenin şehîd olamayacağını açık bir dille mükerreren ifâde etmiştir.

NOT: Gulûlde bulunan kimsenin eşyalarının yakılması meselesi 1137. hadîste gelecek.

1133 ٣٣- وعن سمرة بن جُندب رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّه ﷺ: مَنْ كَتَمَ غَالاًّ فَإنَّهُ مِثْلُهُ].

33. **(1133)**- *Semüre İbnu Cündeb* (radıyallahu anh), *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini haber verdi:* **''Kim ganîmet hırsızını gizlerse bu da onun gibi olur.''** [Ebu Dâvud, Cihâd 146, (2716)].

AÇIKLAMA:

Ganimetten çalmanın ciddiyetini ortaya koyan bir rivâyet dahi budur. Zira bu hadîsle, gören kişiye ihbar etme mesuliyeti yüklenmektedir. ''*Bu da onun gibidir*'' ifâdesi, gizleyen kimsenin günahta ve cezada hırsıza ortak olacağını belirtmektedir.

1134 ٣٤- وعن عبد اللّه بن عمرو بن العاص رضى اللّه عنهما قال: [كَانَ رَسولُ اللّه ﷺ إذَا أَصَابَ غَنِيمَةً أَمَرَ بِلاَلاً رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ فَنَادَى فِي النَّاسِ فَيَجِيئُونَ بِغَنَائِمِهِمْ فَيُخَمِّسُهُ وَيَقْسِمُهُ. فَجَاءَ رَجُلٌ يَوْماً بَعْدَ النِّدَاءِ بِزِمَامٍ مِنْ شَعَرٍ. فَقَالَ يَارسولَ اللّهِ هٰذَا كَانَ فِيمَا أَصَبْنَاهُ مِنَ الْغَنِيمَةِ. فَقَالَ أَسَمِعْتَ بِلاَلاً يُنَادِي

ثَلاَثاً؟ قَالَ فَمَا مَنَعَكَ أنْ تَجِيءَ بِهِ؟ فَاعْتَذَرَ إلَيْهِ. فَقَالَ: كَلاَّ، أنْتَ تَجِيءُ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَلَنْ أقْبَلَهُ عَنْكَ]. أخرجهما أبو داود.

34. **(1134)**- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir ganimet ele geçirilince, Hz. Bilâl (radıyallahu anh)'e emrederdi, o da halka yüksek sesle duyurur, askerler de ganimet olarak ne ele geçirmişse getirip teslim ederdi. Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) de önce beşte birini (humus) alır, geri kalanı taksim ederdi.*

Bir gün, (Bilâl'in) çağırmasından sonra bir adam kıldan mâmul bir yular getirdi, ve:

"Ey Allah'ın Resûlü, ganîmet olarak biz de bunu ele geçirmiştik!" dedi.

"Sen", *dedi,* **"üç kere bağırdığı vakit Bilâl'i işitmedin mi? O zaman niye getirmedin?"**.

Adam, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a (gecikmenin sebebiyle ilgili olarak kabul görmeyen) özürler beyan etti. Ancak neticede şu cevabı aldı:

"Hayır! Bunu senden kabul etmiyorum. Kıyâmet günü sen bununla birlikte geleceksin." [Ebu Dâvûd, Cihâd 144, (2712)].

AÇIKLAMA:

Tibî: "Aslında ganîmetten çalan kimsenin de tevbe etme hakkı vardır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu davranışı, gulûl'ün tevbesi mümkün olmayan bir günah, veya telâfisi, helâllaşılması imkânsız bir zulüm olduğu manasını taşımaz. Bundan maksad tağlîz'dir" der.

Tağlîz, yasağı ifâdede sertliğe kaçmak, meselenin ciddiyetini duyurucu ağır bir üslûba ve metoda başvurmaktır.

Mirkat'ın kaydına göre, bâzı âlimler de şunu söylemişlerdir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu malı ondan kabul etmedi, zira bu malda, ganimete hak kazanmış olan bütün askerlerin hissesi vardı. Onlar dağılmış olunca sonradan getirilen maldaki hisselerini onlara ulaştırmak imkânsız hale gelmişti. Bu sebeple Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), malı gâsıbın elinde bıraktı, tâ ki günahı üzerinde kalsın".

1135 ٣٥- وعنه رضى اللّه عنه قال: [كَانَ عَلَى ثَقَلِ النَّبِيِّ ﷺ رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ كِرْ كِرَةُ فَمَاتَ. فَقَالَ رسول اللّه ﷺ هُوَ فِي النَّارِ. فَذَهَبُوا يَنْظُرُونَ إلَيْهِ فَوَجَدُوا عَبَاءَةً قَدْ غَلَّهَا]. أخرجه البخارى.

35. **(1135)**- Yine *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ağırlıklarının başını bekleyen Kerkere denen bir zât vardı, derken vefat etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"O cehennemdedir!"** *buyurdu. Bu söz üzerine adamı görmeye gittiler. Üzerinde, ganimetten çalınmış bir haba buldular.* [Buhârî, Cihâd 190; **İbnu Mâce**, Cihâd 34, (2849).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, ganimetten çalınan şey, değerce düşük veya azıcık birşey de olsa hırsızın feci âkibete maruz kalacağını gösteren hadîslerden biridir. Metinde geçen ve ağırlık diye tercüme ettiğimiz sakal, iyâl (bakımı üzerinde olanlar) mânasına geldiği gibi, "taşınması zor olan ağır eşyalar" mânasına da gelir. Rivâyette adı geçen *Kerkere'nin, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a savaş sırasında seyislik yapan Nûbî* (Sûdanlı) siyâhî bir kimse olduğu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a *Yemâme*'nin şefi *Hevze İbnu Ali el-Hanefî* tarafından hediye edildiği, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın onu azad ettiği belirtilir.

Yine *Buhârî*'de ve *Müslim*'de gelen bir başka rivâyet, *Mid'am* isminde bir kölenin, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın atını tımar ederken maruz kaldığı kör bir ok sebebiyle hayatını kaybettiği; görenler: *"Ne mutlu, şehid oldu"* deyince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın müdahale ederek: **"Hayır, Hayber günü ganimetten çaldığı bir bürgü, üzerinde ateş olmuş yakmaktadır"** dediğini belirtir.

Bu hadîs, ganimetten çok değil, az da çalınsa haram olduğunu ifâde etmektedir.

1136 ٣٦- وعن زيد بن خالد رضى اللّه عنه قال: [تُوُفِّى رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِ رسولِ اللّه ﷺ يَوْمَ خَيْبَرَ؛ فَذُكِرَ لِرسولِ اللّه ﷺ فقَالَ: صَلُّوا عَلَى صَاحِبِكُمْ فَتَغَيَّرَتْ وُجُوهُ النَّاسِ لِذٰلِكَ. فَقَالَ: إنَّ صَاحِبَكُمْ قَدْ غَلَّ فِي سَبِيلِ

اللّٰهِ تَعَالى فَفَتَّشْنَا مَتَاعَهُ فَوَجَدْنَاهُ قَدْ غَلَّ خَرَزاً مَنْ خَرَزِيَهُودَ لاَ يُسَاوِى دِرْهَمَيْنِ].
أخرجه مالك وأبو داود والنسائى.

36. **(1136)**- *Zeyd İbnu Hâlid* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Hayber savaşı sırasında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashâbından biri öldürülmüştü. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a haber verildi.*

"Arkadaşınız üzerine namaz kılın!" *dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu sözü üzerine, halkın çehresi değişmiş, (bir soğukluk çökmüştü). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) açıkladı:*

"Arkadaşınız Allah için cihad sırasında ganimetten çalmıştı!"

Bunun üzerine, maktûlün eşyasını karıştırdık. Yahudilere ait boncuk kolyelerden iki dirhem bile etmeyen bir kolyeyi çalmış olduğunu gördük". [Muvatta, Cihâd 23, (2, 458); Ebu Dâvud, Cihâd 143, (2710). Nesâî, Cenâiz 66, (4, 64); İbnu Mâce, Cihad 34, (2848)].

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in namaz kılmaktan imtina etmesini, *Zürkânî: "Çünkü imam, büyük günah işleyenin cenaze namazını kıldırmaz" diye açıklar.*

Halkın çehresinin değişmesi, adamın suçunu bilmemekten ileri gelmiştir.

Bu hadîs, gulûl'ün nasıl ciddî bir günah olduğu, az ile çok olması arasında fark bulunmadığı hususlarında kesin hüküm taşıyan rivâyetlerden biridir.

1137 ٣٧– وعن صالح بن محمد بن زائدة قال: [دَخَلْتُ مَعَ مَسْلَمَةَ أَرْضَ الرُّومِ فَأُتِىَ بِرَجُلٍ قَدْ غَلَّ فَسَأَلَ سَالِماً عَنْ ذٰلِكَ. فَقَالَ سَمِعْتُ أَبِى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ عُمَرَ رضىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِىَّ قَالَ: مَنْ غَلَّ فَأَحْرِقُوا مَتَاعَهُ وَاضْرِبُوهُ. قَالَ فَوَجَدْنَا فِى مَتَاعِهِ مُصْحفاً فَسُئِلَ سَالِمٌ عَنْهُ؟ فَقَالَ بِيعُوهُ وَتَصَدَّقُوا بِثَمَنِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

37. (1137)- Sâlih İbnu Muhammed İbni Zâide anlatıyor: *''Mesleme (radıyallahu anh) ile birlikte Rum diyarına girdik. Ganimetten çalan bir adam getirildi. Mesleme, bu mesele hakkında Sâlim'e sordu. Sâlim şu cevabı verdi:*

''Babam'ı (Abdullah İbnu Ömer) (radıyallahu anhümâ) dinledim, babası Ömer (radıyallahu anh)'den naklen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu sözünü rivâyet etmişti:

''Kim ganimetten çalarsa, (bütün) eşyasını yakın, kendisini de dövün.''

Salih İbnu Muhammed devamla der ki: ''Adamın eşyası arasında bir Mushaf bulduk. Sâlim'e bunun hakkında da sorduk (yakalım mı? diye).

''Onu satıp, bedelini tasadduk edin!'' *buyurdu.* [Tirmizî, Hudûd 28, (1461); Ebu Dâvûd, Cihâd 145, (2713).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, ganimet malından hırsızlığı ortaya çıkarılan kimsenin, ceza olarak bütün eşyalarının yakılması gerektiğini ifâde eder. *İbnu Hacer*'in belirttiğine göre, -ki 1132 numaralı hadîste kaydettik- *Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhuye, Mekhûl, Evzâî* ve *Hasan Basrî* gibi bazı alimler, ganimet hırsızına verilecek ceza meselesinde bu hadîsin zâhirini esas alarak, bütün mallarının yakılmasına hükmetmişlerdir. Sadece *Hasan Basrî* hazretleri eşyaları arasında Kur'an ve hayvanı varsa bunların yakılmaması gerektiğini söylemiştir.

Cumhûr bu meselede, hadîsin senedindeki zayıflığı ve hadîse olan muhalif rivâyetleri nazar-ı dikkate alarak bu hadîsle amel etmemiştir. *Buhârî* Târih'inde: *''Ganimet hırsızının hayvanının yakılması meselesinde bu hadîsle (bazıları) amel etmişlerdir. Ama bu hadîs bâtıldır, muteber bir aslı yoktur''* demiştir.

Tirmizî, Buhârî'den bu hadîs hakkında sorunca şu cevabı aldığını kaydeder: *''...Ganimet hırsızıyla ilgili birden fazla (makbûl) hadîs rivâyet edilmiştir, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hiçbirinde malının yakılmasını emretmez''.*

Tahâvî: ''Bu hadîs, bil-farz sahîh olsa mezkur hüküm, muhtemelen verilecek cezanın mal cinsinden olması durumuyla alakâlıdır'' der. Çünkü, cumhûra göre, böyle bir hırsızın cezası esas itibâriyle, imama bırakılmıştır, imam dilediği ve uygun gördüğü cezayı verir.

1138 ٣٨- وعن عبد الله بن عمرو بن العاص رضى الله عنهما [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ وَأَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ رضى الله عنهما حَرَّقُوا مَتَاعَ الْغَالِّ وَضَرَبُوهُ وَمَنَعُوهُ سَهْمَهُ].

38. **(1138)**- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Ebu Bekr ve Ömer (radıyallahu anhümâ), ganimet hırsızının mallarını yaktılar ve kendisini de dövdüler".* [Ebu Dâvud, Cihâd 145, (2715)].

1139 ٣٩- وعن عاصم بن كليب عن أبيه عن رجل من الأنصار قال: [خَرَجْنَا مَعَ رسولِ الله ﷺ فى سفرٍ فَأَصَابَ النَّاسَ حَاجَةٌ شَدِيدَةٌ وَجَهْدٌ فَأَصَابُوا غَنَماً فَانْتَهَبُوهَا فَإِنَّ قُدُورَنَا لَتَغْلِى إِذْ جَاءَنَا رسولُ اللهِ ﷺ يَمْشِى فَأَكْفَأَ الْقُدُورَ بِقَوْسِهِ ثُمَّ جعَلَ يُرَمِّلُ اللَّحْمَ بِالتُّرَابِ. ثُمَّ قَالَ: إِنَّ النُّهْبَةَ لَيْسَتْ بِأَحَلَّ مِنَ الْمَيْتَةِ أَوْ إِنَّ الْمَيْتَةَ لَيْسَتْ بِأَحَلَّ مِنَ النُّهْبَةِ: الشَّكُّ مِنْ هَنَّادٍ الرَّاوِى]. أخرجهما أبو داود.

39. **(1139)**- *Âsım İbnu Küleyb* (rahimehullah) babası (Küleyb)'den o da Ensârî birinden nakledeerek anlatıyor: "Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte bir sefere çıkmıştık. Sefer sırasında şiddetli bir kıtlık ve sıkıntıya maruz kaldık. Derken, bir ganîmet ele geçirdik. Askerler, onu hemen yağmalayıverdiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), yaya olarak (teftiş maksadıyla) yanımıza geldiğinde tencerelerimiz kaynamaya başlamıştı bile. Yayı ile tencereleri deviri deviri verdi. Etleri de toprağa buladı. (Hepsini böylece yenmeyecek hale getirdikten) sonra şu açıklamayı yaptı:

"Yağma malı, lâşeden daha helâl değildir *veya (şöyle demişti):* **"Lâşe, yağma malından daha helâl değildir."**

(Rivâyetin sonundaki), şek râvilerden Hennâd'a aittir". [Ebu Dâvud, Cihâd 138, (2705)].

AÇIKLAMA

1- Bu rivâyette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın haramlar ve yasaklarla ilgili disiplini ve ahkâmın tatbikatına güzel bir örnek görmekteyiz: İslâm dini,

ahkâmın tatbikatında, haramlara riâyette laübâliliğe yer vermemektedir. Askerî sefer sırasında bile, çekilen açlık ve sıkıntı ne kadar fazla olursa olsun, yağma yapmaya cevaz yoktur. Hadîste geçen *nehb, intihâb* yağmadır, yani ganimet malının, kaidesine göre taksim edilmezden önce, temellük ve tasarrufudur.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), yasağı ihlâl eden emrivâkiyi hiçbir mülâhaza ile kabul etmiyor. Tencereleri devirmekle yetinmeyip, etleri iyice kuma, toprağa bulayarak yenilmez hâle getiriyor. "Askerler çok acıktı", "israf olmasın", "ahkâmın, yasağın künhünü daha öğrenme safhasındalar..." gibi, müsâmahaya fetva verdirecek mülâhazalar mümkündü. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böylesi bir gevşekliğe kesinlikle cevaz vermeyip *"yağma malı lâşe gibidir"* diyerek, laşe nâsıl pis ve haramsa bu da öylece pistir ve haramdır dersini veriyor.

2- Rivâyet, burada zikredilen şekliyle ilk nazarda munkatı' gibi gözükmektedir, zira senette ismi belli olmayan "Ensar'dan bir kimse" yer almaktadır. Ancak *Küleyb*'in *(Küleyb İbnu Şihâb el-Cermî)* sahâbî olduğu gözönüne alınınca, bu inkıta hadîsin sıhhatine tesir etmez. Zirâ ilgili bahiste (2, 111) açıkladığımız üzere, sahâbenin sahâbeden yaptığı irsâl makbuldür, sıhhatı bozmaz. Ayrıca, *Buhârî, Müslim,* ve *Tirmizî*'de muhtelif vecihlerden gelen başka başka müsned rivâyetler bu hadîsi takviye eder ve bazı mübhem noktalarına da açıklık getirir: *Râfi İbnu Hüdeyc* (radıyallahu anh) tarafından rivâyet edilen bir vechine göre, vak'a Zü'l-Huleyfe'de cereyan eder; ganimet olarak pek çok deve ve davar ele geçirilir, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) en arkalardadır. Askerlerin önde bulunanları, açlık sebebiyle, acele edip ele geçirilen hayvanlardan bazılarını kesip hemen pişirmeye başlarlar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yetişince tencereleri devirmelerini emreder.

Bu rivâyetlerde, etlerin imha edilmesi ile ilgili bir emrin verilip verilmediği sarîh değildir.

Şârihler, hadîsle ilgili bir-iki noktada ihtilâf ederler:

1- Tencereleri niçin devirtti?

2- Etler imha edildi mi, edilmedi mi?

Birinci soruyla ilgili olarak *Kadı İyaz* şu açıklamayı yapmıştır: "Burası dâr-ı harp değil, dâr-ı İslâm'dır. Yani Zü'l-Huleyfe'de vak'anın geçtiği yerde ganîmet malından müştereken yemek helâl değildir. Ganimet artık, taksimden sonra

helâl olabilirdi. Halbuki ganimet malının müştereken yenmesi, sâdece *daru'l-harp*'te câizdir. Ayrıca bunun sebebi, hayvanları kesenlerin, itidalle hareket edip, ihtiyaca uygun miktarda kesmemiş olmaları, dolayısıyla işin içine yağmalama girmiş olması da olabilir." *Kadı İyaz,* bu ihtimali, sadedinde olduğumuz rivâyete atıf yaparak, daha kuvvetli bulur, zira *Asım İbnu Küleyb*'in rivâyetinde "*yağma*" işi sarih olarak ifâde edilmektedir.

İbnu Hacer şöyle noktalar: "Bu rivâyet gösteriyor ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yağmaya kaçan acelecilikleri sebebiyle öyle muamelede bulundu, gâyesi yağmacıları maksadlarının zıddıyla cezalandırmaktı, tıpkı kâtilin mirastan mahrum kılınması gibi".

İkinci mesele ile alâkalı olarak *Nevevî* şöyle demiştir: "Tencerenin devrilmesi ile ilgili emirden maksad, onlara ceza olarak yemeğin suyunu itlâf etmektir. Ete gelince, o itlâf edilmemiştir. Etlerin toplanıp ganîmete dahil edilmiş olduğuna hükmedilebilir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, malların ziyan edilmemesi ile ilgili emirleri gözönüne alınırsa, tencereleri devirtmekle etleri itlâf etmeyi emrettiği düşünülemez. Üstelik bu mal, gâzilerin hepsine ait bir maldır. Ayrıca, emirsiz pişirme suçu, ganimette hakkı olanların hepsi tarafından da işlenmiş değildir, zira (arkadan gelenler gibi) bazıları eti pişirmeye tevvessül etmemişti. Aralarında hums'a hak kazananlar da vardı." *Nevevî* devamla: "Şâyet: "Kazanlardaki etlerin ganimete katıldığına dâir sarâhat, rivâyetlerde mevcut değildir" denecek olsa cevabımız şudur: "Rivâyetlerde etin yakıldığı veya itlâf edildiğine dair de sarahat gelmemiştir, öyle ise bu mübhem durumun kaidelere uygun şekilde te'vili gerekir" der.

İbnu Hacer, Nevevî'nin bu görüşüne katılmaz ve sadedinde olduğumuz *Ebu Dâvud*'daki rivâyetin aleyhine delil teşkil ettiğini söyler. Tencerelerdeki suyun değil, etlerin de itlâf edildiğine dair olan kanaatini te'yîd eden açıklama yapar, başka mütalâalar kaydeder.

Not: 1145 numaralı hadîsin açıklaması bu bahsi tamamlayacaktır.

1140 ٤٠- وعن الصعب بن جَثّامة قال: [قَال رسولُ اللّه ﷺ: لاَحِمٰى إلاَّ لِلَّهِ تَعَالى وَلِرَسُولِهِ]. أخرجه البخارى وأبو داود.

40. **(1140)**- *Sa'b İbnu Cessâme* anlatıyor: ''*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Koruluk ittihazı sâdece Allah ve Resûlü'ne ait (bir hak)dır.''** [Buhârî, Şirb 11, Cihâd 146; Ebu Dâvud, Harâc 39, (3083, 3084)].

1141 ١٤١– وفى رواية قال: [وَبَلَغَنَا أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ حَمٰى النَّقِيعَ، وَأَنْ عُمَرَ حَمَى السَّرَفَ وَالرَّبَذَةَ].

41. **(1141)**- Bir rivâyette, *Şihâbu'z-Zührî* şöyle demiştir: ''*Bize ulaşan bir habere göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Nakî'i, Hz. Ömer (radıyallahu anh) de Seref ve Rebeze'yi himâ ilân etmişlerdir*''. [Buhârî, Şirb 11].

AÇIKLAMA:

1- Korunan arazi veya koruluk veya koruluk diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı himâ'dır. Himâ, lügat olarak, halktan korunan, halkın girmesine ve hayvanlarını otlatmasına izin verilmeyen otlu araziye denir. Istılah olarak devlete ait hayvanların otlatılması için ayrılan, bu sebeple halka ait hayvanların otlatılması yasaklanmış olan araziye denir.

2- Hadîsin vürûduyla ilgili olarak şu açıklama yapılır: Cahiliye devrinde, Arapların ileri gelenlerinden (eşraf) birisi, nüfûzu altındaki arazi dahilinde bir tarafa gidince, konakladığı yerde bir köpek havlatırdı. Böylece, köpeğin sesinin duyulduğu mıntıka onun korusu olur, artık bu mıntıkaya kimse yaklaşamaz, hayvanını yayamazdı. Ancak eşraftan olan bu adam, himâsının dahilinde ve haricinde istediği tasarrufta bulunurdu. Bu suistimalin sonunda birçok huzursuzluklar ve savaşlar olmuştur. Arap târihinde Besûs harbi diye geçen meşhur bir harb de bu yüzden çıkmıştı.

3- Her hususta insanlığa ıslahat ve adalet getiren Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm), bu suistimali de önlemek üzere, herhangi bir araziden istifadeye yasak koyma hakkının Allah ve Resûlüne ait olduğunu ilân etmiştir. Yani böylece, araziye yasak koyma hakkı sâdece devlete tanınmış oluyor, devlet dışında hiç kimse, keyfine göre, himâ tesis etme yetkisine sâhip olmuyordu.

4- *İmam Şâfiî* hazretleri, bu hadisin iki ayrı mânaya muhtemel olduğunu söyler:

a) Hiçbir müslüman, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın te'sis ettiği himâ dışında yeni bir himâ te'sis etme yetkisine sâhip değildir.

b) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in üzerine himâ koyduğu arazi örneğinde hima yapılabilir, başka şekilde olamaz.

Birinci mânâ esas alınınca hadîsten Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sonra hiçbir devlet adamı hima te'sîs edemez hükmü çıkar.

İkinci mânâ esas alınınca, devlet adamlarından sâdece Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yerini alanlar yâni halifeler himâ te'sis edebilir, başkası edemez. *Şâfiî ulemâ umumiyetle ikinci mânâyı tercih etmişlerdir. Zira, tatbikat da ikinciye muvafıktır. Çünkü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sonra Hz. Ömer* de himâ te'sis etmiştir.

Hemen belirtelim ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Nâki mıntıkasını himâ ilân etmişti. Burasının Medine'ye yirmi fersah mesafede genişliği bir mil, uzunluğu sekiz mil çeken bir arazi olduğu belirtilir. *Hz. Ömer* de hilâfeti sırasında Müzeyne diyarında Nakî'u'l-Hadamât denen bir yeri himâ ilan etmiş idi. Bazı kaynaklar *Hz. Ömer*'in Seref ve Rebeze'de de birer koruluk te'sîs ettiğini belirtir. *Seref* (Şeref veya Şerif de denmiştir) Medine'ye otuzaltı mil mesafede bir yerdir. Rebeze, Medine'ye altı mil mesafede bir yerdir. Rebeze, Medine'ye üç konaklık mesâfede, Mekke yolu üzerinde Zât-ı ırk'a yakın bir köydür. Yüce sahâbî Ebu Zer Gıfârî (radıyallahu anh) hazretlerinin ikâmet ettirildiği yer olup, orada vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve *Hz. Ömer* te'sîs ettikleri himâ'ları hazîneye ve mücâhidlere mahsus at, deve gibi hayvanları otlatmada kullanmışlardır[30].

5- *İmam-ı A'zam hazretlerine* göre arâzi-i mevât'ın ihyası devletin izniyle câizdir (Bak: 105. hadîs: 1. cilt, 411. sayfa). Şu halde istifâdesi herkese açık olan devlet arazisi (şimdilerde hazîne arâzisi diyoruz) üzerindeki, hususîleştirme işleri, *İmâm-ı Azâm*'a göre devletin izniyle mümkündür, o halde böyle bir izin istihsal edilmeden, devlet reisi dışında kimse himâ te'sîs edemez.

1142 ٤٢- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [كُلُّ قِسْمٍ قُسِمَ فى

30) Şerh kitapları, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in himâ kıldığı Nakî ile *Hz. Ömer*'in himâ kıldığı Nakî'in aynı yer mi, ayrı yer mi, uzaklıkları vs. hakkında bazı münakaşalara yer verirler. Teferruatı gereksiz bulduk.

الْجَاهِلِيَّةِ فَهُوَ عَلَى مَا قُسِمَ، وَكُلُّ قِسْمٍ أَدْرَكَهُ الْإِسْلاَمُ فَهُوَ عَلَى قِسْمِ الْإِسْلاَمِ]. أخرجه أبو داود موقوفاً.

42. **(1142)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) buyurmuştur ki: "Cahiliye devrinde taksim edilmiş olan her mal, taksim edildiği şekil üzeredir. İslâm döneminde yapılan taksimat, İslâm'ın taksim esasına göredir." [Ebu Dâvud, Ferâiz 11, (2914); İbnu Mâce, Rühûn 21, (2485)].

AÇIKLAMA:

İslâm dini mirasda şöyle bir hüküm getirmiştir: Farklı dinlere mensup olan kimseler birbirlerine vâris olamazlar. Sözgelimi, hristiyan bir babanın evlâdı müslüman olsa, babasının ölümü halinde oğlu ona vâris olamaz. Bu meselede İslâm dışı dinler arasında ayırım yapılmaz, hepsi bir tutulur. Kaide: اَلْكُفْرُ مِلَّةٌ وَاحِدَةٌ **"Küfür tek bir millettir"** diye ifade edilir. İslâm dışı dinler arasında gözönüne alınan tek fark, hristiyan ve yahudilerle ilgilidir: Kadınlarıyla evlenilir, kestikleri yenilir. Bu da bizzat sünnetle sâbittir. Sadedinde olduğumuz hadîs, bir kimse müslüman olmazdan önce, mirâs taksimine iştirak etmişse aldığına hak kazandığını, şâyet, taksimden önce müslüman oldu ise, artık, kâfir olan yakınlarının miraslarına iştirak edemeyeceğini belirtiyor.

Kendisinden miras isabet eden kâfir bir yakını ölen kimse, mirasa hak kazanmış olduğu bir durumda miras henüz paylaşılmamış iken müslüman olsa cumhûr-i ulemâ, bu mirastan da pay alamayacağına hükmetmiştir. Ancak, *Ömer İbnu'l-Hattab, Osman İbnu Affân, Abdullah İbnu Mes'ud, Hasan İbnu Ali* (radıyallahu anhüm ecmaîn) bu durumda miras alacağını söylemiştir. Ayrıca *Câbir İbnu Zeyd, Hasan Basri, Mekhûl, Katâde, Humeyd, İyâs İbnu Mu'âviye, İshâk İbnu Râhuye* -iki rivâyetinin- birinde *Ahmed İbnu Hanbel* gibi diğer birkısım selef de bu görüştedir. Ancak, başta üç büyük imam olmak üzere fukahânın kâhir çoğunluğu vâris olamayacağına hükmetmiştir.

Bu mevzu ile alakalı daha geniş bilgiyi, لاَ يَرِثُ الْمُؤْمِنُ الْكَافِرَ وَلاَ الْكَافِرُ الْمُسْلِمَ hadîsinin açıklamasında sunacağız (Bak: 4707 numaralı hadîs).

1143 ٤٣- ولمالك مرسلاً عن ثور بن زيد الدِّيلي قال: [بَلَغَنِى أَنَّ رسول

اللّٰه قَالَ: أَيُّمَا دَارٍ أَوْ أَرْضٍ قُسِّمَتْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَهِيَ عَلَى قِسْمِ الْجَاهِلِيَّةِ، وَأَيُّمَا دَارٍ أَوْ أَرْضٍ أَدْرَكَهَا الإِسْلاَمُ وَلَمْ تُقَسَّمْ فَهِيَ عَلَى قِسْمِ الإِسْلاَمِ].

43. **(1143)**- *İmam Mâlik, Sevr İbnu Zeyd ed-Dîlî*'den mürsel olarak rivâyet ettiğine göre *ed-Dîlî* demiştir ki: ''*Bana Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediği ulaştı:* **''Hangi ev veya arâzi, cahiliye devrinde taksim edilmiş ise, artık o, cahiliye taksimi üzerinedir. Ancak hangi ev veya arâzi, taksim edilmeden İslâm'a girmiş ise, artık onun taksimi İslâm'a göre yapılır''** [Muvatta, Akdiye 35, (2, 746)].

AÇIKLAMA:

1- Câhiliye'den murad Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın peygamberliğinden önceki dönemdir. Ancak, ''Fetih'ten önceki dönemdir'' diyen de olmuştur. Zira *Hz. İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) bi'setten sonra, müslümanların Mekke'de yaşadıkları muhasara ve boykot sırasında doğduğu halde, babasıyla ilgili bir hatırasını anlatırken şöyle demiştir: سَمِعْتُ ابِى يَقُولُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ اسْقِنِى كَأْسًا دِهَاقًا ''*Câhiliye döneminde babamın: ''Bana dolu bir kadeh ver'' dediğini işittim''*.

Ebu'l-Velîd el-Bâci der ki: ''Hadîsi iki çeşit anlamak mümkündür:

1) Taksimi cahiliye devrinde yapılmış olan mal... Bu mânâ daha zâhirdir, daha muvafıktır.

2) Şu da muhtemeldir: Cahiliye döneminde hisseyi hak etmiştir, ancak, taksim yapılmadığı için henüz temellük etmemiştir. Sözgelimi biri ölmüştür ve yakınları henüz müslüman olmadan mâlına vâris olmuşlardır.''

Şu halde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) İslâm'dan önce, cereyan eden fiillerini reddetmemeyi prensip kılmak istemiş, vukû bulduğu şekilde icrayı esas almıştır. Nitekim câhiliye devrinin fâsid nikâhlarını reddetmemiş, bu akidlerle hâsıl olan mülkiyeti sahîh addetmiştir.

Bu hadîs, câhiliye devrinde cereyan eden arazi ve ev taksimlerinin de muteber addedileceğini, İslâm'dan sonraki taksimatın İslâm'a göre yapılacağını belirtmektedir.

1144 ٤٤ - وعن نافع عن ابن عمر رضى اللّه عنهما. [أَنَّ عَبْداً لَهُ أَبَقَ فَلَحِقَ

بِأَرْضِ الرُّومِ فَظَهَرَ عَلَيْهِمْ خَالِدُ بنُ الْوَلِيدِ رضىَ اللّهُ عَنْهُ فَرَدَّهُ إِلَيْهِ، وَأَنَّ فَرَساً لَهُ غَارَ فَظَهَرُوا عَلَيْهِمْ فَرَدَّهُ إِلَيْهِ]. أخرجه البخارى، وهذا لفظه، ومالك وأبو داود.

وفى رواية: فى الْفَرَسِ عَلَى عَهْدِ رسولِ اللّه ﷺ.

وفى رواية فى الموطأ: فى الْعَبْدِ وَالْفَرَسِ فَرْدًا عَلَيْهِ، وَذَلِكَ قَبْلَ أَنْ تُصِيبَهُمَا الْمَقَاسِمُ.

وقال أبو داود: فى العَبْدِ فَرَدَّهُ عَلَيْهِ رسولُ اللّه ﷺ وَلَمْ يُقَسِّمْ.

ومعنى «غَارَ» أى هرب.

44. **(1144)**- *Nâfi', İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den anlatıyor: *"İbnu Ömer'-in bir kölesi kaçarak Rum diyarına geçti. Bilâhare, Hâlid İbnu'l-Velîd (radıyallahu anh) Rumlara galebe çaldı. (Esirler arasında, kaçan bu kölede vardı.) Hâlid köleyi İbnu Ömer'e iâde etti. Onun kaybolan bir atı vardı, (askerler) onu da ele geçirdiler, Hâlid atı da İbnu Ömer'e iâde etti"* (Bu rivâyetin lâfzı *Buhârî*'nin rivâyetine uygundur).

Bir rivâyette: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında kaçan bir at mevzubahistir"*.

Muvatta'nın bir rivâyetinde, düşman tarafından ganimet edildikten sonra ele geçirilen bir köle ve at mevzubahistir. Bunlar, taksimden önce eski sahibine iâde edilirler.

Ebu Dâvud, köleyi mevzubahis eder ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in taksime tâbi tutmadan eski sâhibine iade ettiğini belirtir. [Buhârî, Cihâd 187; Muvâttâ, Cihâd 17, (2, 452); Ebu Dâvud, Cihâd 135, (2698, 2699); İbnu Mâce, Cihâd 15, (2748).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyette, kâfirlerce ele geçirilip ganimet yapılan bir malın tekrar müslümanlar tarafından yakalandığı görülmektedir. Hatta rivâyet, bu malın eski sâhibine iade edildiğini ifâde etmektedir.

2- *İbnu Ömer*'in kölesinin Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den sonra (*Yermük Harbi* sırasında) kaçtığında ihtilâf yok ise de atının kaçtığı devir ihtilâflıdır. Bazı rivâyetlerde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in zamanında kaçıp düşmanın eline geçtiği, tekrâr ele geçirilince bizzat Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından *İbnu Ömer*'e iâde edildiği belirtilir.

3- Düşmanca ganimet edilen bir müslümanın malı ele geçirildiği takdirde eski sahibine mi verilmeli, yoksa diğer ganimet mallarına mı katılmalı? Bu husus münakaşa edilmiştir:

a) *İmam Şâfiî* ve bir cemâat: ''Ehl-i harp müslümanların malından zorla birşey almış ise, bu ele geçirildiği takdirde, eski sahibi bu malı alma hakkına sâhiptir, hatta taksîmden sonra farkına varmış bile olsa, onu alabilir'' der.

b) *Hz. Ali* (radıyallâhu anh), *Zührî, Amr İbnu Dînâr* ve *Hasan Basrî*'ye göre böyle bir mal hiçbir zaman eski sâhibine verilemez, artık o ganimet malıdır, ganimette hissesi olanlara taksîm edilir.

3) *Hz. Ömer, Süleyman İbnu Rebî'a, Atâ, Leys, Mâlik, Ahmed* ve başkalarından yapılan bir rivâyete göre malın sahibi taksimden önce malını görmüşse buna hak sahibidir, taksimden sonra görmüş ise artık hakkını kaybetmiştir.

4- *Ebu Hanîfe* ve *Sevrî* de *İmam Mâlik* gibi düşünür, ancak bir istisna koyarlar: ''Kaçan köleye, eski sahibi, mutlak olarak ehaktır, taksimden önce de sonra da bulsa alır'' derler.

1145 ٤٥- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [كُنَّا نُصِيبُ فِى مُغَازِينَا الْعَسَلَ وَالْعِنَبَ فَنَأْكُلُهُ وَلاَ نَرْفَعُهُ]. أخرجه البخارى.

45. **(1145)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: ''*Biz gazvelerimiz sırasında, bal ve kuru üzüm elde ederdik de bunları (taksîm edilmek üzere, diğer ganimet mallarının yanına) kaldırmaz, yerdik*''. [Buhârî, Humus 20].

AÇIKLAMA:

1- *Buhârî* bu hadîsi, ''*Harb yerinde ele geçirilen yiyecek maddesi babı*'' adını verdiği bir babta kaydeder. Maksadı ''yiyecek maddesinin, askerler arasında taksimi vacib midir, yoksa askerler tarafından yenmesi mübah mıdır?'' meselesine dikkat çekmektedir. *Buhârî*, metod olarak, münakaşalı meselelere böyle mübhem başlıklarla dikkat çeker.

Cumhûr, yiyecek maddelerinden, taksim yapılmazdan önce almanın caiz olduğuna hükmetmiştir. Her çeşit gıda maddelerinin yenmesi mûtaddır. Hatta hayvan yemi de bu hükme girer. Taksimden önce veya sonra olmuş, imamın izni olmuş olmamış, hüküm aynıdır.

2- Sadedinde olduğumuz rivâyet dâru'l-harb'de yiyecek az olacağı için, zaruret sebebiyle, gıda maddelerinin yenmesinin mubah olduğunu ifâde eder. Cumhûr, peşin bir zaruret olmasa bile, almayı tecviz etmiştir. Hatta ulemâ, harp hâlinde, ganimet hayvanlarına binmenin, ganimet giysilerini giymenin,ganimet silahlarını kullanmanın câiz olduğunda ittifak etmiştir. Bu cevazlar, harbin bitimiyle kalkar. *Evzâî* bu söylenen ruhsatlara imamın iznini şart koşar ve: ''Asker, şahsî ihtiyacı biter bitmez ganîmete âit at ve silahı derhal imâma teslim eder, harp dışında da kullanmaz, işi bitince teslim için savaşın bitmesini beklemez, tâ ki (elinde iken) bir zarara uğramasınlar'' der. *Evzâî* bu hükümde *Ebu Davûd*'da gelen şu hadîse dayanır:

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلاَ يَأْخُذْ دَابَّةً مِنَ الْمَغْنَمِ فيَرْكَبُهَا حَتَّى إِذَا اعْجَفَهَا رَدَّهَا إِلَى الْمَغَانِمِ

''Allah'a ve ahiret gününe inanan, ganimetten bir hayvan alıp, bine bine iyice zayıflattıktan sonra iade etmesin.''

Giyecek için aynı şekilde merfu rivâyet gelmiştir. İmam *Ebu Yusuf* bu yasağı, binecek ve giyeceği olanlarla ilgili bulmuştur.

İmâm Mâlik, yiyecek almanın mübah olduğu hükmünden hareketle, ''hayvan da kesilebilir'' demiştir. *İmam Şâfiî* bunu ''zaruret varsa'' diye kayıtlar.

3- Hadîste geçen ''...kaldırmazdık'' tabirinin, ''...biriktirmek üzere kaldırmazdık..'', ''..ganîmet mallarının sorumlusuna, veya ''Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e götürmezdik'' gibi manalar ifâde ettiğine dikkat çekilmiş ve bu ifadenin gerisinde şu cümlenin takdîren varlığı kabul edilmiştir: ''*...yemek için, daha önceden verilmiş olan izinle iktifa ederek,yeni bir izin taleb etmezdik*''.(*)

1146 ٤٦- وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [أَتِىَ النَّبِىُّ ﷺ بِظَبْيَةٍ(١) فِيهَا خَرَزٌ فَقَسَّمَهَا لِلْحُرَّةِ وَالأَمَةِ. قَالَتْ وَكَانَ يَقْسِمُ لِلْحُرِّ وَالْعَبْدِ]. أخرجه أبو داود.

---

(١) الظبية: جراب صغير عليه شعر. وقيل هى شبه الخريطة والكيس.

*) Bu mevzuyu tamamlayıcı bilgi için az yukarıda geçen 1139 numaralı hadisin şerhine bakılmalıdır.

46. **(1146)**- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: ***"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a içerisinde boncuk bulunan bir dağarcık getirildi. Boncukları Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), hür ve câriye kadınlar arasında dağıttı." Hz. Aişe devamla der ki: "Babam da (boncuğu) hür, köle ayırımı yapmadan kadınlara dağıtırdı".*** [Ebu Dâvud, Harâc 14, (1952).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hakları olduğu için değil, sadece kadınlar tarafından kullanıldığı için boncukları hür köle ayırımı yapmadan kadınlara dağıtmıştır.

2- Hz. Aişe'nin ikinci cümlesinde metinde, أبي *"Babam"* kelimesi düşmüştür. Aslında olduğu için tercümeye koyduk. *Hz. Aişe*'nin, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın boncuklarını hür ve köle ayrımı yapmadan kadınlara dağıttığını söyledikten sonra: *"Babam da hür köle ayrımı yapmadan dağıtırdı"* şeklinde, neyi dağıttığını belirtmeyen bir ifâdeye yer vermesi, normalde, zihne boncuk ve benzeri şeyleri dağıttığı fikrini getirmektedir. Ancak, bu ıtlaktan hareketle şöyle anlaşılabileceğine de dikkat çekilmiştir: *"Babam da fey'den hür-köle herkese dağıtırdı". Aliyyü'l-Kâri* bu ifadeyi açık bir şekilde şöyle anlar: *"Yani hür ve köle, herkese ihtiyacı kadarını fey'den verirdi".* Ancak "köle" ve "cariye"'den maksadın azâd edilmiş olanlarla, efendisiyle, hürriyetine kavuşmak üzere, mükâtebe akdi yapmış olanların kastedilmiş olacağına, zira gerçek câriye ve kölelerin mülk edinme yetkilerinin bulunmadığı, nafakalarının da efendilerinin sorumluluğunda olduğu belirtilmiştir.

1147 ٤٧- وعن المِسْوَر بن مَخْرَمَة رضى اللّه عنهما. [أَنَّ عَمْرَو بنَ عَوْفٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ أَخْبَرَهُ: أَنَّ رسولَ اللّه ﷺ بَعَثَ أَبَا عُبَيْدَةَ إِلى الْبَحْرَيْنِ يَأْتِى بِجِزْيَتِهَا فَلَمَا قَدِمَ بِالْمَالِ سَمِعَتِ الأَنْصَارُ بِقُدُومِهِ فَوَافَوْا صَلاَةَ الْفَجْرِ مَعَ رسولِ اللّه ﷺ فَلَمَّا انْصَرَفَ تَعَرَّضُوا لَهُ فَتَبَسَّمَ ثُمَّ قَالَ: أَظُنُّكُمْ سَمِعْتُمْ أَنَّ أَبَا عُبَيْدَةَ قَدِمَ بَشَىْءٍ؟ فَقَالُوا أَجَلْ. فَقَالَ: أَبْشِرُوا وَأَمِّلُو مَا يَسُرُّكُمْ. فَوَاللّهِ مَا الْفَقْرَ أَخْشٰى عَلَيْكُمْ، وَلٰكِنْ أَخْشٰى عَلَيْكُمْ أَنْ تُبْسَطَ عَلَيْكُمُ الدُّنْيَا كَمَا

بُسِطَتْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَتَنَافَسُوا فِيهَا فَتُهْلِكَكُمْ كَمَا أَهْلَكَتْهُمْ].

أخرجه الشيخان والترمذى.

47. **(1147)**- *El-Misver İbnu Mahreme* (radıyallahu anhümâ)'ye *Amr İbnu Avf* (radıyallahu anh) şunu anlatmıştır: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ebu Ubeyde (radıyallahu anh)'yi Bahreyn'e, oranın cizyesini getirmek üzere yolladı. Mallarla dönünce Ensâr geldiğini işitti. Sabah namazını Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le kıldılar. Namaz bitince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın etrafını sardılar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tebessüm buyurdular ve:*

"Öyle zannediyorum, Ebu Ubeyde'nin birşeyler getirdiğini işittiniz" *dedi. Hep birlikte:*

"Evet!" dediler. Bunun üzerine şunları söyledi:

"Öyleyse sevinin ve sizi sevindiren şeyi ümid edin. Allah'a yemin olsun, sizler için fakirlikten korkmuyorum. Ben size dünyanın genişlemesinden korkuyorum. Sizden öncekilere dünya genişlemişti de hemen dünya için birbirleriyle boğuşmaya başladılar ve helak oldular. Genişleyen dünyanın onlar gibi sizi de helak etmesinden korkuyorum". [Buhârî, Rikâk 7, Cizye 1, Megâzî 11; Müslim, Zühd 6, (2961); Tirmizî, Kıyâmet 29, (2464).]

AÇIKLAMA:

1- *Bahreyn halkı* cizye ödemek üzere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ile sulh yapmış, başlarına da *el-Alâ İbnu'l-Hadramî*'yi vali tayin etmişti. *Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrah* (radıyallahu anh) ise, rivâyetten de anlaşılacağı üzere sadece cizyeyi Medîne'ye getirmek üzere gönderilmişti.

2- Hadiste dikkatimizi çeken husus, cemaatin dünya malına heves izhar ettiği bir fırsatta, dünyalığın zararlarına dikkat çekmiş olmasıdır. Daha önce (1128. hadîs) açıklandığı üzere, o gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu maldan herkese bol bol verecektir. Ancak, mal ve zenginliğin tehlikesine karşı uyanık olmak gereğini belirttikten sonra...

3- *Tîbî* der ki: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: **"Sizler için fakirlikten korkmuyorum"** diyerek, fakirliği öncelikle zikretmesi, müşfik bir babanın ölüm anında en ziyâde çocuğunun maddî durumuna ihtimam göstermesi

sebebiyledir. Böylece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ashabına haber vermiştir ki, kendilerine karşı bir baba gibi müşfik olmasına rağmen, mal meselesinde, onlara babanın davranışının aksine bir tavır takınmaktadır. Şöyle ki, kendisi babaların aksine ashabı için fakirlikten korkmuyor, aksine, babaların matlûbu olan zenginlikten korkuyor. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın temennî ettiği fakirlik, sahâbenin içinde bulunduğu mal azlığıdır, mutlak fakirlikdir diyen de olsa da esas olan sahâbenin o sıralardaki hâlidir.

4- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadîste, zenginliğin getireceği zararın, fakirliğin getireceği zarardan fazla olduğuna dikkat çekmektedir. Zira çoğunlukla, zenginlik âhireti de heba eden zararlar getirmektedir. Zira kulluktan uzaklaştıran gaflet halleri, sefahetler, kötü alışkanlıklar umumiyetle zenginliğin eseridir. Fakirliğin zararı ekserî durumda dünyaya aittir. Yani ekseriyetle zenginlik dine, fakirlik dünyaya zararlı olmaktadır.

Âlimler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sonra zenginleyen müslümanların mâruz kaldıkları dünyevî ve uhrevî fitneleri görünce, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu hadîsini, istikbali haber veren mühim mucizelerinden biri olarak değerlendirmişlerdir.

5- Hadîsten çıkarılan bazı hükümler:

1- Dünyanın maddî zenginliklerine kavuşan kimseler, zenginliğin getireceği zararlara karşı uyanık olmalı, tedbirler almalıdır. Dünyevî süslere kapılıp tatmin bulanlar, onların kötü âkibetinden ve getireceği fitnenin şerrinden emniyette olamazlar. Bunu bilmeli, dünyalık için başkalarıyla boğuşmaya yer vermemelidir.

2- Fakirlik, zenginlikten efdaldir, çünkü dünyevî fitne zenginlikle gelir. Zenginlik, nefsi helâke götüren fitneye düşme ihtimalini getirir, bu tehlikeden fakir daha çok emniyettedir.

Şunu bu vesile ile belirtmede fayda var: Bu ve benzeri hadîsler zenginliği reddetmez. Zenginliğin getireceği ferahlıklara dikkat çeker. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"Veren el alan elden üstündür"**, **"Kuvvetli müslüman Allah'a daha sevgilidir..."** gibi hadîsleriyle "veren" ve "kuvvetli" olmayı tavsiye eder. Bu da zengilikle daha ziyade imkân dahiline girer. Öyle ise, burada esas olan zenginliğin zararına dikkatleri çekmektir.

Elbette zengin ve sefîh olmaktansa fakîr ve abd olmak daha hayırlıdır. Hem zengin hem abd olmak ise en hayırlıdır.

1148 ٤٨- وعن ثعلبة بن أبى مالك. [أنَّ عُمَرَ بن الخطَّاب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: قَسَمَ مُرُوطاً بَيْنَ نِسَاءِ أهْلِ المَدِينَةِ فَبَقِىَ مِنْهَا مِرْطٌ جَيِّدٌ. فَقَالَ لَهُ بَعْضُ مَنْ عِنْدَهُ: يَاأمِيرَ المُؤْمِنِينَ؟ أعْطِ هٰذَا ابْنَةَ رسولِ اللّه ﷺ الَّتِى عِنْدَكَ، يُرِيدُونَ أُمَّ كُلْثُومٍ بِنْتَ عَلِىٍّ فَقَالَ أُمُّ سَلِيطٍ أحَقُّ بِهِ فَإنَّهَا مِمَّنْ بَايَعَ رسولَ اللّه ﷺ وَكَانَتْ تَزْفِرُ لَنَا القِرَبَ يَوْمَ أُحُدٍ]. أخرجه البخارى.

«المِرْطُ» كساء من خزّ أو صوف يُؤْتَزَرُ به. وقوله: «تَزْفِرُ لَنَا القِرَبَ» أى تخيطها.

48. **(1148)**- *Sa'lebe İbnu Ebî Mâlik* anlatıyor: *"Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh), bir kısım bürgüyü Medineli kadınlar arasında taksim etmişti, geriye güzel bir bürgü kaldı. Yanındakilerden bazıları kendisine: "Ey müminlerin emîri, bunu da senin yanında bulunan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kızına ver" dediler. Bununla, Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin kızı Ümmü Gülsüm'ü kastediyorlardı. Hz. Ömer onlara:*

"Ümmü Selît, buna daha çok hak sâhibidir, Zira o, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a biat etmişti ve Uhud savaşında bize kırbalarla su taşıyordu" dedi. [Buhârî, Megâzî 22, Cihâd 66.]

AÇIKLAMA:

1- Ümmü Selît, Ebu Sa'îdi'l-Hudrî'nin annesidir. Ebû Selît ile evli idi. Ancak hicretten önce Ebû Selit'in vefatı üzerine Mâlik İbnu Sinân el-Hudrî ile ikinci evliliğini yapmış ve *Ebu Saîd*'i dünyaya getirmiştir. Kadın, Hayber ve Huneyn'e de katılmıştır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), hakkında: **"Uhud'da başımı sağa da sola da çevirsem hep onun, benim için mukâtele ettiğini görüyordum"** diyerek kahramanlığını övmüştür (radıyallahu anhâ).

2- *Ümmü Gülsûm, Hz. Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in zevcesi idi. Annesi, Resûlü Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'in muhterem kerimeleri Fâtımatu'z-Zehra (radıyallahu anhâ) olması sebebiyle, "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kızı" diye anılmıştır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sağlığında doğmuş idi ve Fatıma vâlidemizin en küçük kızı idi.

DÖRDÜNCÜ FASIL

ŞEHİDLER HAKKINDA

ŞEHÂDET: Dinimizde fevkalade yüce bir mertebedir. Allah yolunda hayatını feda eden kimseye şehîd denir. Böylelerine şehîd denmesi ya cennete gideceklerine şehâdet edildiği, yahut vefat ânında bir kısım rahmet meleklerinin hazır bulunduğu, yahut da kendisi, Cenab-ı Hakk'ın huzurunda olduğu halde rızıklandırılacağı içindir. Bu hususlarda rivâyetler mevcuttur. Söylenenlerden de anlaşılacağı üzere şehîd, lügat olarak şâhid yâni hazır bulunan mânasına gelir. Kur'ân-ı Kerîm, şehîdlerin makamının yüceliğini, mükerrer ayetlerde belirtir, "onların diğer ölüler gibi olmayıp diri olduklarını haber verir ve onlara "ölü!" demememizi emreder (Bakara 154). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da, cennette, sâdece şehidlerin tekrar yeryüzüne geri dönüp, bir kere daha şehîd olmayı temennî edeceklerini söyler, kendisi de, peygamberlik gibi yüce bir mertebeye sahip olmasına rağmen tekrar tekrar yeryüzüne gelip şehid olmayı temennî eder.

Fakihler, şehidi üç çeşide ayırır:

1- Hem dünya hem de âhiret itibariyle şehid olanlar.

2- Sadece dünya ahkâmı itibariyle şehid olanlar.

3- Sadece âhiret ahkâmı itibâriyle şehid olanlar.

1- Birinci grup şehid, mükellef ve tâhir olduğu halde kendisine vâki bir tecâvüzle haksız olarak zulmen öldürülen ve bundan dolayı vârislerine bir mal verilmesi lâzım gelmeyen herhangi bir müslümandır. Gayr-ı müslimlerle veya yol kesicilerle harp neticesinde öldürülen ve ölüm sırasında cünüp olmayan âkil, bâliğ bir müslüman böyle bir şehiddir. Harp sahâsında gözünden kan gelmiş olmak gibi, üzerinde, öldürülme alâmeti olduğu halde ölü bulunan bir müslüman askeri de böyle bir şehiddir. Keza, malını, ırzını, nefsini, sair müslümanları veya müslümanların himayesindeki gayr-i müslimleri (zımmîleri) müdâfaa ederken, yaralayıcı bir âletle haksız yere derhal öldürülmüş bulunan mükellef, tâhir bir müslüman da böyle bir şehiddir.

Bu kısım şehidler, şehâdetin zâhirî ve bâtınî şartlarını hâiz hakiki şehiddirler. Bunlardan herbirine Şehid-i hükmî denir. İmam-ı Azam'a göre bunlar, yıkanılmaksızın, sâdece namazları kılınarak defnedilirler. Elbiseleri de çıkarılmaz ve kefenlenmezler. Üzerindeki silahları, kefen için gerekli miktardan ziyâde olan kaput, palto gibi fazla elbiseleri alınır, eksikse birşeyler ilâvesiyle tamamlanır. Diğer üç imama göre, böyle bir şehide namaz da kılınmaz.

2- Kalbinde nifak bulunduğu halde zâhiren müslüman görünüp, cephede müslümanların safında savaşırken düşman tarafından öldürülen herhangi bir şahıs dünya ahkâmı itibariyle hükmen şehid addedilir. Birincide olduğu üzere kendisine aynı şehîd muâmelesi yapılır. Ancak âhiret ahkâmıyla şehid sayılmaz.

3- Üçüncü gruba, şehid-i kâmilde aranan dünyevî şartlardan bâzıları eksik olup, vefatı âhiret ahkâmı itibâriyle şehâdet sayılan herhangi bir müslümandır. Meselâ hata yoluyla öldürülüp vârislerine diyet ödenen müslüman, âhiret itibariyle şehid sayılsa da, dünya ahkâmıyla şehîd sayılmaz. Binaenaleyh yıkanır, kefenlenir ve namazı kılınır. Keza meşru şekilde savaşırken, aldığı yaranın te'siriyle hemen ölmeyip ilaç aldıktan, yiyip içip, konuştuktan veya üzerinden bir namaz vakti geçtikten sonra ölen kimse de bu gruba girer. Keza suda boğulan, ateşte yanan, bina altında kalan, veba, tâun, ishal, sıtma, zatülcenp hastalıklarından biri ile veya akrep sokması ile, nifas halinde veya gurbet ilinde veya ilim yolunda veya cuma gecesinde vefat eden bir müslüman şehiddir. Keza sevabını Allah'tan bekleyen bir müezzinin, doğru muameleli bir müslüman tâcirin, ailesinin nafakasını meşru yoldan kazanma neticesinde ölen herhangi bir müslümanın vefatı da hep bu gruba girer. Bütün bunlara âhiret ahkâmı itibariyle şehid denir. Bunlar diyanetleri tam idiyseler ahiret itibâriyle hakîki şehid olurlar, ancak kendilerine dünya ahkamı itibâriyle şehid muâmelesi yapılmaz. Diğer müslümanlara yapılan mûtad muâmele yapılır.

Şu halde bu bahis, şehidler hakkında fukahayı, özetle kaydettiğimiz bu hükümleri vermeye sevkeden rivâyetlerden bazılarını tesbit etmektedir.

1149 ١– عن ابن هريرة رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ: مَا تَعُدُّونَ الشَّهِيدَ فِيكُمْ؟ قَالُوا يَارَسُولَ اللّهِ مَنْ قُتِلَ فِى سَبِيلِ اللّهِ فَهُوَ شَهِيدٌ. قَالَ: إِنَّ شُهَدَاءَ أُمَّتِى إِذاً لَقَلِيلٌ. قَالُوا: فَمَنْ هُمْ يَارَسُولَ اللّهِ؟ قال مَنْ قُتِلَ فِى سَبِيلِ

اللّٰهِ فَهُوَ شَهِيدٌ. وَمَنْ مَاتَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ فَهُوَ شَهِيدٌ. وَمَنْ مَاتَ فِى الطَّاعُونِ فَهُوَ شَهِيدٌ. وَمَنْ مَاتَ فِى الْبَطْنِ(١) فَهُوَ شَهِيدٌ. وَالْغَرِيقُ شَهِيدٌ]. أخرجه مسلم ومالك والترمذى.

1. **(1149)**- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sordular:*

"İçinizden kime şehîd dersiniz?"

"Ey Allah'ın Resûlü, dediler, Allah yolunda öldürülen şehîddir."

"Öyleyse, dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), **ümmetimin şehîdleri azdır".**

"Peki, dediler, daha kimler şehiddir, Ey Allah'ın Resûlü?"

"Allah yolunda öldürülen şehîddir. Allah yolunda ölen şehîddir. Tâûnda ölen şehîddir. Karnı sebebiyle ölen şehîddir." [Müslim, İmâret 165, (1915); Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 6, (1, 131); Tirmizî, Cenâiz 65, (1063).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in soru sorması, muhataplarının dikkatini ele alıp, tebliğatta bulunacağı konuya çekmek içindir. Bu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sıkça başvurduğu, ta'limî (didaktik) bir metoddur.

2- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şehidleri sayarkan *"Allah yolunda öldürülenler"* ile *"Allah yolunda ölenler"*i ayrı ayrı gruplar olarak saymıştır. Zira *"öldürülenler"*in içine cephede şehid olanlar girse de, kendisini dine hizmete adamış, bu maksatla çalışırken şu veya bu şekilde, şurada veya burada ölenler girmez. Bunları insanlar bilmese de Allah bilir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böylece *"Allah yolunda ölenler"*i şehid ilân etmekle, şehâdetin çerçevesini fevkalâde genişletmiş, düşmanla savaş hali olmadan bile şehâdet gibi fevkalâde yüce bir mertebenin her hal ve şartlarda, her vakitte kazanılma imkânını her müslümanın önüne koymuş olmaktadır.

---

(١) يحتمل أن يكون معناه الذى مات من مرض بطنه، أو المرأة التى ماتت فى نفاسها، أو المرأة التى تموت وفى بطنها الجنين.

3- Karnı sebebiyle tâbiri umumiyetle "işkâl" olarak anlaşılmıştır. Ancak karnında zuhûr eden başka çeşit hastalıkların kastedilmiş olması ve hatta nifas halinde, hâmilelik halinde ölen kadınların kastedilmiş olması da mümkündür. Bu sebeple tercümeyi asla uygun olarak "karnı sebebiyle" diye mutlak bir mânada yapmayı uygun gördük.

4- Bu hadîste, âhiret ahkâmı itibâriyle şehid sayılması gerekenlerden birçoğu zikredilmiştir:

a) Allah yolunda ölen,

b) Tâunda ölen,

c) Karnı sebebiyle (ishal, zatülcenb, hamilelik, nifas vs.),

d) Boğularak ölen.

Böylece, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), İslâm'ın şehâdet anlayışını "Allah yolunda öldürülme"nin dışına çıkarmış olmaktadır.

1150 ٢- وفى رواية مالك والترمذى. [قَالَ النَّبِي ﷺ: الشُّهَدَاءُ خَمْسَةٌ، وزاد وَصَاحِبُ الْهَدْمِ (٢) شَهِيدٌ

وفى رواية عن جابر: وَالْمَرْأَةُ تَمُوتُ بِجُمْعٍ

وفى رواية أخرى صحيحة عن ابن عمرو بن العاص: وَمَنْ قُتِلَ دُونَ مَالِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ

يُقَالُ «مَاتَتِ الْمَرْأَةُ بِجُمْعٍ». إذا ماتت وولدها فى بطنها.

2. **(1150)**- *İmam Mâlik ve Tirmizî*'nin kaydettikleri bir rivâyette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmaktadır:

"Şu beş kişi şehiddir, (deyip önceki hadiste geçenleri saydıktan sonra): **Yıkıntı altında kalan da şehiddir"** *diye ilâve etti"*.

(٢) هو الذى ينهدم عليه الجدار.

Hz. Câbir (radıyallahu anh)'den gelen bir rivâyette: **"Karnında çocuğu olduğu halde ölen kadın da şehiddir"** *buyurulmuştur.*

Abdullah İbnu Amr İbnu'l-Âs (radıyallahu anhümâ) tarafından rivâyet edilen bir diğer sahîh hadîste: **"Malını müdâfaa ederken öldürülen şehiddir"** buyurulmuştur." [Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 6, (1, 131); Tirmizî, Cenâiz 65, (1063).]

AÇIKLAMA:

Müellif, burada: *"İmam Mâlik ve Tirmizî'nin kaydettikleri bir rivayette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmaktadır:* **"Bu beş kişi şehiddir:"** diye kaydettikten sonra önceki rivâyete atıf yaparak rivâyetin aslını vermez, tek madde kaydeder. Biz metni ve tercümeyi kaydetmeyi uygun buluyoruz:

الشُّهداءُ خَمْسَةٌ: الْمَطْعُونُ وَالْمَبْطُونُ وَالْغَرِقُ وَصَاحِبُ الْهَدْمِ وَالشَّهِيدُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ

"Şu beş kişi şehiddir: "Tâunda ölen, karın hastalığından ölen, boğularak ölen, yıkıntı altında ölen, Allah yolunda şehid olan".

1151 ٣- وعن أم حرام رضى اللّٰه عنها قالت: [قَال رسولُ اللّٰه ﷺ: الْمَائِدُ(٣) فِى الْبَحْرِ الَّذِى يُصِيبُهُ الْقَىْءُ لَهُ أَجْرُ شَهِيدٍ، وَالْغَرِيقُ لَهُ أَجْرُ شَهِيدَيْنِ].

أخرجه أبو داود.

3. **(1151)**- *Ümmü Harâm* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Deniz tutması sebebiyle (gemide) kusan kimseye şehid sevabı verilir. Boğularak ölene de iki şehîd sevâbı vardır".** [Ebu Dâvud, Cihâd 10, (2493).]

AÇIKLAMA:

Hadîsi rivâyet eden *Ümmü Haram Binti Milhân* (radıyallahu anhâ), *Hz. Enes*'in muhterem annesi *Ümmü Süleym*'in kızkardeşidir. Ashâb'ın büyüklerinden olan *Ubâdetu'bnu's-Sâmit* (radıyallahu anh)'in zevcesidir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hususî iltifatına mazhar olmuş bahtiyarlardandır. Zira Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) evine gidip ziyaretleriyle şereflendirmişler, hânesinde kaylûle denen öğle uykusu kestirmişlerdir. Uykusundan gülerek uyanan Resû-

---

(٣) هو الذى يدار برأسه من ريح البحر واضطراب السفينة بالأمواج.

lullah (aleyhissalâtu vesselâm) rüyasında müslümanların gemilere binip deniz seferlerine çıkacaklarını gördüğünü anlatır. Ümmü Harâm: *"Ya Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Allah'a dua edin, beni de onlar arasında kılsın"* der. *Fahr-i Âlem efendimiz:*

"Sen onlardansın" tebşir buyururlar.

Ümmü Harâm, bu dua-yı nebevî bereketiyle *Hz. Osman*'ın hilâfeti zamanında, *Hz. Mu'âviye* (radıyallahu anh)'nin komutasında tertiplenen *Kıbrıs* seferine zevcesi *Ubâde* ile birlikte katılır. Denizi aşıp, adaya çıkarlar. Orada bindiği katır yere atarak ölümüne sebep olur (Sene: Hicrî 27). Bugün kabr-i şerîfleri halen Kıbrıs'ta ziyâretgâhtır, Hala Sultan diye meşhurdur.

1152 ٤- وعن سعيد بن زيد رضى اللّه عنه قال: [سَمِعْتُ رسول اللّه ﷺ يَقُولُ: مَنْ قُتِلَ دُونَ مَالِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ، وَمَنْ قُتِلَ دُونَ دَمِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ، وَمَنْ قُتِلَ دُونَ دِينِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ، وَمَنْ قُتِلَ دُونَ أَهْلِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ]. أخرجه أصحاب السنن.

4. **(1152)**- *Said İbnu Zeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı dinledim şöyle buyurdular:*

"Kim malını müdafaa sırasında öldürülürse şehiddir. Kim kanını müdâfaa sırasında öldürülürse şehiddir. Kim dinini müdâfaa sırasında öldürülürse şehîddir. Kim ailesini müdâfaa sırasında öldürülürse o da şehîddir". [Tirmizî, Diyât 22, (1418, 1421); Ebu Dâvud, Sünnet 32, (4772); Nesâî, Tahrîm 22, (7, 115, 116); İbnu Mâce, Hudûd 21, (2580).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadîsleriyle meşru olan nefis müdafaasını göstermekte ve teşvik etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm haksız yere cana kıymayı ebedî cehennemi gerektiren bir cinayet olarak tavsîf etmekle (Nisa 93) kalmaz, böyle bir cürmü bütün insanları öldürmüş gibi şen'î bir cinayet ilan eder (Mâide 32). Elbette bu gibi ayetler, cana kıyma meselesinde mü'min üzerinde korkutucu ve son derece frenleyici tesîrler hâsıl eder, hatta birçok fırsatlarda mü'mini öldürmektense ölmeyi tercîh yoluna sevkedebilir. Böyle bir durum, vicdanı tefessüh etmiş zâlimleri ehl-i imâna karşı daha şirret, daha saldırgan kılacağı açıktır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) malı, canı, âilesi, dini için ölenlerin şehid olacağını tebşîr etmekle bu sayılan şeylerin, ucunda ölüm tehlikesi bile olsa müdafaa edilmesine teşvîk etmektedir. Dolayısıyla ölüm ihtimalinin mevzubahis olduğu müdafaa eyleminde öldürme ihtimali de mevzubahistir. Nitekim *Müslim*'de gelen *bir Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) rivâyeti bu mevzuda daha sarihtir:

"Bir adam gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü, bir yabancı gelip malımı gasben almak istese ne yapmamı uygun bulursunuz?" diye sormuştu,

"Malından ona verme!" *cevabını aldı. Adam tekrar:*

"Ya beni öldürmeye kalkarsa ne yapayım?" diye sordu.

"Sen de onu öldürmeye çalış" *dedi. Adam:*

"Ya beni öldürürse?" deyince:

"Sen şehîd olursun!" *buyurdu. Adam:*

"Ya ben onu öldürürsem?" deyince de:

"O cehenneme gider!" *cevabını verdi".*

Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivâyetinde benzer bir suâle Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): أنْشُدِ الله **"Allah'ın adını ver"** diye tavsiye eder.

"Söz anlamazlarsa?" deyince tekrar **"Allah'ın adını ver!"** der.

"Yine de laf anlamazsa?" deyince:

"O zaman mukâtele et, öldürülürsen cennettesin, öldürürsen ateştedir!" *cevabını verir.*

Meşru müdafaa sırasında öldürene kısas, diyet gibi herhangi bir cezanın gerekmeyeceği muhtelif rivâyetlerde gelmiştir.

Cumhûr-u ulemâ, hadîs mutlak geldiği için, *"müdafaası yapılacak malın azlığına çokluğuna, bakılmaz"* diye hükmeder. *İbnu'l-Mübârek "İki dirhemlik mal için bile yapılacak müdâfaa meşrudur"* demiştir, yeter ki haksız olarak alınmış olsun. Bazıları az bile olsa malın müdâfaa edilmesini "vâcib" görürken, Mâlikilerden bazıları: "Az bir şey için câiz değil" demiştir.

2- Alimler, nasslar açısından, "az şey sebebiyle katl câiz değil" diyene hak verememişlerse de, mal müdafaasında, malı kurtaracak tedbirlerin en hafifinden

işe başlayıp, son noktada katle tevessül etmenin uygun olacağını belirtirler. Yani öldürmeden, saldırganı defetme yolları, çâreleri varken hemen öldürmeye başvurulmamalıdır. Nitekim "*mukâteleyi tecviz eden rivâyet*" de bu manayı te'yid eder.

Ahmed İbnu Hanbel'den kaydettiğimiz rivâyetteki "*Allah'ın adını ver!*" demesi ve bunu birkaç kere tekrar etmiş olması da bu görüş sahiplerinin delillerinden birini teşkîl etmiştir.

Şâfiî hazretlerinden yapılan rivâyete göre: "Kim malı veya nefsi veya harîmi sebebiyle saldırıya uğrarsa, onun mukâtele hakkı vardır, öldürdüğü takdirde bedel, diyet, kefaret, vs. herhangi bir ceza gerekmez".

3- İki istisna:

1) Şunu da belirtelim ki, âlimler Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan gelen birçok rivâyete dayanarak, bu meselede "Sultan"ı istisna ederler. Yani zulüm sultandan geldiği takdirde, ona sabredilmesi, isyan edilmemesi hususunda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın çok sayıda tavsiyelerini nazar-ı dikkate alan âlimler, sultana karşı gelmeye fetva vermezler. *İbun'l-Münzir* bu husustaki icmâdan bile bahseder.

2- Fitne zamanında müdafa-i nefsi terketmek evlâdır. Yani, dâhilî kargaşa çıktığı zaman Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ısrarla fitneye bulaşmamayı, imkân nisbetinde ondan kaçmayı tavsiye eder. Öyle ki, ölmek veya öldürülmekten birini tercih gibi kritik bir durumda kalındığı takdirde, Hz. Âdem'in iki oğlundan hayırlısı (Hâbil) olmayı tavsiye eder. Bilindiği üzere, fitnede alınacak tavrın en güzel örneğini Kur'ân-ı Kerîm Hâbil-Kâbil kıssasıyla vermiştir. Kâbil kardeşi Hâbil'i öldürmek maksadıyla üzerine gelince Hâbil şöyle der: "**Andolsun ki, beni öldürmek için elini bana uzatırsan, ben seni öldürmek için elimi sana uzatıcı değilim...**" (Maide 28-29). *Bu âyetin mucibiyle amel eden Hz. Osman (radıyallahu anh) da fitnecilere mukabele etmemiş, öldürülmeyi tercih etmiştir.*

Fitne ile ilgili geniş açıklamayı 4761. hadiste bulacaksınız.

1153 ٥- وعن أبى سلام عن رجل من الصحابة رضى الله عنهم قال: [أَغَرْنَا عَلَى حَىٍّ مِنْ جُهَيْنَةَ فَطَلَبَ رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ رَجُلاً مِنْهُمْ فَضَرَبَهُ فَأَخْطَأَهُ

فَأَصَابَ نَفْسَهُ. فَقَالَ ﷺ: أَخَاكُمْ يَامَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ فَابْتَدَرَهُ النَّاسُ فَوَجَدُوهُ قَدْ مَاتَ فَكَفَّنَهُ رسولُ اللّه ﷺ بِثِيَابِهِ وَدَمِهِ وَصَلَّى عَلَيْهِ وَدَفَنَهُ. فَقَالُوا أَشَهِيدٌ يَارَسُولَ اللّهِ؟ فَقَالَ نَعَمْ؛ وَأَنَا لَهُ شَهِيدٌ]. أخرجه أبو داود.

5. **(1153)**- *Ebu Sellâm,* sahabeden birinden rivâyet etmektedir: *"Cüheyne'den bir mahalle üzerine baskın yaptık. Müslümanlardan biri, (teke tek vuruşmak üzere) onlardan bir adam taleb etti. (Bir cengâver gelince) hemen kılıncıyla saldırıya geçti. Ancak hata yaptı ve kılıncı kendisine isabet etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"Ey müslümanlar, kardeşinize (yardım edin)" *diye bağırdı. Halk ona doğru koşuştu. Ama ölmüştü.*

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onu elbisesi ve kanı ile birlikte sardı, üzerine namaz kıldı ve defnetti.

"Ey Allahın Resûlü, bu şehid midir?" diye sordular.

"Evet o şehiddir ve ben ona bu hususta şâhidim" *cevabını verdi".* [Ebu Dâvud, 40, (2539).]

AÇIKLAMA:

Hadîs, savaş sırasında şehîd olmak için illâ da düşmanın silâhıyla öldürülmüş olmanın gerekmediğini ifâde etmektedir. Kişi hâlis niyetle, Allah rızası için savaştığı takdirde, ne şekilde ölmüş olursa olsun şehîd olacağını ifâde eder. Nitekim sadedinde olduğumuz rivâyet, kişinin, kasden değil hatâen, kendi silahıyla öldüğünü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da bu zâtı şehîd olarak tavsîf ettiğini göstermektedir.

1154 ٦- وعن العِرْبَاض بن سارية رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّه ﷺ: يَخْتَصِمُ الشُّهَدَاءُ وَالْمُتَوَفَّوْنَ عَلَى فُرُشِهِمْ إِلَى رَبِّنَا فِي الَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنَ الطَّاعُونِ فَيَقُولُ الشُّهَدَاءُ إِخْوَانُنَا قُتِلُوا كَمَا قُتِلْنَا، وَيَقُولُ الْمُتَوَفَّوْنَ عَلَى فُرُشِهِمْ إِخْوَانُنَا مَاتُوا كَمَا مُتْنَا. فَيَقُولُ رَبُّنَا: انْظُرُوا إِلَى جِرَاحِهِمْ فَإِنْ أَشْبَهَتْ جِرَاحَ الْمَقْتُولِينَ فَإِنَّهُمْ مِنْهُمْ وَمَعَهُمْ فَإِذَا جِرَاحُهُمْ قَدْ أَشْبَهَتْ جِرَاحَهُمْ]. أخرجه النسائي.

6. **(1154)**- *İrbâz İbnu Sâriye* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Şehidlerle yataklarında ölenler, tâunda ölenler hakkında Cenâb-ı Hakk'a birbirlerini şikayet ederler". Şehidler:

"Onlar bizim kardeşlerimizdir, onlar da bizim gibi öldürüldüler!" derler. Yataklarında ölenler de:

"Onlar bizim kardeşlerimizdir, bizim gibi öldüler!" derler. Rabbimiz onlara şöyle seslenir:

"Yaralarına bakın, öldürülenlerin yaralarına benziyorsalar onlardandırlar ve onlarla beraber olurlar!" Bakılır ve onlardaki yaranın, öbürlerininki gibi olduğu görülür". [Nesâî, Cihâd 36, (6, 37-38).]

AÇIKLAMA:

Sindî, yatakta ölenler, öyle söylemekle, esas itibariyle tâunda ölenlerin şehid olmalarını kıskanarak mezmum olan hased duygusuyla onların derecelerinin düşürülmesini taleb etmediklerini, bilakis: "Bize de şehidlik ver, biz de onlar gibi yatakta öldük, onlar şehidse biz de şehid olmalıyız" demek istediklerini belirtir. Ayrıca, bu talebin cennete girmezden önce olacağını, çünkü cennette, herkese, لكم فيها ما تشتهي أنفسكم âyeti(Fussilet 31) mucibince,herkese arzu ettiği şeyin verileceğini belirtir. "Öyleyse der, Allah Teâla, cennette, herkesin kalbinden kendi fevkinde olanın makamını arzu etmeyi çıkaracak, kendi makamından râzı kılacaktır."

1155 ٧- وعن ابن عمر رضى الله عنهما. [أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رضىَ اللَّهُ عَنْهُ: غُسِّلَ وَكُفِّنَ وَصُلِّيَ عَلَيْهِ وَكَانَ شَهِيداً]. أخرجه مالك.

7. **(1155)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"(Babam) Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) şehid olduğu halde yıkandı, kefenlendi, üzerine namaz kılındı". [Muvatta, Cihâd 36, (2, 463).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer (radıyallahu anh) *Ebu Lü'lü'* eliyle suikast sonucu öldürülmüştü. Namazını *Süheyb* (radıyallahu anh) kıldırdı.

Hz. Ömer (radıyallahu anh) şehid kabul edildiği halde, tekfin işleri, normal bir ölüye yapıldığı şekilde icra edilmiştir. Çünkü, dünyevî ahkâm yönüyle de şehid sayılanlar, cephede ölenlerdir. Üstelik bunlar da aldıkları yaranın tesiriyle, hemen ölmüş olmalıdır. İlaç aldıktan, yiyip-içip konuştuktan sonra ölenler uhrevî ahkâm itibariyle şehid sayılsa da dünyevî ahkâm itibariyle şehîd sayılmazlar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Uhud şehidlerini yıkamadan, elbiseleriyle gömmüş ve üzerlerine namaz da kılmamıştır. Namaz kıldığına dâir gelen rivâyetler "dua" ile te'vil edilmiştir. Nitekim ölüye dua edilir. Namaz hususunda ihtilâf edilmiş olsa da, yıkamadan elbiseleriyle gömüldüklerinde ihtilâf yoktur.

CİDAL VE MİRÂ BÖLÜMÜ

Cidâl ve Mira, sözle yapılan mühâsama ve munâzaradır.

Cidâl, lügal olarak جدل kökünden gelir. Bu ise, sağlam olmak, sert olmak, ipi sağlam bükmek, örgüyü sağlam kılmak gibi manalara gelir. Bu asıldan olmak üzere cedel, husumeti şiddetli olmak, cidâl de şiddetli husumet etmek mânasına gelir. Arapça'da cedel, cidâl, mirâ, muhâsama gibi kelimelerle ifade edilen aynı mânayı dilimizde münâzara, münâkaşa, tartışma, çekişme, cedelleşme gibi kelimelerle ifade ederiz, cedel ve muhasama kelimelerinin de kullanıldığı olur.

İLM-İ CEDL: Bu kök, mâna esas olmak üzere, muhalif tarafın fikirlerini çürütüp kendi fikirlerini benimsetmek üzere geliştirilen ilme ilm-i cedel denmiştir. Kendine has prensipleri, kaideleri vardır. Cedel ilmi mantık, fıkıh, hitâb, münâzara gibi muhtelif dinî ve gayr-ı dinî ilimlerle teması olan bir ilimdir. Asıl maksadı, karşı tarafı çürütüp kendi fikrini benimsetme melekesinin tahsîlidir. İlmî, amelî hayatta pratik faydaları vardır. *İbnu Haldun*, Mukaddime'de cedel'i: "Fıkhî mezhepler arasında olsun başka muhalif gruplar arasında olsun cereyan eden münâzara âdabını bilmektir". diye târif eder. Fıkıh mezheplerinden herbirinin, kendi görüşünün haklılığını, muhalif tarafın görüşündeki isabetsizliği ortaya koymak için gösterdiği gayret de bir nevi cedel sayılmıştır. Fukahânın geliştirdiği cedel daha ziyade şer'î delilleri esas alır. Bu hususu ilk sistemleştiren Hanefî fakihlerinden Fahru'l-İslâm Bezdevî merhum (V. 482/1089) olmuştur. Bunun cedeli daha ziyade nas, icmâ, istidlâl gibi edille-i şeriyyeye dayanır.

Bu mevzuda isim yapan diğer bir şahsiyet Rüknüddin el-Âmidî'dir (V. 515/1121). Âmidî, her ilimde geçerli olabilecek umumî münâzara prensipleri üzerinde durmuştur. el-İrşâd fi ilmi'l-Hilâf ve'l-Cedel adlı eseri kendinden sonra gelen *Nesefî* vs. birçoklarına çığır olacaktır. Ancak şunu da belirtelim ki, bu sâhada ilk eseri, fukahâdan *Ebu Bekr Muhammed İbnu Ali el-Kaffâl*'ın (v. 336/947) verdiği kabul edilir.

Cedel, doğru-yanlış, hak-batıl demeden kendi fikrini benimsetmeye, karşı tarafı çürütmeye yönelik bir gayeyi esas alınca, inceleme mevzuu yapıp temas ettiği birkısım meseleler, prensipler (mugalata, safsata vs.), bâzı alimleri rahatsız etmiş ve bu ilimle herkesin rastgele meşguliyetini uygun görmemişlerdir. Hatta şöyle diyenler bile olmuştur:

"Sakın ha şu cedel denen şeyle uğraşmayın. Bu, selef büyüklerinde yoktur. Onların inkırazından ve dâr-ı ukbaya irtihallerinden sonra zuhûr etmiş zamâne fantezisidir, fıkıhtan uzaklaştırır, boş şeylerle meşgul ederek ömrün zayi olmasına sebep olur, ruhlarda vahşet ve adâvet uyandırmaktan başka bir işe de yaramaz. Bu bir kıyamet alâmetidir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hadîslerinde böyle haber verilmiştir vs...."

Bu çeşit uyarılara sıkca rastlanır.

Ancak şunu belirtmek gerek: İslâm âlimleri, menfi fikirlerin benimsetilmesinde kullanılan birkısım kaide ve prensipleri hakkın müdâfaası ve tebliği için kullanma gereğine inanarak ilm-i cedel mevzuunda gâfil kalmamışlardır. Hatta Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan: وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ **"Ey Muhammed! Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle çağır, ONLARLA EN GÜZEL ŞEKİLDE TARTIŞ...."** (Nahl 125) *âyetini de kendilerine delil yaparak doğrunun, gerçeğin ve hakk'ın izhârı için, bu ilmi geliştirmişlerdir.*

Günümüz sol dünyasının diyalektik adı altında büyük bir itina ile üzerinde durduğu cedel mevzuunda, en azından dinin tebliğini gâye edinen insanların bîgâne kalmaması gerekir. Zamanımızda geliştirilen psikoloji, propaganda, reklâm gibi konuların da, artık cedelin -geniş tutulması gereken- meşguliyet sâhası içerisinde mütâlaası şarttır. Bazı hadîslerde cedele müteallik olarak gelen birkısım kötüleme ve yasaklamaların, zamanı öldürmeye veya dinî teslimiyeti kırmaya müncer cidâl ve meşguliyetlerle te'vili şarttır.

اَللَّهُمَّ أَرِنَا الْحَقَّ حَقًّا وَارْزُقْنَا إِتِّبَاعَهُ وَأَرِنَا الْبَاطِلَ بَاطِلاً وَارْزُقْنَا إِجْتِنَابَهُ

1156 ١ – عن أبي أمامة رضى الله عنه قال: [قَالَ رسولُ الله ﷺ: مَا ضَلَّ قَوْمٌ بَعْدَ هُدًى كَانُوا عَلَيْهِ إِلاَّ أُوتُوا الْجَدَلَ. ثُمَّ تَلاَ: مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلاَّ جَدَلاً بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ]. أخرجه الترمذى وصححه.

1. **(1156)**- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Bir kavm, içinde bulunduğu hidayetten sonra sapıttı ise bu, mutlaka cedel sebebiyle olmuştur".

[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu söyledikten sonra, delil olarak] şu âyeti okudu: **"Onlar: "Bizim tanrımız mı yoksa O mu daha iyidir?" dediler. Sana böyle söylemeleri, sırf tartışmaya girişmek içindir. Onlar şüphesiz münakaşacı bir millettir"** (Zuhruf 58). [Tirmizî, Tefsîr, Zuhruf, (3250); İbnu Mâce, Mukaddime 7.]

AÇIKLAMA:

Hadîs, kendilerine gelen hidayetle istikamet üzere gitmeye başlayan milletler sonradan sapıttı ise, bu sapmanın, peygamberin getirmiş olduğu dinî ta'lîmât (emirler, yasaklar; iyi-kötü, hayır-şer şeklindeki değer hükümleri gaybî ihbârât vs.) hakkında yersiz münâkaşalara girmelerinden, aleyhte deliller getirmeye kalkmalarından hâsıl olduğunu belirtmektedir.

Din, mü'minlerden öncelikle teslimiyet ister. İslâm dini de öyle. Esâsen *müslüman*, lügat olarak *teslim olmuş* demektir.

Ayet-i kerîmenin, peygamberlerle bâtıl yolda münakaşaya giren, öğrenmek ve ikna olmak için değil, inad ve inkâr gayesiyle mucizeler talebeden kavimleri söz konusu ettiği belirtilmiştir. Mamafih Kur'ân hakkında yürütülen inâd ve münakaşanın maksûd olduğu, bunun da, herkesin kendi şahsî görüşlerini veya şeyhlerinin fikirlerini öne çıkarmak ve üstün kılmak için Kur'ân'ın bazı âyetlerini diğer bazılarıyla karşılaştırmak suretiyle tahrîk edilip, hakkın ortaya çıkmasının asla düşünülmediği, hadîste, işte bu çeşit tartışmanın kötülenip tahrîm edildiği, hakkın izharı gibi faydalı bir maksadla yapılacak münazaranın yasaklanmasının söz konusu olamayacağı hatta böylesi münâzaranın *"farz-ı kifâye"* olduğu belirtilmiştir.

1157 ٢– وعنه رضى اللّه عنه قال: [قَال رسولُ اللّه ﷺ: مَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَهُوَ مُبْطِلٌ بُنِىَ لَهُ بَيْتٌ فِى رَبَضِ الْجَنّةِ، وَمَنْ تَرَكَهُ وَهُوَ مُحِقٌّ بُنِىَ لَهُ بَيْتٌ فِى وَسَطِهَا، وَمَنْ حَسَّنَ خُلُقَهُ بُنِىَ لَهُ فى أَعْلاَهَا]. أخرجه الترمذى.

«رَبَضُ الْجَنَّةِ» مشبه بِرَبَضِ المدينة، وهو ما حولها من العمارة.

2. **(1157)**- Yine *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Kim haksız olduğu bir münakaşayı terkederse kendisine cennetin kenarında bir ev kurulur. Haklı olduğu bir münâkaşayı terkedene de cennetin ortasında bir ev kurulur. Kim de ahlâkını güzelleştirirse ona da cennetin en yüksek yerinde bir ev kurulur". [Tirmizî, Birr 58, (1994); Ebu Dâvud, Edeb 8, (4800); İbnu Mâce, Mukaddime 7, (51); Nesâî, Edeb (6, 21).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyeti, müellif, *Tirmizî*'ye nisbet ederse de *Ebu Ümâme* rivâyeti *Ebu Dâvud*'da yer almaktadır. *Tirmizî*'deki rivâyet *Ebu Ümâme*'nin değil *Hz. Enes* (radıyallahu anh)'indir. Ayrıca manada fark olmasa da lâfızlarda bazı değişiklik mevzubahistir. *Nesâî*'deki rivâyet *Fudâle İbnu Ubeyd*'dendir ve manaca buna yakındır.

2- Hadîs metninde geçen رَبَض (rabad), bir şehrin surlarının dışında yer alan evlere denir. Kelimesi kelimesine yapılacak bir tercüme *"...cennetin dışında"* veya *"banliyösünde"* şeklinde olmalı idi. Ancak, âlimler bununla bir teşbih yapıldığını, maksadın da dış taraf (veya "kenar") olduğunu belirtirler. Zira *Aliyyü'l-Kârî*'nin Mirkâd'da açıkladığı üzere, itikadımızca cennetin dışında, cehennemden başka bir ikamet yeri mevcut değildir. Sadece *Mûtezile*'nin el-Menziletü Beyne'l-Menzileteyn" inancı vardır. *Ehl-i Sünnet*, hiçbir şer'î delîle dayanmadıkları için Mutezile'yi bu görüşünden dolayı reddeder. Öyleyse, hadîsin devamından da anlaşılacağı üzere, bundan murad cennetin gözde olmayan, geri planda kalan yeridir, kıyı, kenar kelimeleriyle de ifâde edilebilir.

Şu halde, mü'min şânına, imanına hiç yakışmayan bâtıl bir iddiaya girer de bunu bir noktada bırakırsa Cenâb-ı Hak lütfuyla buna bir mükâfaatta bulunuyor.

Haklı olduğu bir meselede iddialaşma ve münazarayı bırakan, öncekinden daha büyük bir sevap alıyor. Bu sevâp kendisine mükâfaat olarak cennetin ortasında bir ev verilmesi şeklinde ifâde edilmiştir.

Böylece, haklı bile olunsa münâkaşanın terkinde hayır olduğu ifade edilmiştir.

1158 ٣- وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّه ﷺ: الْمِرَاءُ فِي الْقُرْآنِ كُفْرٌ]. أخرجه أبو داود.

3. **(1158)**- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) hazretleri anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalatu vesselam) şöyle buyurdular:* **"Kur'an hakkında münâkaşa küfürdür"** [Ebu Davud, Sünnet 5, (4603).]

AÇIKLAMA :

Buradaki münakaşadan maksad Kur'an'ın kelamullah olduğu hususunda şekke düşmektir. Bazı âlimler, buradaki münakaşadan maksadın Kur'an kadîm mi, hâdis mi? diye yapılacak münakaşa ile müteşâbih ayetleri üzerine yapılacak münakaşa olduğunu söylemişlerdir. Bu münakaşalar en azından bir kısım hakikatlerin inkarına ve dolayısıyla onların örtülmesine müncer olacağından Resûlullah böyle bir ameli "küfür" olarak tavsif buyurmuştur. Ehl-i bid'anın fikirleri dışında, haram-helâl gibi ahkâmın ortaya çıkması, gâmız mânaların izhârı, ondaki hayat düsturlarının keşfi gibi müsbet maksadlara mebni münâkaşa ve incelemelerin, tefsir faaliyetlerinin -ehliyetli kimselerce yapılması şartıyla- müstahsen olduğu izah gerektirmeyen bir husustur. Kur'ân'la ilgili bu çeşit mübâhaseler sahâbe devrinden beri olagelmiştir.

Tîbî **der ki: "Hadiste yasaklanan münâkaşadan maksad Kur'an-ı Kerim'in bazı ayetlerini, diğer bazı âyetleriyle tekzîbe kalkışmaktır. (Bu durumda böylesi kötü niyetlilerin tahrîbini önlemek için) Kur'an-ı Kerim'deki birbirine muhalif gibi gözüken âyetleri, selef akidesine muvafık gelecek şekilde te'lîf etmek maksadıyla gayret göstermek gerekir. Te'lîf edilemeyecek ayetlerle karşılaşılacak olursa (münâkaşaya girmeyip, "bundan murad ne ise Allah bilir" diyerek) Allah'a tevekkül etmelidir."**

1159 ٤- وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [قال رسول اللّه ﷺ: إنَّ أَبْغَضَ الرِّجَالِ إلَى اللّهِ تَعَالَى الأَلَدُّ الْخَصِمُ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

«الأَلَدُّ» الشديد الخصومة «وَالْخَصِمُ» الذى يخصمُ إخوانَه ويُحَاجُّهم.

4. **(1159)** - *Hz. Aişe* (radıyallahu ânhâ) anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki:* **"Allah'ın en ziyade buğzettiği erkek, şiddetli düşmanlık yapan hasımdır."** [Buharî, Ahkâm 34, Mezâlim 15, Tefsîr, Bakara 37; Müslim, İlm 5, (2668); Tirmizî, Tefsir, Bakara, (2980); Nesâî, Kadât 33, (8, 247, 248).]

1160 ٥- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [خَرَجَ رسولُ اللّه ﷺ وَنَحْنُ نَتَنَازَعُ فِى الْقَدَرِ فَغَضَبَ حَتَّى كَأَنَّمَا فُقِىءَ فِى وَجْهِهِ حَبُّ الرُّمَانِ مِنْ حُمْرَةِ الْغَضَبِ فَقَالَ: أَبِهٰذَا أُمِرْتُمْ؟ أَمْ بِهٰذَا أُرْسِلْتُ إِلَيْكُمْ؟ إِنَّمَا أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ كَثْرَةُ التَّنَازُعِ فى أَمْرِ دِينِهِمْ وَاخْتِلاَفُهُمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ].

زاد فى رواية: عَزَمْتُ عَلَيْكُمْ أَنْ لاَ تَنَازَعُوا فِيهِ. أخرجه الترمذى.

5. **(1160)** - *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu ânh) anlatıyor: *"Biz kader hususunda münâkaşa ederken Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) çıkageldi. Öylesine kızdı ki, öfkenin hâsıl ettiği kızıllıktan, yüzünde sanki nar taneleri ortaya çıkmıştı. Bize şöyle çıkıştı:*

"Bununla mı emredildiniz, yoksa ben size bunun için mi gönderildim? Bilin ki, sizden öncekileri, dinî meselelerdeki münakaşalarının çokluğu ve peygamberleri hakkında düştükleri ihtilâfları helâk etmiştir."

Bir rivayette şu ziyade mevcuttur: **"Kader hususunda münâkaşa etmemeniz için yemin verdim."** [Tirmizî, Kader 1, (2134); İbnu Mace, Mukaddime 10, (85).]

AÇIKLAMA :

İslâm dininin en ziyade münâkaşaya açık olan prensibi kaderdir. Kader, kulun -hayır ve şer- bütün fiillerini Allah'ın yarattığına, insanları yaratmadan önce ne yapacaklarını Levh-i Mahfuz'da yazdığına, herşeyin, Allah'ın kazası, kaderi, irâde ve meşîetli ile meydana geldiğine imân ve taata razı olup bunlara mukabil sevap vâadettiğine, küfür ve mâsiyete râzı olmayıp bunlara karşı da ceza vâadettiğine inanmaktır.

Bu inanç ilk bakışta mütenakız gibi görülür ve bazı halli zor sorular getirir. Şöyle ki:

1- Her şeyi Allah önceden yazdı ise, kul yaptığı amellerde mecburdur, bu durumda fiillerinden sorumlu olmaması gerekir.

2- Allah râzı olmadığı şeyi niye yaratır?

3- Yazılan şey meydana geleceğine göre çalışmanın ne kıymeti var? Böyle bir inanç insanı tembelliğe atmaz mı? vs.

Sorular daha da çoğalabilir. Bunlara ilmî, kesin cevap da bulmak zordur. Üstelik insan fıtratı, tabiatı gereği, kader bahsi geçince bu soruları sorma ihtiyacı duyar ve ilgisiz kalamaz.

Biz burada teferruata girmeyeceğiz. Çünkü Kaderle ilgili müstakil bir bölüm gelecektir (4830-4846.'nci haddisler). Burada iki noktaya temas edeceğiz:

1- Kader, İslâm'ın Allah inancının bir parçasıdır. Kaderi reddetmek veya tereddütle karşılamak, Allah inancını haleldâr eden bir durum getirir. Meselâ soralım:

Allah her şeyi ezelden bilmemiş olabilir mi?

Allah her şeyin miktarını önceden takdîr etmemiş olabilir mi? Yani hâdisat, kâinâtın ahvâli tesadüflere bağlı olarak mı cereyan etmektedir?

Cevabımız "Evet!"se kader var demektir, "Hayır"sa Allah inancımız sakat demektir.

2- Kader Allah inancımızı ilgilendirdiğine göre gaybî umûra girer, gayb sâdece tasdîk edilir, mahiyetini kavramakla ne mükellefiz, ne de kâdiriz. Gayba imân mü'minin ana vasıflarından biridir.

3- Kul olarak biz, Allah'a karşı, bize bildirilen vazîfelerden sorumluyuz. Bu vazifeler nelerdir, açıkça belirtilmiştir: Emirler, yasaklar, mübahlar vs. Öyle ise, kul olarak sorumlu olduğumuz vazîfelere dikkat etmeli, ne dereceye kadar yaptık, neleri yapmadık, niçin yapmadık, eksikleri nasıl telâfi ederiz, mükemmele nasıl ulaşırız?.. gibi..

Durum böyle olunca, Allah söz konusu olduğu zaman "inandım!" deyip geçilecek kader meselesiyle -vazife kılınmadığı halde- uğraşmak, halledemiyeceğimiz yükün altına kendimizi atmak,ama öbür tarafta iktidarımız dâhilinde olan ve yapmakla da mükellef olduğumuz vazîfeleri bırakmak, herhalde sağlıklı olma-

yan marazî bir durum olsa gerektir. Mü'minlik, kulluk edebiyle hiç bağdaşmaz. İşte bu sebeple olacak ki Resulullah (aleyhissalatu vesselam) kader üzerine münâkaşa edenlere kızmış ve: **"Sizi bu konuda münakaşa etmemeye mecbur ediyorum (veya yemin veriyorum)"** demiştir.

Şu halde, bu mevzuda en sağlıklı yol *"inandım"* deyip, imanın getirdiği vazifeleri yapma hususunda gayret sarfetmektir. Öyle ise kaderle uğraşmak *"emredileni terkedip, emredilmeyen şeyle meşgul olmak"* veya hesabı olan işi bırakıp, hesabı olmayan işe girişmek ve böylece sorumluluğu katlamaktır.

Ve, şimdiye kadar hiç kimse, kader hususunda Kur'an'ın bildirdiği çizginin dışında tatminkâr bir çözüm getiremediğine göre şimdiden sonra da getiremeyecektir.

1161 ٦- وعن ابن المسيب قال: [بَيْنَمَا رسولُ اللّه ﷺ جَالِسٌ فِى أَصْحَابِهِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمْ وَقَعَ رَجُلٌ بِأَبِى بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَآذَاهُ فَصَمَتَ عَنْهُ أَبُو بَكْرٍ، ثُمَّ آذَاهُ الثَّانِيَةَ فَصَمَتَ عَنْهُ ثُمَّ آذَاهُ الثَّالِثَةَ فَانْتَصَرَ أَبُو بَكْرٍ رضىَ اللّهُ عَنْهُ فقَامَ رسولُ اللّهِ ﷺ. فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ أَوَجِدْتَ عَلَىَّ يَارَسُولَ اللّهِ؟ قَالَ لاَ؛ وَلٰكِنْ نَزَلَ مَلَكٌ مِنَ السَّمَاءِ يُكَذِّبُهُ بِمَا قَالَ لَكَ. فَلَمَّا انْتَصَرْتَ ذَهَبَ الْمَلَكُ وَقَعَدَ الشَّيْطَانُ فَلَمْ أَكُنْ لِأَجْلِسَ إِذَا قَعَدَ الشَّيْطَانُ]. أخرجه أبو داود.

6. (1161) - *İbnu'l-Müseyyeb* (rahimehullah) anlatıyor: *"Resulullah (aleyhisselatu vesselam) ashâbının (radıyallahu anhüm) arasında otururken, bir adam Hz. Ebu Bekr'e hakaretâmiz sözler sarfederek cefa verdi. Ancak Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) adama karşı sükût etti. Adam ikinci sefer aynı şekilde hakaret ederek eziyet verdi. O yine sükût etti. Adam üçüncü sefer de eziyet verince Hz. Ebu Bekr (adama hak ettiği cevabı vererek) intikamını aldı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhussalatu vesselam) hemen kalktı. Hz. Ebu Bekr:*

"Ey Allah'ın Resûlü, yoksa bana darıldınız mı?" diye sordu.

"Hayır" *dedi.* **"Ancak semadan bir melek inmiş, sana söylediklerini tekzîb ediyordu. Sen intikamını alınca melek gitti, şeytan oturdu. Bir yere şey-**

tan oturdu mu ben orada duramam." [Ebu Dâvud, Edeb, 49 (4896, 4897).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh), bidâyette havâssın yolu olan azîmeti ihtiyar ederek, kendisine yapılan hakarete cevap vermiyor. Ancak üçüncü sefer hakarete mâruz kalınca dayanamayıp mukâbele ederek intikamını alıyor. Ayet-i kerimede Cenâb-ı Hakk: **"Bir kötülüğün karşılığı aynı şekilde bir kötülüktür. Ama kim affeder ve barışırsa, onun ecri Allah'a aittir"** (Şurâ 40) buyurur, Keza: **"Eğer ceza vermek isterseniz size yapılanın aynıyla mukabele edin. Sabrederseniz and olsun ki bu, sabredenler için daha iyidir"** (Nahl 126) buyurulmuştur. Şu halde, Cenâb-ı Hakk, yapılan kötülüğe nisbiyle mukabele etmeye izin veriyor, ancak sabrın daha hayırlı olacağını belirtiyor. Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh) başlangıçta -havas mertebesinde olanlara has olan- azimet tarîkini, yâni sabrı ihtiyar etmekle daha hayırlı bir davranışta idi. Cevab vererek intikam alınca, daha hayırlıyı bırakarak avam tabakası için câiz olan bir davranışa yer verdiği için Resulullah'ın aksülamelinde (reaksiyon) ifadesini bulan bir kayba maruz kalmıştır. Öyle anlaşılıyor ki, Resulullah (aleyhissalatu vesselam), Hz. Ebu Bekr'den sıddıkiyet mertebesine muvafık mükemmel davranışın devamını arzu etmekte idi.

Azîmet yolu, avama da açıktır. Büyüklerin yoluna sülûk, küçüklere de büyüklük kazandırır.

1162 ٧- وعن ابن عباس رضى الله عنهما أَنَّهُ قال: [لاَ تُمَارِ أَخَاكَ فَإِنَّ
الْمِرَاءَ لاَ تُفْهَمُ حِكْمَتُهُ، وَلاَ تُؤْمَنُ غَائِلَتُهُ، وَلاَ تَعِدْ وَعْداً فَتُخْلِفَهُ]. أخرجه رزين.

7. **(1162)** - *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) hazretleri şöyle buyurmuştur: "*Kardeşinle münâkaşa etme, zira münâkaşanın hikmeti anlaşılmaz, sıkıntısı eksik olmaz, tutamıyacağın bir vaadde de bulunma.*" Rezîn ilavesidir.

HACC VE UMRE BÖLÜMÜ

Bu bölümde 15 bab vardır.

BİRİNCİ BAB

HACCIN FAZİLETLERİ

İKİNCİ BAB

HACCIN FARZİYYETİ

ÜÇÜNCÜ BAB

MİKÂT İHRAM VE BUNLARLA İLGİLİ MESELELER

DÖRDÜNCÜ BAB

HACCIN ÇEŞİTLERİ:İFRÂD, KIRÂN, TEMETTÜ

BEŞİNCİ BAB

TAVAF VE SA'Y

ALTINCI BAB

VAKFELER VE İFÂDA

YEDİNCİ BAB

REMY (TAŞLAMA)

SEKİZİNCİ BAB

HALK VE TAKSÎR (TRAŞ)

DOKUZUNCU BAB

TAHALLÜL (İHRAMDAN ÇIKMA)

ONUNCU BAB

KURBANLAR

ONBİRİNCİ BAB

FEVTLER (AKSAMALAR), İHSÂR VE FİDYE

ONİKİNCİ BAB

MEKKE'YE GİRİŞ, İKÂMET VE ÇIKIŞ ADABI

ONÜÇÜNCÜ BAB

HACDA NİYABET

ONDÖRDÜNCÜ BAB

HACCLA İLGİLİ MÜTEFERRİK HADÎSLER

ONBEŞİNCİ BAB

RESULULLAH'IN HACC VE UMRESİ

HACC

Hacc, lügatte, (ziyarete) kasdetmek mânâsına gelir. Şeriat-ı garrâda: Beytu'l-Haram'ın muayyen âdâba uygun olarak ziyaretine kasdetmektir. Daha sarîh tarifiyle: "Belirlenmiş vakitte Arafat'ta bir miktar durduktan sonra, Kâbe-i Muazzama'yı usûl-ü dairesinde tavaf sûretiyle ziyâret etmekten ibarettir."

Hacc, İslâm'ın beş rüknünden biridir. İçtimâî ve siyâsî yönü ümmet hayatında son derece ehemmiyet arzeden bir ibadettir. İslâmiyet'in beynelmilellik hüviyetini en yüksek mertebede ifâde eden yegâne fırsattır. Hacc vesilesiyle dünyanın dört bir tarafında yaşayan dilleri, renkleri, örf, âdet ve kıyâfetleri farklı müslümanlar, aralarındaki mekân uzaklığını, Allah'ın emrine uyarak kaldırıp biraraya gelirler, tanışırlar, kaynaşırlar, sevişirler, birbirlerini öğrenerek fikir birliğine ererler. Hakkıyla îfâ edilen hacc ibâdeti müslüman milletler arasında tanışmayı sağlar, tanışma sevgiyi doğurur, sevgi ise dayanışma ve yardımlaşmayı hâsıl eder.

Birinci Cihan Harbi sırasında çeşitli cephelerde müslüman milletlerin, birbirlerine silah çekmelerini, bâhusus İslâm'ın bayraktarı olarak küffârın önünde cihad veren Osmanlılara karşı savaşmalarını, haccın terkedilmesi sebebiyle aralarında zarûri olan tanışma ve dayanışmanın ihmâle uğramasında gören Bediüzzaman, haccın ihmali "Düşmana milyonlarla İslâm'ı, İslâm aleyhinde istihdama zemîn ihzâr etti" dedikten sonra bu feci neticeyi şöyle tasvir eder:

"İşte Hind, düşman zannederek, halbuki pederini öldürmüş, başında oturmuş ağlıyor.

İşte Tatar, Kafkas, öldürülmesine yardım ettiği şahıs, biçâre valideleri olduğunu بعد خراب البصرة *(iş işten geçtikten sonra) anlıyor, ayak ucunda ağlıyorlar.*

İşte Arap, yanlışlıkla kahraman kardeşini öldürüp, hayretinden ağlamayı da bilmiyor.

İşte Afrika, biraderini tanımayarak öldürdü, şimdi vâveylâ ediyor.

İşte Âlem-i İslâm, bayraktar oğlunu gafletle bilmeyerek öldürmesine yardım etti, vâlide gibi saçlarını çekip ah-ı fîzar ediyor.

Milyonlarla ehl-i İslâm, hayr-ı mahz olan sefer-i hacca şedd-i rahl (yolculuk) etmek yerine, şerr-i mahz olan düşman bayrağı altında dünyada uzun seyahatler ettirildi. فَاعْتَبِرُوا *(Bundan ibret alın ey akıl sâhipleri)".*

***Umre** lügat olarak ziyâret demektir. Istılahda muayyen âdab çerçevesinde, Kâbe'nin ziyaretine denir. Umreye **Haccu'l-Asgar** da denmiştir. Bu sebeple hacc'a da **"el-Haccu'l-Ekber"** denmiştir. Haccın yıl içerisinde, belli bir zamanı vardır. Ayrıca Arafat'ta ve Müzdelife'de vakfe, şeytan taşlama gibi başka levâzımatı da bulunduğu halde, Umre sâdedir: Yılın her ayında yapılabilir. İhram, tavaf ve sa'y'dan ibârettir.*

Umrenin hükmü husûsunda, mezhepler farklı hükümlerde bulunmuştur: Şâfi'î, Ahmed İbnu Hanbel gibi **ehl-i eser** denen ulemâya göre vâcibtir. *Buharî* de bu kanaate tâbî olmuştur. *Hanefî* ve *Mâlikîlere* göre, nâfile bir ibâdettir. Her görüş, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan menkul rivâyetlere dayanır. *Ebu Hanîfe* hazretleri **Tirmizi**'de gelen bir rivâyeti esas alır: أَتَى أَعْرَابِيٌّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَخْبِرْنِي عَنِ الْعُمْرَةِ أَوَاجِبَةٌ هِيَ؟ فَقَالَ : لاَ وَإِنْ تَعْتَمِرْ خَيْرٌ لَكَ

Bir bedevi gelerek Hz.Peygamber'e sordu: "Ey Allah'ın Resûlü, bana umreden haber ver, o vâcib midir?" Resulullah: **"Hayır, ancak umre yaparsan senin için hayırlıdır"** *buyurdu".* Ayrıca Cibrîl hadîsinde **"İslâm beş şey üzerine kuruldu"** dendikten sonra beş esas sayılırken "hacc" da zikredildiği halde umrenin zikredilmemiş olması da, umreye sünnet diyenlere delil olmuştur.

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), *Atâ, Ahmed İbnu Hanbel* (rahimehümullah): *"Başkalarına vâcib olsa bile Mekke halkına vacib değildir"* demişlerdir. *İbnu Abbâs* Kur'ân'da umrenin hacca mukârin olarak zikredildiği söyler: وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ *"Başladığınız hacc ve umreyi Allah için tamamlayın"* (Bakara 196). Burada hacc ve umre yan yana birlikte zikredilir. *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ):*"Bir kere hacc, bir kere umre herkese vâcibtir"* demiştir. *Tahâvî*, bu sözü *"kifâye olan bir vâcib"* diye te'vîl eder.

Umrenin sünnet olduğuna kâil olan *İmam-ı Azam*, senenin beş gününde umre yapmak mekruhtur der: 1-Arafe günü, 2-Nahir (Kurban bayramının ilk) günü, 3, 4, 5-Eyyam-ı teşrîk (bayramın ikinci, üçüncü, dördüncü günleri). Bu mesele ile ilgili bazı ilâve bilgileri 1165 numaralı hadîsin açıklamasında kaydedeceğiz.

BİRİNCİ BAB

HACCIN FAZİLETLERİ

1163 ١– عن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [قُلْتُ يَارسُولَ اللّهِ: نَرَى الْجِهَادُ أَفْضَلَ الأَعْمَالِ أَفَلاَ نُجَاهِدُ؟ قَالَ: لَكِنَّ أَفْضَلَ الْجِهَادِ وَأَجْمَلَهُ حَجٌّ مَبْرُورٌ ثُمَّ لُزُومُ الْحَضِرِ. قَالَتْ: فَلاَ أَدَعُ الْحَجَّ بَعْدَ إِذْ سَمِعْتُ هٰذَا]. أخرجه البخارى إلا قوله «ثُمَّ لُزُومُ الْحَضِرِ» والنسائى بطوله.

1. **(1163)** *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resûlü, dedim, cihâdı amellerin en faziletlisi görüyoruz, biz de cihâd etmiyelim mi?" Şu cevabı verdi:*

"Ancak, cihâdın en efdal ve en güzeli hacc-ı mebrûrdur. Sonra şehirde kalmaktır". *Hz.Aişe der ki: "Bunu işittikten sonra haccı hiç bırakmadım."* [Buhârî, Hacc 4, Cezâu's-Sayd 26, Cihâd 1; Nesâî, Hacc 4, (5,113). "Sonra şehirde kalmak" cümlesi *Buharî*'de yok.]

AÇIKLAMA:

1- *Buhârî*'de olmadığı belirtilen cümle *Nesâî*'de de mevcut değildir. *Nesâî*'deki rivâyette *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ), Hz. Peygamber'e şöyle der: *"Ey Allah'ın Resûlü, seninle cihad etmek üzere biz de sefere çıkmayalım mı? Zira ben Kur'ân'da cihaddan efdal bir amel göremiyorum".* Resulullah şu cevabı verir: **"Hayır, ancak cihadın en iyisi, en güzeli Kâ'be'ye haccetmektir, hacc-ı mebrûrdur."**

2- Hadîste haccın cihad olarak tavsifi, haccda karşılaşılan meşakkatler sebebiyle bir nevî nefis mücadelesi yapılmasındandır. Nitekim hadislerde nefisle yapılan mücadele de "cihad" ve hatta "efdal" ve "ekber" yani "en faziletli", "en büyük cihad" olarak ifade edilmiştir: أَفْضَلُ الْجِهَادِ أَنْ يُجَاهِدَ الرَّجُلُ نَفْسَهُ وَهَوَاهُ

3- Hacca *"cihad'ın en iyisi"* denirken muhatabın kadın olması da mühim bir husustur. Sözleri değerlendirirken muhatap unsurunu da nazar-ı dikkate almak gerekir. Hattâ hadîsin sonunda gelen "sonra şehirde kalmak" tâbiri de bu açıdan değerlendirilmelidir. *"Şehir"* olarak tercüme ettiğimiz *hadar* kelimesi köy, kasaba gibi yerleşilen, sabit olunan yere ıtlak olunur. *"Sonra evinde kalmak"* şeklindeki bir tercüme daha açık olabilirdi. Asla sadakat için *şehir* dedik. Ancak burada *"şehir"in*, dilimizdeki *şehir* mânâsına tam muvafık düşmediğini de bilmeliyiz. Bu cümle, Kur'ân-ı Kerîm'de Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevce-i pâkleri hakkında gelmiş olan: وَقَرْنَ فِى بُيُوتِكُنَّ **"Evlerinizde oturun"** (Ahzâb 33) âyetini hatırlatmaktadır.

4- *Hacc-ı Mebrûr:* Menâsikine uygun olarak yapılan ve hiçbir günahın karışmadığı hacc demektir. *"Hacc-ı Mebrûr"*, Hacc-ı Makbûl olarak da anlaşılmıştır. Mamafih iki anlayış da aynı mânâya te'vîl edilebilir: Hiçbir eksiğin, hiçbir günâhın karışmadığı hacc makbuldür, mebrûrdur.

5- Hadîste bir incelik âlimlerin dikkatini çekmiştir: Rivâyet, kadınların cihada katılmasını reddetmiyor, ancak hacc'ın onlar için daha sevablı bir cihad olduğunu ifâde ediyor. Öyle ise sevabca az da olsa onlara da cihad var demektir. Bu hükmü çıkarmada, hadîsin *İbnu Mâce*'de gelen vechi daha açıktır:

قُلْتُ. يَا رَسُولَ اللَّهِ عَلَى النِّسَاءِ جِهَادٌ؟ قَالَ: نَعَمْ جِهَادٌ لاَ قِتَالَ فِيهِ: اَلْحَجُّ وَالْعُمْرَةُ

"Dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü, kadınlara da cihâd var mı?" Şu cevabı verdi: **"Evet, içinde kıtâl olmayan bir cihâd var: Hacc ve Umre..."** *İbnu Battâl* der ki:*"Hz. Aişe'nin cemel vak'ası'na katılıp kıtâlde bulunması sebebiyle onun kadrini düşürmek isteyenler:* **"Evlerinizde oturun"** (Ahzâb33) meâlindeki âyetle savaş kadınlara haram edildiği halde, (âyetin emrine muhalefet ederek) savaşmıştır" derler. Halbuki bu hadîs böylelerinin iddiasını reddeder. Zira Resûlullah, **"Cihadın efdali..."** tabirini kullanmıştır. Bu tâbir, kadınlara hacc dışında da cihad olduğuna, ancak haccın o cihaddan efdal bir cihad olduğuna delâlet eder."

Böylece bu hadisten, kadınların evlerinde kalmalarıyla ilgili emr-i Kur'ânî'nin vücûb ifâde etmediği anlaşılmıştır.

1164 ٢- وعن سهل بن سعْد رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّه ﷺ:

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُلَبِّى إلاَّ لَبَّى مَا عَنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ مِنْ حَجَرٍ أوْ شَجَرٍ أوْ مَدَرٍ حَتَّى تَنْقَطِعَ الأرْضُ مِنْ هٰهُنَا وَهٰهُنَا]. أخرجه الترمذى.

2. **(1164)**- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Telbiyede bulunan hiç bir müslüman yoktur ki, onun sağında ve solunda bulunan taş, ağaç, sert toprak onunla birlikte telbiyede bulunmasın, bu iştirak** *(sağ ve solunu göstererek)* **şu ve şu istikâmette arzın son hududuna kadar devam eder."** [Tirmizî, Hacc 14, (828).]

AÇIKLAMA:

Telbiye, hacc sırasında ihrama girildiği andan itibaren bayramın birinci günü (Zilhicce'nin 10. günü) Cemre-i Akabe'de ilk taşın atılmasına kadar yüksek sesle okunan şu duadır:

لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ

"Buyur Allah'ım buyur! Davetine bütün samimiyetimle icâbet ettim! Buyur Allah'ım buyur! Senin eşin, ortağın yoktur. Buyur Allah'ım buyur! Hamd senin, nimet senin, mülk senin. Bunların hiçbirinde eşin, ortağın yoktur!".

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) binbir sıkıntıya katlanarak, pekçok müşkilleri hallederek mübârek beldelere gelmekle Allah'ın emrine fiilen uymuş bulunan insanların icâbet hallerinin kavlî ifâdesi olan *telbiye*yi, sözdeki samimiyete binaen hâsıl olan ihlâs sebebiyle, kişinin sağ ve solunda yer alan taş, ağaç, toprak bütün mevcudatın, arzın nihâî hududuna varıncaya kadar tekrar edeceğini haber vermektedir.

Bu hadîsle haccın haşmetini, manevî değerinin de içtimâî ve siyasî yönlerine muvazi şekilde müstesna bir azamet taşıdığını anlamaktayız.

Ümmet-i merhûmeye Rabbimizin lütfu ne kadar büyük! Cenab-ı Hakk'tan, buna liyakatle de merzuk kılmasını diliyoruz.

1165 ٣- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [قَال رسولُ اللّه ﷺ: تَابِعُوا بَيْنَ الحَجِّ وَالْعُمْرَةِ فَإنَّهُمَا يَنْفِيَانِ الذُّنُوبَ كَمَا يَنْفِى الْكِيرُ خَبَثَ الْحَدِيدِ]. أخرجه النسائى.

3. **(1165)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Haccla umrenin arasını birleştirin. Zira bunlar gü-**

nahı, tıpkı körüğün demirdeki pislikleri temizlemesi gibi temizler." [Nesâî, Menâsik 6, (5,115); İbnu Mâce, Menâsik 3 (2886).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), haccla umreyi ard arda yapmayı tavsiye etmektedir. Yâni hacc yapılınca peşinden umre de yapılmalıdır. Umre yapıldı mı, ardından hacc yapılmalıdır.

Münâvî, haccla umrenin yan yana zikrinden, umrenin de hacc gibi vâcib olduğu hükmünün çıkarıldığını, *Muhibbu't-Taberî*'den naklen kaydeder. Yani "Nasıl ki Kur'ân-ı Kerim'in, فصيام شهرين متتابعين ayetinde "tetâbu" tâbiri, kefaret halinde, ard arda iki ay oruç tutmayı vacib kılmıştır, öyle ise umre ile haccın da ard arda olması gerekir" denmiştir. Böylece araya fâsıla girmeden her ikisinin de peş peşe yapılması gerekir.

Ancak şu mânâ da çıkarılmıştır: "Araya fâsıla girse bile, biri yapıldıktan sonra diğeri de mutlaka yapıldı mı, hadîsteki *tetâbû* (birbirini tâkip) emri yerine gelir, zira Arap dili açısından bu mânâ da sahihtir."

2- Hadîsin Nesâî'deki aslında hacc ve umrenin "fakirlik" ve "günahı" temizleyeceği ifâde edilir. Kitabımızdaki metinde "fakirlik" kelimesi düşmüş durumda. Tabiî ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sadaka ve zekâtın mala bereket ve ziyâde getirdiğini ifâde ettiği gibi, hacc ve umre için yapılacak harcamaların fakirlik getireceği korkusunu kırmak için, bu yoldaki maddî fedâkârlıkların sâdece mânevi değil, maddî berekete de sebep olacağını ifâde etmiş olmaktadır.

3- Manevî kazanç, körüğün demirdeki -bir rivayette altın ve gümüş de zikredilir- pisliği temizlediği şekilde hacc ve umrenin günahları temizleyeceği şeklinde ifade edilmiştir. Buradaki teşbîh hakikaten dikkat çekicidir. Körük demirdeki pisliği basit bir üfürme ile değil, ciddî bir yakma ile temizlemektedir. Hacc ibâdetinde, gerçekten nefsi alev alev yakan, temizleyen çeşitli ateşler, sıkıntılar var: Maldan harcamalar, açlık, susuzluk, yorgunluk, uykusuzluk, yolculuğun muhtemel olduğu çeşitli tehlikelerin göze alınması ve aşılması, vatandan, eş-dosttan, işten ayrılık, alışkanlıkların terki vs. vs. Ve bunlar 1500 senelik ağır şartların hüküm sürdüğü asırlar için düşünülürse, ne derece yakıcı bir körük alevi olduğu ve bunların hepsine sırf Allah rızası için sabırla katlanmış olan ihlâslı bir hacıyı tertemiz ettiği daha kolay anlaşılır. Mü'min bütün bu alevlerde kendisini bir şey için

yakıyor: "Rabbinin emrini yerine getirerek rızasını kazanmak". Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kulun bu fedâkarlığına karşı Rabbi Teâlâ'nın mukabil muamelesini -müteakip hadiste görüleceği üzere- **"Hacc-ı Mebrûr'un karşılığı cennetten başka bir şey olamaz"** diyerek ifâde etmektedir. Yani, hacc ve umre, körüğün demiri temizlediği gibi, mü'mini günahlardan temizlemekle kalmaz, fazlasını da kazandırır: **Cennet!..**

1166 ٤- وعن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [قَالَ رسولُ الله ﷺ: العُمْرَةُ إلى العُمْرَةِ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُمَا، وَالحَجُّ المَبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إلاَّ الجَنَّةُ].
أخرجه الستة إلا أبا داود.

4. **(1166)-** *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: **"Bir umre, diğer umreye arada işlenenler için kefarettir. Hacc-ı Mebrûr'un karşılığı cennetten başka bir şey olamaz!"** [Buharî, Umre 1; Müslim, Hacc 437, (1349); Tirmizî, Hacc 90, (933); Nesâî, Menâsik 3, (5, 112), 5, (5, 115); İbnu Mâce, Menâsik 3, (2887); Muvattâ, Hacc 65, (2, 346).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Abdi'l-Berr,* hadîste umrenin kefaret olacağı belirtilen günahların küçük günahlar olduğunu söylemiş, büyük günahlara da şamil olacağını söyleyenlere şiddetle karşı çıkmıştır. Ancak, hadîs mutlak geldiği için bazı âlimler "Büyüklere de şâmil olabilir" demiştir.

2- Bazı âlimler, "Büyük günahlardan ictinab, küçükleri affettirdiğine göre, umrenin küçüklerin affına vesile olması ne demektir?" diye bir işkal ileri sürmüştür. Buna: "Umrenin kefâret olması zamanla mukayyeddir, büyük günahtan ictinab'ın kefâret olması mukayyed değil, âmm'dır, kulun bütün ömrünü içine alır, öyle ise bu açıdan ikisi farklıdır" diye açıklama sunulmuştur.

3- Bu hadîs, çokca umre yapmanın müstehab olduğuna delil teşkil etmektedir, zîrâ buna teşvik var. Halbuki *Mâlikîler,* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın seneden seneye yapmış olmasını delil kılarak "Yılda birden fazla umre yapmak mekruhtur" demişlerdir. "Ayda birden fazla umre yapmak mekruhtur" diyen de olmuştur. Ancak: "Mendub olan fiillerde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ameli şart değildir. Nitekim, bir çok müstehab ve mendub işi, ümmete zorluk

olmasın diye, zaman zaman terketmiştir..." diye cevap verilmiştir. Ulemâ hacc elbisesi giymeyen bir kimse için, senenin her gününde umre yapabileceğinde ittifak etmiştir. Sadece *Hanefîler,* -daha önce temas ettiğimiz üzere- arafe ve kurban günleri ile eyyâm-ı teşrîk'de mekruh addetmişlerdir. *Ahmed İbnu Hanbel*'den yapılan bir rivayete göre: "Kişi umre yaptı mı traş olması veya saçlarını kasretmesi (kısaltması) vacibtir, öyle ise, her umrede bunu yapacağına göre ikinci bir umre için, saçın büyümesi ve dolayısıyla on gün geçmesi gerekir" demiştir.

4- Hadîste geçen **"Bir umre, diğer umreye"** tabiri ile *"Bir umre diğer bir umre ile birlikte.."* şeklinde anlaşılmıştır. Yani mânâ: *"Bir umreden sonra bir umre daha yapılırsa, bu ikisi arasında işlenmiş olan (günah)lara kefaret olur"* diye anlaşılmıştır. Böylece, müteakip bir umre daha yapılmasının gereği daha iyi anlaşılır.

5- Sadedinde olduğumuz hadîsten, hacc farîzasını yapmazdan önce de umre yapılabileceği hükmü çıkarılmıştır.

1167 ٥- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [قَال رسولُ الله ﷺ: مَنْ طَافَ بِالبَيْتِ خَمْسِينَ مَرَّةً خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمَ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ]. أخرجه الترمذى.

وَالْمُرَادُ بذلك خمسون طوافا كاملا دون الأشواط.

5. **(1167)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Beyt'i (Kâ'be-i Muazzama'yı) kim elli defa tavaf ederse, günahlarından çıkar ve tıpkı annesinden doğduğu gündeki gibi olur."** [Tirmizî, Hacc 41, (866).]

Buradaki tavaftan maksad, şavtlar olmayıp, elli tam tavaftır.

AÇIKLAMA:

Bu hadîs Kâ'be'yi elli defa tavaf etmedeki sevabın büyüklüğünü ifâde etmektedir. Ancak buradaki "tavaf"tan maksad nedir? Yani tavaf, lügat olarak, bir şeyin etrafında dönmek demektir. Öyle ise, hadîs, Kâ'be'nin etrafında elli kere dönmeyi mi ifâde etmektedir? Yoksa, hacc ıstılahı olarak, yedi şavttan (şavt, Kâ'be'nin etrafında yapılan bir ziyaret devridir) ibaret olan bir tavaf mıdır?

İki mânâ üzerinde de durulmuştur.

Muhibbu't-Taberî'nin bazı âlimlerden kaydına göre buradaki bir "tavaf"tan kastedilen şey bir şavt'tır. Ancak kendisi bu görüşü reddederek: "Burada elli tane "yedi" kastedilmektedir" der. *Taberânî*'nin Mu'cemu'l-Evsat'ında gelen bir açıklamaya göre demiştir ki: *"Elli tavaftan maksad, bunun bir anda peş peşe yapılması demek değildir. Burada istenen, kişinin defter-i hanesinde, (her biri yedi şavt olan) elli tavafın bulunmasıdır. Bunu bir ömür içinde de tamamlamış olsa fark etmez."*

1168 ٦– وعن أم سلمة رضى اللّه عنها قالت: [قال رسول اللّه ﷺ: مَنْ أَهَلَّ بِحَجَّةٍ أَوْ عُمْرَةٍ مِنَ الْمَسْجِدِ الأَقْصٰى إلى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ أَوْ وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ، شك الراوى أيتهما قال]. أخرجه أبو داود.

6. **(1168)**- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhis-salâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kim, hacc veya umre için Mescid-i Aksa'dan Mescid-i Haram'a (kadar) ihrâma girerse, geçmiş ve gelecek bütün günahları affedilir veya cennet kendisine vâcib olur."** *-Râvi, Resûlullah'ın hangisini dediği husûsunda şekke düştü-".* [Ebu Dâvud, Menâsik 9, (1741); İbnu Mâce, Menâsik 49, (3001-3002).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste ihrâma girme mahalli ne kadar uzak kılınırsa o kadar sevab olacağına işaret edilmektedir. Zirâ, umre veya hacc için, *Kudüs*'te ihrâma girilmesi halinde geçmiş ve gelecek günahların affedileceği ifade edilmiştir. Halbuki normal mîkat (ihrama girme) mahallerinin *Mekke*'ye yakınlığı *Kudüs*'e nazaran çok fazladır.

Hattabî, şu açıklamayı sunar: "Hadîste, mikât mahallinden önce, çok uzaklarda ihrama girmeye cevaz ve teşvîk vardır. Nitekim birçok sahâbe böyle yapmıştır. Ancak, *Hz. Ömer* (radıyallahu anh), *Basra*'da ihrâma girmiş olan *İmrân İbnu Husayn*'ı bu davranışı sebebiyle takbîh etmiştir. *Hasan Basrî, Atâ İbnu Ebî Rebâh, Mâlik İbnu Enes* de uzakta ihrama girmeyi kerîh bulurlar. *Ahmet İbnu Hanbel* de: "Uygun olanı mîkatlarda ihrama girmektir" der. *İshak İbnu Râhûye* de böyle söylemiştir. Ben derim ki: *Hz.Ömer* (radıyallahu anh)'in bunu mekrûh addetmesi, ümmete şefkati sebebiyledir. Zirâ mesafe uzadıkça, ihramlıya, ihramda

iken yapılması bir kısım cezayı gerektiren âfetlerin arız olma ihtimali artar. Hal böyle olunca, en selâmetli davranış en kısa ihram mesafesinde ihrama girmektir''.

1169 ٧- وعن ابن عباس رضى الله عنهما. [أَنَّ رسول الله ﷺ قال لِامْرَأةٍ
مِنَ الأنْصَارِ يُقَالُ لَهَا أُمُّ سِنَانٍ: مَا مَنَعَكِ أَنْ تَكُونِى حَجَجْتِ مَعَنَا؟ قَالَتْ:
نَاضِحَانِ كَانَا لأَبِى فُلاَنٍ (زوجها) حَجَّ هُوَ وَابْنُهُ عَلَى أَحَدِهِمَا وَكَانَ الآخَرُ
يَسْقِى أَرْضاً لَنَا. قَالَ: فَعُمْرَةٌ فِى رَمَضَانَ تَقْضِى حَجَّةً، أَوْ حَجَّةً مَعِى. فَإِذَا جَاءَ
رَمَضَانُ فَاعْتَمِرِى فَإِنَّ عُمْرَةً فِيهِ تَعْدِلُ حَجَّةً]. أخرجه الشيخان إلى قوله: معى،
والنسائى بتمامه.

«النَّاضِحُ» البعير الذى يسقى عليه.

7. **(1169)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Ensâr'dan Ümmü Sinân adındaki bir kadına:*

''Bizimle haccetmekten seni ne alıkoydu?'' *diye sordu. Kadın:*

''Ebû Fülân'ın (kocasını kasteder) sadece iki sulama devesi var. Biriyle o ve oğlu hacca gitti. Öbürü (ile de ben kaldım) arazimizi suluyor(um)'' dedi. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

''Öyleyse ramazanda (yapacağın) umre, (kaçırdığın) bir haccın veya benimle (yapmış olacağın) bir haccın kazasıdır. Ramazan gelince umre yap. Zira ramazandaki bir umre hacca muâdil olur.'' [Buharî, Umre 4, Cezâu's-Sayd 26; Müslim, Hacc 222; Nesâî, Sıyâm 6, (4, 130).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer, Buhârî'nin ''Ramazanda Umre'' adlı babında, hadîsi muhtelif vecihleri içerisinde tahlil ederek, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendisiyle hacca katılamayış sebebini sormuş olduğu iki ayrı kadın olabileceği ihtimalini belirtir. Bunlardan biri Ümmü Ma'kıl el-Esediyye,* diğeri *Ümmü Sinan el-Ensâriyye*'dir. Bunların hikâyeleri de hadîslerde farklıdır. Hatta, bazı rivayetlerde *Ümmü Sinân* değil, *Ümmü Süleym* ismi mezkûrdur.

2- İsmi mübhem kılınan koca, bâzı rivayetlerde *Ebu Sinân* diye tesmiye edilmiştir. Bu durumdan, kadının oğlunun isminin *Sinân* olduğu anlaşılmaktadır.

3- İbnu Huzeyme der ki: "Bu hadîse göre, bir şey diğer bir şeye bazı yönleriyle benzerlik arzederse, biri diğerine benzetilerek ona muadil kılınabilir. Zira, aslında "umre" ile ne farz olan ne de nezredilmiş olan "hacc" ifâ edilemez." *İbnu Battâl* da şunu söylemiştir: "Bu hadîste, kişinin nâfile olarak yapmaya azmettiği haccın tatavvu bir hacc olduğuna delil vardır. Zira, "umre"nin hiç bir surette "farz olan hacc"ın yerini tutmayacağı hususunda icma-ı ümmet vardır". Ancak, *İbnu'l-Münir, İbnu Battâl*'ı tenkid ederek der ki: "Buradaki mezkûr hacc, Vedâ Haccı'dır. Vedâ Haccı, İslâmda farz olarak eda edilen ilk haccdır. Zira, daha evvel *Hz. Ebu Bekr*'in emirliği altında ifâ edilen hacc bir inzar idi. Hal böyle olunca, hadiste zikri geçen kadının daha önce farz olan hacc borcunu eda etmiş bulunması müstahîldir (yani akla aykırıdır)".

İbnu Hacer de *İbnu'l-Münir*'i reddederek şöyle der: "Onun söylediği, herkesce benimsenmiş (müsellem) bir görüş değildir. Zira, kadının *Ebû Bekir* (radıyallahu anh)'le birlikte haccederek, bu haccla farzdan kurtulmuş olmasına bir mâni yoktur. Üstelik *İbnu'l-Münir,* iddiasını, haccın hicrî onuncu yılda farz kılındığı ihtimâline dayandırmaktadır. Bu ihtimali esas alması, haccın bidayetten beri farz olduğu[31] söylenerek şahsî görüşüne karşı ileri sürülecek tenkitlerden kurtulmak içindir". *İbnu Hacer, İbnu Huzeyme*'nin görüşü hususunda, *İbnu Battâl*'ın yaptığı tarzda bir tahlile gerek olmadığını belirtir. Ve şöyle bir neticeye varır: Ramazanda yapılacak umre sevab itibariyle hacca muâdil olur, bu yönüyle haccla müştereklik arzeder. Ancak farz olan haccın borçtan düşmesi hususunda umre, haccın yerine geçmez, bu husûs icmâ ile sabittir. Tirmizî'nin bir kaydına göre, sadedinde olduğumuz hadîste umre ile hacc arasında kurulmuş olan irtibatı *İshâk İbnu Râhuye,* "İhlâs sûresinin Kur'ân-ı Kerîm'in üçte birine muâdil olduğu"nu beyan eden hadîsteki ihlâsla, Kur'ân arasındaki irtibata benzetmiştir.

İbnu'l-Arabî demiştir ki: "Bu umre hadisi sahihdir. Rabbimizin bir lütfu ve nimeti olarak, umre, ona ramazanın da inzimamıyla (hâsıl olan sevâb itibâriyle) hacc derecesine ulaşmaktadır". *İbnu'l-Cevzî* de şu yorumu yapmıştır: "Bu hadisten öğreniyoruz ki, amelin sevabı, ona zamanın şerefi de ilâve edilince ziyadeleşmekte ve artmaktadır, tıpkı huzur-ı kalb ve hulus-i niyetle de arttığı gibi".

---

31) Hacc'ın ne zaman farz kılındığı münakaşalıdır. 5., 6., 7., 8., 9. hicrî yılı kabûl edenler mevcuttur. Hicretten önce farz kılındı diyen de var ise de bu şazzdır.

1170 ٨- وعن أبى بَكْر بن عبد الرحمن قال: [جَاءَتِ امْرَأةٌ إلى رسولِ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَتْ: إنِّى كُنْتُ تَجَهَّزْتُ لِلْحَجِّ فَاعْتَرَضَ لِى. فَقَالَ: اعْتَمِرِى فى رَمَضَانَ فَإنَّ عُمْرَةً فِيهِ كَحَجَّةٍ]. أخرجه مالك وأبو داود.

8. **(1170)**- *Ebu Bekr İbnu Abdırrahmân anlatıyor: "Bir kadın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:*

"Ben haccetmek için hazırlık yapmıştım. Bana (bir mâni) ârız oldu ne yapayım?

"Ramazanda umre yap, zira o ayda umre tıpkı hacc gibidir" *buyurdu".* [Muvatta, Hacc 66, (1, 347); Ebû Dâvud, Hacc 79, Tirmizî, Hacc 95, (939); Nesâî, Sıyâm 6, (4, 130); İbnu Mâce, Hacc (Menâsik) 45, (2991-2995).]

AÇIKLAMA:

Burada ismi belirtilmeyen kadının, Ebû Dâvud'un rivâyetinde Ümmü Ma'kıl olduğu anlaşılmaktadır. Ârız olan mâni, bir rivayette kocasına ve kendisine gelen hastalıktır. Kocası ölmüş, kendisi sıhhate kavuşmuştur. Tek develeri de kocası *Ebu Ma'kıl* tarafından Allah yolunda vakfedilmiştir.

Abdurrezzak'ın rivâyetinde kadın, hacc hazırlığı yaptığını ancak devesini kaybettiğini söyler.

Zürkanî: "Deveyi bulmuş, sonra da hastalanmış veya hastalıktan kurtulmuş, bu sefer de deveyi kaybetmiş olabilir" diyerek, iki rivayeti te'lif eder.

Hülâsa Resûlullah kadına: **"Ramazanda umre yap, bu, (sevapça nâfile olan) hacca eşittir"** diyerek cevap verir.

Âlimler: "Hayırlı ameller, onun işlendiği vakitlere göre birbirlerinden üstün olur, bazı vakitlerde yapılan, diğer vakitlerde yapılana nazaran daha faziletlidir. Ramazan ayı, hayırlı amellerin katlanması açısından diğerlerinden üstündür, bu onun faziletinin büyüklüğüne delildir. Hacc, içerisindeki meşakkatin ve amelin fazlalığı sebebiyle umreden üstündür" diyerek hadîsin anlaşılması için açıklama yapmışlardır.

1171 ٩- وعن عائشة رضى اللّٰه عنها قالت: [قَالَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ: مَا عَمِلَ آدَمِىٌّ عَمَلاً يَوْمَ النَّحْرِ أحَبَّ إلَى اللّٰهِ تَعَالَى مِنْ إهْرَاقِهِ الدِّمَاءَ، إنَّهَا لَتَأتِى يَوْمَ

الْقِيَامَةِ بِقُرُونِهَا وَأَشْعَارِهَا وَأَظْلاَفِهَا، وَإِنَّ الدَّمَ لَيَقَعُ مِنَ اللّهِ تَعَالَى بِمَكَانٍ قَبْلَ أَنْ يَقَعَ فِى الأَرْضِ فَطِيبُوا بِهَا نَفْساً]. أخرجه الترمذى.

وزاد رزين: وَإِنَّ لِصَاحِبِ الأُضْحِيَةِ بِكُلِّ شَعْرَةٍ حَسَنَةً.

9. (1171)- *Hz.Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Hiç bir kul, kurban günü, Allah indinde kan akıtmaktan daha sevimli bir iş yapamaz. Zira, kesilen hayvan, kıyamet günü boynuzlarıyla, kıllarıyla, sınnaklarıyla[32] gelecektir. Hayvanın kanı yere düşmezden önce Allah indinde yüce bir mevkie ulaşır. Öyle ise, onu gönül hoşluğu ile ifâ edin."** [Tirmizî, Edâhî 1, (1493); İbnu Mâce, Edâhî 3, (3126).]

Rezîn şunu ilave etmiştir: "Kurban sahibine, hayvanın her bir tüyü için sevap vardır".

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, kurban bayramı gününde yapılabilecek en kıymetli, en makbul ibâdetin kurban kesmek olduğunu belirtmektedir. *Aliyyü'l-Karî*'nin belirttiği üzere hadîste, kurbanın boynuz, kıl, sınnak gibi işe yaramaz gibi gözüken kısımlarının bile kıyamet günü ortaya çıkacağının zikri, kurbandan hâsıl olacak sevâbın büyüklüğünü belirtmektedir. Kesilen kurban eksiksiz olarak kıyamet günü geleceğine, yani her bir parçasından sevap hâsıl olacağına göre, onun, imkân nisbetinde eksiksiz ve mükemmel olması ve gönül hoşluğu ile, sevinerek kesilmesi gerekir.

Kanın yere düşmeden indallah bir mevkiye ulaşması, Allah'ın kurban ibadetinden râzı olacağını, kurbanın indallah makbûl bir ibâdet bulunduğunu ifade eder.

Öyle ise kulun, böylesine kıymetli bir ibadeti, istemeyerek, cimrice düşüncelerle değil, gönül hoşluğu ile, sevinçle yapması, kurban emrini yerine getirmek hususunda iştiyak ve heyecan duyması, bayram yapması gerekir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu noktaya irşad buyurmaktadır. *Rezin*'in ilâvesinden, imkân nisbetinde büyük hayvan kesmenin daha sevaplı olduğu anlaşılmaktadır.

1172 ١٠- وعن أبى بكر الصديق رضى الله عنه قال: [سُئِلَ رسول الله

32) **Sınnak**, Arapçadaki *hâfir* veya *zalat* kelimelerini karşılayan mahalli bir kelimedir. Hayvan ayağında tırnağa tekâbül eden kısma denir. Kurbanlıklarda paça denen kısımlardır.

ﷺ أىُّ الْحَجِّ أفْضَلُ؟ قَالَ: الْعَجُّ وَالثَّجُّ]. أخرجه الترمذى.

«الْعَجُّ» رفع الصوت بالتلبية.

«وَالثَّجُّ» إراقة دماء الهدى والضحايا.

10. **(1172)** - *Ebu Bekri's-Sıddîk* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Hangi hacc daha efdaldir?" diye sorulmuştu.*

"Yüksek sesle telbiye getirilip, kurban kesilerek yapılan hacc!" *diye cevap verdi".* [Tirmizî, Hacc 14, (827), Tefsîr, Âl-i İmrân (3001).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, hacc nasıl yapılırsa en efdal olacağı sorulmuştur. Resûlullah da yüksek sesle mümkün mertebe çok sayıda telbiye çekilen ve kurban kesilen hacc! diye cevap verir. Telbiyelerin imkân nisbetinde çokluğu, hacc esnasında vaktin boş geçmediğine, en sevablı zikirle doldurulduğuna delildir. Telbiyenin azlığı ise, zikrin azlığına -ve daha fenâsı- mâlayâni ve günaha bâis konuşmalarla hacc müddetinin heder edildiğine delil olur. Telbiyenin yüksek sesle olması, hacc âdabına uymaktır. Elbette âdabına uyarak yüksek sesle okunan telbiyeler, âdâbın terkiyle alçak sesle okunandan efdaldir. Kan akıtılmasına gelince, haccda kurban kesmek mutlak bir vecibe değildir. Hacc-ı ifradda olduğu üzere kurban kesmeden de haccı eksiksiz eda etmek mümkündür. Hacc-ı kıran veya hacc-ı temettü'de kesilen kurban, şükrân kurbanıdır. İmkânsızlık halinde bunun da on gün oruçla telâfi imkânı mevcuttur.

Hanefî mezhebine göre en efdal hacc da mezkur kurbanın vâcib olduğu hacc-ı kıran'dır.

Şu halde Resûlullah, bu kurbanın ifâ edileceği haccın efdaliyetini belirtmektedir.

Hadîsin, yine Tirmizî'nin *Tefsir* bölümünde kaydedilmiş olan diğer bir vechinde şu ziyâde var:

"Başka bir adam kalkarak:

"Ey Allah'ın Resulü, buna yol nedir?" diye sordu ve şu cevabı aldı:

"Azık ve binek."

1173 ١١- وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [قَال رسول الله ﷺ:
جِهَادُ الصَّغِيرِ وَالْكَبِيرِ وَالضَّعِيفِ وَالْمَرْأَةِ: الحَجُّ وَالْعُمْرَةُ]. أخرجه النسائى.

11. **(1173)**- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Küçüğün, büyüğün, zayıfın, kadının cihadı hacc ve umredir"**. [Nesâî, Hacc 4, (5, 114); İbnu Mâce, Menâsik 8, (2902).]

AÇIKLAMA:

Hacc ve umrenin cihada benzetilmesi, daha önce (1169 numaralı hadisin izahında) belirttiğimiz gibi bu iki amelde mevcut meşakkat ve zahmetler sebebiyledir. Cihâd da meşakkat ve zahmet yönü ağır basan bir ibadettir. İnsan nefsi, her üç amelle de aynı terbiyeleri alabilecektir. Bu sebeple, sevap yönüyle bunların aralarında benzerlik, yakınlık ve hattâ -şartlara göre- ayniyet olduğu Resûl-i Ekrem tarafından bildirilmektedir. Öyleyse cihada muktedir olamayan -söz gelimi çocuk, kadın veya yaşlı birisi- hacc veya umreyi yaparak aynı sevabı kazanabilecektir.

İKİNCİ BAB

HACCIN VÜCÛBU

1174 ١- وعن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [خَطَبَنَا رسولُ الله ﷺ فَقَالَ: يَاأَيُّهَا النَّاسُ قَدْ فُرِضَ عَلَيْكُمُ الحجُّ فَحُجُّوا. فَقَالَ رَجُلٌ: أَفِي كُلِّ عَامٍ يَارسولَ اللّه؟ فَسَكَتَ حَتَّى قَالَهَا ثَلاَثاً. ثُمَّ قَالَ: ذَرُونِي مَا تَرَكْتُكُمْ. لَوْ قُلْتُ نَعَمْ لَوَجَبَتْ وَلَمَا اسْتَطَعْتُمْ. إِنَّمَا أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ كَثْرَةُ سُؤَالِهِمْ وَاخْتِلاَفُهُمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ، فَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَإِذَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَاجْتَنِبُوهُ]. أخرجه مسلم والنسائي.

1. **(1174)**- *Ebu Hureyre* hazretleri (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize şöyle hitab etti:*

"Ey insanlar, size hacc farz kılınmıştır. Şu halde haccı edâ edin!"

Cemaatte bulunan bir adam:

"Her sene mi, Ey Allah'ın Resûlü?" diye sordu. Resûlullah cevap vermedi. Adam sorusunu üç kere tekrar etti. Bunun üzerine:

"Ben sizi bıraktıkça siz de beni bırakın. (Mademki sükût ettim, niye sormada ısrar ediyorsunuz?) Şayet (sorunuza) "Evet!" deseydim, her yıl haccetmek vacib oluverirdi ve buna güç yetiremezdiniz. Şunu bilin ki, sizden öncekileri helâk eden şey, çok sual sormaları ve peygamberleri hakkında ihtilâflarıdır. Size bir iş emrettiğim zaman, bunu gücünüz yettiğince ifâ edin, bir yasaklamada bulunduğum vakit de ondan kaçının (bu emir ve yasakla ilgili olarak aklınıza gelen her şeyi sormaya kalkmayın!)" [Buharî, İ'tisam 4; Müslim, Hacc 412, (1337), Fedâil 130, (1337); Nesâî, Hacc 1, (5, 110-111).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah'a bu suali soran sahâbinin *Akr İbnu Hâbis* (radıyallahu anh) olduğu rivayetin bazı vecihlerinde tasrîh edilir.

2- Fazla sual sorma yasağı ile alâkalı geniş açıklamayı 581 numaralı hadis vesilesiyle yaptığımız için burada teferruata girmeden birkaç noktaya kısaca dikkat çekeceğiz:

3- Emir tekrarı gerektirir mi?

Bu hadîsi izah sadedinde *Nevevî,* usulcülerin münakaşa ettikleri bir meseleye temas eder. Kur'ân veya hadîste gelen bir emri bir kere yapmak yeterli mi, yoksa o emrin tekrar tekrar yapılması gerekir mi? Bu hususta farklı görüşler ileri sürülmüştür:

1) *Şafiîlere göre,* emir tekrar iktiza etmez, tekrara ihtimali vardır.

2) İkinci bir görüşe göre tekrarı iktiza eder.

3) Birden fazlası hakkında tevakkuf edilir. Şayet bir şarta bağlı veya bir vasfın sübûtuyla mukayyed ise o durumlarda tekrar ifade eder. Yani, birden fazlası için bir beyan aranır. Bazı Hanefiler bu görüştedir. Yukarıdaki hadîs bu görüşte olanlara delil olmuştur. Zira *Akra',* tekrar hususunda bir beyan aramıştır.

4) Mutlak emir, ne tekrar ne de umum iktiza etmez. Onlara ihtimali de yoktur. Namaz, oruç, zekât gibi ibadetlerin tekerrür etmesi, sebeplerinin tekerrür etmesi sebebiyledir. Haccın sebebi olan *Beytu'l-Haram* tekerrür etmediği için ömürde bir defa emre uymakla farz düşer. *Hanefilerin* ekseriyetince benimsenen görüş budur.

4- Sual yasağı nelere râcidir?

Sahâbe ve tâbiînden bazı alimler, yasağın, vukua gelen olsun, vukua gelmeyen olsun her meseleye şâmil olduğunu ileri sürmüştür. Ancak, bu görüşe bir çok fukahâ karşı çıkmıştır. Bu görüşte olan *Ebu Bekr İbnu'l-Arabî* şöyle der: "Gafillerden bir kısmı, sual sormayı yasaklayan ayetten (Mâide 101) hareketle, nevâzil'e giren (yani âyet ve hadiste zikri geçmeyen) şeylerden -bunlar fiilen vukûa gelmedikçe- sual sormanın yasak olduğu zannına kapıldılar. Halbuki işin aslı böyle değildir. Zirâ âyetin verilecek cevap sebebiyle kötülük hasıl olacak soruları yasakladığı pek sarihtir. Nevâzil ile alakalı sorular bu gruba girmez".

İbnu Hacer bu görüşü te'yid eder, ancak *İbnu'l-Arâbî*'nin kendisi gibi düşünmeyen ulemâ hakkında gafiller tâbirini kullanmış olmasını takbîh eder. Mamafih, ondan önce *Kurtubî* de onu takbîh etmiş, ilâveten böylesi davranışların *İbnu'l-Arâbî*'de sıkça görülen sabit bir huy olduğuna da dikkat çekmiştir.

5- Yasak Resûlullah devrine mi ait?

Sual sorma yasağının daha ziyade Resûlullah devriyle ilgili olduğunu söyleyen âlimler, Resûlullah'tan sonra sorulacak suallerden âyette beyan edilen kötülük ihtimalinin kalktığını ileri sürmüşlerdir. Şu hadisleri delîl olarak ileri sürerler:

مَا اَحَلَّ اللّٰهُ فِى كِتَابِهِ فَهُوَ حَلاَلٌ وَمَا حَرَّمَ فَهُوَ حَرَامٌ وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ عَفْوٌ فَاقْبَلُوا مِنَ اللّٰهِ عَافِيَتَهُ فَإِنَّ اللّٰهَ لَمْ يَكُنْ يَنْسٰى شَيْئًا ثُمَّ تَلاَ هٰذِهِ الْآيَةَ: وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا

"Allah'ın, kitabında helâl kıldıkları helal, haram kıldıkları da haramdır, sükût buyurdukları da affa mazhardır. Öyleyse Allah'ın affettiğini kabul edin, zira Allah hiçbir şeyi unutmamıştır". Resûlullah şu âyeti okur. (Meâlen): **"...Rabbin unutkan değildir"** (Meryem 64).

Bir başka hadîs de şöyledir:

إِنَّ اللّٰهَ فَرَضَ فَرَائِضَ فَلاَ تُضَيِّعُوهَا وَحَدَّ حُدُودًا فَلاَ تَعْتَدُوهَا وَسَكَتَ عَنْ اَشْيَاءَ رَحْمَةً لَكُمْ غَيْرَ نِسْيَانٍ فَلاَ تَبْحَثُوا عَنْهَا

"Allah birkısım farzlar koydu. Sakın bunları terketmeyin, birkısım da yasaklar koydu. Sakın onları çiğnemeyin. Birkısım şeylerde de unutarak değil, size merhameten sükût buyurdu, sakın onları kurcalamayın!"

Bir hadîs de şöyle:

اَعْظَمُ الْمُسْلِمِينَ بِالْمُسْلِمِينَ جُرْمًا مَنْ سَاَلَ عَنْ شَيْءٍ لَمْ يُحَرَّمْ فَحُرِّمَ مِنْ اَجْلِ مَسْاَلَتِهِ

"Müslümanlara karşı en büyük cürmü işleyen o kimsedir ki, haram edilmemiş olan bir şeyden sual eder de, onun sebebiyle haram ediliverir."

6- Yasak Medinelilere mi mahsus?

Mezkûr yasağın *Bedevîlere* şâmil olmayıp daha ziyâde *Medine*'de kalan *Muhacir ve Ensârla* ilgili olduğunu gösteren rivâyetler de var. Bunlar, yasağın sınırlı oluşuna ve daha ziyade vahiyle ilgili oluşuna destek sayılabilir. *Enes*'in bir rivayeti şöyle: "*Bizler Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e herhangi bir hususta sual sormaktan men edilmiş idik. Bu yasaktan gafil bir bedevinin gelip Resûlullah'a bir şeyler sorması ve bu vesileyle efendimizi dinlemek çok hoşu-*

muza giderdi''. *Müslim'de Nevvâs İbnu Sem'ân*'ın bir rivayeti bu mevzuda daha dikkat çekici: *''Hicret etmeksizin Medine'de Resûlullah'la birlikte bir yıl ikâmet ettim. Hicret etmeme sadece ''sual meselesi'' mâni olmuştu. Zira birimiz kesinlikle hicret edip ''muhacir'' oldu mu, artık Resûlullah'a sual soramazdı''. Nevvâs* hazretleri (radıyallahu anh) sırf soru sorabilme hakkını yitirmeden Medine'de ikâmet edebilmek için, ''muhacir'' statüsüne girmeye yanaşmıyor. *Ahmet İbnu Hanbel*'in bir rivayetinde soru yasağıyla ilgili âyetin nüzûlünden sonra Ashabın Medine'ye gelen bedevilere zaman zaman bahşiş vererek Hz. Peygamber'e soru sormaya teşvik ettiklerini belirtir:

لَمَّا نَزَلَتْ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَسْأَلُوا عَنْ اَشْيَاءَ اْلآيَةَ كُنَّا قَدْ اَتَّقَيْنَا.اَنْ نَسْأَلَهُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاَتَيْنَا.
أَعْرَابِيًّا فَرَشَوْنَاهُ بُرْدًا وَقُلْنَا : سَلِ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

Bu mevzu üzerine rivayet çoktur.

7- Ashabtan vârid olan soruların izâhı:

Hemen belirtelim ki, hadîs kitaplarında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ashabın sorduğu birçok sualler rivâyet edilmiştir. İster istemez, yasağa rağmen bu sualler nasıl soruldu diye bir müşkil hatıra gelebilmektedir. Âlimler üç ihtimal üzerinde dururlar:

a) Bu sualler, yasak koyan âyetin inmesinden önce sorulmuş olabilir.

b) Âyette gelen sual yasağı umumî değil, hususidir. Yani, hükmü kesinlik kazanmış meselelerle ilgili olarak duyulan ihtiyaçta soru yasağı yoktur.

c) Yasak, mutlaka bilinmesi gereken şeylere şâmil değildir. Kamışla kesilen hayvanın etine terettüp edecek hükümle ilgili sual, ümerâ Allah'a itaatin dışına çıkan emir verecek olursa, onlara itaat edilip edilmeyeceğine dair sual, kıyâmet ahvâli ve âhir zaman fitnesi ile ilgili sualler, keza, bizzat Kur'ân'da zikredilen, kelâle, içki, kumar, haram aylardaki savaş, yetimler, hayız zamanı, kadın, sayd vs. üzerine gelen sualler gibi. Bu sualler gerçek ihtiyaçtan geldiği için yasak bunlara şâmil olmamıştır.

8- Yasak vukû bulmayana da şâmildir.

Sual sormaya yasak koyan âyetin, vukû bulmayan hâdiselerle de ilgili olduğunu söyleyenler, bu kanaate, ''vukû bulan hâdiseyle ilgili sual, meşakkat getiren teklife sebep olduğuna göre, olmayan şeyden sormamak daha iyidir'' mülâhazasıy-

la varırlar. *Dârimî,* Sünen'inin **Mukaddime** kısmında bu mevzuya tahsis ettiği bir babta, bir çok selefin görüşünü kaydeder:

İbnu Ömer: "Vukûa gelmeyen şeyden sormayın, zira ben olmayan şeyden soran kimseye babam Ömer (radıyallahu anhümâ)'in lânet ettiğini işittim" der.

Zeyd İbnu Sâbit kendisine birşey sorulunca önce, bunun vukû bulup bulmadığını sorar, "evet!" derlerse, o konuda bildiği bir şey varsa söylerdi. Şâyet "Hayır, henüz vukû bulmadı!" derlerse: "Bırakın vukûa gelsin, o zaman sorarsınız!" deyip cevap vermediği belirtilir.

Hz.Ömer de,"Vukûa gelen hâdiseler bizi yeterince meşgul etmekte" diyerek, vukûa gelmeyen şeylerden sormayı yasaklamıştır.

Âlimler, hakkında nass gelmeyen şeylerle ilgili olarak yapılan araştırmayı iki kısma ayırmışlardır:

1) Hâdiseyi bütün yönleriyle, nassın delaleti içerisine dâhil etme araştırması. Böyle bir araştırma makbuldür, mekruh değildir. Bilâkis, yetkili müctehidlere, bunu yapmak farzdır.

2) Rivayetler arasında ihmali mümkün veya cem'edilmesi kâbil küçük farklılıkların üzerinde fazlaca durup, dîne, şeriata hiçbir faydası olmayan ince tahlillere girişmek; benzer şeyler arasında yoktan ayrılıklar, farklılıklar çıkarmak gibi gayretler, tahliller, araştırmalar ortaya koymak; veya aksine farklılıkları zâhir olan muhtelif şeyleri aynı şeymiş gibi göstermek için tekellüflü te'lif çalışmaları yapmak; delilleri, vechi olmayacak şekilde zorlamak. Selefin mekrûh addettiği ilmî gayretler bu kısma girenlerdir. Bu çeşit boş gayretlerin zaman kaybından başka, kişiyi, şu hadîsin tehdidine maruz kılacağı da belirtilir: هَلَكَ الْمُتَنَطِّعُونَ "**Aşırılar helâk olmuştur**". Hadîste geçen *mütenattiûn*'u aşırılar olarak tercüme ettik.

Zemahşerî, hadîsin gayesi, "Doğruluk ve güzellikte tek veche ulaşan muhtelif kıráatlarda münakaşa ve inadlaşmayı yasaklamaktır" demiştir.

Nevevî, hadîsten: "Kelâmda çeşitli edebiyat oyunları yaparak derinleşmenin, halka hitabederken fesahat yapacağım diye zorlamalara, yapmacıklıklara gitmenin, lügat parçalamanın, irab inceliklerine inmenin kastedilip, kötülendiğini, ayrıca faydasız, mâlâyâni mevzulara dalmanın... vukûu nâdir meselelerin inceliklerinden sual sormanın vs..." kastedildiğini söylemiştir.

İbnu Hacer, kitap, sünnet, icma gibi ara kaynaklardaki bir asla dayanmayan meselelerde teferruata inmede aşırı gitmeyi de buraya dâhil eder. Başka şeylerde harcanması çok daha iyi olacak kıymetli vakitlerin, vukûu pek nadir şeylerde harcandığına esefle parmak bastıktan sonra der ki: "Bunların en fenası, şeriatça keyfiyetini araştırmadan sadece inanılması istenen şeyleri didiklemek maksadıyla çokca sual sormaktır. Sözgelimi, bazı meseleler vardır ki, meşhûd âlemle hiçbir hissî delili yoktur: Kıyametin vakti, ruhun mahiyeti, bu ümmetin ömrünün müddeti gibi. Bunlar sadece ve sadece nakil yoluyla bilinebilecek meseleler olduğu halde bunlardan sorulur da sorulur. Halbuki bunların çoğu hakkında nakille gelen bilgi yoktur, bunlara araştırma yapmadan îman gerekir. Daha da fenası, bazı mevzûlar var ki, fazla didiklemek, kişiyi şekke ve şaşkınlığa atar. *Ebu Hureyre* tarafından rivayet edilen: *"İnsanlar birbirlerine şundan bundan sora sora, şöyle sorma noktasına gelirler:* ***"Bu mahlûkatı Allah yarattı, öyleyse Allah'ı kim yarattı?"*** *hadisi bu durumu haber vermektedir."*

Şu halde sual sorma yasağı pek çok teferruata şâmil bir mevzûdur. Biz bazı meselelerini özetliyerek sunmaya çalıştık.

1175 ٢– وعن على رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّه ﷺ: مَنْ مَلَكَ زَاداً وَرَاحِلَةً تُبَلِّغُهُ إلى بَيْتِ اللّهِ الْحَرَامِ وَلَمْ يَحُجَّ فَلاَ عَلَيْهِ أَنْ يُمُوتَ يَهُودِيّاً أَوْ نَصْرَانِيّاً وَذٰلِكَ أَنَّ اللّهَ تَعَالى يَقُولُ: وَلِلّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إلَيْهِ سَبِيلاً الآية]. أخرجه الترمذى.

2. **(1175)**- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz şöyle buyurdular:*

"Kim kendisini Beytullahi'l-haram'a ulaştıracak kadar azık ve bineğe sahip olduğu halde haccetmemişse onun yahudi veya hıristiyan olarak ölmesi arasında fark yoktur. Zira, Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: "Oraya yol bulabilen insana, Allah için Kâbe'yi haccetmesi gerekir" (Âl-i İmrân 97). [Tirmizî, Hacc 3, (812).]

AÇIKLAMA:

Hadîsde, hacc yapmaya yetecek maddî imkânı olup da hacca gitmeyenler çok ağır bir üslubla tehdîd edilmektedir: Hıristiyan veya yahudi olarak ölme tehlike-

si, yâni küfür üzere ölmek. Âlimler, bu ifâdenin tağliz yani "terhib ve korkutmada şiddete başvurma" güttüğünü belirttikten sonra şu açıklamayı da yaparlar: Maddî imkâna rağmen farz olan haccı terketmek, ya bunun vacib olduğunu inkâr ve istihfafdan gelir, bu ise küfürdür; ya da emr-i ilâhiye isyandan gelir. Öyle ise küfre düşerek yahudi veya hıristiyan mertebesine inme tehlikesi ile başbaşadır.

Haccı terkedenlerin be-tahsîs ehl-i kitaba benzetilmeleri, onların da kitaplarıyla amel etmemelerinden ileri gelir. Zira haccı yapmayan müslüman da, kitabının emrini terketmiş olmakla aralarında bir müştereklik hâsıl olmaktadır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), haccı emreden âyeti okuyarak, haccetmeyenin bu emr-i İlâhî'yi inkâr veya ona isyan ettiğine ve dolayısıyla beyan ettiği vaîde delil getirmiş olmaktadır.

1176 ٣- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما. [أَنَّ الأَقْرَعَ بْنَ حَابِسٍ سَأَلَ رسول اللّه ﷺ فَقَالَ: الحَجُّ فِى كُلِّ سَنَةٍ أَوْ مَرَّةً وَاحِدَةً؟ فَقَالَ: بَلْ مَرَّةً وَاحِدَةً. فَمَنْ زَادَ فَتَطَوُّعٌ].

3. **(1176)**- *Ibnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) hazretleri anlatıyor: *"Akra' İbnu'l-Hâbis (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a:*

"Hacç her sene midir, ömürde bir kere midir?" diye sordu. ***Resûlullah*** *(aleyhissalâtu vesselâm):*

"Bir keredir, fazla yapan nafile olarak yapmış olur!" *diye cevap verdi".* [Ebu Dâvud, Hacc 1, (1721); Nesâî, Hacc 1, (5, 111); İbnü Mâce, Menâsik 2, (2886).]

1177 ٤- وعنه رضى اللّه عنه قال: [قَال رسول اللّه ﷺ: لاَصَرُورَةَ فى الإِسْلاَمِ]. أخرجهما أبو داود. «الصَّرُورَةُ» الذى لم يَحُج رجلا كان أو امرأة.

4. **(1177)**- Yine *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: **"İslâm' da hacc yapmamak (saruret) yoktur".** [Ebu Dâvud, Hacc 3, (1729).]

AÇIKLAMA:

Saruret iki mânâ taşır:

1- Hiç hacc yapmayan kimseye denir.

2- Ruhbanlarda olduğu şekilde evlenmeyip, bekâr kalan kimseye denir. Tâbir, açıklanan bu iki mânasıyla cahiliye devrinde câri iki âdeti de dile getirmiş olmaktadır. *İmam Mâlik* Muvatta'da, kadın saruret'i şöyle açıklamıştır: "Kadınlardan hiç haccetmeyendir, kendisini hacca götürecek bir mahremi bulunmayan -veya böyle bir mahremi olsa da kadını hacca götürmeye muktedir olmayan- kadına, saruret denir". *İmam Mâlik* devamla, "İslâm'da zaruret yoktur" prensibi için: "Böyle bir kadın, bir grup kadına dâhil olarak hacca giderek, farz olan haccını yine de terketmez, (din haccın terkine (sarûret'e) cevâz vermez" buyurur.

Görüldüğü üzere, İslâm'da sarûret yoktur hadîsi, hacc yapabilecek güçte olan kimseye, kadın olsun, erkek olsun hacc etmemek için ileri sürebileceği her çeşit mâzeret kapısını kapamaya müteveccihtir.

Hadîsten, "ruhbanlarınki tarzında" bekârlığın reddi de anlaşılabilir. Zira İslâm, başkaca mazeret olmadıkça, dindarlık ve zühd mülâhazalarıyla bekâr kalmayı tecvîz etmemiş, meşrû addetmemiştir.

1178 ٥- وله عنه أيضاً: [قَالَ ﷺ: مَنْ أَرَادَ الحَجَّ فَلْيَتَعَجَّلْ].

5. **(1178)**-Yine *İbnu Abas* (radıyallahu anhümâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu sözünü rivâyet etmiştir: **"Hacc yapmak isteyen acele davransın".** [Ebu Dâvud, Menâsik 6, (1732).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs hacc hususunda acele davranmanın gereğine dikkat çekmektedir. Haccın arzuya bağlı nafile bir ibadet olmayıp, şartlara bağlı bir farz olduğu gözönüne alınınca "Hacc yapmak isteyen.." tâbirini, "Hacc kime farz olmuş ise" şeklinde anlayıp şöyle ifade etmemiz gerekir: "Bir kimseye hacc farz oldu mu, bunu yerine getirmede acele etsin".

Öyle ise, haccda esas olan ta'cildir. Bilhassa yurdumuzda kökleşmiş olduğu üzere ileriki yaşlara, yaşlılığa bırakmak câiz değildir. Bu hadisin Beyhakî'deki ziyâdesi meseleye daha da açıklık getirir:

فَإِنَّ اَحَدَكُمْ لاَ يَدْرِى مَا يَعْرِضُ لَهُ مِنْ مَرَضٍ اَوْحَاجَةٍ

"Zira sizden kimse, başına ne gelecek bilemez; hastalanacak mı, fakir duruma mı düşecek?"

Bu hadise dayanan *Ebu Hanîfe, İmam Mâlik* ve bir kısım *Şafiî* ulemâsı, haccın fevrî bir vecibe olduğuna, yani vâcib olur olmaz, tehîr edilmeden yerine getirilmesi gereğine hükmetmişlerdir. Ancak *İmam Şafiî, Evzâ'î, Ebû Yusuf* ve *Muhammed eş-Şeybânî* (rahimehumullâh), haccın beşinci veya altıncı hicret yılında farz kılınmış olmasına rağmen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın onuncu yılda haccetmiş olmasını nazar-ı dikkate alarak, hacc farîzasının *fevrî bir vecibe* olmayıp geciktirilebileceğini söylemişlerdir.

Ancak hemen belirtelim ki, bu görüşe katılmayanlar:

a) Haccın farz kılınma zamanının münâkaşalı ve hattâ bazılarınca 10.hicri yıl kabûl edildiğini, bu durumda te'hir olmadığını,

b) 10.yıldan önce farzedilmiş olsa bile, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, haccda çırılçıplak vaziyette hacc yapan müşriklerle karışık olarak hacc yapmak istemediği için tehir ettiğini ve dolayısiyle Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın te'hirinde meşru bir özür bulunduğunu söyleyerek görüşlerinin isabetliliğini müdâfaa etmişlerdir.

Hacc yapanlar, günümüz şartlarında dahî, hacc ibâdetinin gençlikte yapılması gereken meşakkatli bir ibadet olduğunu te'yid etmektedir.

1179 ٦- وعن جابر رضى الله عنه قال: [سُئِلَ رسول الله ﷺ عَنِ الْعُمْرَةِ أَوَاجِبَةٌ هِىَ؟ فَقَالَ: لاَ. وَأَنْ تَعْتَمِرُوا هُوَ أَفْضَلُ].

6. (1179)- *Hz.Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan:*

"Umre vacib midir?" diye sorulmuştu şu cevabı verdi:

"Hayır! Ancak, umre yapmanız faziletli bir ameldir." *[Tirmizî, Hacc 88, (931).]*

AÇIKLAMA:

Umre hakkında, mevzuun başında ve ayrıca 1165 numaralı hadîsin açıklama-

sında yeterince durulmuştur. Oralarda kaydettiğimiz üzere bir kısım âlimler (Şafiî, Ahmed vs.), umrenin vacib olduğunu söylerken, diğer bazıları *(İmam Mâlik, Ebû Hanîfe* vs.) nafile olduğuna hükmetmişlerdir. (Önceki bahislere bakılmalıdır.)

1180 ٧- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [الْعُمْرَةُ وَاجِبَةٌ» أخرجهما الترمذى.

7. **(1180)**- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'ın: *"Umre vacibtir" dediği rivayet olunmuştur.* [Tirmizî, Hacc 88, (931).]

AÇIKLAMA:

İmam-ı Şâfiî'nin bir rivâyetine göre, kendisine *İbnu Abbâs*'ın umre hakkında *"vacibtir"* diye hükmettiği ulaşmıştır. *Buhârî*'nin muallak olarak kaydettiği bir rivâyet de bunu destekler:

وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: إِنَّهَا لَقَرِينَتُهَا فِي كِتَابِ اللّٰهِ

"İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): *"Umre, Allah'ın kitabında haccla birlikte zikredilmiştir" demiştir". Bunu te'yid eden bir başka rivayeti Hâkim, Atâ'*-dan kaydetmiştir. *Atâ*'nın bildirdiğine göre *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ): الْحَجُّ وَالْعُمْرَةُ فَرِيضَتَانِ *"Hacc ve umre iki farz ibadettir"* buyurmuştur.

Hacc ve umre hakkında bu mevzuun giriş kısmında gerekli tahlili yaptığımız için tekrar etmiyeceğiz.

1181 ٨- ومثله عن ابن مسعود: [وكان يقرأ: وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ إِلَى الْبَيْتِ، وَكَانَ يَقُولُ: لَوْلاَ التَّحَرُّجُ، وَأَنِّي لَمْ أَسْمَعْ مِنْ رسول الله ﷺ فى ذٰلِكَ شَيْئاً لَقُلْتُ الْعُمْرَةُ وَاجِبَةٌ]. أخرجه رزين.

8. **(1181)**- Yukarıdaki rivayetin bir benzeri *İbnu Mes'ud*'dan yapılmıştır. *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) hazretleri şöyle kıraat ederdi: وَاتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ إِلَى الْبَيْتِ ve derdi ki: *"Eğer günah olmasaydı -Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan bu mevzuda hiçbir şey işitmemiş olmama rağmen- umre vâciptir derdim".* [Rezîn ilavesi.]

AÇIKLAMA:

1- Anlaşıldığı üzere, *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) da umrenin vacib olduğu görüşündedir, tıpkı *İbnu Abbas* gibi... وَاتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ **"Başladığınız hacc**

ve umreyi Allah için tamamlayın" (Bakara 196) âyetini, -*Ebu Hayyân*'ın el-Bahru'l-Muhît'de dediği üzere- tefsîr mâhiyetinde şöyle okumuştur: وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ إِلَى الْبَيْتِ *"Beytullah'a olan hacc ve umreyi Allah için tamamlayın". Şu halde bu, farklı bir kıraatten ziyâde, tefsirî bir ziyâde olmaktadır.*

2- *İbnu Mes'ud*, umrenin vâcib olduğuna öylesine inanmıştır ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan onun vâcib olduğuna dair hiçbir şey işitmemiş olduğunu belirttikten sonra: *"Günaha girmiş olmaktan korkmasaydım umre vâcibtir diyecektim"* der.

Şu halde *İbnu Mes'ud*, umrenin vâcib olduğuna dair, Resûlullah'tan hiçbir şey işitmediğini açıklamış olmaktadır. Fetvalarında hep *İbnu Mes'ud*'u esas alan *Ebu Hanîfe* (rahimehullah), "Umre vâcib değildir" derken de *İbnu Mes'ud*'un bu rivâyetine muhalefet etmemiş olmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BAB
MÎKÂT VE İHRAM HAKKINDA

Bu bab'ta İKİ FASIL ile ÜÇ FER' vardır

BİRİNCİ FASIL

MÎKÂT HAKKINDADIR

İKİNCİ FASIL

İHRAM VE HARAMLARI HAKKINDADIR

BİRİNCİ FER'

TELBİYE

İKİNCİ FER'

İHRAM YASAĞI İHLÂLİ

ÜÇÜNCÜ FER'

CEZÂU'S-SAYD (CANLI ÖLDÜRMENİN HÜKMÜ)

BİRİNCİ FASIL

MÎKÂTLAR

MÎKÂT: Hacc ve umre ibâdetlerinin kendine has menâsiki vardır[33]. Bunlardan biri ihramdır. İşte, Mekke dışından hacc için gelenlerin ihram giymeleri şart olan yerlerden her birine *mîkât* denir. Mekke'ye gelinen istikâmete göre mîkât yerleri farklıdır ve toplam beş adet mîkât vardır: Zülhuleyfe, Zat-ı Irk, Cuhfe, Karn, Yelemlem.

Mekke'de bulunanların hacc için mîkât'ı Mekke'dir. Umre için, Mekke nin Harem bölgesinin dışında ihram giymesi gerekir. Bu maksadla Mekke ye en yakın *Ten'îm* mevkii vardır, oraya gidip ihram giymesi gerekir.

İhram giyme vaktine de **mîkât** denir. Mîkât mahallerinden önce de ihrama girilebilir.

İhramla ilgili yasaklar ihramın giyildiği yerden itibâren başlar. Mecburi ihram giyme yerleri, gelinen istikametlere göre şöyledir:

1- **Zülhuleyfe:** Medine istikâmetinden gelenlerin mîkâtıdır. Mekke'ye en uzak mîkâttır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Veda haccında burada ihrama girmiştir. Şimdilerde *Âbâr-ı Ali* veya *Ebyâr-ı Ali* denilmektedir. Mekke'ye 450 km. uzaklıktadır.

2- **Cuhfe:** Şam yönünden gelenlerin mîkâtıdır. Mekke'ye 187 km. mesafededir.

3- **Zat-ı Irk:** Irak istikâmetinden gelenlerin mîkâtıdır.

4- **Karn:** Necid bölgesi cihetinden gelenlerin mîkâtı olup Mekke'ye 94 kilometre mesafededir.

5- **Yelemlem:** Yemen tarafından gelenlerin mîkâtıdır. Mekke'ye uzaklığı 54 km'dir, en yakın olanı budur.

---

33) **Menâsik:** Mensek'in cem'idir. Mensek (veya nüsük) lügat olarak ibâdet ve su ile bir şeyin temizlenmesi mânâsına gelir ise de, hacc ıstılahı olarak, "Hacc'ın farz, vacîb ve sünnet olan herhangi bir fiiline" ıtlak olunmuştur.

Kızıl Deniz'in Süveyş cihetinden gelenler, Cuhfe yakınındaki *Râbiğ* hizasında, Cidde tarafından gelenler Cidde'de ihrama girmektedirler, buralar da mîkât sayılmaktadır.

1182 ١ - عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [أَشْهُرُ الحَجِّ شَوَّالٌ وَذُو القَعْدَةِ وَعَشْرٌ مِنْ ذِى الْحِجَّةِ]. أخرجه البخارى ترجمة.

1. **(1182)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) dedi ki: "*Hacc ayları Şevvâl, Zülkade ve Zilhicce'den de on gündür*". [Buhârî, Hacc 33 (Tercüme, yani bâb başlığı olarak senetsiz kaydetmiştir).]

AÇIKLAMA:

Haccın menâsikini ifâ edebilmek için muayyen zamanlar vardır. Bu zamanlar dâhilinde yapıldıkları takdirde menâsik mûteber olur. Sadedinde olduğumuz rivayet bu vakitleri bildirmektedir. Bu aylara **eşhür-i hacc** veya **mevsim-i hacc** denir. Bunlar *Şevval, Zilkade* aylarıyla *Zilhicce*'nin ilk on günüdür. Bunlar dışında menâsik ifâ edilemez. Bu husus âyet-i kerime ile de tavzîh edilmiştir. (Meâlen):**"Hacc bilinen aylardadır. O aylarda hacca girişen kimse bilmelidir ki, haccda kadına yaklaşmak, sövüşmek, döğüşmek yoktur..."** (Bakara 197).

İbnu Abbâs, İbnu Ömer, İbrahim Nehâî, Sa'bî, Mücâhid, Hasan Basrî, Ahmed İbnu Hanbel hazerâtı Zilhicce'nin onuncu gününün de hac mevsimine dahil olduğunu söylemişlerdir. *Hanefî* mezhebi de bu görüştedir. Haccın son rüknü olan **tavaf-ı ziyâret** bu günde yapılır.

İmam Şafiî Zilhicce'nin dokuzunu sayar, onuncu gününü saymaz.

İmam Mâlik bütün Zilhicce ayını hacc mevsimine dâhil addeder. Ona göre ayette geçen *eşhür* şehr'in cem'idir. Arapçada cem'in en azı üçtür. Âyette *eşhür* dendiğine göre bu üç ay tam olarak hacc aylarıdır. Ancak *Şâfiî* ve *Mâlik* hazretlerinin sözleri müteârif malûmata aykırıdır.

Hacc mevsimi, belirtilen bu vakitlerin dışına çıkarılamaz. *Hanefî* ve *Mâlikîler* haccın *şerâit-i mütekaddimesi*'nden olan ihrama bu aylar dışında da girilebileceğini kabul ederler, ancak sünnete aykırı olduğu için mekrûh addederler. *Şafiî* hazretleri ise hiç câiz görmez ve "Bu, hac değil umre olur" der.

Gerek temettü, gerek kıran ve gerekse ifrâd haccının geri kalan menâsikinin sahîh olması için bu sayılan aylar içinde yapılmasının şart olduğunu söylemekte hepsi ittifak eder.

Buharî'nin kaydettiğine göre, *Horasan fâtihi Abdullah İbnu Âmir, Horasan*'ı fethedince, bu lütf-i İlâhi'ye şükür olarak, *Horasan*'dan *Medine*'ye kadar ihramlı gitmeye ahdeder ve *Nisâbur*'da ihrama girer. *Medine'ye* varıp *Hz.Osmân*'ın huzuruna çıkınca, *Hz.Osman* (radıyallahu anh) onu bu davranışı sebebiyle ayıplar. Ayıplama sebebini, bazı âlimler *Mekke* ile *Horasan* arasındaki uzaklığın eşhürü'l-hacc mesafesinden fazla olmasıyla yani, hacc mevsimi dışında ihrâma girmiş olmasıyla izâh ederler. Dolayısiyle *Hz.Osman* bunu hoş karşılamamış ve ayıplamıştır.

1183 ٢- وعن هشام بن عروة [أنَّ عَبْدَ اللّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا: أقَامَ بِمَكَّةَ تِسْعَ سِنِينَ يُهِلُّ بِالْحَجِّ لِهِلاَلِ ذِى الْحِجَّةِ، وَعُرْوَةُ مَعَهُ يَفْعَلُ ذلِكَ].

2. **(1183)**- *Hişâm İbnu Urve* (merhum) anlatıyor: "*Abdullah İbnu Zübeyr* (radıyallahu anhümâ) Mekke'de dokuz yıl ikâmet etti. Bu esnada Zilhicce'nin hilâli ile yüksek sesle telbiyeye başladı. (Kardeşi) Urve de onunla aynı şeyi yapardı". [Muvatta, Hacc 50, (1, 339).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *Abdullah İbnu Zübeyr*'in *Mekke*'de geçirdiği hilâfet yılları esnasında hacc mevsiminin başlamasıyla, diğer hacılar gibi bulunduğu yerde telbiyeye başladığını anlatmaktadır. Daha önce de söylendiği üzere, *Mekke*'de oturanlar -ister yerli ister dışardan gelen (âfâkî) olsun-hacc mevsimi başlar başlamaz bulundukları yerde ihrâma girerek telbiyeye başlarlar. (**Telbiye:** Yüksek sesle *Lebbeyk Allahümme lebbeyk...* duasını okumaktır.) Mekke'nin dışında olan Mekkeliler hacc yapmak diledikleri takdirde Mekke'ye dönerken geçtikleri yerdeki mîkât'ta âfâkiler gibi ihrama girerler.

Hacc için Mekke'de ihram giymiş olanlar, Kâ'be tavafını ve *Safâ* ile *Merve* arasındaki sa'yi *Mina* dönüşüne te'hir ederler. *İmam Mâlik, Abdullah İbnu Ömer*'in böyle yaptığını belirtir.

1184 ٣- وعن القاسم بن محمد [أَنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: يَا أَهْلَ مَكَّةَ مَا شَأْنُ النَّاسِ يَأْتُونَ شُعْثاً وَأَنْتُمْ مُدَّهِنُونَ أَهِلُّوا إِذَا رَأَيْتُمُ الْهِلاَلَ]. أخرجهما مالك.

«الشُّعثُ» البعيد العهد بِتَسْرِيحِ الشعر وغسله.

3. **(1184)**- *Kasım İbnu Muhammed* anlatıyor: "*Hz.Ömer (radıyallahu anh) Mekkelilere şöyle hitabetti:* "*Ey Mekkeliler! Ne oluyor da uzak diyardan gelenler saçları dağınık vaziyette iken sizler yağlanıyorsunuz? (Zilhicce) hilâlini görünce siz de telbiyede bulunun*". [Muvatta, Hacc 49, (1, 339).]

AÇIKLAMA:

Mekke'ye dışardan hacc için gelenler (âfâkîler) ihramları sebebiyle saçlarına yağ sürüp taramadıkları için, *Hz.Ömer* (radıyallahu anh) onları kasden "saçları dağınık" tâbirini kullanmıştır.

Şu's, bakımsız, taranmamış ve kirli saça denir. Mekkeliler ihramsız olmaları sebebiyle saçlarını yağlayıp taradıkları için *Hz. Ömer* onlara, "*Sizler yağlanıyorsunuz*" demiştir.

Hz. Ömer sanki şöyle demektedir: "*Buraya uzaktan gelenlerin, tazimen saçları karışık olunca buranın yerlileri olan sizlerin bu tâzim vaziyetine girmesi evla ve ensebtir*".

Nitekim, bu maksadını daha açık olarak şöyle dile getirmiştir: "*(Zilhicce ayına girip) hilâli görünce siz de ihrama girin ve telbiyeye başlayın*".

Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anh) ise *terviye günü*[34] (yani Zilhicce'nin 8.günü) telbiyede bulunmakla babasına muhalefet etmiştir. Her iki görüşü de benimseyen fukahâ mevcuttur.

1185 ٤- وعن عطاء [أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ الْمُجَاوِرِ مَتَى يُلَبِّى بِالْحَجِّ. فَقَالَ: كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا إِذَا أَتَى مُتَمَتِّعاً يُلَبِّى بِالْحَجِّ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ إِذَا صَلَّى الظُّهْرَ

(34) **Terviye** suya kandırmak veya gördüğü rüya üzerine düşünmek demektir. Zilhicce'nin 8.günü hacılar, sabah namazını Mekke'de kıldıktan sonra Mina'ya gider. Mina'da su olmadığı için gerek kendileri ve gerekse binekleri Mekke'de kana kana su içerek yola çıktıkları için o güne **terviye günü** denmiştir. Hz.İbrahim, oğlu İsmail'in kurban edilmesiyle ilgili rüyayı da o gece görmüş, o gün rüya üzerinde düşünmüştür, bu sebeple de o güne terviye günü denmiştir.

وَاسْتَوَى عَلَى رَاحِلَتِهِ]. أخرجه البخارى ترجمة.

«يَوْمُ التَّرْوِيَةِ» هو الثامن من ذى الحجة، سمى بذلك لأنهم كانوا يرتوون من الماء فيه.

4. **(1185)**- *Atâ'ya: "Mücâvir (Mekke'de ikâmet eden) hacc için ne zaman telbiyede bulunur?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) mütemetti olarak gelince, terviye günü, öğleyi kılıp, devesine bindi mi hacc için telbiyede bulunurdu".* [Buharî, Hacc 82. (Tercüme yani bab başlığı olarak kaydedilmiştir. Senetsizdir.]

AÇIKLAMA:

1- Önceki rivâyetin açıklamasında da kaydettiğimiz üzere *İbnu Ömer,* Zilhicce'nin sekizinci günü, yevm-i terviyede ihrama girmektedir. Buharî'nin kaydına göre, kendisine: *"Herkes Zilhicce hilâli görülünce ihrama girdiği halde sen terviye gününe kadar girmiyorsun?"* diye sorulunca: *"Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bineği yola çıkarıncaya kadar telbiye yapar görmedim"* diye cevap verir.

2- **Mütemetti,** umre ve haccını ayrı ayrı ihram giyerek eda eden demektir. Yani önce umre için ihram giyer, umreyi tamamlayınca ihramdan çıkar. Bir müddet ihramsız, yasaksız yaşadıktan sonra,hacc için yeniden ihrama girer.Şu halde sadedinde olduğumuz hadîs, *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anh)'in, temettü haccı yaptığını, haccetmek üzere ihrama, Zilhicce'nin sekizinde girdiğini, öğle namazını kıldıktan sonra *Mina*'ya gitmek üzere devesine binince telbiye getirmeye başladığını ifade etmektedir. *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ), Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm)'ı haccı böyle eda ederken gördüğü için bu tarzda hareket etmiştir.

1186 ٥- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [مِنَ السُّنَّةِ أَنْ لاَ يُحْرِمَ بِالْحَجِّ إلاَّ فِى أَشْهُرِ الْحَجِّ]. أخرجه البخارى ترجمة أيضاً.

5. **(1186)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) şunu söylemiştir: *"Hacc için, sâdece hacc aylarında ihrama girmek sünnettendir".* [Buharî, Hacc 33 (Tercüme yani bab başlığı olarak kaydetmiştir).]

AÇIKLAMA:

1- Hacc ayları (eşhürü'l-hacc) Şevvâl, Zilkade ve Zilhicce'dir. Hacc menâsiki bu aylarda başlatılabilir. 1182 numaralı hadiste açıklandığı üzere hacc menâsikinden olan ihrama, bu ayların dışında da girilmesinin câiz olduğu birkısım ulemâca kabul edilmiş, ancak mekruh addedilmiştir. Sünnete uygun olanı, *İbnu Abbas* (radıyallahu anh) hazretlerinin belirttiği üzere bütün menâsikin mezkûr üç ay içerisinde başlatılmasıdır.

1187 ٦- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: يُهِلُّ أَهْلُ الْمَدِينَةِ مِنْ ذِى الْحُلَيْفَةِ، وَيُهِلُّ أَهْلُ الشَّامِ مِنَ الْجُحْفَةِ، وَيُهِلُّ أَهْلُ نَجْدٍ مِنْ قَرْنٍ] أخرجه الستة.

6. **(1187)-** *İbnu Öber* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Medineliler Zülhuleyfe'de, Şamlılar Cuhfe'de, Necidliler Karn'da ihrama girer, telbiyeye başlar".** [Buharî, Hacc 8, 5, 10, İlm 52, İ'tisam 16; Müslim, Hacc 13-17, (1182); Muvatta, Hacc 22, (1,330); Tirmizî, Hacc 17, (831); Ebû Davud, Menâsik 9,(1737); Nesâî, Hacc 17, 18, 21, (5, 122-125).]

1188 ٧- وفى رواية: قال ابن عمر [وَذُكِرَ لِى وَلَمْ أَسْمَعْ أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قَالَ. وَيُهِلُّ أَهْلُ الْيَمَنِ مِنْ يَلَمْلَمَ].

7. **(1188)-** Bir rivayette *İbnu Ömer* der ki: "*Bizzat işitmemekle beraber, bana söylendiğine göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurmuştur ki:* **"Yemenliler de Yelemlem'de ihrâma girerler".** [Buharî, Hacc 8, İlm 52, İ'tisâm 16; Müslim, Hacc 13-18 (1182).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer, Resûlullah'tan rivayet hususundaki hassâsiyetinin bir ifâdesi olarak ,Yemenlilerin ihrama girme yeri ile ilgili haberi "*Resûlullah'tan bizzat işitmedim ama, söylendiğine göre Yemenlilerin de Yelemlem'de ihrama gireceklerini söylemiş*" diyerek rivayet etmiştir. Buharî ve Müslim'de muhtelif vecihlerden

kaydedilmiş olan bu haberin, Buharî'nin Kitâbu'l-İlm'deki vechi hepsinden farklı bir mahiyet taşır:

وَيَزْعُمُونَ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : وَيُهِلُّ اَهْلُ الْيَمَنِ مِنْ يَلَمْلَمْ وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَقُولُ لَمْ اَفْقَهْ هٰذِهِ مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

"*...Bazılarının zu'muna göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Yemenliler de Yelemlem'de ihrâma girerler"** *buyurmuştur. Ben bunu, Resûlullah'ın nasıl söylediğini anlamadım".*

İbnu Ömer dışında pek çok sahâbî, Yemenlilerin mîkâtı'nın Yelemlem olduğunu kesin bir şekilde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan rivâyet ederler.

1189 ٨- وفى أخرى للبخارى: [أَنَّ رَجُلاً سَأَلَهُ مِنْ أَيْنَ يَجُوزُ لِي أَنْ أَعْتَمِرَ. فَقَالَ: فَرَضَهَا رسولُ اللّه ﷺ: لأَهْلِ نَجْدٍ قَرْناً، وَلأَهْلِ الْمَدِينَةِ ذَا الْحُلَيْفَةِ، وَلأَهْلِ الشَّامِ الْجُحْفَةَ، وَلَمْ يَزِدْ].

8. **(1189)**- Buharî'de gelen bir diğer rivayette belirtildiği üzere, *bir zât (Abdullah İbnu Ömer'e) gelerek: "Umre için nerede ihrama girmem câiz olur?" diye sorunca: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mîkât yerleri olarak Necidliler için Karn'ı, Medineliler için Zülhuleyfe'yi, Şamlılar için Cuhfe'yi belirledi" demiş, başka bir mikât yeri zikretmemiştir".* [Buharî, Hacc 3.]

1190 ٩- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [وَقَّتَ رسولُ اللّه ﷺ لأَهْلِ الْمَدِينَةِ ذَا الْحُلَيْفَةِ، وَلأَهْلِ الشَّامِ الْجُحْفَةَ، وَلأَهْلِ نَجْدٍ قَرْنَ الْمَنَازِلِ، وَلأَهْلِ الْيَمَنِ يَلَمْلَمَ. قَالَ: فَهُنَّ لَهُنَّ وَلِمَنْ أَتَى عَلَيْهِنَّ مِنْ غَيْرِ أَهْلِهِنَّ مِمَّنْ أَرَادَ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ. وَمَنْ كَانَ دُونَهُنَّ فَمُهَلُّهُ مِنْ أَهْلِهِ وَكَذٰلِكَ حَتَّى أَهْلُ مَكَّةَ يُهِلُّونَ مِنْهَا]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

9. **(1190)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Medineliler için Zülhuleyfe'yi, Şamlılar için Cuhfe'yi, Ne-*

cidliler için Karnu'l-Menâzil'i[35], Yemenliler için Yelemlem'i mîkât yerleri olarak ta'yin etmiştir. Bu yerler, ora ahalileri ve oraya başka yerlerden hacc ve ve umre yapmak maksadıyla gelenler için mîkât yerleridir. Bu söylenen mîkât yerlerinin berisinde (yani mîkâtlarla Mekke arasında) bulunanlar için mîkât, bulunduğu yerdir. Daha yakın yerde olanlar da böyledir. Nitekim Mekkeliler de Mekke'de ihrama girerler." [Buharî, Hacc 7, 9, 11, 12, Cezâu's-Sayd 18; Müslim, Hacc 11, (1181); Ebû Dâvud, Menâsik 9, (1737); Nesâî, Hacc 20, 23, (5, 123-125).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet mîkâtlarla ilgili bilinmesi gereken yer isimlerini belirtmekten başka iki umumî prensibi açıklıyor:

a) Resûlullah tarafından belirlenen mîkâtlar, sadece ora halkı için değil, oradan geçen her bir müslüman içindir. Söz gelimi Yemen cihetine bir iş için giden Suriyeli bir müslüman hacc mevsimi içinde dönüş yapıp haccetmeyi arzu ederse *Yelemlem*'de ihrama girer. Suriyelilerin aslî mîkâtı olan *Cuhfe*'ye gitmesi gerekmez.

b) Belirlenen mîkâtların iç kısmında kalan yerlerde ikâmet eden kimseler, bulundukları yerlerde hacc ve umre ihramını giyebilirler. Harem dahilinde (Mekke'de) bulunan bir kimse (Mekke'nin yerlisi veya Mekke'de bulunan bir âfâkî), umre için ihrama girecekse Harem'in dışına çıkması gerekir. *Harem*'in Mekke'ye en yakın hududu *Ten'im*'dir. Günümüzde *Ten'im* Camiî bu maksadla en güzel şekilde tanzîm edilmiş durumdadır.

BİR SORU: İHRAMA MÎKÂT'TA GİRMEK ŞART MI?

İhram için, Hz.Peygamber'in zikrettiği bu yerlere gelmek vecîbe midir, oralara gelmeden ihrama girilemez mi?

Bunun cevabı âlimlerce farklı şekillerde verilmiştir:

a) *İmam-ı Azam* ve *İmam Şâfiî, Sevrî* (rahimehumullah) gibi birkısım ulemâya göre Mîkât'tan daha uzak yerde ihrama girmek kerâhetsiz caizdir. Çoğunlukla Şâfiîler, mîkâtta giyinmeyi sünnete uyduğu için efdal bulurlar. Daha yakın yerde

(35) **Karnu'l-Menazil:** Bazı rivâyetlerde sadece **Karn** denir. Bu rivayetteki tasrih, aynı ismi taşıyan bir başka Karn'dan tefrik içindir. Diğeri Karn-ı Seâlim'dir, yokuşun başında yer alır. **Karn-ı Menâzil** ise yokuşun aşağısında yer alır.

câiz değildir. Mîkâtı ihramsız olarak geçip, sonradan ihram giyerse bu, koyun kesmeyi gerektiren bir cinâyet olur. Ancak geri dönüp, mîkâtda ihramı giyerse ceza düşer. *İmam-ı Azam* ve *Şâfiî* hazretleri, ihram yasaklarına gücü yetecek olan kimselerin mikattan önce ihrama girmesini daha faziletli bulmuşlardır. *İbnu Mes'ud, Hz. Ali, İmrân İbnu Husayn, İbnu Abbâs, İbnu Ömer* ve *Abdullah İbnu Âmir* (radıyallahu anhüm ecmâîn) gibi Ashabtan birkısmı bu şekilde hareket etmiştir. 1168 numaralı hadîste gördüğümüz üzere, buna Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın teşvikini bile zikretmek mümkündür.

Mîkât'tan önce ihrama girmek efdal diyenler herkesin evinde ihrama girmesinin daha muvafık olduğunu, mîkât'a kadar girmemenin bir ruhsat olduğunu da söylerler.

Öyle ise, ihrama, zikredilen mîkâtların hizasında başka noktalarda da girilebilir, câizdir. (1193. hâdisde açıklanacak).

b) *İmam Mâlik, Hasan Basrî, Atâ* gibi bazıları mîkâttan evvel ihrama girmenin mekruh olduğuna hükmederler. Bunların delili Ashab'tan *Hz. Ömer, Hz.Osman* (radıyallahu anhümâ) gibi bazılarının bunu hoş karşılamamış olmasıdır. Nitekim *Hz.Ömer, İmrân İbnu Husayn*'ın *Basra*'dan ihrama girmesini, *Hz. Osman* da *Abdullah İbnu Amr*'ın *Nisabur*'dan ihrama girmesini iyi karşılamayıp ayıplamışlardır.

c) Zâhirîlerden *İbnu Hazm,* mîkât dışında ihrama girmenin haram olduğunu söyler. Ona göre, mîkâttan evvel ihrama girip mîkâtı geçen kimsenin ne haccı ne de umresi câiz değildir. Ancak, mîkâta vardığında ihramını yenilemeyi niyet etmişse o zaman bu ihramı sahîh olur.

2- İHRAMI NİÇİN, NEREDE, KİMLER GİYER?

Hanefîlere göre, ihram esas itibariyle Harem bölgesine hürmet için giyilir. Yani, sadece umre veya hacc niyetiyle değil, ticâret, ziyaret, ilim gibi bir başka maksadla Mekke'ye gitmek isteyen mü'min bu mukaddes beldeye hürmeten ihramlı olarak girmesi gerekir. Mîkâtları ihramlı geçmek vâcibtir.

Şâfiîlere göre, hacc ve umre kasdı yoksa Harem'e ve Mekke'ye ihramsız girilebilir, câizdir.

★ Mîkât sınırları ile Harem bölgesi arasında kalan -ki *Hıll* denir- yerlerde bu-

lunanlar, hacc ve umre dışında Mekke'ye girmek için ihram giymek mecburiyetinde değildirler.

★ Mîkat sınırları dışına çıkmadıkça, Harem bölgesinin dışına çıkan Mekkeliler, tekrar Mekke'ye girerken ihram giymek zorunda değildir.

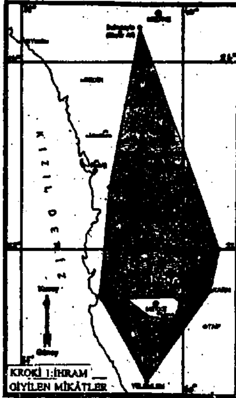
★ Doğrudan Harem bölgesi veya Mekke'ye girmek kasdı olmadan *Hıll* bölgesine girmek isteyen âfâkilerin mîkâtta ihram giymesi gerekmez. Bu şekilde Hıll dahiline ihramsız girmiş bulunan bir âfâkî, bilahare, Harem'e veya Mekke'ye girip çıkmak istese, *Hıll* bölgesinde ikâmet edenlerin hükmüne tâbî olurlar. Hacc ve umre için bulundukları yerde ihrâma girerler, ticâret, ziyaret gibi maksadlarla girecek olurlarsa ihram gerekmez. İhram olmaksızın Kâ'be'yi de tavaf edebilirler.

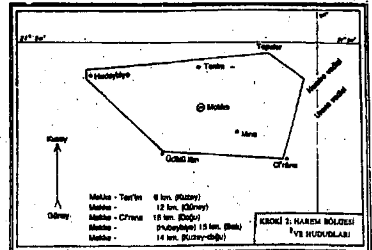
★ Hacc veya umresini tamamlayan hacı ihramdan çıktıktan sonra, Hıll bölgesi hududundan çıkmadıkça Mekke'ye girişlerinde ihram giymez. Mesela Mîkât mahalli olan Cidde'ye gidecek olsa, ihrama girmeden tekrar Mekke'ye dönebilir.

★ Hıll bölgesinin dışına çıkıldığı takdirde, ister âfâkî olsun, isterse Mekkeli olsun, tekrar girerken mîkâtta ihrama girmesi gerekir.

★ İhramlı kimsenin uyması gereken birkısım yasaklar vardır. 1193-1261 numaralar arasındaki hadîsler, ihram ve yasaklarıyla ilgilidir.

★ Harem bölgesinin sınırları *Hz.İbrahim* (aleyhisselam) tarafından çizilmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ise, bu yerleri hususî şahıslar göndererek işaretletmiştir.(36)

36) Krokiler Diyanet İşleri Başkanlığı'nca neşredilen Hacc Rehberi'nden alınmıştır.

1191 ١٠- وفى رواية: [وَمَنْ كَانَ دُونَ ذٰلِكَ فَمِنْ حَيْثُ أَنْشَأَ حَتّٰى أَهْلُ مَكَّةَ مِنْ مَكَّةَ].

10. **(1191)**- Bir rivâyette şöyle denmiştir: **"Kim (mîkatlerin) berisinde ise, (niyeti) başlattığı yerde ihram giyer, öyle ki, Mekkeliler Mekke'de (ihrama girerler).** [Buharî, Hacc 7; Ebu Dâvud, Menâsik 9,(1737).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, aslında önceki rivayetin devamı ve bir parçasıdır. فَمِنْ حَيْثُ أَنْشَأَ cümlesinin mef'ûlü takdire kalmıştır. Şârihlerin bazısı "Hacc veya umre için seferi başlattığı yer" diye takdir ettiği gibi "Hacc veya umre için niyetini başlattığı yer" olarak da takdir etmişlerdir.

Hıll bölgesine hacc ve umre kasdı olmadan giren ve dolayısıyla ihramsız olan âfâkîlerin, bilahare hacc veya umreye niyet etmeleri halinde, ihram giymek için mîkât'a dönmeden bulundukları yerde ihram giyebilme ruhsatları, hadîste gelmiş olan: فَمِنْ حَيْثُ أَنْشَأَ **"Nerede başlattı ise orada"** ibâresinden çıkarılmıştır. Başlatılan şey âfâkî için "niyet" denmesi, Hıll bölgesi sakinleri için "sefer" denmesi daha muvafık gözüküyor.

1192 ١١- وعن أبى الزبير قال: [سُئِلَ جَابِرٌ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ الْمُهَلِّ فَقَالَ: سمعتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: مُهَلُّ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مِنْ ذِى الْحُلَيْفَةِ، وَالطَّرِيقُ الآخَرُ الْجُحْفَةُ، وَمُهَلُّ أَهْلِ الْعِرَاقِ مِنْ ذَاتِ عِرْقٍ، وَمُهَلُّ أَهْلِ نَجْدٍ مِنْ قَرْنِ الْمَنَازِلِ وَمُهَلُّ أَهْلِ الْيَمَنِ مِنْ يَلَمْلَمَ]. أخرجه مسلم.

11. **(1192)**- *Ebu'z-Zübeyr* anlatıyor: *"Hz.Câbir (radıyallahu anh)'e ihrama girme yerinden sorulmuştu. Şu cevabı verdi: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu hususta şöyle söylediğini işittim:* **"Medinelilerin ihrama girme yeri Zülhuleyfe'dir. Diğer yol Cuhfe'dir. Iraklıların ihrama girme yeri Zât-ı Irk'dır. Necidlilerin ihrama girme yeri Karn'ı'l-Menâzil'dir. Yemenlilerin ihrama girme yerleri Yelemlem'dir".** [Müslim, Hacc 18, (1183).]

1193 ١٢ - وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [لَمَّا فُتِحَ هٰذَانِ الْمِصْرَانِ أَتَوْا عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ. فَقَالُوا يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ: إِنَّ رسولِ اللّه ﷺ حَدَّ لأَهْلِ نَجْدٍ قَرْناً وَهُوَ جَوْرٌ مِنْ طَرِيقِنَا، وَإِنَّا إِنْ أَرَدْنَا أَنْ نَأْتِىَ قَرْناً شَقَّ عَلَيْنَا. قَالَ: فَانْظُرُوا حَذْوَهَا مِنْ طَرِيقِكُمْ فَحَدَّلَهُمْ ذَاتَ عِرْقٍ]. أخرجه البخارى.

«اَلْمِصْرُ» المدينة، والمراد بهما: الكوفة والبصرة.

12. **(1193)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Şu iki memleket (Basra ve Kûfe) fethedildiği zaman Hz.Ömer (radıyallahu anh)'e halk gelip:*

"Ey Mü'minlerin Emiri! Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Necidliler için Karn'ı (mîkât olarak) tesbit etti. Orası bizim yolumuza sapa düşer. (Buradan) Karn'e gitmeye kalksak, bize zor olur!" dediler. Hz. Ömer (radıyallahu anh) onlara:

"Öyleyse onun kendi yolunuzdaki hizasına bakın" dedi ve onlar için Zât-ı Irk'ı tesbit etti. [Buharî, Hacc 13.]

AÇIKLAMA:

1- Hadîs metninde geçen *Mısr*, şehir demektir. Mısrân ile Kûfe ve Basra muraddır. Ancak *Kûfe* ve *Basra* şehirleri müslümanlar tarafından kurulmuş olduğu için, hadîste esas kastedilen bu iki şehrin arazisidir.

2- Hadîsin zâhirine göre *Zât-ı Irk*'ı mîkât olarak *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) şahsî re'yi ile tesbit etmiş olmalıdır. *İmam Şâfiî*'den: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Meşrık ahalisi için hiçbir mikât belirlememiştir. Halk, Zât-ı Irk dağlarını ittihaz etti"* dediği rivayet edilmiştir.

Ahmed İbnu Hanbel de bu mevzuya giren bir rivayette *İbnu Ömer*'-in: فَآثَرَ النَّاسُ ذاتَ عِرْقٍ عَلَى قَرْنٍ *"İnsanlar Zât-ı Irk'ı Karn'a tercih etti"* dediği kaydedilir.

Bir başka rivâyette *Hz.İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) *mîkâtları sayınca, bir adamın: "Irak'ın mîkâtı nerede?" diye sorduğu, İbnu Ömer'in de: "O gün Irak yoktu (yani henüz fethedilmiş değildi)" diye cevap verdiği belirtilir.*

Irak'ın mîkâtının Hz. Peygamber tarafından tesbit edilmemiş olduğunu ifade eden başka rivâyetler de var. Bunların hepsini kaydettikten sonra *İbnu Hacer:* "Bu rivayetlerin hepsi, *Zât-ı Irk* mîkâtının mansûs olmadığına (Hz. Peygamber tarafından tesbit edilmediğine) delâlet eder" der ve hemen ilâve eder: "Gazâlî ve er-Râfi'î, Şerhu'l-Müsned'de, *Nevevî,* Şerhu Müslim'de buna hükmederler. *İmam Mâlik*'in Müdevvene'sinde de böyle geldi".

Ancak *İbnu Hacer, Zat-ı Irk*'ın mîkât olmasının mansûs olduğuna hükmeden âlimleri de zikreder: "*Hanefîler, Hanbeliler ve Şâfiîlerin cumhûru,* Şerhu's-Sağir'de *Râfi'î,* Şerhu'l-Mühezzeb'de *Nevevî* bunun mansûs olduğunu söylediler". *İbnu Hacer* ayrıca Müslim'de *Hz.Câbir*'den kaydedilen bir rivayetin de bu hükmü te'yid ettiğini, ancak rivayetin merfu oluşunda şek bulunduğunu belirtir.

Hülâsa *Zat-ı Irk*'ın, Resûlullah tarafından mı, *Hz. Ömer* tarafından mı mîkât kılındığı hususundaki birbirine zıt delilleri serdettikten sonra bir tarafın rüchaniyeti hususunda tavır takınmaz. Ancak Zat-ı Irk'ın mîkât kılınışını *Hz.Ömer*'e nisbet eden rivayetin esas alınması sonunda, mîkâtı olmayan kimselerin meselesinin çözüme kavuştuğunu belirtir. Der ki:

"*Mîkât'ı olmayan kimseler hakkında hüküm şudur: Böyle birisi, kendine en yakın mîkâtın hizâsında ihrama girer. Ancak, Hz. Ömer (radıyallahu anh), Zât-ı Irk'ı mîkât kılmış olup, Sahâbelerin de bu işte ona uymuş olması ve bu hükümle amelin devam kazanmış bulunması sebebiyle ona uymak evlâ oldu ve mîkâtı olmayanlara, bu beş mîkâttan birinin hizasında ihrama girmesi gerektiği hususunda bununla istidlâl edildi. Şurası muhakkak ki bu beş mîkât Harem'i her cihetten kuşatmaktadır: Zülhuleyfe Şam tarafını, (Kuzey), Yelemlem, Yemen tarafını (güney) kuşatır. Bu ikinci, diğerinin mukabil tarafını teşkil eder. Gerçi bunlardan biri diğerine nazaran Mekke'ye daha yakındır. Karn şark cihetini kuşatır. Cuhfe ise garb cihetini kuşatır ve ötekinin mukâbilidir. Bunların uzaklıkları da farklıdır. Zât-ı Irk, Karn'ın hizasındadır. Bu durumda Küre-i arzdan hiçbir köşe bu mîkâtlardan birinin hizasının dışında kalamaz*".

Bu meselede *Kirmânî* daha net bir tavırla: "*Zât-ı Irk'ı, Hz.Ömer mîkât kıldı*" der. *Aynî* ise uzun tahlîllerle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in mîkât kıldığına hükmeder. Teferruatı gereksiz görüyoruz.

1194 ١٣– وعن عائشة رضىَ اللّه عنها قالت: [وَقَّتَ رسولُ اللّه ﷺ ذَاتَ

عِرْقٍ لأَهْلِ الْعِرَاقِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

13. **(1194)**- *Hz.Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Iraklılar için Zât-ı Irk'ı mîkât kıldı".* [Ebu Dâvud, Menâsik 9, (1739); Nesâî, Hacc 22, (5, 125).]

1195 ١٤- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [وَقَّتَ رسولُ الله ﷺ لأَهْلِ الْمَشْرِقِ الْعَقِيقَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

14. **(1195)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Meşrikliler için Akîk'i mîkât kıldı".* [Ebu Dâvud, Menâsik 9, (1740); Tirmizî, Hacc 17, (832).]

AÇIKLAMA:

Akîk ile *Zât-ı Irk* birbirine oldukça yakındır. *İbnu Hacer* bu hadisin senedde yer alan *Zeyd İbnu Ebi Ziyâd* sebebiyle zayıf olduğunu belirttikten sonra, sıhhatini kabul edecek bile olsak öbürleriyle birkaç yönden cemedilmesi mümkün der ve açıklar:

"a) Zat-ı Irk vacib olan mîkâtdır, Akîk ise müstehab olan mîkât; zira Akîk daha uzaktır.

b) Akîk birkısım Iraklıların mîkâtıdır, Medâinliler gibi. Diğeri ise Basralıların mîkâtıdır...

c) Zât-ı Irk önceleri, bugünkü Akîk'in yerinde idi, sonradan (isim) değişikliğine maruz kalarak Mekke'ye daha yakın bir duruma geldi. Bu hale göre, Zât-ı Irk ve Akîk aynı şey olmalıdır..."

Şâfi'î hazretleri Iraklıların *Akîk*'de ihrama girmelerini müstehab addetmiş, *"Zât-ı Irk*'da girecek olurlarsa bu da kâfi gelir" demiştir.

Zât-ı Irk'ın, *Hz. Ömer* tarafından mîkât kılındığı görüşünde olan *Hattâbî:* "Bu meselede halk günümüze kadar *Ömer* (radıyallahu anh)'e tâbi oldu" der.

1196 ١٥- وعن مالك: [أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ النَّبِىَّ ﷺ أهَلَّ مِنَ الْجِعِرَّانَةِ بِعُمْرَةٍ].

15. **(1196)**- *İmam Mâlik: "Bana ulaştığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ciirrâne'de umre için ihrâma girdi" demiştir".* [Muvatta, Hacc 27, (1, 331); Ebu Dâvud, Hacc 81, (1996); Tirmizî, Hacc 96, (935); Nesâî, Hacc 104, (5,199).]

AÇIKLAMA:

Muvatta'da, *belâğ* (senetsiz) ve muhtasar olarak gelen bu rivayet, başka kaynaklarda daha uzun ve senetli olarak gelmiştir.

Ci'irrâne (veya **Ci'râne**) Tâif'le Mekke arasında yer alır. Mekke'ye daha yakın bir mesafededir. *Huneyn Savaşı*'nda elde edilen ganimetin dağıtımı burada yapılmıştır. Rivayette belirtilen umre de bu ganimet dağıtımı işi bittiği zaman icra edilmiştir, yani sekizinci hicri senenin Zilkade ayında.

Tirmizî'nin rivâyeti hâdiseyi teferruatlı olarak şöyle anlatır: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ci'irrâne'den geceleyin umre yapmak üzere ayrıldı. Mekke'ye gece vakti indi. Umresini yaptı, sonra aynı gece geri döndü ve geceyi sanki Ci'irrâne'de geçirmiş gibi orada sabahladı. Ertesi gün, güneş zeval noktasını terkedince (Ci'irrâne'den ayrılıp) Batn-ı Seref yolunu tuttu. Orada (Medine'ye giden) yol kavşağına kadar geldi. Bu sebeple, umresi diğer insanlara gizli kaldı".*

Bu vak'ayı anlatan rivayetler arasında ihtilâf vardır. Bazısına göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Mekke'de sabahlamış olmalıdır. Muhaddisler umumiyetle Tirmizî'de gelen vechi sahîh kabul ederler. Parantez içerisine aldığımız ziyadeler *Ahmed İbnu Hanbel*'in Müsned'inde gelen rivayetten alınmıştır.

١٦- وعن الثقة عنده. [أنّ ابْنَ عُمَرَ أَهَلَّ بِحَجَّةٍ مِنْ إِيلِيَاءَ]. 1197

أخرجه مالك.

«إيلياء» بالمد والتخفيف: إسم بيت المقدس.

16. **(1197)**- *Yine İmam Mâlik*'in, nazarında güvenilir (sîka) bir kimseden rivâyet ettiğine göre, *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) Îliyâ'da hacc ihrâmı giymiştir". [Muvatta, Hacc 26, (1,331).]

AÇIKLAMA:

1- Buradaki sîka (güvenilir) kişi ile *Mâlik*'in, *Nâfi*'yi kastettiği tahmin edilmiştir. Önceki rivayet gibi bu da Muvatta'nın senetsiz (muallak) hadislerinden-

dir. *"Bana bâliğ oldu"* diyerek rivayet ettiği için bunlara **belâğ** (cem'i **belâgât**) dendiğini, Muvatta'yı anlatırken belirtmiş idik.

2- *İliyâ, Beytu'l-Makdis*'in adıdır. Bu hacc, *Zürkânî*'nin açıkladığı üzere, *Hakemeyn* hadisesinin cereyan ettiği senede icra edilmiştir. Meşhur iki hakem: *Ebû Musa* ve *Amr İbnu'l-As* (radıyallahu anhümâ) hazretleri, *Devmetu'l-Cendel*'den, ittifak hasıl etmeden ayrılınca, *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) *Beytu'l-Makdis*'e gider, orada ihrama girer.

Halbuki 1187, 1188, 1193 numaralı hadislerde olduğu üzere, ihram mahalleri yani mîkâtlarla ilgili rivayetleri yapan *Abdullah İbnu Ömer*'dir ve o rivayetlerde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *Kudüs*'ü mîkât olarak zikretmediğini görürüz. Bu durumu değerlendiren birkısım âlimler, *Abdullah İbnu Ömer*'in, mîkâtle ilgili nebevî açıklamalardan, belirtilen yerlerde ihramı giymenin vâcib olmadığı, sadece oraları ihramsız geçmenin yasaklandığı, binâenaleyh daha önce de ihram giyilebileceği hükmüne vardığı neticesini çıkarmışlardır. Bu vesile ile tekrar belirtelim ki, *Hz. Ömer* ve *Hz. Osman* (radıyallahu anhümâ) gibi bazı sahabilerin uzakta ihram giymeyi hoş karşılamadıklarına dair rivayetlerde dile getirilen kerahetin, bir başka sebebe dayandığı, bu sebebin de, mesafenin uzaklığı yüzünden, muhrime ihramı bozucu yasakların ârız olma endişesinin olduğu belirtilmiştir.

İbnu Abdilber, bu kerâhete bir başka sebep daha ilave eder: "Kişi nefsine, Allah'ın kolaylık ihsan ettiği şeyde zorluk yüklemektedir".

1198 ١٧– وعن عثمان رضى الله عنه. [أنَّهُ كَرِهَ أنْ يُحْرِمَ الرَّجُلُ مِنْ خُرَاسَانَ وَكِرْمَانَ] أخرجه البخارى ترجمة.

17. **(1198)**- *Hz.Osman* (radıyallahu anh)'ın: *"Bir kimsenin Horasan veya Kirmân'da ihrâma girmesini mekruh addettiği" rivâyet edilmiştir.* [Buharî, Hacc 33, (Bab başlığında, senetsiz olarak kaydedilmiştir).]

AÇIKLAMA:

Mîkâtlar dışında ihrama girmenin mekruh olduğunu söyleyen âlimlerin dayandığı rivâyetlerden biri budur. Bu rivâyeti Buharî hazretleri Sahîh'inde bâb başlığı meyanında kaydedip, senedini vermemiş ise de, *İbnu Hacer*'in belirttiği üzere, *Said*

İbnu Mansur'un Müsned'inde, *Abdurrezzak*'ın Musannaf'ında ve diğer birkısım kaynaklarda senetli olarak gelmiştir. (Hadise, 1182 numaralı hadîsin açıklama kısmında izah edilmiştir).

İKİNCİ FASIL

İHRAM VE HARAMLARI

1199 ١ - عن ابن عمر رضى اللّهُ عنهما قال: [سُئِلَ رسولُ اللّه ﷺ مَا يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ؟ قَالَ: لاَ يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ الْقِمِيصَ وَلاَ الْعِمَامَةَ وَلاَ الْبُرْنُسَ وَلاَ السَّرَاوِيلَ وَلاَ ثَوْباً مَسَّهُ وَرْسٌ وَلاَ زَعْفَرَانٌ وَلاَ الْخُفَّيْنِ إلاَّ أنْ لاَ يَجِدَ نَعْلَيْنِ فَلْيَقْطَعْهُمَا حَتَّى يَكُونَا أسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

وزاد البخارى: وَلاَ تَنْتَقِبُ الْمَرْأةُ الْمُحْرِمَةُ وَلاَ تَلْبَسُ الْقُفَّازَيْنِ.

«الْقُفَّازَ» بضم القاف وتشديد الفاء: شيء يعمل لليدين يُحْشَرُ بقطن ويكون له أزارار يزرِّربها على الساعدين من البردِ تلبسه المرأة فى يَدَيْهَا.

1. **(1199)**-*İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhis-salâtu vesselâm)' muhrimin giyeceği şeylerden sorulmuştu şu cevabı verdi:* **"Muhrim ne kamîs (gömlek), ne sarık, ne bürnus[37], ne şalvar ne de vers[38] veya zaferân bulaşmış bir giysi taşımaz. Ayağında da mest (ve benzeri ayakkabı) yoktur. Ancak nalın bulamazsa, mestlerin topuktan aşağı kısmını kesmelidir."**

Buharî'de şu ziyade var: **"İhramlı kadın yüzünü örtmez, eldiven de giymez".** [Buhârî, Hacc 21, Cezâu's-Sayd 13, 15, İlm 53, Sâlât 9; Müslim, Hacc 1, (1177); Muvatta, Hacc 8, (1, 324-328); Tirmizî, Hacc 18, (833); Ebû Dâvud, Menâsik 32, (1824, 1825, 1826); Nesâî, Hacc 28, (5,129).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet ihrâma giren kimsenin, giyeceği parçalar hakkında bilgi vermek-

---

37) Başı da örten bir parça taşıyan her çeşit giyecek. İslâm'ın bidâyetinde zâhidlerin giydiği aşağılara sarkan uzunca bir takke çeşidi (Nihâye).

38) Vers: Sarı renkli bir boya maddesidir. Koku maddeleri olup olmadığı münakaşa edilmiştir.

tedir. *İhram* kelime olarak yasaklamak mânâsına geldiği halde, ihramlının giydiği hususi "giysi"ye de ihram denilmiştir. Öyle ise *muhrim*, ihramlı, ihram giymiş bulunan kimse demektir.

2- Sadedinde olduğumuz hadis ihrama giren kimseye gömlek ve şalvar, bürnus gibi vücudun üst veya alt kısmını veya tepeden tırnağa tamamını örtmek maksadıyla hazırlanmış olan normal zamana âit giyecekleri yasaklamaktadır. Normal zamanda baş ve ayağa giyilen şeyler de yasaktır: Sarık, ayakkabı gibi... Ayağa zeminin menfi tesirlerinden koruyan, üstü açık, dikişsiz nalın ve benzeri terlikler giyilebilir. Nalın bulamayanlara, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), diğer ayakkabıların, ayağın üst tarafını örten kısımlarının kesilmesi şartıyla giyilmesine izin vermektedir.

Kadı İyaz'ın bu hadisle ilgili olarak yaptığı yorum daha vâzıhtır. Der ki: "*Müslümanlar, ihrâma giren kimsenin bu hadiste zikri geçen şeyleri giymemesi gerektiğinde icma etmişlerdir. Kamîs ve şalvarla her çeşit dikilmiş giyecekler, sarık ve bürnus ile de başı örten dikişli, dikişsiz her şey; keza mest kelimesiyle de ayağı örten giyeceklerin tamamı kastedilmiştir*".

İbnu'l-Münzir bu husustaki bir başka icmâdan bahseder: "Kadın bu sayılanların hepsini giyebilir. Giyecekle ilgili yasakların birinde erkeklerle müşterekleri vardır: Vers veya za'ferân sürülmüş giysi yasağı". Bunlar o devrin boya sürünme yani koku maddeleridir. Hadisten bunlar dışında kalan maddelerin helâl olacağı anlaşılmakta ise de, ulemâ, her çeşit koku maddesini hükümdeki müştereklik sebebiyle bunlara dahil etmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bunları zikretmekle, -ne kadar hafif bile olsa-, ihramlıya, her çeşit kokuyu yasaklamış olduğunda tam bir icma mevcuttur. Bazı âlimler daha da ileri giderek, kıyasla, za'feran kokan şeyin yenmesinin de yasak olduğuna hükmetmişse de, *Hanefîler*, yasağın giymek ve sürünmekle ilgili olduğunu, yemenin, giymek ve sürünmek sayılamıyacağını belirterek, Şâfiîlerin bu hükmünü reddetmişlerdir.

Hanefîler, yıkanıp silindiği zaman kaybolmayacak şekilde boyalı elbise ihramda giyilebilir der. Şafiî'ye göre, ıslanınca koku salan elbise ihram olamaz. Asıl olan, lekenin, yıkanınca çıkmasa bile koku salmamasıdır. Kokusuz olduğu takdirde giyilmesinde beis yoktur.

3- İhramlıya ayakkabı giymek de yasaklanmakta, nalın giymesi emredilmektedir. Ancak nalın bulamayanlara, topukları kapayacak kısımların kesilmesi şar-

tıyla ayakkabı (huffeyn) giymeye izin verilmektedir. Buharî'nin kaydettiği *İbnu Abbâs*'tan mervi bir rivayette فَإِنْ لَمْ يَجِدْ نَعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسِ الْخُفَّيْنِ **"Eğer nalın bulamazsa huffeyn (bir çift mest=ayakkabı) giysin"** denmektedir. Buna esas olan *Ahmed İbnu Hanbel*'e göre ayakkabı kesilmeden giyilebilir.

Cumhur, hadisten, nalın bulabilene, kesilmiş de olsa *huffeyn* giymenin câiz olmadığına hükmetmiştir. Ancak bazı *Şâfiîler* ile *Hanefîler* "câizdir!" demiştir. Şunu da belirtelim ki "bulamamak"tan maksad "te'minine muktedir olamamak"'dır. Bu da, ya onun mevcut olmayışından veya kişinin satınalmaya güç yetiremeyişinden hasıl olur. Satışında aldatma mevcut ise, kişiye onu satınalması gerekmez. Kezâ hibe edilecek olsa kabul etmeyebilir. İâre ise almalıdır.

Nalın bulamadığı için ayakkabı giyen kimseye, Şâfiîlere göre fidye ödemek gerekmez. *Hanefî*lere göre gerekir. Cumhur, ayakkabı giyme halinde, ayakkabıyı ayağa tutturacak kadar bir bağ haricinde kalan kısımların kesilerek, ayağın sırtı ve topukların açılmasını şart koştuğu halde, *Ahmed İbnu Hanbel* az yukarıda *İbnu Abbas*'tan kaydettiğimiz rivayete dayanarak, kesilmeden giyilmesini câiz görmüştür. "Mutlak, mukayyede hamledilir" kaidesiyle tenkit edilmişse de Hanbelîler, muhtelif yollardan cevap vermişlerdir, teferruata gerek görmüyoruz.

4- Buharî'de kaydedilen **"İhramlı kadın yüzünü örtmez, eldiven de giymez"** ibaresinden ulemâ, kadınların hacc sırasında yüzlerini örtmeyecekleri kesin hükmünü çıkarmışlardır. Yüzü örtmenin onlar için haram olduğunda ihtilâf etmezler. Ellerin örtülmesi de esas itibariyle haram olmakla birlikte bu hususta bazı ihtilâflar olmuştur. Eldiven giyme yasağı kadınlarla ilgili olarak beyan edilmiş olmakla birlikte, bunun erkeklere de şamil olduğuna hükmedilmiştir.

1200 ٢- وعنه رضى الله عنه قال: [نهى رسولُ الله ﷺ النِّسَاءَ فِى إِحْرَامِهِنَّ عَنِ الْقُفَّازَيْنِ وَالنِّقَابِ وَمَا مَسَّ الْوَرْسَ وَالزَّعْفَرَانَ مِنَ الثِّيَابِ وَلْتَلْبَسْ بَعْدَ ذٰلِكَ مَا أَحَبَّتْ مِنْ أَنْوَاعِ الثِّيَابِ مِنْ مُعَصْفَرٍ أَوْ خَزٍّ أَوْ حُلِىٍّ أَوْ سَرَاوِيلَ أَوْ قَمِيصٍ أَوْ خُفٍّ]. أخرجه أبو داود.

2. **(1200)**- Yine *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den rivâyete göre demiştir ki: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadınları ihrâma girdikleri vakit eldi-*

ven kullanmaktan, yüzlerini örtmekten ve vers ve za'ferân değmiş elbise giymekten yasakladı ve: **"Bunlardan gayrı, hoşuna giden elbise çeşitlerinden safranla boyanmış veya ipekli veya zinet veya şalvar veya kamîs veya mest giysin"** *dedi".* [Ebu Dâvud, Menâsik 32, (1827).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, ihrama giren kadınların kıyafetle ilgili üç hususa dikkat etmeleri gerektiğini, bunun dışında serbest olduklarını göstermektedir:

1- Yüzlerinin açık olması gerekmektedir.

2- Eldiven kullanmamalıdırlar.

3- Kokulu elbiselerden kaçınmalıdırlar.

Hadiste vers ve za'ferân dışındaki maddelerle boyanmış elbiselerin serbest olduğu belirtilmekte, safrânla boyananların serbest olduğu be-tahsîs zikredilmektedir. Ancak *Aliyyu'l-Kâri,* hadiste za'ferânla boyanan ile safranla boyanan arasında yapılan tefrike, Hanefî mezhebinin ihtiyat kaydı koyduğunu belirtir: "Birçok âlimler: "Bir kimse versle veya za'ferânla veya safranla boyanmış elbiseyi bir tam gün veya daha fazla sırtında taşıyacak olursa bir dem (koyun kesme) cezası çekeceğine, bir günden az bir müddet taşırsa sadaka cezası ödeyeceğine hükmetmişlerdir" der ve şu açıklamayı yapar: "Bu durumda, hadisteki ruhsatı safranla boyanmış olmakla beraber, yıkanıp kokusu giderilmiş elbiseye hamletmek gerekir, veya sarı boyalı elbisenin, (kokusuz) Ermeni toprağı ile boyanmış olanıyla tefsir edilir. *İbnu Hacer*'in "safran koku değildir" sözünü onun kokusu tekzib eder".

Aliyyu'l-Kâri, kadınların, altın vs.den mamul küpe, halhal, bilezik gibi her çeşit zinet eşyasını ihramlı iken takabileceklerini belirtir. *Bagavî*'nin Şerhu's-Sünne'de kaydettiği bir rivayete göre, *Hz.Aişe*'den ihrama giren kadınların giyecekleri şeyler hakkında sorulunca: *"İpekli, ibrişimli, boyalı giyebileceğini, zinetlerini takabileceğini"* söyler.

1201 ٣- وفى رواية عن عائشة: [أَنَّهُ ﷺ رَخَّصَ لِلنِّسَاءِ فِى الْخُفَّيْنِ].

3. (1201)- *Hz.Aişe* (radıyallahu anha)'den gelen bir rivayette: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ihramlı iken mest giymede kadınlara ruhsat tanıdı"* denmiştir. [Ebu Dâvud, Menâsik 33, (1831).]

AÇIKLAMA:

Ebu Dâvud'dan alınan bu rivayet eksik alınmış olmalı, zira aslı şöyledir:

اَنَّ عَبْدَ اللَّهَ يَصْنَعُ ذٰلِكَ يَعْنِى يَقْطَعُ اَلْخُفَّيْنِ لِلْمَرْأَةِ الْمُحْرِمَةِ. ثُمَّ حَدَّثَتْهُ صَفِيَّةُ بِنْتُ أَبِى عُبَيْدٍ اَنَّ عَائِشَةَ رَضِىَ اللَّهُ عَنْهَا حَدَّثَتْهَا : «اَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «قَدْ كَانَ رَخَّصَ لِلنِّسَاءِ فِى الْخُفَّيْنِ» فَتَرَكَ ذَلِكَ.

Bu rivayette *Abdullah İbnu Ömer*'den az yukarıda 1199 numarada kaydettiğimiz rivâyete atıf yapılarak, orada, mest giydikleri takdirde ihramlı erkeklerin mesti kesmeleriyle ilgili hükme kıyâsen ihramlı kadınların da mest giydikleri zaman mesti kesmeleri gerektiğine dair fetva verdiği belirtiliyor. Ancak bilâhare *Abdullah'a Safiyye Bintu Ebi Ubeyd, Hz.Aişe*'den işittiği şu rivâyeti haber verince *Abdullah İbnu Ömer,* bu fetvadan vazgeçiyor, *Hz.Aişe Resûlullah'ın ihramlı kadınların mest giymesine ruhsat verdiğini belirtmiştir.*

فَتَرَكَ ذَلِكَ ibaresi, *Azîmâbâdî*'nin açıkladığı üzere: ''*Bunu işittikten sonra Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ), kadınların da mestleri kesmesi gerektiğine dair fetvasını terketti'' demektir.

Yani, kadınlar ihramlı iken ayaklarını örten mest vs. giyebilirler.

İbnu'l-Münzir: ''İhramlı kadınların dikişli elbisenin her çeşidini ve her türlü mesti giyebilecekleri, başlarını, saçlarını örtebilecekleri, yabancı erkeklerin bakışından korumak için yüzlerine hafif bir örtü sallandırabilecekleri hususunda icma edilmiştir'' der.

1202 ٤– وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [قَال رسولُ اللّه ﷺ: مَنْ لَمْ يَجِدْ إِزَاراً فَلْيَلْبَسْ سَرَاوِيلَ، وَمَنْ لَمْ يَجِدَ نَعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسْ خُفَّيْنِ]. أخرجه الخمسة.

4. **(1202)**- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) hazretleri anlatıyor: ''*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hazretleri buyurdular ki:* **''Kim izâr bulamazsa şalvar giysin, kim de nalın bulamazsa mest giysin''.** [Buharî, Libâs 14, 37, Hacc 132, Cezâu's-Sayd 15, 16; Müslim, Hacc 4, (1178); Tirmizî, Hacc 19, (834); Ebu Dâvud, Hacc 32, (1829); Nesâî, Hacc 32, (5,132).]

AÇIKLAMA:

İzar, belden aşağıyı örtmek için bağlanan giysinin adıdır. İhramlının normal

olarak bunu giymesi gerekir. Bunun temiz ve beyaz renkli olması efdaldir. Hadis, izar bulunmadığı takdirde şalvarın giyilebileceğini belirtmektedir. Ancak âlimler, daha önce de açıklandığı üzere bazı farklı hükümlere gider:

1- *Ahmed İbnu Hanbel*, hadisin zâhiriyle hükmetmiş, nalın ve izar bulamayanın mest ve şalvar giyebileceğini söylemiştir.

2- Cumhur mestin üst kısmının kesilmesi, şalvarın yırtılması şartını koşmuştur. Bunları özürsüz giyene fidye gerekir.

3- *Şâfiîler* ve ekseriyet nezdinde esahh olan şalvarı yırtmadan giymektir.

4- *İmam Muhammed*, şalvarın yırtılmasını şart koşar.

5- *İmam-ı Azam* ve *İmam Mâlik* mutlak şekilde şalvara fetva vermez.

Şârihler, *İmam Mâlik*'e, sadedinde olduğumuz *İbnu Abbâs* hadîsinin ulaşmadığına hükmederler.

6- *Hanefîler*'den *Râzi*: "Giyebilir, ancak fidye gerekir" der. Nitekim, Hanefîler mest hakkında da böyle söylemişlerdir.

1203 ٥- وعن نافع. [أَنَّهُ سَمِعَ أَسْلَمَ مَوْلَى عُمَرَ يَقُولُ: لِابنِ عُمَرَ رَأَى عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَلَى طَلْحَةَ ثَوْباً مَصْبُوغاً وَهُوَ مُحْرِمٌ. فَقَالَ مَا هٰذَا إِنَّمَا هُوَ مَغْرَةٌ أَوْ مَدَرٌ فَقَالَ: إِنَّكُمْ أَيُّهَا الرَّهْطُ أَئِمَّةٌ يَقْتَدِى بِكُم النَّاسُ. فَلَوْ أَنَّ رَجُلاً جَاهِلاً رَأَى هٰذَا لَقَالَ إِنَّ طَلْحَةَ بْنَ عُبَيْدِ اللّٰهِ كَانَ يَلْبَسُ الثِّيَابَ الْمُصَبَّغَةَ فِي الإِحْرَامِ، فَلاَ تَلْبَسُوا أَيُّهَا الرَّهْطُ مِنْ هٰذِهِ الثِّيَابِ].

5. **(1203)**- *Nâfi*'nin anlattığına göre, *Eslem Mevlâ Ömer*'in, *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'e şöyle söylediğini işitmiştir: "*Ömer (radıyallahu anh), Hz.Talha (radıyallahu anh)'nın üzerinde, ihramlı iken boyalı bir giysi görmüştü.*

"*(Ey Talha) bu boyalı giysi de ne?" diye sordu. (Talha cevaben):*

"*Ey mü'minlerin emiri, bu kızıl toprakla boyanmıştır!" dedi. Ömer (radıyallahu anh):*

"*Ey azizler, sizler halkın imamlarısınız, halk sizlere uymaktadır. Eğer câhil biri bu elbiseyi görse: "Talha İbnu Ubeydillah, ihramda boyalı elbise giymiş"*

diyecek. Ey azizler, bu boyalı elbiselerden hiçbirini giymeyin!" [Muvatta, Hacc 10, (1, 326).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîsin yukardaki metninde, Muvatta'daki metnine nazaran birkaç kelimelik eksiklik var. Tercümede eksik kelimeleri parantez içerisinde gösterdik.

2- *Hz.Ömer, Talha* (radıyallahu anh)'nın üzerinde açıkça yasaklanmış olan za'ferân ve vers dışında bir başka boya ile boyanmış bir elbise gördüğü için "Bu nedir?" diye sormuştur. Tabiî ki bu soruş, *Hz.Ömer*'in memnuniyetsizliğinden ileri gelmektedir. Zira O (radıyallahu anh), büyüklere uyan câhil halkın, bu renkliyi za'ferân veya vers ile boyanmış zannederek, hatâen bunlarla boyanmış giysileri ihram olarak giymede beis görmeyebilir diye kaygılanmıştır.

3- *Talha İbnu Ubeydillah* (radıyallahu anh) için *Hz. Ömer: "Sizler imamsınız"* diye hitab etmiştir. Çünkü *Talha* (radıyallahu anh), Ashab'ın büyüklerindendi. Şöyle ki: O, ilk sekiz müslümandan biridir ve Hz.Ebu Bekr vasıtasıyla müslüman olmuştur. *Aşere-i Mübeşşere*'dendir. *Hz.Ömer*'in tesbit ettiği altılı şûrâda üye idi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Suriye taraflarına "casus"luk vazîfesiyle gönderdiği için Bedr'e katılamamıştır, ancak *Bedir* ganimetinden pay ayrılmış, "Bedir'e katılma sevabı"na iştirak ettiği müjdelenmiştir. Uhud ve diğer gazvelere katılmış, *Bey'atu'r-Rıdvan'da hazır bulunmuştur. Uhud Savaşı*'nda çok kritik anlar geçirmiş, Resûlullah'a kendini siper etmiş, elleriyle oklara karşı koymuş, elinden, başından yaralar almış, Resûlullah'ı sırtlayarak kayanın üstüne, kuytuya çıkarmıştır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) O'nu Uhud'da *Talhatu'l-Hayr, Usre* gününde *Talhatu'l-Feyyâz, Huneyn gününde de, Talhatu'l-Cûd* diye tesmiye etmiş, iltifatta bulunmuştur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın **"Talha ve Zübeyr, cennette benim iki komşum olacaklar!"** sözü de meşhurdur.

Resûlullah onun şehid olarak öleceğini de ihbâren şöyle buyurmuştur: **"İki ayağı üzerinde yürüyen bir şehid görmek isteyen, Talha'ya baksın!"** Gerçekten *Talha (radıyallahu anh), Cemel Vak'ası*'nda, *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'nin yanında savaşırken *Mervan İbnu'l-Hakem*'in attığı bir okla şehid düşmüştü.

Rivayete göre, bir kimse üç gün üst üste *Talha İbnu Ubeydillah* (radıyallahu anh)'ı rüyasında görür. Her defasında: "Kabrimin yerini değiştirin, sudan rahatsız oluyorum!" der. Üçüncü defa aynı şeyi görünce adam, *İbnu Abbas* (radıyal-

lahu anh)'a gelerek rüyasını anlatır. Baktıkları zaman, yere gelen tarafın su sızıntısından yeşerdiğini görürler. Yeri değiştirlir.

1204 ٦- وعن عروة قال: [كَانَتْ أَسْمَاءُ بِنْتُ أَبِي بَكْرٍ تلبس الْمُعَصْفَرَاتِ
وَهِيَ مُحْرِمَةٌ لَيْسَ فِيهَا زَعْفَرَانٌ]. أخرجه مالك.

6. **(1204)**- *Urve* anlatıyor: *"Esma Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ), ihramlı olduğu halde, sarı renkli giysiler giyerdi. Ancak bunlarda zâ'ferân olmazdı"*. [Muvatta, Hacc 11, (1, 326).]

AÇIKLAMA:

Bu boyanın su değince dağılacak, ıslanınca silinecek şekilde olmaması gerektiği şârihlerce belirtilir. Su ile dağılan boya, tîb'i yani koku maddesini andıracağı için hem erkek ve hem de kadınlar hakkında tecviz edilmemiştir. Esmâ (radıyallahu anh)'nın elbiselerinde zâ'ferân yoktu denmesi, sürünme maddesinin bulunmadığını tasrîh eder.

1205 ٧- وعن يَعْلَى بن أُمَيَّةَ رضى الله عنه . [أَنَّ رَجُلاً أَتَى النَّبِيَّ ﷺ
وَهُوَ بِالْجِعِرَّانَةِ قَدْ أَهَلَّ بِعُمْرَةٍ وَهُوَ مُصَفِّرٌ لِحْيَتَهُ وَرَأْسَهُ وَعَلَيْهِ جُبَّةٌ. فَقَالَ:
يَارَسُولَ اللّهِ أَحْرَمْتُ بِعُمْرَةٍ وَأَنَا كَمَا تَرَى. فَقَالَ انْزِعْ عَنْكَ الْجُبَّةَ وَاغْسِلْ عَنْكَ
الصُّفْرَةَ]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

وزاد أبو داود: وَاصْنَعْ فِي عُمْرَتِكَ مَا صَنَعْتَ فِي حَجَّتِكَ.

7. **(1205)**- *Ya'lâ İbnu Ümeyye* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ci'irrâne'de iken, umre için ihrama girmiş bir adam geldi. Adamın sakal ve saçları sarıya boyanmış, sırtında da za'ferân lekeleri bulunan bir cübbe vardı.*

"Ey Allah'ın Resûlü dedi, şu gördüğün vaziyette, umre için ihrâma girdim!"

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Şu cübbeyi çıkar, sarı boyayı da yıka!" *diye emretti.*" [Buharî, Umre 10, Cezâu's-Sayd 16, 17, Megâzî 56, Fedâilu'l-Kur'ân 2; Müslim, Hacc 6, (1180); Muvatta, Hacc 18, (1, 328-329); Tirmizî, Hacc 20, (835, 836);Ebu Dâvud, Menâsik 31, (1819-1822); Nesâî, Hacc 43, (5, 142-143).]

Bu metin, Sahiheyn'deki metindir. Ebu Dâvud'un rivayetinde şu ziyade mevcuttur: **"Umre'de iken, hacc'da yaptığını yap".**

AÇIKLAMA:

Hadîsin muhtelif vecihleri var. Bazı vecihlerinde burada yer almayan ve başka mevzuları ilgilendiren teferruat var. Nesâî'nin bir rivayetindeki ziyadede bu zat Resûlullah'a:

"Ben umre için ihrama girdim, ne yapayım?" diye sorar, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Sen haccederken ne yapardın?" *der. Adam:*

"Ben şu (tîb)dan kaçınır ve yıkardım" deyince, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Hacc'da ne yapıyorsan umrede de onu yap!" *diye emreder.*

Müslim'in bir rivâyetinde, Resûlullah: **"Şu cübbeyi çıkar, üzerindeki za'ferânı yıka!"** der. Sahiheyn'in bir ziyadesinde bu emrin üç kere tekrarı mevzubahistir.

Kadı Iyaz der ki: "Bu tekrarın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan olması muhtemeldir, bu durumda yıkamayı tekrar etmede hadis nassdır. Bunun sahâbi sözü olması, Resûlullah'ın **"yıka!"** emrini, iyi anlaşılmak için âdeti üzere yaptığı gibi, ard arda üç kere tekrar etmiş olması da muhtemeldir".

Bu rivayet gösteriyor ki, haccla ilgili bir kısım menâsik cahiliye devrinde de bilinmekte idi. İslâm onların hepsini ilga etmiş değildir.

٨- وعن ابن عمر رضى الله عنهما. [أنَّهُ كَانَ يَكْرَهُ لُبْسَ الْمِنْطَقَةِ لِلْمُحْرِمِ]. 1206

8. **(1206)-** *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in: "*İhramlının mıntaka takmasını mekruh addettiği*" rivayet edilmiştir." [Muvatta, Hacc 12, (1, 326).]

AÇIKLAMA:

1- **Mıntaka;** bele, elbisenin üzerine bağlanan şeydir, yerine göre kuşak veya kemer diyebiliriz.

2- Yukarıdaki rivayet *İbnu Ömer*'in bunu mekruh addettiğini ifade eder. Ancak, *Zürkânî, İbnu Ömer*'den bunun cevazıyla ilgili rivayetin de geldiğini, dolayısıyla, sonradan bu görüşünden rücû etmiş olabileceğini belirtir.

1207 ٩- وعن القاسم بن محمد قال: [أَخْبَرَنِى الْفَرَافِصَةُ بْنُ عُمَيْرٍ الحَنَفِىُّ أَنَّهُ رَأى عُثْمَانَ رضىَ اللّه عَنْهُ يُغَطِّى وَجْهَهُ وَهُوَ مُحْرِمٌ].

9. **(1207)**- *Kasım İbnu Muhammed* anlatıyor: "*Bana, el-Ferâfisa İbnu Umayr el-Hanefî haber verdi ki, O, Hz. Osman (radıyallahu anh)'ı, ihramlı iken yüzünü örter görmüş*". [Muvatta, Hacc 13, (1,327).]

AÇIKLAMA:

Hadîs Muvatta'da muhtelif vecihten kaydedilmiştir. Bazı vecihlerinde, *Hz. Osman'ın, Medine*'ye üç merhale uzaklıktaki *Arc* karyesinde yüzünü, erguvan bir kadife parçasıyla örttüğü tasrîh edilir.

Yüzün bu şekilde örtülebileceğinin câiz olduğu görüşünde başka sahabeler de vardı: *İbnu Abbâs, İbnu Avf, İbnu'z-Zübeyr, Zeyd İbnu Sâ'bit, Saîd, Câbir* gibi (radıyallahu anhüm ecmâin)... *Şâfiî* de buna hükmetmiştir.

Ancak, *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) bunun haram olduğuna hükmeder. *Mâlik, Ebu Hanîfe, Muhammed İbnu'l-Hasan* da aynı kanaati beyan ederler. Bunlar yüzü örtene fidye gerekir derler. Sâdece elle örtmede bir beis görmezler.

Şu hususu bir kere daha belirtelim. Başı örtmekle yüzü örtmek aynı şey değildir. İhramlı iken başı örtmenin erkekler için haram olduğu hususunda ulemâ icma eder.

1208 ١٠- وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عُمَرَ رضىَ اللّه عَنْهُمَا يَقُولُ: مَا فَوْقَ الذَّقَنِ مِنَ الرَّأسِ فَلاَ يُخَمِّرُهُ الْمُحْرِمُ]. أخرجه هذه الأحاديث الثلاثة مالك.

10. **(1208)**- *Nafi'* anlatıyor: "*İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Başın çeneden yukarısını ihramlı kimse örtemez*". [Muvatta, Hacc 13, (1.327).]

1209 ١١- وعن عائشة رضى الله عنها قالت [كَانَ الرُّكْبَانُ يَمُرُّونَ بِنَا وَنَحْنُ مَعَ رسولِ الله ﷺ مُحْرِمَاتٌ فَإِذَا حَاذَوْا بِنَا سَدَلَتْ إِحْدَانَا جِلْبَابَهَا مِنْ رَأْسِهَا عَلَى وَجْهِهَا فَإِذَا جَاوَزُونَا كَشَفْنَاهُ]. أخرجه أبو داود.

11. **(1209)**- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Biz (kadınlar) ihramlı olarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraber iken, binekliler bize uğrardı. Onlar tam hizamıza gelince, herbirimiz cilbabını başından yüzünün üzerine sarkıtıverirdi. Bizi geçtiler mi tekrar kaldırırdık".* [Ebu Dâvud Menâsik 34, (1833).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyette, *Hz. Aişe,* ihramlı iken kadınların yüzlerinin açık olduğunu, yabancı erkeklerle karşılaştıkları zaman, onların bakışlarından kendilerini korumak için örtülerini baştan aşağı yüzlerinin üzerine sarkıttıklarını belirtmektedir. Şârihler bu sarkıtmada, örtünün yüze değmeyecek şekilde yapılmış olması gerektiğine dikkat çekerler ve "yüz derisine değmiyecek şekilde..." diye kayıt koyarlar. Aksi takdirde, 1199 numaralı rivayette kaydettiğimiz وَلاَ تَنْتَقِبُ الْمَرْأَةُ الْمُحْرِمَةُ **"İhramlı kadın yüzünü örtmesin"** emrine muhalif düşer- der."

Şevkâni, Neylü'l-Evtâr'da şunu kaydeder: "Bu hadîsle şu husus istidlâl edildi: "Kadın, erkeklerin yanından geçmesi anında ihtiyaç duyduğu takdirde, başın üstünden bir giysiyi yüzüne sarkıtması câizdir. Zira kadın, yüzünü örtmeye muhtaç olması haysiyetiyle örtü ona, avret gibi mutlak şekilde haram olamaz. Ancak örtü derisine değmeyecek şekilde yüzünden mesâfeli olmalıdır. *Şâfiîler* ve başkaları da böyle hükmetmiştir. Ancak, hadîsin zahiri bu hükme muhalefet eder. Çünkü yüzüne örtü sarkıtan, derisine değmeyi önleyemez. Sarkıtılan örtünün mesafeli olması şart olsaydı, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu belirtirdi".

1210 ١٢- وعن فاطمة بنت المنذر قال: [كُنَّا نُخَمِّرُ وُجُوهَنَا وَنَحْنُ مُحْرِمَاتٌ مَعَ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِى بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا]. أخرجه مالك.

12. **(1210)**- *Fâtıma Bintu'l-Münzir* anlatıyor: *"Biz, birkısım kadınlar, ihramlı iken, yanımızda Esmâ Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ) olduğu halde, yüz-*

lerimizi sıkıca örtüyorduk''[39] [Muvatta, Hacc 16, (1,328).]

AÇIKLAMA:

Sahâbî olan *Esma, Hz.Ebu Bekr*'in kızıdır. Ayrıca *Fatıma*'nın ve kocasının da büyükannesidir. Bir başka rivayette, *Fatıma* ilave eder: ''*...Esmâ, yüzümüzü sıkıca örtmemize müdâhale etmezdi*''. *Zürkânî* müdahale etmeyişini: ''Çünkü başkasının gözüne karşı, kadının kendisini örtmesi câizdir'' diye izah eder ve ilâve eder: ''Sâdece câiz değil, bilakis vâcibdir de, yeterki fitne olacağını bilsin veya zannı hasıl olsun veya erkek, kendisine lezzet kasdıyla bakmış bulunsun''.

İbnu'l-Münzir, bu hadîsi açıklama sadedinde ''Kadının her çeşit dikişli giysileri ve mesti giyebileceği, yüzü hâriç başını ve saçlarını örtebileceği, yüzünü erkeklerin nazarından koruyacak bir örtüyü hafifçe başından sarkıtabileceği fakat sıkıca saramayacağı hususlarında ulemâ -şu kaydettiğimiz *Fatıma Bintu'l-Münzir* rivayeti hariç- icma etmiştir'' der ve ilâve eder: ''*Fatıma Bintu'l-Münzir*'in rivayetinde zikredilen **sıkıca örtme** (tahmîr) tâbiri ile, **sarkıtma suretiyle örtme** (sedl) kasdedilmiş olması muhtemeldir. Nitekim *Hz. Aişe* de, kadınların yabancı erkeklere karşı örtündüğünü belirtir, ancak **''sıkıca örtünme'' (tahmîr)** tabiriyle değil, **örtünme** (sedl) tabiriyle ifade eder: ''Biz (kadınlar) ihramlı olarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraber iken, binekliler bize uğrardı. Onlar tam hizamıza gelince, herbirimiz cilbâbını (örtüsünü) başından yüzünün üzerine sarkıtıverirdi. Bizi geçtiler mi tekrar kaldırırdık''.

Yeri gelmişken hemen belirtelim ki, *İmam-ı Azam* hazretleri, bu çeşit tearuz durumlarında, hadîsler arasında sıhhat yönüyle tercihe müessir zâhir bir sebep yoksa, râvileri fakîh olan hadîsi tercih eder[40]. *Hz.Aişe*(radıyallahu anhâ)'nin kullandığı tâbirlerin fıkhî inceliklerini en iyi bilen büyük fakîhlerden biri olduğu nazar-ı dikkate alınacak olursa, *İbnu'l-Münzir*'in pek isâbetli bir yorum yapmış olduğu anlaşılır.

1211 ١٣ - وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [طَيَّبْتُ رسول الله ﷺ
بِيَدَىَّ هَاتَيْنِ حِينَ أَحْرَمَ، وَلِحِلِّهِ حِينَ أَحَلَّ قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ بِطِيبٍ

(39) Hadiste geçen **tahmîr'i**, örtme ile ilgili nüans diyebileceğimiz farklılıkları ifâde edebilmek için ''Sıkıca örtmek'' diye tercüme ediyoruz.

(40) Bu hususun anlaşılması için bak: 1, 489, 4.madde ve s.502'de 3. madde ve devamı.

فِيهِ مِسْكٌ]. أخرجه الستة.

وفى رواية: بِذَرِيرَةٍ فِى حَجَّةِ الْوَدَاعِ.

وفى أخرى: قَبْلَ أنْ يُحْرِمَ ثُمَّ يُحْرِمُ.

وفى أخرى: بِأَطْيَبِ مَا أَجِدُ حَتّى أَجِدَ وَبِيصَ الطِّيبِ فِى رَأْسِهِ وَلِحْيَتِهِ.

وفى أخرى: كَأَنِّى أَنْظُرُ إِلى وَبِيصِ الطِّيبِ فِى مَفَارِقِ رسولِ الله ﷺ وَهُوَ مُحْرِمٌ

زاد فى رواية كانَ ابنُ عُمَرَ يَدَّهِنُ بِالزَّيْتِ فَذَكَرْتُهُ لإِبْرَاهِيمَ. فَقَالَ: مَا تَصْنَعُ بِقَوْلِهِ حَدثنى الأَسْوَدُ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَأَنِّى أَنْظُرُ إِلى وَبِيصِ الطِّيبِ – الحديث.

زاد فى رواية: وَذٰلِكَ طِيبُ إِحْرَامِهِ.

13. **(1211)**- *Hz.Aişe* **(radıyallahu anhâ) anlatıyor:** *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, ihrama gir(ece)ği zaman (ihramı için), keza ihramdan çıktığı zaman da Kâ'be'yi tavaftan önce hıll'i için, içinde misk bulunan sürünme maddesini şu iki elimle sürdüm".* [Buharî, Hacc 18, 143, Libâs 73, 89, 91; Müslim, Hacc 31, 33, (1189); Muvatta, Hacc 17, (1,328); Tirmizî, Hacc 77, (917); Ebu Dâvud, Menâsik 11, (1745, 1746); Nesâî, Hacc, 41, (5, 136-141).]

Bir rivayette şu ibare de var: *"...Veda haccında zerîre denilen koku ile..."*[41].

Bir başka rivayette: *"...ihrama girmezden önce, sonra ihrama girerdi".*

Bir diğer rivayette: *"...bulabildiğim kokunun en iyisi ile başında ve sakalında koku maddesinin parıltısını görünceye kadar (sürerdim)".*

Bir diğer rivayette: *"...Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ihramlı iken (sürülen) koku maddesinin saç ayırımlarındaki parlaklığına (şu anda) bakıyor gibiyim".*

41) Zerire: Muhtelif kokuların karışımıyla elde edilen bir tîb çeşidi.

Bir rivayette şu ziyade var: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) zeytinyağıyla yağlanırdı. Bunu İbrahim (Nehâî)'ye zikretmiştim, bana: "Pekâlâ, şu rivayeti ne yapacaksın: "Esved, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den onun şöyle söylediğini rivayet etti: "...(Sürülen koku maddesinin saç ayırımlarındaki parlaklığına bakıyor gibiyim".*

Bir rivayette de şu ziyade var: *"...Bu, ihram(a girmezden önce süründüğü) koku idi".*

AÇIKLAMA:

1- Daha önce kaydedilen hadîslerin bir kısmında geçtiği üzere, ihramlı bir kimse, ihramdan çıkıncaya kadar koku sürünemez. Kokulu sabun dahi kullanamaz.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, ihrama girmezden önce, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bedenine, bahusus saç ve sakalına koku maddesi sürüldüğünü belirtiyor. Hadîsin râvisi olan *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) *tîb* denilen kokulu sürünme maddesini Resûlullah'a kendi elleriyle sürdüğünü belirtiyor. Hadisin bir vechinde, bu tîb'ı, bulabildiği en güzel, en iyi maddeden seçtiğini belirtirken, sadedinde olduğumuz vechinde bunun *misk* olduğunu belirtiyor. Misk, bir nevi keçinin göbeğinden elde edilen, en güzel, en pahalı koku çeşididir.

3- Rivâyet, şu hususu da belirtmektedir: Hz. Aişe hacc sırasında, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ihramdan çıkar çıkmaz, yâni, şeytan taşlamaları bitip, kurban kesilince, daha tavafa gidilmezden önce koku sürmüştür.

Şu halde bu rivayet koku yasağının ne zaman başlayıp ne zaman bittiğini açık şekilde belirtmektedir: Bu yasak, hacc veya umre müddetiyle ilgili bir yasak değil, hacc ve umrenin *ihram nüsük*'ü ile alâkalı bir yasaktır: Koku sürünmek, niyet edip ihramı giyme anından, saçların kesilip ihramdan çıkma anına kadar devam eder.

4- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in, zeytinyağı sürmüş olmasıyla ilgili ziyadeye gelince; bu ziyade Buhârî'nin 18.babında geçer. Burada *İbnu Ömer*'in ihram giyeceği sırada tîb değil, zeytinyağı sürdüğü ifade edilmektedir. Şârihlerin belirttiği üzere, ihrama girmezden önce koku sürünme meselesinde *Hz. Aişe* ile, *İbnu Ömer* (radıyallahu anhüm ecmaîn) arasında ihtilâf mevcuttur. Sadedinde olduğumuz hadîste *Hz.Aişe* (radıyallahu anhâ), kesin bir dille Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ihrama girmezden önce bedenine koku sürdüğünü,

saçını, sakalını koku maddesi ile ovduğunu ifade ediyor. Hatta bu hususu çok iyi hatırladığını, bu meselede zerre kadar şüphesi olmadığını ifade için: *"Sürdüğüm koku maddesinin Resûlullah'ın saç ayırımlarında hasıl ettiği parlaklığa (şu anda) bakıyor gibiyim"* der. *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) ise, ihram öncesi sürülen kokunun ihramdan sonra devam etmemesi gereğine inanmaktadır. Yani, ihram giymeye yakın, kokulu madde sürülmemelidir. *İbnu Ömer* de bu konuda kesin kanaat sahibidir. Öyle ki: *"Koku sürünmektense katrana bulanmayı tercih ederim"* bile demiştir. *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in bu meselede babası Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)'e uyduğu, babasının, ihramlı üzerinde, önceden intikal eden koku bulunmaması inancında olduğu belirtilir. Tirmizî'nin bir rivayetinde (Hacc 114, (962) *İbnu Ömer,* Hz. Peygamber'in ihramlı iken, tîbsiz olduğunu, zeytinyağı süründüğünü rivayet eder. Şu halde *İbnu Ömer,* ihramlı iken zeytinyağını hoş kokusu olmadığı ve bir de Resûlullah'ın süründüğünü bildiği için sürmüştür. Müteakip hadis de konuya açıklık getirecektir.

1212 ١٤- وفى أخرى. [سُئِلَ ابنُ عُمرَ عَنِ الرَّجُل يَتَطَيَّبُ ثُمَّ يُصْبِحُ مُحْرِماً؟ فَقَالَ: مَا أُحِبُّ أَنْ أُصْبِحَ مُحْرِماً أَنْضَخُ طِيباً لأَنْ أَطَّلِى بِقَطِرَانٍ أَحَبُّ إلَىَّ مِنْ أَنْ أَفْعَلَ ذٰلِكَ. فَأُخْبِرَتْ عَائِشَةُ رضىَ اللّهُ عَنْهَا بِقَوْلِ ابْنُ عُمَرَ. فَقَالَتْ: أَنَا طَيَّبْتُ رسولَ اللّه ﷺ عِنْدَ إِحْرَامِهِ، ثُمَّ طَافَ فِى نِسَائِهِ، ثُمَّ أَصْبَحَ مُحْرِماً يَنْضَخُ طِيباً]. هذه ألفاظ الشيخين.

14. **(1212)**- *Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Önce koku sürünüp sonra ihrama giren kimse hakkında soruldu. Şu cevabı verdi: "Ben (tîb sürünerek) ihrama girip koku neşretmeyi sevmem. Katrana bulanmam bunu yapmaktan daha iyidir. Hz.Aişe* (radıyallahu anhâ)'ye, İbnu Ömer'in, bu sözü haber verilince: "Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ihrama (gireceği) sırada tîb sürdüm. Bu halde hanımlarına uğradı. Sonra da ihrama girdi, koku neşrediyordu" dedi. [Buharî, Gusl 14; Müslim, Hacc 47, (1192); Nesâî, Hacc 42, (5,139), Gusl 13, (1,203).]

AÇIKLAMA:

Bir önceki hadîsin açıklama kısmında belirttiğimiz üzere, ihrama girecek kimsenin, ihramdan önce kokulanması ve dolayısıyla ihramlının koku neşretmesi hu-

susunda, *Hz. Aişe* ile, *Hz.İbnu Ömer* (radıyallahu anhüm ecmaîn) arasında ihtilâf mevcuttur ve her ikisi de birbirlerinin düşüncelerini bilmektedirler. Yukarıda, *İbnu Ömer*'in görüşü *Hz.Aişe*'ye haber verilince, onun görüşünde ısrar ettiğini gördük. *Saîd İbnu Mansûr*'un, İbnu Ömer'in oğlu Abdullah'tan kaydettiği bir rivayet, *Hz.Aişe*'nin görüşünü işiten *İbnu Ömer*'in sükût ettiğini, kendi görüşünde ısrar etmediğini ifade eder. *Sâlim İbnu Abdillah, İbnu Ömer*'in de bu meselede *Hz.Aişe*'nin hadîsine dayanarak babasına ve dedesine muhâlefet ettiği belirtilir.

Cumhûr da, bunu esas alıp, ihramdan önce kokulanmayı müstehab addetmiştir. Hanefî mezhebi de bu görüştedir.

Mâlikîler, İbnu Ömer'in görüşünü esas alır ve *Hz.Aişe*'nin hadîsini şöyle te'vil ederler: "Rivayette koku süründükten sonra Hz. Peygamber'in kadınlarına uğradığı, sonra ihrama girdiği belirtilir. Bu uğramadan kasıt cimâ'dır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zevcelerinden herbirine uğradıkça her seferinde yıkanmak âdeti idi. Böylece, süründüğü tîb yıkanmış olmaktadır ki kokudan eser kalmaz". Keza "Saç ayırımında görülen tîbin parlaklığı, ondan bâki kalan renktir, yıkanınca kokusu gitmiştir, kokusu olmayan tîb lekesidir" şeklinde te'vil edilmiştir.

Ulemâ bu konuda lehte, aleyhte deliller getirir, izahlar, te'viller yapar. Teferruata girmeyeceğiz. Ancak bu vesile ile hadîste gözüken bir kaç noktaya dikkat çekeceğiz:

★ Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevceleri, Resûlullah'ın hizmetine koşmuşlardır. Burada koku sürme hizmeti gözükmektedir.

★ Münâsebet-i cinsiyede kadın ve erkeğin güzel koku sürünmesi müstehabdır.

★ Ashabın büyükleri bile, Resûlullah'ın bazı sünnetini, zevceleri kadar iyi bilememekte ve bu sebeple aralarında ihtilâf çıkmaktadır.

★ Ulemâ, çoğunluk itibariyle, zevcelerinin daha iyi bilme durumunda olduğu hususlarda -ihtilâf vâki olursa- zevcelerinin rivâyetini tercih etmiştir, bu meselede olduğu gibi.

1213 ١٥– وفى أخرى للنسائِى: [كَانَ رسولُ اللّه ﷺ إِذَا أَرَادَ أَنْ يُحْرِمَ
أَدَّهَنَ بِأَطْيَبِ دُهْنٍ يَجِدُ حَتَّى أَرَى وَبِيصَهُ فِى رَأْسِهِ وَلِحْيَتِهِ].

15. **(1213)**- *Nesâî*'nin kaydettiği bir diğer rivayette şöyle denir: ''***Resûlullah** (aleyhissalâtu vesselâm), **ihrama girmeyi arzu ettiği zaman bulabildiği en güzel yağla yağlanırdı. Öyle ki, yağın parlaklığını başında ve sakalında görürdüm***''. (Râvi Hz.Aişe'dir). [Nesâî, Hacc 42, (5,139-140).]

١٦- وله فى أخرى قالت: [طَيَّبْتُهُ لِحَرَمِهِ حِينَ أَحْرَمَ وَلِحِلِّهِ بَعْدَ مَا 1214
رَمَى الْعَقَبَةَ قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ].

16. **(1214)**- Yine *Nesâî*'nin bir başka rivayetinde, ***Hz.Aişe*** (radıyallahu anhâ) şöyle buyurmuştur: ''***Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ihrama gireceği zaman ihramı için, şeytan taşlamasını yaptıktan sonra ve Beytullah'a yapacağı tavaf(-ı ziyâret)ten önce ihramdan çıkınca da hıll'i (ihramsız hâli) için tîbini sürdüm.***'' [Nesâî, Hacc 41, (5, 137).]

AÇIKLAMA:1218 numaralı hadiste yapılmıştır.

١٧- وفى أخرى: [طِيباً لاَ يُشْبِهُ طِيبَكُمْ هٰذَا] - يعنى طيباً ليس له بقاء. 1215
«الذَّرِيرَةُ» ضَرْبٌ من الطيب مجموع من أخْلاط. «وَالْوَبِيصُ» الْبَصِيصُ وَالْبَرِيقُ.
وَيَنْضَخُ» بالخاء المعجمة: يفوح.

17. **(1215)**- Bir diğer rivayette şöyle denir: ''***Resûlullah'ın) tîb'i (sürdüğü koku) sizin şu tîbinize benzemez***''. ***Yani*** ''***(sizin kullandığınız tîb), uzun müddet koku neşretmeye devam etmez***'' **demektir**''. [Nesâî, Hacc 41, (5,137).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet de *Hz. Aişe*'ye aittir. Bütünü içinde şöyledir: ''***Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ihramsız iken de, ihrama gireceği zaman da tîbini sürdüm. Sizin şu tîbiniz onun tîbine benzemez***''. *Hz. Aişe* bu sözü ile, ''***(Sizin tîbinizin) bekâsı yoktur (kokusu devam etmez)***'' demek istemiştir''.

Sindî bu ifâdeyi şöyle açıklar: ''İhrama girmezden önce kullandığınız tîb'in kokusu, ihramdan sonra devam etmez, hemen kaybolur. Halbuki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) en iyi kokudan kullanırdı ve ihramdan sonra da koku neşretmeye devam ederdi''. *Sindî* bu te'vili *Hz.Aişe*'den gelen diğer rivayetlerin ruhuna

uygun olarak yaptığını belirtir. Aksi takdirde: *"Hz.Peygamber'in kullandığı tîb'in kokusu devam etmezdi"* şeklinde te'vil dahi mümkündür.

1216 ١٨- وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [كُنَّا نَخْرُجُ مَعَ رسولِ الله ﷺ إلى مَكَّةَ فَنُضَمِّدُ جِبَاهَنَا بِالسُّكِّ الْمُطَيِّبِ عِنْدَ الإِحْرَامِ فَإذَا عَرِقَتْ إحْدَانَا سَالَ عَلَى وَجْهِهَا فَيَرَاهُ رسولُ الله ﷺ فَلاَ يَنْهَانَا]. أخرجه أبو داود.

ومعنى «نُضَمِّدُ» أى نلطخ. و«السُّكُّ» نوع معروف من الطيب.

18. (1216)- *Hz.Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile (hacc ve umre için ihrama girip) Mekke'ye giderdik. İhram sırasında alınlarımıza sükk denen bir tîb sürerdik. Birimiz terleyecek olsa, yüzüne akardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu gördüğü halde (bize) onu(n sürülmesini) yasaklamazdı".* [Ebu Dâvud, Menâsik 32, (1830).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîste geçen *sükk,* Lisânu'l-Arab'a göre bir tîb çeşididir. Misk ve râmek kokularının karıştırılmasıyla elde edilir. Başka çeşit tîb'a karıştırılarak kullanılır.

2- Bu rivayette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *sükk* denen tîb'i ihramlı iken hanımlarının süründüklerini gördüğü halde sesini çıkarmadığı ifâde edilmektedir. Resûlullah'ın gördüğü şeye sükût buyurması **takrîrî sünnet** addedilir ve bu sükût edilen şeyin Resûlullah tarafından kabul edildiğine delil sayılır.

Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayetinde de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, ihramlı iken koku maddesiyle kaynatılmamış saf zeytinyağı ile yağlandığı rivayet edilmiştir. Bu rivayette, ihramlı iken saf zeytinyağı ile yağlanılabileceğine dair delil çıkarılmıştır. 1211 numaralı hadîste açıkladığımız *Hz. Aişe ile Hz. İbnu Ömer* ihtilâfının aslı, bir kere daha görülüyor ki, Resûlullah'tan görülen farklı tatbikata dayanmaktadır.

3- Yanlış anlaşılmaması için tekrar belirtelim, *Hz.Aişe*'nin belirttiği *sükk* sürme işi, ihrama girmezden önce cereyan etmiştir. Ebu Dâvud, *Hz.Aişe*'nin bu hadîsini ihramdan sonra da devam eden kokunun önceden sürülebileceğine delil yapmak kasdıyla kaydetmiştir. İhram sırasında kadın ve erkek hiç kimseye koku

sürmenin helâl olmadığı hususunda ulemâ ihtilâf etmez, icma eder. Ancak zeytinyağı tîb değildir, kokusu için sürülmez, başka maksadla sürülür. Bu sebeple saç ve sakal hariç zeytinyağının, ihramlı iken sürülmesi câiz addedilmiştir.

1217 ١٩- وعن الصَّلْتِ بن زبيد عن غير واحد من أهله. [أَنَّ عُمَرَ رضىَ اللّهُ عَنْهُ وَجَدَ رِيحَ طِيبٍ وَهُوَ بِالشَّجَرَةِ. فَقَالَ: مِمَّنْ هٰذَا؟ فَقَالَ كَثِيرُ بْنُ الصَّلْتِ مِنِّى، لَبَّدْتُ رَأْسِى وَأَرَدْتُ أَنْ أَحْلِقَ. فَقَالَ عُمَرُ: اذْهَبْ إِلى شَرَبَةٍ مِنَ الشَّرَبَاتِ فَادْلُكْ رَأْسَكَ حَتَّى تُنْقِيَهُ فَفَعَلَ ذٰلِكَ]. أخرجه مالك.

19. **(1217)**- *Salt İbnu Zübeyd* (rahimehullah), ailesinin bazı fertlerinden naklen şunu rivayet etmiştir: *"Hz. Ömer (radıyallahu anh) Şecere nâm mevkide iken, bir tîb kokusu hissetti.*

"Bu koku kimden geliyor?" diye sordu: Kesîr İbnu's-Salt:

"Bendendir, (saçımın dağılmaması için) süründüm ve tıraş olmamaya karar verdim" dedi. Hz.Ömer (radıyallahu anh):

"Su birikintilerinden birine git, başını koku gidinceye kadar ovuştur!" diye emretti. Kesîr İbnu's-Salt öyle yaptı". [Muvatta, Hacc 20, (1,329).]

1218 ٢٠- وله فى أخرى عن أسلم مولى عمر [أَنَّ عُمَرَ وَجَدَ رِيحَ طِيبٍ فَقَالَ: مِمَّنْ هٰذَا الطِّيبُ؟ فَقَالَ مُعَاوِيَةُ بْنُ أَبِى سُفْيَانَ: مِنِّى يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! فَقَالَ مِنْكَ لَعَمْرُ اللّهِ؟ فَقَالَ: إِنَّمَا طَيَّبَتْنِى أُمُّ حَبِيبَةَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ. فَقَالَ عُمَرُ: عَزَمْتُ عَلَيْكَ لَتَرْجِعَنَّ فَلْتَغْسِلَنَّهُ].

«التَّلْبِيدُ» أن يُسَرِّحَ شعر رأسه، ويجعل فيه شيئاً من صَمْغ ليلتزق، ولا يتشعَّث فى الإحرام. «وَالشَّرَبَةُ» بفتح الشين والراء: الماء المجتمع حول النخلة كالحوض.

20. (1218)- Muvatta'nın bir diğer rivâyeti, *Eslem Mevlâ Ömer*'den: *"Ömer (radıyallahu anh), bir tîb kokusu hissetmişti.*

"Bu koku kimden?" diye sordu. Mu'âviye İbnu Ebî Süfyan (radıyallahu anh):

"Ey mü'minlerin emiri! Bendendir!" diye cevap verdi. (Hz. Ömer kızgın bir eda ile):

"Allah Allah! Senden mi?" diye çıkıştı. Hz.Muâviye:

"Bana Ümmü Habibe sürdü, ey mü'minlerin emîri!" (diye özür) beyan etti. Hz. Ömer:

"Allah aşkına geri dön ve şu sürdüğün şeyi yıka!" diye emretti". [Muvatta, Hacc 19.]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki iki rivâyet, birbirine ziyadesiyle benzerlik arzeden iki ayrı hâdiseyi anlatmaktadır. Saçına koku saçıcı bir madde sürdüğü için *Hz.Ömer*'in müdahalesine mâruz kalan şahıs, birinci hadîste *Kesîr İbnu's-Salt,* ikinci hadîste ise *Mu'aviye İbnu Ebî Süfyan* (radıyallahu anhümâ)'dır.

2- *Hz.Ömer*'in kokuyu hissettiği yer *Şeçere*'dir. *Zülhuleyfe*'de, *Esma Bintu Muhammed İbni Ebî Bekr*'in doğum yaptığı yerdir. Medine'ye altı mil mesafededir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'ye giderken, Medine'den oraya gelir, ihrama orada girerdi.

3- *Su birikintisi* diye tercüme ettiğimiz *Şerbet*'i *İmam Mâlik* hurmanın dibindeki çukurluk diye târif eder.Diğer açıklamalardan, suyun birikmesi için, ağaçların etrafında, hâlen teşkîl edilen havuzlama çukurları olduğu anlaşılıyor.

4- İkinci rivâyetin bir başka vechinde, *Hz.Ömer* (radıyallahu anh)'in Hz.Muâviye'ye öfkelendiği kaydedilir. Şârihler, *Hz.Ömer*'in, *Hz.Muâviye*'yi refaha düşkünlükle itham edip *Arab'ın Kisrası* diye isimlendirdiğini belirtirler.

5- *İbnu Ebî Şeybe*'nin rivâyetinde: *"...Herkes ihramını giyince, Hz.Ömer bir tîb kokusu hissetti ve: "Bu kimdendir? diye sordu..." denir. "Bendendir ey Mü'minlerin Emiri!" diyen, bu rivayette Berâ İbnu Âzib'tir.*

6- Bu rivâyetler, *Hz.Ömer*'in ihramlıya hiçbir surette kokuyu câiz görmeyen fetvasını aksettirmektedir. *Zürkânî,* bu meselede -az yukarıda kaydettiğimiz- *Hz.Aişe* ile olan ihtilâfa parmak basarak der ki: "*Hz.Ömer,* ihrama girecek kim-

senin, önceden koku sürünmüş olmasını, bu kadar büyük sahâbî ve tâbiîn huzurunda reddettiği halde, onlardan hiçbiri ona itiraz etmedi. Şu halde bu durum, Hz.Aişe'nin buna muhalif rivayetinin te'vil edilmesi gerektiğine en kuvvetli bir delildir''.

1219 ٢١– وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما. [أَنَّهُ كَفَّنَ ابْنَهُ وَاقِداً وَمَاتَ بِالْجُحْفَةِ مُحْرِماً وَخَمَّرَ رَأْسَهُ وَوَجْهَهُ وَقَالَ: لَوْلاَ أَنَا حُرُمٌ لَطَيَّبْنَاهُ]. أخرجه مالك.

21. **(1219)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den anlatıldığına göre: ''*İhramlı iken Cuhfe'de ölmüş olan oğlu Vâkid'i kefenlemiş, bu arada başını ve yüzünü örttükten sonra şöyle demiştir: ''Eğer ihramlı olmasaydık, cenâzeye tîb de sürerdik''.* [Muvatta, Hacc 14, (1, 327).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, ihramlı iken kokulu nesneye değilmemesi gereğine bir delîl olduğu gibi, ihram sırasında ölen kimsenin normal şekilde kefenlenmesi gereğine de delîl olmaktadır. Zira, ihramlı halde, ölen oğlunun başını ve yüzünü örtmüştür. Halbuki, ihramlının başı ve yüzü açıktır. İhramlı koku sürünmez, ama cenazeye mûtad üzere sürülmelidir. *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) oğlunun cenazesine sürmüyor, fakat özrünü beyan ediyor: Tekfine katılan hepimiz ihramlıyız, ihramlı olanların kokuya değmemeleri gerekir, böyle olmasaydık, ihramlı iken ölmüş bulunan cenazeye mutad üzere koku da sürerdik''.

Bu hadîste, *İmam-ı Azam, İmam Mâlik ve Evzâî* Sahiheyn'de kaydedilen bir *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) rivayetine cevap bulurlar: ''*İhramlı bir kimseyi, devesi sırtından atarak ölümüne sebep olmuştu. Durum Resûlullah'a intikal ettirilince:*

غسلوه • كفنوه • لا تغطوا رأسه ولا تقربوه طيبا: فإنه يبعث ملبيا

''Onu yıkayın, kefenleyin, sakın başını örtmeyin ve koku da yaklaştırmayın. Zira o, (kıyamet günü) telbiye getirerek diriltilecektir'' *buyurdu*''.

İmam Şafiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhuye ve *Zâhirîler*, bu sonuncu rivayetten hareketle, ihramlı iken ölen bir kimsenin, öldükten sonra da ihramlı sayılacağını söylerler. Hadîste ifade edilen: **''Başını örtmeyin, koku da sürmeyin''** emri bunu ifade eder. Hatta, hadîsin bazı vecihlerinde ''*İki parça içe-*

risine kefenleyin'' ziyâdesi de vardır. Yani, kefeni de, ihram gibi iki parçadan ibaret olmalıdır.

Bu görüşe katılmayan âlimler *(Mâlik, Ebû Hanîfe..)* ihram halinde ölen kimseye ihramsız gibi muâmele yapılması gerektiğini söylerler. Onlara göre ihram, diğer ibadetler gibi bir ibâdettir. Namaz, oruç vs. ibâdetler ölümle iptal olduğu gibi, bu da ölümle iptal olur. Ölümle ihram devam edecek olsa, cenazesinin tavaf ettirilmesi ve diğer menâsikin de tamamlattırılması gerekirdi. Halbuki hiçbir âlim bunu söylememiştir.

Ayrıca *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) hadîsi, hadîste geçen şahısla ilgili husûsî bir hüküm ifade etmektedir. Onu umumileştirmek mümkün değildir. Çünkü Hz. Peygamber, **''Zira o telbiye getirerek diriltilecek''** buyurmuştur... Halbuki, şehidlerle ilgili hüküm ifâde edilirken tahsîs değil tâmim ifade eden bir üslub kullanılmıştır: **''Şehid (kıyamet günü), yarasından kan akıyor olduğu halde dirilir''**. Bu mülâhazaya göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **''İhramlı halde ölen kimse kıyamet günü telbiye getirerek dirilir''** buyurmuş olsaydı hüküm umumiyet kazanmış olacaktı.

1220 ٢٢- وعن نافع قال: [كَانَ ابْنُ عُمَرَ رضىَ اللّهُ عَنْهُمَا إذَا خَرَجَ إلى مَكَّةَ ادَّهَنَ بِدُهْنٍ لَيْسَتْ لَهُ رَائِحَةٌ طَيِّبَةٌ، ثُمَّ يَأْتِى مَسْجِدَ ذِى الْحُلَيْفَةِ فَيُصَلِّى ثُمَّ يَرْكَبُ. فَإذَا اسْتَوَتْ بِهِ رَاحِلَتُهُ قَائِمَةً أَحْرَمَ ثُمَّ يَقُولُ: هٰكَذَا رَأَيْتُ رسولَ اللّه ﷺ يَفْعَلُ]. أخرجه البخارى.

22. **(1220)**- *Nâfi* anlatıyor: *''İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) ihram giyerek Mekke'ye müteveccihen yola çıktığı zaman, güzel kokusu olmayan bir yağ ile yağlanırdı. Sonra Zülhuleyfe mescidine gelir, orada (ihram için iki rek'ât) namaz kılar, sonra hayvanına binerdi. Devesi (ayağa kalkıp) onu doğrultunca telbiyeye başlar ve şöyle derdi: ''Ben Resûlullah'ın böyle yaptığını gördüm''.* [Buharî, Hacc 28; Muvatta, Hacc 32, (1,333).]

AÇIKLAMA:

Burada ihrâm, telbiye getirmek mânâsına gelir. *İbnu Ömer*, ihramını giydikten sonra kılınması sünnet olan iki rek'ât ihram namazını kılınca hemen telbiye-

ye başlamıyor, devesine binip, devesi ayağa kalkınca, tam binme halini aldıktan sonra telbiyeye başlıyor. Sözgelimi ayağını atarken veya, deve kalkarken değil, tam binmiş vaziyete geçince telbiyeyi getiriyor. Böylece ihram yasakları fi'ilen başlatılmış oluyor.

1221 ٢٣- وفى رواية للترمذى قال: [كَانَ يَدَّهِنُ بِدُهْنٍ غَيْرِ مُقَتَّتٍ. يَعْنِى غَيْرِ مُطَيَّبٍ].

«القَتُّ» تطييب الدهن بالريحان.

23. (1221)- Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle denir: *"(İbnu Ömer) reyhanlanmamış bir yağla yağlanırdı"*. Yani kokulandırılmamış. [Tirmizî, Hacc 114, (962); İbnu Mâce, Menâsik 88, (3083).]

AÇIKLAMA:

Hadîste geçen *mukattat,* reyhanla kaynatılmak suretiyle *koku sindirilmiş* demektir. *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) ihramlının mutlak surette kokudan uzak olması kanaatinde olduğu için, ihram öncesi yağlanırken kokulu kılınmamış, tabiî yağla yağlanmıştır. Bu te'vili esas alanların ihram giydiği takdirde izi devam ederek koku salmayı sürdürecek olan kokulu krem kullanmaması gerekir.

Hanefîlerin ihram öncesi kokulanmayı müstehab addettiklerini bir kere daha hatırlatalım.

1222 ٢٤- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [يَشُمُّ الْمُحْرِمُ الرَّيْحَانَ، وَيَنْظُرُ فِى الْمِرْآةِ، وَيَتَدَاوَى بِمَا يَأْكُلُ الزَّيْتِ وَالسَّمْنِ]. أخرجه البخارى ترجمة.

24. (1222)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"İhramlı reyhan koklayabilir, aynaya bakabilir. Yediği zeytinyağı ve tereyağı ile tedâvi olabilir"*. [Buharî, Hacc 18. (Bab başlığında, senetsiz olarak kaydetmiştir).]

AÇIKLAMA:

İhramlının reyhan koklaması ihtilâflı bir mevzudur. Sadedinde olduğumuz rivayet *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'ın bunda bir beis görmediği ifade edili-

yor. Ancak, *İshâk* da mübah derken, *Ahmed İbnu Hanbel,* tevakkuf etmiş, *Şafiî* hazretleri haramdır demiş, *İmam Mâlik* ve *Ebû Hanîfe* (rahimehumullah) ''mekruh'' addetmişlerdir.

Aynaya bakma hususunda *Sevrî*'nin Câmi'inde kaydedilen rivayete göre *İbnu Abbâs, ''Muhrim olanın aynaya bakmasında bir beis yoktur''* demiştir. *Kasım İbnu Muhammed*'den gelen rivayette mekruh addedilmiştir.

Ebû Bekr İbnu Ebî Şeybe'nin kaydettiği rivâyette *İbnu Abbâs,* يَتَدَاوَى الْمُحْرِمُ بِمَا يَأْكُلُ *''Muhrim yediği şey ile tedavi olur''* demiştir. Bir başka rivayette ise: *''Muhrimin eli veya ayakları çatlayacak olursa, zeytinyağı veya tereyağı sürebilir''* demiştir.

Bu ifadede *Mücâhid*'in: *''Tereyağı ve zeytinyağı ile tedavi olamaz, aksi halde dem (koyun kurban etmesi) gerekir''* şeklindeki görüşüne cevap verilmiş olmaktadır.

1223 ٢٥- وعن عبد الله بن حُنَيْنٍ: [أَنَّ ابنَ عَبَّاسٍ وَالْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا. اخْتَلَفَا بِالأَبْوَاءِ. فَقَالَ ابنُ عَبَّاسٍ: يَغْسِلُ الْمُحْرِمُ رَأْسَهُ؛ وَقَالَ الْمِسْوَرُ: لاَ يَغْسِلُ الْمُحْرِمُ رَأْسَهُ. فَأَرْسَلَنِى ابنُ عَبَّاسٍ إلى أَبِى أَيُّوبَ الأَنْصَارِىِّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَوَجَدَتْهُ يَغْتَسِلُ بَيْنَ الْقَرْنَيْنِ وَهُوَ يَسْتَتِرُ بِثَوْبٍ. فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَقَالَ: مَنْ هٰذَا؟ فَقُلْتُ: أَنَا عَبْدُ اللّهِ بنُ حُنَيْنٍ أَرْسَلَنِى إِلَيْكَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَسْأَلُكَ كَيْفَ كَانَ النَّبِىُّ ﷺ يَغْسِلُ رَأْسَهُ وَهُوَ مُحْرِمٌ؟ فَوَضَعَ أَبُو أَيُّوبَ يَدَهُ عَلَى الثَّوْبِ فَطَأْطَأَهُ حَتَّى بَدَالِى رَأْسُهُ. فَقَالَ لإِنْسَانٍ يَصُبُّ عَلَيْهِ: اصْبُبْ فَصَبَّ عَلَى رَأْسِهِ فَحَرَّكَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَأَدْبَرَ، وَقَالَ: هٰكَذَا رَأَيْتُهُ ﷺ يَفْعَلُ].

أخرجه الستة إلا الترمذى.

زاد فى رواية غير مالك: قالَ الْمِسْوَرُ لِابنِ عَبَّاسٍ: لاَ أُمَارِيكَ أَبَداً. «قَرْنَا الْبِئْرِ» عِضَادَتَاها التى يجعل عليهما البكرة. «وَالْمُمَارَاةُ» المجادلة.

25. (1223)- *Abdullah İbnu Huneyn* anlatıyor: *"İbnu Abbas ile Misver İbnu Mahreme (radıyallahu anhümâ) Ebvâ'da ihtilâf ettiler. İbnu Abbas: "Muhrim başını yıkar" dedi, Misver ise: "Hayır, yıkayamaz!" dedi. İbnu Abbâs, beni Ebu Eyyûb el-Ensâri (radıyallahu anh)'ye gönderdi. Ben onu iki direk arasına gerilmiş bir perde gerisinde yıkanıyor buldum. Kendisine selam verdim.*

"Kim o?" dedi.

"Abdullah İbnu Huneyn'im. Beni, size İbnu Abbâs gönderdi. Sizden, ihramlı iken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın başını nasıl yıkadığını soruyor" dedim. Bunun üzerine Ebû Eyyûb (radıyallahu anh) elini perde (ipinin) üzerine koyup aşağı doğru bastı ve başı göründü. Üzerine su döken birisine: "Dök!" dedi. O da döktü. Ebu Eyyub (radıyallahu anh) başını elleriyle ileri geri ovalayıp:

" Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı böyle yapar gördüm" dedi". [Buharî, Cezâu's-Sayd 14; Müslim, Hacc 91, (1205); Muvatta, Hacc 4, (1,323); Ebu Dâvud, Menâsik 38, (1840); Nesâî, Hacc 27, (5,128-129); İbnu Mâce, Menâsik 22, (2934).]

Muvatta dışındaki rivâyetlerde şu ziyade mevcuttur: *"Misver, İbnu Abbâs'a şunu söyledi: "Seninle bir daha münakaşa etmiyeceğim (ne dersen kabûlüm)".*

AÇIKLAMA:

1- Buharî bu hadîsi, *"Muhrimin yıkanması"* adlı bir babta kaydeder. Yıkanma ile ferahlık, paklık ve cenâbetten temizlenmek gibi çeşitli maksadlarla yapılan yıkanmaların hepsini kasteder. Muhrimin cenâbetten temizlenmek için yıkanması gereğinde ulemâ icma eder. Başka maksatlarla yapılacak yıkanmalarda ihtilâf edilmiştir.

İmam Mâlik, muhrimin su ile başını örtmesini mekruh addetmiştir. Nitekim Muvatta'da, *İbnu Ömer* (radıyallahu anh)'in ihramlı iken sadece ihtilâm halinde yıkandığı rivayet edilmiştir.

İbnu Abbas: "Muhrim hamama gider, tırnağı kırılırsa koparıp atar" demiştir.

Hasan Basri ve *Atâ* da yıkanmayı mekruh addetmiştir.

Hz.Aişe başını veya vücudunu kaşımakta beis görmemiştir.

2- Başın yıkanıp yıkanmaması ihtilafı, daha ziyade saçın dökülme ihtimalinden doğmaktadır. Çünkü, baş yıkanırken parmaklarla kaşımak gerekmektedir.

Halbuki ihramlının vücudundan kıl yolunması yasaktır. Yukarda kaydettiğimiz ihtilâflar bu temel espiriden kaynaklanır.

Abdullah İbnu Huneyn, *Ebu Eyyub*'e "başın yıkanıp yıkanmadığını" sormak üzere geldiği halde, soruyu biraz değiştirerek: "Baş nasıl yıkanır?" diye sormuştur. Zira *Ebu Eyyub* hazretlerini yıkanır vaziyette bulunca, soruyu "Baş yıkanır mı?" şeklinde sormanın mânâsı kalmamıştır. Fetânet eseri olarak, saçın yolunma ihtimalini asgariye düşürecek bir tarzda mı yıkandığını anlamayı tercih etmiş,bu maksadla "İhramlı iken Resûlullah başını nasıl yıkardı?" diye sormuştur. *Ebu Eyyûb* (radıyallahu anh) ellerini başından ileri geri kaydırarak ovalamış ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ihramlı iken, normal bir yıkayışla baş yıkadığını ifade etmiştir.

3- Bu rivayet, birkısım meselelerde Ashab'ın kendi aralarında münâkaşa ettiklerini gösterdiği gibi, münakaşa âdablarını da göstermektedir: Meseleyi, nassa başvurarak tahkik ediyorlar, nass ortaya çıkınca kendi fikirlerinden vazgeçiyorlar.

4- *Misver* (radıyallahu anh)'in, *İbnu Abbâs*'a: "Seninle artık bir daha münakaşa etmiyeceğim" demesi, birbirlerinin faziletini kabuldeki mümtaz ahlâklarını göstermesi bakımından manidardır. Bu söz, *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'ın fıkhî meselelerde de üstünlüğünü, nassa dayanmayı esas aldığını gösterir.

5- *Ebu Eyyûb*'tan açıklayıcı haberi getiren tek kişidir: *Abdullah İbnu Huneyn*. Şu halde *Misver* (radıyallahu anh), haber-i vahidi, hem de tâbiînden olan bir kimsenin haber-i vâhidini kabul etmiş olmaktadır ki, bu, Ashab'ın *haber-i vâhidle* amel etmelerine de bir delîl olmaktadır.

6- Ashab'tan birinin sözü, diğerini bağlayıcı değildir. Bu sebeple münâkaşa edilebiliyor ve tahkîke başvurabiliyorlar. *İbnu Abdilberr* demiştir ki: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın:* أَصْحَابِى كَالنُّجُومِ "**Ashabım gökteki yıldızlar gibidir, hangisine uysanız doğru yolda olursunuz**" *sözündeki iktidâ ile fetvalarına uymak kastedilmiş olsaydı, İbnu Abbâs (radıyallahu anh) iddiasına hüccet aramaya ihtiyaç duymaz, bilakis Misver'e: "Ben yıldızım, sen de yıldızsın, bizden sonrakiler hangimize uyarlarsa bu onlar için yeterlidir" derdi. Öyle ise o hadîsin mânâsı, ehl-i ilimden el-Müzenî ve başkasının da söylediği üzere, "Ashab "nakil meselesi"nde yıldız gibidir" demektir, çünkü hepsi udûl'dür*".

7- Hadîste, yıkanırken perde çekmenin gereğine, temizlenmede yardım istemenin cevazına delil var.

8- Keza tahâret halinde selam alıp verme, konuşma câizdir.

9- Muhrimin yıkanması câizdir, saçını bol su ile doyurması, yolunmasından emin olduğu takdirde ovalaması câizdir. Hatta, *Kurtubî,* bu hadîsten hareketle, yıkanırken başı ovmanın vâcib olduğuna hükmetmiştir. Der ki: ''Eğer ovmadan yıkanmak tamam olsaydı muhrimin bunu terketmeye daha çok hakkı olurdu, ovmadaki mahzur açıktır (saç yolunması).

Kurtubî, ''Abdest sırasında müstehab olan sakal tüylerinin arasından parmakların geçirilmesi (hilalleme), ihramlı için de müstehablığını devam ettirir'' diyerek *Şafiîlerden* bazılarının -yolunma endişesiyle- ''ihramlı, abdest alırken sakalını hilallemez, mekruhtur'' sözünü de reddetmiş olmaktadır. *Kurtubî,* bu hükmünde de sadedinde olduğumuz hadîse dayanır ve der ki: ''Baştaki tüyleri ovmakla, sakaldaki tüyleri ovmak arasında fark yoktur...''.

1224 ٢٦- وعن خارجة بن زيد عن أبيه رضى اللّه عنه. [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ تَجَرَّدَ لإهْلاَلِهِ وَاغْتَسَلَ». أخرجه الترمذى.

وذكر رزين رواية أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ اغْتَسَلَ لإِحْرَامِهِ وَلِطَوَافِهِ بِالْبَيْتِ وَلِوُقُوفِهِ بِعَرَفَةَ

26. **(1224)**- *Hârice İbnu Zeyd, babası Zeyd* (radıyallahu anh)'den naklediyor: ''*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ihrama girmek için soyundu ve yıkandı*''. [Tirmizî, Hacc 16, (830).]

AÇIKLAMA:

1- *Aliyyu'l-Kâri,* ''soyunma''yı, ''dikişli elbiselerini çıkarıp izâr ve rıdâsına büründü'' diye açıklar.

2- Bu hadîs, ihrama girecek kimsenin, ihramdan önce yıkanmasının müstehab olduğuna delil olmuştur. Ulemâ çoğunlukla böyle hükmetmiştir. Vâcibtir diyen de olmuştur.

1225 ٢٧- وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عُمَرَ يَغْتَسِلُ لإِحْرَامِهِ قَبْلَ أَنْ يُحْرِمَ وَلِدُخُولِهِ مَكَّةَ وَلِوُقُوفِهِ بِعَرَفَةَ]. أخرجه مالك.

زاد فى رواية: وَكَانَ إِذَا أَحْرَمَ لاَ يَغْسِلُ رَأْسَهُ إِلاَّ مِنَ الاحْتِلاَمِ.

27. **(1225)**- *Nâfi* anlatıyor: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) ihrama girmezden önce ihram için, Mekke'ye girmek için, Arafat'ta vakfe için yıkanırdı"*. [Muvatta, Hacc 3, (1,322); Buharî, Hacc 38.]

Bir rivayette şu ziyade vardır: *"İhrama girdi mi, başını sadece ihtilâm olduğu zaman yıkardı"*.

AÇIKLAMA:

Sünnete bağlılığıyla meşhur İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in hacc ve umre ile alâkalı olarak üç yerde yıkandığı belirtilmektedir:

1- İhrama girmezden önce, dikişli elbiseleri çıkarınca, izâr ve rıdasını giymek için yıkanıyor,

2- Mekke'ye girmezden önce. Buharî'nin rivayetinde: "Harem'in en yakın yerine geldiği zaman telbiyeyi bırakır, *Zu-Tuvâ* nam mevkide geceler, sonra orada sabah namazını kılar ve yıkanırdı. Sonra: "Resûlullah böyle yapmıştı" derdi" diye bu hususa açıklık getirilir.

3- Arafat'ta vakfe için: Bu yıkanmayı arefe akşamı yaptığını Muvatta'daki rivayet tasrih eder.

1226 ٢٨- وعن ابن عمر رضى الله عنهما. [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَبَّدَ رَأْسَهُ بِالْغُسْلِ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

وعنده سَمِعتُهُ ﷺ يُهِلُّ مُلَبِّداً.

28. **(1226)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yıkandığı su ile saçlarını (dağılmayacak şekilde) tarayıp nizama soktu"*. [Ebu Dâvud, Menâsik 12, (1747, 1748); Nesâî, Hacc 40, (5,136); Buharî, Hacc 19; Müslim 21, (1184); İbnu Mâce, Menâsik 72, (3047).]

AÇIKLAMA:

1- **Telbîd:** Saça hususî şekilde hazırlanmış yapışkan bir şeyler sürerek saçların birbirine yapışmasını sağlamak, düzene koymak demektir. *Telbîd* yapılınca toz toprağın, bazı haşerelerin saçlar arasına nüfuz etmesi ve saçın fazlaca kabarıp dağılması önlenmiş olmaktadır. Rivayet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın saçlarına telbîd yaptırarak ihrama girdiğini belirtmektedir.

2- Rivayette geçen غُسْل kelimesi غَسَل şeklinde de gelmiştir. Yani gasl olursa *yıkanmak için hususi surette hazırlanmış su* mânâsına gelir. **Asel** ise *"bal"* demektir. Şu halde saçları yapıştırmak için, saç kremi yerine o devirde bal sürülmüş olması mevzubahistir. Bu hususta şârihler açıklama sunmazlar.

1227 ٢٩- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [لاَ يَدْخُلُ الْمُحْرِمُ الْحَمَّامَ]. أخرجه البخارى ترجمة.

29. (1227)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: *"İhramlı kimse hamâma girer"*. [Buharî, Cezâu's-Sayd 14 (Tercüme bab başlığı olarak, senedsiz şekilde kaydedilmiştir).]

AÇIKLAMA:

1- Buharî, bu rivayeti, يَدْخُلُ الْمُحْرِمُ الْحَمَّامَ *"Muhrim hammâma girer..."* diye müsbet bir mânâda kaydederken, Teysîr, yukarıda görüldüğü üzere cümlenin başına لا getirerek mânâyı *nefy* (olumsuz) yapmıştır. Hata olduğu açık.

2- Bu rivayet Buharî'de *muallak* ise de Beyhakî ve Dârakutnî'de *mevsul* olarak gelmiştir. Hadîsin bir başka vechi *İbnu Abbas*'ın Cuhfe'de ihramlı iken hammâma gittiğini ve: *"(Temizlenin) Allah sizin kirinize itibar edecek değildir"* dediğini belirtir. Keza bir başka rivayette de: *"Muhrim hammâma gider, gerekirse dişini çeker, kırılacak olursa tırnağını atar... Ezâ verici şeyleri atın, size eza veren şeyler Allah'ın hiçbir işine yaramaz"* buyurmuştur.

1228 ٣٠- وعنه رضى اللّه عنه قال: [احْتَجَمَ رسولُ اللّه ﷺ وَهُوَ مُحْرِمٌ]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ الشيخين.

وزاد البخارى رحمه اللّه تعالى فى أخرى: وَاحْتَجَمَ وَهُوَ صَائِمٌ.

وله في أخرى: احْتَجَمَ فِي رَأْسِهِ وَهُوَ مُحْرِمٌ مِنْ وَجَعٍ كَانَ بِهِ.

وفي أخرى: من شَقِيقَةٍ كَانَتْ بِهِ بِمَاءٍ يُقَالُ لَهُ لَحْيُ جَمَلٍ مِنْ طَرِيقِ مَكَّةَ فِي وَسَطِ رَأْسِهِ.

30. **(1228)**- Yine *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ihramlı iken hacamat oldu (kan aldırdı)"*. [Buharî, Cezâu's-Sayd 11, Tıbb 12, 15; Müslim, Hacc 88, (1203); Ebu Dâvud, Menâsik 36, (1835-1836); Tirmizî, Hacc 22, (839); Nesâî, Hacc 92, (5,193); İbnu Mâce, Menâsik 87, (3081).] Bu metin Sahiheyn'in metnidir.

Buharî merhumun bir diğer rivayetinde: *"[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] oruçlu iken hacamat oldu"* denir. Yine Buharî'nin bir diğer rivâyetinde: *"[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] ihramlı iken çektiği ağrı sebebiyle başından hacamat oldu"* denir.

Bir diğer rivayette: *"Şakîka denen (başının ön kısmındaki) bir ağrı sebebiyle, Lahyu Cemel adında Mekke yolu üzerindeki bir su başında, başının ortasından hacamat oldu"* denir.

AÇIKLAMA:

Çeşitli vecihlerde gelmiş olan bu rivayetten şu hükümler çıkarılmıştır:

1- *Nevevî* der ki: Muhrim, zaruret olmaksızın hacamat olmak ister de, bu iş saçın kesilmesini gerektirirse, saçın kesilmesi sebebiyle bu haramdır. Saç kesilmesini gerektirmezse Cumhur'a göre câizdir. *İmam Mâlik* mekruh demiştir.

Hasan Basri: "Saç kesilmese de fidye ödemek gerekir, ancak zaruret icabı hacamat olmuş ise, saç kesilmesi de caizdir, fakat fidye gerekir" der.

2- Bu hadîsle, saç kesme ve koku sürünme gibi ihram yasağına yer vermeyen kan aldırma, yara açma, damar kesme, diş çektirme vs. tedavilerinin hepsinin câiz olduğu istidlâl edilmiştir. Bu tedavilerin hiçbiri sebebiyle fidye de gerekmez.

1229 ٣١- وعن أنس رضى الله عنه قال: [احْتَجَمَ رسولُ الله ﷺ وَهُوَ مُحْرِمٌ عَلَى ظَهْرِ الْقَدَمِ مِنْ وَجَعٍ كَانَ بِهِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

وعنده مِنْ وَثْىٍ كان به. «وَالْوَثْىُ» هو أن يصيب العظم وصم لا يبلغ الكسر.

31. **(1229)**- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ihramlı iken ayağının sırtından çektiği bir ağrı sebebiyle hacamat oldu''.* [Ebu Dâvud, Menâsik 36, (1837); Nesâî, Hacc 94, (5,194).]

Nesâî'nin rivâyetinde *''...Maruz kaldığı incinme sebebiyle (ayağının sırtından hacamat oldu)''* denmiştir.

1230 ٣٢- وعن نافع أن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [لاَ يَحْتَجِمُ الْمُحْرِمُ إلاَّ أَنْ يَكُونَ مُضطَرّاً إِلَيْهِ مِمَّا لاَ بُدَّ مِنْهُ]. أخرجه مالك.

32. **(1230)**- *Nâfi* anlatıyor:*"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) dedi ki: ''İhramlı kimse kaçınılmaz bir sebepten dolayı mecbur kalmadıkça hacamat olamaz''.* [Muvatta, Hacc 75, (1,350).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, *İbnu Ömer* de, saçın dökülmesine müncer olacak hacamatı, *''zaruret olmaksızın''* haram addeder. Kıl dökülmeyecek bir yerde olursa, ayak gibi, ulema câiz derken *İbnu Ömer* mekruh addeder. *İmam Mâlik* de zaruret olmadıkça kan aldırmayı mekruh addetmiştir. Çünkü bu, muhrimi zayıf düşürecektir. Aynı mülahaza ile hacının arafe günü oruç tutmasını da mekruh addeder.

1231 ٣٣- وعن نُبَيْهِ بن وهب. [أَنَّ عُمَرَ بنَ عُبَيْدِ اللّهِ بنِ مَعْمَرٍ اشتَكَى عَيْنَيْهِ وَهُوَ مُحْرِمٌ وَأَرَادَ أَنْ يُكَحِّلَهُمَا فَنَهَاهُ أَبَانُ بْنُ عُثْمَانَ وَأَمَرَهُ أَنْ يُضَمِّدَهُمَا بِالصَّبْرِ، وَحَدَّثَهُ عَنْ عُثْمَانَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِىِّ ﷺ أَنَّهُ كَانَ يَفْعَلُهُ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

زاد أبو داود وَكَانَ أَبَانُ أَمِيرَ الْمَوْسِمِ.

33. **(1231)**- *Nübeyh İbnu Vehb* (rahimehullah) anlatıyor: *''Ömer İbnu Ubeydillah İbni Ma'mer, ihramlı iken gözünden hastalandı. Bunun üzerine gözlerine sürme çekmek istedi. Ancak Ebân İbnu Osman onu bundan men etti ve gözlerine sabır basmasını tavsiye etti. İlâveten: Hz.Osman (radıyallahu anh)'ın Resûlul-*

lah'ın böyle yaptığını rivayet ettiğini söyledi." [Müslim, Hacc 89, (1204); Ebu Dâvud, Menâsik 37, (1838); Tirmizî, Hacc 106, (952); Nesâî, Hacc 45, (5,143).]

Ebu Dâvud'un rivayetinde şu ziyade var: "*Ebân hacc emiri idi*".

AÇIKLAMA:

Sabır, tîb olarak kullanılmayan bir tedavi maddesidir. Bu sebeple ihramlının kullanmasına ruhsat verilmiştir. Sürmeye gelince, içerisinde koku maddesi yoksa, "Onun da kullanılması caizdir" denmiştir. *Şâfiî* hazretleri: "Sürme, bana göre, kadınlar için erkeklere nazaran daha ziyâde mekruhtur, ancak gerek beriki ve gerekse öteki hakkında fidyeye hükmedildiğini bilmiyorum" der.

Muhrimin sürme (kohl) kullanmasında *Ebu Hanîfe ve ashabı, Süfyan-ı Sevri, Ahmed, İshak* bir beis görmezler. Ancak *ismid* denen sürmeyi *Süfyân* ve *İshak* mekruh addederler.

1232 ٣٤- وعن ابن عمر رضى الله عنهما. [أَنَّهُ نَظَرَ فِي مِرْآةٍ لِشَكْوَى بِعَيْنَيْهِ وَهُوَ مُحْرِمٌ]. أخرجه مالك.

34. **(1232)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'dan rivayet edilmiştir ki, ihramlı iken, gözüne gelen bir rahatsızlık sebebiyle aynaya bakmıştır. [Muvatta, Hacc 93, (1,358).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) gözüne gelen bir ağrı sebebiyle aynaya bakmış olmaktadır. Süslenmek, saçını düzeltmek, tereffühte bulunmak gibi gayr-ı zarûrî bir maksada mebnî bakış sözkonusu değildir. *İmam Mâlik,* bu rivayetten hareketle zarûrî bir maksadla muhrimin aynaya bakabileceğini söylemiş ise de, zarûri olmaksızın bakmayı mekruh addetmiştir. "Çünkü der, saçının dağınıklığını görüp düzeltmeye kalkar".

1233 ٣٥- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [تَزَوَّجَ رسولُ الله ﷺ مَيْمُونَةَ وَهُوَ مُحْرِمٌ]. أخرجه الخمسة وهذا لفظ الشيخين.

زاد البخارى فى أخرى: فى عُمْرَةِ الْقَضَاءِ وَبَنَى بِهَا وَهُوَ حَلاَلٌ وَمَاتَتْ بِسَرِفَ

وقال أبو داود: قال ابن المسيب: وَهِمَ ابنُ عَبَّاسٍ رضىَ اللّهُ عَنْهُمَا فِى تَزْوِيجِ مَيْمُونَةَ وَهُوَ مُحْرِمٌ.

وفى أخرى للنسائي: تَزَوَّجَ النَّبِىُّ ﷺ وَهُوَ مُحْرِمٌ وَلَمْ يَذْكُرْ مَيْمُونَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا.

35. **(1233)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: ***"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Meymune validemizle (radıyallahu anhâ) ihramlı iken tezevvüc buyurdular"***. [Buharî, Cezâu's-Sayd 12, Megâzi 43, Nikâh 30; Müslim, Nikâh 46, (1410); Ebu Dâvud, Menâsik 39, (1844, 1845); Tirmizî, Hacc 24, (842); Nesâî, Hacc 90, (1,191,192).]

Buharî'nin bir rivayetinde şu ziyâde var: ***"Umretü'l-Kazâ sırasında, ihramsız olarak Meymûne ile gerdek yaptı. Meymûne Seref'te vefat etti"***.

Ebu Dâvud der ki: İbnu Müseyyeb demiştir ki: ***"İhramlı iken Resûlullah'ın Meymûne ile evlenmesi meselesinde İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) vehme düşmüştür"***.

Nesâî'ye ait bir başka rivayette: ***"İhramlı iken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) evlendi"*** denir. Meymûne ile evlendiği zikredilmez.

AÇIKLAMA:

1- İhramlı iken nikâhlanma bahsi ihtilâflı bir mevzudur. Bu hadisi esas alan birkısım ulemâ, ihramlı kimsenin nikâh akdi yapmasında bir beis görmez. Ancak derler, ihramdan çıkmadıkça, cinsi münâsebette bulunamaz". *Ebu Hanîfe, Ebu Yûsuf, İmam Muhammed, Hammâd İbnu Ebî Süleyman, İkrime, Mesrûk, Nehâî, Sevrî, Atâ* vs. bazıları (rahimehumullah) bu görüştedir.

2- *Cumhûr, Müslim*'in kaydettiği *Ebân İbnu Osman*'ın *Hz.Osman*'dan yaptığı bir rivayete -ki 1237 numarada gelecek- dayanarak ihramlı bir kimsenin nikâhlanamayacağına, başkalarını da nikâh edemiyeceğine hükmetmişlerdir. *Şafiî, Mâlik, Ahmed, Evzâî, İshak, Leys, Said İbnu'l-Müseyyeb, Sâlim, Kasım, Süleyman İbnu Yesâr* vs. bu görüştedir. *Ashab*'dan *Hz.Ali* ve *Hz.Ömer* de bu görüştedir. Bunlara göre ihramlının kendisi veya başkası için yapacağı nikâh bâtıldır, dünür bile gönderemez. Ashâb'tan *Ebu Râfi* ile, yukarıda adı geçen *Meymûne*

validemizden (radıyallahu anhümâ) gelen rivâyetlerde, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Meymûne (radıyallahu anhâ) ile evlendiği zaman ihramsız idi. Üsdü'l-Gâbe'de kaydedilen bir rivayette, Hz. Peygamber Umretu'l-Kaza sırasında üç gün Mekke'de kalınca, Mekkelilere düğün ziyafeti teklif eder, kabul etmezler. Resûlullah oradan ayrılıp, dönüşte Seref'e gelir, orada Meymûne ile gerdek yapar.

İhramlı iken nikâh caizdir diyenlerle *caiz değildir* diyenler, lehte deliller ileri sürerken, mukabil tarafın delillerini de cerhetme husûsunda açıklamalar getirirler. Biz burada teferruata girmiyeceğiz. Her iki tarafın dayandığı rivayetler, müteakiben gelecek.

1234 ٣٦- وعن أبى رافع رضى الله عنه قال: [تَزَوَّجَ النَّبِيُّ ﷺ مَيْمُونَةَ وَهُوَ حَلاَلٌ وَبَنِى بِهَا وَهُوَ حَلاَلٌ، وَكُنْتُ أَنَا الرَّسُولَ بَيْنَهُمَا]. أخرجه الترمذى.

«بنى الرجل بزوجته» دخل بها، وقال الجوهرى: لا يقال بنى بها بل بنى عليها.

36. (1234)- *Ebû Râfi'* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ihramsız iken Meymûne (radıyallahu anhâ) ile evlendi. İhramsız olduğu halde onunla gerdek yaptı. İkisinin evlenmesinde aralarında ben elçilik yapmıştım"*. [Tirmizî, Hacc 23, (841).]

1235 ٣٧- وعن ميمونة رضى الله عنها قالت: [تَزَوَّجَنِى رسولُ الله ﷺ وَنَحْنُ حَلاَلاَنِ بِسَرِفَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى؛ وهذا لفظ أبو داود.

وعند مُسْلِمٍ: تَزَوَّجَهَا وَهُوَ حَلاَلٌ. قَالَ الراوى، وهو يزيد بن الأصَمِّ: وَكَانَتْ خالتى وخالَةَ ابن عباسٍ.

وزاد الترمذى. وَبَنَى بِهَا حَلاَلاً وَمَاتَتْ بِسَرِفَ وَدَفَنَّاهَا فى الظُّلَّةِ الَّتِى بَنَى بِهَا فِيهَا.

«سَرِف» بوزن كَتِف: جبل بطريق المدينة.

37. *(1235)- Meymûne* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *''Her ikimiz de Seref'te ihramsız iken, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) benimle evlendi''.* [Müslim, Nikâh 48, (1411); Ebu Dâvud, Menâsik 39, (1843); Tirmizî, Hacc 24, (845).] Bu metin Ebu Dâvud'dakidir.

Müslim'de şöyle denmiştir: *''Kendisi ihramsız olduğu halde O'nunla (Meymûne) evlendi, Râvi -ki Yezîd İbnu'l-Esamm'dır- der ki: ''Meymûne hem benim teyzemdi, hem de İbnu Abbâs'ın teyzesi idi''.*

Tirmizî'de şu ziyade vardır: *''Meymûne (radıyallahu anhâ) ile gerdek yaptığında ihramsız idi. Meymûne Seref'te öldü. Onu, Resûlullah'ın kendisiyle gerdek yaptığı çadırda defnettik.*

1236 ٣٨- وعن سليمان بن يَسار قال: [بَعَثَ النَّبِىُّ ﷺ أَبَا رَافِعٍ مَوْلاَهُ وَرَجُلاً مِنَ الأَنْصَارِ فَزَوَّجَاهُ مَيْمُونَةَ بِنْتَ الْحَارِثِ، وَرَسُولُ اللّهِ ﷺ بِالْمَدِينَةِ قَبْلَ أَنْ يَخْرُجَ]. أخرجه مالك.

38. **(1236)**- *Süleymân İbnu Yesâr* anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), azadlısı Ebu Râfi'yi Ensârdan bir başkasıyla birlikte (Meymûne'ye) gönderdi. Onlar, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Meymûne bintu'l-Hâris (radıyallahu anhâ) ile evlendirdiler. (O vakit) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) henüz Medine'de idi (ve Umretu'l-Kaza için yola) çıkmamıştı''.* [Muvatta, Hacc 69, (1,348).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *Ebu Râfi* ile gönderdiği ikinci şahıs, *İbnu Sa'd*'ın belirttiği üzere *Evs İbnu Havlî*'dir. Bunların evlendirmesinden maksat Resûlullah adına istemeleridir. Bazı rivayette, Meymûne (radıyallahu anhâ) meselesini, *Abbas İbnu Abdilmuttalib*'e havâle eder, evlendirme işini o tamamlar.

1237 ٣٩- وعن عثمان رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّه ﷺ: لاَ يَنْكِحُ الْمُحْرِمُ وَلاَ يُنْكِحُ وَلاَ يَخْطُبُ]. أخرجه الستة إلا البخارى.

39. **(1237)**- *Hz.Osman* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"İhramlı ne evlenir, ne evlendirir, ne de dünür gönderir".** [Müslim, Nikâh 41, (1409); Muvatta, Hacc 70, (1, 348,349); Ebû Dâvud, Menâsik 37, (1841); Tirmizî, Hacc 23, (840); Nesâî, Hacc 91, (5,192).]

1238 ٤٠ – وعن نافع قال: [قَالَ ابن عمر رضى الله عنهما: لاَ يَنْكِحُ
الْمُحْرِمُ وَلاَ يَنْكِحُ وَلاَ يَخْطُبُ عَلَى نَفْسِهِ وَلاَ عَلَى غَيْرِهِ].

40. **(1238)**- *Nâfi* anlatıyor: *''İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) şöyle hükmetmiştir: ''İhramlı evlenmez, evlendirmez, ne kendisi için kız ister, ne de başkası için''.* [Muvatta, Hacc 72, (1,349).]

1239 ٤١ – وعن أبى غطفان المُرِّى. [أَنَّ أَبَاهُ طَرِيفاً تَزَوَّجَ امْرَأَةً وَهُوَ
مُحْرِمٌ فَرَدَّ عُمَرُ نِكَاحَهُ]. أخرجهما مالك.

41. **(1239)**- *Ebu Gatafân el-Mürrî*'nin anlattığına göre, *babası Tarîf, ihramlı iken bir kadınla evlenmiş ise de Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu nikâhı reddetmiştir.* [Muvatta, Hacc 71, (1,349).]

1240 ٤٢ – وعن أبى قتادة رضى الله عنه قال: [كُنْتُ يَوْماً جَالِساً مَعَ رِجَالٍ
مِنْ أَصْحَابِ رسولِ الله ﷺ فِى مَنْزِلٍ فِى طَرِيقِ مَكَّةَ، ورسولُ اللهِ ﷺ أَمَامَنَا
وَالْقَوْمُ مُحْرِمُونَ وَأَنَا غَيْرُ مُحْرِمٍ عَامَ الْحُدَيْبِيَةِ فَأَبْصَرُوا حِمَاراً وَحْشِياً وَأَنَا
مَشْغُولٌ أَخْصِفُ نَعْلِى فَلَمْ يُؤْذِنُونِى وَأَحَبُّوا لَوْ أَنِّى أَبْصَرْتُهُ فَالْتَفَتُّ فَأَبْصَرْتُهُ
فَقُمْتُ إِلَى الْفَرَسِ فَأَسْرَجْتُهُ ثُمَّ رَكِبْتُ وَنَسِيتُ السَّوْطَ وَالرُّمْحَ فَقُلْتُ لَهُمْ
نَاوِلُونِى السَّوْطَ وَالرُّمْحَ. فَقَالُوا: لاَ وَاللّهِ لاَ نُعِينُكَ عَلَيْهِ فَغَضِبْتُ فَنَزَلْتُ
فَأَخَذْتُهُمَا ثُمَّ رَكِبْتُ فَشَدَدْتُ عَلَى الْحِمَارِ فَعَقَرْتُهُ ثُمَّ جِئْتُ بِهِ وَقَدْ مَاتَ فَوَقَعُوا
فِيهِ يَأْكُلُونَهُ. ثُمَّ إِنَّهُمْ شَكُّوا فِى أَكْلِهِمْ إِيَّاهُ وَهُمْ حُرُمٌ فَرُحْنَا وَخَبَأْتُ الْعَضُدَ

مَعِي. فَأَدْرَكْنَا النَّبِيَّ ﷺ فَسَأَلْنَاهُ عَنْ ذٰلِكَ فَقَالَ: هَلْ مَعَكُمْ مِنْهُ شَيْءٌ؟ فَقُلْتُ نَعَمْ! فَنَاوَلْتُهُ الْعَضُدُ فَأَكَلَهَا وَهُوَ مُحْرِمٌ، وَقَالَ: إِنَّمَا هِيَ طُعْمَةٌ أَطْعَمَكُوهَا اللّٰهُ] أخرجه الستة.

وزاد فى رواية لهم: هُوَ حَلاَلٌ فَكُلُوهُ.

وفى أخرى فَقَالَ لَهُمْ رسولُ اللّه ﷺ: أَمِنْكُمْ أَحَدٌ أَمَرَهُ أَنْ يَحْمِلَ عَلَيْهِ أَوْ أَشَارَ إِلَيْهِ؟ قَالُوا لاَ. قَالَ: فَكُلُوا.

وفى أخرى: قال أَشَرْتُمْ أَوْ أَعَنْتُمْ أَوِ اصَّدْتُمْ.

42. **(1240)**- *Ebu Katâde* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Hudeybiye sulhu yapıldığı sene, bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabından bir grupla birlikte, Mekke yolu üzerinde bir yerde oturuyordum. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bizden ileride (konaklamış) idi. Ben hâriç herkes ihramlıydı. Halk vahşi bir eşek gördü, ben o sırada meşguldüm, ayakkabımı tamir ediyordum. Gördüklerinden beni haberdar etmediler, onu kendiliğimden görmüş olmamı istiyorlardı. Bir ara aralarında bir gülüşme oldu. Birden etrafıma bakındım (ve bu esnada) hayvanı gördüm. Hemen (Cerâde adındaki) atıma gidip eğerledim ve bindim. (Acelemden) kamçıyı ve mızrağı unutmuştum. "Kamçı ve mızrağımı bana verin!" diye seslendim.*

"Hayır, dediler, vallahi bu işte sana yardımcı olmak istemeyiz". Öfkelendim. İnip onları aldım. Tekrar binip, eşeğe doğru hızla gittim, (yetişip) avladım. Beraberimde getirdim, ölmüştü. Arkadaşlarım etinden yediler. Ancak sonradan ihramlı iken yeyip yememe hususunda şekke düşüp (yediklerine pişman oldular). Yürüdük, ben bir parça ayırdım. Resûlullah'a kavuşunca, bu meseleyi sorduk.

"Beraberinizde birşeyler kaldı mı?" *dedi. Ben: "Evet!" diyerek parçayı uzattım. İhramlı olduğu halde, ondan yedi. Ve:*

"Bu bir taamdır. Onunla Allah size ikramda bulunmuştur!" *dedi".* [Buhari, Cezâu's-Sayd 2,3,4,5, Hibe 3, Cihâd 46, 88, Megâzi 35, Et'ime 19, Zebâih 10, 11; Müslim, Hacc 56, (1196); Muvatta, Hacc 76, (1,350); Tirmizî, Hacc

25, (847); Ebu Dâvud, Menâsik 41, (1852); Nesâî, Hacc 78, (5,182); İbnu Mâce, Menâsik 93, (3093).]

Bunlarda gelen bir ziyâde şöyledir: *"(Resûlullah:...)*"**O helaldir, yiyin (dedi)**".

Bir diğer rivâyette: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara şunu söyledi:* **"Sizden biri (hayvanı yakalamak üzere) saldırmasını emretmedi, veya ona hayvanı göstermedi mi?"** *Onlar: "Hayır!" diye cevap verince, (Resûlullah:)* **"Öyleyse yiyin!"** *buyurdu".*

Bir diğer rivayette: "(Resûlullah:) **"İşaret ettiniz veya yardım ettiniz veya saldırmasını sağladınız mı?"** *(diye sordu)".*

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, ihramlı iken hayvan avlamak mevzuuna girer. Hadis çeşitli vecihlerden gelmiştir. Her vecih, diğerlerine göre bazı farklı teferruat ihtiva edebilmektedir.

2- Yukarıda kaydedilen vechinin daha vâzıh hale gelebilmesi için, başka vecihlerde gelen bazı açıklayıcı ziyadeleri parantez içerisinde kaydettik.

3- Av (sayd)'dan murad, etinin yenmesi ihramsıza helâl olan vahşî hayvandır.

4- Anlaşıldığı üzere *Abdullah İbnu Ebî Katâde,* herkes umre için ihramlı olduğu bir sırada ihramsızdır. *Ebû Katâde*'nin ihramsız oluşu, onun orduya sonradan yolda katılmış olmasından ileri gelmektedir. Ashab bir av hayvanı (vahşi eşek=zebra) gördükleri halde onu uyarmazlar, o da ayakkabı tamiriyle meşgüldür, hemen göremez. Bir ara gülüşmeler sebebiyle irkilip şöyle bir etrafına bakınır. Av hayvanını görünce, avlamak için alelacele atına koşar, hazırlar ve biner. Ne var ki acelesinden hem kamçısını hem de mızrağını unutur. Arkadaşlarından istese de vermezler. Çünkü hepsi ihramlıdır ve ihramlıya av yasağı vardır. Avcıya ve avlanmaya yardım etmek de yasağa girdiği için, ihramsız olan *Abdullah*'ı arkadaşları ne başlangıçta uyarmıştır, ne de kamçı ve silahını eline vermişlerdir.

5- *Abdullah* hayvanı avlar, etini beraberce yerler. Ama, bunu yemekle bir yasak mı işledik diye içlerine tereddüt gelir. Önde ilerlemiş olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yetiştikleri zaman vak'ayı anlatıp, durumlarını sorarlar.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ihramlı olanların, bu avlama işine işaret edip gösterivermek suretiyle bile olsa yardımcı olup olmadıklarını tahkik edip,

hiçbir yardımları olmadığını anlayınca av etinin hepsine helâl olduğunu beyan buyurur ve kendisi de yer.

6- Mevzu ile alâkalı bazı hükümler:

1) Avlamaya yardım etmemek şartıyla ihramlı av eti yiyebilir.

Ancak bu meselede bazı farklı görüşler vardır:

a) İhramlı için, avlansın avlanmasın av eti mutlak surette haramdır. Bu hükme gidenler 1241 numaralı hadîsi esas alırlar.

b) İhramlının izniyle olsun olmasın, onun namına avlanan avdan yemesi haramdır. *İmam Şafiî* ve *İmam Mâlik* bu görüştedir.

c) İhramlı bir kimse kendisi avlanır veya başkası onun izni veya delâletiyle avlarsa, o avdan yemesi haramdır. Başka surette avlanan av etlerini yiyebilir. *İmam-ı Azam* bu görüştedir. Ekseriyet, "İhramlının avladığı sadece kendisine değil, başkasına da haramdır" demiştir. *Hasan Basrî, Ebu Sevr, Süfyan-ı Sevrî* ve diğer bazıları: "Hırsızın kestiği gibidir, başkası yiyebilir" demiştir. Ancak sahîh olan, "muhrimin sayd nevinden kestiği meyte" hükmünde olmasıdır.

2) İhramlı, av hayvanını kasden veya hatâen de öldürse cezâ gerekir. Bu hususta Hicâz ve Irak ulemâsı ve başkaları ittifak ederler. Sadece *Ehl-i Zâhir, Ebu Sevr, Şafiilerden İbnu Münzir* itiraz ederek hatâen öldürene ceza gerekmez derler. İki rivayetten birinde *Ahmed İbnu Hanbel* de bu görüştedir. *Hasan Basrî* ve *Mücâhid:* "Cezâ hata için vâcibtir, ancak, âmden olursa buna ceza değil, nıkmet yani ilahî ukûbet vâcib olur"demişlerdir.

3) Ulemânın ekserisi: "İhramlı, avlandığı takdirde, ödemesi gereken ceza, avladığı hayvanın benzerini ve dengini ödemesidir" diye hükmetmiştir. *Ebu Hanife* onun kıymetini ödemesi vâcibtir, mislini sarfetmesi de câizdir" der.

Ekserî ulemâ: "Büyük hayvan avlamışsa büyük hayvan öder, küçük hayvan avlamışsa küçük hayvan öder" demiştir. *İmam Mâlik* bu görüşe muhalefet ederek: "Öldürülen büyük de olsa, küçük de olsa cezası büyük hayvandır, öldürülen sağlam da olsa, sakat da olsa cezası sağlam hayvandır" der.

1241 ٤٣- وعن الصعب بن جَثَّامَة رضى اللّه عنه. [أَنَّهُ أَهْدَى إلى رسول اللّه ﷺ حِمَاراً وَحْشِياً وَهُوَ بِالأَبْوَاءِ أَوْ بِوَدَّانَ فَرَدَّهُ عَلَيْهِ فَلَمَّا رَأَى مَا فِي وَجْهِهِ

قَالَ: إِنَّا لَمْ نَرُدَّهُ عَلَيْكَ إِلاَّ أَنَّا حُرُمٌ]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

43. **(1241)**- *Sa'b İbnu Cessâme*(radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, *kendisi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, Ebvâ veya Veddân'da (canlı) bir yaban eşeği hediye etmiştir. Ancak Resûlullah bunu kendisine iâde etmiş, Sa'b'ın üzüldüğünü yüzünden anlayınca:* **"Bunu sana iade edişimizin sebebi ihramlı oluşumuzdur"** *demiştir.* [Buharî, Cezâu's-Sayd 6, Hibe 5, 17; Müslim, Hacc 50, (1193), Muvatta, Hacc 83, (1,353); Tirmizî, Hacc 26, (849); Nesâî, Hacc 79, (5,183-185); İbnu Mâce, Menâsik 92, (3090).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayette hediye edildiği belirtilen "*vahşi eşek*"ten murad nedir? Vahşi eşek eti mi, yoksa canlısı mı? Bu husus münâkaşalıdır. Rivayetin Buharî'deki vechi, yukarıda olduğu gibi çok açık değildir. Ancak, Buharî başka rivayetlerin karinesine dayanarak "canlı" olduğuna hükmetmiş ve bunu bab başlığına koyduğu kayıtla belirtmiştir. Müslim'deki bir vechinde "vahşi eşek eti" olduğu tasrîh edilir. Bazı rivayetlerde "vahşi eşek budu", "ucundan kan damlayan bir yaban eşeği budu", "av etinden bir parça" gibi farklı tabirler kullanılmıştır.

Rivayetlerdeki bu farklılıklar sebebiyle, ulemâ bu meselede ihtilâflı yorumlar yapmışlardır.

Tahavî, İbnu Abbâs'tan gelen bütün rivayetlerde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, *Sa'b'a* iade ettiği hediyenin diri olmayan av eti olduğunda müttefiktir. Bu da: "*İhramlıya av eti haramdır" diyenlere delildir" der.*

İbnu Battal, hadîslerdeki ihtilâflı durumu, hadisenin bir değil birden fazla olmasıyla izah eder. *İbnu Hacer* de bu görüşe meyleder. Ona göre, *Sa'b*, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir defasında yaban eşeğini bütün olarak hediye etmiş, başka seferlerde de parçalarını hediye etmiştir.

Kurtubî de önce hayvanın bütün olarak hediye edilmiş olabileceğini, reddedilince, *Sa'b*'ın "bütün oluş sebebiyle reddedildiğine" yorup, sonra da parça halinde hediye ettiğine hamlederek te'life çalışır.

2- Ulemânın bir kısmı (*Şa'bî, Tâvus, Mücâhid, Sevrî* vs. bu rivayette *İmam Mâlik)* bu rivayetten istidlâl ederek ihramlı olmayan kimsenin kestiği "av hayvanı"nın ihramlıya haram olduğuna hükmetmiştir. *Hz.Ali, İbnu Abbâs* ve *İbnu Ömer* de bu kanaattedir.

3- Diğer birkısım âlimler (*Said İbnu Cübeyr, Ebu Hanife, Ebu Yusuf, İmam Muhammed, Ahmed İbnu Hanbel* ve *Atâ)* ihramlı olmayan bir kimsenin öldürdüğü avın ihramlıya helâl olduğunu söylerler. 1240 numaralı hadîsi delil gösterirler.

1242 ٤٤– وفى أخرى للنسائى عن ابن عباس رضى اللّه عنهما [أنَّ الصَّعْبَ ابْنَ جَثَّامَةَ أهْدَى إلى رسول اللّهِ ﷺ رِجْلَ حِمَارٍ وَحْشٍ تَقْطُرُ دَماً وَهُوَ مُحْرِمٌ بِقُدَيْدٍ فَرَدَّهَا عَلَيْهِ]. «وَالْمُرَادُ بِرِجْلِ الْحِمَارِ هُنَا فَخِذُهُ».

44. **(1242)**- *Nesâî*'nin kaydettiği diğer bir rivayette *İbnu Abbâs* (radıyallahu anh) şöyle anlatmıştır: *"Sa'b İbnu Cessâme (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, ihramlı iken, Kudeyd'de ucundan kan damlayan bir vahşi eşek budu hediye etti. Resûlullah, bu hediyeyi Sa'b'a iade etti (kabul etmedi)".* [Nesâî, Hacc 79, (5,183-185).

1243 ٤٥– وعن جابر رضى اللّه عنه [أنَّ رسولَ اللّه ﷺ قال: صَيْدُ الْبَرِّ لَكُمْ حَلاَلٌ وَأنْتُمْ حُرُمٌ مَالَمْ تَصِيدُوهُ أوْ يُصَادُ لَكُمْ]. أخرجه أصحاب السنن.

45. **(1243)**- *Hz.Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Siz ihramlı iken, bizzat avlamamış iseniz veya (sizin arzunuzla) sizin için avlanmamış ise kara av hayvanları(nın eti) size helâldir"**. [Ebu Dâvud, Menâsik 41, (1851); Tirmizî, Hacc 25, (846); Nesâî, Hacc 81, (5, 187).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis av hayvanını "muhrim"in avlaması ile "muhrim olmayan"ın avlaması arasındaki farkı açık bir şekilde ifade etmektedir; İhramlının öldürdüğü haram, ihramsızınki değildir. İhramlı bizzat öldürmüş veya emrederek başkasına öldürtmüş farketmiyor. Hadîs, emretmemiş bile olsa, ihramlıya niyetle öldürülenı de dâhil etmektedir.

İhramsızın kestiği avın, ihramlıya helâl olduğunu kabul eden ulemâyı daha önce (1241 numaralı hadîste) belirttik.

1244 ٤٦- وعن عبد الرحمن بن عثمان قال: [كُنَّا مَعَ طَلْحَةَ وَنَحْنُ حُرُمٌ فَأُهْدِىَ لَنَا طَيْرٌ وَطَلْحَةُ رَاقِدٌ فَمِنَّا مَنْ أَكَلَ مِنْهُ وَمِنَّا مَنْ تَوَرَّعَ فَلَمْ يَأْكُلْ فَاسْتَيْقَظَ طَلْحَةُ وَوَفَّقَ مَنْ أَكَلَهُ، وَقَالَ أَكَلْنَاهُ مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ]. أخرجه مسلم والنسائي.

«وَفَّقَ مَنْ أَكَلَهُ» أى صوَّب رأيه.

46. **(1244)**- *Abdurrahman İbnu Osman* anlatıyor: *"Biz ihramlı iken Talha ile beraberdik. Bize bir kuş hediye edildi. Bu sırada Talha yatıyordu. Kuş etinden bazılarımız yedi, bazılarımız çekinip yemedi. Talha uyanınca yiyenleri te'yid etti ve: "Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte onu yedik" dedi"*. [Müslim, Hacc 65, (1197); Nesâî, Hacc 78, (5,182).]

1245 ٤٧- وعن عبد اللّه بن عامر بن ربيعة قال: [أُتِىَ عُثْمَانُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ بِلَحْمِ صَيْدٍ وَهُوَ بِالْعَرْجِ. فَقَالَ لأَصْحَابِهِ كُلُوا. فَقَالُوا: أَوَلاَ تَأْكُلُ أَنْتَ؟ قَالَ إِنِّى لَسْتُ كَهَيْئَتِكُمْ إِنَّمَا صِيدَ مِنْ أَجْلِى]. أخرجه مالك.

47. **(1245)**- *Abdullah İbnu Âmir İbni Rebi'a* anlatıyor: *"Hz.Osman (radıyallahu anh)'a Arc'ta iken bir av eti getirildi. Arkadaşlarına:*

"Yiyiniz!" dedi. Onlar:

"Sen yemiyor musun?" diye sordular.

"Ben, dedi sizin durumunuzda değilim, bu hayvan benim için avlandı". [Muvatta, Hacc 84, (1,354).]

AÇIKLAMA:

Rivayetin Muvatta'daki aslında *Hz.Osman*'ın ihramlı olduğu belirtilir. *İbnu Abdilberr* bu hadîsle amel eden fakîhin çıkmadığını belirtir.

1246 ٤٨- وعن عروة. [أَنَّ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا قالت لَهُ وَقَدْ سَأَلَهَا عَنْ لَحْمِ صَيْدٍ لَمْ يُصَدْ مِنْ أَجْلِهِ: يَا ابْنَ أُخْتِى إِنَّمَا هِىَ عَشْرُ لَيَالٍ فَإِنْ تَخَلَّجَ فِى نَفْسِكَ شَىْءٌ فَدَعْهُ]. أخرجه مالك.

48. **(1246)**- *Urve* merhûm anlatıyor: *"Hz.Aişe (radıyallahu anhâ)'ye:*

"Bir av hayvanı benim için avlanmamışsa bu bana helâl mi, haram mı?" diye sormuştum, şu cevabı verdi:

"Ey kızkardeşimin oğlu, o (ihram müddeti) on gündür. İçinde bir seğrime (rahatsızlık, şüphe) hissedersen bırakıver (yeme)". [Muvatta, Hacc 85, (1,354).]

AÇIKLAMA:

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), sorulan husus üzerine, nazarında kesin bir nass olmaması haysiyyetiyle böyle cevap vermiştir. Ona göre, bu şüpheli bir durum arzetmektedir. Öyle ise, Hz.Aişe şüpheli hususlarda Resûlullah'ın koyduğu: دَعْ مَا يُرِيبُكَ إِلَى مَالاَ يُرِيبُكَ **"Şüpheli şeylerden, kesinliğe ulaşıncaya kadar kaçın"** prensibine uyarak, yemeyi terketmelidir. Üstelik ihram müddeti on gündür, sabredilmesi zor değildir... mânâsında cevap vermiştir.

Hz.Aişe, ayrıca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hükmü iyice bilinmeyen, şüpheli hususlarda tâkip edilecek yolu gösteren bir başka düsturunu daha hatırlatmış olmaktadır: مَا أَنْكَرَ قَلْبُكَ فَدَعْهُ **"Kalbin nefret ettiği şeyi bırak"** veya الإِثْمُ حَزَّازُ القُلُوب **"Günah kalblerin titrediği şeydir".**

1247 ٤٩ - وعن الْبَهْزِى رضى الله عنه، واسمه زيد بن كعب. [أَنَّ رسول الله ﷺ خَرَجَ يُرِيدُ مَكَّةَ وَهُوَ مُحْرِمٌ حَتَّى إِذاً كَانَ بِالرَّوْحَاءِ إِذَا حِمَارُ وَحْشٍ عَقِيرٌ فَذُكِرَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: دَعُوهُ فَإِنَّهُ يُوشِكُ أَنْ يَجِىءَ صَاحِبُهُ. فَجَاءَ الْبَهْزِىُّ وَهُوَ صَاحِبُهُ إِلى رسولِ الله ﷺ. فَقَالَ يَارَسُولَ اللهِ: شَأْنُكُمْ بِهذَا الْحِمَارِ. فَأَمَرَ رسولُ الله ﷺ أَبَا بَكْرٍ يُقَسِّمُهُ بَيْنَ الرِّفَاقِ. ثُمَّ مَضَى حَتَّى إِذَا كَانَ بِالإِثَايَةِ بَيْنَ الرُّوَيْثَةِ وَالْعَرْجِ إِذَا ظَبْىٌ حَاقِفٌ فِى ظِلٍّ وَفِيهِ سَهْمٌ فَزَعَمَ أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ أَمَرَ رَجُلاً أَنْ يَقِفَ عِنْدَهُ لاَ يُرِيبُهُ أَحَدٌ مِنَ النَّاسِ حَتَّى يُجَاوِزُوهُ].

أخرجه مالك والنسائى. «الحَاقِفُ» الذى انحنى وتثنى فى نومه.

49. (1247)- *el-Behzî* (radıyallahu anh) -ki ismi *Zeyd İbnu Ka'b*'dır- anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'ye gitmek düşüncesiyle ihramlı olarak (Medine'den) çıktı. Ravhâ nam mevkiye varınca orada kesilmiş bir vahşi eşekle karşılaştılar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bundan bahsedildi:*

"Bırakın onu, *dedi,* **sahibi hemen gelebilir!"**

Derken hayvanın sahibi Behzî geldi ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bularak:

"Ey Allah'ın Resûlü, bu eşeği (size bıraktım) dilediğiniz gibi tasarruf edin!" dedi. Resûlullah derhal Hz.Ebu Bekr'e emrederek, **"Yol arkadaşları arasında taksim etmesini"** *söyledi.*

Sonra yola devam edip İsâye nâm yere geldi. Burası Ruveyse ile Arc arasında bir yer idi. Sıcak bir gölgede kıvrılıp uyumakta olan bir ceylan vardı. -Ravi der ki- "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir şahsa, herkes geçinceye kadar orada bekleyip kimseye hayvanı rahatsız ettirmemesini emretti". [Muvatta, Hacc 79, 1,(351); Nesâî, Hacc 78, (5, 182, 183), Sayd 32, (7,205).]

AÇIKLAMA:

1- Bir rivâyette Medine-Mekke yolu üzerinde bulunan bazı yer isimleri geçmektedir: *Ravhâ, İsâye,* (veya *Üsâye* veya *Esâye*), *Ruveyse, Arc.* Bunlar yol boyu uğrak yerleridir.

2- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in uyuyan ceylanı rahatsız ettirip, ürküttürmemesi, ihramlı oluşlarından ileri gelir. Zira muhrime, sayd'ı (av hayvanını) ürkütmesi veya bu işte yardımcı olması, -sadedinde olduğumuz rivayetten de anlaşılacağı üzere- yasaktır.

1248 ٥٠- وعن عروة أنَّ الزُّبَيْرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ [كَانَ يَتَزَوَّدُ صَفِيفَ قَدِيدِ الظِّبَاءِ وَهُوَ مُحْرِمٌ]. أخرجه مالك.

«والصَّفِيفُ وَالْقَدِيدُ» اللحم المملوح المُجَفَّفُ فِى الشمس، سمى صفيفاً لأنهُ يُصَفُ فى الشمس لِيَجِفَّ.

50. **(1248)**- *Urve* (rahimehullah) anlatıyor: *"Zübeyr (radıyallahu anh) ihramlı olduğu halde (yemek üzere yanına) güneşte kurutulmuş ceylan eti dizisini azık olarak alıyordu"*. [Muvatta, Hacc 77, (1,350).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *Hz.Zübeyr* (radıyallahu anh)'in ihramlıya, ihramdan önce hazırlanmış av hayvanı eti yemesinin helâl olduğu inancında bulunduğunu göstermektedir.

1249 ٥١– وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [خَرَجْنَا مَعَ رسولِ الله ﷺ فى حَجٍّ أَوْ عُمْرَةٍ فَاسْتَقْبَلْنَا رِجْلاً مِنْ جَرَادٍ فَجَعَلْنَا نَضْرِبُهُ بِسِيَاطِنَا وَقِسِيِّنَا. فَقَالَ ﷺ: كُلُوهُ فَإِنَّهُ مِنْ صَيْدِ الْبَحْرِ] أخرجه أبو داود والترمذى.

«الرِّجْلُ مِنَ الْجَرَادِ» بكسر الراء وسكون الجيم: القطعة منه.

51. **(1249)**- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Biz, hacc veya umre için Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte yola çıkmıştık. Yol esnasında bir çekirge sürüsüne rastladık. Kamçı ve yaylarımızla vurmaya başladık. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Bunu yeyin, zira o deniz avından (sayılır)"** *dedi"*. [Ebu Dâvud, Menâsik 42, (1854); Tirmizî, Hacc 27, (850).]

1250 ٥٢– وعن كعب قال: [الجَرَدُ مِنْ صَيْدِ الْبَحْرِ]. أخرجه مالك وأبو داود.

52. **(1250)**- *Ka'bu'l-Ahbâr* demiştir ki: *"Çekirge deniz avı(ndan sayılmış)dır"*. [Ebu Dâvud, Menâsik 42, (1853); Muvatta, Hacc 82, (1,352).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette, çekirgenin *deniz* avına benzetilmesi, çekirgenin de ölüsünün yenmesi yönüyle arzettiği benzerlikten ileri gelir.

2- Ancak, fukahâ muhrim'e çekirge öldürmeyi yasaklamıştır. Onu öldüren, kıymetine tasaddukta bulunur.

Hidâye'de, çekirgenin kara avı olduğu belirtilmiştir. *İbnu'l-Hümâm*, ulemânın ekseriyetinin böyle hükmettiğini belirtir. Bu durumda sadedinde olduğumuz

hadîs müşkil bir durum ortaya koymaktadır. *Hz.Ömer,* kendisine, ihramlı iken çekirge öldürüp, hükmünü sormak için gelen kimseyi *Ka'bu'l-Ahbâr*'a gönderir. O: *''Bir dirhem tasadduk etmeye''* hükmeder.

Aliyyu'l-Kârî: ''Bu hadîs şayet sahîh ise, iki çeşit çekirge, kara ve deniz çekirgeleri var demektir, her biri hakkında ayrı ayrı uygun hüküm yürütülür'' diyerek ihtilâfı gidermeye çalışmıştır. (Müteakip açıklamaya da bakınız.)

Ancak hemen kaydedelim ki, Ebu Dâvud, senette yer alan *Ebu'l-Mühezzim*'in zayıf olduğunu, çekirgenin ''deniz avı'' olduğunu söyleyen iki rivayetin de vehimden ibâret olduğunu belirtir.

1251 ٥٣- وزاد مالك [أَنَّ عُمَرَ رضى اللّهُ عَنْهُ قالَ لَهُ: وَمَا يُدْرِيكَ؟ فَقَالَ: يَاأَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ إِنَّ هِىَ إِلاَّ نَثْرَةُ حُوتٍ يَنْثُرُهُ فِى كُلِّ عَامٍ مَرَّتَيْنِ].

«النَّثْرَةُ» الدواب بالنون: شدة الْعَطْسَة. يقال نَثْرَتِ الشاة إذا طَرَحت عن أنفها الأذى.

53. **(1251)**- *Muvatta'da şu ziyade var: Hz.Ömer (radıyallahu anh) Ka'b'a sordu: ''Nereden biliyorsun (ki çekirge deniz avıdır)?'' Ka'b şu cevabı verdi:*

''Ey mü'minlerin emiri, nefsimi yed-i kudretinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin ederim, bu (bir nevi) balık hapşırmasıdır, her yıl iki sefer hapşırır''. [Muvatta, Hacc 82, (1,352).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *Ka'bu'l-Ahbar*'ındır. *Ka'b,* müslüman olan yahudi âlimlerinden biridir. *Muhadram*lardan kabul edilir. *Hz.Ebu Bekr* veya *Hz.Ömer* zamanında İslâm'la müşerref olmuştur. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sağlığında müslüman olduğu da söylenmiştir. *İbnu Hacer: ''Sahîh olanı Hz. Ömer zamanında İslâm'a girmiş olmasıdır''* der.

Ka'b, yahudi âlimi olması itibariyle rivayetlerinde eski malûmatının te'siri görülmüştür. Hatta İslâmî telîfâtâ giren pekçok isrâiliyâtın mühim kaynaklarından birinin *Ka'b* olduğu kabul edilmiştir.

Çekirgenin deniz avından olduğunu ifade eden bu rivayetlerde isrâilî efsâne kokusunu hissetmemek mümkün değildir. *Ebu Hureyre*'den gelen 1249 numaralı hadîsin mâkul bir te'vili yapılmış, çekirgenin deniz avından sayılmasının bir vechi gösterilmiştir. Ama, çekirge sürüsünü balık hapşırığına benzeten ifâdenin te'vili zorluk arzetmektedir. Nitekim başta *Şâfiî,* ulemâmız çekirgeyi kara avı saymış ve çekirgeye taarruzu ihramlıya haram kılmış, öldürene de kıymetince tasadduk hükmetmede tereddüd etmemiştir.

Zürkânî, bizzat *Ka'b*'ın yukarıda kaydedilen görüşünden rücû ettiğini gösteren delillerden bahseder. Aynen şöyle devam eder: "*...Şâfiî hazretleri sahîh veya hasen bir senedle Abdullah İbnu Ebi Ammâr'dan şunu rivâyet etti: Muaz İbnu Cebel (radıyallahu anh) ve Ka'bu'l-Ahbâr'la birlikte, bir ihramlı grup içinde, Beytu'l-Makdis'den umre yapmak üzere hareket ettik. Yolda, bir mevkiye gelmiştik ki Ka'b bir ateş yakıp ısınmaya başladı. O sırada bir çekirge sürüsü geldi. İki çekirge yakalayıp öldürdü. İhramlı olduğunu unutmuştu, sonradan hatırladı ve çekirgeleri (yemeden) attı. Medine'ye gelince Hz.Ömer'e uğrayıp bu iki çekirgenin hikâyesini anlattı. Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Kendi kendine nasıl bir ceza verdin?" diye sordu. Ka'b: "İki dirhem ödeme cezası" dedi. Hz.Ömer: "Öyle mi! İki dirhem yüz çekirgeden daha kıymetlidir". Evet. Çekirgeler yolları istilâ etseler, geçebilmek için çiğnemekten başka çare kalmasa, bu sebeple bir ödeme gerekmez. Yine de ihramlı çekirge öldürmekten sakınmalıdır. İbnu Abdilberr, çekirgenin balık hapşırığı olması meselesinde, müşahedeye ters düştüğü için tevakkuf etmiştir.*

es-Sâcî, Ka'b'dan şunu rivayet eder: "İlk çekirge, balığın burun deliğinden çıkmıştır". Bununla ilk yaratılışının böyle olduğunu ifade etmiştir, ancak bunun sıhhati bilinmez. Hz. Ömer onu ne tekzib ne de tasdik etti. Zira onun, bunu, Tevrat'tan öğrenmiş olabileceğinden korktu.Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in onların rivayet ettiği şeyler hususundaki sünneti şudur: **"Ne tasdik ne de tekzib etmemek, böylece rivayet ettikleri şey haksa reddedilmemiş, ecdâdları tarafından uydurulmuş veya tahrîf edilmiş bir şey ise tasdîk edilmemiş olur".**

Görüldüğü üzere, İslâm ulemâsı, rivayet olarak kitaplara giren isrâiliyâtı ihtiyatla karşılamış, reddi gerekince de ağırbaşlılık ve selef büyüklerine olan hürmeti rencide etmeyecek bir üslubla reddetmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: **"Ehl-i Kitab'ın söylediklerini ne red ne de tasdik edin, böylece hakkı tekzib, batılı tasdikten sâlim kalırsınız"** mânâsındaki irşadlarının Ehl-i

Kitap'la olan münasebetlerde, muhatabın inancına saygı da nasıl mühim bir esas olduğu da anlaşılmış oluyor.

Dar kafalarına sığdıramadıkları herşeye safsata diyerek milyonlarca mü'minin inançlarına saygısızlık ilân eden modern barbarların kulakları çınlasın!

1252 ٥٤- وعن عَائشة رضى اللّه عنها. [أَنَّ أَسْمَاءَ بِنْتَ عُمَيْسٍ: نُفِسَتْ بِمُحَمَّدِ ابْنِ أَبِى بَكْرٍ بِالشَّجَرَةِ فَأَمَرَ النَّبِىُّ ﷺ أَبَا بَكْرٍ أَنْ يَأْمُرَهَا أَنْ تَغْتَسِلَ وَتُهِلَّ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

«نُفِسَتِ الْمَرْأَةُ» بضم النون وفتحها: إذا ولدت.

54. **(1252)**- *Hz.Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Esmâ Bintu Umeys, Muhammed İbnu Ebî Bekr'in doğumu sebebiyle Şecere nâm mevkide nifas olmuştu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz.Ebu Bekr (radıyallahu anh)'i görüp, kadına yıkanıp ihrama girmesini emretmesini söyledi".* [Müslim, Hacc 109, (1209); Ebu Dâvud, Menâsik 35,(1834); İbnu Mâce, Menâsik 12,(2911).]

1253 ٥٥- وعن أسماء بنت عُمَيس رضى اللّه عنها. [أَنَّهَا وَلَدَتْ مُحَمَّداً بِالْبَيْدَاءِ: وَذَكَرَ مِثْلَهُ]. أخرجه مالك والنسائى.

وفى رواية مالك: بِذِى الْحُلَيْفَةِ فَأَمَرَهَا أَبُو بَكْرٍ أَنْ تَغْتَسِلَ ثُمَّ تُهِلَّ.

زاد النسائى فى أخرى: ثُمَّ تُهِلَّ بِالْحَجِّ وَتَصْنَعُ مَا يَصْنَعُ النَّاسُ إلا أَنَّهَا لاَ تَطُوفُ بِالْبَيْتِ، وَذٰلِكَ فِى حَجَّةِ الْوَدَاعِ.

وفى أخرى له: أَرْسَلْتُ إلى رسولِ اللّه ﷺ كَيْفَ أَصْنَعُ؟ فَقَالَ اغْتَسِلِى وَاسْتَثْفِرِى ثُمَّ أَهِلِّى.

«اسْتَثْفَرَتِ الْحَائِضُ» إذَا شَدَّت على فرجها خِرْقة وَعَلَّقَتْ طَرَفيهَا إلى شىء

مشدود فى وسطها من مُقَدَّمِها ومؤخرها. مَأْخُوذٌ من ثَفَر الدابة: وهو ما يكون تحت ذَنَبِهَا.

55. **(1253)**- *Esmâ Bintu Ümeys* (radıyallahu anhâ) *Muhammed'i Beydâ'da doğurduğunu söylemiş, önceki hadisteki durumu aynen zikretmiştir"*. [Muvatta, Hacc 1, (1,322); Nesâî, Hacc 26, (5,127).]

Muvatta'nın bir başka rivayetinde şöyle denir: *"(Esmâ...) Zülhuleyfe'de (Muhammed'i doğurdu). Ebu Bekr (radıyallahu anh) ona yıkanmasını, sonra da ihrâma girmesini emretti"*.

Nesâî, bir başka rivayette şu ziyadeyi ilâve eder: *"...sonra hacc için ihrama girmesini, Ka'be'yi tavaf hâriç, herkesin yaptıklarını aynen yapmasını (emretti)"*.

Yine *Nesâî*'nin bir başka rivayetinde *(Esma)* şöyle demiştir: *"Resûlullah'a (birisini) göndererek: "Ne yapayım?" diye sordurdum. Bana:* **"Yıkan, (kan gelen kısma) sargı bağla, sonra da ihrama gir"** *haberini gönderdi."*

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, hayızlı ve nifaslı kadınların ihrama girebileceklerini, tavaf ve tavafa bağlı olan iki rekât tavaf namazından başka, bütün hacc fiillerini yapabileceklerini göstermektedir. Nitekim Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), nifaslı halde neler yapabileceğini soran Esmâ'ya, **"Tavaf hariç her şeyi"** diye cevap vermiştir. Nifaslı ve hayızlı kadınların, ihram için yıkanmaları gerekir mi, gerekmez mi meselesinde ihtilâf edilmiştir. *Hanefî* ve *Şâfiîlerin* de dahil olduğu cumhûra göre, yıkanmaları müstehabtır. *Hasan Basrî* ile *Zâhirîlere* göre vâcibtir.

Bilindiği üzere, bir kadın doğumdan itibaren 40 gün nifaslı sayılır ve bu esnada, tıpkı hayızlı halde olduğu üzere, oruç tutamaz, namaz kılamaz, Kâ'be'yi tavaf edemez, câmiye giremez, Kur'ân'a el süremez. Bu durumlarda hac yapabilir mi? Veya hacc menâsikinden hangilerini yapabilir, hangilerini yapamaz? İşte haccın başlatıldığı sırada doğum yapmış olan *Esmâ* (radıyallahu anhâ) bunu sormuştur.

Esma, hacc niyetiyle yola çıkıp, ihram giyme mahalline gelince doğum yaparak nifas olmuştur. Zira doğum yaptığı zikredilen yerler, Medinelilerin ihrama girdikleri yerlerdir: *Şecere, Zülhuleyfe, Beyda*. Aslında Şecere ve Beyda, Zülhuleyfe'de muayyen noktaların isimleridir. *Zülhuleyfe* ise, Medineliler için, bizzat

Resûlullah tarafından tesbit edilen *mîkât* yani ihram giyme mahallidir. (1187 numaralı hadise bakın.)

1254 ٥٦- وعن ابن عمر رضى الله عنهما. [أَنَّهُ قَالَ فِى الْمَرْأَةِ الْحَائِضِ الَّتِى تُهِلُّ بِالْحَجِّ أَوْ بِالْعُمْرَةِ: إِنَّهَا تُهِلُّ بِحَجِّهَا أَوْ عُمْرَتِهَا إِذَا أَرَادَتْ: وَلٰكِنْ لاَ تَطُوفُ بِالْبَيْتِ وَلاَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ. وَتَشْهَدُ الْمَنَاسِكَ كُلَّهَا مَعَ النَّاسِ، وَلاَ تَقْرَبُ الْمَسْجِدَ حَتَّى تَطْهُرَ]. أخرجه مالك.

56. **(1254)-** *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den yapılan bir rivayete göre, ***hacc veya umre için ihrama giren hayızlı kadın hakkında, "Kadın dilerse umre veya haccı için ihrama girer, ancak Beytullah'ı tavaf edemez, Safa ile Merve arasındaki sa'yi de yapamaz, Bunlar dışındaki bütün menâsike insanlarla birlikte katılır. Temizleninceye kadar mescide yakın olamaz".*** [Muvatta, Hacc 45.]

AÇIKLAMA:

Hayızlı kadının *Safa* ve *Merve* arasındaki sa'yi yapamayışı, sa'yin tavafa bağlı olmasından ileri gelir. Zira sa'y, Beytullah'ı tavaftan sonra icrâ edilen bir nüsüktür. Böyle olunca, temizlik şart olan tavaf hayız ve nifaslıya yasak olunca, buna bağlı olarak yapılan sa'y da ister istemez yapılamaz. Tavaftan imtina eden sa'yden de imtina eder. Öyle ise hayızlının sa'y yapamayışı, sa'y için temizliğin şart olmasından ileri gelmez. Gerçi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan yapılan bir rivayete göre, önce sa'y yapan bir kimse durumunu sorunca, Hz. Peygamber: طُفْ ولاَ حرج **"Tavafını da yap, bunda bir mahzur yok"** buyurmuştur. Ancak cumhûr bunun yeterli olmayacağını, tavaftan sonra yeniden sa'y yapması gerektiğini söylemiştir. Hadîsi de: *"Buradaki sa'y, kudüm tavafından sonra ve ziyâret (veya ifâza) tavafından önce yapılan sa'y olmalıdır"* diye te'vil etmişlerdir.

Mescide yaklaşmayı meşru kılan temizlenmeden maksad "kanın kesilmesini takib edecek yıkanma"dır. Nifas veya hayız kanı tamamen kesilmeden alınacak boy abdesti şer'î temizliği saptamaz. Veya kan kesildikten sonra boy abdesti alınmadığı takdirde yine "temiz olunmaz".

1255 ٥٧- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [قَالَ رسولُ الله ﷺ:

النُّفَسَاءُ وَالْحَائِضُ إِذَا أَتَتَا عَلَى الْمِيقَاتِ تَغْتَسِلاَنِ وَتُحْرِمَانِ وَتَقْضِيَانِ الْمَنَاسِكَ كُلَّهَا غَيْرَ الطَّوَافِ بِالْبَيْتِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

57. (1255)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Nifazlı ve hayızlı kadınlar mîkât'a gelince gusledereк ihrama girerler ve Beytullah'a olan tavaf hariç bütün menâsiki ifa ederler".** [Ebu Dâvud, Menâsîk 10, (1744); Tirmizî, Hacc 100, (945).]

1256 ٥٨- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما [قال رسول اللّه ﷺ: خَمْسٌ مِنَ الدَّوَابِّ لَيْسَ عَلَى الْمُحْرِمِ فِى قَتْلِهِنَّ جُنَاحٌ: الْغُرَابُ، وَالْحِدَأَةُ، وَالْعَقْرَبُ، وَالْفَأْرَةُ، وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

وفى رواية: لاَ جُنَاحَ عَلَى مَنْ قَتَلَهُنَّ فِى الْحَرَمِ وَالإِحْرَامِ.

وفى أخرى لأبى داود والترمذى عن أبى سعيد الخدرى: وَالسَّبُعُ الْعَادِى.

والمراد به الذى يعدو على الإنسان فيفترسه. وسيجىء لما يجوز قتله من الدوَاب بابٌ فى كتاب الْقَتْل من حرف القاف إن شاء اللّه تعالى.

58. (1256)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Beş hayvan vardır, bunları öldürmesi ihramlıya günah değildir: Karga, çaylak, akrep, fâre, kelb-i akûr".** [Buharî, Cezau's-Sayd 7; Müslim, Hacc 72, (1199); Muvatta, Hacc 88, (1, 356); Ebu Dâvud, Menâsik 40, (1846); Nesâî, Hacc 82, 83, 84, 86, 87, 88, (5, 187-190).]

Bir rivayette şöyle denmiştir: "Bunları, Harem'de ve ihramda iken öldürene günah yoktur".

Ebu Dâvud ve *Tirmizî*'nin, *Ebu Saîdi'l-Hudrî*'den kaydettikleri bir rivâyette: "*Âdi yırtıcılar*" da denmiştir. Bundan maksad insana saldırıp yaralayandır. Hayvanlardan öldürülmesi câiz olanları ayrıca zikredeceğiz (4939-4952. hadîsler).

AÇIKLAMA:

1- İhramlıya öldürmesi helâl olan bu beş hayvan, ihramsıza evleviyetle helâl-

dir. Bu hayvanların zararlı olduğu herkesce bilinir. Bunların, namaz kılarken bile öldürülmesinin câiz olduğunu ifâde eden rivayetler mevcuttur.

İnsana zarar veremeyecek derecede küçük olan yavrularının da öldürülmesi câiz mi değil mi? ihtilâf edilmiştir.

3- Farenin muhtelif cinsleri olmasına rağmen, hadiste mutlak geldiği için hepsinin öldürülmesi câizdir.

4- *Kelb-i akûr,* bilinen köpek değildir. Ulemâ kelb-i akur'dan insana saldırıp, yaralayan ve insanları korkutan bütün yırtıcı canavarları anlamışlardır. Arslan, kaplan, panter, kurt gibi... Bazı âlimler, sayılan bu beş hayvana, eti yenmeyen hayvanlardan öldürülmesi yasaklanmış olanlar dışındaki bütün vahşilerin girdiğini söyler ve öldürülmelerinin câiz olduğuna hükmederler.

5- *Kastalânî,* bu hayvanların öldürülmelerinin câiz kılınmasını, bunların insanlara ve diğer hayvanlara zararlı oluşlarına bağlar ve der ki: "Karga ile çaylak zayıf bulduğu sığırın ve diğer sağmal hayvanların arka kısmının etini gagasıyla yer, gözünü oyar, şaşkın insanın elinden ekmeğini bile kapabilir. Bunlar kuşların en âdisidir. Akrep de çok zehirli bir hayvandır. Öyle ki yılanı bile sokup öldürebilir. Onun zehiri, kocaman fili bile devirmeye yeterlidir". Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in de namazda akrep öldürdüğünü haber veren rivâyet mevcuttur.

6- Bu hayvanların öldürülmesi bir vecîbe değil bir cevazdır. Yanu bunlar görülünce mutlaka öldürülsün demek değildir. Öldüren, herhangi bir günah işlememiştir, herhangi bir ceza ödemez demektir.

7- Âlimler bu hadîsten hareketle, öldürülmesi gereken bir mücrim **Harem**'e iltica ettiği takdirde, orada öldürülmesinin câiz olduğu hükmünü çıkartmıştır.

1257 ٥٩- وعن عَلْقَمَةَ بن أبِى علقمة عن أمه: [أنَّهَا سَمِعَتْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا تُسْئَلُ عَنِ الْمُحْرِمِ يَحُكُّ جَسَدَهُ. قَالَتْ: نَعَمْ فَلْيَحُكَّهُ وَلْيَشْدُدْ. ثُمَّ قَالَتْ: لَوْ رُبِطَتْ يَدَاىَ وَلَمْ أجِدْ إلاَّ رِجْلِى لَحَكَكْتُ]. أخرجه مالك.

59. **(1257)**- *Alkame İbnu Ebî Alkame,* annesinden rivayet etmiştirki: "*Annesi, Hz.Aişe (radıyallahu anhâ)'yi ihramlı iken bedenini kaşıyan kimse hakkında*

soru sorulunca dinlemiştir. Hz.Aişe şu cevabı verir: "Evet, kaşınsın ve şiddetle kaşısın". Sonra Hz.Aişe ilâve eder: "Ellerimi bağlasalar, (kaşınmak için ayaklarımdan başka bir imkânım olmasa) ayaklarımla kaşınırım". [Muvatta, Hacc 93, (1,358).]

AÇIKLAMA:

Kaşıma, kıl dökme ihtimâlini getirdiği için ihramlı hakkında meşkuk bir durum hâsıl eder. Bu sebeple *Hz.Aişe*'ye, câiz mi, değil mi diye sorarlar. *Hz.Aişe* câiz olduğunu, hiçbir mahzur görmediğini ifade için mübâlağalı bir üslup ihtiyar eder. *İmam Mâlik* bedenin baş, sırt gibi görünmeyen kısımlarının dikkatli ve ihtiyatlı kaşınması gerektiğine dikkat çeker: "Olur ki, eli bir hayvancığa rastlar da göremez" der.

1258 ٦٠ - وعن أسماء بنت أبى بكر رضى الله عنهما قالت: [خَرَجْنَا مَعَ
رسول الله ﷺ حُجَّاجًا حَتَّى إذَا كُنَّا بِالْعَرْجِ نَزَلَ رسول الله ﷺ وَنَزَلْنَا
فَجَلَسَتْ عَائِشَةُ إلَى جَنْبِ رسولِ الله ﷺ وَجَلَسْتُ إلَى جَنْبِ أبِى بَكْرٍ فَكَانَتْ
زَامِلَةُ رسولِ الله ﷺ وَزَامِلَةُ أبِى بَكْرٍ وَاحِدَةً مَعَ غُلامٍ لأبِى بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ
عَنْهُ، فَجَلَسَ أبُو بَكْرٍ يَنْتَظِرُ أنْ يَطْلُعَ عَلَيْهِ فَطَلَعَ وَلَيْسَ مَعَهُ بَعِيرُهُ فَقَالَ أبُو بَكْرٍ:
أيْنَ بَعِيرُكَ؟ فَقَالَ: أضْلَلْتُهُ الْبَارِحَةَ. فَقَالَ أبُو بَكْرٍ: بَعِيرٌ وَاحِدٌ تُضِلُّهُ؟ وَطَفِقَ
يَضْرِبُهُ وَرَسُولُ الله ﷺ يَتَبَسَّمُ وَيَقُولُ: انْظُرُوا إلَى هَذَا الْمُحْرِمِ. مَا يَصْنَعُ وَمَا
يَزِيدُ عَلَى ذَلِكَ وَيَتَبَسَّمُ]. أخرجه أبو داود.

60. **(1258)**- *Esmâ Bintu Ebî Bekr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Hacc yapmak üzere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte çıktık. Arc nâm mevkiye kadar geldik. Orada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) konakladı, biz de konakladık. Hz.Aişe (radıyallahu anhâ) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına oturdu. Ben de babam Ebu Bekr'in yanına oturdum. Resûlullah'ın binek devesi ile, Hz.Ebu Bekr'in binek develeri tekdi ve o da Ebu Bekr'e ait bir köle ile birlikte (yolda) idi. Ebu Bekr (radıyallahu anh) oturup, kölenin gelmesini bek-*

lemeye başladı. Köle geldi ama beraberinde deve yoktu. Hz.Ebu Bekr (radıyallahu anh):

"— Deven nerde?" diye sordu. Köle:

"— Sabahleyin onu kaybettim!" dedi. Ebu Bekr (radıyallahu anh):

"— Tek bir deveyi kayıp mı ettin!" deyip köleye vurmaya başladı. Resûlullah bu sırada gülüyor ve şöyle diyordu:

"— Şu ihramlıya bakın neler de yapıyor!" *(İbnu Ebi Rizme der ki: Resûlullah:* **"Şu ihramlıya bakın neler de yapıyor?"** *deyip gülüyor, (başka bir şey söylemiyordu)".* [Ebu Dâvud, Menâsik 30, (1818); İbnu Mâce, Menâsik 21,(2933).]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr'in metni, Ebu Dâvud'unkine nazaran -anlamayı zorlaştıracak- bazı eksiklikler ihtiva etmektedir. Tercümede, aslından alarak parantez içerisinde gösterdik.

2- Görüldüğü üzere, ihramlının te'dibde bulunmasına Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) müdahale etmiş, fakat, kesin ve sert bir üslubla değil. Şu halde bu müdahale tahrim ifade etmemektedir. Nitekim aynı hadîsi Ebu Dâvud: **"İhramlı kölesini te'dib eder"** adını taşıyan bir bâb başlığı altında kaydederken, İbnu Mâce: **"İhramda iken sakınma"** adını taşıyan bir bâbda kaydeder. Şu halde ihramlı, ailesini te'dîb edebilecek, ancak dikkat etmesi, aşırı gitmemesi gerekir, terki ise evlâdır.

1259 ٦١- وعن ربيعة بن عبد الله [أنَّهُ رَأى عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ يُقَرِّدُ بَعِيراً لَهُ وَهُوَ مُحْرِمٌ].

61. **(1259)**- *Rebî'a İbnu Abdillah: "Hz.Ömer (radıyallahu anh)'i ihramlı iken (Mekke ile Medine arasındaki Sükyâ köyünde) devesinin kurtlarını alıp toprağa atarken gördüm".* [Muvatta, Hac 92, (1,357).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîsin sonuna *İmam Mâlik: "Ben bunu mekruh buluyorum"* kaydını koyar.

2- *İmam Mâlik*'in mekruh addetmesi, devede yaşayan bu parazitlerin de hayvan olmasından ileri gelir. Yere atılınca öleceklerinden, ihram yasağı araya girmiş olmaktadır. Ancak *Hz.Ömer*'in bunu câiz gördüğü açıktır.

Zürkânî der ki: *"Eğer bunlar deveye zarar veriyorlarsa, onları deveden temizler, kefâret olarak bir miktar taam yedirir"* der.

1260 ٦٢- وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عُمَرَ يَكْرَهُ أَنْ يَنْزِعَ الْمُحْرِمُ حَلَمَةً أَوْ قُرَاداً مِنْ بَعِيرِهِ]. أخرجهما مالك.

ومعنى «يُقَرِّدُ» أى ينزع عنه القُرْدَان جمع قُراد وهو دُوَيْبَة معروفة. «وَالْحَلَمَةُ» جمعها حَلَم وهى: ما عظم من القراد.

62. **(1260)**- *Nâfi* anlatıyor: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), ihramlının, devesinden pire veya güve gibi haşereleri temizlemesini mekruh addederdi"*. [Muvatta, Hacc 95, (1,358).]

BİRİNCİ FER[42]

TELBİYE HAKKINDADIR

1261 ١ - عن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [بَيْدَاؤُكُمْ هٰذِهِ الَّتِي تَكْذِبُونَ عَلَى رسولِ اللّه ﷺ فِيهَا: مَا أَهَلَّ رسولُ اللّه ﷺ إلا مِنْ عِنْدِ الْمَسْجِدِ: يَعْنِى مَسْجِدَ ذِى الْحُلَيْفَةِ]. أخرجه الستة.

وفى رواية: مَا أَهَلَّ إلاَّ مِنْ عِنْدِ الشَّجَرَةِ حِينَ قَامَ بِهِ بَعِيرُهُ.

وفى أخرى للنسائِى. قِيلَ لأَبِنِ عُمَرَ: رَأَيْتُكَ تُهِلُّ إِذَا اسْتَوَتْ بِكَ رَاحِلَتُكَ؟ قَالَ: إِنَّ رسولَ اللّه ﷺ كَانَ يَفْعَلُهُ.

1. **(1261)**- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) şunu söyledi: *"Sizin Beydanız, hakkında Resûlullah'a ittira ettiğiniz şurasıdır. Ama, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sadece mescidin -yani Zülhuleyfe mescidinin- yanında ihrama girip telbiye getirdi"*. [Buharî, Hacc 20; Müslim, Hacc 23, (1186); Muvatta, Hacc 30, (1,332); Tirmizî, Hacc 8, (818); Ebu Dâvud, Hacc 21,(1771); Nesâî, Hacc 56, (5,162-164); İbnu Mâce, Menâsik 14,(2916).]

Bir rivayette şöyle denir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Şecere nâm mevkide devesine bindiği zaman telbiye getirdi"*.

Nesâî'nin diğer bir rivayetinde denir ki: *"İbnu Ömer'e: "Seni deven kaldırdığı zaman telbiye çeker gördüm" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi: "Çünkü Resûlullah böyle yapmıştı"*.

AÇIKLAMA:

1- **Beydâ,** lügat olarak çöl, boş arazi mânâsına gelir. Hadîste ise, belli bir ye-

---

42) **Fer'** teferruat mesele demektir. Yani bir meselenin ikinci, üçüncü derecede tâli meselesi, alt başlığın alt başlığı gibi. Cem'i, fürû'dur.

rin adıdır: *Zülhuleyfe*'nin Mekke tarafına düşen ve oraya yakın bulunan bir tepedir. Her çeşit inşaattan halî olduğu için Beydâ denmiştir.

2- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) bir ihtilâfa temas etmektedir: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) haccı hangi noktada başlatmıştır? *İbnu Abbâs*'tan yapılan bir rivayette -ki *Dârakutnî* tahric etmiştir- Hz. Peygamber'in Beydâ'ya çıktıktan sonra hacca niyet edip telbiye getirmeye başladığı belirtilir. *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* (radıyallahu anh)'ın Ebu Dâvud'da gelen bir rivayeti, Resûlullah'ın, Uhud yolunu tutacaksa, Beyda Dağı'nı tırmandığında telbiyede bulunduğunu, Fur' yolunu tutacaksa hayvanı kaldırır kaldırmaz telbiyede bulunduğunu ifade eder.

3- Sadedinde olduğumuz rivâyette *İbnu Ömer* ise, *Zülhuleyfe Mescidi*'nin yanında telbiyeye başladığını söylemekte, diğer ifadeleri "kizb" olarak tavsif etmektedir. Hemen belirtelim ki, bu kizb dilimizdeki yalan ve iftira değildir, "hata" demektir. Yani *İbnu Ömer* hâdiseyi rivâyet eden ashabın hata ettiğini iddia etmektedir. İzah edileceği üzere, işin aslında hata da mevcut değil.

4- Görüldüğü üzere, ulemâ, Hz. Peygamber'in ihrama girdiği yer hususunda ihtilâf etmiştir: *Zülhuleyfe Mescidi* diyen olmuş, *devesi onu kaldırınca* diyen olmuş, *Beyda tepesine çıkınca* diyen olmuştur.

Bu meseleyi, müteakip rivâyette göreceğimiz üzere en güzel çözüme bağlayan *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'tır. O, "Bunu en iyi bileniniz benim" diyerek sözüne başlayacak, gerçekten hacc âdâbına uygun şekilde izah edip, her iddia sahibine hak verecek şekilde mâkul bir izaha kavuşturacaktır.

Onun bu izahını nakleden *Tahâvî*, benimsediğini belirtir. Ayrıca *Ebu Hanîfe, Ebu Yusuf, İmam Muhammed, İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel* (rahimehumullah) bunların mezheplerine tâbi olan diğer ulemânın bu açıklamayı benimsediklerini kaydeder.

Evzâi, Atâ ve *Katâde*'ye göre ise, *Beydâ*'da ihrama girmek müstehabtır.

1262 ٢- وعن أنس رضى اللّه عنه [أَنَّ رسولَ اللّه ﷺ صَلَّى الظُّهْرَ ثُمَّ رَكِبَ رَاحِلَتَهُ فَلَمَّا عَلاَ عَلَى حَبْلِ الْبَيْدَاءِ أَهَلَّ] أخرجه أبو داود والنسائى.

زاد النسائى فى أخرى: وَأَهَلَّ بِالْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ حِينَ صَلَّى الظُّهْرَ.

2. **(1262)**- *Hz.Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğleyi kıldı.Sonra devesine bindi. Beyda tepesine çıktığı zaman telbiye getirdi''.* [Ebu Dâvud, Menâsik 21, (1774); Nesâî, Hacc 25, (5,127), 56,(5,162).]

Nesâî, bir diğer rivayette şu ziyadeyi kaydetti: *''Öğleyi kıldığı zaman hacc ve umre için ihrama girdi''.*

1263 ٣- وعن أبى جُبَيْر قال: [قُلْتُ لابنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا عَجِبْتُ لِاخْتِلاَفِ أَصْحَابِ رسولِ اللّه ﷺ فى أَهْلاَلِهِ حِينَ أَوْجَبَ. فَقَالَ: إِنِّى لأَعْلَمُ النَّاسِ بِذٰلِكَ، إِنَّهَا إِنَّمَا كَانَتْ مِنْ رسولِ اللّه ﷺ حَجَّةٌ وَاحِدَةٌ. فَمِنْ هُنَالِكَ اخْتَلَفُوا. خَرَجَ رسولُ اللّه ﷺ حَاجّاً فَلَمَّا صَلَّى فى مَسْجِدِ ذِى الْحُلَيْفَةِ رَكْعَتَيْهِ أَوْجَبَهُ فِى مَجْلِسِهِ فَأَهَلَّ بِالْحَجِّ حِينَ فَرَغَ مِنْ رَكْعَتَيْهِ فَسَمِعَ ذٰلِكَ مِنْهُ أَقْوَامٌ فَحَفِظْتُهُ عَنْهُ، ثُمَّ رَكِبَ فَلَمَّا اسْتَقَلَّتْ بِهِ نَاقَتُهُ أَهَلَّ وَأَدْرَكَ ذٰلِكَ مِنْهُ أَقْوَامٌ. وذٰلِكَ أَنَّ النَّاسَ إِنَّمَا كَانُوا يَأْتُونَ أَرْسَالاً فَسَمِعُوهُ حِينَ اسْتَقَلَّتْ بِهِ نَاقَتُهُ يُهِلُّ. فَقَالُوا إِنَّمَا أَهَلَّ حِينَ اسْتَقَلَّتْ بِهِ نَاقَتُهُ ثُمَّ مَضَى فَلَمَّا عَلاَ عَلَى شَرَفِ الْبَيْدَاءِ أَهَلَّ وَأَدْرَكَ ذٰلِكَ مِنْهُ أَقْوَامٌ فَقَالُوا إِنَّمَا أَهَلَّ حِينَ عَلاَ عَلَى شَرَفِ البَيْدَاءِ. وَأَيْمُ اللّهِ لَقَدْ أَوْجَبَ فِى مُصَلاَّهُ وَأَهَلَّ حِينَ اسْتَقَلَّتْ بِهِ نَاقَتُهُ وَأَهَلَّ حِينَ عَلاَ عَلَى شَرَفِ الْبَيْدَاءِ. قَالَ سعِيدُ بنُ جُبَيْرٍ: فَمَنْ أَخَذَ بِقَوْلِ ابنِ عَبَّاسٍ أَهَلَّ فِى مُصَلاَّهُ إِذَا فَرَغَ مِنْ رَكْعَتَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

3. **(1263)**- *Ebu Cübeyr* anlatıyor: *''İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a dedim ki: ''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, vâcib kıldığı zaman, getirdiği telbiye hususunda Ashab'ın ihtilâfına doğrusu hayret ediyorum!'' Bana şu cevabı verdi:*

''Bu meseleyi ben herkesten iyi biliyorum. Aslında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tek bir hacc yaptı. Bütün ihtilâflar bununla ilgili. Resûlullah (aleyhis-

salâtu vesselâm) hacc maksadıyla (Medine'den) yola çıktı. Zülhuleyfe mescidine gelip iki rekatlık ihram namazını kılınca, haccı fiilen olduğu yerde başlattı. Namazı bitirince de hacc için telbiyede bulundu. İşte bu telbiyeyi birkısım insanlar işitti. Bunu kendisinden ben de (işittim ve) hatırımda tuttum. Sonra hayvanına bindi. Devesi onu yerden kaldırınca tekrar telbiye getirdi. Bu ikinci telbiyeyi de işitenler oldu. (Her seferinde telbiyeleri) farklı kimselerin işitmesi, insanların dağınık ve hareket halinde olmalarındandı. Böylece, devesi onu kaldırdığı zaman çektiği telbiyesini de yeni insanlar işitti. İşte bunlar: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), devesi kaldırdığı zaman telbiye getirdi" dediler.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yoluna devam etti. Beyda tepesine çıkınca da telbiye getirdi. Bu telbiyeyi de işiten başkaları vardı. Bunlar: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Beyda'ya çıkınca telbiye getirdi" dediler. Allah'a kasem olsun! Resûlullah namazgâhında haccı başlattı. Devesi kaldırdığı zaman telbiye getirdi, sonra Beyda tepesine çıkınca orada da telbiye getirdi".

Said İbnu Cübeyr sözüne devamla dedi ki: *"İbnu Abbas'ın sözünü esas alanlar (Zülhuleyfe'deki) namazgâhta iki rek'atlık ihram namazını kılar kılmaz telbiye getirdi".* [Ebu Dâvud, Menâsik 21, (1770).]

AÇIKLAMA'sı için önceki hadise bakın.

1264 ٤– وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا إِذَا دَخَلَ أَدْنَى الْحَرَامِ أَمْسَكَ عَنِ التَّلْبِيَةِ، ثُمَّ يَبِيتُ بِذِى طُوًى، وَيُصَلِّى بِهَا الصُّبْحَ، ثُمَّ يَغْتَسِلُ، وَيُحَدِّثُ أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ كَانَ يَفْعَلُ ذٰلِكَ]. أخرجه الثلاثة.

4. **(1264)**- *Nâfi* diyor ki: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Harem bölgesinin en yakın yerine geldi mi telbiyeyi artık bırakırdı. Sonra Zu-Tuva nâm mevkide geceyi geçirir, orada sabah namazını kılar, sonra yıkanırdı ve derdi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle yapmıştı".* [Buharî, Hacc 38, 39; Müslim, Hacc 226, (1259); Muvatta, Hacc 32, (1,333).]

AÇIKLAMA:

İbnu'l-Münzir: "Mekke'ye girerken yıkanmak, bütün âlimlere göre, müstehabtır, âmden terkinde fidye gerekmiyeceği hususunda da ihtilâf etmezler" de-

miştir. Ulemânın ekseriyeti: *"Sadece abdest alınmış olsa bu da kifayet eder, müstehab yerine gelir"* demiştir. *İbnu Ömer* bazan abdest alır, bazan yıkanırdı. Ancak daha önce kaydedildiği üzere (1223 ve 1225. hadîsler) *İbnu Ömer* ihrama girdikten sonra başını, ihtilâm hâli araya girmedikçe yıkamazdı. Bunun su ile de olsa, başın örtülme yasağının ihlâl edilmemesi endişesinden ileri geldiğini kaydetmiştik. Şu halde, Mekke'ye girmezden önce onun yıkanması demek, yine başını hariç tutarak yıkanması demektir, tam bir boy abdesti alması değildir.

Şâfiîler, "Mekke'ye girerken, ihramlı, yıkanamayacak olursa teyemmüm etmeli" demiştir.

İbnu't-Tîn'in açıklamasına göre, Mekke'ye giriş için hususi bir yıkanma mevzubahis değildir. Yıkanma tavaf içindir, Mekke'ye girişte mevzuhabis edilen yıkanma da, aslında tavaf içindir, Mekke'ye giriş için değildir. Ama bazı âlimler: "Bu ihramlıya has değildir, Mekke'nin hürmeti sebebiyledir, ihramsız olarak giren kimsenin yıkanması da müstehabtır" demiştir. Nitekim, Resûlullah, fetih sırasında ihramsız olduğu halde yıkanmıştı.

İbnu Nâfi'nin rivayetine göre, *İmam Mâlik*'e göre *İbnu Ömer*'in bu husustaki sözüyle amel müstehabtır. Yani, *Zülhuleyfe*'de ihrama girerken, *Zu-Tuva*'da *Mekke*'ye girerken, ve bir de Arafat'a giderken bazan abdest almalı, bazan yıkanmalıdır, bir sebeple terkedene de herhangi bir şey gerekmez. *Zâhirîler* bu yıkanmaları vâcib addetseler de ümmet müstehab addetmede ittifak eder. *Hasan Basrî* hazretleri, "İhrama girerken unutarak yıkanmayı terkeden kimse, hatırlayınca yıkansın" demiştir.

1265 ٥- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [قَالَ رسول الله ﷺ: يُلَبِّى الْمُقِيمُ أَوِ الْمُعْتَمِرُ حَتَّى يَسْتَلِمَ الْحَجَرَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

وعنده: كَانَ يُمْسِكُ عَنِ التَّلْبِيَةِ فِى الْعُمْرَةِ إِذَا اسْتَلَمَ الْحَجَرَ.

5. **(1265)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Mukim olanlar veya umre yapanlar, Hacer-i Esved'i istilâm edinceye kadar telbiyeyi bırakmazlar".** [Ebu Davud, Menâsik 29, (1817), Tirmizî, Hacc 79, (919).]

Hadîs, Tirmizî'de şöyledir: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), umrede iken, Hacer-i Esved'e istilâm yapınca telbiyeyi bırakırdı''.*

AÇIKLAMA:

1- *İstilâm,* kelime olarak *selâm*'dan gelir. Selamlamak diye dilimize çevirebiliriz. Bu, *Ka'be-i Muazzama*'nın *Rükn-i şarkî* (veya Rükn-i Hacer-i Esved) denen köşesindeki *Hacer-i Esved*'e tekbir ve tehlîl getirerek eller konup ve sonra öpülmek suretiyle gerçekleşir. Yaklaşılamadığı takdirde, uzaktan Hacer-i Esved'in hizasına gelindiği vakit Hacer'e dönülerek ellerin içi Ka'be'ye çevrilip, kulaklar hizasına kaldırılıp *bismillahi Allahu-ekber* diyerek, eller Hacer'in üzerine konuluyormuş gibi işaret edilerek, karşıdan selamlanır ve sağ elin içi öpülür. Bu da, yakından öpmek yerine geçen bir istilâmdır. (İstilâmın daha geniş açıklaması için 1551 numaraya bakın).

2- Hadîs hakkında *Tirmizî* merhum şu bilgiyi sunar: *''İbnu Abbas*'ın bu rivayeti sahih bir hadîstir. Ulemânın ekserisi bununla amel etmiş ve: ''Umre yapan kimse, *Hacer-i Esved*'i istilâm etmedikçe, telbiyeyi kesmez'' demiştir. Bazıları da: ''Mekke'nin dış evlerine ulaşır ulaşmaz telbiyeyi keser'' demiştir. Amelde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan yapılan rivâyetin esas kılındığını belirten *Tirmizî,* bununla hükmedenlerden *Süfyan-ı Sevrî, Şâfiî, Ahmed ve İshak* (rahimehumullah)'ın isimlerini zikreder.

1266 ٦- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [سَمِعْتُ رسول اللّه ﷺ يُهِلُّ مُلَبِّياً وفى رواية مُلَبِّداً. يَقُولُ: لَبَّيْكَ اللّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ. لاَ شَرِيكَ لَكَ. لاَ يَزِيدُ عَلَى هٰذِهِ الْكَلِمَاتِ].

أخرجه الستة.

6. **(1266)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı telbiye çekerken -bir rivâyette mülebbiyen değil, mülebbiden demiştir- işittim şöyle diyordu:* **''Lebbeyk allahümme Lebbeyk, Lebbeyk lâ şerîke leke lebbeyk. İnne'l-hamde ve'n-ni'mete leke ve'l-mülk. Lâ şerîke leke.''** *Bu kelimelere başka ilâvede bulunmuyordu.''* [Buharî, Hacc 26, Libâs 89; Müslim, Hacc 19, (1184); Muvatta, Hacc 28, (1,331-332); Tirmizî, Hacc 13, (825); Ebu Dâvud, Menâsik 27, (1812); Nesâî, Hacc, 54, (5,159-160).]

1267 ٧- زاد فى رواية: [وَكَانَ عَبْدُ اللّهِ بنُ عُمَرَ يَقُولُ: كَانَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ يُهِلُّ بِإهْلاَلِ رسولِ اللّه ﷺ مِنْ هٰؤُلاَءِ الْكَلِمَاتِ وَيَقُولُ: لَبَّيْكَ اللّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ وَالْخَيْرُ فِى يَدَيْكَ لَبَّيْكَ وَالرَّغْبَاءُ إلَيْكَ وَالْعَمَلُ].

وزاد أبو داود فى أخرى عن جابر. فَذَكَرَ مِثْلَ مَا قَالَ: ابنُ عُمَرَ. وَقَالَ: وَالنَّاسُ يَزِيدُونَ ذَا الْمَعَارِجِ, وَنَحْوَهُ مِنَ الْكَلاَمِ, وَالنَّبِىُّ ﷺ يَسْمَعُ وَلاَ يَقُولُ شَيْئاً.

ومعنى «ذَا الْمَعَارِجِ» أى صاحب مصاعد السماء ومراقيها.

7. **(1267)**- Bir rivayette şu ziyade var: *"Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) derdi ki: "(Babam) Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) bu kelimelerden ibâret olan Resûlullah'ın telbiyesi ile telbiye getirir ve şunu söylerdi: "Lebbeyk allahümme lebbeyk. Lebbeyk ve sa'deyk ve'l-hayru fi yedeyk. Lebbeyk, ve'r-Rağbâu ileyk ve'l-amel"*. [Nesâî, Hacc 54, (5,161).]

Ebu Dâvud'un diğer bir rivâyetinde *Hz.Câbir* (radıyallahu anh)'den şu ziyade vardır: *"Resûlullah şöyle telbiye getirirdi..."* dedikten sonra tıpkı *İbnu Ömer*'in hadisindeki gibi bir metin zikretti. Sonra *Hz.Cabir*'in şunu ilâve ettiğini kaydetti: *"İnsanlar telbiyeye "...Zü'l-Me'âric" ve benzeri kelimeler ilâve ettiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunları işitti ancak hiçbir müdahalede bulunmadı"*.

Zü'l-Me'âric, Allah'ın isimlerinden biri olup "yükselme yerlerinin sahibi", "yüksek dereceler sahibi" mânâsına gelir.

1268 ٨- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [كَانَ مِنْ تَلْبِيَةِ رسولِ اللّه ﷺ لَبَّيْكَ إلٰهَ الْحَقِّ] أخرجه النسائى.

8. **(1268)**- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh): *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın telbiyesinde* **"Lebbeyk ilâhe'l-Hakk (Buyur! Hak olan ilâh!)"** *tabiri de vardı" demiştir.* [Nesâî, Hacc 54, (5,161-162).]

1269 ٩- وعن السائب بن خلاَّد الأنصارى رضى اللّه عنه قال: [قَال

رسول الله ﷺ: إنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ أتَانِى فَأمَرَنِى أنْ آمُرَ أصْحَابِى وَمَنْ
مَعِى أنْ يَرْفَعُوا أصْوَاتَهُمْ بِالتَّلْبِيَةِ أوْ بِالإهْلاَلِ]. أخرجه الأربعة.

9. **(1269)**- *Sâib İbnu Hallâd*[43] *el-Ensârî* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şunu söylediler:* **"Cibril (aleyhisselam) bana gelip, ashabıma ve beraberimde olanlara telbiye -veya ihlâl**[44] **dedi- çekerken seslerini yükseltmelerini emretmemi emir buyurdu".** [Muvatta, Hacc 34, (1,334); Ebu Dâvud, Menâsik 27, (1814); Tirmizî, Hacc 15, (829); Nesâî, Hacc 55, (5,162); İbnu Mâce, Menâsik 16, (2922-2923).]

1270 ١٠ - وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [كَانَ الْمُشْرِكُونَ يَقُولُونَ:
لَبَّيْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ: فَيَقُولُ رَسولُ اللّهِ ﷺ وَيْلَكُمْ قَدْقَدْ. فَيَقُولُونَ: إلاَّ شَرِيكاً هُوَ لَكَ
تَمْلِكُهُ وَمَا مَلَكَ، يَقُولُونَ هٰذَا وَهُمْ يَطُوفُونَ بِالْبَيْتِ]. أخرجه مسلم.

قوله: «قَدْقَدْ» بمعنى حسْبُ وتكرارها بالتأكيد الأمر، ويعنون «بِالشَّرِيكِ»
الصنم «وَبِمَا مَلَكَ» الآيات التى عنده وحوله.

10. **(1270)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Müşrikler (haccederken şu şekilde telbiyede bulunurlardı): "Lebbeyke lâ-şerike-leke". Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da:* **"Yazık size, yeter, yeter"** *buyururdu. Müşrikler (telbiyelerinin devamında): "Yalnız bir şerik müstesna, o senin şerikindir, sen ona da, onun mâlik olduğu şeylere de mâliksin" derlerdi. Onlar, bunu, Kâ'be'yi tavaf ederken söylerlerdi".* [Müslim, Hacc 22,(1185).]

AÇIKLAMA (1266-1270) numaralı hadîsler için):

1- **Telbiye** kelime olarak لَبَّى'den gelir زَكَّى'den **tezkiye**'nin gelmesi gibi. Üstten gelen bir emre, bir dâvete aralıksız icâbet mânâsını taşır. *Lebbeyke, "icâbet sana!"* demektir. Dilimizdeki *'Buyur!'* ve *'Buyur efendim!'* tabirleri ile karşılamak uygun düşer. Böyle olunca *Lebbeyke, allahümme lebbeyk* tabirini, *"Em-*

(43) Bu sahabî, bazan **Hallâd İbnu Sâib** diye de zikredilir. Hallâd, Sâib'in oğlu ve Tâbiî olmalıdır.
44) İhlâl da telbiye demektir, burada râvinin şekki mevzubahistir.

rındeyim, ey Allahım emrindeyim" veya "*Buyur Allahım buyur!, fasılasız icâbet sana ey Allahım*" gibi değişik tâbirlerle karşılamamız mümkündür.

La şerîke leke: "*Senin ortağın yoktur*" demektir.

İnne'l-hamde ve'n-ni'mete leke ve'l-mülk: "*Hamd sanadır, nimet ve mülkün gerçek sahibi sensin*" demektir.

1267 numaralı hadiste geçen *sa'deyk:* "*Taatin için fasılasız müsaade*", yani "*her an taatindeyim*" mânâsına gelir.

el-Hayru bi-yedeyk: "*Hayır senin elinde, hayır dağıtan, veren sensin!*" demektir.

"*Ve'r-Rağbâu ileyk ve'l-amel*": "*Dilek sana arzedilir, amel de sanadır*" demektir. Telbiyeyi metin ve tercümesiyle 1164 numaralı hadîste kaydettik.

2- *Telbiye,* sadedinde olduğumuz rivayette de görüldüğü üzere, cahiliye Araplarında da mevcuttur. Baş kısmı, İslâmî telbiyeye benzediği için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) orayı te'yid ve arka kısmını red mânâsında: **"Yazık size, yeter, yeter"** demiştir. *İbnu Abbâs,* Resûlullah'ın bu sözünü araya sıkıştırdıktan sonra cahiliye telbiyesinin gerisini de kaydeder.

Ezrâkî, Tarîh-i Mekke adlı kitabında, *Hz.Yunus, Hz.Musa, Hz.İsa* (aleyhimüsselam) gibi bir kısım geçmiş peygamberlerin telbiyelerinden bahseder ve metinlerini kaydeder.

3- 1269 numaralı hadîs, İslâmi telbiyenin, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e, *Cebrâil* (aleyhisselam) tarafından öğretildiğini haber vermektedir.

1266 ve 1267 numaralı rivayetler, telbiyeye, umumiyetle bilinenin dışında bazı değişik kelimelerin ilâve edildiğini göstermektedir. Cumhûr: "Efdal olanı, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın devamlı yaptığı merfu telbiyeyi okumaktır, ancak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bazı ziyadelere sükût buyurması sebebiyle, telbiyeye ilâvede bulunmak câizdir" demiştir. Merfû telbiyeyi 1164 numarada tercümesiyle birlikte kaydettik.

4- 1269 numaralı hadîste telbiyenin yüksek sesle söylenmesi emredilmekedir. Bu erkeklere mahsustur. Kadınlar alçak sesle söylerler. Telbiyenin yüksek sesle söylenmesi, telbiyenin vâcib olduğuna hükmedenler için vâcibtir. *Zâhirîler* bu görüştedir. Öyle ki, onlara göre telbiyeyi terk, dem (koyun kurban etmek) ge-

rektirir. Cumhûr, burdaki emrin nedb ifade ettiğine, dolayısiyle telbiyeyi yüksek sesle yapmanın müstehab olduğuna hükmetmiştir.

5- Telbiye her hal değişikliğinde tekrar edilir: İnişlerde, yokuşlarda, başkalarıyla karşılaşmalarda, gecenin veya gündüzün gelmesinde, oturmalarda, kalkmalarda, binmelerde, inmelerde, namazların ardından, mescidde vs... Her tekrar peş peşe üç sefer yapılır. Üç tamamlanmadan kesilmez, mamafih selâm verilmişse alınır ve fakat selâm verilmez.

Telbiyeden sonra dua edilir. Bu duada kendisi, sevdikleri ve mü'minler için dilediğini taleb edebilir. Ancak en iyi istenecek şeylerin, Allah'ın rızası, cennet ve ateşten istiâze olduğu belirtilmiştir.

6- Telbiyeye hacılar, şeytan taşlama anına kadar devam ederler. Umre yapanlar da tavafa başlayıncaya kadar devam ederler.

Telbiye, ihram giyen herkese; kadın, erkek, abdestli, abdestsiz, hayızlı, cünüb vs. herkese müstehabtır.

İKİNCİ FER'
İHRAMINI İFSAD EDENLER HAKKINDA

İhramlıya has bazı yasaklar vardır. Diğer zamanlarda helâl olduğu halde hacc veya umre için ihrama girenlerin bunlardan kaçınması gerekir. Bu yasaklara toptan *cinayet* denir. Cinayetin ağırlığına göre, cezası da farklıdır. Bu cinayet ve cezalar, umumiyetle yedi kısma ayrılır.

1- Hacc veya umrenin kaza edilmesini (yeniden yapılması) gerektirenler,

2- Bedene (deve veya sığır kesmek) gerektirenler,

3- Dem (koyun veya keçi kesmek) gerektirenler,

4- Sadaka (fıtır sadakası miktarında bağış) gerektirenler,

5- Tasadduk (miktarı belirlenmeyen bağış, fıtır sadakasından az da olabilir) gerektirenler,

6- Oruç tutmayı gerektirenler,

7- Bedelini ödemeyi gerektirenler.

Bu cinayetlerin hepsi ihrâmı ifsâd etmez. İfsâd edici cinayetin cezası öncelikle "*kaza*"dır, yani yeniden yapılması. Aşağıda bu mevzuya giren iki hadîs göreceğiz.

1271 ١- عن مالك رضى اللّه عنه قال: [بَلَغَنِى أَنَّ عُمَرَ وَعَلِيّاً وَأَبَا هُرَيْرَةَ سُئِلُوا عَنْ رَجُلٍ أَصَابَ أَهْلَهُ وَهُوَ مُحْرِمٌ بِالْحَجِّ. فَقَالُوا: يَنْفُذَانِ لَوَجْهِهِمَا حَتَّى يَقْضِيَا حَجَّهُمَا ثُمَّ عَلَيْهِمَا حَجٌّ قَابِلَ وَالْهَدْىُ. قَالَ عَلِىٌّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: وَإِذَا أَهَلاَّ بِالْحَجِّ مِنْ عَامٍ قَابِلٍ تَفَرَّقَا حَتَّى يَقْضِيَا حَجَّهُمَا].

1. **(1271)**- *İmam Mâlik* (rahimehumullah) anlatıyor: "*Bana ulaştı ki, Hz.Ömer, Hz. Ali ve Hz.Ebu Hureyre (radıyallahu anhüm ecmâîn)'ye haccetmek üzere ihrâma girmiş bulunan birisi hanımı ile cinsî temasta bulunursa ne gerekir diye sual sorulmuştu. Şu cevabı verdiler: "Bunlar (başladıkları) haccı tamamlarlar. Sonra müteâkip sene yeniden hacc yaparlar ve (ceza olarak da) kurban (hedy) keserler*".

Hz.Ali (radıyallahu anh) şunu söylemiştir: "Müteakip yıl, bunlar hacc için ihrama girince, haccı tamamlayıncaya kadar birbirlerinden ayrılırlar". [Muvatta, Hacc 151, (1,381-382).]

1272 ٢- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما. [أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ وَقَعَ بِأَهْلِهِ وَهُوَ بِمِنًى قَبْلَ أَنْ يُفِيضَ. فَأَمَرَهُ أَنْ يَنْحَرَ بَدَنَةً].

وفى رواية قَالَ: الَّذِى يُصِيبُ أَهْلَهُ قَبْلَ أَنْ يُفِيضَ يَعْتَمِرُ وَيُهْدِى.
أخرجه مالك.

2. **(1272)**-"*İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'a, *Minâ'da iken, İfâza tavafından önce, hanımına cinsî temasta bulunan bir kimse hakkında sorulmuştu, bir bedene kesmesini emretti*".

Bir rivayette şöyle demiştir: "*İfâza'dan önce ehline temas eden kimse (ceza olarak) yeni bir umre yapar ve bir de kurban (hedy) keser*". [Muvatta, Hacc 159, (1,384).]

AÇIKLAMA:

İhramını bozan kimseyle ilgili babta kaydedilen iki hadisten her ikisi de münâsebet-i cinsiye ile alâkalıdır. Bunlardan birincisi, fiilin, Arafat vakfesinden önce vukû bulması halindeki cezayı takdir etmektedir. Bu durumda, ihram bozulmuş olmaktadır. Ancak ihramın bozulması, menâsiki olduğu yerde bırakmayı gerektirmiyor. Başlandıktan sonra fâsid olan haccın tamamlanması esastır. Bu sebeple, haccın geri kalan menâsiki de eda edilir. Ancak bu hacc, borç olan haccın yerine geçmez. Öyle ise ilk müsâid fırsatta bu kaza edilmelidir. Ayrıca erkek ve kadının her birine, ayrı ayrı birer hedy (kurban) kesmeleri gerekir.

Kesilecek hedy kurbanı, *Hanefîlere* göre bir dem yani koyun veya keçi, *Mâlikilere* göre bir bedene, yâni deve veya sığırdır. Bu hedy, cinâyetin cezasıdır. (Tamamlayıcı bilgi için 1321 numaralı hadise bakın.)

İkinci hadîs, cinsî temas fiilinin, Arafat vakfesinden sonra, fakat henüz traş olup ihramdan çıkmamış iken vukûu halindeki cezayı tesbit etmektedir: Bu durumda haccın tekrarı gerekmiyor ancak, ceza olarak bedene, yani sığır veya deve kesilmesi gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ FER'

SAYD'IN CEZASI

Sayd'ı lügat olarak dilimizdeki av kelimesiyle karşılarız. Ancak haccla ilgili bahislerde daha ziyâde mutlak mânâda hayvan öldürmek demektir. Hayvan büyük de olabilir, sözgelimi çekirge gibi küçük de olabilir, hepsi sayd'la ifade edilir. İhramlı iken öldürülmesi helal olan beş çeşit zararlılar -ki 1256 numaralı hadîste açıklandı- dışında herhangi bir hayvanın öldürülmesi yasaktır. Öldürülmeleri halinde, hayvanın cinsine göre değişen cezalar takdir edilmiştir. Şu halde aşağıda bu mevzuya giren beş hadîs göreceğiz:

1273 ١- عن جابر رضى اللّه عنه قال: [قَضَى عُمَر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فى الضَّبُعِ بِكَبْشٍ وَفِى الْغَزَالِ بِعَنْزٍ، وَفِى الأَرْنَبِ بِعَنَاقٍ، وَفِى الْيَرْبُوعِ بِجَفْرَةٍ]. أخرجه مالك.

1. **(1273)**- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Hz. Ömer (radıyallahu anh) sırtlan öldüren için bir koç, geyik öldüren için bir keçi, tavşan öldüren için bir çebiş (küçük keçi), Arap tavşanı (denilen bir nevi tarla fâresi) için bir kuzuya hükmetti"*. [Muvatta, Hacc 235, (1,416).]

1274 ٢- وله مرسلا عن أبى الزبير: [أَنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَضَى فِى الْجَرَادِ أَنَّ مَنْ عَقَرَه عَلَيْهِ جَزَاؤُهُ بِحُكْمِ حَكَمَيْنِ، لِمَا رُوِى عَنْ زَيْدِ بنِ أَسْلَمَ: أَنَّ رَجُلاً قَال لِعُمَرَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنِّى أَصَبْتُ جَرَادَةً بِسَوْطِى وَأَنَا مُحْرِمٌ. فَقَالَ لَهُ: أَطْعِمْ قَبْضَةً مِنْ طَعَامٍ].

2. **(1274)**- Yine Muvatta'da mürsel (senetsiz) olarak *Ebu'z-Zübeyr'den gelen rivâyete göre, Hz.Ömer, çekirge hakkında: "Onu kim öldürürse -iki hakemin hükmüyle- onun karşılığını öder" diye hükmetmiştir. Şöyle ki: Zeyd İbnu Eslem'in rivayetine göre, bir adam gelerek Hz.Ömer'e: "Ey mü'minlerin emîri, ben ihramlı iken kamçımla birkaç çekirge öldürdüm, (ne yapmam gerekir?)" diye sormuş, Hz. Ömer ona bir avuç kadar taam yedir (tasaddut et) cevabını vermiştir"*. [Muvatta, Hacc 235, (1,416).]

AÇIKLAMA:

Teysîr'deki bu rivâyet metin olarak aslı olan Câmi'u'l-Usûl'den farklıdır. Câmi'u'l-Usul'deki de Muvatta'daki aslının aynısı değildir. Câmi'u'l-Usûl'deki aslı şöyle başlar:

مَالِكُ بْنُ اَنَسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ فِى الْجَرَادِ : إنَّ مَنْ عَقَرَهُ عَلَيْهِ جَزَاءُهُ بِحُكْمِ حَكَمَيْنِ لِمَا رُوِىَ عَنْ زَيْدِبْنِ اَسْلَمَ اَنَّ رَجُلاً قَالَ لِعُمَرَ

Yani: *Mâlik İbnu Enes* (radıyallahu anhümâ)[45] çekirge hakkında şöyle hükmetmiştir: *"Onu öldürene -iki hakemin hükmüyle- karşılığını ödemesi gerekir. Bunun delili Zeyd İbnu Eslem'den yapılan rivayettir. Bu rivayete göre, bir adam gelerek Hz.Ömer'e..."*

45) **Radıyallahu anh** tâbiri normal olarak sahâbe için kullanılır. Burada *Ethâu't-Tâbiîn*'den olan *İmam Mâlik* için de kullanılmıştır. Bunu da normal saymak gerekir. Zira ulemâ, *Eimme-i Erba'a, Ömer İbnu Abdilaziz* gibi bir kısım büyükleri teşrif için, onlar hakkında da bu tâbiri kullanmıştır.

Başlangıçları itibariyle farklıdır. Çünkü, birincideki takdim cümlesinde hüküm sâhibi Hz.Ömer göründüğü halde, ikincideki takdim cümlesinde, hüküm sâhibi, *İmâm Mâlik* gözükmektedir. *İmam Mâlik,* bu meselede *Hz.Ömer*'in hükmünü esas aldığı için netice aynı olacağından, rivâyetlerdeki farklılığı, üzerinde duracak mahiyette görmüyoruz.

Her iki rivayette de geçen, *"iki hakemin hükmüyle"* tabirine gelince, bununla -müteakip rivayetlerde ve bilhassa 1276 numaralı rivayette anlaşılacağı üzere- mevzuya müteallik bir âyette ve bu âyete uygun şekilde *Hz.Ömer*'in verdiği bir hükme atıf yapmaktadır.

Mezkûr âyet meâlen şöyledir: **"Ey iman edenler, siz (hacc veya umre için) ihramlı bulunurken av öldürmeyin. İçinizden kim onu bilerek öldürürse (üzerine), öldürdüğü o hayvanın benzeri bir ceza vardır ki, Kâ'be'ye ulaşmış bir kurbanlık olmak üzere bunu içinizden adalet sahibi iki adam hüküm (ve takdîr) edecektir"** (Mâide 95).

Hz.Ömer'in verdiği hüküm, hükmü veriş tarzı vs. 1276 numaralı hadîste gelecek.

1275 ٣– وفى رواية له: [أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ عُمَرَ عَنْ جَرَادَةٍ قَتَلَهَا وَهُوَ مُحْرِمٌ. فَقَالَ عُمَرَ لِكَعْبٍ: تَعَالَ حَتَّى نَحْكُمَ فقَالَ كَعْبٌ: دِرْهَمٌ: فَقَالَ عُمَرَ رضى اللّٰهُ عَنْهُ. إِنَّكَ لَتَجِدُ الدَّارَاهِمَ، لَتَمْرَةٌ خَيْرٌ مِنْ جَرَادَةٍ].

3. **(1275)**- Muvatta'nın bir başka rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Bir adam Hz.Ömer (radıyallahu anh)'e, ihramda iken öldürdüğü çekirge hakkında sordu. Hz. Ömer, (yanında bulunan) Ka'bu'l-Ahbâr'a: "Gel beraber hükmedelim" dedi. Ka'b: "Bir dirhem tasadduk etmesi gerekir" diye hükmetti. Hz.Ömer ona: "Sen dirhemleri buluyorsun. Şurası muhakkak ki hurma, çekirgeden daha hayırlıdır" dedi".*

AÇIKLAMA:

1- *Zürkânî, Hz.Ömer'in: "Hurma çekirgeden hayırlıdır"* demekle, "Çekirge öldürmenin hükmü bir avuç yiyecek tasadduk etmektir" demek istediğini belirtir.

2- *Zürkânî* bu rivayetten, *Ka'b*'ın -daha önce 1250 numarada kaydettiğimiz- *"Çekirge balık hapşırmasıdır, ihramlıya yemesi câizdir"* mânasındaki sözünden rücû ettiğine delil çıkarır. Zira ihramlıya deniz hayvanı öldürmek veya deniz avı yemek helâldir, herhangi bir kefaret gerektirmez. *Ka'b* bu rivayete göre, çekirgeye "bir dirhemlik" ceza takdir etmiş, *Hz.Ömer* (radıyallahu anh) de bunu *bir avuç* yiyecek olarak pratik bir hükme tahvîl etmiştir. Yani çekirge öldürene ceza takdir ettiğine göre, *Ka'bu'l-Ahbâr*'a göre çekirge deniz hayvanı sayılamaz.

1276 ٤- وعن ابن سيرين قال: [قَالَ رَجُلٌ لِعُمر بنِ الْخَطَّابِ: أَجْرَيْتُ أَنَا وَصَاحِبٌ لِى فَرَسَيْنِ تَسْتَبِقُ إِلى ثُغْرَةِ ثَنِيَّةٍ فَأَصَبْنَا ظَبْياً وَنَحْنُ مُحْرِمَانِ فَمَا تَرَى؟ فَقَالَ عُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ لِرَجُلٍ إِلى جَنْبِهِ تَعَالَ لِنَحْكُمَ قَالَ: فَحَكَمَا عَلَيْهِ بِعَنْزٍ فَوَلَّى الرَّجُلُ فَقَالَ: هٰذَا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ لاَ يَسْتَطِيعُ أَنْ يَحْكُمَ فِى ظَبْيٍ حَتَّى دَعَا رَجُلاً فَدَعَاهُ عُمَرُ رَضِىَ اللّٰه عَنْهُ فَقَالَ: هَلْ تَقْرَأُ الْمَائِدَةَ؟ قَالَ لاَ، قَالَ: فَهَلْ تَعْرِفُ هٰذَا الرَّجُلَ؟ قَالَ: لاَ. قَالَ: لَوْ أَخْبَرْتَنِى أَنَّكَ تَقْرَؤُهَا لأَوْجَعْتُكَ ضَرْباً. ثُمَّ قَالَ: إِنَّ اللّٰه تَعَالى قَالَ فِى كِتَابِهِ: يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ]. وهذا عبد الرحمن بن عوف.

4. **(1276)**- *İbnu Sirîn* (rahimehumullah) anlatıyor: *"Bir adam Hz.Ömer (radıyallahu anh)'e gelerek: "Ben ve bir arkadaşım ihramlı olduğumuz halde Akabe'deki bir tepeye doğru atlarımızla yarış yaptık ve bu esnada bir ceylan öldürdük. Bu fiilimize hükmünüz nedir?" diye sordu. Hz.Ömer (radıyallahu anh), yanında bulunan birine: "Gel beraber hükmedelim" dedi.*

(İbnu Sîrin) der ki: "İkisi birlikte bir keçiye hükmettiler. Bunun üzerine adam döndü ve (yanındakilere):

"Ömer'e bakın, mü'minlerin emîri ama, bir ceylan hakkında hüküm veremiyor, yardımcı olarak bir adam çağırıyor!" dedi. (Bu sözü işiten) Hz. Ömer (radıyallahu anh), adamı çağırtıp:

"Sen Mâide Sûresini okudun mu?" diye sordu. Adam:

"Hayır!" deyince:

''Pekiyi (hüküm vermede yardımını istediğim) bu adamı tanıyor musun?'' dedi. Adam bu soruya da:

''Hayır!'' deyince Hz.Ömer:

''Eğer, Mâide sûresini okuduğunu söyleseydin dayakla canını yakacaktım'' dedi ve ilâve etti:

''Cenâb-ı Hak Kitab-ı Mübîn'inde: **''Ey iman edenler... İçinizden adalet sahibi iki adam hüküm (ve takdir) edecektir...''** (Mâide 95) *buyurmuştur. Ve şu da Abdurrahman İbnu Avf'tır''.* [Muvatta, Hacc 231, (1,414).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetten anlıyoruz ki, hacc veya umre sırasında ihramlının işleyeceği bir kısım hacc yasaklarının cezasını tesbit işi, iki kişilik adalet sahibi bir heyete bırakılmıştır. Bu çeşit takdire bırakılan hükümlere *''hükümetin adl''* denir.

2- Günümüzün büyüklerinin bu çeşit tenkidlere göstereceği aksülâmeli düşünecek olursak, *Hz.Ömer*'in müsamahası, o devir insanlarının büyükleri tenkiddeki cesâret ve cür'etleri gibi, rivayetten ibret alınacak başka yönlerinin de bulunduğu anlaşılır.

3- Aynı hâdise, ufak bazı ifade farklarıyla *Hâkim*'in el-Müstedrek'inde Kubeysa tarafından rivâyet edilmiştir. O rivâyet şöyle tamamlanır: *''Hz.Ömer (radıyallahu anh), sonra adama şu (nasihati) söyledi: ''İnsanda on huy vardır, dokuzu iyi, birisi kötü. O tek kötü öbürlerini de bozar. Dil sürçmelerinden sakının!''*

1277 ٥- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [مِنْ نَسِيَ شَيْئاً مِنْ نُسُكِهِ أَوْ تَرَكَهُ مِمَّا بَعْدَ الْفَرَائِضِ فَلْيُهْرِقْ دَمّاً]. أخرجه أحاديث هذا الفرع كلها مالك.

5. **(1277)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: *''Kim, haccın nüsükünden farzları dışında bir şey unutur veya terkederse bir kan (dem) akıtsın''.* [Muvatta, Hacc 240, (1,419).]

AÇIKLAMA:

1- *''Nüsük''*, *nesîke*'nin cem'idir. *Menâsik''* de *mensek*'in cem'idir. Bunlar aslında kesmek mânâsına gelen نسك 'den gelir. Ayrıca *nüsk* ve *nüsük* Allah'a yaklaştıran her şey, tâat, ibâdet mânâlarına da gelir.

Istılahta, haccla ilgili ibâdetlerin her biri için bu kelimeler kullanılır. Bu ibâdet farz, vacib müstehab farketmez, hepsine menâsik veya nüsük denir.

2- Sadedinde olduğumuz hadîsdeki *nüsük*'ten haccın vâcibleri anlaşılacaktır. Zira sadece vaciblerinin unutulması veya terki, *dem* yani *koyun veya keçi kurban etme* cezasını gerektirir. Nitekim, haccın müstehablarına nüsük dendiği halde, terki ceza gerektirmez.

Şu halde *Hanefîlere* göre dem gerektiren amelleri zikredebiliriz:

1- Mîkâtı ihramsız geçmek; geri döner, ihram giyerse ceza düşer.

2- Sa'yin tamamını veya çoğunu terketmek.

3- Müzdelife vakfesini özürsüz terketmek.

4- Şeytan taşlamanın tamamını terketmek.

5- Âfâkilerin, veda tavafının tamamını veya çoğunu terketmesi.

6- Ziyaret veya umre tavafının son üç şavtını veya sadece birini terketmek.

7- Ziyaret veya umre tavafını abdestsiz, veda veya kudüm tavaflarını cünüb halde yapmak.

8- Arafe günü, Arafat bölgesinden güneş batmadan önce ayrılmak.

9- Belirli zaman ve mekânda yapılması gereken menâsiki, zamanında ve mekânında yapmamak. Ziyaret tavafını bayram günlerinden sonra yapmak, traşı bayram günlerinden sonra olmak veya Harem bölgesinin dışında olmak gibi.

10- Sıra ile yapılması gereken menâsikte tertibe uymamak.

DÖRDÜNCÜ BAB

HACCIN ÇEŞİTLERİ: İFRAD, KIRAN, TEMETTÜ

Bu babta üç fasıl vardır

BİRİNCİ FASIL

HACCI İFRAD

İKİNCİ FASIL

HACC-I KIRAN

ÜÇÜNCÜ FASIL

HACCI TEMETTÜ

BİRİNCİ FASIL

HACC-I İFRÂD

1278 ١- عن عائشة رضى اللّه عنها. [أنَّ رسولَ اللّه ﷺ أفْرَدَ الْحَجَّ].
أخرجه الستة إلا البخارى، ومثله عن ابن عمر. أخرجه مسلم والترمذى.

1. **(1278)**- *Hz.Aişe* (radıyallahu anhâ)'den rivâyete göre, ***Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hacc-ı ifrad yapmıştır***''. [Müslim, Hacc 122, (1211); Muvatta, Hacc 38, (1,335); Tirmizî, Hacc 10, (820); Ebû Dâvud, Menâsik 23, (1777); Nesâî, Hacc 48, (5,145).]

AÇIKLAMA:

1- *Hacc-ı ifrâd*, umresiz olarak yapılan hacca denir. Hacc-ı ifrad yapmak isteyen kimse ihrama girerken sadece hacc yapmak üzere niyet eder. Hacc menâsiki sona erinceye kadar ihramda kalır. Bu hacca niyet eden âfâkîler şükür kurbanı kesmeyebilirler, vâcib değildir.

2- Bu rivâyet Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hacc-ı ifrâd yaptığını belirtiyor ise de, rivâyetlerin tamamı nazar-ı dikkate alınınca bu mevzuun ihtilâflı olduğu anlaşılır. Zira, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hacc-ı kıran ve hatta hacc-ı temettü yaptığına dâir de rivayetler var. Bazı âlimler, bu farklı rivâyetleri cem'ederek aslında ihtilâf olmadığını göstermişlerdir. Bu meselede te'lifi mümkün olmayan ihtilâf olamaz, zira, hepsi de aynı sene içinde icrâ edilen hacc hâdisesine dayanmaktadır. Gerekli açıklama, bahsin sonunda yapılacaktır.

3- Hacc-ı ifrâd'ın efdal olduğunu söyleyenler, *(İmam Şâfiî ve İmam Mâlik)*, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, haccını bu tarzda eda etmiş olduğunu beyan eden bu ve benzeri rivâyetlere dayanırlar. Zira Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hacc-ı ifrad yaptığına dair *Hz. Câbir*'den, *İbnu Ömer*'den, *İbnu Abbâs*'tan da (radıyallahu anhüm ecmâin) rivayetler mevcuttur.

1279 ٢- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [افْصِلُوا بَيْنَ حَجِّكُمْ وَعُمْرَتِكُمْ فَإِنَّ ذٰلِكَ أَتَمُّ لَحِجِّ أَحَدِكُمْ، وَأَتَمُّ لِعُمْرَتِهِ أَنْ يَعْتَمِرَ فِى غَيْرِ أَشْهُرِ الْحَجِّ]. أخرجه مالك.

2. **(1279)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) buyurmuştur ki: ''(Babam Ömer (radıyallahu anh) dedi ki:) ''Haccınızla umrenizin arasını ayırın. Zira böyle yapmak, sizden birinin haccının daha mükemmel olmasını sağlar. Umrenizin mükemmel olması da, onu hacc ayları dışında yapmaya bağlıdır''. [Muvatta, Hacc 67, (1,347).]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr'de tayyedilen bazı kısımlar sebebiyle, hadîs *Hz.İbnu Ömer* (radıyallahu anh)'e ait gibi gözükmektedir. Halbuki *İbnu Ömer*, rivâyeti, peder-i muhteremleri *Ömer efendimizden* nakletmektedir.

2- *Hz.Ömer*, rivayetten anlaşıldığı üzere, hacc ve umre için ayrı ayrı ihrama girmeyi tavsiye etmekte, böylece haccın da umrenin de daha rahat, daha mükemmel olacağını belirtmektedir. *Hz.Ömer* (radıyallahu anh), Müslim'de, *Hz.Câbir*'in rivâyetine göre, hacının tereffühte bulunmasını hoş görmediği için temettü haccını tecvîz etmiyordu.

1280 ٣- وعن معاوية رضى اللّه عنه. أنه قال: [يَا أَصْحَابَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ نَهَى عَنْ كَذَا وَكَذَا، وَعَنْ رُكُوبِ جُلُودِ النِّمَارِ؟ قَالُوا نَعَمْ. قَالَ: أَفَتَعْلَمُونَ أَنَّهُ نَهَى أَنْ يُقْرَنَ بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ؟ قَالُوا أَمَّا هٰذِهِ فَلاَ. قَالَ: أَمَا إِنَّهَا مَعَهُنَّ وَلَكِنَّكُمْ نَسِيتُمْ]. أخرجه أبو داود.

3. **(1280)**- *Hz. Muâviye* (radıyallahu anh)'den yapılan rivayete göre şöyle buyurmuştur: ''***Ey Resûlullah'ın ashabı! Biliyor musunuz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şunu şunu yapmayı yasakladı, kaplan derilerine oturmayı yasakladı?''*** *Dinleyenler:* ''***Evet (biliyoruz!)''*** *dediler. Hz. Mu'âviye* ***(radıyallahu anh) tekrar*** *sordu:* ''***Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hacc ile umrenin arasını birleştir-***

menizi (hacc-ı kıran yapmanızı) da yasakladığını biliyor musunuz?" Yanındakiler: "Hayır, bunu bilmiyoruz!" dediler. Hz.Muâviye (radıyallahu anh):

"Öyleyse bilin, bu da öbürleriyle birlikte (yasaklar arasında). Ne var ki, sizler unutmuşsunuz!" dedi". [Ebu Dâvud, Menâsik 23, (1794).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, hacc-ı ifrad'ın tavsiye edilmesinden öte, hacc-ı kıranın yasaklanması mevzubahistir. Halbuki, *Azîmâbadî*'nin belirttiği üzere, Resûlullah'ın hacc-ı kıran yaptığı hususunda 16 sahabe rivayette bulunmuş, hacc-ı kıranın cevazı hususunda Resûlullah'tan gelen fiilî ve kavlî rivayetler tevâtür derecesine ulaşmıştır. Şu halde bu rivâyet açık bir şekilde mütevâtir habere muhalefette bulunmaktadır. Esasen, *Hz.Muâviye*'ye bu meselede ashabtan hiç kimse muvafakat etmemiştir.

2- Hadîs, sıhhat yönüyle çok cerhe mâruz kalmış, çeşitli sebeplerle zayıf addedilmiştir. Senette kopukluktan, meçhul şahsın varlığından söz edilmiş, bazı râvîlerin hâfıza ve zabt yönüyle güven vermediği belirtilmiştir. Bilhassa senette yer alan *Ebu Şeyh*'in üzerinde çok durulmuş, adâlet ve hâfıza yönüyle zaafına dikkat çekilmiş, bu râviden gelen bazı rivayetlerdeki fahiş hatalar örneklerle gösterilmiştir. Meseleye dikkat çekip,açıklamaya girmeyeceğiz. Esasen hadîs, dört başı mâmur sahîh bile olsa, mütevâtir derecesini bulan sahîh rivayetlere muhalefeti sebebiyle "*şazz*" sınıfına dahil edilir, yine de hükmüyle amel edilmez.

1281 ٤– وعن جابر وأبى سعيد رضى الله عنهما قالا: [قَدِمْنَا مَعَ رسولِ الله ﷺ وَنَحْنُ نَصْرُخُ بِالْحَجِّ صُرَاخاً]. أخرجه مسلم.

4. **(1281)**- *Hz. Câbir* ve *Ebu Saîd el-Hudrî* (radıyallahu anhümâ) şöyle demişlerdir: *"Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte hacc için avazımızın çıktığı kadar yüksek sesle telbiye getirerek (Mekke'ye) geldik".* [Müslim, Hacc 212, (1248).]

AÇIKLAMA:

Daha önce de (1269 numaralı hadîste) geçtiği üzere, telbiye çekmede esas, onun cehren ve yüksek sesle olmasıdır. Peygamberimiz bunun, Cebrâil vasıtasiyle tebliğ edilen ilâhî bir emir olduğunu belirtmiştir. Bu rivâyet, sesin imkân nisbetinde

yükseltilebileceğini ifâde eder. Ancak bu hal yine de kişiye zarar verecek dereceyi bulmamalıdır. Zira çok fazla bağırılacak olursa ses bozulabilir ve normal halde bile çıkamayacak hale gelir. Telbiyenin ihram müddetince ve bir gün içerisinde pek çok kereler, her defasında da normalde üç defa söyleneceği gözönüne alınırsa, sesi ölçülü yükseltmenin gereği anlaşılır. Zaten kadınlara kendileri işitecek kadar söylemeleri tecvîz edilmiştir.

Telbiye, *Mescid-i Haram, Mina ve Arafat*'ta ve hattâ mescid olmayan yerlerde hep yüksek sesle getirilir. Diğer mescidlerde de yüksek sesle telbiye getirilip getirilmeyeceği hususunda ulemâ ihtilâf etmiştir. *İmam Mâlik* ve *İmam Şâfiî* hazretlerinden bu hususta iki farklı görüş rivayet edilmiştir. Esah olana göre diğer mescidlerde de telbiye yüksek sesle getirilmelidir.

İKİNCİ FASIL

HACC-I KIRAN

Kıran, lügat olarak قرن kökünden gelir, iki şeyi bağlamak, birleştirmek demektir. Istılahta hac ve umreyi birleştirmek, aynı ihramla ikisini de ifâ etmek demektir. *İmam-ı Azam*'a göre en efdal hacc budur.

1282 ١- عن أنس رضى الله عنه قال: [سَمِعْتُ رسولَ الله ﷺ يُلَبِّى بِالْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ جَمِيعاً. قَالَ: بَكْرُ بنُ عَبْدِ اللّهِ المُزَنِىُّ فَحَدَّثْتُ بِذٰلِكَ ابنَ عُمَرَ رضى اللّهُ عَنْهُ فَقَالَ: لَبّى بِالْحَجِّ مُفْرِداً وَحْدَهُ. قَالَ: فَلَقِيتُ أَنَساً فَحَدَّثْتُهُ بِذٰلِكَ. فَقَالَ: مَا تَعُدُّونَا إلاَّ صِبْيَاناً سَمِعْتُ رسولَ اللّه ﷺ يَقُولُ: لَبَّيْكَ عُمْرَةً وَحَجّاً].

أخرجه الخمسة وهذا لفظ الشيخين.

1. **(1282)**- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)"ı hacc ve umre her ikisi için de (ihrama girip) telbiye çekerken işittim."*

Bekr İbnu Abdillah el-Müzenî demiş ki: "Ben bunu Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e söyledim. Bana: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sadece hacc için telbiye getirdi" diye cevap verdi.

Sonra tekrar Enes (radıyallahu anh)'le karşılaştım ve İbnu Ömer'in sözünü kendisine aktardım. Bana (kızarak):

"Galiba bizi çocuk yerine koyuyorsunuz. Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı: **"Umre ve hacc için Lebbeyk!"** *derken işittim" dedi".* [Buhârî, Taksîru's-Salât 5, Hacc 24, 25, 27, 117, 119, Cihâd 104, 126; Müslim, Hacc 185, (1232); Ebu Dâvud, Hacc 24, (1795); Tirmizî, Hacc 11, (821); Nesâî, Hacc 49, (5, 150); İbnu Mâce, Hacc 38, (2968, 2969).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, 1278 numarada kaydedilen *Hz. Aişe* rivâyetine ters düşmektedir. Zira orada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hacc-ı ifrad yaptığı belirtilirken, bu rivâyette hacc-ı kırân yaptığı ifade edilmektedir. Ulemâ bu teâruzu şöyle

giderir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hacc-ı ifrâd'a niyet etmiş, haccı öyle başlatmış, ancak sonradan umreyi de ilâve ederek kırân yapmıştır. Öyle ise *Hz. Aişe*'nin rivâyeti, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın haccının başını, *Hz. Enes*'-*in* rivâyeti de haccının sonunu yahut ihram esnasını anlatıyor olmalıdır. Ulemâ: "Bu durumda, *Hz. Enes* (radıyallahu anh), Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hacc-ı ifrad'a niyet ettiğini duymamış olmalı" der. *Müslim şarihi Nevevî* hazretleri, *Enes* hadîsinin diğer bir çok rivâyetlerle arzettiği teâruzu kaldırmak için söylenen te'vilin yapılmasının şart olduğunu belirtir.

2- Hacc-ı Kıran'ın efdal olduğunu söyleyenler, sadedinde olduğumuz rivâyete dayanırlar. Çünkü buna göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hayatında yaptığı yegâne hacc, hacc-ı kıran'dır.

1283 ٢- وعن أبي وائل رضى الله عنه: [قَالَ الصُّبَىُّ بن معبد: كُنْتُ رَجُلاً أَعْرَابِيّاً نَصْرَانِيّاً فَأَسْلَمْتُ وَأَتَيْتُ رَجُلاً مِنْ عَشِيرَتِى يُقَالُ لَهُ هُذَيْمُ بْنُ ثُرْمُلَةَ. فَقُلْتُ: يَاهَنَاهُ إِنِّى حَرِيصٌ عَلَى الْجِهَادِ، وَإِنِّى وَجَدْتُ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ مَكْتُوبَيْنِ عَلَيَّ فَكَيْفَ لِى بِأَنْ أَجْمَعَ بَيْنَهُمَا؟ فَقَالَ اِجْمَعْهُمَا وَاذْبَحْ مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْهَدْيِ. فَأَهْلَلْتُ بِهِمَا فَلَمَّا أَتَيْتُ الْعُذَيْبَ لَقِيَنِى سَلْمَانُ بْنُ رَبِيعَةَ وَزَيْدُ بْنُ صُوحَانَ وَأَنَا أُهِلُّ بِهِمَا مَعاً فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِلآخَرِ: مَا هٰذَا بِأَفْقَهَ مِنْ بَعِيرِهِ. قَالَ: فَكَأَنَّمَا أُلْقِىَ عَلَيَّ جَبَلٌ حَتَّى أَتَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رضى اللّهُ عَنْهُ. فَأَعَدْتُ عَلَيْهِ الْقِصَّةَ وَأَنَا أُهِلُّ بِهِمَا جَمِيعاً. فَقَالَ عُمَرُ: هُدِيتَ لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ ﷺ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

ومعنى «ياهناه» ياهذا.

2- **(1283)**- *Ebu Vâil* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*es-Sabiyy İbnu Ma'bed dedi ki: "Ben hıristiyan bir bedevi idim. Sonradan müslüman oldum. Kabilemden Hüzeym İbnu Sürmüle adında bir kimseye gelerek:*

"Hey adamım, ben cihâd hususunda hırslıyım. Hacc ve umre yapmayı da üzerime vecîbe buldum. Ben bu ikisini nasıl birleştirebilirim?" diye sordum. Bana:

"İkisini birleştir ve kolayına gelen bir kurban kes" dedi. Ben de ikisine birden (niyet edip) ihrama girdim. (Kufe'ye bir merhale mesafedeki) Uzeyb'e nam mevkiye geldiğim zaman Selmân İbnu Rebî'a ve Zeyd İbnu Sûhân ile karşılaştım. Ben hacc ve umre her ikisi için ihramdaydım. Biri diğerine benim hakkımda:

"Bu adam devesi kadar da bilgili değil" dedi. Bunu işitince tepeme dağ yıkıldı zannettim. Doğru Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh)'a gittim. Ben, hac ve umre her ikisi için de ihramımı devam ettirerek, hikâyemi anlattım. Hz. Ömer bana:

"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) sünnetine irşâd edilmişsin" dedi". [Ebu Dâvud, Menâsik 24, (1799); Nesâî, Hacc 49, (5, 146, 147); İbnu Mâce, Menâsik 38, (2970).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet haccı kırân'ın cevâzına *Hz. Ömer*'in de katıldığını göstermektedir. *Hz. Ömer*'in hacc-ı kırân yapmayı yasaklayıp hacc ve umreyi ayrı ayrı yapmayı emrettiğini 1279 numaralı rivâyette görmüştük. Burada ise tecviz etmektedir. Zira, kendisine bu hususta müracaat eden, soru soran *Sabiyy'e: "Peygamberinin sünnetine irşad edilmişsin"* diye haccla umreyi bileştirmesini te'yid etmiştir. Bu cümle daha açık bir ifade ile şu mânâya kullanılmıştır: *"Sana fetva veren kimse vasıtasıyla Allah seni doğruya, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünnetine irşad buyurmuş".*

2- Önceki rivayetle bu rivâyetin arasındaki tearuzu âlimler şu te'vili yaparak bertaraf ederler: *"Hz.Ömer, bu birleştirmeyi bazı maslahatlar için caiz görmüş olmalı ve Hz.Peygamber'in de bu maslahatlara binâen tecviz ettiğini bilmiş olmalıdır. Bu sebeple, her kime hacc ve umreyi birleştirmeyi gerektiren maslahatlar ârız olursa birleştirmenin onun hakkında sünnet olacağı düşüncesini benimsemiş olduğu söylenebilir".*

3- Rivâyette, *Sabiyy*'e söylenen, *"Bu adam devesi kadar da bilgili değil"* sözünün mânâsı şudur:*"Hz. Ömer (radıyallahu anh), haccla umreyi birleştirmeyi*

yasakladı, bunu herkes bildiği halde bu adam hâlâ bilmiyor. Anlayışsızlıkta ve bilgisizlikte bu adam deve seviyesinde kalmış!'' *Nesâî*'nin rivayetinde: ''*Sen şu devenden daha şaşkınsın*'' derler.

1284 ٣- وعن جعفر بن محمد عن أبيه. [أَنَّ الْمِقْدَادَ ابْنَ الأَسْوَدِ دَخَلَ عَلَى عَلِىِّ ابنِ أَبِى طَالِبٍ رضىَ اللّهُ عَنْهُمَا بِالسُّقْيَا. وَهُوَ يَنْجَعُ بَكَرَاتٍ لَهُ دَقِيقاً وَخَبَطاً. فَقَالَ: هٰذَا عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ رضى اللّه عنهُ يَنْهَى أَنْ يُقْرَنَ بَيْنَ الحَجِّ وَالْعُمْرَةِ. فَخَرَجَ عَلِىٌّ رضىَ اللّهُ عَنْهُ وَعَلَى يَدِهِ أَثَرُ الدَّقِيقِ وَالْخَبَطِ، فَمَا أَنْسى الْخَبَطَ وَالدَّقِيقَ عَلَى ذِرَاعَيْهِ، حَتَّى دَخَلَ عَلَى عُثْمَانَ. فَقَالَ: أَنْتَ تَنْهَى أَنْ يُقْرَنَ بَيْنَ الحَجِّ وَالْعُمْرَةِ؟ فَقَالَ عُثْمَانُ رضى اللّه عنهُ: ذٰلِكَ رَأْيِى فَخَرَجَ عَلِىٌّ مُغْضِباً وَهُوَ يَقُولُ: لَبَّيْكَ اللّهُمَّ بِحَجٍّ وَعُمْرَةٍ مَعاً]. أخرجه مالك.

«ينجع» أى يعلِفُهَا النجيع وهو خبَطٌ يُضربُ بالدقيق والماء ويوجر الجمل.

«وَالْخَبَطَ» ورق يتناثر من الشجرة إذا ضربت بالعصاء، وهو من علف الدواب.

3. **(1284)**- *Cafer İbnu Muhammed* babasından naklediyor: ''*Mikdâd İbnu'l-Esved, (Mekke yolu üzerindeki Sükya nam karyede) Hz.Ali (radıyallahu anh)'nin yanına girdi. Hz.Ali, bu sırada develerine un ve ağaç yaprağı karışımı yemlerini veriyordu. Mikdâd:*

''*Şu Osmân İbnu Affân (radıyallahu anh) hacc ve umrenin arasını birleştirmeyi yasaklıyor'' dedi. Hz. Ali (radıyallahu anh), ellerinde un ve yaprak bulaşığı olduğu halde dışarı çıktı. -Kollarındaki un ve yaprak bulaşığını hiç unutmayacağım- Doğru Hz.Osman'ın yanına girdi.*

''*Sen, dedi, haccla umrenin arasını birleştirmeyi yasaklıyormuşsun, doğru mu?'' Hz. Osman (radıyallahu anh) şu cevabı verdi:*

''*Bu benim reyimdir!*''

Hz.Ali: ''Umre ve hacc için Lebbeyk!'' diyerek, öfkelenmiş olarak çıktı''. [Muvatta, Hacc 40, (1,336).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz.Ali*'nin develere yedirdiği yem hakkında *Zürkânî şu açıklamayı yapar: Habat:* "Ağaçtan değnekle düşürüldükten sonra kurutulup öğütülen yaprağa denir. Bu, un vs. ile karıştırılır, suya katılıp hayvana içirilir".

2- Müslim'de *Saîd İbnu'l-Müseyyib* tarafından yapılan bu rivayette *Hz.Ali, Hz.Osman* (radıyallahu anhümâ)'a şöyle çıkışmıştır: *"Resûlullah'ın yaptığı bir şeyi yasaklamaktan maksadın ne?" Hz. Osman "Bizi bırak!"* derse de, *Hz. Ali: "Seni bırakamam"* cevabını verir.

3- Hz.Ali'nin kızması, *Hz.Osman*'ın şahsî re'yi ile nassa muhalefeti sebebiyledir. Ashab nazarında bu, büyük hadisedir.

Nesâî'deki rivâyette, *Hz.Osman*'ın re'yinden rücû ettiği anlaşılmaktadır. Şöyle denir:

فَلَبّى عَلِيٌّ وَاَصْحَابُهُ بِالْعُمْرَةِ فَلَمْ يَنْهَهُمْ عُثْمَانَ فَقَالَ عَلِيٌّ اَلَمْ تَسْمَعْ رَسُول اللّه صلى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَمَتَّعَ؟ قال. بَلى

"Hz.Ali ve arkadaşları umre için telbiye getirdiler. Hz.Osman onları bundan men etmedi. Bunun üzerine Ali: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın temettüde bulunduğunu işitmedin mi?" diye sordu. Hz.Osman: "Evet işittim" dedi".

1285 ٤- وعن جابر رضى اللّه عنهُ قال: [قَرَنَ رسولُ اللّه ﷺ الحَجَّ وَالْعُمْرَةَ فَطَافَ لَهُمَا طَوَافاً وَاحِداً]. أخرجه الترمذى والنسائِى.

4. **(1285)**- *Hz.Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hacc ve umreyi birleştirip, her ikisi için de tek bir tavaf yaptı".* [Tirmizî, Hacc 102, (947); Nesâî, Hacc 144, (5,226); İbnu Mâce, Menâsik 39, (2973).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis hacc-ı kıran yapan kimseye, umre ve hacc için tek tavafın kifayet edeceğini ifade etmektedir. Cumhûr (*Ahmed İbnu Hanbel, İmam Şâfiî ve İmam Mâlik*) bu hadisle amel ederek kârin'e umre ve hacc için tek tavafın ve tek sa'yin kifayet edeceğini söylemiştir.

Evzâ'î, Sevrî, Şa'bî, İbrahim Neha'î, Ebu Hanîfe ve ashabı bu hadîsle amel etmezler, bunlara göre umre için ayrı, hacc için ayrı tavaf ve sa'y gerekmekte-

dir. Yani kârin iki tavaf ve iki sa'y yapmaktır. Bu hususta hüccetleri *Hz.Ali*'den gelen bir rivâyettir. Bu rivâyette *Hz.Ali*'nin hacc ve umreyi birleştirerek hacc yaptığı, bunlar için iki tavafda ve iki sa'y'de bulunduğu, sonra da: ''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bu şekilde hacceder gördüm'' dediği belirtilir.

Tek tavafa hükmeden cumhûr, *Hz.Ali ve İbnu Mes'ud*'dan rivayet edilen ''çift tavaf''la ilgili rivayetleri ''tavâfu'l-kudüm ve tavâfu'l-ifâza''ya hamlederler. (1387 numaralı hadîse de bakınız.)

Doğruyu Allah bilir.

1286 ٥- وعن ابن عمر رضى اللّهُ عنهما [أنَّه كان يقول: مَنْ جَمَعَ بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ كَفَاهُ طَوَافٌ وَاحِدٌ وَلَمْ يُحِلَّ حَتَّى يُحِلَّ مِنْهُمَا جَمِيعاً]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود وهذا لفظ البخارى.

5. **(1286)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: ''*Hacc ile umreyi birleştiren kimseye tek bir tavaf yeterlidir. İkisinin ihramından birlikte çıkar*''. [Buhari, Hacc 77, 105, Muhsar 1, 3, 4, Megâzî 35; Müslim, Hacc 181, (1230); Tirmizî, Hacc 102, (947); Nesâî, Hacc 144, (5,225-226); İbnu Mâce, Menâsik 39, (2975).]

1287 ٦- وعند الترمذى: [مَنْ أَحْرَمَ بِالْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ أَجْزَأَهُ طَوَافٌ وَاحِدٌ وَسَعْيٌ وَاحِدٌ مِنْهُمَا حَتَّى يُحِلَّ جَمِيعاً].

6. **(1287)**- *Tirmizî*'de şöyle gelmiştir: ''*Kim hacc ve umre için ihrama girerse, her ikisinin de ihramından çıkıncaya kadar, tek tavaf, tek sa'y yeterlidir.* [Tirmizî, Hacc 102, (948); İbnu Mâce, Menâsik 39, (2975).]

NOT: 1286 ve 1287 numaralı hadîslerin açıklaması 1285 numaralı hadîste yapılmıştır.

1288 ٧- وعن نافع [أَنَّ عَبْدَ اللّهِ بْنَ عُبَيْدِ اللّهِ وَسَالِمْ بْنَ عَبْدِ اللّهِ كَلَّمَا عَبْدَ اللّهِ بْنَ عُمَرَ رضى اللّهُ عَنْهُمَا حِينَ نَزَلَ الْحَجَّاجُ لِقِتَالِ ابْنِ الزُّبَيْرِ. فَقَالاَ:

لاَ يَضُرُّكَ أَنْ لاَ تَحُجَّ الْعَامَ فَإِنَّا نَخْشَى أَنْ يَكُونَ بَيْنَ النَّاسِ قِتَالٌ يُحَالُ بَيْنَكَ وَبَيْنَ الْبَيْتِ قَالَ: إِنْ حِيلَ بَيْنِى وَبَيْنَ الْبَيْتَ فَعَلْتُ كَمَا فَعَلَ رسولُ اللّهِ ﷺ حِينَ حَالَتْ قُرَيْشٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْبَيْتِ. أُشْهِدُكُمْ أَنِّى قَدْ أَوْجَبْتُ عُمْرَةً. فَانْطَلَقَ حَتَّى أَتَى ذَا الْحُلَيْفَةِ فَلَبَّى بِالْعُمْرَةِ. ثُمَّ قَالَ: إِنْ خُلِىَ سَبِيلِى قَضَيْتُ عُمْرَةً، وَإِنْ حِيلَ بَيْنِى وَبَيْنَهُ فَعَلْتُ كَمَا فَعَلَ رسولُ اللّه ﷺ. ثُمَّ تَلاَ: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رسولِ اللّه أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ. ثُمَّ سَارَ حَتَّى إِذَا كَانَ بِظَهْرِ الْبَيْدَاءِ قَالَ: مَا أَمْرُهُمَا إِلاَّ وَاحِدٌ. إِنْ حِيلَ بَيْنِى وَبَيْنَ الْعُمْرَةِ حِيلَ بَيْنِى وَبَيْنَ الحَجِّ. أُشْهِدُكُمْ أَنِّى قَدْ أَوْجَبْتُ حَجَّةً مَعَ عُمْرَتِى. فَانْطَلَقَ حَتَّى ابْتَاعَ بِقَدِيدٍ هَدْيًا، ثُمَّ طَافَ لَهُمَا طَوَافاً وَاحِداً. وفى رواية: ثُمَّ انْطَلَقَ يُهِلُّ بِهِمَا جَمِيعاً حَتَّى قَدِمَ مَكَّةَ، وَطَافَ بِالْبَيْتِ، وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَلَمْ يَزِدْ عَلَى ذٰلِكَ، وَلَمْ يَنْحَرْ، وَلَمْ يَحْلِقْ، وَلَمْ يُقَصِّرْ، وَلَمْ يُحَلِّلْ مِنْ شَىْءٍ حَرُمَ عَلَيْهِ حَتَّى كَانَ يَوْمُ النَّحْرِ فَنَحَرَ وَحَلَقَ وَرَأَى أَنْ قَضَى طَوَافَ الحَجِّ وَالْعُمْرَةِ بِطَوَافِهِ الأَوَّلِ، وَقال كَذٰلِكَ فَعَلَ رسول اللّه ﷺ]

زاد فى رواية: وأهدى أخرجه الثلاثة والنسائى.

7. **(1288)**- *Nâfi* anlatıyor: *''Haccâc-ı Zâlim, Abdullah İbnu Zübeyr (radıyallahu anh)'le savaşmak üzere Mekke'ye indiği zaman, Abdullah İbnu Abdillah ile Sâlim İbnu Abdillah geldiler ve Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'le konuştular: Kendisine:*

''Bu yıl haccı terketmen sana bir zarar vermez. Zira biz, halk arasında savaş çıkıp seninle Beytullah arasına girileceğinden korkmaktayız'' dediler. Abdullah onlara:

''Benimle Beytullah arasına girilerek engel çıkarılırsa, ben de Kureyş'in Hz. Peygamber'le Beytullah arasına girdiği zaman Resûlullah'ın davrandığı şekilde

davranırım. Şahid olun, şu anda umreye niyet ettim!" dedi ve derhal kalkıp Zülhuleyfe'ye gitti. Umre'ye niyet ederek ihram giydi, telbiye getirdi.

Sonra şunu söyledi: "Yolumu serbest bırakırlarsa umremi tamamlarım, Beytullah'la aramda engel olurlarsa Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yaptığı gibi yaparım". Ve şu âyeti tilâvet etti. (Meâlen): **"Resûlullah'ta sizler için güzel örnek vardır"** (Ahzâb 21).

Sonra yoluna devam etti ve Beyda sırtına kadar geldi. Orada: "Bunların ikisinin hükmü de aynı. Eğer benimle umrem arasına girip mâni olurlarsa haccıma da mâni olmuşlar demektir. Sizleri şâhid kılıyorum, umre ile birlikte hacca da niyet ettim" dedi. Yoluna devam etti. Kadîd'e geldiği zaman bir kurbanlık aldı. Sonra (Mekke'ye girip) hacc ve umre her ikisi için tek bir tavaf yaptı.

Bir rivayette şöyle denmiştir: "Her ikisi için de ihrama girdi ve böylece Mekke'ye geldi, Beytullah'ı tavaf etti. Safa ve Merve arasında sa'y etti, buna bir ilâvede bulunmadı, ne kurban kesti, ne traş oldu, ne taksîrde bulundu, ne de ihramla haram ettiği şeylerden birini nefsine helâl kıldı. Kurban gününe kadar bu hal üzere devam etti. O gün kurban kesti, traş oldu. İlk yaptığı tavaflar hem haccın hem de umrenin tavafını yerine getirdiği kanaatinde idi.

Sonunda: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle yapmıştı" dedi". [Buharî, Hacc 77, 105, Muhsar 1, 3, 4, Megâzî 35; Müslim, Hacc 180-183, (1230); Muvatta, Hacc 42, (1,337); Nesâî, Hacc 53, (5, 158), 144, (5,226).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *Haccâc-ı Zâlim* hâdisesi'nin kısaca mahiyeti şudur: *Abdullah İbnu Zübeyr* (radıyallahu anh) *Emevî* halifesi *Abdülmelik İbnu Mervan*'a biat etmeyip, Mekke'de halifeliğini ilân etmişti. *Abdülmelik* onun muhalefetini bertaraf etmek üzere *Haccâc* komutasında bir orduyu Mekke'ye gönderdi. *Haccâc*, Mekke'yi muhasara etti. Mancınıkla *Harem-i Şerif*'e taş atmaya başladı. Bu hadise, hacc mevsimine rastlamıştı. *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anh)'in ricasıyla, *Haccâc* muhasarayı hacc mevsimi boyunca kaldırdı.Hacc menâsiki tamamlanınca *Haccâc*, hacılara Mekke'yi çabuk terkedip, memleketlerine dönmelerini duyurdu. Kâ'be'nin bile isabet alarak yıkılmasına sebep olan mancınıkla taş atışlarına yeniden başladı.

Hz.Abdullah İbnu Zübeyr'in şehid edilmesiyle sonuçlanacak bu vak'a hicrî 73. yılda cereyan etti.

2- *Abdullah İbnu Ömer*'e haccetmemesini tavsiye eden *Sâlim* ve *Abdullah*, İbnu Ömer'in oğullarıdır.

3- *İbnu Ömer* bu tavsiyeye uymaz. O, içinde bulunduğu muhtemel engellenme durumunu, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in umre niyetiyle çıktığı ve fakat engellendiği Hudeybiye hâdisesine benzetmiştir. O zaman Resûlullah ve Ashabı umre yapmadan dönmüşlerdi. Ancak müslümanlar, umre yapmış gibi ihramdan çıkıp kurban kesmiş ve traş olmuşlardı.

4- Bu hadîs, hacc-ı kıran için bir tavafla, bir sa'y kâfidir diyenlere hüccettir. Bu meseleyi 1285 numaralı hadiste yeterince açıkladık.

5- *Beydâ, Zülhuleyfe*'de hâlî, boş bir yerin adıdır. *Kudeyd* dahi Mekke-Medine arasında bir yer adıdır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

HACC-I TEMETTÜ VE HACCIN FESHİ

1289 ١ – عن عبد الله بن شقيق قال: [كَانَ عُثْمَانُ رضى اللّٰهُ عَنْهُ يَنْهَى عَنِ الْمُتْعَةِ، وَكَانَ عَلِيٌّ رضى اللّٰهُ عَنْهُ يَأْمُرُبِهَا. فَقَالَ عُثْمَانُ لِعَلِيٍّ رضى اللّٰهُ عَنْهُمَا كَلِمَةً. فَقَالَ عَلِيٌّ رضى اللّٰهُ عنهُ: لَقَدْ عَلِمْتَ أَنَّا تَمَتَّعْنَا مَعَ رسولِ اللّٰه ﷺ قال: أَجَلْ وَلٰكِنَّا كُنَّا خَائِفِينَ]. أخرجه مسلم والنسائى.

1. **(1289)**- *Abdullah İbnu Şakîk* anlatıyor: *"Hz.Osman (radıyallahu anh) hacc sırasında temettüde bulunmayı yasaklıyor, Hz. Ali de bunu emrediyordu. Hz.Osman, Hz.Ali (radıyallahu anhümâ)'ye bir kelâm söyledi. Hz.Ali (radıyallahu anh): "Sen de biliyorsun ki biz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte haccederken temettü haccı yaptık" dedi. Hz.Osman da: "Evet, ama biz korkuyorduk" dedi"*. [Müslim, Hacc 158, (1223); Nesâî, Hacc 50, (5,152).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîste geçen *mut'a*'dan maksad, temettü haccıdır. Yani umre ve hacca beraberce niyet edilip, önce umre yapıldıktan sonra ihramdan çıkıp, ihram yasaklarından istifade ettikten sonra hacc için yeniden ihrama girmek sûretiyle yapılan hacc çeşidi.

Şu halde *Hz.Osman*'ın yasaklayıp, *Hz.Ali*'nin de emrettiği *mut'a*'dan maksat budur. *Hz.Ömer* ve *Hz.Osman*, her ikisinin de hacc-ı temettü yapmayı yasakladıklarını başka rivayetlerden de bilmekteyiz.(1279 ve 1284 numaralı hadislere bakılsın). Ancak bu yasak tenzîhî bir yasaktır, tahrîmî değil.

2- *Hz.Osman*'ın *"Ama biz korkuyorduk!"* sözü ile, fetihten önce 7.yılda yapılan *umretü'l-kaza*'yı kastedmiş olabilir. Ancak o zaman sadece umre yapılmıştır, dolayısiyle temettüden söz edilemez.

1290 ٢- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [تَمَتَّعَ رسولُ الله ﷺ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَعُثْمَانُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمْ، وَأَوَّلُ مَنْ نَهَى عَنْهَا مُعَاوِيَةُ]. أخرجه الترمذى والنسائى.

2. **(1290)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz.Ebu Bekr, Hz. Ömer ve Hz. Osman (radıyallahu anhüm ecmaîn) hacc-ı temettü yaptılar. Bunu ilk yasaklayan Hz.Muâviye (radıyallahu anh) oldu"*. [Tirmizî, Hacc 12, (822); Nesâî, Hacc 50, (5,153, 154).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyete göre, *Hz.Osman* ve *Hz.Ömer* de hacc-ı temettü yapmışlar, hacc-ı temettü'ye ilk yasak koyan da *Hz.Muâviye*'dir. Hadîs, bu haliyle önce kaydettiğimiz rivâyetle teâruza düşer, zira önceki rivâyette *Hz.Osman*'ın yasaklama koyduğu ifâde edilmektedir. Bazı âlimler bu durumu şöyle te'vîl ederler: "*Hz.Osman*'ın ve *Hz.Ömer*'in nehiyleri tenzîhîdir, *Hz.Muâviye*'nin nehyi ise tahrîmîdir. Öyle ise tahrîm mânâsında ilk yasaklamayı yapan *Hz.Muâviye* (radıyallahu anh)'dir". Nitekim *Nevevî*, *Hz.Ömer* ve *Hz.Osman* (radıyallahu anhümâ)'ın nehiylerinin tenzîhî olduğunu belirtir.

Tenzîhî yasaklama, tavsiye mânâsını taşır, kesin bir emir mânâsına gelmez.

1291 ٣- وعن سعد بن ابى وقاص رضى الله عنه أنه قال: [لَقَدْ تَمَتَّعْنَا مَعَ رسول الله ﷺ، وَهٰذَا يَعْنِى مُعَاوِيَةَ كَافِرٌ بِالْعُرُشِ يَعْنِى بِالْعُرُشِ بيوت مكة فى الجاهلية]. أخرجه مسلم ومالك والترمذى والنسائى، وَهذا لفظ مسلم.

3. **(1291)**- *Sa'd İbnu Ebî Vakkâs* (radıyallahu anh) demiştir ki: *"Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile Hacc-ı temettü yaptığımız zaman bu adam -ki Muâviye'yi kasteder- Urş'ta -ki Urş'la cahiliye devrindeki Mekke evlerini kastederkâfirdi"*. [Müslim, Hacc 164, (1225); Muvatta, Hacc 60, (1,344); Tirmizî, Hacc 12, (823); Nesâî, Hacc 50, (5,152-153).]

AÇIKLAMA:

1- *Urş*, "*arîş*"in cem'idir. Arîş, dikili ağaçlardan yapılan çardak dediğimiz

şeydir. Mekke'nin evlerine *urş* denmesi, dikili ağaçlardan yapıldığı ve içlerinde gölgelenildiği içindir.

2- *Hz.Muâviye*'ye, *Hz.Sad*'ın: *"O gün kâfirdi"* demesi, târihi bir gerçeğin ifadesidir. Zira *Hz.Muâviye* (radıyallahu anh)'nin İslâm'la müşerref olması muahhardır ve sekizinci hicrî yılıdır. *Sa'd*'ın bahsettiği temettü haccından maksadı 7.hicrî yılda yapılan *Umretü'l-Kaza'dır. Daha önce de belirttik, Araplar, umreye de hacc derler. Hakiki hacçla umreyi ayırmak için umreye* ***hacc-ı asgar,*** *öbürüne* ***hacc-ı ekber*** *derler. Hz.Muâviye,* müslüman olduktan sonra, hep Medine'de kalmış ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan ayrılmamıştır. Şu halde diğer umrelerde kâfir olması mevzubahis olamaz.

3- Bu hadîs de hacc sırasında temettünün caiz olduğuna delil kabul edilmiştir.

1292 ٤- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [تَمَتَّعَ رسولُ الله ﷺ فى حَجَّةِ الْوَدَاعِ بِالْعُمْرَةِ إلى الحَجِّ وَأَهْدَى، فَسَاقَ مَعَهُ الْهَدْىَ مِنْ ذِى الْحُلَيْفَةِ، وَبَدَأَ فَأَهَلَّ بِالْعُمْرَةِ ثُمَّ أَهَلَّ بِالْحَجِّ وَتَمَتَّعَ النَّاسُ مَعَهُ بِالْعُمْرَةِ إلى الحجِّ، وَكَانَ مِنَ النَّاسِ مَنْ أَهْدَى وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ يُهْدِ. فَلَمَّا قَدِمَ مَكَّةَ قَالَ لِلنَّاسِ: مَنْ كَانَ مِنْكُمْ أَهْدَى فَإِنَّهُ لاَ يُحِلُّ مِنْ شَىْءٍ حَرُمَ عَلَيْهِ حَتَّى يَقْضِىَ حَجَّهُ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَهْدَى فَلْيَطُفْ بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَلْيُقَصِّرْ وَلْيُحَلِّلْ ثُمَّ لِيُهِلَّ بِالْحَجِّ وَلْيُهْدِ، فَمَنْ لَمْ يَجِدْ هَدْياً فَلْيَصُمْ ثَلاثَةَ أَيَّامٍ فى الحَجِّ وَسَبْعَةً إذَا رَجَعَ إلى أَهْلِهِ].

أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

4. **(1292)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Veda Haccı'nda umre ile hacca kadar temettüde bulundu ve kurban kesti. Kurbanını Zülhuleyfe'den itibaren beraberinde götürdü. Menâsikin icrasına (umre için niyetli) başlayıp, umre telbiyesi getirdi. Sonra hacc için telbiye getirdi. Beraberindeki ashabı da umre ile hacca kadar temettüde (istifade) bulundu. Hacc kafilesi içerisinde kurbanı olanlar da vardı, olmayanlar da.*

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'ye geldiği zaman halka hitâben: **"Kimin kurbanı varsa, haccını tamamlayıncaya kadar ihramdan çıkmasın, ki-**

min kurbanı yoksa tavaf ve sa'y'ini yapsın, saçını kısaltarak ihramdan çıksın. Sonra hacc için tekrar ihrama girip kurbanını kessin, kim kurban bulamazsa hacc sırasında üç gün, evine dönünce de yedi gün olmak üzere (on gün) oruç tutsun'' *buyurdu''*. [Buharî, Hacc 104; Müslim, Hacc 174, (1227); Ebu Dâvud, Hacc 24, (1805); Nesâî, Hacc 50, (5,151-152).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs şu âyeti açıklayıcı mahiyettedir: **''Haccı da, umreyi de Allah için tam yapın. Fakat (herhangi bir sebeple bunlardan) alıkonursanız o halde kolayınıza gelen kurban(ı gönderin. Bununla beraber) kurban yerine (Mina'ya) varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin. Artık içinizden kim hasta olur, yahud başından bir eziyeti bulunursa ona oruçtan, ya sadakadan, yahud da kurbandan biriyle fidye vâcib olur. Emniyette olduğunuz vakit ise, kim hacca kadar umre ile faidelenmek (sevaba girmek) isterse kolayına gelen bir kurban kesmek vacib olur. Fakat onu bulamazsa hacc günlerinde (ihramlı olarak) üç, döndüğünüz vakit yedi gün olmak üzere oruç tutmak vacib olur ki, bunlar tam on gün eder. Bu, âilesi, ikâmetgâhı Mescid-i Haram'da bulunmayanlara aittir. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah, cezası cidden çetin olandır''** (Bakara 196).

2- Rivayetin baş kısmında geçen *''Resûlullah Veda Haccı'nda umre ile hacca kadar temettüde bulundu..''* cümlesini şöyle açmamız, anlaşılmasını kolaylaştıracaktır: *Temettü*, lügat olarak istifade etmek, faydalanmak demektir. Öyle ise, burada şu iki mânâ mevcuttur:

1- Resûlullah umreyi haccla birleştirerek hacc-ı kıran yaptı, böylece umre sevabından da istifadede (temettüde) bulundu.

2- Resûlullah, umreye de karar verip, umreyi tamamlayınca, ihramdan çıkıp hacc başlayıncaya kadar ihram yasaklarından istifade etti.

Aslında bu her iki te'vil aynı neticeye çıkar.

3- Muhaddisler, Resûlullah'ın önce hacca mı, umreye mi niyet ettiği hususunda farklı yorumlar ileri sürmüşlerdir:

1- *el-Mühelleb*'e göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ashabına önce umre yapmalarını, sonra da hacca niyet etmelerini söylemiştir.

2- *Kadı İyaz*'a göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) önce hacc-ı ifrada niyet etmiş, sonra da umre için ihrama girmiş ve neticede hacc-ı kıran yapmıştır.

Diğer rivayetleri de nazar-ı dikkate alan âlimler, başkaca farklı yorumlar yapmışlarsa da umumiyetle benimsenen ve te'lîf edici mahiyette olanı Resûlullah ve ashabının önce hacc-ı ifrâda niyetlenmiş olmakla birlikte sonradan umreye de niyet ederek hacc-ı kıran yapmış olmasıdır.

Nevevî şöyle der: "Bize göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hacc-ı kırandan başka şekilde haccetmiş olması mümkün değildir. Zira, Hz. Peygamber'in umresinden, tekrar ihram giymek üzere Harem bölgenin dışına (hıll) çıkmadığı, kurbanı sebebiyle ihramda kaldığı hususunda ulemâ ihtilâf etmez. Nitekim hacc-ı kıranın hükmü de budur".

4- Yeri gelmişken şu hususu belirtelim: Sadedinde olduğumuz rivâyet, önce sadece hacca niyet edildiği halde, sonradan umreye çevrildiğini, umreden sonra tekrar hacca geçildiğini göstermektedir. Ulemâ, haccı feshederek umre yapma keyfiyetinin sadece Resûlullah'ın ashabına mahsus bir durum olduğunu ifade eder. Ayet-i kerimede hacca niyet edenlerin bunu tamamlamaları emredilmiş olması sebebiyle, artık haccdan umreye geçmek mümkün değildir. *İbnu Abbas* dışında bütün ashabın ve ulemânın kâhir ekseriyetinin görüşü budur. Hacılar, bugün, mîkât yerinde ne çeşit hacc yapacaklarsa niyeten belirtmeleri gerekir. Hacc-ı ifrada niyet etmiş ise, artık, hacc-ı kıran veya hacc-ı temettüye geçemez. 1308 numaralı hadîste gelecek olan "**ebediyen temettü yapılacağı**"na dair ifade hacc aylarında yapılacak umre veya hacc-ı kıranın cevazına hamledilmiştir. Bu iki ibadet kıyamete kadar caizdir. Fakat haccın umreye tahvili o yıla âittir.

5- Temettü yapan kimseye vacib olan kurban, *Şâfiî* hazretlerine göre, temettünün hacda hasıl ettiği eksikliği gidermek gayesine matuftur ve *dem-i cebr*'dir. Binaenaleyh kurban sahibi bundan yiyemez. *Şafiî* hazretlerine göre, efdal olan hacc *hacc-ı ifrad*dır. Haccla, umrenin birleştirilmesi haccda noksanlık hasıl eder, kurbanla bu noksanlık telâfi edilir.

İmam-ı Âzam'a göre bu kurban, iki ayrı ibadeti; hacc ve umreyi tamamlatmış olduğu için, Cenâb-ı Hakk'a bir şükran olarak ifâ edilir. Öyleyse bu bir şükür kurbanıdır (dem-i şükran), sahibi etinden yiyebilir. Daha önce de belirtildiği üzere, *İmam-ı Âzam*'a göre haccın efdali hacc-ı kırandır, hem umre hem de hacc ifâ edilmiş olmaktadır.

6- Kurban bulunamadığı takdirde tutulacak orucun üçü Zilhicce'nin 7. 8. ve 9. günlerinde tutulacaktır. Bu orucu tutanlar, memleketlerine dönünce yedi gün

daha tutarak orucu ona tamamlarlar. *Şafiî* hazretleri, âyetin zâhirini esas alarak, geri kalan yedinin mutlaka dönüşte tutulmasını şart koymuştur. *Ebu Hanîfe* hazretleri, "Dönüş'ten maksad hacc menâsikinin tamamlanmasıdır" diyerek, daha Mekke'de iken tutulabildiğini söylemiştir.

1293 ٥ - وعن عكرمة قال: [سُئِلَ ابْنُ عَبَّاسٍ رضى اللّه عَنْهُمَا عَنْ مُتْعَةِ الْحَجِّ فَقَالَ أَهَلَّ الْمُهَاجِرُونَ وَالأَنْصَارُ وَأَزْوَاجُ النَّبِىِّ ﷺ فِى حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَأَهْلَلْنَا؛ فَلَمَّا قَدِمْنَا مَكَّةَ قَالَ ﷺ: اجْعَلُوا إِهْلاَلَكُمْ بِالْحَجِّ عُمْرَةً إِلاَّ مَنْ قَلَّدَ الْهَدْىَ فَطُفْنَا بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَأَتَيْنَا النِّسَاءَ، وَلَبِسْنَا الثِّيَابَ. وَقَالَ: مَنْ قَلَّدَ الْهَدْىَ فَإِنَّهُ لاَ يَحِلُّ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْىُ مَحِلَّهُ ثُمَّ أَمَرَنَا عَشِيَّةَ التَّرْوِيَةِ انْ نُهِلَّ بِالْحَجِّ فَإِذَا فَرَغْنَا مِنَ الْمَنَاسِكِ جِئْنَا فَطُفْنَا بِالْبَيْتِ وَالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَقَدْ تَمَّ حَجُّنَا وَعَلَيْنَا الْهَدْىُ كَمَا قَالَ تَعَالَى: فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْىِ الآيةَ]. أخرجه البخارى تعليقاً.

5. **(1293)**- *İkrîme* anlatıyor: "*İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a müt'atül-hacc'dan sorulmuştu, şu cevabı verdi:*

"*Veda haccında, muhacirler, ensarîler ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevceleri hep ihrama girdiler, biz de girdik. Mekke'ye geldiğimiz zaman Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"Kurbanlık nişanlıyanlar hariç, herkes hacc için giydiği ihramı umreye çevirsin" *diye emretti. Biz de Beytullah'ı tavaf ettik. Safa ve Merve'de sa'y yaptık. (İhramdan çıkarak) kadınlarımıza geldik, elbiselerimizi giydik. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şunu da söylemişti:*

"Kim kurbanlık nişanlamışsa, kurbanlığı mahalline varıncaya kadar ihramdan çıkmasın!".

Terviye akşamında (yani Zilhicce'nin 8.günü) bize hacc için ihrama girmemizi emretti. (Harem bölgesinin dışına çıkarak ihramlarımızı giyerek hacca başlayıp) menâsiki tamamladığımız zaman Mekke'ye geri gelip Beytullah'ı, Safa ve Merve'yi tavaf ettik. Böylece haccımız tamamlanmış, âyet-i kerimenin buyurdu-

ğu üzere (Meâlen): **"Haccı da umreyi de Allah için tam yapın. Fakat (herhangi bir sebeple bunlardan) alıkonursanız, o halde kolayınıza gelen kurban gönderin..."** (Bakara 196) *üzerimizde kurban borcu kalmıştı"*. [Buharî, Hacc 37. (Buharî bunu bab başlığında ta'lik (senetsiz) olarak kaydetmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- *Müt'atu'l-hacc,* haccda *temettü* demektir. Daha doğru tabiriyle *hacc-ı temettü* demektir. Yani ihramı giyerken önce umreye niyet etmek, umreyi yaptıktan sonra, ihramdan çıkıp ihram yasaklarından istifade edip, hacc zamanında hacc için yeniden ihrama girmektir. Cumhûr, hacc-ı temettüyü bir şahsın, umre ve haccı bir seferde, aynı yılın hacc aylarında önce umreyi yapmak suretiyle ifâ edebileceğini belirtir. Mekkî olanlar bunu yapamazlar. Sadedinde olduğumuz hadîs, *Veda Haccı* sırasında ashabtan bir kısmının bu şekilde hacc yaptığını ifâde etmektedir.

2- *Kurbanlık nişanlayan* tâbiri, *kesmek üzere kurban hazırlayanlar* demektir. Çünkü, hayvanın kurban edilmek üzere ayrıldığını belirten birtakım eşya onun üzerine takılır, bu takılarla hayvan nişanlanmış ve işaretlenmiş olurdu.

3- Başlangıçta ashab hep hacc-ı ifrâd için ihram giymiş olduğu halde, sonradan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın emriyle umreye çevrilir. Bu çevirme işinin sadece sahabeye ait bir keyfiyet olduğunu, sonradan neshedildiğini önceki hadîste izah ettik.

4- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) kesilen kurban hususunda, bunun bir şükran kurbanı olduğu kanaatinde olmayıp, haccdaki temettüden (istifade etmeden) hasıl olan noksanlığın telâfisi için teşrî edildiğine inandığı için, rivayetin sonunda *"Haccımız tamamlanmış, âyet-i kerimenin buyurduğu üzere üzerimizde kurban borcu kalmıştı"* der.

1294 ٦- وعن أبي ذر رضى الله عنه قال: [كَانَتِ الْمُتْعَةُ فِي الْحَجِّ لأَصْحَابِ مُحَمَّدٍ ﷺ خَاصَّةً]. أخرجه مسلم واللفظ له، وأبو داود والنسائي.

6. **(1294)**- *Ebu Zer* (radıyallahu anh) demiştir ki: *"Haccda mut'a sadece Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in ashabına hastır"*. [Müslim, Hacc 189, (1224); Ebû Dâvud, Menâsik 25, (1808); Nesâî, Hacc 77, (5,179-180); İbnu Mâce, Hacc 42, (2984).]

AÇIKLAMA:

Ulemânın açıklamasına göre buradaki mut'a'nın mânâsı haccı bozarak umre yapmaktır. Bu hâl bir kereye mahsûs olmak üzere *Veda Haccı*'nda ashaba helâl kılınmıştır. Sonraki yıllarda câiz görülmemiştir.

1295 ٧- وعند أبي داود. [كَانَ أَبُو ذَرٍّ يَقُولُ فِيمَنْ حَجَّ ثُمَّ فَسَخَهَا عُمْرَةً لَمْ يَكُنْ ذٰلِكَ إِلاَّ لِلرَّكْبِ الَّذِينَ كَانُوا مَعَ رسول الله ﷺ خَاصَّةً].

7. **(1295)**- *Ebu Dâvud*'daki rivâyette şöyle denmektedir: *"Ebu Zer (radıyallahu anh), hacca niyetle ihram giyip sonradan bunu umreye çevirenler hakkında şöyle diyordu: "Bu, sadece Hz. Peygamber'le haccedenlere has bir ruhsattı".* [Ebu Dâvud, Menâsik 25, (1807); İbnu Mâce, (Hacc 42, (2985).]

1296 ٨- وعن أبي جمرة قال: [سَأَلْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ رضى اللّهُ عنهما عَنِ الْمُتْعَةِ فَأَمَرَنِي بِهَا، وَسَأَلْتُهُ عَنِ الْهَدْىِ فَقَالَ: فِيهَا جَزُورٌ أَوْ بَقَرَةٌ أَوْ شَاةٌ أَوْشِرْكٌ فى دَمٍ قَالَ: وَكَانَ نَاسٌ كَرِهُوهَا فَنِمْتُ فَرَأَيْتُ فِي الْمَنَامِ قَائِلاً يَقُولُ: عُمْرَةٌ مُتَقَبَّلَةٌ وَحَجٌّ مَبْرُورٌ: فَأَتَيْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ: اللّهُ أَكْبَرُ سُنَّةُ أَبِى الْقَاسِمِ ﷺ]. أخرجه الشيخان.

8. **(1296)**- *Ebû Cemre* anlatıyor: *"İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a mut'-a'dan sordum; bana onu yapmamı emretti, haccda kesilen kurbandan sordum. "Bu hususta dedi, deve veya sığır veya davar veya kana ortak olmak imkânları var. (bunların hepsi meşrudur)".*

Ebû Cemre der ki: "İnsanlar mut'a'yı mekruh addediyorlardı. (Eve gelip) uyudum. Rüyamda birisini gördüm (bana gelip):

"Makbul umre, mebrûr hacc!" diye müjdeledi. Hemen İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a gelip haber verdim. Bana:

"Allahuekber! Ebu'l-Kâsım (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünneti!" dedi". [Buharî, Hacc 102; Müslim, Hacc 204, (1242).]

AÇIKLAMA:

1- Buradaki *mut'a*, haccda temettüde bulunmak, yani önce umre yapıp ihramdan çıkmak, bir müddet ihram yasaklarından faydalanmak, sonra hacc için tekrar ihrama girmektir.

2- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anh), *kurban* edilebilecek hayvanları saymıştır: Deve, sığır, davar, kana ortaklık. Bu hayvanlar mutlak sayıldığı için erkek veya dişi olabileceği belirtilmiştir.

Kan ortaklığı: Deve veya sığır için tecvîz edilmiştir. *Hz.Câbir*'den gelen bir rivayete göre deve ve sığıra yedi kişi ortak olabilir. *İmam Şâfiî* ve Cumhûr'a göre ortaklıkla katılanların kurbanları tatavvu veya vâcib olabilir, ete iştirak de olabilir. *Ebu Hanîfe*'ye göre bütün ortaklar "kurban" niyetiyle kesmelidir, et ortağı makbûl değildir. *İmam Züfer* hepsinin aynı çeşit kurban olmasını şart koşar. Bazı *Mâlikîler* bir kısmı vacib, bir kısmı tatavvu kurbanı olsa ortak kesilebilir demiş, ancak *İmam Mâlik, Züfer* gibi "caiz olmaz" demiştir.

Davarı bir kimse kesebilir,ortaklık bilicma caiz olmaz.

1297 ٩- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [مَنْ اعْتَمَرَ فِي أَشْهُرِ الحَجِّ ثُمَّ أَقَامَ بِمَكَّةَ حَتَّى يُدْرِكَهُ الْحَجُّ فَهُوَ مُتَمَتِّعٌ إِنْ حَجَّ وَعَلَيْهِ مَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ]. أخرجه مالك.

وقال: وَذٰلِكَ أَقَامَ حَتَّى أَتَى الْحَجُّ ثُمَّ حَجَّ.

وله فى أخرى قال: وَاللّٰهِ لأَنْ أَعْتَمِرَ قَبْلَ الْحَجِّ وَأُهْدِيَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَعْتَمِرَ بَعْدَ الْحَجِّ فِى ذِى الْحِجَّةِ.

9. (1297)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "*Kim hacç aylarında umre yapar, sonra Mekke'de hacc zamanı gelinceye kadar ikâmet ederse bu kimse, hacc da yaparsa mütemettidir. Bu durumda kolayına gelen bir kurban kesmesi vacib olur. Eğer kurban bulamazsa, üç günü hacc sırasında, yedi günü de döndüğü zaman olmak üzere (on gün) oruç tutar*".

İmam Mâlik der ki: *"Bu hüküm, o kimsenin hacc zamanına kadar orada ikâmet etmesi ve aynı sene içinde hacc yapması halinde câridir"*. [Muvatta, Hacc 62, (1,344).]

Muvatta'nın bir diğer rivayetinde der ki: *"Allah'a yemin olsun, haccdan önce umre yapıp (bu sebeple) kurban kesmem, haccdan sonra Zilhicce ayında umre yapmamdan daha sevimlidir"*.

AÇIKLAMA:

Muvatta'nın bir başka rivayetinde kaydedilen son cümle de Abdullah İbnu Ömer'e aittir. Bu cümle, kurbanın, temettü sebebiyle kesildiğini ifade eder. Haccdan sonraki umre için kurban kesilmez. Şu halde *İbnu Ömer*'e göre kurbanı vâcib kılan durum, aynı senenin hacc ayları içerisinde umre yapıp temettüde bulunmak, sonra da hacc yapmaktır.

1298 ١٠– وعن عبد الرحمن بن حرملة الأسلمى. [أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ قَالَ: أَعْتَمِرُ قَبْلَ أَنْ أَحُجّ؟ قال: نَعَمْ. قَدِ اعْتَمَرَ رسولُ اللّهُ ﷺ قَبْلَ أَنْ يَحُجّ].

10. **(1298)**- *Abdurrahmân İbnu Harmele el-Eslemî* anlatıyor: *"Bir adam gelip Said İbnu'l-Müseyyib'e: "Haccdan önce umre yapayım mı?" diye sormuştu. Şöyle cevap verdi:*

"Evet. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) haccetmezden önce umre yaptı". [Muvatta, Hacc 57,(1,343).]

1299 ١١– وعن ابن المسيب [أَنَّ عُمَرَ بْنَ أَبِى سَلْمَةَ: اسْتَأْذَنَ عُمَرَ رضى اللّهُ عَنْهُ أَنْ يَعْمِرَ فِى شَوَّالٍ فَأَذِنَ لَهُ فَاعْتَمَرَ ثُمَّ قَفَلَ إلى أَهْلِهِ وَلَمْ يَحُجَّ].

11. **(1299)**- *İbnu'l-Müseyyeb* anlatıyor: *"Ömer İbnu Ebî Seleme, Hz.Ömer (radıyallahu anh)'den, Şevvâl ayında umre yapmak için izin istedi. O da izin verdi. İbnu Ebî Seleme umre yapıp ailesine döndü, haccetmedi"*. [Muvatta, Hacc 58, (1,343).]

1300 ١٢ - وعن عائشة رضى اللّٰه عنها قالت: [الصِّيَامُ لِمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلى الحَجِّ لِمَنْ لَمْ يَجِدْ هَدْياً مَا بَيْنَ أَنْ يُهِلَّ بِالْحَجِّ إِلى يَوْمِ عَرَفَةَ فَإِنْ لَمْ يَصُمْ صَامَ أَيَّامَ مِنًى وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ رضى اللّٰه عنهما يَقُولُ ذٰلِكَ]. أخرجه هذه الأحاديث الاثلاثة مالك.

12. **(1300)**- *Hz.Aişe* (radıyallahu anhâ) şöyle demiştir: *"Oruç, umre yapıp hacca kadar temettüde bulunup da hacc için ihrama girmesinden arefe gününe kadar kurban bulamayan kimse içindir. Eğer orucu tutmazsa, Minâ günlerinde tutar"* *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) de böyle hükmediyordu. [Muvatta, Hacc 255, (1,426).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, hacc için ihrama girmedikçe, temettü sebebiyle kurbanın vacib olmayacağını ifade ediyor. İhramla vacib olan kurban, arefe gününe kadar te'min edilemezse oruç tutması câiz olur. Daha önce tutmadı ise *yevm-i nahr* denen kurbanın birinci gününü takip eden üç günde -ki *Eyyam-ı Mina* da denir- orucun ilk üçü tutulacak, geri kalan yedisi de memlekete dönünce tutulacaktır.

Rivayetten anlaşılan şu ki, muhtemelen, *Hz. Aişe yevm-i nahr*'den, yani Zilhicce'nin 10.gününden önce tutulacak orucun borçtan kurtulmada daha üstün olduğu ve böyle emredilmiş bulunduğu kanaatinde idi. Bir başka ifade ile, *Hz.Aişe*, bu vacib orucun eda vaktinin *yevm-i nahr*'den önce olduğu, *Mina Günleri*'nin ise edâ değil kaza günleri olduğu, dolayısıyla, *yevm-i nahr*'dan önce tutulacak oruçlar her dileyene mübah, *Mina*'da tutulacak oruçlar ise, zarurete mebni olarak sadece daha önce borcunu ödemeyen kimselere mübah olup, bu durumda olmayanlara memnu olduğu kanaatinde idi. Yine ona göre, *Mina* günlerinde üç gün oruç tutmanın cevazı, oruç vacib olanlarla ilgili olarak Kur'ân'da yer eden: فصيام ثلاثة ايام فى الحج **"...(kurban) bulamazsa hacc günlerinde üç...gün oruç tutmak"** emrine ittiba etmiş olmak içindir.

Şafiilerden bazıları, bu telâkkiye uyarak, sonradan tutulan orucun kaza olduğuna hükmetmiştir. Mezheb görüşü, önceden tutmanın efdal olduğunu te'yîd etmekle beraber, sonradan tutulan da kaza değil eda olduğudur (*Zürkânî*'den).

1301 ١٣- وعن جابر رضى الله عنهُ قال: [أَهَلَّ رسول الله ﷺ وَأَصْحَابُهُ بِالْحَجِّ وَلَيْسَ مَعَ أَحَدٍ مِنْهُمْ هَدْىٌ سِوَى النَّبِىِّ ﷺ وَطَلْحَةَ رضى اللهُ عَنْهُ. وَقَدِمَ عَلِىٌّ رضى اللهُ عَنْهُ مِنَ الْيَمَنِ وَمَعَهُ هَدْىٌ. فَقَالَ: أَهْلَلْتَ بِمَا أَهَلَّ بِهِ النَّبِىُّ ﷺ؛ فَأَمَرَ النَّبِىُّ ﷺ أَصْحَابَهُ أَنْ يَجْعَلُوهَا عُمْرَةً وَيَطُوفُوا وَيُقَصِّرُوا وَيُحِلُّوا إِلاَّ مَنْ كَانَ مَعَهُ هَدْىٌ. فَقَالُوا: أَنَنْطَلِقُ إِلى مِنًى، وَذَكَرُ أَحَدِنَا يَقْطُرُ؟ فَبَلَغَ النَّبِىَّ ﷺ قَالَ: لَوِ اسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرِى مَا اسْتَدْبَرْتُ مَا أَهْدَيْتُ. وَلَوْ لاَ أَنَّ مَعِى الْهَدْىَ لأَحْلَلْتُ، وَحَاضَتْ عَائِشَةُ رضى اللّه عَنْهَا. فَنَسَكَتْ الْمَنَاسِكَ كُلَّهَا غَيْرَ أَنْ لَمْ تَطُفْ بِالْبَيْتِ. فَلَمَّا طَهُرَتْ طَافَتْ. وَقَالَتْ يَارسول اللّهِ: تَنْطَلِقُونَ بِحَجَّةٍ وَعُمْرَةٍ وَانْطَلِقُ بِحَجَّةٍ؟ فَأَمَرَ عَبْدَ الرَّحْمنِ بْنَ أَبِى بَكْرٍ رضى اللّهُ عَنْهُمَا أَنْ يَخْرُجَ مَعَهَا إِلَى التَّنْعِيمِ فَاعْتَمَرَتْ بَعْدَ الْحَجِّ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى، وهذا لفظ الشيخين.

13. **(1301)**- *Hz.Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*(Veda haccında), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve ashabı (radıyallahu anhüm), hacc için ihrama girdikleri vakit, Resûlullah ile Talha hariç, hiç kimsenin kurbanlığı yoktu. O sırada Hz.Ali, beraberinde bir kurbanlık olduğu halde Yemen'den geldi. Ve derhal: "Ben de Resûlullah'n niyet ettiği şeye niyet ederek ihram giydim" deyip katıldı.*

Resülullah (aleyhissalâtu vesselâm) ashabına bu hacclarını umreye çevirmeierini, tavaı yapmalarını, (sa'y yapmalarını), beraberinde kurbanlığı olanlar hariç saçlarını kısa keserek ihramdan çıkmalarını emretti.

Bir kısmı itiraz ederek: "Yani henüz cenabetken Mina'ya mı gideceğiz?" dediler. Bu söz Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ulaşmıştı: **"Geride bıraktığım işlerimi tekrar bulsaydım kurban getirmezdim. Eğer, beraberimde kurbanlığım olmasaydı, ben de ihramdan çıkardım"** *dedi*[46]

46) Ashabın itirazı şuradan ileri geliyordu: Mekke'ye Zilhicce'nin dördünde gelmişlerdi. Niyetleri haccdı. Hz.Pey-

Bu sırada Hz.Aişe (radıyallahu anhâ) hayız oldu. Beytullah'ı tavaf hâriç, haccın bütün menâsikini yerine getirdi. Temizlenince de tavafı yaptı. Dedi ki:

"Ey Allah'ın Resûlü! Sizler hem umre, hem de hacc yapmış olarak burdan ayrılacaksınız, ben ise sadece haccla ayrılacağım!"

Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) oğlan kardeşi Abdurrahman İbnu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ)'e, Hz.Aişe'yi (Harem bölgesinin dışında yer alan) Ten'îm'e götürmesini emretti. (Hz.Aişe (radıyallahu anhâ) orada ihram giyerek) haccdan sonra umre yaptı". (*)

1302 ١٤ - وفى أخرى للبخارى [قَالَ لهم: أَحِلُّوا مِنْ أَحْرَامِكُمْ وَاجْعَلُوا الَّتِى قَدِمْتُمْ بِهَا مُتْعَةً. فَقَالُوا: كَيْفَ نَجْعَلُهَا مُتْعَةً وَقَدْ سَمَّيْنَا الْحَجَّ؟ فَقَالَ: افْعَلُوا مَا أَقُولُ لَكُمْ فَلَوْلاَ أَنِّى سُقْتُ الْهَدْىَ لَفَعَلْتُ مِثْلَ الَّذِى أَمَرْتُكُمْ وَلٰكِنْ لاَ يَحِلُّ مِنِّى حَرَامٌ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْىُ مَحِلَّهُ فَفَعَلُوا].

14. **(1302)**- *Buharî'nin bir diğer rivâyetinde şöyle gelmiştir:*

"(Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Mekke'ye gelince) ashabına: **"İhramınızdan çıkın. Önceki niyetinizi müt'aya çevirin!"** *dedi. Ashab:*

"Biz önce "hacc" diye ismen belirterek niyet etmişken, şimdi nasıl müt'aya çevirebiliriz?" diye itiraz ettiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Ben size ne söylüyorsam onu yapın. Eğer kurbanlık getirmemiş olsaydım, size emretmiş bulunduğumu ben de yapardım. Ancak, kurbanım (Mina'daki kesim) mahalline ulaşmadan ihramlıya haram olan şeylerden hiçbirisi

---

gamber ihramdan çıkmayı, ihram yasaklarından -ve meselâ hanımlarıyla cinsî münasebet yasağından uzaklaşmayı emretmişti. Halbuki sekiz Zilhicce'de tekrar ihrama gireceklerdi. Bu kadar dar bir zaman için ihramdan çıkmaya, dinî havalarını bozmaya değer miydi? Ashab, memnuniyetsizliğini *"Henüz cenâbetken..."* diye tercüme ettiğimiz mânâyı daha galîz kelimelerle ifade etmiştir.

(*) Bu ve müteâkip rivâyetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Veda Haccı'yla ilgili oldukları için, hadis kitaplarında úmumiyetle aynı bablarda, aynı rivâyetin farklı vecihleri şeklinde peşpeşe bulunurlar. Bu sebeple kaynaklarını en sonda toptan göstereceğiz. Sadece *Buhârî* peşpeşe göstermeyebilir.

bana helâl olmaz!" *dedi. Bunun üzerine Ashab-ı Kiram Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın emrini yerine getirip ihramdan çıktılar".*

1303 ١٥- وفى أخرى: [قَدِمْنَا مَكَّةَ لأَرْبَعٍ خَلَوْنَ مِنْ ذِى الْحِجَّةِ].

15. **(1303)**- Yine Buharî'nin bir başka rivayetinde şu ziyade yer alır: *"Biz Mekke'ye Zilhicce ayının 4'ünde gelmiştik".*

1304 ١٦- وفى رواية: [أُمِرْنَا أَنْ نحِلَّ وَنَجْعَلَهَا عُمْرَةً فَكَبُرَ ذٰلِكَ عَلَيْنَا
وَضَاقَتْ بِهِ صُدُورُنَا فَبَلَغَ ذٰلِكَ النَّبِىَّ ﷺ: فَمَا نَدْرِى شَىْءٌ بَلَغَهُ مِنَ السَّمَاءِ
أَمْ شَىْءٌ مِنْ قِبَلِ النَّاسِ؟ فَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَحِلُّوا، فَلَوْلاَ الْهَدْىُ الَّذِى مَعِى فَعَلْتُ
كَمَا فَعَلْتُمْ فَأَحْلَلْنَا حتى وَطِئْنَا النِّسَاءَ وَفَعَلْنَا مَا يَفْعَلُ الْحَلاَلُ، حَتّى إِذَا كَانَ
يَوْمُ التَّرْوِيَةِ وَجَعَلْنَا مَكَّةَ بِظَهْرٍ أَهْلَلْنَا بِالْحَجِّ].

16. **(1304)**- Müslim'in bir rivayetinde şu ibâreye de yer verilmiştir: *"Bize ihramdan çıkmamız, hacc için yaptığımız niyyetin umreye çevrilmesi emredilmişti. Bu, bize çok imkânsız bir emir geldi ve hepimizin canını sıktı. Memnuniyetsizliğimiz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ulaştırıldı. Ona semâvî bir şey (haber) mi ulaştı, insanlardan mı bir şey ulaştı bilemiyoruz, her ne ise, bize şu hitabda bulundu:*

"Ey nâs, ihramdan çıkın. Eğer beraberimde kurbanlığım olmasaydı, ben de sizin gibi yapardım!"

(Resûlullah'ın bu kesin emri üzerine) ihramdan çıktık. Hatta hanımlarımızla münasebet-i cinsiyede bile bulunduk. İhrama girmemiş olan bir kimsenin yaptığı her şeyi yaptık. Bu hal terviye gününe (Zilhicce'nin 8.günü) kadar devam etti. O gün gelip, Mekke'yi arkada bıraktığımız vakit, hacca niyet ederek ihrama girdik".

1305 ١٧- وفى أخرج لمسلم: [أَقْبَلْنَا مُهِلِّينَ مَعَ النَّبِىِّ ﷺ بِحَجٍّ مُفْرَدٍ

وَأَهَلَّتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهَا بِعُمْرَةٍ حَتَّى إِذَا كُنَّا بِسَرِفَ عَرَكَتْ حَتَّى إِذَا قَدِمْنَا طُفْنَا بِالْكَعْبَةِ وَبالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَأُمِرْنَا أَنْ يُحِلَّ مِنَّا مَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ هَدْىٌ. قُلْنَا حِلُّ مَاذَا؟ قَالَ: الحِلُّ كُلُّهُ. فَوَاقَعْنَا النِّسَاءَ وَتَطَيَّبْنَا بِالطِّيبِ وَلَبِسْنَا الثِّيَابَ وَلَيْسَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ عَرَفَةَ إِلاَّ أَرْبَعُ لَيَالٍ. ثُمَّ أَهْلَلْنَا يَوْمَ التَّرْوِيَةِ، ثُمَّ دَخَلَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى عَائِشَةَ رضى اللّه عنها. وهِيَ تَبْكِي. فَقَالَ: مَا شَأْنُكِ؟ قَالَتْ: حِضْتُ، وَقَدْ حَلَّ النَّاسُ وَلَمْ أَحِلَّ وَلَمْ أَطِفْ، وَالنَّاسُ يَذْهَبُونَ الآنَ إِلى الحَجِّ. فَقَالَ: إِنَّ هٰذَا شَيْءٌ كَتَبَهُ اللّهُ عَلَى بَنَاتِ آدَمَ فَاغْتَسِلِي ثُمَّ أَهِلِّي بِالحَجِّ فَفَعَلَتْ وَوَقَفَتِ المَوَاقِفَ كُلَّهَا حَتَّى إِذَا طَهُرَتْ طَافَتْ. فَقَالَ: قَدْ حَلَلْتِ مِنْ حَجِّكِ وَعُمْرَتِكَ جَمِيعهاً. فَقَالَتْ: إِنِّي أَجِدُ فِي نَفْسِي أَنِّي لَمْ أَطُفْ بِالْبَيْتِ حِينَ حَجَجْتُ. قَالَ: فَاذْهَبْ بِهَا يَاعَبْدَ الرَّحْمٰنِ فَأَعْمِرْهَا مِنَ التَّنْعِيمِ ، وَذٰلِكَ لَيْلَةَ الْحَصْبَةِ، وَكَانَ ﷺ رَجُلاً سَهْلاً إِذَا هُوِيَتْ شَيْئاً تَابَعُهَا عَلَيْهِ].

17. **(1305)**- Müslim'in diğer bir rivayetinde şöyle denir: *"Biz, hacc-ı ifrad için ihram giyip Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte ilerledik. Hz.Aişe (radıyallahu anhâ) de umre için ihrama girdi. Seref'e gelince Hz.Aişe hayız oldu. (Mekke'ye) gelince Kâ'be'yi, Safa ve Merve'yi tavaf ettik. Sonra, beraberinde kurbanlık olmayanların ihramdan çıkmaları emredildi.*

"Neleri nefsimize helâl edeceğiz?" diye sorduk. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"(İhramlıya yasak olan) her şeyi!" *dedi. Bunun üzerine kadınlarımızla da yattık, kokular süründük, elbiselerimizi giydik. (Bunların hepsini yaparken) bizimle arefe (yani hacc ihramı giyme) günü arasında sadece ve sadece dört gece vardı.*

Sonra terviye günü (Zilhicce'nin 8'i) tekrar ihrama girdik. Bir ara Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) Hz.Aişe (radıyallahu anhâ)'nin yanına girmişti, onu ağlıyor buldu.

"Neyin var?" *diye sordu.*

"Hayız oldum, herkes ihramdan çıktı, ben çıkamadım, tavafımı da yapamadım. Herkes artık (umresini tamamladı), hacc için (Arafat'a) çıkıyor!" diyerek yakındı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Bu hal, Cenab-ı Hakk tarafından Âdem (aleyhisselam)'in kızlarına yazılmış bir kaderdir, (sana mahsus bir kusur değil). Sen de, (ihrama giren herkesin yaptığı gibi) yıkan ve hacc için ihrama gir[47]" *dedi. O da öyle yaptı. (Mina, Arafat ve Müzdelife'deki) vakfelerin hepsine katıldı. Hayızdan temizlenince de (ifâza) tavafını yaptı. (Bunlar bittikten sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz.Aişe (radıyallahu anhâ)'ye:*

"Artık hem haccını hem de umreni yapmış, her ikisinin de ihramından çıkmış oldun!" *dedi. Hz.Aişe (radıyallahu anhâ):*

"Ancak benim içimden Beytullah'ı tavaf etmeden hacc yaptığım hissi geçiyor" dedi. Bunun üzerine (oğlan kardeşine seslenerek):

"Ey Abdurrahman (kızkardeşin) Aişe'yi Ten'îm'e götür, orada umre için ihrama girsin!" *dedi. Bu vak'a Hasbe gecesi cereyan etmişti[48].* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mülâyim bir insandı. Hz.Aişe (radıyallahu anhâ) bir şey arzu etti mi onun arkasını takip eder (yerine getirirdi)".

1306 ١٨ – وفى رواية له: [وَأُمِرْنَا أنْ نَشْتَرِكَ فِى الإبِلِ وَالْبَقَرِ كُلُّ سَبْعَةٍ مِنَّا
فِى بَدَنَةٍ].

18. **(1306)**- Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle denir: "*...Deve ve sığırda ortak olmamız emredildi. Bizden her yedi kişi bir deveye iştirak edecekti*".

(47) Bu söylenen yıkanma, hayızdan temizlenince gerekli olan yıkanma değildir, ihramı giyerken yapılması sünnet olan yıkanmadır.

(48) Bazı rivayetlerde "Bathâ gecesi" diye gelir. İkisi de aynı şeyi ifade eder. **Leyletü'l-hasbe, teşrîk gecelerinden sonra hacıların çakıllı yere indikleri gecedir. Çakıllı yerden maksad** *Mina*'dır. Demek ki *Hz.Aişe* (radıyallahu anhâ), *Minâ*'da kalınan gecelerden birinde temizlenmiş olmalı.

1307 ١٩- وفى رواية له: [لَمْ يَطُفِ النَّبِىُّ ﷺ وَلاَ الصَّحَابَةُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ إلاَّ طَوَافاً وَاحِداً طَوَافَهُ الأَوَّلَ].

19. **(1307)**- Yine Müslim'in bir başka rivayetinde: ''*Ne Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ne de ashab (radıyallahu anhümâ), hiç kimse, Safa ile Merve arasında ilk tavafın dışında başka bir tavaf yapmadı*'' denmiştir.

1308 ٢٠- وعند أبى داود والنسائِى. [فَقَالَ سُرَاقَةُ بنُ مَالِكٍ: يَا رسُولَ اللّهِ أَرَأَيْتَ مُتْعَتَنَا هٰذِهِ لِعَامِنَا أَمْ لِلأَبَدِ؟ فَقَالَ: بَلْ هِىَ لِلأَبَدِ].

20. **(1308)**- Ebu Dâvud ve Nesâî'de şu ziyade gelmiştir: ''*Sürakâ İbnu Mâlik (radıyallahu anh):*

''*Ey Allah'ın Resûlü, bu sene (hacc sırasında) yaptığımız temettü bu yıla mı has, bundan sonra her haccda ebediyen yapılacak mı?'' diye sormuştu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

''Elbette, ebediyen yapılacaktır!'' *cevabını verdi''*[49]: [Buharî, Hacc 81, 32, 34, 35, Umre 6, 15, Meğâzî 61, Temennî, 3, 27; Müslim, Hacc (1213-1216 arasındaki rivayetler); Ebu Dâvud, Menâsik 23, (1785-1789 arasındaki rivayetler); Nesâî, Hacc 77, (5, 178-179).]

NOT: Bu kaynaklar 1301-1308 numaralar arasında kaydettiğimiz 8 adet rivayete aittir.

AÇIKLAMA:

1- Bir kısmı uzunca bir hadîsten sadece bir parça olarak kaydedilen yukardaki rivayetlerin hepsi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *Veda Haccı* ile ilgilidir. *Veda Haccı* 10.hicrî senede, yâni Resûlullah'ın hayatının son senesinde vukû bulmuştur. Bu hacc, *Hz.Peygamber'in yaptığı ilk ve son hacctır.*

2- Rivayetlerdeki farklılıklar, ulemâyı bazı farklı yorumlara sevketmiştir. Her-

49) Hacc için yapılan niyeti umreye tahvil etmek herkese câizdir'' diye hükmedenlere (*Ahmed İbnu Hanbel* ve bazı *Zâhirîlere*) bu hadis delil olmuştur. Ancak *İmam Mâlik, Ebu Hanîfe, İmam Şâfii* vs. başkaları, ''Hacc için yapılan niyetin umreye çevrilmesi Ashaba has bir ruhsattır'' demiştir. Daha önce açıkladık (1292 numaralı hadîse bakın.)

şeyden önce haccın farz kılındığı zaman ihtilâflıdır. Hicretten sonra farz kılındığında ittifak edilse de, hangi yılda farz kılındığı ihtilâflıdır. 2.yıl diyen olduğu gibi, 10.yıl diyen de olmuştur. Aradaki diğer yılları söyleyenler de olmuştur. Hicretten önce farz oldu diyen rivayet şazzdır.

3- *Veda Haccı*, büyük bir kalabalığın iştirakiyle yapılmış haşmetli bir tezâhürattır. Resûlullah Veda Haccı'nda, İslâm'ın mühim bir rüknünün icra âdâbını ta'lîm buyurmuştur. Hacc ibâdeti, cahiliye devrinde de icra edilmekte bulunan bir ibadet olması sebebiyle, bunun İslâmî şeklinin öğretilmesi yönüyle Veda Haccı'nın ayrı bir ehemmiyeti vardı. Belki de bu sebepten olacak, mezkur hacc pekçok sahabi tarafından birçok teferruatıyla rivâyet edilmiştir.

Yukarıdaki rivayetleri şöyle özetleyebiliriz:

1) Veda haccı için, *Zülhuleyfe*'de herkes hacc için niyet ederek ihrama girer.

2) Zilhicce'nin 4'ünde Mekke'ye gelirler.

3) Mekke'ye gelince Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) beraberinde kurbanlık getirmemiş olanlara bu haccı umreye çevirmelerini yani Beytullah'ı tavaf edip Safa-Merve arasında da sa'y'de bulununca traş olup ihramdan çıkmayı emreder.

4) Ancak, hacc için ihrama girmiş olan ashâb bu emir karşısında şoke olurlar ve emri icrâya yanaşmak istemezler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"Kurbanlık getirmemiş olsaydım, ben de ihramdan çıkardım, fakat, kurban kesilecek mahalline (Mina'ya) ulaşmadan ihramdan çıkmam helâl olmaz"** der. Zira âyet-i kerimenin hükmü öyledir (Bakara 196). Resûlullah'ın ısrarı karşısında ashab, ihramdan çıkar. İhramlıya haram olan mübah işleri yaparlar: Normal elbise giymek, koku sürünmek, hanımlarıyla cinsî münasebet vs. gibi.

İşte haccta *temettü* veya *mut'a* denen şey budur: İhram yasaklarının dışına çıkmak. Öyle ise *hacc-ı temettü*, umre yaptıktan sonra ihramdan çıkarak bir müddet normal hayat yaşayıp hacc için yeniden ihrama girmek ve hacc yapmaktır.

5) Ashâbın buna itirazı, rivayetlerden anlaşıldığı üzere üç sebepten ileri geliyordu:

a) Bidayette hacc için ihrama girmişlerdi, umreye niyet değiştirmek olur muydu?

b) Müteakip rivayette görüleceği üzere, cahiliye devrinde hacc aylarında umre yapmayı günah addediyorlardı.

c) Mekke'ye Zilhicce'nin 4'ünde gelmişlerdi. 8'inde tekrar hacc için ihrama gireceklerdi. 3-4 gün gibi kısa bir müddet için ihramdan çıkmaya,dinî havalarını terketmeye değer miydi; bu, henüz cenâbetken Mina'ya gitmek gibi bir mânâya gelmez miydi?

Bu sebeplerle ashab ihramdan çıkmak istememişti.

6- Hacc için yapılan niyeti herkes, her zaman umreye tahvil etmek câiz midir? meselesinde ulemâ büyük çoğunluğuyla "hayır!" demiştir. Bu tatbikat sadece ashaba mahsus kalmış, sonraki müslümanlar hakkında neshedilmiş olduğu kabul edilmiştir.

7- Rivayette *Hz.Aişe* (radıyallahu anhâ)'nin umre tavafını yapmadan hayız olduğunu belirtir. Bu vesileyle Resûlullah, kadınları ilgilendiren mühim bir meselenin hükmünü teşri ediyor: Hayızlı kadın tavaf hariç, haccın bütün menâsikini eda eder. Temizlikten sonra da tavaf ve dilerse umre yaparak haccını eksiksiz ikmâl eder. *Hz.Aişe,* umre de yapabilmek için kardeşiyle *Ten'îm*'e gidip yeniden ihram giyer.

Veda Haccı ile alâkalı teferruat bunlardan ibâret değildir. Ancak sadedinde olduğumuz sekiz kadar hadîsin temas ettikleri başlıca meseleler bunlardır.

1309 ٢١- وللخمسة إلا الترمذى عن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال:
[كَانُوا يَرَوْنَ الْعُمْرَةَ فِى أَشْهُرِ الْحَجِّ مِنْ أَفْجَرِ الْفُجُورِ فِى الأَرْضِ، وَكَانُوا يُسَمُّونَ الْمُحَرَّمَ صَفَرَ، وَيَقُولُونَ: إِذَا بَرَأَ الدَّبَرُ وَعَفَا الأَثَرُ وَانْسَلَخَ صَفَرُ حَلَّتِ الْعُمْرَةُ لِمَنَ اعْتَمَرَ، قَالَ: فَقَدِمَ رسولُ اللّهِ ﷺ وَأَصْحَابُهُ صَبِيحَةَ رَابِعَةٍ مُهِلِّينَ بِالْحَجِّ. فَأَمَرَهُمُ النَّبِىُّ ﷺ أَنْ يَجْعَلُوهَا عُمْرَةً فَتَعَاظَمَ ذٰلِكَ عِنْدَهُمْ. فَقَالُوا يَارَسُولَ اللّهِ: أَىُّ الْحِلِّ؟ قَالَ: الْحِلُّ كُلُّهُ].

وعند النسائِى: عَفَا الْوَبَرُ بَدَلَ الأَثَرِ.

وزاد بَعْدَ قَوْلِهِ: وَانْسَلَخَ صَفَرُ، أَوْقَالَ: وَدَخَلَ صَفَرُ.

21. (1309)- Buharî, Müslim, Ebu Dâvud ve Nesâî'de kaydedilen bir rivayette *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: *"(Cahiliye Arapları) hacc aylarındaki umreyi yeryüzünde işlenebilen günahların en büyüğü biliyorlardı. Keza Muharrem ayını da Safer diye isimlendirip: "Bere iyileşip eser kalmadığı ve Safer ayı çıktığı vakit umre yapmak isteyene umre helâl olur" diyorlardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve Ashab-ı Güzîn (radıyallahu anhüm)'i, hacc için ihrama girmiş olarak 4 Zilhicce sabahı (Mekke'ye) geldiler. (Gelir gelmez) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), hacc niyetlerini umreye tahvîl etmelerini emretti. Bu, ashab nezdinde büyük bir hâdise oldu.*

"— Ey Allah'ın Resûlü neleri helâl addedeceğiz?" diye sordular.

"Bütün (ihram haramları) helâl olacak!" *diye cevap verdi".*

Nesâî'deki rivayette: Eser yerine *veber* (yün) denmiştir. Mânâ: *"Yün çoğalınca"* olur.

Keza *"Safer ayı çıkınca"* tâbirinden sonra: *"Veya şöyle dedi: Safer ayı girince"* tâbiri ilâve edilmiştir. [Buharî, Hacc 34, Menâkıbu'l-Ensâr 26; Müslim 198, (1240, 1241); Ebu Dâvud, Hacc 80, (1987), Menâsik 23, (1792); Nesâî, Hacc 77, 108, (5,180, 181, 201, 202).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, eski bir cahiliye inancını aydınlatmaktadır: Hacc aylarında umre yasağı. Böylece, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hacc için giyilen ihramın umreye çevrilmesi hususundaki kesin ve ısrarlı emrinin gerçek sebebini daha iyi anlıyoruz: **Haccla ilgili bir cahiliye geleneğini yıkmak.** Hattâ, *Hz.Aişe*'nin umre yapması için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gösterdiği husûsî alâkayı, *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ), *İbnu Hibbân*'ın kaydettiği bir rivayette, bu maksadla yorumlar:

وَاللّٰهِ مَا اَعْمَرَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَائِشَةَ فِى ذِى الْحِجَّةِ اِلاَّ لِيَقْطَعَ بِذٰلِكَ اَمْرَ اَهْلِ الشِّرْكِ فَإِنَّ هٰذَا الْحَىَّ مِنْ قُرَيْشٍ وَمَنْ دَانَ دِينَهُمْ كَانُوا يَقُولُونَ فَذَكَرَ نحوه

"Kasem olsun, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz.Aişe (radıyallahu anh)'ye, Zilhicce ayında, sırf bir cahiliye adetini kırmak için umre yaptırttı. Zira şu Kureyş cemaati ve onun yolundan gidenler "yeryüzündeki günahların en büyüğü hacc aylarında umre yapmaktır" diyorlardı".

2- Muharrem ayının Safer olarak isimlendirilmesi tâbiriyle, *İbnu Abbâs,* cahiliye devrinde, hacc aylarını panayır aylarıyla çakıştırmak için başvurdukları *nesî* hadisesine temas etmektedir. Muharrem ayını Safer diye isimleyerek, Muharrem'i haram ayı olmaktan çıkarıyorlar, haram ayındaki yasakları işliyorlardı. Böylece, Muharrem'in haramlığını Safer ayına tehir ediyorlardı. Maksadları ard arda gelen üç haram ayı ikiye indirmek, üçüncüyü bir ay geriye bırakmaktı. Çünkü üç ay üst üste, mukatele, yağma, öldürme gibi alışkanlıklardan uzak kalmak onlara zor geliyordu. Cenâb-ı Hakk, Kur'ân-ı Kerim'de onların bu *nesî* tatbikatlarını "*küfürde artış*" olarak değerlendirmiştir:

"Haram ayları geciktirmek (nesî), ancak küfürde bir artış, (sebebi)dir. Onunla kâfirler şaşırtılır. Onlar bunu bir yıl helâl, bir yıl haram sayarlar ki, Allah'ın haram kıldığına sayıca uysunlar da(varsın) Allah'ın haram ettiğini helâl kılmış olsunlar! Bu sûretle de onların amellerinin kötülüğü kendilerine süslenip güzel gösterildi. Allah o kâfirler gürûhunu hidâyete erdirmez" (Tevbe 37).

Nâdanların zaman zaman Ramazan ayını senenin en uygun ayına almak şeklinde gündeme getirdikleri mesele Kur'ân-ı Kerim'in **küfürde bir artış** olarak tavsif buyurduğu *nesî*'den başka bir şey değildir. Dinî takvimin değiştirilmesini hiçbir mü'min taleb edemez.

3- Cahiliye devrinin sözlerinden olan "*Berenin iyileşmesi*"nden maksat, develerin sırtında sefer ve yolculuk meşakkatiyle hasıl olan yaraların iyileşmesidir. Hacc seferinden döndükten sonra iyileşirlerdi.

Eserin kalmamasına gelince: Eser iz demektir. Yani: "*Deve vs. binek izlerinin kaybolması*" kastedilmektedir. Yani hacc için yapılan seferde deve ve diğer binek hayvanlarının ve hatta yayaların yollarda hasıl ettiği izlerin kaybolması ifâde edilmektedir.

Ebu Dâvud'un rivayetinde عفاالوبر tabiri yer alır. Yani yünlerin çıkması, artması, bitip büyümesi gibi mânâlar ifade eder. Yani hacc seferi sebebiyle aşınıp dökülmüş olan deve yünleri yeniden çıksın, artsın temennisi mevzubahisdir.

Umreyi -Safer ayı haram aylardan olmadığı ve Muharrem'i de o hale getirdikleri halde- Safer'in çıkmasına talîk etmiş olmalarının sebebi şudur: Onlar Muharrem'i Safer yapınca, bu aylarda umumiyetle memleketlerinde kalmazlardı.

Develerinin yarası da ancak Safer'in çıkmasıyla iyileşirdi. Onu tebeiyyet yoluyla hacc aylarına ilhak ettiler ve aslında Safer olan Muharrem'i de umre aylarının başlangıcı yaptılar. Umre böylece, onlar nezdinde hacc aylarının dışında kaldı.

Aya, Safer denmesi şundan ileri gelir: Safer, lügat olarak boş demektir. Dilimizdeki Safer kelimesi de buradan gelir. Araplar bu ayda birbirlerine yağmada bulunurlar ve evlerini eşyadan hâli ve boş (Safer) bırakırlardı. Bu sebeple yağma ayına Safer denmiştir.

ومعنى «بَرَأَ الدُّبَرُ» أى اندمل العَقْر الذى يكون فى ظهر البعير وشفى.

ومعنى «عَفَا الأَثَرُ» أى اندَرَس لعدم الذهاب والمجيء فى الطُّرق.

1310 ٢٢- وعند مسلم والترمذى: [قَالَ ﷺ: دَخَلَتِ الْعُمْرَةُ فِي الحَجِّ إلى يَوْمِ الْقِيَامَةِ: أَيْ دَخَلَ عَمَلُهَا فِي عَمَلِ الْحَجِّ لِلْقَارِنِ].

22. **(1310)**- Müslim ve Tirmizî'de şöyle gelmiştir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki:* **"Umre, kıyamete kadar hacca dahil oldu: Yani, umre ameli, hacc-ı kırân yapmak isteyenin hacc ameline dahil oldu".** [Müslim, Hacc 203, (1241); Tirmizî, Hacc 89, (932).]

AÇIKLAMA:

Önceki hadîste cahiliye devrinin umre anlayışını belirttik: *Hacc aylarında umre yapmak büyük günah.* Resûlullah, bu kanaati yıkmak gayesiyle açık bir ifade ile, kıyamete kadar umrenin hacc aylarında da yapılabileceğini ifâde buyurmuştur. Hacc için ise, sâdece hacc aylarında *(eşhürü'l-hürum)* ihrama girilebilir. Şu halde hadîs:

a) Hacc-ı Kıran yoluyla umre ile haccın birleşebileceğini,

b) Hacc aylarında umre yapılabileceğini tebliğ etmektedir. Şârihler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hayatında hacc aylarında dört kere umre yaptığını, bunlardan üçünün Zilkade ayında, birinin de Veda Haccı sırasında cereyan ettiğini belirtirler.

1311 ٢٣- وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [خَرَجْنَا مَعَ رسولِ اللّه ﷺ

فِي أَشْهُرِ الحَجِّ وَحُرُمِ الْحَجِّ وَلَيَالِي الحَجِّ فَنَزَلْنَا بِسَرِفَ. فقَالَ: مَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ هَدْىٌ فَأَحَبَّ أَنْ يَجْعَلَهَا عُمْرَةً فَلْيَفْعَلْ؛ وَمَنْ كَانَ مَعَهُ الْهَدْىُ فلاَ: قَالَتْ: فَالآخِذُ بِهَا وَالتَّارِكُ لَهَا مِنْ أَصْحَابِهِ. فَأَمَّا رسولُ اللّهِ ﷺ وَرِجَالٌ مِنْ أَصْحَابِهِ فَكَانُوا أَهْلَ قُوَّةٍ وَكَانَ مَعَهُمْ الْهَدْىُ فَلَمْ يَقْدِرُوا عَلَى الْعُمْرَةِ. قالت: فَدَخَلَ عَلَىَّ رسولُ اللّه ﷺ وَأَنَا أَبْكِي. فَقَالَ: مَا يُبْكِيكِ يَاهَنْتَاهُ؟ فَقُلْتُ: سَمِعْتُ قَوْلَكَ لأَصْحَابِكَ فَمُنِعْتُ الْعُمْرَةَ. فَقَالَ وَمَا شَأْنُكِ؟ قُلْتُ لاَ أُصَلِّى. قال: لاَ يَضُرُّكِ، إِنَّمَا أَنْتِ امْرَأَةٌ مِنْ بَنَاتِ آدَمَ كَتَبَ اللّهُ عَلَيْكِ مَا كَتَبَ عَلَيْهِنَّ فَكُونِي فِي حَجِّكِ فَعَسَى اللّهُ تَعَالَى أَنْ يَرْزُقَكِيهَا]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

23. **(1311)**- *Hz.Aişe* (radıyallahu anha) anlatıyor:*"Biz hacc aylarında, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte, hacc için ihrama girmiş olarak*[50], hacc gecelerinde yola çıkıp Seref nâm yere indik. Orada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"Kimin beraberinde kurbanlığı yoksa, haccını umre yapmak isteyen umreye çevirsin. Beraberinde kurbanlığı olan bunu yapmasın"** *dedi. Hz.Aişe sözüne devamla der ki: "Ashab'tan bazısı umreye niyet etti, bazısı da terketti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile, gücü yerinde olan bazısının yanında kurbanlığı vardı.*

(Bir ara) Resûlullah yanıma gelince beni ağlar buldu.

"Niye ağlıyorsun?" *diye sordu.*

"Ben ashabına söylediklerini işittim ve umre yapmaktan engel olundum!" dedim. Bunun üzerine:

"Neyin var?" *diye tekrar sordu.*

"Namaz kılamıyorum (hayız oldum)" dedim.

"Bu sana zarar vermez. Sen Hz.Âdem (aleyhisselam)'in kızlarından bir kadınsın. Allah öbürlerine yazdığı kaderi sana da takdîr etti, bu bir kusur

(50) Hadiste geçen حُرُم الحَجّ tabirinden: Hacc vakitleri, hacc yerleri, hacc yasakları, hacc eşyaları, hacc hâlâtı gibi mânâlar verilmiştir. Biz, "hac yasakları (=ihram)" mânâsını tercih ettik.

sayılmaz. Sen haccına devam et. Cenab-ı Hakk inşaallah, umreyi de sana nasîb edecek" *dedi".*

(Kaynaklar 1315 numaralı hadisin sonunda toptan verilmiştir).

1312 ٢٤- وفى أخرى. [فَلَمْ أَزَلْ حَائِضاً حَتَّى كَانَ يَوْمُ عَرَفَةَ -وَلَمْ أُهْلِلْ إِلاَّ بِعُمْرَةٍ- طَهُرْتُ؛ فَأَمَرَنِى أَنْ أَنْقُضَ رَأْسِي وَأَمْتَشِطَ، وَأُهِلَّ بِالْحَجِّ وَأَتْرُكَ الْعُمْرَةَ، فَفَعَلْتُ حَتَّى قَضَيْتُ حَجِّي].

24. *(1312)-* Bir diğer rivâyette *Hz.Aişe* (radıyallahu anhâ) şöyle der: *"Hayız halim Arefe gününe kadar devam etti, o gün temizlendim. Ben de sadece umreye niyet etmiştim. Resûlullah saçımı çözüp taramamı, umreyi bırakıp, hacc niyetiyle ihrama girmemi emretti. Emrini yerine getirdim ve haccımı eda ettim".*

1313 ٢٥- وفى رواية قالت: [فَخَرَجْنَا مَعَهُ حَتَّى قَدِمْنَا مِنَى يَوْمَ النَّحْرِ وَطَهُرْتُ ثُمَّ خَرَجْتُ مِنْ مِنَى فَأَفَضْتُ بِالْبَيْتِ؛ ثُمَّ خَرَجْتُ مَعَهُ فِي النَّفْرِ الآخِرِ حَتَّى نَزَلَ الْمُحَصَّبَ فَدَعَا عَبْدَ الرَّحْمٰنِ فَقَالَ اخْرُجْ بِأُخْتِكَ مِنَ الْحَرَمِ فَلْتُهِلَّ بِعُمْرَةٍ ثُمَّ افْرُغَا ائْتِيَا هٰهُنَا فَإِنِّى أَنْظُرُكُمَا حَتَّى تَأْتِيَا فَخَرَجْتُ حَتَّى إِذَا فَرَغْتُ مِنَ الطَّوَافِ جِئْتُهُ بِسَحَرٍ فَأَذَّنَ بِالرَّحِيلِ فَارْتَحَلَ النَّاسُ فَمَرَّ مُتَوَجِّهاً إِلَى الْمَدِينَةِ].

25. **(1313)-** *Hz.Aişe* bir başka rivayette şöyle der: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte çıktık, kurban günü Mina'ya geldik. Ben (orada) temizlendim. Sonra Mina'dan çıktım. Beytullah'a koştum. Sonra, Resûlullah'la birlikte nefr-i âhir (teşrik günlerinin üçüncüsü, yani bayramın 4.günü=13 Zilhicce) günü çıktık, Musahhab'a*[51] indik. Abdurrahman (radıyallahu anh)'ı çağırdı ve:

(51) **Musahhab** Mekke ile Mina arasında geniş bir yer. Sel sularının getirdiği çakılların çokluğu sebebiyle bu ismi almıştır. Buraya *Ebtah, Bathâ* da denir. Mina'nın taşlama mevkiine de *Musahhab* denmiştir.

"Kızkardeşini Harem bölgesinden çıkar (Ten'îm'e kadar götür. Orada) umre için ihram giysin. Umreyi yapınca buraya gelin, sizi dönünceye kadar burada bekliyorum!" *dedi. Ben ayrılıp (Ten'im'e gidip ihram giydim, umre yaptım) tavaftan boşalınca, seherde yanına geldim. Yola çıkma emri verdi. Herkes göç yükleyip Medine'ye müteveccihen hareket etti".*

1314 ٢٦- وفى رواية: [فَمَرَّ بِالْبَيْتِ وَطَافَ بِهِ قَبْلَ صَلاَةِ الصُّبْحِ، ثُمَّ خَرَجَ إلَى الْمَدِينَةِ].

26. **(1314)**- Bir başka rivayette şöyle denmiştir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Beytullah'a uğrayıp sabah namazından önce tavaf etti, sonra Medine'ye hareket etti".*

1315 ٢٧- وفى أخرى: [خَرَجْنَا مَعَ رسولِ اللّه ﷺ فَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِعُمْرَةٍ وَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِحَجٍّ وَعُمْرَةٍ، وَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِحَجٍّ؛ وَأَهَلَّ ﷺ بِالْحَجِّ. فَأَمَّا مَنْ أَهَلَّ بِعُمْرَةٍ فَحَلَّ. وَأَمَّا مَنْ أَهَلَّ بِحَجٍّ أَوْ جَمَعَ الحَجَّ وَالْعُمْرَةَ فَلَمْ يُحِلُّوا حَتَّى كَانَ يَوْمُ النَّحْرِ].

27. **(1315)**- Bir başka rivayette şöyle denmiştir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte yola çıktık. Bazılarımız umre niyetiyle ihrama girdi, bazılarımız hem hacc hem de umre niyetiyle ihrama girdi, bazılarımız da sadece hacc niyetiyle ihrama girdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da sadece hacc için ihrama girmişti. Umre için ihrama girenler, (umreyi yapınca) ihramdan çıktılar. Hacc için ihrama girenler veya hacc ve umre için ihrama girenler, yevm-i nahr'e (kurbanın birinci gününe kadar) ihramdan çıkmadılar".* [Buharî, Umre 6, 8, 9, Hayz 1, 7, Hacc 3, 33, 81, Edâhî 3, 10; Müslim, Hacc 111-135, (1211-1212); Muvatta, Hacc 223-224, (1,410-412); Ebu Dâvud, Menâsik 23.(1778-1783); Nesâî, Hacc 77, (5,177-178), Tirmizî, Hacc 91, (934).]

1316 ٢٨- وعند أبى داود: [قَالَ ﷺ: يَا عَبْدَ الرَّحْمنِ أَرْدِفْ أُخْتَكَ فَأَعْمِرْهَا مِنَ التَّنْعِيمِ فَإِذَا هَبَطْتَ بِهَا مِنَ اْلأَكَمَةِ فَلْتُحْرِمْ فَإنَّهَا عُمْرَةٌ مُتَقَبَّلَةٌ].

28. (1316)- Ebu Dâvud'un bir rivayetinde şöyle denir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki:* **"Ey Abdurrahman! Kızkardeşini devenin arkasına al, Ten'îm'den itibaren umre yaptır. Tepelikten inip oraya vardın mı ihrama girsin. Zira yapacağı, kabul görecek bir umredir".** [Ebu Dâvud, Menâsik 81, (1995).]

1317 ٢٩- وعن أبى موسى رضى اللّه عنه قال: [قَدِمْتُ عَلَى رسولِ اللّه ﷺ وَهُوَ مُنِيخٌ بِالْبَطْحَاءِ فَقَالَ: بِمَ أَهْلَلْتَ؟ فَقُلْتُ: بِإِهْلاَلِ رسولِ اللّه ﷺ قَالَ: هَلْ سُقْتَ الْهَدْىَ؟ قُلْتُ لاَ. قَال: فَطُفْ بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالْمروة ثُمَّ أَحِلَّ. فَفَعَلْتُ: ثُمَّ أَتَيْتُ امْرَأَةً مِنْ أَهْلِى فَمَشَطَتْنِى وَغَسَلَتْ رَأْسِى فَكُنْتُ أُفْتِى بِذٰلِكَ النَّاسَ فِى إِمَارَةِ أَبِى بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ؟ فَلَمّا مَاتَ وَكَانَ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَإِنِّى لَقَائِمٌ بِالْمَوْسِمِ إِذْ جَاءَنِى رَجُلٌ فَقَالَ اتَّئِدْ فِى فُتْيَاكَ، إِنَّكَ لاَ تَدْرِى مَا يُحْدِثُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ فِى شَأْنِ النُّسُكِ. فَقُلْتُ: يَاأَيُّهَا النَّاسُ: مَنْ كُنَّا أَفْتَيْنَاهُ بِشَىْءٍ فَلْيَتَّئِدْ فَهٰذَا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ قَادِمَ عَلَيْكُمْ فَبِهِ فَائْتَمُّوا. فَلَمَّا قَدِمَ قُلْتُ لَهُ: يَاأَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مَا هٰذَا الَّذِى بَلَغَنِى؟ أَحْدَثْتَ فِى شَأْنِ النُّسُكِ؛ فَقَالَ أَنْ نَأْخُذَ بِكِتَابِ اللّهِ تَعَالَى فَإِنَّ اللّهَ تَعَالَى يَقُولُ: وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّهِ وَأَنْ نَأْخُذَ بِسُنَّةِ رسولِ اللّه ﷺ فَقَدْ قَالَ: خُذُوعَنِّى مَنَاسِكَكُمْ؛ فَإِنَّ النَّبِىَّ ﷺ لَمْ يَحل حَتّى نَحَرَ الْهَدْىَ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

29. (1317)- *Ebu Mûsâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Bathâ'da mola vermişken yanına uğradım. Bana:*

"Neye niyetle ihrama girdin?" *diye sordu. Ben:*

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın niyeti ile niyetlendim" dedim. Bana:

"Kurbanlığın var mı?" *diye sordu: Ben:*

"Hayır!" dedim.

"Öyleyse, *dedi,* **Beytullah'ı, Safa ve Merve'yi tavaf et ve ihramdan çık!"**

Resûlullah'ın bu söylediklerini yaptım. Ailemden bir kadına uğradım. Saçlarımı tarayıp, başımı yıkayıverdi.

Ben Hz.Ebu Bekr (radıyallahu anh)'in halifeliği sırasında, halka bu şekilde fetva veriyordum. O öldü, yerine Hz.Ömer (radıyallahu anh) halife oldu. Onun zamanında, bir hacc mevsimiydi. Ben (hacc için hazırlığa) kalkmış olduğum sırada bir adam gelip:

"Fetvalarında teennili ol. Emirü'l-mü'minin hacc mevzuunda neler ihdas edeceğini bilemezsin!" dedi. Ben de:

"Ey insanlar, ben, kime haccla ilgili bir fetvâ vermiş idiysem, teennili olsun. İşte mü'minlerin emiri size geliyor. Onu imam edinin, ona uyun!" dedim. Hz. Ömer (radıyallahu anh) gelince kendisine:

"Ey mü'minlerin emiri, kulağıma gelen nedir? Hacc menâsikiyle alâkalı yeni şeyler mi ihdâs ettiniz?" diye sordum. Bana:

"Eğer Allah'ın kitabıyla amel edeceksek, bak Allah'ın kitabı ne diyor: **"Haccı da, umreyi de Allah için tam yapın..."** (Bakara 196) *emrediyor. Eğer Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünneti ile amel edeceksek O:* **"Menâsikinizi benden alın"** *diyor ve kurbanlığı,yerine (Mina'ya) ulaşıncaya kadar ihramdan çıkmıyor".* [Buharî, Umre 11, Hacc 32, 34, 125, Megâzî 60, 77; Müslim, Hacc 154, (1221); Nesâî, Hacc 50, (5,153).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayetten, *Ebu Mûsa* hazretlerinin (radıyallahu anh) hacc-ı temettüye fetva verdiği anlaşılmaktadır. Çünkü Resûlullah ona ve onun gibi kurbanlığı olmayanlara **"ihramdan çıkın!"** diye emrederek temettüde bulunmalarını yani ihram yasaklarından istifade etmelerini sağlamıştır. Onun Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den gördüğü budur.

Öte yandan *Hz.Ömer,* âyet-i kerimeyi ve Resûlullah'ın şahsî tatbikatını esas alarak *Hacc-ı ifrad*'ı emretmiş ve haccın umreye tebdilini uygun bulmamıştır. Aslında, Resûlullah da, beraberinde kurbanlığı olduğu için kendisi şahsen öyle yapmış ve diğer kurbanlığı bulunan *Hz.Ali* ve *Hz.Talha* (radıyallahu anhümâ)

gibi birkaç kişiye de öyle yapmalarını emretmiş ve böylece hacılardan bir kısmı haccın sonuna kadar ihramlarını terketmeyerek hacc-ı ifrad yapmışlardır.

2- *Hz.Ömer*'in, ayette geçen "tamam"dan muradı şöyle açıkladığı rivayet edilmiştir: "*Hacc ve umreyi ayrı ayrı yapmak ve umreyi hacc aylarından başka zamana bırakmaktır*". Bazı âlimler, *Hz.Ömer* (radıyallahu anh)'in, umre ile hacc arasındaki temettüye kesin bir yasak koymadığını, bunu bâtıl ve haram ilân etmediğini söylemiştir. Nitekim bunu, müteakip rivayet açık bir şekilde göstermektedir. Onun mezkur davranışı, hacc-ı ifradın efdal olduğu hususundaki kanaat ve inancını gösterir. Öyle ise, öbürünü yasaklaması, nazarında efdal olana teşvîk içindir. Nevevî'nin yorumu böyle.

3- Gerek *Hz.Ali* ve gerekse *Ebû Mûsâ,* her ikisi de: "*Resûlullah'ın niyeti neye ise ona niyet ettim*" demiş olmalarına rağmen, *Ebu Mûsâ*'ya ihramdan çıkmayı emretmiş, *Hz.Ali*'ye emretmemiştir. Bunun sebebi *Hz.Ali*'nin de kurbanlığı olmasıdır. Nitekim 1301 numaralı hadis *Hz.Ali*'nin *Yemen*'den gelerek sonradan katıldığını ve beraberinde bir de kurbanlığının olduğunu belirtir.

4- Bazı âlimler, bu hadisten *muallak ihram*'ın câiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır. *Muallak ihram,* niyyeti, bir başkasının niyetine tâlik etmek, bağlamak demektir: Yani: "Falan kimse neye niyet etti ise ben de ona niyet ediyorum: Hacca niyet ettiyse benim niyetim de haccadır, umreye niyet etmiş ise umreyedir". Hemen kaydedelim ki, *Hanefilere* göre böyle bir niyet câiz olmaz, kişi haccda sahîh şekilde niyetini ortaya koymalıdır.

5- *Ahmed İbnu Hanbel* ile *Ebu Hanîfe* hazretleri, "Umre yapan bir kimse kurban götürmüşse, bayram günü kurbanını kesmedikce ihramdan çıkamaz" diye hükmederler. Delilleri, sadedinde olduğumuz hadîstir.

6- *İmam Mâlik* ve Şafiî (rahimehumullah)'ye göre, umreye niyet eden bir kimse tavaf ile sa'y'ini yaptı mı kurbanlığı olsun olmasın ihramdan çıkabilir.

7- Bu meselede esas olan şudur: Haccda temettü hiçbir kerâhet olmaksızın câizdir. Bu hususta icma-ı ümmet vâki olmuştur.

1318 ٣٠- وفى أخرى لمسلم والنسائي: [أَنَّ أَبَا مُوسٰى كَانَ يُفْتِي بِالْمُتْعَةِ.
فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: قَدْ عَلِمْتُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَدْ فَعَلَهُ وَأَصْحَابُهُ، وَلٰكِنْ كَرِهْتُ أَنْ

يَظلوا مُعَرِّسِينَ بِهِنَّ فِى الْأَرَاكِ ثُمَّ يَرُوحُونَ فِى الْحَجِّ تَقْطُرُ رُؤُسُهُمْ].

قوله: «فَلْيَتَّئِدْ» أمر بالتُّؤدة، وهى التأنى فى الأمر والتثبت.

30. **(1318)**- Müslim ve Nesâî'de gelen bir diğer rivayette şöyle denir: *''Ebu Mûsâ hacc-ı temettüye fetva veriyordu. Hz.Ömer (radıyallahu anh) ona: ''Biliyorum ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve ashabı bunu yaptılar. Ancak ben, halkın* **Erâk**[52] denilen yerde kadınlarla cima ederek, sonra başlarından su damlar bir halde hacc yapmaya gitmelerini uygun bulmadım'' dedi''. [Müslim, Hacc 157, (1222); Nesâî, Hacc 50,(5,159).]

1319 ٣١- وعن البراء رضى الله عنه قال: [كُنْتُ مَعَ عَلِىٍّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ حِينَ أَمَّرَهُ النَّبِىُّ ﷺ عَلَى الْيَمَنِ فَأَصَبْتُ مَعَهُ أَوَانِىَ فَلَمَّا قَدِمَ عَلَى النَّبِىِّ ﷺ وَجَدَ فَاطِمَةَ وَقَدْ نَضَحَتِ الْبَيْتَ بِنَضُوحٍ فَغَضِبَ. فَقَالَتْ: مَالَكَ؟ إِنَّ رسولَ اللّٰه ﷺ قَدْ أَمَرَ أَصْحَابَهُ فَأَحَلُّوا فَأَتَيْتُ رسولَ اللّٰه ﷺ فَقَال لِى: كَيْفَ صَنَعْتَ؟ قُلْتُ: أَهْلَلْتُ بِإِهْلاَلِ النَّبِىِّ ﷺ: فَقَالَ: إِنِّى سُقْتُ الْهَدْىَ وَقَرَنْتُ. قَالَ: وقَال لِى انْحَرْ مِنَ الْبُدْنِ سَبْعاً وَسِتِّينَ أَوْ سِتّاً وَسِتِّينَ وَأَمْسِكْ لِنَفْسِكَ ثَلاَثاً وَثَلاَثِينَ أَوْ أَرْبَعاً وَثَلاَثِينَ وَأَمْسِكْ مِنْ كُلِّ بَدَنَةٍ مِنْهَا بِضْعَةً]. أخرجه أبو داود والنسائى

«النَّضُوحُ» بخاء معجمة: ضَرْب من الطيب.

31. **(1319)**- *Berâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz.Ali'yi Yemen'e emîr olarak gönderdiği zaman ben onun yanında idim. Onunla beraber ben de (altın) kaplar elde ettim. Hz. Ali (radıyallahu anh), (Yemen'den) Resûlullah'ın yanına gelince, Hz.Fatıma'nın, (boyalı elbiseler giymiş), evi de (hâlâ kokmakta olan) bir tütsü ile tütsülemiş olduğunu gördü. (Bu kıyafet*

52) Er'ak: Mekke yakınlarında bir vâdinin adıdır. (Mûcemu'l-Büldan).

ve bu tütsünün yasak olduğu hacc döneminde karşılaştığı bu manzaraya Ali) kızdı. Hz. Fâtıma:

"Niye kızıyorsun? Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ashabına (ihramdan çıkmalarını emir buyurdu, onlar da ihramdan çıktılar" dedi. (Bunun üzerine Hz.Ali, zevcesine: "Ben zaten Resûlullah'ın niyyeti ile ihrama girmiştim" dedi ve) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e uğradı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"Sen ne yaptın?"** *diye sordu. Hz.Ali:*

"Resûlullah'ın niyeti ile niyetlendim" deyince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Ben kurbanlık getirdim ve hacc-ı kırân'a niyet ettim" *diye açıklamada bulundu ve Hz.Ali (radıyallahu anh)'ye şu emri verdi:*

"Altmış yedi -veya altmış altı- deve kes. Develerden otuzüç -veya otuzdört- tanesini kendin için ayır ve bu develerden her birinden bir parça da (benim için) ayır". [Ebu Dâvud, Menâsik 24, (1797).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayet aslında *Hz.Berâ* (radıyallahu anh)'nın anlatmasıyla başladığı halde, sonradan *Hz.Ali (radıyallahu anh)'nin anlatması şeklinde devam eder. Muhakkak ki, Hz.Berâ* hadiseyi *Hz.Ali*'den naklen vermekte. Biz tercümede üslûbu, *Berâ*'nın anlatması şeklinde devam ettirdik. Ayrıca, hadisin Ebu Davud'daki aslında mevcut olan bazı ziyadeleri parantez içerisine alarak, mevzuyu daha anlaşılır bir hale koyduk.

2- Müslim'in bir rivayetinde, *Yemen*'den dönen *Hz.Ali*'nin, zevcesini ihramdan çıkarak boyalı elbiseler giyip sürme çekmiş bulduğu için, bu durumunu hoş karşılamayarak kızdığı belirtilir.

3- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, *Ali efendimize* (radıyallahu anh) 66 adet kurbanın kesimiyle ilgili emri şöyle açıklanmıştır: "Sanki bu emirden murad şudur: *"Benim yerime sen benim için 66 deve kes, bundan sonrasını da kendin adına kes!"* Böylece her bir devenin *Hz.Ali*'nin eliyle kesilmiş olduğu anlaşılır. Ancak, -1320 numaralı müteakip hadiste görüleceği üzere-, bazı rivayetler, kendi kurbanlarının çoğunu, Resûlullah'ın bizzat elleriyle kestiğini ifade etmektedir. Mamafih, Resûlullah'ın mezkur emrini: **"Ey Ali, kesmen için hazırlık yap, kesim yerine bu kadar deveyi götür, orada ben keseceğim. Sen**

de kendi develerini ellerinle kesersin!" şeklinde anlamak da mümkündür. Müslim'in bir rivayeti şöyle:

فَنَحَرَ ثَلا ا وَسِتِّينَ بِيَدِهِ ثُمَّ أَعْطَى عَلِيًّا فَنَحَرَ مَا غَبَرَهُ

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kendi elleriyle 63 adedini kesti. Sonra (bıçağı) Ali'ye verdi, böylece gerisini de o kesti".

4- *Yemen*'den *Hz.Ali* (radıyallahu anh)'nin getirdiği develerle Hz.Peygamber'in Medine'den getirdiği develerin toplamı yüz adetti.

5-Müslim'in bir rivayetinde Hz. Peygamber'in bu kurban etinden bir kapta pişirttiği, *Hz.Ali* ile birlikte yediği ve suyundan da içtiği belirtilir.

6- Bu rivayet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın haccına, *"hacc-ı kırandı"* diyenlere delildir. Zira neye niyet etmiş bulunduğunu **"Ben kurbanlık getirdim, hacc-ı kırana niyet ettim"** diyerek açık bir şekilde belirtmiştir.

1320 ٣٢ - وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [بَاتَ رسولُ اللّه ﷺ بِذِى الْحُلَيْفَةِ حَتَّى أَصْبَحَ ثُمَّ رَكِبَ حَتَّى إِذَا اسْتَوَتْ بِهِ رَاحِلَتُهُ عَلَى الْبَيْدَاءِ حَمِدَ اللّهَ سَبَّحَ وَكَبَّرَ وَهَلَّلَ ثُمَّ أَهَلَّ بِحَجٍّ وَعُمْرَةٍ وَأَهَلَّ النَّاسُ بِهِمَا فَلَمَّا قَدِمَ أَمَرَ النَّاسَ فَحَلوا حَتَّى إِذَا كَانَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ أَهَلُّوا بِالْحَجِّ. فَلَمَّا قَضَى رسولُ اللّه ﷺ الْحَجَّ نَحَرَ سَبْعَ بَدَنَاتٍ بِيَدِهِ قِيَاماً].

32. **(1320)**- *Hz.Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Zülhuleyfe'de geceledi. Sabah olunca (devesine) bindi. Devesi onu Beydâ'da havaya kaldırınca, Allah'a hamd etti, tesbih etti, tekbir getirdi, tahlîl getirdi. Sonra hacc ve umre için (niyet edip) telbiye getirdi. Halk da her ikisi için (niyet edip) telbiye getirdi. (Mekke'ye) gelince halka emretti, onlar da ihramdan çıktılar. Bu hal terviye gününe (Zilhicce'nin 8'i) kadar devam etti. Terviye günü hacc için ihrama girip telbiye getirdiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) haccı itmâm edince kendi eliyle ayakta olduğu halde, yedi deve kesti".* [Ebu Dâvud, Menâsik 24, (1796); Nesâî, Hacc 143,(5,225).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, ihram telbiyesini, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın

devesine tam olarak bindikten sonra -yani daha ayağının birini atmış iken veya daha biner binmez değil, devesi kalktıktan sonra- getirdiğini ifade eder.

2- Deveye, hayvan yatarken binildiği için, deve onu yükseltince, denmiştir. Yani deveye binildikten sonra deve ayağa kalkar. İşte bu kalkışla, binen kişiyi yükselterek tam binmiş vaziyetine geçirir.

3- Bu rivâyet, ihrama girmenin fiilî ilân ve işareti olan *telbiye*den önce *tahmîd, tesbîh,tekbir* ve *tehlil* getirmenin sünnet olduğunu ifade eder. Tahmîd *el-hamdülillah,* tesbih *sübhânallah,* tekbir *Allahüekber, tehlil de lâilahe illallah* demektir.

4- Rivâyet, önce baştaki büyüğün telbiye getirmesinin, sonra da etrafındaki cemaatin telbiye getirmesinin sünnet olduğunu göstermektedir.

5- Hadîs, deveyi ayakta kesmenin müstehab olduğunu ifâde eder.

NOT: Hadîsle ilgili diğer bazı teferruatın izahını 1263 numaralı hadîste yaptık, oraya bakılsın.

1321 ٣٣- وفى رواية عن بلال بن الحارث: [قُلْتُ يَارَسُولَ اللّٰه: فَسْخُ الْحَجِّ لَنَا خَاصَّةً أَوْ لِمَنْ بَعْدَنَا؟ قَالَ: بَلْ لَكُمْ خَاصَّةً]. أخرجه أبو داود.

وأخرج منه النسائى: فَسْخُ الحَجِّ فَقَطْ؛ وَفَسْخُ الحَجِّ: هُوَ أَنْ يَكُون قد نوى الحجّ ثم يجعله عمرة ويحل ثم يعود ويُحْرِم به.

33. **(1321)**- *Bilal İbnu'l-Hâris* (radıyallahu anh)'in yaptığı bir rivayette şu ibare mevcuttur: "Ey Allah'ın Resûlü hacc (için yapılan niyet)ı umreye çevirmek sadece bize mi hastır, yoksa bizden sonrakiler için de câiz olacak mıdır? diye sordum. Bana şu cevabı verdi:

"**Bu sadece size hastır. (Sizden sonraki müslümanlara câiz değildir)**". [Ebu Dâvud, Menâsik 25, (1808); Nesâî, Hacc 77, (5,179).]

Nesâî, *Bilâl İbnu'l-Hâris*'ten sadece (sadedinde olduğumuz) feshu'l-hacc hadisini tahric etmiştir. *Feshu'l-hacc:* Kişinin önce hacca niyet etmesi, fakat sonradan bunu umreye çevirmesi, umre yapınca ihramdan çıkması, tekrar hacc için ihrama girmesidir.

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîsin hükmü hususunda âlimler farklı yorumlara gitmişlerdir. *Hattâbî*'nin açıklamasına göre bazı âlimler: "Cahiliye devrinde, hacc aylarında umre uygun görülmediği için, onların bu düşüncelerini kırmak maksadıyla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hacc için yaptıkları niyeti feshederek umreye çevirmelerini emretmiştir. Maksadı eski düşünceyi kaldırıp, İslâm'ın emrine bağlanmalarını sağlamaktı. Bu maksat hâsıl olduktan sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yeni bir emirle, hacc için ihrama girenlerin bunu feshedemeyeceğini bildirdi" demişlerdir.

2- Ulemâ, haccı fâsid olan (bozulan) bir kimsenin haccın geri kalan menâsikini tamamlamaya devam etmesi gereğinde ittifak etmiştir. (1271 numaralı hadise bakın.)

3- Âlimler, iki hacca (hacc ve umreye) beraberce niyet eden kimseler hakkında ihtilâf ederler.

İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhuye: "Böyle birisine bir hacc gerekir, çünkü, hacc ve umre her ikisi için niyet zaten gereksiz bir iştir, şayet yaptı ise bilicma sahih değildir" derler.

Ebu Hanîfe ve ashabı (yani ehl-i rey): "*Biri gelecek seneye bırakılır, öbürü tamamlanır, ceza olarak bir dem (davar kurban etmek) gerekir*" der. *Süfyan-ı Sevrî: "Böyle birine hem hacc hem umreyi aynı yılda yapması vacib olur. Ceza olarak dem gerekir, gelecek yıl haccı yeniler*" der. *İmam Mâlik: "Hacc-ı kıran yapmış olur. Ceza olarak dem gerekir*" der. *Şâfiî*'ye göre: "*Ne dem, ne umre, ne de gelecek yıl kaza, hiçbir şey gerekmez*".

4- Ulemâ temettü ruhsatının kıyamete kadar baki kalacağında ihtilâf etmez. Cumhûr, hacc için yapılan niyetin umreye çevrilme ruhsatının ashaba has bir ruhsat olduğunda ittifak eder.

Fesh ruhsatının da kıyamete kadar bâki olduğunu söyleyenler de olmuştur. Onlar: "Bu hadîsle amel edilemez, kendisinden sahîh olanlara muârızdır" derler.

1322 ٣٤- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [أَهَلَّ رسولُ الله ﷺ بِعُمْرَةٍ وَأَهلَّ أَصْحَابُهُ بِحَجٍّ]. أخرجه أبو داود.

34. **(1322)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) umre için, ashabı da hacc için ihrama girdi"*. [Ebu Dâvud, Menâsik 24, (1804); Müslim, Hacc 196, (1239); Nesâî, Hacc 77, (5,178).]

1323 ٣٥- وعن عكرمة بن خالد المخزومى قال: [سَأَلْتُ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا عَنِ الْعُمْرَةِ قَبْلَ الْحَجِّ. فَقَالَ: لاَ بَأْسَ اعْتَمَرَ النَّبِيُّ ﷺ قَبْلَ الْحَجِّ]. أخرجه البخارى.

35. **(1323)**- *İkrime İbnu Halid el-Mahzûmî* diyor ki: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e haccdan önce yapılan umre hakkında (caiz mi, değil mi diye) sordum. Bana:*

"Yapmakta bir beis yok. Bizzat Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) haccdan önce umre yapmıştı" cevabını verdi". [Buharî, Umre 2.]

1324 ٣٦- وله فى أخرى عن ابن عباس رضى اللّه عنهما [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ بَعَثَ أَبَا بَكْرٍ عَلَى الْحَجِّ يُخْبِرُ النَّاسَ بِمَنَاسِكِهِمْ وَيُبَلِّغُهُمْ عَنْ رسولِ اللّهِ ﷺ حَتّى أَتَوْا عَرَفَةَ مِنْ قِبَلِ ذِى الْمَجَازِ فَلَمْ يَقْرَبِ الْكَعْبَةَ وَلٰكِنْ شَمَّرَ إِلى ذِى الْمَجَازِ، وَذٰلِكَ أَنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا اسْتَمْتَعُوا بِالْعُمْرَةِ إِلى الْحَجِّ].

36. **(1324)**- Yine Buharî'nin, *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'tan kaydettiği bir rivayette şöyle denir:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), insanlara (haccın İslâm'a uygun olan) âdâbını öğretmesi ve Resûlullah adına tebligatta bulunması için Hz. Ebu Bekir'i hacc emîri olarak gönderdi. Hacc kafilesi Arafat'a Zülmecaz cihetinden vasıl olunca Kâ'be'ye yaklaşmadı, fakat Zülmecaz'a doğru yöneldi. Böyle yapışı, hacca umre ile niyet etmemiş olmasından ileri geliyordu".

AÇIKLAMA:

Buharî'de bu metne uygun bir rivayete rastlanmamıştır.

1325 ٣٧- وعن ابن المسيب [أَنَّ رَجُلاً مِنْ أَصْحَابِ رسولِ الله ﷺ أَتَى عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ فَشَهِدَ عِنْدَهُ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيِّ ﷺ يَنْهَى فِي مَرَضِهِ الَّذِى قُبِضَ فِيهِ عَنِ الْعُمْرَةِ قَبْلَ الْحَجِّ]. أخرجه أبوداود.

37. **(1325)**-*İbnu'l-Müseyyeb* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabından bir adam, Hz.Ömer (radıyallahu anh)'e gelerek, huzurunda, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ölmüş bulunduğu hastalığı sırasında, hacc'dan önce yapılan umreyi yasaklarken Resûlullah'ı işittiğine dair şehâdette bulundu".* [Ebu Dâvud, Menâsik 23, (1793).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî, bu hadîsin senedinde zaaf olduğunu belirttikten sonra şu açıklamayı yapar: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) haccından önce iki sefer umre yapmıştır. Kaide şudur: Sâbit ve malum bir iş zannî bir emirle terkedilmez. Hacc yapmazdan önce umre yapmanın câiz olduğu ulemânın icmasıyla sabittir. Hatta bu konuda herhangi bir ihtilaf rivayet edilmemiştir. Nehyin ihtiyarî ve istihbâbî olması muhtemeldir. Resûlullah, haccın öncelikle yapılmasını emretmiş olabilir, çünkü umreden çok daha ehemmiyetlidir. Vakti de belli bir zamanla mukayyeddir. Umre'nin belli bir zamanı yok, senenin bütün günlerinde yapılabilir. Ayet-i kerime'de de nitekim Cenab-ı Hakk, haccı, umreden önce zikreder: وَأَتِمُّوا الحجة والعمرة لله **"Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın.."** (Bakara 196).

BEŞİNCİ BAB
TAVAF VE SA'Y

Bu babta üç fasıl var:

BİRİNCİ FASIL

TAVAF VE SA'Y'İN MÂHİYETİ

İKİNCİ FASIL

TAVAF VE SA'Y'İN AHKÂMI

BİRİNCİ FER'

ZİYARET TAVAFI

İKİNCİ FER'

VEDA TAVAFI

ÜÇÜNCÜ FER'

ERKEKLERİN KADINLARLA BERABER TAVAFI

DÖRDÜNCÜ FER'

HACERU'L-ESVED'İN GERİSİNİ TAVAF

BEŞİNCİ FER'

SAFA İLE MERVE ARASINDAKİ SA'Y

ALTINCI FER'

TAVAF VE SA'Y'DE DUA.

ÜÇÜNCÜ FASIL

BEYTULLAH'A GİRME HAKKINDA

BİRİNCİ FASIL

TAVAF VE SA'Y'İN MAHİYETİ

1326 ١ - عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [قَدِمَ النَّبِىُّ ﷺ وَأَصْحَابُهُ مَكَّةَ وَقَدْ وَهَنَتْهُمْ حُمَّى يَثْرِبَ. فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ إِنَّهُ يَقْدُمُ عَلَيْكُمْ غَداً قَوْمٌ قَدْ وَهَنَتْهُمُ الحُمّى وَلَقُوْا مِنْهَا شِدَّةً فَجَلَسُوا مِمَّا يَلِى الْحِجْرَ، وَأَمَرَهُمُ النَّبِىُّ ﷺ أَنْ يَرْمُلُوا ثَلاَثَةَ أَشْوَاطٍ وَيَمْشُوا بَيْنَ الرُّكْنَيْنِ لِيُرِىَ الْمُشْرِكِينَ جَلَدَهُمْ. فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ: هٰؤُلاَءِ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّ الْحُمّى قَدْ وَهَنَتْهُمْ هٰؤُلاَءِ أَجْلَدُ مِنْ كَذَا وَكَذَا. قَالَ ابنُ عَبّاسٍ: وَلَمْ يَمْنَعْهُ أَنْ يَأْمُرَهُمْ إِنْ يَرْمُلُوا الأَشْوَاطَ كُلَّهَا إِلاَّ بَقَاءُ عَلَيْهِمْ]. أخرجه الخمسة.

زاد البخارى فى رواية: لَما قَدِمَ رسولُ الله ﷺ لِعَامِهِ الَّذِى اسْتَأْمَنَ فِيهِ قال: أُرْمُلُوا لِيُرِىَ الْمُشْرِكِينَ قُوَّتَهُمْ وَالْمُشْرِكِينَ مِنْ قِبَلِ قُعَيْقِعَانَ.

1. **(1326)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve ashabı (radıyallahu anhüm) Mekke'ye, Yesrib hummasından bitkin düşmüş bir halde geldiler. Müşrikler (şehirde menfi bir dedikodu yaparak): ''Yarın buraya humma hastalığından dermanı kesilmiş ve ondan çok ızdırab çekmiş bir kavim gelecek'' dediler ve (müslümanların seyrine bakmak için) Hicr'in arkasına oturdular. (Onların hainliğinden vahyen haberdar olan) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), celâdetlerini müşriklere göstermeleri için, müslümanlara tavafın ilk üç şavtında remel yapmalarını, iki köşe arasında da adi yürüyüşle yürümelerini emretti.*

Bu hali gören müşrikler: "Bunlar mı hummanın bitkin düşürdüğünü zannettiğiniz insanlar, bunlar falan ve falandan daha sağlammış!" dediler.

İbnu Abbâs (radıyallahu anh) der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı ashabına (radıyallahu anhüm) bütün şavtlarda remel yapmalarını emretmekten alıkoyan şey onlara duyduğu merhametti". [Buharî, Hacc 55, Megâzi 43; Müslim, Hacc 240, (1266); Tirmizî, Hacc 39, (863); Ebu Dâvud, Menâsik 51, (1886, 1889); Nesâî, Hacc 155, (5,230).]

Buharî, bu rivayette şu ziyadeyi kaydeder: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sulh antlaşması yaptığı sene (umre için) gelince müşriklere kuvvetlerini göstermeleri için* **"hızlı yürüyün!"** *diye emretti. Müşrikler bu sırada Ku'aykı'ân dağı tarafına oturmuş (seyrediyor)lardı."*

AÇIKLAMA:

1- *Yesrib Humması:* Hummâ, ateşli hastalık demektir. Umumiyetle sıtma kastedilir. Medine, sulak ve rutûbetli olması sebebiyle sıtma hastalığı, orada eskiden beri sıkca görülürdü. Sıtmasıyla tanınmış idi.

2- *Şavt:* Lügat olarak hedef ve hedefe yapılan bir kerecik koşuya denir. Hacc ıstılahı olarak iki ayrı yerde kullanılır:

1) *Tavaf*'ta: Hacer-i Esved'den başlayıp tekrar aynı yere gelinceye kadar Beytullah'ın etrafında yapılan bir devire denir. Böylece yapılan yedi şavt'a bir *tavaf* denir.

2) *Sa'y*'de: Safa'dan Merve'ye gidiş ve Merve'den Safa'ya dönüşten her birine *şavt* denir. Bu şekilde Safa'dan Merve'ye dört gidiş ve Merve'den Safa'ya üç dönüşle yapılan toplam yedi şavtlık yürüyüşe *Sa'y* denir.

3- *Tavaf:* Lügat olarak bir şeyin etrafında dönmek mânâsına gelir. Ancak ıstılah olarak Kâ'be'nin etrafında usulüne uygun olarak yedi kere dolaşmaktır. Bir *tavaf* yedi *şavt*'tan ibarettir. Tavaf esas itibâriyle Beytullah'ın etrafında icra edilen ziyaret için kullanılır ise de, rivayetlerde bazan, Safa ile Merve arasındaki sa'y için de kullanılmaktadır.

4- *Hicr:* Kâ'be'nin kuzeybatı duvarının karşısında, zeminden bir metre kadar yüksek, 1,5 metre kalınlığında yarım daire şeklinde bir duvar vardır. Bu duvara *hatîm* denir. Bu duvarla Beytullah arasındaki boşluğa *Hicr* denir. *Hicr-i İsmâil,*

Hicr-i Kâbe veya *Hatîra* da denmektedir. Burası aslında *Hz.İbrahim*'in inşa etmiş olduğu Kâ'be'nin içerisine dahil idi. Resûlullah'a peygamberlik gelmezden önce yapılan bir tamir sırasında, inşaat malzemesi yetmediği için bu kısım dışarıda bırakılmıştır.

5- *Ku'aykı'ân:* Mekke'de bir dağın adıdır. Kâ'be'nin Hicr kısmına bakmaktadır. Yani Hicr'in Rükn-i Irakî ile Rükn-i Şâmî arasında yer aldığı düşünülürse, bu dağdan Kâ'be'ye yönelince, Kâ'be'nin bu kısmına hakim bir tepe olduğu anlaşılır. *Ku'aykı'ân* ismini taşıyan başka yerler de mevcut ise de, bu mevzumuzun dışında kalır.

6- *Yesrib:* Medine-i Münevvere'nin cahiliye dönemindeki adıdır. Hicretten sonra şehir *"Medinetü'r-Resûl"* yani *Medine* olarak kısaltılarak devam etmiştir.

7- *Remel:* Hızlı yürümek demektir. Esas itibariyle, yürüyen kimsenin, yürüme sırasında omuzlarını çalımla oynatmasıdır.. Hacc ıstılahı olarak, tavafın ilk üç şavtında erkeklerin, kısa adımlarla hızlıca ve omuzları silkerek çalımlı ve sür'atli bir şekilde yürümeleridir. Arkadan sa'y yapılacak tavaflarda *remel* yapmak sünnettir. Sa'y yapılmayacak tavaflarda *remel* gerekmez. Kadınlar remel yapmaz.

Hadîs, bu sünnetin nasıl ortaya çıktığını anlatmaktadır. *Umretü'l-Kaza*'da cereyan eder. Bir rivayette müşriklerin, müslümanlar hakkında "Onları Yesrib'in sıtması dermandan kesmiştir, hallerini yarın görelim" diye yaptıkları dedikoduyu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vahiy yoluyla öğrenmiştir. Başka çeşit rivayetler de var.

Resûlullah, düşmanın şamatasına meydan vermemek için, ashabına remel yapmalarını, yani tavaf sırasında canlı ve hızlı yürümelerini tembih eder. Ashab da Kâ'be'nin Hicr tarafında durup kendilerini seyreden müşriklerin önünden geçerken hızlıca ve omuzlarını sallayarak yürürler. Kâ'be'nin öbür tarafında, yâni müşriklerin göremedikleri arka kısımda ise yine normal yürürler. Nitekim rivayette geçen "...İki köşe arasında da adi yürüyüşle yürümelerini emretti" tâbiri bunu ifade eder. Yani, Resûlullah iki üç şavtta remel emrederken, şavtların tamamını remel yaparak yürümeyi emretmiş olmuyor. Her şavtta sadece müşriklerin görebildikleri kısımlarda hızla yürüyecekler, arka kısımda normal, âdi yürüyüşle yürüyecekler. Âlimler, bu şekildeki yürüyüşün müşriklere kuvvetli görünmeyi hedeflediğini, sonradan bunun neshedildiğini söylemiştir.

Ancak, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hicretin onuncu yılında, *Veda Haccı* sırasında, *Hacerü'l-Esved*'den başlayıp Hacerü'l-Esved'e kadar, şavtın tamamında remel yapmıştır. Öyle ise bugün haccda yapılan remel Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Veda Haccı sırasında yapmış olduğu remelden kalma bir sünnettir ve ilk üç şavtın tamamında yapılır.

Remelin hükmü hususunda âlimler ihtilâf eder. *İbnu Abbâs*'a göre, remel yapmak, bilahare tekrarı gereken bir sünnet değildir. O zamandaki müşriklere kuvvetli görünmek için yapılmıştır. Binaenaleyh dileyene mübah bir ameldir. Tâbi'înden *Atâ, Kâsım ve Sâlim* de remeli *İbnu Abbâs* gibi değerlendirip "Dileyen yapar, dileyen yapmaz, mübah bir ameldir" demişlerdir. Ancak diğer ashab ve tâbi'în ulemâsı, tavafın ilk üç turunda remelin sünnet olduğunda ittifak eder. Bu sünneti terkeden, faziletten mahrum kalır ise de tavafını zedelemez, kurban gerekmez.

Abdullah İbnu Zübeyr, remelin, tavafın yedi şavtında da sünnet olduğunu söylemiştir.

Hasan Basrî, Süfyan-ı Sevrî, Mâlikilerden İbnu Mâcişûn'a göre, remeli terkeden kurban kesmelidir. *İmam Mâlik*'in önceki hükmü de böyle imiş, ancak sonradan rücû etmiştir.

Remele sünnet diyen cumhûr (*Hz.Ömer, oğlu Abdullah, İbnu Mes'ud,* dört mezhep imamı vs.) delil olarak Hz.Peygamber'in Veda Haccı'ndaki tatbikatını gösterir: İlk üç devirde remel yapmış, son dörtte yürümüş ve sonra: "**Menâsikinizi benden alın**" خُذُوا مَنَاسِكَكُمْ عَنِّى buyurmuştur.

9- Ulemâ bu hadîse dayanarak: "*Küffara karşı kuvvetli ve silahlı görünerek onlara gözdağı vermenin câiz olduğunu, kavlen olduğu kadar fiilen de gövde gösterisi yapmanın bazan cevazın ötesinde, evlâ olduğunu*" söylemiştir.

1327 ٢- وفى أخرى: [إنّما سَعَى رسولُ اللّه ﷺ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ لِيُرِىَ الْمُشْرِكِينَ قُوَّتَهُ].

2. (1327)- Bir diğer rivayette *(İbnu Abbas)* şöyle demiştir: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Beytullah'ın etrafında, Safa ile Merve arasında, müşriklere kuvvetini göstermek için sa'y etti*".

1328 ٣- وفى أخرى لأبى داود [أنّ رسول الله ﷺ اضْطَبَعَ فَاسْتَلَمَ وَكَبَّرَ ثُمَّ رَمَلَ ثَلاَثَةَ أَطْوَافٍ، فَكَانُوا إذَا بَلَغُوا الرُّكْنَ اليَمَانِىّ وَتَغَيَّبُوا عَنْ قُرَيْشٍ مَشَوْا ثُمَّ يَطْلُعُونَ عَلَيْهِمْ يَرْمُلُونَ. فَتَقُولُ قُرَيْشٌ كَأَنَّهُمُ الْغِزْلاَنُ قَالَ ابنُ عَبَّاسٍ فَكَانَتْ سُنَّةً].

ومعنى [وَهَنَتْهُمْ» أضعفتهم «وَالأَشْوَاطُ» جمع شوط، والمرادبه المرة الواحدة من الطواف بالبيت «وَالرَّمَلُ» سرعة المشى والهرولة. «وَالإضْطِبَاعُ فى الطَّوَافِ» أنْ يُدْخِل الرجل الرِّداء من تحت إبطه الأيمن ويجمع طرفيه على عاتقه الأيسر ومنكبه الأيمن ويغطى الأيسر. سمى بذلك لإبداء الضبعين وهما من تحت الإبط.

3. **(1328)**- Ebu Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöyle denir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ızdıbâ yaptı, istilâmda bulundu, tekbir getirdi, sonra üç tavafta remel yaptı. Müslümanlar Rükn-i Yemânî'ye varınca Kureyş'in nazarından gizleniyor, gizlenince de normal yürüyüşe geçiyor, sonra tekrar karşılarına çıkınca bu sefer yeniden remele geçiyorlardı. Onları böyle remel (yaparken canlı ve kıvrak) gören Kureyş: "Bunlar ceylanlar gibiymiş" diyorlardı.*

İbnu Abbâs: "Remel sünnettir" demiştir. [Ebu Dâvud, Menâsik 51, (1889).]

AÇIKLAMA:

1- *Izdıbâ:*Ridanın (ihramın vücudun üst kısmını örten parçası) bir ucunu sağ koltuk altından geçirip sol omuz üzerine atmak ve sağ omuz ve kolu ihramın dışında bırakmaktır. Bu hadîse dayanan âlimler, *remel* yapılan şavtlarda *ızdıbâ*nın sünnet olduğunu söylemişlerdir. Diğer zamanlarda yapılmaz.

2- *İstilâm:* -1265 numaralı hadîste açıkladığımız üzere, kısaca- Hacerü'l-Esved'i öpmek veya selâmlamaktır.

3- *İbnu Abbâs*'ın bu rivayette remele "sünnet" demesini bazı âlimler, remel mevzuundaki önceki kanaatinden rücû ederek cemaatin kavline geldiğine delil olarak değerlendirmiştir. 1326 numaralı hadîste açıkladığımız üzere, *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) nazarında remel sünnet değil, mübah bir ameldir.

1329 ٤- وعن أبي الطفيل رضى الله عنه قال: [قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ رضى الله عَنْهُمَا: أَرَأَيْتَ هٰذَا الرَّمَلَ بِالْبَيْتِ ثَلاَثَةَ أَطْوَافٍ، وَمَشْىَ أَرْبَعَةِ أَطْوَافٍ: أَسُنَّةٌ هُوَ؟ فَإِنَّ قَوْمَكَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُ سُنَّةٌ. فَقَالَ: صَدَقُوا وَكَذَبُوا. فَقُلْتُ: مَا قَوْلُكَ صَدَقُوا وَكَذَبُوا؟ فَقَالَ: إِنَّ رسولَ الله ﷺ قَدِمَ مَكَّةَ. فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ: إِنَّ مُحَمَّداً وَأَصْحَابَهُ لاَ يَسْتَطِيعُونَ أَنْ يَطُوفُوا بِالْبَيْتِ مِنَ الْهُزَالِ، وَكَانُوا يَحْسُدُونَهُ فَأَمَرَهُمْ أَنْ يَرْمُلُوا ثَلاَثاً وَيَمْشُوا أَرْبعاً. فَقُلْتُ: أَخْبِرْنِى عَنِ الطَّوَافِ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ رَاكِباً، أَسُنَّةٌ هُوَ؟ فَإِنَّ قَوْمَكَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُ سُنَّةٌ. قَالَ: صَدَقُوا وَكَذَبُوا. قُلْتُ: مَا صَدَقُوا وَكَذَبُوا؟ قَالَ: إِنَّ رسولَ الله ﷺ كَثُرَ عَلَيْهِ النَّاسُ يَقُولُونَ هٰذَا مُحَمَّدٌ هٰذَا مُحَمَّدٌ، حَتَّى خَرَجَ الْعَوَاتِقُ مِنَ الْبُيُوتِ، وَكَانَ ﷺ لاَ يَضْرِبُ النَّاسُ بَيْنَ يَدَيْهِ فَلَمَّا كَثُرُوا رَكِبَ، وَالْمَشْىُ فِى السَّعْيِ أَفْضَلُ] أخرجه مسلم واللفظ له، وأبو داود بنحوه.

وزاد: إِنَّ قُرَيْشاً قَالَتْ زَمَنَ الْحُدَيْبِيَةِ: دَعُوا مُحَمَّداً وَأَصْحَابَهُ حَتَّى يَمُوتُوا مَوْتَ النَّغَفِ. فَلَمَّا صَالَحُوهُ عَلَى أَنْ يَجِيئُوا مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ قَدِمَ رسولُ الله ﷺ وَالْمُشْرِكُونَ مِنْ قِبَلِ قُعَيْقِعَانَ. فَقَالَ ﷺ لأَصْحَابِهِ: ارْمُلُوا بِالْبَيْتِ ثَلاَثاً وَلَيْسَ بِسُنَّةٍ وَقَالَ فِى السَّعْيِ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ مِثْلَ مُسْلِمٍ.

وزاد: فطافَ عَلَى بَعِيرٍ لِيَسْمَعُوا كَلاَمَهُ وَلِيَرَوْا مَكَانَهُ وَلاَ تَنَالَهُ أَيْدِيهِمْ.

«النَّغَفُ» دود يكون فى أنوف الإبل والغنم.

4. **(1329)**- *Ebu't-Tufeyl* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a dedim ki:*

"Kâ'be'nin etrafında (tavaf yaparken) ilk üç şavtında remel, son dört şavtında da normal yürüme yapmak sünnet midir , değil midir? Senin kavmin buna sünnet diyorlar?"

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) bana şu cevabı verdi:

"Hem doğru söylemişler, hem de kizb etmişler."

"Yani hem doğru söylemişler, hem de kizb etmişler demekle neyi kastediyorsun?" diye açıklama istedim.

Anlattı:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'ye (umretü'l-kaza için) gelmişti. Müşrikler: "Muhammed ve ashabı zayıflıktan Kâ'be'yi tavaf edemez" dediler. Müşrikler onu kıskanıyorlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ashabına üç (şavtta) remel yaparak, dört şavtta da normal şekilde yürümelerini emretti."

Ben tekrar, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a:

"Bana Safa ile Merve arasındaki tavafı binerek yapmanın sünnet olup olmadığını haber ver. Zira senin kavmin bunun sünnet olduğunu söylüyorlar!" dedim. Bana şu cevabı verdi:

"Hem doğru söylemişler, hem de kizb etmişler."

"Hem doğru söylemeleri, hem de kizb etmeleri ne demektir?" diye ben tekrar sorunca açıkladı:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'ye umre için geldiği zaman (Mekkeli) ahali etrafını çokca sarmış: "İşte Muhammed! İşte Muhammed!" diye sıkıntı veriyorlardı. Hattâ, genç kızlar bile evlerden çıkmışlardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzurunda (yol açmak için) halka vurulamazdı. Halk başına üşüşünce, bu sebeple o da hayvana bindi. Aslında sa'yi yayan yapmak (binerek yapmaktan) efdaldir". [Müslim, Hacc 237, (1264); Ebu Dâvud, Menâsik 51, (1885).]

Ebu Dâvud'un rivayetinde *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) -Müslim'deki rivayete ziyade olarak- şunu söyler: "Hudeybiye müzakereleri sırasında Kureyşliler: "Muhammed'i ve arkadaşlarını bırakın, böcekler gibi ölsünler" dediler. Müteakip sene umre yapmak şartı üzerine sulh antlaşması yapılınca, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'ye geldi. Müşrikler de Ku'aykı'ân tepesi yönünden geldiler. Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz ashabına: **"Beytullah'ı üç şavtta remel yaparak tavaf edin"** *dedi. Bu (bütün ümmete şâmil) bir sünnet değildir.*

Safa ile Merve arasındaki sa'y ile ilgili olarak (Ebu Dâvud'da gelen açıklama, (yukarıda kaydedilen) Müslim rivayetindekinin aynıdır.)

Ancak Ebu Dâvud'da şu ziyâde dahi yer alır: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), halk sözlerini daha iyi işitsin, yerini daha iyi görsün ve elleri ona ulaşmasın diye bir deveye bindi".*

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Abbas* (radıyallahu anh), soru üzerine bir kaç noktaya tavzih getirmektedir:

★ *İbnu Abbâs*'a göre ilk üç şavtta remel yapmak, diğer dört şavtta normal yürüyerek tavaf, hem sünnet, hem değil. Yani, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu yapmıştır, ama ilânihâye yapılsın diye bir hüküm taşımaz. Bir sefere mahsus müşriklere kuvvetli görünmek maksadıyla yapılmıştır. Sonraki yıllarda yapılması sünnet değildir.

Sünnet diyenler kizb etmiştir. Kizb, daha önceleri de temas edildiği üzere, Arapçada her seferinde dilimizdeki "yalan" mânâsına gelmez, "hata" manasına kullanılır. Burada da öyle. *İbnu Abbas* (radıyallahu anh) *remel* için "sünnet" diyenleri hatâkarlıkla itham ediyor. Çünkü kendi değerlendirmesi, **bunun ilanihâye devamı gereken bir sünnet olmadığı** şeklindedir.

★ Safa ile Merve arasındaki sa'yın hayvan üzerinde yapılması sünnet mi diye sorulunca, bunun da Hz. Peygamber'in fiiline uyduğunu, ancak Resûlullah'ın herkes böyle yapsın diye değil, belli bir maksadla, zarureten deve üzerinde yaptığını açıklamıştır. Binaenaleyh "Sa'yın efdali yürüyerek yapılanıdır, binek üzerinde olanı değil" demek istemiştir. Bu meselede ulemâ *İbnu Abbâs* gibi düşünmüştür. Mâzereti olmayan sa'yını yürüyerek yapmalıdır. Mâzereti olanlar binebilirler.

★ Ebû Dâvud'daki: *"Böcekler gibi ölsünler"* tabiri hakaret maksadı güder. Böcek diye tercüme ettiğimiz **nağaf** kelimesi hayvanların burunlarından düşen parazit bir kurtcuktur.

1330 ٥- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [رَأَيْتُ رسول اللّه ﷺ إِذَا اسْتَلَمَ الرُّكْنَ الأَسْوَدَ أَوَّلَ مَا يَطُوفُ يَخُبُّ ثَلاَثَةَ أَطْوَافٍ مِنَ السَّبْعِ].

أخرجه الستة إلا الترمذى.

وفى رواية: وَكَانَ يَسْعَى بِبَطْنِ المَسِيلِ إِذَا طَافَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ.

وفى رواية للشيخين: رَمَلَ مِنَ الْحَجَرِ إِلى الْحِجْرِ ثَلاثاً وَمَشَى أَرْبَعاً ثُمَّ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ، يَعْنِى بَعْدَ الطَّوَافِ. ثُمَّ يَطُوفُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ فِى الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ.

«الْخَبَبُ» ضَرْبُ من السير سريع.

5. **(1330)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhis-salâtu vesselâm)'ı, yedi şavttan üçünü hızlıca yaptığı ilk tavafta, Hacer-i Esved'e istilâm buyururken gördüm".* [Buharî, Hacc 56; Müslim, Hacc 232, (1261); Muvatta, Hacc 108, (1,365); Ebu Dâvud, Menâsik 51,(1891) 52,(1893); Nesâî,Hacc 152, (5,229), 153,(5,230).]

Bir rivayette şöyle demiştir: *"Safa ile Merve arasında sa'y ederken sel çukurunda koşuyordu".*

Buharî ve Müslim'in bir rivayetinde şöyle demiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Haceru'l-Esved'den Haceru'l-Esved'e üç tur remel yaptı, dört tur da yürüdü, sonra iki rekât namaz kıldı, yani tavaftan sonra. Sonra da, hem hacc-da hem de umrede Safa ile Merve arasında tavaf yaptı".

AÇIKLAMA:

Âlimler, İbnu Ömer'in bu müşahedesini *Veda Haccı* ile ilgili kabul ederler. Dolayısıyla, *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'ın *Umretu'l-Kaza* ile alâkalı rivayetini bunun neshettiğine hükmederler. *İbnu Abbâs*'ın rivayetinde *remel* ilk üç şavtta, her bir turun yarısında yapılmıştır. Halbuki burada *"Haceru'l-Esved'den Haceru'l-Esved'e" remel* yapılarak ilk üç turun tamamlandığı belirtilmektedir.

1331 ٦- وعن جابر رضى الله عنه قال: [قَدِمَ رسولُ الله ﷺ مَكَّةَ فَدَخَلَ الْمَسْجِدَ فَاسْتَلَمَ الْحَجَرَ ثُمَّ مَضَى عَلَى يَمِينِهِ فَرَمَلَ ثَلاَثاً وَمَشَى أَرْبَعاً ثُمَّ أَتَى الْمَقَامَ. فَقَالَ: وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى؛ وَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ وَالْمَقَامُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْبَيْتِ ثُمَّ أَتَى الْحَجَرَ بَعْدَ الرَّكْعَتَيْنِ فَاسْتَلَمَهُ. ثُمَّ خَرَجَ إِلى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ أَظُنُّهُ قَالَ: إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ] أخرجه مسلم ومالك والترمذى والنسائى.

6. (1331)- *Hz.Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'ye geldi. Doğru Mescid-i Haram'a girdi ve Haceru'l-Esved'i istilâm buyurdu. Sonra sağ kolu üzerinde ilerleyerek üç tur remel yaptı, dört tur da yürüdü. Sonra Makam-ı İbrahim'e geldi ve* وَاتَّخِذُوا مِنْ مُصَلًّى **"Siz de İbrahim'in makamından bir namazgâh edinin..."** (Bakara 125) *âyetini okudu. Ardından makam, Beytullah'la kendi arasında olacak şekilde iki rek'at namaz kıldı. Bu namazı bitirince tekrar Haceru'l-Esved'e geldi ve istilâmda bulundu.*

Sonra Safa ve Merve'ye gitti. Zannedersem orada: إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ **"Şüphe yokki Safa ve Merve Allah'ın şeâirindendir"** (Bakara 158) *âyetini okudu".* [Müslim, Hacc 147, (1218), 235 (1263); Muvatta, Hacc 107, (4,364); Tirmizî, Hacc 33, (856), 34, (857); Nesâî, Hacc 149, (5,228); İbnu Mâce, Menâsik 29, (2951).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bir umre tavafını tarif etmektedir:

1) Hacerü'l-Esved'e istilâmla tavafa başlamak.

2) İlk üç şavtta remel.

3) Müteâkip dört turda normal yürüyüş.

4) Makam-ı İbrahim'de iki rek'ât namaz. Bazı rivayetlerde bu namazların birinci rek'atında *Kafirûn,* ikinci rek'âtında *İhlâs* sûresinin okunduğu belirtilir.

5) Safa ve Merve arasında sa'y. Bu sa'y'e Safa'dan başlamıştır.

1332 ٧- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [اعْتَمَرَ رسولُ اللّه ﷺ وَأَصْحَابُهُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمْ مِنَ الْجِعِرَّانَةِ فَرَمَلُوا بِالْبَيْتِ وَجَعَلُوا أَرْدِيَتَهُمْ تَحْتَ آبَاطِهِمْ ثُمَّ قَذَفُوهَا عَلَى عَوَاتِقِهِمُ الْيُسْرَى] أخرجه أبو داود.

7. (1332)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve ashabı (radıyallahu anhüm) Ci'irrâne'den umre yaptılar. Bu umrede Beytullah'ı remel yaparak tavaf ettiler. Bu tavafta ridalarının bir ucunu sağ koltuklarının altına koymuşlar, diğer ucunu da sol omuzlarının üzerine atarak (ızdıba yapmışlardı)."* [Ebu Dâvud, Menâsik 50, (1884), 50, (1891).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), *Huneyn Savaşı*'ndan sonra, ganimeti pay etmek üzere *Ci'irrâne*'de mola verip, o sırada Mekke'ye geceleyin gidip umre yapmıştır. Bu umre, Resûlullah'ın yapmış bulunduğu dört umreden biridir. *Hudeybiye Sulhünü* takip eden yıl yapılan *Umretu'l-Kaza*'dan sonra yapılmıştır. Resûlullah'ın bu umrede ridası ile ızdıba yaptığı belirtiliyor. Izdıba remel yapılan tavafların bütün şavtlarında gereklidir, diğer tavaflarda gereksizdir.

1333 ٨- وعن عروة رضى اللّه عنه قال: [أَحْرَمَ عَبْدُ اللّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ بِعُمْرَةٍ مِنَ التَّنْعِيمِ، ثُمَّ رَأَيْتُهُ يَسْعَى حَوْلَ الْبَيْتِ الأَشْوَاطَ الثَّلاَثَةَ].

8. **(1333)**- *Urve* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Abdullah İbnu'z-Zübeyr, umre maksadıyla Ten'îm'de ihrama girdi. Sonra ben onu Beytullah'ın etrafında, üç şavtta koşar gördüm*". [Muvatta, Hacc 34, (1,365).]

AÇIKLAMA:

Ten'îm, Ci'irrâne gibi *Hıll*'de ihrama girenlerin önce umre yaparak tavaf ve sa'yde bulunmaları müstehabdır. Mekke'de ihrama giren Mina'dan dönünceye kadar tavaf ve sa'yde bulunmaz. Bu hususu müteakip rivâyet de te'yid edecektir.

1334 ٩- وعن عمر رضى اللّه عنهما [أَنَّهُ كَانَ: إِذَا أَحْرَمَ مِنْ مَكَّةَ لَمْ يَطُفْ بِالْبَيْتِ وَلاَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ حَتَّى يَرْجِعَ مِنْ مِنًى، وَكَانَ لاَ يَرْمُلُ إِذَا طَافَ حَوْلَ الْبَيْتِ إِذَا أَحْرَمَ مِنْ مَكَّةَ]. أخرجهما مالك.

9. **(1334)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den *Nâfi*'in anlattığına göre, *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Mekke'de ihrama girdiğ zaman ne Beytullah'ı tavaf eder, ne de Safa ve Merve arasında sa'yde bulunurdu. Bunları Mina dönüşü yapardı. Mekke'de ihrama girdiği zaman Beytullah'ı tavaf edecek olsa remel yapmazdı*". [Muvatta, Hacc 34, (1,365).]

AÇIKLAMA:

Beytullah'ı tavaf etmekle, umre ayrı ayrı ibâdetlerdir. *Tavaf, sa'ysiz yapılabilir. Tavaf'tan sonra traş da gerekmez. Şu halde, tavaftan sonra sa'y yapılmaya-*

caksa remel yapmaya gerek yoktur. Hanefî mezhebi de buna hükmeder. Mekke'de ihrama giren *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) sa'y'siz tavaf yapınca *remel* de yapmıyor.

1335 ١٠- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما: [أنَّ رسولَ اللّه ﷺ: لَمْ يَرْمُلْ فِى السَّبْعِ الَّذِى أَفَاضَ فِيهِ].

10. **(1335)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhis-salâtu vesselâm), ifaza tavafının yedi şavtında da remelde bulunmamıştır"*. [Ebu Dâvud, Menâsik 83, (2001).]

AÇIKLAMA:

İfâza tavafı: Arafat'tan inildikten sonra yapılan tavaftır. Buna *tavaf-ı ziyâret* de denir. Haccın iki rüknünden biri bu tavaftır. İlk dört şavtı farzdır. Eyyâm-ı nahir'de yani kurban bayramının birinci, ikinci veya üçüncü günlerinden birinde yapılması gereklidir.

Şu halde, sadedinde olduğumuz rivâyet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, ifâza tavafında *remel*de bulunmadığını ifade etmektedir. Önceki rivayetlerde umumi kaideyi belirtmiştik: *Remel,* arkadan *sa'y* de yapılacak tavafların ilk üç şavtında yer verilen bir durumdu. İfâza tavafını sa'y takib etmeyeceğine göre, onda *remel* yoktur.

1336 ١١- وعن أسلم قال: [سَمِعْتُ ابنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ فِيمَ الرَّمَلاَنُ وَالْكَشْفُ عَنِ الْمَنَاكِبِ وَقَدْ أَطَّأَ اللّهُ الإسْلاَمَ وَنَفَى الْكُفْرَ وَأَهْلَهُ لَكِنْ مَعَ ذٰلِكَ لاَ نَدَعُ شَيْئاً كُنَّا نَفْعَلُهُ مَعَ رسول اللّه ﷺ]. أخرجه أبو داود.

«أَطَّأَ» مثل وطَّأَ، ومعناه: ثبَّت ومهد.

11. **(1336)**- *Eslem Mevlâ Ömer İbnu'l-Hattâb* anlatıyor: *"Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh)'ı dinledim, diyordu ki: "Bugün Allah, İslâm'ı hakim ve güçlü kılmış, küfrü ve kâfirleri de bertaraf etmiş olduğuna göre remel yapmanın ve omuzu açmanın (ızdıba) ne gereği var. Ancak bununla beraber, bizler, Resûlul-*

lah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte yapmış olduğumuz şeylerden hiçbirini bırakmayız". [Ebu Dâvud, Menâsik 51, (1887).]

AÇIKLAMA:

Daha önce açıklandığı üzere (1326 numaralı hadîse bakın), Mekke müşriklerine karşı kuvvetli görünmek maksadıyla Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın emretmiş bulunduğu *remel* (tavafın ilk üç şavtında omuzları sallayarak hızlıca yürümek) ve *ızdıba*(remel esnasında sağ omuzu açmak) müslümanların kesin hakimiyeti ile artık gereksiz görülmüş ve hattâ *Hz.Ömer* (radıyallahu anh) bunu yasaklamayı bile düşünmüştür. Zira tavaf sırasında *remel* yapmanın sebebi ortadan kalkmıştı. Ancak, rivayetten anlaşılacağı üzere *Hz. Ömer* bu düşüncesinden hemen rücû ediyor. *"Resûlullah'la birlikte yaptığımız hiçbir şeyi bırakmayız"* demesi, sünnette vârid olan her şeyde, -biz anlamasak, keşfedememiş olsak bile- mutlaka bir hikmet vardır, onun korunması gerekir" demektir.

Hz. Ömer (radıyallahu anh) *remel* meselesinde, sünnete ittibanın evlâ olduğuna kanaat getirir, böylece *Hz. Ömer* de, *İbnu Abbâs*'ın, Veda Haccı sırasında remel yapıldığına -ve dolayısıyla remel sünnetini mutlak şekilde devam ettirmek gerektiğine- dâir rivayeti te'yid etmiş olmaktadır. Mamafih, yukarıda, *Hz.Câbir* (radıyallahu anh)'den kaydettiğimiz rivayet de remelin Veda Haccı'nda tatbîk edildiğini ifade eder.

Hattâbî, bu rivayetleri gözönüne alarak der ki: *"Bu rivayetler gösteriyor ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) herhangi bir sebeple bir sünnet ortaya koyar (yani bir davranışta bulunur), bu sebep sonradan ortadan kalkıp kaybolsa bile, sünnet, konduğu hâl üzere devam eder. Bazıları remeli sünnet-i müekkede kabul etmiş, terkine dem (davar kurbanı) gerekir demiştir. Süfyân-ı Sevrî bunlardandır. Ancak, ulemânın kâhir ekseriyeti "Terki herhangi bir şey gerektirmeyen bir sünnet" demekte müttefiktir".*

1337 ١٢- وعن يعلى بن أمية رضى الله عنه قال: [طَافَ رسولُ الله ﷺ مُضْطَبِعاً بِبُرْدٍ]. أخرجه أبو داود والترمذى؛ وعنده ببردٍ أخضر.

12. **(1337)**- *Ya'lâ İbnu Ümeyye* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir bürde ile ızdıba yapmış olarak tavaf etti". [Ebu Dâvud,

Menâsik 50,(1983); Tirmizî, Hacc 36, (859).]

Hadîsin Ebu Dâvud'daki vechinde *"yeşil bir bürde"* denir.

AÇIKLAMA:

Bürde, Araplarda vücudun üst kısmına giyilen bir giysidir, aba, hırka dediğimiz şeye tekâbül eder. Şu halde Resûlullah tavafta, bürdesinin bir ucunu sağ koltuğunun altından geçirip göğsü üzerinden sol omuzunun üstüne atmak suretiyle ızdıba yapmış olmaktadır. Ebu Dâvud'daki vechinde bu bürdenin yeşil olduğu da belirtilir. Demek ki ihramın renkli olmaması diye kesin bir hüküm yoktur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ızdıbaya, şecaat izhar etmek için yer verdiği belirtilmiştir. Ayrıca hızlı yürümeye yardımcı olduğu da söylenmiştir. İmam Mâlik dışında ulema ızdıbâya müstehab demiştir. Şâfiiler: "Remel olan tavaflarda ızdıba sünnettir" demiştir.

1338 ١٣- وعن عبد الرحمن بن صَفْوَان رضى الله عنه قال: [رَأَيْتُ النَّبِىَّ ﷺ قَدْ خَرَجَ مِنَ الْكَعْبَةِ هُوَ وَأَصْحَابُهُ، وَقَدِ اسْتَلَمُوا الْبَيْتَ مِنَ الْبَابِ إِلَى الْحَطِيمِ، وَوَضَعُوا خُدُودَهُمْ عَلَيْهِ، وَرسولُ الله ﷺ وَسَطَهُمْ] أخرجه أبو داود.

13. **(1338)**- *Abdurrahman İbnu Safvan (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, ashabı ile birlikte Kâ'be'den çıkarken gördüm. Beytullah'ı, kapısından Hatim'e kadar istilâm ettiler ve Beytullah'ın üzerine yanaklarını koydular. Bu sırada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ortalarında idi".* [Ebu Dâvud, Menâsik 55, (1898).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayetin *Ebu Dâvud'daki aslı, hadisenin fetih günü cereyan ettiğini belirtir.*

2- Hatim: Hadîste geçer. Hatim'in neresi olduğu hususunda farklı şeyler söylenmiştir:

★ *Muhibbuddin et-Taberî* ve bazılarına göre Hatim: Rükn (Rükn-i Haceru'l-Esved) ile kapı arasında kalan kısımdır.

★ *İmam Mâlik*'e göre Kapı ile Makam arasında kalan kısımdır.

★ Bazıları *Haceru'l-Esved*'dir demiştir.

★ Umumiyetle kabul edildiği üzere, Kâ'be'nin kuzey batı duvarının karşısında yerden bir metre kadar yüksek, 1,5 m. kalındığındaki yarım daire şeklindeki duvardır. Bu duvarla Beytullah arasındaki boşluğa *Hıcr* denir. Bazı *Hanefî* kitaplarda *Altunoluk*'un (mîzâb) bulunduğu mevziye hatim denmiştir.

Sadedinde olduğumuz rivayette geçen Hatim'le Haceru'l-Esved'in kastedilmiş olması daha kavî gözükmektedir.

3- Hadîs, Beytullah'ın belirtilen kısmına yanak ve göğüs koymanın müstehab olduğunu ifâde eder. Burası Rükn ile Kapı arasıdır, *Mültezem* de denir.

Beyhâkî'nin bir rivayetine göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da burada yüzünü ve göğsünü Beytullah'a yaslamıştır. *İbnu Abbâs*'tan gelen bir rivayette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Rükn ile Kapı arasında dua eden Mültezim'e, Cenâb-ı Hakk'ın, her dilediğini vereceğini müjde etmiştir.

İSTİLÂM

1339 ١– عن عابس بن ربيعة قال: [رَأَيْتُ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يُقَبِّلُ الْحَجَرَ وَيَقُولُ: إِنِّى لأَعْلَمُ أَنَّكَ حَجَرٌ لاَ تَنْفَعُ وَلاَ تَضُرُّ، وَلَوْلاَ أَنِّى رَأَيْتُ رسولَ اللّه ﷺ يُقَبِّلُكَ مَا قَبَّلْتُكَ]. أخرجه الستة.

وزاد مسلم والنسائِى فى رواية: ولَكِنْ رَأَيْتُ رسولَ اللّه ﷺ بِكَ حَفِيّاً؛ وَلَمْ يَذْكُرْ يُقَبِّلُكَ. «اَلْحَفِىُّ» المبالغ فى الإكرام والعناية.

1. **(1339)**- *Âbis İbnu Rebî'a* (rahimehumullah) anlatıyor: *''Ben Hz.Ömer (radıyallahu anh)'i Haceru'l-Esved'i öperken gördüm. Onu hem öptü, hem de: ''Biliyorum ki sen bir taşsın, ne bir faydan ne de zararın vardır. Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı seni öper görmeseydim, seni asla öpmezdim'' dedi''.* [Buhârî, Hacc 50, 57, 60; Müslim, Hacc, 248, 120; Muvatta, Hacc 36,(1367); Tirmizi, Hacc 37, (860); Ebu Dâvud,Menâsik 47,(1873); Nesâî, Hacc 147,(5,227); İbnu Mâce, Menâsik, 27,(2943).]

AÇIKLAMA:

Bu kısımda, *Haceru'l-Esved*'in istîlâmı (selâmlanması) ile alâkalı hadîsler kaydedilecek. İlk hadîs, görüldüğü üzere, *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in *Haceru'l-Esved* karşısındaki davranışı ile alâkalıdır. Bu rivayetle ilgili, ulemânın farklı yorumlarına geçmeden önce *Haceru'l-Esved*'le ilgili bazı rivayetleri kaydedeceğiz:

1- *Hacer*, kelime olarak Arapça'da taş demektir. *el-Haceru'l-Esved*(53) siyah taş demektir. Istılah olarak, *Ka'be'de yer alan muayyen bir taşa denir. Hacc ibâdetinde mühim bir yeri vardır.*

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan bir rivayeti şöyledir: "**Haceru'l-Esved, cennetten inmiştir. O, indiği zaman sütten de beyazdı. Ancak Âdemoğullarının hataları sebebiyle siyahlaştı**".

Abdullah İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anh)'ın *merfu* bir rivâyeti şöyledir: "**Haceru'l-Esved ve Makam Cennet yakutlarından iki yakuttur. Allah celle celâluhu, onların nurunu örtmüştür. Eğer örtülmemiş olsalardı, meşrikle mağrib arasını aydınlatırlardı**".

Yine *İbnu Abbâs*'tan (merfu) olarak: "**Bu taşın bir lisanı, iki de dudağı vardır. Kendisine hakk üzere istilâmda bulunanlar lehinde kıyamet günü şahidlik yapacaktır**".

Hz.Ali'den yapılan bir rivayette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "**Kıyamet günü, Haceru'l-Esved getirilir. O zaman o, beliğ bir lisanla, kendisine tevhidle istilâmda bulunanlar lehine şehâdette bulunur**".

Hz.Aişe'nin bir rivayeti şöyledir: "**Bu siyah taş, yeryüzünden kaldırılmazdan önce ondan istifade edin. Çünkü cennetten çıkmıştır. Cennetten çıkan bir şeyin kıyamet gününden önce ona dönmemesi gerekir.**"

2. *Hz.Ömer* (radıyallahu anh)'in bu dinî mantığı izhâr eden davranışı hakkında *Taberî*'nin yorumu şöyledir: "*Hz.Ömer* (radıyallahu anh) böyle söyledi, çünkü insanlar, putlara tapmaktan daha yeni uzaklaşmışlardı. O, bazı cahillerin, *Haceru'l-Esved*'e yapılan istilâmı, cahiliye devrinde Arapların yaptığı şekilde bazı taşlara gösterilen tâzimin bir devamı zannetmelerinden korktu. Bu sebeple insanlara, bu

(53) Dilimizde **Haceru'l-Esved** diye yaygınlık kazanmıştır. Arapça kaidelere göre doğrusu **el-Haceru'l-Esved** olması gerekir. Biz, bu ve buna benzeyen bir kısım tabirleri: dilimizdeki kazandığı şekle göre kullandık ve kullanmaya devam edeceğiz.

istilâmı, cahiliye devrinde zannedildiği üzere, taşın kendiliğinden bir fayda veya zarar vereceği için değil, Resûlullâh (aleyhissalâtu vesselâm)'ın fiiline ittiba (uymak) için yaptığını duyurmak istedi".

Mühelleb'in yorumu şöyle: "*Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in bu hadîsi, "Haceru'l-Esved Allah'ın yeryüzündeki sağ elidir. Onunla kullarıyla musafaha eder" diyenlere bir reddir. Zât-ı İlâhi'ye bir uzuv nisbet etmekten Allah'a sığınırız. *Haceru'l-Esved*'in öpülmesi, mu'tilerin itaatlerinin bilmüşahade görülmesi için teşrî edilmiştir. Tıpkı iblisin, *Hz.Âdem*'e secde ile emredilmesi gibi. İkisi de birer imtihandır".

Hattâbî de şöyle der: "Onun yeryüzünde Allah'ın eli olması, onunla yeryüzünde iken musâfaha edenin indallah bir ahdi bulunmasının mânâsı şudur: Adet olduğu üzere, Melik (kral), kendisine dost olmak, hususiyet kazanmak isteyenlere biat akdini musafaha ederek gerçekleştirir ve onlara ahdettikleri şeyleri hatırlatarak hitabeder".

Muhibbu't-Taberî,Haceru'l-Esved'in öpülmesindeki mânâyı şöyle açıklar: "Bir melik için uzaktan ziyarete gelenler onun elini öperler. Hacı da Kâ'be'ye gelince *Haceru'l-Esved*'i öper. Şu halde bu, melikin elini öpmeye benzetilmiştir. *Ve lillâhi'l-meselü'l-a'lâ*".

İbnu Hacer de şunu söyler: "*Hz.Ömer* (radıyallahu anh)'in bu sözünden, dini meselelerde, mânâsını, hikmetini yeterince anlamasa bile, kişinin şerîat sahibine hulûsla teslim olmak ve en güzel şekilde ittiba etmek gerektiği anlaşılmaktadır. Bu husus, Resûlullah'ın fiillerine, hikmeti hiç bilinmese bile uymak hususunda muazzam bir kaidedir. Kezâ bu söz, bazı cahillerden sâdır olan: "Haceru'l-Esved'de zâtına rücû eden bazı hassalar vardır" kabilinden sözleri de reddeder. Keza bu hadîs, fiil ve kaville sünnetlerin açıklanmasına güzel bir örnektir, şöyle ki, imâm, şayet bir davranışının yanlış anlaşılarak, itikadların bozulmasından korkacak olursa meseleyi vakit kaybetmeden ele alıp, durumu izâh etmeli, açıklığa kavuşturmalıdır".

3- Bazıları: "Bu hadîste, şeriatte öpülmesi hususunda ruhsat gelmeyen bir şeyi öpmenin mekruh olduğu ifade edilmektedir" demiştir. Ancak *İmam Şâfiî* "Beytullah'ın her neresi öpülürse hoştur (haşendir), (öpen kınanmaz)" demiştir.

Ahmed İbnu Hanbel'in de Resûlullah'ın kabrini ve minberini öpmede bir beis görmediği rivayet edilmiştir.

4- Bu rivayet *Haceru'l-Esved*'i öpmenin sünnet olduğunu göstermektedir. *Tirmizî*, ulemânın böyle hükmettiğini belirtir. *Şâfiî*'ye göre öpemeyen, eliyle istilâm edip elini öper. Hiç yanaşamayanlar, uzaktan ona yönelip tekbir getirir.

İbnu Ömer (radıyallahu anh), -1344 numaralı hadiste açıkladığımız üzere- *Haceru'l-Esved*'e, yaralanma pahasına da olsa, yaklaşmak için gayret gösterir miş.

Cumhûr-u ulemâ, *Haceru'l-Esved*'e eliyle değip eli öpmeyi meşrû addetmiştir. *İmam Mâlik* hariç, dört imam böyle hükmeder. *İmam Mâlik*'e göre istilamda el öpmek yoktur.

1340 ٢- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [لَمْ أَرَ رسولَ اللّه ﷺ يَسْتَلِمُ مِنَ الْبَيْتِ إلاَّ الرُّكْنَيْنِ الْيَمَانِيَّيْنِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

2. **(1340)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) şöyle demiştir: ***"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Kâ'be'den sadece iki rüknü öperken gördüm, bunlar da iki Rükn-i Yemânî'dir".*** [Buharî, Hacc 59; Müslim, Hacc 242, (1267); Ebu Dâvud, Menâsik 48, (1874); Nesâî, Hacc 156, (5,231-232).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîste geçen *iki Rükn-i Yemânî*'den murad: *Haceru'l-Esved*'in konmuş olduğu köşe ile ondan önce gelen köşedir.

Haceru'l-Esved, Kâbe-i Muazzama'nın doğusunda ve kapıya yakın olan köşedir. Asıl *rükn-i Yemânî* -tavaf istikametini esas alırsak- *Haceru'l-Esved*'in bulunduğu köşeden bir önceki köşedir. Araplar dil kaidesi olarak (tağlib tarîkiyle) ay ve güneşi *kamereyn*, anne ve babayı *ebeveyn* diye tesmiye ettikleri gibi, bu iki köşeye de *rükneyn-i Yemâniyeyn (=iki Yemânî köşe)* demişlerdir.

Haceru'l-Esved'in bulunduğu köşeye *Rükn-i Esved* dendiği gibi bazan *Rükn* diye kısaca söylendiği de olur. Diğer iki rükne de *Şâmiyeyn* denir.

Bu rükünlerin faziletce birbirinden farklı olduklarını belirteceğiz.

2- Bu rivayet Kâ'be'nin iki köşesinin istîlam edilmesi gerektiğini gösterir. Ashabtan bazılarının dört rüknünü de istîlam ettiği rivâyetlerde gelmiştir. *Hz.Abdullah İbnu Zübeyr, Hz.Câbir, Hz.Enes, Hz.Hasan* ve *Hüseyin* (radıyallahu anhüm), hatta *İbnu'z-Zübeyr*'in bütün köşeleri meshedip, istiğrab edenle-

re: لَيْسَ شَيْءٌ مِنَ الْبَيْتِ مَهْجُورًا "*Beytullah'ta mühmel bırakılacak hiçbir şey yoktur*" diye cevap verdiği belirtilir.

Hz.Âdem'in de (aleyhisselam) hacc yaptığı zaman bütün rükünleri istilâm ettiğine, keza *Hz.İbrahim* ve *Hz. İsmâil* (aleyhimâsselam) Kâ'be'yi inşa ettikleri zaman yedi kere tavaf edip, her köşeyi istilâm ettiklerine dâir rivâyetler gelmiştir. *Abdullah İbnu Ömer*'den gelen bir rivayet Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın diğer iki rüknü (Rükneyeyn-i Şâmiyeyn) istilâm etmeyişinin sebebini şöyle açıklar: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) iki Şâmî rüknü istilâm etmeyi terketmiştir, çünkü Beytullah, Hz.İbrahim (aleyhisselam)'in koyduğu temeller üzerine tamamlanmamıştır*". Bu rivayetten hareket eden bazı âlimler, *İbnu Zübeyr*'in bütün rükünleri istilâm etmesini, Kâbe, kendisi tarafından tâmir edilirken, Hz.Peygamber'in bir hadîsine dayanarak aslî temelleri üzerine oturtmuş olmasıyla izâh etmiştir.

Bu hususta *İbnu Hacer*'in dermeyan ettiği teferruata girmeden, meseleye *İmam Şâfiî* hazretlerinin getirdiği bir açıklamayı kaydedeceğiz. Ona göre, iki rüknün istilâmı, sünnette vâzıh olarak gelmiştir, diğer iki rükünle ilgili rivâyetler münâkaşalıdır ve su götürür.

"*Beytullah'ta mühmel bırakılacak hiçbir şey yoktur*" diyenlere de şöyle cevap verir: "*Biz, diğer iki köşeyi istilâm etmeyi terketmişsek, bunu Kâ'be'yi ihmal etmek için yapmıyoruz. Kâ'be'yi tavaf eden, onu nasıl ihmal etmiş olur? Biz fiilde de terkde de "sünnet"e uyuyoruz. Eğer o iki rükne istilamda bulunmayı terketmek, onları ihmâl etmek olsa, rükünler arasında kalan (duvar) kısımları terketmek de onları ihmal etmek olur. Ama bunu kimse söyleyemez*".

İbnu Hacer bu mevzudaki tahlîlini şöyle noktalar: "*Bu mülâhazadan şu prensip ortaya çıkar: Merâtibin (hiyerarşinin) korunarak, her hak sâhibine hakkının verilmesi, her birinin kendi makamına oturtulması gerekir*".

Bu noktada âlimler derler ki: "Beytullah'ın dört rüknü vardır:

Birinci rüknün iki fazileti var:

1- Haceru'l-Esved'i taşıması.

2- *Hz.İbrahim*'in attığı temel üzerinde olması.

İkinci rükn tek fazilete sahip: *Hz.İbrahim*'in temeli üzerinde bulunması.

Diğer iki rükün bu faziletlerin ikisinden de mahrum. Bu sebeple birinci rükn öpülür, ikinci rükn sadece istilâm edilir. Diğer iki rükün ise ne öpülür, ne de istilâm edilir. Cumhûrun görüşü budur. Sadece bir kısım âlimler, *Rükn-i Yemânî*'nin öpülmesini müstehab addetmiştir''.

Ebu Hanîfe, sadece *Haceru'l-Esved*'in istilâm edileceğini, *Rükn-ü Yemanî*'yi istilâm etmenin sünnet olmadığını, kişi burayı istilâm ederse bir kusur sayılmayacağını söyler.

3- *Kâbe'nin rükünlerini öpmenin meşrû olması* prensibinden hareket eden bazı âlimler şu hükümlere ulaşmışlardır:

1) İnsan ve insan dışında tâzime müstehak olan her şey öpülebilir.

2) İnsan eli de prensip olarak öpülebilir, ancak bazı kayıtlar var.

3) *Ahmed İbnu Hanbel,* Resûlullah'ın kabir ve minberinin öpülebileceğini söylemişse de bazı etbaı, bu rivayetin zayıf olduğunu söylemiştir.

4) Bazı *Şafiîler* Mushaf'ın, hadîs kitaplarının, sulehâ kabirlerinin öpülebileceğini söylemiştir. *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh)'nin *Hz.Hasan*'ın göbeğini açtırarak ''Resûlullah'ın öptüğü yerden öpmesine müsaade etmesini rica etmiş ve öpmüştür . *Sâbit Bünânî* de *Hz.Enes* (radıyallahu anh)'in elini öpmeden bırakmaz ve: ''Bu el, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın elini tutmuştur'' dermiş.

1341 ٣- وفى رواية: [مَا تَرَكْتُ اسْتِلاَمَ هٰذَيْنِ الرُّكْنَيْنِ الْيَمَانِيَّيْنِ وَالْحَجَرِ فِى شِدَّةٍ وَلاَ رَخَاءٍ مُنْذُ رَأَيْتُ رسولَ اللّه ﷺ يَسْتَلِمُهُمَا].

3. **(1341)**- *Bir rivayette, İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in şöyle dediği belirtilmiştir: ''*Ben, şu iki Yemânî rükne ve Haceru'l-Esved'e Resûlullah'ın istilâm ettiğini göreliden beri rahat halde de olsam, sıkışık halde de olsam istilâmda bulunmayı hiç terketmedim*''. [Buharî, Hacc 60; Müslim, Hacc 245,(1268)[54].]

1342 ٤- وفى أخرى للشيخين. قال نافع: [رَأَيْتُ ابنَ عُمَرَ يَسْتَلِمُ الْحَجَرَ بِيَدِهِ، ثُمَّ يُقَبِّلُ يَدَهُ].

4. **(1342)**- *Şeyheyn*'in (Buharî ve Müslim) bir diğer rivayetinde Nâfî der ki:

54) Bu rivayet *Buharî*'de mânâ itibâriyle mevad, lâfzıyla değil.

"Ben İbnu Ömer (radıyallahu anh)'i (tavaf yaparken gördüm. Haceru'l-Esved'i) eliyle istilâm ediyor, sonra da elini öpüyordu". [Buharî, Hacc 60; Müslim, Hacc 246,(1268).]

1343 ٥- ولأبى داود والنسائى. [كَانَ ﷺ لاَ يَدَعُ أَنْ يَسْتَلِمَ الرُّكْنَ الْيَمَانِيَّ وَالْحَجَرَ فِي كُلِّ طَوَافِهِ].

5. **(1343)**- *Ebû Dâvud* ve *Nesâî*'deki bir rivayet şöyledir: *"(İbnu Ömer) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (tavafın) her şavtında Rükn-i Yemânî ve Haceru'l-Esved'i istilâm etmeyi terketmezdi"*. [Ebu Dâvud, Menâsik 48, (1876); Nesâî, Hacc 156,(5,231).]

1344 ٦- وفى أخرى للبخارى والنسائى: [سَأَلَ رَجُلٌ ابْنَ عُمَرَ عَنِ اسْتِلاَمِ الْحَجَرِ. فَقَالَ: رَأَيْتُ رسول الله ﷺ يَسْتَلِمُهُ وَيُقَبِّلُهُ؟ فَقَالَ الرَّجُلُ: أَرَأَيْتَ إِنْ زُحِمْتُ أَرَأَيْتَ إِنْ غُلِبْتُ؟ قَالَ ابنُ عُمَرَ: اجْعَلْ أَرَأَيْتَ بِالْيَمَنِ؛ رَأَيْتُ رسولَ الله ﷺ يَسْتَلِمُهُ وَيُقَبِّلُهُ].

ومعنى [اجْعَلْ أَرَأَيْتَ بِالْيَمَنِ» أى اجعل سؤالك هذا واعتراضك بعيداً عنك حتى كأنه باليمن وأنت موضعك.

6. **(1344)**- *Buharî* ve *Nesâî*'de gelen bir diğer rivayet şöyle: *"Bir adam İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e Haceru'l-Esved'i istilâm etme hususunda sormuştu. Şu cevabı aldı:*

"Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, onu hem istilâm eder, hem de öper gördüm..."

Adam tekrar sordu:

"Pekalâ, sıkışacak olsam, bana galebe çalacak olsalar, (ne yapayım)?"

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) kızgın bir eda ile:

"Sorusu Yemen'de batasıca. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, onu hem istilâm eder, hem de öper gördüm". [Buharî, Hacc 60; Nesâî, Hacc 155, (5,231).]

AÇIKLAMA:

1- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) Resûlullah'ın sünnetine olduğu gibi teslimiyet ve bağlılığı ile tanınmış büyük sahabelerden biridir. Resûlullah'-tan ne gördü, ne duydu ise onu ne pahasına olursa olsun aynen tatbîk etmeye, nakletmeye îtina gösterirdi. Resûlullah'tan söylenen bir şey hususunda hiçbir mütâlaa kabul etmezdi. Bu yüce sahabinin mizacını şadedinde olduğumuz rivayette de görmek mümkündür. *Haceru'l-Esved*'i Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hem istilâm etmiş, hem de öpmüştür. Öyleyse, hem istilâm edilecek, hem öpülecek. Muhatabı, "Sıkışıklıkla karşılaşıp, *Hacerü'l-Esved*'e yanaşamazsam ne yapayım?" mânâsında sorusunu yenileyince *İbnu Ömer* (radıyallahu anh): *"Bırak soru sormayı, ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetini haber verdim!" mânâsında, eski cevabını olduğu gibi tekrar eder. Öfkesini ifade için de kelimesi kelimesine tercüme edersek: "Sualini Yemen'e koy"* mânâsında bir ifadede bulunur. İbnu Hacer, İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in öfkelenmesini,adamın sualinde re'yi ile hadîse muârazada bulunma kokusu sezmiş olmasıyla izâh eder. Böylece bunu reddetmiş ve adama bir hadîs işitince şahsî re'yi bırakıp hadîsin mûcibi ile amel etmesini ders vermiş olmaktadır.

2- Hadîs, *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in izdihamı, istilâmı terketmeye yeterli bir özür bulmadığını ifâde etmektedir. *Saîd İbnu Mansûr*'un bir rivâyetine göre, *İbnu Ömer, Haceru'l-Esved*'i öpebilmek için kalabalıkta zahmeti göze almış ve hatta yaralanmıştır. Bir başka rivayette bu davranışının sebebi sorulunca şöyle demiştir: هَوَتِ الْأَفْئِدَةُ إِلَيْهِ فَأَرِيدُ أَنْ يَكُونَ فُؤَادِى مَعَهُمْ *"Gönüller hep ona aktı, benim gönlümün de onlarla beraber olmasını istedim"*.

Ancak, *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'tan *Haceru'l-Esved*'i öpmek için müzâheme ve sıkışıklık yapmanın kerâheti rivâyet edilmiştir. لاَ يُؤْذِى وَلاَ يُؤْذَى *"(Tavafta) ne ezâ verin, ne de ezâ görün"* buyurmuştur.

Haceru'l-Esved'i öpme meselesinde esas budur: Başkasına ezâ vermeden öpmelidir. Ezâ vermek mekruhtur. Sıkışık hallerde uzaktan istilâm yapılır.

3- Şunu da kaydedelim: Haceru'l-Esved'i öpme sırasında gürültü yapmamak gerekir.

1345 ٧- وعن عمرو بن شعيب عن أبيه قال: [طُفْتُ مَعَ عَبْدِ اللّهِ يَعْنِى أَبَاهُ

فَلَمَّا جِئْنَا دُبُرَ الْكَعْبَةِ قُلْتُ أَلاَ تَتَعَوَّذُ؟ قَالَ أَتَعَوَّذُ بِاللّٰهِ مِنَ النَّارِ، ثُمَّ مَضَى حَتَّى
اسْتَلَمَ الْحَجَرَ فَأَقَامَ بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْبَابِ فَوَضَعَ صَدْرَهُ وَوَجْهَهُ وَذِرَاعَيْهِ وَكَفَّيْهِ
هٰكَذَا وَبَسَطَهُمَا بَسْطاً ثُمَّ قَالَ: هٰكَذَا رَأَيْتُ رسولِ اللّٰه ﷺ يَفْعَلُهُ].

أخرجه أبو داود.

7. **(1345)**- *Amr İbnu Şuayb* babası tarîkiyle bildiriyor: *"Abdullah'la -ki babasıdır- tavafta bulundum. Kâ'be'nin arka kısmına gelince:*

"İstiâzede (sığınmada) bulunmuyor musun?" dedim.

"Ateşten Allah'a sığınırım!" dedi ve yürüdü. Haceru'l-Esved'e kadar gelip istilâmda bulundu. Rükn ile kapı arasında (Mültezem'de) durarak göğsünü, yüzünü, kollarını ve avuçlarını şöyle yamadı -onları iyice açarak gösterdi- ve sonra:

"İşte Resûlullah'ı aynen böyle yaparken gördüm!" dedi". [Ebu Dâvud, Menâsik 55, (1899).]

1346 ٨- وعن أبي الطفيل قال: [كُنْتُ مَعَ ابْنِ عَبَّاسٍ رضى اللّٰه عنهما
وَمُعَاوِيَةُ لاَ يَمُرُّ بِرُكْنٍ إلاَّ اسْتَلَمَهُ. فَقَالَ لَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ رضى اللّٰه عنهما إنَّ النَّبِيَّ
ﷺ لَمْ يَكُنْ يَسْتَلِمُ إلاَّ الْحَجَرَ الأَسْوَدَ وَالرُّكْنَ الْيَمَانِيَّ. فَقَالَ مُعَاوِيَةُ: لَيْسَ
شَيْءٌ مِنَ الْبَيْتِ مَهْجُوراً. وَكَانَ ابْنُ الزُّبَيْرِ يَسْتَلِمُهُنَّ كُلَّهُنَّ].

أخرجه الشيخان والترمذى.

8. **(1346)**- *Ebû't-Tufeyl* anlatıyor: *"Ben Hz.İbnu Abbas ve Hz.Muâviye (radıyallahu anhüm) ile birlikte idim. Muâviye (radıyallahu anh) hazretleri her rükne uğradıkça istilâmda bulunuyordu. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) kendisine:*

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sadece Haceru'l-Esved ve Rüknü'l-Yemânî'den başka yeri istilâm etmezdi" dedi. Hz.Muaviye şu cevabı verdi:

"Beytullah'tan hiçbir şey ihmal edilmez".

İbnu'z-Zübeyr bütün rükünlere (köşelere) istilâmda bulunurdu". [Buharî, Hacc 59; Müslim, Hacc 247,(1269); Tirmizî, Hacc 35,(858).]

AÇIKLAMA için 1340 numaralı hadise bakın.

1347 ٩- وعن حنظلة قال: [رَأَيْتُ طَاوُساً يَمُرُّ بِالرُّكْنِ فَإِنْ وَجَدَ عَلَيْهِ زِحَاماً مَرَّ وَلَمْ يُزَاحِمْ، وَإِنْ رَآهُ خَالِياً قَبَّلَهُ ثَلاثاً؛ ثُمَّ قَالَ: رَأَيْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ فَعَلَ مِثْلَ ذٰلِكَ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَأَيْتُ عُمَرَ فَعَلَ مِثْلَ ذٰلِكَ. وَقَالَ عُمَرُ رضى اللّٰه عَنْهُ: رَأَيْتُ رسولَ اللّٰه ﷺ فَعَلَ ذٰلِكَ]. أخرجه النسائي.

9. **(1347)**- *Hanzala (İbnu Ebî Süfyân İbni Abdirrahman)* (rahimehumullah) anlatıyor: "Tâvus merhumu (tavaf yaparken) gördüm. Rükne gelince (Haceru'l-Esved) üzerinde izdiham bulursa sıkışıklık yapmaz, geçer giderdi; boş ve müsait bulursa üç sefer öperdi. Sonra şunu söyledi:

"Ben İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ı aynen böyle yaparken gördüm". İbnu Abbas da:

"Hz.Ömer (radıyallahu anh)'i aynen böyle yaparken gördüm" dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh) de:

"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı böyle yaparken gördüm" dedi". [Nesâî, Hacc 148,(5,227).]

1348 ١٠- وعن عروة قال: [قَالَ رسولُ اللّٰه ﷺ لابن عَوْفٍ. يَا أَبَا مُحَمَّدٍ كَيْفَ صَنَعْتَ فِي اسْتِلاَمِ الرُّكْنِ الأَسْوَدِ؟ قَالَ: اسْتَلَمْتُ وَتَرَكْتُ! قال: أَصَبْتَ]. أخرجه مالك.

10. **(1348)**-*Urve İbnu'z-Zübeyr* (rahimehumullah) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) İbnu Avf (radıyallahu anh)'a:*

"Ey Ebû Muhammed! Rüknü'l-Esved'i nasıl istilâm ettin?" *diye sordu.*

"İstilam ettim ve bıraktım!" deyince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Doğru yapmışsın!" *dedi".* [Muvatta, Hacc 113, (1,366).]

AÇIKLAMA:

Abdurrahman İbnu Avf (radıyallahu anh) şunu demek istemiştir: "Muktedir olunca istilâmda bulundum. Kalabalık sebebiyle âciz kalınca terkettim". Nitekim, *Saîd İbnu Mansûr*'un kaydettiği bir rivâyette şöyle denir: "*(İbnu Avf,* tavaf

yaparken) rükne geldiği vakit halkın izdiham ettiğini görürse, *Haceru'l-Esved*'e yönelir, tekbir getirir, dua eder sonra tavafına devam ederdi. Şayet boş bulursa istilâm ederdi''.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın **''Doğru yapmışsın''** diye tasdik etmesi, tavaf sırasında *Haceru'l-Esved*'e yakınlaşmak için sıkışıklık yapmanın mekruh olduğunu ifade eder.

Rivayete göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) *Hz.Ömer*'e şu tenbihte bulunmuştur: **''Ey Ebu Hafs! Sen güçlü kuvvetli bir kimsesin. Sakın Rükn'e yüklenip sıkışıklık yapma. Bu durumda zayıf olana ezâ verirsin. Ancak boş bulursan yakından istilâm et. Aksi halde, tekbir getir ve geç!''**

1349 ١١– وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما. [أَنَّهُ أُخْبِرَ بِقَوْلِ عَائِشَةَ: إِنَّ الْحِجْرَ بَعْضُهُ لَيْسَ مِنَ الْبَيْتِ. قَالَ: وَاللّهِ إِنْ كَانَتْ عَائِشَةُ سَمِعَتْ هٰذَا مِنْ رسولَ اللّه ﷺ إِنِّى لأَظُنُّ أَنَّ رسولَ اللّه ﷺ لَمْ يَتْرُكِ اِسْتِلاَمَ هٰذَيْنِ الرُّكْنَيْنِ إِلاَّ أَنَّهُمَا لَيْسَا عَلَى قَوَاعِدِ الْبَيْتِ وَلاَ طَافَ النَّاسُ مِنْ وَرَاءِ الْحِجْرِ إِلاَّ لِذٰلِكَ].

أخرجه أبو داود.

11. **(1349)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *''Kendisine Hz.Aişe (radıyallahu anhâ)'nin: ''Hıcr'ın bir kısmı Beytullah'tan değildir'' dediği haber verilince şunu söyledi:*

''Allah'a kasem olsun, şayet Aişe bunu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan işitmiş ise, kanaatım o ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu iki rüknün istilâmını, bunlar Beyt'in temelleri üzerinde olmadıkları için terketmiş olmalıdır. Keza halk da bu sebeple tavafı Hıcr'ın gerisinden yapmaktadır''. [Ebu Dâvud, Menâsik 48,(1875).]

AÇIKLAMA:

1- *Hıcr*, Kâ'be'nin kuzeybatı duvarının karşısında yerden 1 m. kadar yüksek, yarım daire şeklinde bir duvar vardır. Bu duvarla Kâ'be arasında kalan sahaya *Hıcr* denir. Burası Kâ'be'nin içinden sayılır. İşte *Hz.Aişe*'den *Abdullah İbnu Ömer*'e *Hıcr*'in tamamının değil, bir kısmının Kâ'be'den olduğuna dair sözü ge-

liyor. Bu sözü işiten *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) bir sünnetin sebebini anlamış, bir problemini çözmüş oluyor. Şöyle ki *İbnu Ömer,* Resûlullah'ın iki rükne istilâmda bulunmadığını biliyordu, ama sebebini bilmiyordu. Bu haberi duyunca sanki sebebini kavramış gibi oluyor. Şu halde, bu iki rükün aslî temel üzerinde olmadıkları için Resûlullah onlara istilâmda bulunmamıştır.

2- Görüldüğü üzere, *Hıcr* üzerinde bâzı ihtilâflar mevcuttur. Sadedinde olduğumuz hadîs Hıcr'ın bir kısmının Beytullah'a dahil olduğunu te'yid eder, ancak bir kısmının Beytullah'tan olmadığını belirtir. Bu mânâda gelmiş olan başka rivâyetleri de nazar-ı dikkate alan bir kısım âlimler (*Râfi'î, Bagâvî* vs.) *Hıcr*'ın Kâ'be'ye muttasıl altı ziralık kısmının Beytullah'a dahil olduğunu, geri kısmın hariç olduğunu söylemişlerdir.

Öte yandan, *Hıcr*'ın tamamının Beytullah'ın içinden olduğunu te'yîd eden rivayetler de vardır. Bu rivayetleri esas alan *Abdullah İbnu Abbâs, Şâfiî, İbnu Salâh, Nevevî* gibi bir çok âlimler de *Hıcr*'ın tamamının Kâ'be'nin içinden sayıldığına hükmederler. Bu meseleye giren bir hadîs *Hz.Aişe*'den rivayet edilir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) elimden tutup beni Hıcr'a soktu ve:* **"Kâ'be'ye girmeyi arzu edersen burada namaz kıl"** *dedi."*

1350 ١٢- وعن عبيد بن عمير. [أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رضى اللّٰهُ عَنهما: كَانَ يُزَاحِمُ
عَلَى الرُّكْنَيْنِ زِحَاماً. فَقُلْتُ: يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمٰنِ إِنَّكَ تُزَاحِمُ عَلَى الرُّكْنَيْنِ زِحَاماً
مَا رَأَيْتُ أَحَداً مِنْ أَصْحَابِ رسول اللّه ﷺ يُزَاحِمُهُ؟ فَقَالَ: إِنْ أَفْعَلْ فَإِنِّى
سَمِعْتُ رسول اللّه ﷺ يَقُولُ: إِنَّ مَسْحَهُمَا كَفَّارَةٌ لِلْخَطَايَا. وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ:
مَنْ طَافَ بِهٰذَا الْبَيْتِ أُسْبُوعاً فَأَحْصَاهُ كَانَ كَعِتقِ رَقَبَةٍ؛ وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: مَنْ طَافَ
وَلاَ يَرْفَعُ قَدَماً وَلاَ يَضَعُ قَدَماً إِلاَّ حَطَّ اللّٰهُ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةً وَكَتَبَ لَهُ بِهَا حَسَنَةً].
أخرجه الترمذى والنسائى.

«الأسبوع» سبع مرات، ومنه أسبوع الأيام لاشتماله على سبعة أيام.

12. (1350)- *Ubeyd İbnu Umeyr* anlatıyor: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) iki rükne geldiği zaman (öpmek için) bunlar üzerine abanır, sıkışıklık yapardı. Kendisine:*

"Ey Ebu Abdirrahmân, dedim, sen Resûlullah'ın diğer ashabının hiçbirinde görmediğim şekilde bu rükünlere abanıp sıkışıklık yapıyorsun (sebebi nedir)?"

Bana şu cevabı verdi:

"Ben böyle yapıyorsam, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan şunu işittiğim içindir: **"Bu iki rüknü meshetmek günahlara kefarettir".** *Keza Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan şunu da işittim:* **"Kim şu Beytullah'ı bir hafta boyu tavaf eder ve sayarsa bir köle azâd etmek gibidir".** *Keza şunu da söylediğini işittim:* **"Kişi tavaf için bir ayağını koyup diğerini kaldırdıkca her adımı sebebiyle Allah onun bir hatasını siler ve bir sevap yazar".** [Tirmizî, Hacc 111,(959); Nesâî, Hacc 134,(5,221).]

AÇIKLAMA:

1- Tavaf sırasında *Haceru'l-Esved*'i öpmek, elle meshederek istilâmda bulunmak tavafın sünnetlerindendir. Kalabalık olmadığı, izdihama meydan verilmediği hal ve fırsatlarda bunun yapılması gerekir. *Haceru'l-Esved*'in öpülmesini veya meshedilmesini normal şartlarda -şu veya bu mülâhaza ile- terketmek câiz değildir. Uzaktan istilâm bir tercih değil, bir cevazdır.

2- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ), sünnete bağlılıkta tâviz vermeyen bir sahabidir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Haceru'l-Esved'in normal şartlarda öpülmesine teşvik için ehemmiyetini belirten hadîslerini kulaklarıyla işitmiş, Hz. Peygamber'in bunu bizzat yaptığını gözleriyle görmüş olan *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) bu sünneti tatbik etmek için hususî bir gayret göstermiş, müzâhameye, sıkışıklığa bile yer vermiştir. 1344 numaralı hadisin açıklamasında belirtildiği üzere yaralanmayı bile göze almıştır.

3- *"Bir hafta boyu tavaf edip, saymak"* ifadesi, "Haftada hergün bir olmak üzere yedi kere tavaf etmek, ne fazla ne de eksik yapmamak" şeklinde anlaşılmıştır. *Suyûtî* "Saymak"dan, "Ne eksik ne de fazla yapılmamasını, tam yedi tavaf yapılması"nı anlarken, *Aliyyü'l-Kârî, tavaf'ın şartlarına ve âdâbına eksiksiz riâyet edilmesini, bilhassa şavtların yedi yapılmasına dikkat edilmesini anlamıştır.*

Şunu da belirtelim ki, hafta mânâsına gelen Usbu' أُسْبُوعٌ *kelimesi Tirmizî nüshalarında çoğunlukla baştaki elifi düşmüş olarak Sübû* سُبُوعٌ *şeklinde gelmiştir. Bu takdirde yedi mânâsı galebe çalar. Nitekim bazı şârihler yedi kere diye anlamışlardır. Bu takdirde, mânâ şöyle olur: "Kim şu Beytullah'ı yedi sefer tavaf eder ve (şartlarını âdablarını eksiksiz) sayarak yerine getirirse, bu ona bir köle azad etmiş sevabını kazandırır".*

Kanaatimizce iki mânâ da sahihtir. Şartları ve imkânları müsâid olanların, hafta esnasında yerine getirmeleri daha muvafık gözüken bu tavsiyeyi, şartları uygun olmayan âfâkiler, bu niyetle bir iki günde yerine getirebilirler, Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinden aynı mükâfatı umabilirler.

1351 ١٣– وعن ابن عباس رضى الله عنهما. [أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: مَا بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْبَابِ الْمُلْتَزَمُ]. أخرجه مالك.

13. (1351)- *Abdullah İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "*Mültezem, Rükn ile Kapı arasıdır*". [Muvatta, Hacc 81, (1,424).]

AÇIKLAMA:

Mültezem, Kâ'be'nin kısımlarından bir yerin adıdır. *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ), sadedinde olduğumuz rivâyette *Mültezem*'in yerini tarif etmektedir: *Haceru'l-Esved*'in bulunduğu rükün (köşe) ile Kâ'be'nin kapısı arasında kalan kısım. Bazı rivâyetlerde, *Mültezem*'in yerinin daha değişik şekillerde tavsif edildiği görülür. Ancak, ümmetce kabul edilen yer, *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'ın belirttiği yerdir.

Mültezem, hacıların baş, göğüs, kol ve avuçlarını yapıştırarak dua edecekleri yerdir. Buradaki duanın makbuliyeti hususunda merfu rivayet vardır:

مَا بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْبَابِ مُلْتَزَمٌ مَنْ دَعَا اللّٰهَ عِنْدَهُ مِنْ ذِى حَاجَةٍ اَوْ ذِى كَرْبَةٍ اَوْذِى غَمٍّ فُرِجَ عَنْهُ

"Rükn ve Kapı arası Mültezem'dir. İhtiyaç sahibi, sıkıntı veya gam sahibi her kim, onun önünde Allah'a dua ederse kabul edilir".

1345 numaralı hadîste, *Mültezem*'de Resûlullah ve ashabın ne şekilde dua ettikleri tarif edilmiştir.

1352 ١٤– وعن ابن عوف قال: [سَمِعْتُ رَجُلاً يَقُولُ. قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ

ﷺ لِعُمَرَ بْنِ الخطاب رضى اللّهُ عنهُ: يَا أَبَا حَفْصٍ إِنَّكَ فِيكَ فَضْلُ قُوَّةٍ فَلاَ تُؤْذِ الضَّعِيفَ إِذَا رَأَيْتَ الرُّكْنَ خِلْواً فَاسْتَلِمْ وَإِلاَّ فَكَبِّرْ وَامْضِ ثُمَّ قَالَ سَمِعْتُ عُمَرَ رضى اللّهُ عَنْهُ يَقُولُ لِرَجُلٍ: لاَ تُؤْذِ النَّاسَ بِفَضْلِ قُوَّتِكَ]. أخرجه رزين.

14. **(1352)**- *Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Bir adamın şöyle söylediğini işittim: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh)'a:* **"Ey Ebu Hafs, sende fazla kuvvet var. (Haceru'l-Esved'i öpeceğim diye) zayıfa eziyet vermeyesin. Rüknü boş görürsen yanaşarak istilâm et, değilse tekbir getirip geç"** *dedi. Sonra adam şunu söyledi: "Hz.Ömer (radıyallahu anh)'in bir adama şunu söylediğini işittim: "İnsanlara fazla kuvvetinle eziyet etme".*

[Rezîn'in ilâvesidir. Bu rivayeti *Şâfiî hazretleri* Müsned'inde (2,43) kaydetmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel*'in Müsned'inde, hadîsi bizzat *Hz.Ömer* rivayet eder (1, 23).]

1353 ١٥ – وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا يُصَلِّى لِكُلِّ أُسْبُوعٍ رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه البخارى تعليقاً.

15. **(1353)**- *Nâfi'* anlatıyor: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) her yedide iki rek'at namaz kılardı".* [Buharî, Hacc 69; Muallak (senetsiz) olarak kaydetmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Teysir'in metninde ve diğer bazı rivâyetlerde اسبوع şeklinde gelmiştir. Buharî metninde سبوع şeklinde elifsizdir. Birinci şekilde hafta mânâsı esastır. Esasen hafta yedi gün olduğu için üsbû'da da "yedi" mânâsı mevcuttur. 1350 numaraya da bak.

2- Bu hadîsi, *Abdurrezzak*, Musannaf'ında mevsul (senetli) olarak kaydetmiştir:

عَنْ اِبْنِ عُمَرَ اَنَّهُ كَانَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ سَبْعًا ثُمَّ يُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ

Yani: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Beytullah'ı tavaf eder, her yedide iki rek'at namaz kılardı".*

Bir başka rivayette, *"Tavafları, (araya iki rek'at namaz koymadan) birleştirmeyi kerih bulurdu"* denir.

Bir başka ifâde ile, kişi tavafa başlayınca her biri yedi şavt olan tavaflardan peş peşe birkaç tane yapabilir. Sadedinde olduğumuz hadîs, İbnu Ömer'in her yedi şavt'ta yâni tavaf tamamlanınca iki rek'ât namaz kıldıktan sonra bir diğer tavafa geçtiğini ifâde ediyor.

Esâsen Hz. Peygamber'in sünneti de budur.

1354 ١٦- وعن عروة قال: [كَانَ ابنُ الزُّبَيْرِ يَقْرِنُ بَيْنَ الأَسَابِيعِ وَيُسْرِعُ الْمَشْىَ وَيَذْكُرُ عَنْ عَائِشَةَ رضى اللّهُ عَنْهَا أَنَّهَا كَانَتْ تَفْعَلُهُ ثُمَّ تُصَلى لِكُلِّ أُسْبُوعٍ رَكْعَتَيْنِ].

16. (1354)- *Urve* (rahimehumullah) anlatıyor: *"İbnu'z-Zübeyr yedilerin arasını birleştirir ve yürüyüşü hızlandırırdı ve Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin de böyle yaptığını söylerdi. Ancak en sonda her yedi için iki rek'at (tavaf) namazı kılardı"*. [Rezîn'in ilavesidir.]

1355 ١٧- وفى رواية: [أَنَّهُ كَانَ يَطُوفُ بَعْدَ الْفَجْرِ وَيُصَلى رَكْعَتَيْنِ فَكَانَ إِذَا طَافَ يُسْرِعُ الْمَشْىَ]. أخرجه رزين.

17. (1355)- Bir diğer rivayette: *"İbnu Zübeyr'in "Fecirden sonra tavafta bulunduğu, iki rek'ât namaz kıldığı, tavaf edince hızlı yürüdüğü" belirtilir"* [Rezîn ilavesidir.]

1356 ١٨- وعن امرأة كانت تخدم عائشة رضى اللّه عنها. [أَنَّهَا طَافَتْ مَعَهَا أَرْبَعَةَ أَسَابِيعَ مَقْرُونَةً ثُمَّ رَكَعَتْ لِكُلِّ أُسْبُوعٍ رَكْعَتَيْنِ. قَالَتْ: وَتَسْتَحِبُّ اسْتِلاَمَ الرُّكْنِ فِى كُلِّ وِتْرٍ]. أخرجه رزين.

18. (1356)- *Hz.Aişe*'ye hizmet eden bir kadının rivayetine göre: *"Hz.Aişe (radıyallahu anhâ), kendisiyle birlikte kesintisiz, yedili dört tavaf yapmış, her bir yedinin ardından kılınması gereken iki rek'âtlik tavaf namazlarını en sonda ard arda kılmıştır. Hz.Aişe (radıyallahu anhâ) ilâveten demiştir ki: "Her bir şavtın sonunda Rükn'ü İstilâm müstehabdır."* [Rezîn ilâvesidir.]

١٩ - وعن عبد الرحمن بن عبد القارى. [أنَّهُ طَافَ مَعَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رضى اللّهُ عنهُ بَعْدَ صَلاَةِ الصُّبْحِ فَلَمَّا قَضَى عُمَرُ طَوَافَهُ نَظَرَ فَلَمْ يَرَ الشَّمْسَ فَرَكِبَ حَتَّى أَنَاخَ بِذِى طَوًى وَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه مالك. 1357

19. (1357)- *Abdurrahmân İbnu Abdi'l-Kâri* anlatıyor: "*Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) ile, sabah namazından sonra tavaf ettik. Hz.Ömer tavafı tamamlayınca güneşe baktı ve (doğduğunu) göremedi. Devesine binip Zu-Tavâ nam mevkiye kadar geldi. Orada devesini durdurarak iki rek'at (tavaf sünnetini) kıldı*". [Muvatta, Hacc 38, (1,369).]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr'in metninde, Muvatta metnine nazaran açıklayıcı mahiyette olan birkaç kelime eksiktir. Tercümede parantez içerisinde gösterdik.

2- *Zürkânî, Hz.Ömer* (radıyallahu anh)'in yaptığı bu tavafın veda tavafı olduğunu belirtir.

Hz.Ömer (radıyallahu anh), sabah namazı kılındıktan sonra, güneş doğmadıkça, hiçbir nafile namazın kılınmayacağı kanaatinde olduğu için, güneşe bakıyor, henüz doğmamış görünce, kılması gereken iki rek'atlik tavaf namazını kılmadan yola çıkıyor ve *Zu-Tavâ* denen mevkide devesinden inip kılıyor. Hadîsin bir başka vechi şöyle: "*...Sonra Medine'ye hareket etti. Zu-Tava'ya gelince güneş doğmuştu, iki rek'at namaz kıldı*".

3- Bu mevzû üzerine *Muvatta*'nın bir diğer rivâyeti *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'la ilgili. *Ebu'z-Zübeyr el-Mekkî* diyor ki: "*İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'ı ikindi namazını kıldıktan sonra tavaf yapar gördüm. Tavafı bitirince odasına çekildi, orada ne yaptığını (tavaf namazını kılıp kılmadığını) bilmiyorum*".

İmam Mâlik bu mevzuyu şöyle hükme bağlar: "*Bir kimse tavafa başlar, yedi şavtını tamamlamadan sabah veya ikindi namazı kılınmaya başlarsa hemen imâma uyar. Namaz bitince tavafının diğer şavtlarını yaparak yediye tamamlar. İki rek'atlik tavaf namazını hemen kılmaz, güneşin doğmasını veya batmasını bekler. Bu iki rek'âti akşam namazından sonraya da te'hir etse bir beis yoktur*".

4- Şu hususu da belirtelim: İkindi ve sabah namazlarından sonra tavaf yapmayı bazı âlimler mekruh addetmişlerdir. Ancak büyük ekseriyet bunda bir beis görmemiştir.

Hanefî âlimlerden bazılarının da ikindi ve sabah namazından sonra tavafı mekruh addettiği rivayet edilmiştir. Ancak mezhepce benimsenen asıl görüşe göre bunda bir beis yoktur, mekruh olan tavaf değil, tavaf namazıdır.

İbnu'l-Münzir der ki: "Sahabe ve Tâbiîn'in cumhûru, tavaftan sonra, her vakitte namaz kılmayı câiz addetmiştir. Ancak, bazıları da, sabah ve ikindi namazlarından sonra namaz kılmayı nehyeden hadîsin âmm oluşunu nazar-ı dikkate alarak, bunu mekruh addetmiştir. *Hz. Ömer* (radıyallahu anh), *Sevrî, İmam Mâlik, Ebu Hanîfe* ve bir tâife bu kanaattedir".

İmam Şâfiî ve bir kısım Ashâbu's-Sünen, *Cübeyr İbnu Mut'im* tarafından rivâyet edilen ve 1375 numarada gelecek olan şu hadîsi esas alarak her vakitte tavaf namazının kılınabileceğini söylemiştir:

يَا بَنِى عَبْدِ مَنَافٍ! مَنْ وَلِىَ مِنْكُمْ مِنْ اَمْرِ النَّاسِ شَيْئًا فَلاَ يَمْنَعَنَّ اَحَدًا طَافَ بِهٰذَا الْبَيْتِ وَصَلّى اَيَّةَ سَاعَةٍ شَاءَ مِنْ لَيْلٍ اَوْ نَهَارٍ

"Ey Abdumenâfoğulları, sizden kim, halkı idarede bir sorumluluk deruhte ederse, Beytullah'ı gündüz veya gece herhangi bir saatte ziyaret edip namaz kılanı sakın men etmesin". (1375 numarada fazla açıklama gelecek).

1358 ٢٠ – وعن إسماعيل بن أُميّة قال: [قُلْتُ لِلزُّهْرِىِّ: إِنْ عَطَاءً يَقُولُ تُجْزِئُهُ الْمَكْتُوبَةُ مِنْ رَكْعَتِى الطَّوَافِ. فَقَالَ: اتِّبَاعُ السُّنَّةِ أَفْضَلُ، لَمْ يَطُفْ رسول الله ﷺ قَطُّ أُسْبُوعاً إلاَّ صَلَّى لَهُ رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه البخارى تعليقاً.

20. **(1358)**- *İsmâil İbnu Ümeyye* (merhum) anlatıyor: "*Zührî'ye, "Atâ: "Farz namaz, iki rek'atlik tavaf namazının yerini de tutar*" diyor, *(ne dersiniz)?*" *dedim. Şu cevabı verdi:*

"*Sünnete uymak daha iyidir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yedi şavtlık bir tavaf yaptı. Mutlaka onun için iki rek'atlik bir tavaf namazı kılmıştır*". [Buharî, Hacc 69.]

AÇIKLAMA:

1- Tavafa bağlı olarak kılınan iki rek'atlik namazın yerini, bir başka namazın tutamıyacağı belirtilmektedir. Sözgelimi, ikindinin farzından sonra yapılan tavaf'ın namazı vakit mekruh olduğu için, akşam vaktine girilse, akşam namazı vaktin

girmesiyle hemen cemaatle kılınmış olacağından, acaba kılınan bu farz, tavaf namazının uhdeden düşmesini sağlar mı? *Zühri* merhuma bu mânada soru tevcih ediliyor. *Zührî*'nin cevabı: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), tavaf için ayrı namaz kılmıştır, sünnete uymak gerekir''* şeklinde olmuştur.

2- Yeri gelmişken, *Aynî*'nin kaydettiği bir açıklamaya dikkat çekelim: ''Tavaftan sonra Makam'ın gerisinde iki rek'at kılınır. Buna ''sünnet'' diyen, ''vacib'' diyen olmuştur. Bu tavafa tâbidir, tavaf sünnet ise namaz da sünnettir, vacibse namaz da vacibtir.''

1359 ٢١- وعن جابر رضى الله عنه قال: [قَرَأَ رسول الله ﷺ فى رَكْعَتَى الطَّوَافِ بِسُورَتِى الإِخْلاَصِ: قُلْ يَاأَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَقُلْ هُوَ اللّهُ أَحَدٌ] أخرجه الترمذى.

21. (1359)- *Hz.Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), iki rek'âtlik tavaf namazında iki İhlâs suresini yani: Kul yâ eyyuhe'l-kâfirûn ve kul hüvallahü ehad sûrelerini okudu''*. [Tirmizî, Hacc 43, (869).]

AÇIKLAMA:

1- İki sûreye de ''İhlâs'' suresi diye isim verilmesi, aradaki irtibat sebebiyle tağlib tarikiyledir. Anne (ümm) ve baba'ya (eb) ebeveyn, güneş (şems) ve ay'a (kamer) kamereyn denmesi gibi. İkisi de tevhidden bahsettiği için aralarında benzerlik mevcuttur.

2-Bu rivayet sebebiyle tavaf namazının birinci rek'âtinde *Kâfirûn*,ikinci rek'âtinde ise *İhlâs* suresinin okunması müstehab addedilmiştir. Bunların okunmasındaki istihbabın sebebini sûrelerin tevhidden bahsetmesinde arayanlar olmuştur. Zira tavaf da sırf Allah için yapılmakta, ihlâs bulunmaktadır.

1360 ٢٢- وعن كثير بن جُمْهَانٍ قال: [رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ رضى الله عَنْهُمَا يَمْشِى فِى الْمَسْعَى فَقُلْتُ أَتَمْشِى فِى الْمَسْعَى؟ فَقَالَ: لَئِنْ سَعَيْتُ لَقَدْ رَأَيْتُ رسولَ الله ﷺ يَسْعَى وَلَئِن مَشَيْتُ لَقَدْ رَأَيْتُ رسولَ الله ﷺ يَمْشِى وَأَنَا شَيْخٌ كَبِيرٌ]. أخرجه أصحاب السنن.

22. **(1360)**- *Kesir İbnu Cümhân* anlatıyor: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'i, sa'y mahallinde (mes'â) yürürken görüp kendisine: "Koşma mahallinde yürüyor musun?" dedim. Bana:*

"Koşsaydım, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı koşuyor görmüşüm demektir. Yürüdüysem Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı yürür gördüm demektir. Şimdi ben yaşlı bir insanım". [Tirmizî, Hacc 39, (864); Ebu Dâvud, Menâsik 56, (1904); Nesâî, Hacc 174, (5,241-242); İbnu Mâce Hacc 43,(2988).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîste geçen *mes'â* "koşma yeri" demektir. *Sa'y*'den gelir. Bu kelime lügat olarak koşmak demektir. Mes'a *ism-i mekân*'dır, yani koşulan yer. Bundan maksad Safa ile Merve tepeleri arasındaki vâdidir. Ancak günümüzde vadiden bahsedilemez.

2- *Tirmizî* şu açıklamayı kaydeder: "Alimler *Safâ* ile *Merve* arasında koşmayı müstehab addedmişler, koşmaya gücü yetmeyenin yürümesi caizdir demişlerdir."

3- *Sa'y*'in hükmü hususunda ihtilâf edilmiştir. Cumhûr farz olduğuna hükmeder, terki halinde hacc tamam olmaz, "dem"le de telâfî edilemez. Ebu Hanîfe'ye göre vâcibtir, terki hâlinde *dem* (kurban) telâfî eder.

Hz. Enes ve *Atâ*'dan: *"Sünnettir, terki hâlinde herhangi bir ceza gerekmez"* mânasında rivâyet yapılmıştır.

1361 ٢٣- وعن جابر رضى الله عنه قال: [كَانَ رسولُ اللّه ﷺ إِذَا نَزَلَ مِنَ الصَّفَا مَشَى حَتَّى إِذَا انْصَبَّتْ قَدَمَاهُ فِى بَطْنِ الْوَادِى سَعَى حَتَّى يَخْرُجَ مِنْهُ أخرجه مالك والنسائى. ومعنى «انْصَبَّتْ قَدَمَاهُ» انحدرت فى المسعى.

23. **(1361)**- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Safa'dan indiği zaman normal yürürdü. Ayakları vâdinin tabanına değince de koşardı. Koşması vâdi tabanının bitimine kadar devam ederdi." [Muvatta, Hacc 42, (1, 374); Nesâî, Hacc 178, (5, 243).]*

AÇIKLAMA:

Son iki hadîs sa'yin nasıl olması gerektiğini açıklamaktadır. Anlaşılacağı üze-

re, *Safa* ile *Merve* karşılıklı iki küçük tepedir. Bu tepelerin ikisini, arasında düzce bir vâdi tabanı ayırmaktadır. Tepelerin yamaçlarından aradaki düzlüğe inip çıkarken normal yürüyüşle yürünmekte, vâdi içerisindeki düz kısım koşarak geçilmektedir. Zamanımızda sâdece tepeler korunmuş, tepelerin arası hemen hemen düz bir koridorla birleştirilmiştir. Ancak, vâdi tabanına tekâbül eden kısım yeşil sütunlarla belirlenmiştir. Gerek *Safa* cihetinden ve gerekse *Merve* cihetinden bu yeşil sütunlara kadar normal yürüyüşle yürünerek gelinir. Yeşil sütunlardan îtibâren bu sütunların bitimine kadar *hervele* denen, hızlı, canlı ve çalımlı bir yürüyüş yapılır. *Herveleyi* erkekler yapar, kadınlara gerekmez..

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu kısımda koşmaya ehemmiyet vermiştir. *Dârakutnî*'nin *Safiyye Bintu Şeybe*'den yaptığı bir rivâyete göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sa'y yaparken, izarı koşunun şiddetinden dönermiş. Şöyle tavsiye buyurmuştur: اِسْعَوْا فَإِنَّ اللّٰهَ كَتَبَ عَلَيْكُمُ السَّعْىَ **"Koşun, zîrâ Allah size koşmayı emretti."**

Herşeye rağmen vâdi tabanında koşmak cumhûra göre sünnettir, terkinde herhangi bir şey gerekmez.

1362 ٢٤- وعنه رضى اللّٰه عنه قال: [سَمِعْتُ رسول اللّٰه ﷺ يَقُولُ حِينَ خَرَجَ مِنَ الْمَسْجِدِ وَهُوَ يُرِيدُ الصَّفَا: نَبْدَأُ بِمَا بَدَأَ اللّٰهُ بِهِ فَبَدَأَ بِالصَّفَا]. أخرجه مالك والترمذى والنسائى.

وزاد رزين عن أبى هريرة رضى اللّٰه عنه: فَلَمَّا عَلاَ عَلَى الصَّفَا حَيْثُ يَنْظُرُ إلَى الْبَيْتِ رَفَعَ يَدَيْهِ فَجَعَلَ يَذْكُرُ اللّٰهَ تَعَالَى مَا شَاءَ.

24. **(1362)**- Yine *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Mescid-i Haram'dan çıkıp Safa'ya yönelirken: "Allah'ın başladığı ile başlayalım deyip (Sa'y'e) Safa'dan başladığını gördüm." [Muvatta, Hacc 42, (1, 374); Tirmîzî, Hacc 38, (862); Nesâî, Hacc, 163 (5/235), 168 (5/237). Bu mânâda Müslim'de de gelmiştir: Hacc 147, (1218). Keza Ebû Dâvud'da Menâsik 57, (1905); İbnu Mâce, Menâsik 84, (3074).]

Rezîn Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den naklen şu ilâvede bulundu: "Resû-

lullah (aleyhissalâtu vesselâm), Safa'ya çıkınca oradan Beytullah'a baktı, elleri-ni kaldırıp dilediği şekilde Allah'ı zikretmeye koyuldu.''

AÇIKLAMA:

Hadîs, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Veda haccını anlatırken, Tavaf'tan sonra ''*Sa'y*'' safhasına geçiş ânını tasvir etmektedir. Rivâyetin Tirmizî'deki vechi daha açıktır: ''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Mekke'ye gelince Beytullah'ı yedi kere tavaf etti. Sonra: وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى **''Makam-ı İbrahim'den bir namazgah edininiz.''** (Bakara 125) âyetini okudu. Makam'ın gerisinde namaz kıldı. Sonra *Haceru'l-Esved*'e gelip istilâmda bulundu. Sonra da:**''Allah'ın başladığı ile başlıyoruz''** dedi ve Safa'dan başlayıp şu âyeti okudu: اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ **''Şüphesiz Safâ ve Merve, Allah'ın şe'âirindendir''** (Bakara 158).

★ *''Allah'ın başladığı'' ifâdesinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) âyet-i kerimeye işaret buyurmuştur. Zira âyette önce ''Safa''* zikredilmiştir.

★ *Şeâir*, Şa'îre kelimesinin cem'idir. *Alâmet* mânâsına gelir.

Allah'ın şeâiri: Allah'a ibadet etmeye vesîle olan nişâne ve alâmetler demek-tir. Mü'minler onlara gösterecekleri hürmetle kâfirlerden ayrılır.

1363 ٢٥– وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [لَيْسَ السَّعْىُ فِى بَطْنِ الْوَادِى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ سُنَّةً، إِنَّمَا كَانَ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ يَسْعَوْنَهَا وَيَقُولُونَ: لاَ نُجِيزُ الْبَطْحَاءَ إِلاَّ شَدّاً]. أخرجه البخارى «الشَّدُّ» العدو. والمراد «بِالْبَطْحَاءِ» ههنا: بَطْن المسعى.

25. **(1363)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: *''Safa ile Merve arasında, vâdinin dibinde koşmak sünnet değildir. Burada cahiliye ehli koşar ve şöyle derdi: ''Bathâ'yı (vadinin dibini) biz ancak koşarak geçeriz.''* [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensar 26.]

AÇIKLAMA:

İlk bakışta, *İbnu Abbas (radıyallahu anh) burada, Sa'y*'in sünnet olmadığını söylemektedir. *İbnu't-Tîn* gibi bazı şârihler, bu ifadesiyle *İbnu Abbâs*'ın *cumhû-*

ra muhalefet ettiğini belirtirler. Nitekim 1360 numaralı hadîsin açıklamasında da belirttiğimiz üzere *Sa'y* cumhura göre farz'dır. Vacib ve sünnet diyen de olmuştur.

Ancak *İbnu Hacer* der ki: *"İbnu Abbas (radıyallahu anhüma) burada Sa'y'in aslını inkâr etmiyor, hızlı koşmanın olmadığını söylemek istiyor. Bu da zâten farz değildir.*

...*Safa* ile *Merve* arasındaki Sa'y'in esası *Hz. Hâcer*'e dayanır. Bununla ilgili rivâyet de *İbnu Abbâs*'a ait. Öyle ise, *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhüma)'ın, cahiliye devrine nisbet ettiği başlangıç, *"hızlı koşma"*'nın başlangıcıdır. Eğer *İbnu Abbâs, "Sünnet değildir"* hükmüyle *"Sa'y müstehab değildir"* demek istemişse bu sözüyle cumhurun ittifak ettiği bir hususa muhalefet etmiştir, tıpkı *tavafta remelin müstehab oluşunu* inkâr etmesi gibi. *İbnu Abbas* (radıyallahu anh)'ın *"sünnet"*'le, *şer'î yol*'u (et-tarîkatu'ş-şerîyye) kastedmiş olması da muhtemeldir. Nitekim *"sünnet"* kelimesi, sıkca *farz kılınan şeye* (mefruz) ıtlak olunur. Öyle ise *İbnu Abbâs* usulcülerin ıstılahındaki *"sünnet"*'i kastetmemiştir. Usulcüler sünnet deyince matlub olduğu bir delille sâbit olmakla birlikte terkeden kimseye günah terettüp etmeyen şeyi anlar."

1364 ٢٦- وعن صَفِيَّةَ بنت شيبة. [أَنَّ امْرَأَةً قَالَتْ: رَأَيْتُ رسول الله ﷺ يَمْشِي فِي بَطْنِ الْمَسِيلِ يَقُولُ: لاَ يُقْطَعُ الْوَادِي إِلاَّ شَدّاً]. أخرجه النسائي.

26. **(1364)**- *Safiyye Bintu Şeybe* anlatıyor: *"Bir kadın dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Safa ve Merve tepeleri arasındaki vâdinin dibinde* **"Vâdi ancak koşularak katedilir"** *diyerek yürürken gördüm."* [Nesâî, Hacc 177, (5, 242); İbnu Mâce, Menâsik 43, (2987).]

1365 ٢٧- وعن الزهري قال: [سَأَلُوا ابْنَ عُمَرَ رضى اللَّهُ عَنْهُمَا. هَلْ رَأَيْتَ رسول الله ﷺ رَمَلَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ؟ فَقَالَ: كَانَ فِي جَمَاعَةٍ مِنَ النَّاسِ فَرَمَلُوا فَمَا أُرَاهُمْ رَمَلُوا إِلا بِرَمَلِهِ]. أخرجه النسائي.

27. **(1365)**- *Zührî* (merhum) anlatıyor: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e sordular:*

"Sen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Safâ ile Merve arasında remel yaparken (hızlı koşarken) gördün mü?"

"Evet", dedi. "İnsanlardan bir cemaatle birlikteydi. Hep birlikte koşuyorlardı. Ben onları onun koşusuyla koşuyor görüyordum". [Nesâî, Hacc, 175, (5, 242)].

İKİNCİ FASIL

TAVAF VE SA'Y AHKÂMI

1366 ١- عن ابن عباس رضى الله عنهما. [أنَّ رسولَ الله ﷺ قال: الطَّوَافُ حَوْلَ الْبَيْتِ مِثْلُ الصَّلاَةِ إلاَّ أنَّكُمْ تَتَكَلَّمُونَ فِيهِ، فَمَنْ تَكَلَّمَ فَلاَ يَتَكَلَّمُ إلاَّ بِخَيْرٍ]. أخرجه الترمذى وهذا لفظه والنسائى.

1. **(1366)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhis-salâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Beytullah etrafındaki tavaf, namaz gibidir. Ancak bunda konuşabilirsiniz. Öyle ise, kim tavaf sırasında konuşursa sadece hayır konuşsun."** [Tirmizî, Hacc 112, (960); Nesâî, Hacc 136, (5, 222).]

AÇIKLAMA:

Tavaf birçok yönlerden namaz gibidir: Hadesten ve necasetten tahâret, setrü'l-avret, sevab, Beytullah'a bağlanmak vs. bunda da mevcut. Ancak, namazda konuşma yoktur. Tavafta buna müsaade edilmiştir. Fakat bunun imkân nisbetinde **az olması ve hayırlı olması gerekmektedir:** Zikrullah ve tavaf yapmakta olan diğer müslümanları teşviş etmeyecek faydalı, anlamlı kelâm.

1367 ٢- وفى أخرى للنسائى عن ابن عمر قال: [أقِلُّوا مِنَ الْكَلاَمِ فِى الطَّوَافِ فَإنَّمَا أنْتُمْ فِى صَلاَةٍ].

2. **(1367)**- *Nesâî*'nin bir başka rivâyetinde şöyle buyrulmuştur: **"Tavaf sırasında az kelâm edin. Zirâ sizler namazdasınız."**

1368 ٣- وعن ابن عباس رضى اللّهُ عَنْهُمَا قال: [طَافَ النَّبِىُّ ﷺ فِى حَجَّةِ الْوَدَاعِ عَلَى بَعِيرٍ يَسْتَلِمُ الرُّكْنَ بِمِحْجَنٍ]. أخرجه الخمسة.

وفى رواية: كُلَّمَا أتَى الرُّكْنَ أشَارَ إلَيْهِ بِشَئٍ فِى يَدِهِ.

3. **(1368)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Veda Haccı'nda bir deve üzerinde tavaf yaptı. Rükn'e bir bastonla istilam buyurdu".*

Bir rivâyette: *"Rükn'e her gelişinde, ona elindeki birşeyle işâret buyurdu"* denmiştir". [Buhârî, Hacc 58, 61, 62, 74, Salât 24, Müslim, Hacc 253, (1272); Ebu Dâvud, Menâsik 49, (1877); Nesâî, Hacc 15, (5, 233);. Tirmizî, Hacc 40, (865); İbnu Mâce, Menâsik 28, (2948).]

AÇIKLAMA:

1- *Mihcen*, baş tarafı eğri değnek demektir. Baston da denir.

2- *İstilâm,* selamlamak demektir.

3- *Müslim*'in bir rivâyetinde *"...ve değneği öptü"* ziyâdesi mevcuttur. İstilâm'dan sonra, ne ile istilâm edilmişse onun öpülmesi umûmiyetle benimsenmiştir. El ile istilâm edilmişse elin öpülmesi, çubukla istilâm edilmişse çubuğun öpülmesi gibi... Cumhur şöyle demiştir: Bu hususta sünnet şudur: Rüknü elle istilâm eder ve elini öper. Eliyle istilâma muktedir olamazsa elinde bulunan birşeyle istilâm eder ve bu şeyi öper. Buna da muktedir olamazsa rükne işaret eder ve bununla yetinir. *İmam Mâlik "elini öpmez"* demiştir. Bir rivâyete göre *Mâlikîler*: "Elini, ağzın üzerine öpmeksizin kor" demiştir.

4- *Deve üzerinde tavafa* gelince,muhtelif rivâyetler iki sebeple Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın deve üzerinde tavaf yaptığını belirtir:

1- Hastalık, 2- Halkın, menâsîkini öğrenmek için kendisini rahatca görmesi ve sual sorması.

Şu halde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın binerek tavaf etmiş olması, tavafın mazeretsiz binek üzerinde yapılacağına cevaz olmaz. Âlimler bundan mâzereti olanlara ruhsat istinbat ederler. Fakihler: "Câiz olsa da, yayan evlâdır, binerek tavaf tenzîhen mekruhtur" demişlerdir.

Bir kısım âlimler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın binerek tavafını, *"Halka menâsiki öğretmek içindi, bu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hasâisindendi"* diye de yorumlamışlardır.

"Hayvanla tavafın birçok mahzurlarından biri de metafı telvîs etmesidir, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hayvanı, ilâhi bir ikram olarak, telvisden alıkonmuştur. Öyle ise bu yönüyle de, binek üzerinde tavaf kıyas dışıdır" şeklinde de izah getirilmiştir.

1369 ٤- وفى أخرى لأبى داود: [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَدِمَ مَكَّةَ وَهُوَ يَشْتَكِى فَطَافَ عَلَى رَاحِلَتِهِ كُلَّمَا أَتَى عَلَى الرُّكْنِ اسْتَلَمَهُ بِمِحْجَنٍ فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ طَوَافِهِ أَنَاخَ وَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ].

4. **(1369)**- *Ebu Dâvud*'da gelen bir diğer rivâyette: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'ye geldiği vakit hasta idi. Bu sebeple bineği üzerinde tavaf etti. Tavaf sırasında Rükn'ün karşısına her gelişte onu bastonu ile selamladı. Tavafını bitirince, devesini ıhdı ve iki rek'at namaz kıldı. [Ebû Dâvud, Menâsik 49, (1881.]

1370 ٥- وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [طَافَ النَّبِىُّ ﷺ عَلَى بَعِيرِهِ يَسْتَلِمُ الرُّكْنَ كَرَاهِيَةَ أَنْ يَصْرِفَ عَنْهُ النَّاسُ]. أخرجه مسلم والنسائى.

5. **(1370)**- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) halk kendisinden uzaklaştırılır endişesiyle deve üzerinde tavaf etti ve Rükn'ü istilâm buyurdu."* [Müslim, Hacc 256, (1274); Nesâî, Hacc 140, (5, 224).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın binek üzerinde tavaf edişinin bir sebebi daha belirtilmiş olmaktadır: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın önünü açmak için halkın uzaklaştırılması. *Nevevî*, bu mânâyı ifâde eden kelimenin iki imlâ ile geldiğine dikkat çeker: أَنْ يُصْرَفَ عَنْهُ ve أَنْ يُضْرَبَ عَنْهُ birinci imlâya göre *"kendinden uzaklaştırılması"*, ikinci imlâya göre, *"Kendisi için dövülmesi"*. Yani *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yol açmak için halka vurulması endişesi"*. Her iki imlâ da sahih bir mâna vermekte ve tavafın binek üzerinde yapılışının bir gerekçesini daha ortaya koymaktadır.

1371 ٦- ولمسلم فى أخرى وأبى داود عن ابن عباس: [يَسْتَلِمُ الرُّكْنَ بِمِحْجَنٍ كَانَ مَعَهُ وَيُقَبِّلُ الْمِحْجَنَ]. «الْمِحْجَنُ» كَالصَّوْلجان.

6. **(1371)**- *Müslim* ve *Ebû Dâvud*'un *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhüma)'tan kaydettikleri bir diğer rivâyette şöyle denir: *[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*

Rükn'e beraberinde bulunan bir bastonla istilâmda bulunuyor ve bastonu öpüyordu."

1372 ٧- وعن أمِّ سلمة رضى اللّه عنها قالت: [شَكَوْتُ إلى رسولِ اللّه ﷺ أنّي أشْتَكِى فَقَالَ: طُوفِى مِنْ وَرَاءِ النَّاسِ وَأنْتِ رَاكِبَةٌ. فَطُفْتُ والنَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّى إلى جَنْبِ الْبَيْتِ يَقْرَأُ بِالطُّورِ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

7. **(1372)**- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a hasta olduğumu söyledim. Bana:*

"**— Öyleyse, insanların gerisinden, bir hayvan üzerinde tavaf et!**" *dedi. Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Beytullah'ın yan tarafında namaz kılarken tavaf ettim. O namazda "Ve't-Tûr ve Kitâbi'n-Mestur" sûresini okuyordu."* [Buhârî, Hacc 74, 64, 71, Salât 78; Müslim, Hacc 258, (1276); Muvatta, Hacc 40, (1, 371); Ebû Dâvud, Menâsik 49, (1882); Nesâî, Hacc 138, (5, 223); İbnu Mâce, Menâsik 34, (2961).]

1373 ٨- وعن وَبَرَةَ بن عبد الرحمن قال: [سَألَ رَجُلٌ ابنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا فَقَالَ: أيصْلُحُ لى أنْ أطُوفَ بِالْبَيْتِ قَبْلَ أنْ آتِىَ الْمَوْقِفَ؟ قَالَ نَعَمْ. قَالَ: فإنَّ ابنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ: لاَ تَطُفْ بِالْبَيْتِ حَتَّى تَأْتِىَ الْمَوْقِفَ. فَقَالَ: قَدْ حَجَّ رسول اللّه ﷺ فَطَافَ بِالْبَيْتِ قَبْلَ أنْ يَأْتِىَ الْمَوْقِفَ فَبِقَوْلِ رسول اللّه ﷺ أحَقُّ أنْ تَأْخُذَ أوْ بِقَوْلِ ابنِ عَبَّاسٍ، إنْ كُنْتَ صَادِقاً]. أخرجه مسلم والنسائى.

8. **(1373)**- *Vebre İbnu Abdirrahmân* anlatıyor: *"Bir adam, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e:*

"Vakfe yerine gelmezden önce Beytullah'ı tavaf etmem uygun olur mu?" diye sordu. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) cevâben:

"Evet!" deyince, adam:

"Ama İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): 'Vakfe yapmadan Beytullah'ı tavaf etme' dedi!" der. *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) de:*

''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hacc yaptı. O zaman, Vakfe yapmadan Beytullah'ı tavaf etti. Ve dahi, şayet sözünde sâdık isen, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sözüyle amel mi daha doğrudur, İbnu Abbas'ın kavliyle amel mi?'' der." [Müslim, Hacc, 187, (1233); Nesâî, Hacc 141, (5, 224).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîste, *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şahsî tatbîkatını ifâde etmektedir. Zira, Vedâ Hacc'ında ihrama girince önce umre yaparak tavaf ve Sa'y'i edâ etmiş, ihramdan çıkmadan Hacc-ı Kırân yapmak üzere Arafat'a hareket etmişti. Hacc-ı Kıran'da, hacılar umre sa'y'inden sonra kudûm tavafını yapar; dilerse haccın sa'y'ini kudüm tavafından sonra yapar.

İbnu Abbâs (radıyallahu anh) da gerçeği ifade etmiştir, zira Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), yine Veda Haccı'nda, yanında kurbanlığı olmayanlara, ihramdan çıkmalarını emrederek *Hacc-ı Temettü* yaptırmıştı. *Hacc-ı Temettü*'de yapılan tavaf, umrenin tavafıdır, haccın tavafı kurban kesildikten sonra yapılır. *İbnu Abbâs*'a göre, tavaftan sonra ihramdan çıkmak gerekir, öyle ise, ihrâmdan çıkmak istemeyen kimsenin tavafını yapmaması, vakfeden sonra ihramdan çıkıncaya kadar te'hir etmesi icabeder. Hülâsa, *İbnu Abbâs*, Vedâ Haccı'nda, yanında kurbanlığı olmayanlara emretmiş bulunduğu haccın umreye tahvilindeki tatbikatı esas almış olmaktadır.

1374 ٩– وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [قَدِمَ رسول اللّه ﷺ مَكَّةَ فَطَافَ وَسَعَى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَلَمْ يَقْرَبِ الْكَعْبَةَ بَعْدَ طَوَافِهِ بِهَا حَتَّى رَجَعَ مِنْ عَرَفَةَ]. أخرجه البخارى.

9. **(1374)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (Veda Haccı'nda) Mekke'ye geldi, tavafını yaptı, Safa ve Merve arasında Sa'y etti. (Geldiği zaman yaptığı bu ilk) tavaftan sonra, Arafat'dan dönünceye kadar Kâbe'ye yaklaşmadı''.* [Buhârî, Hacc 70, 23, 127.]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer der ki: ''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, Umre yaptıktan sonra tavaf yapmamış olması, vakfelerden önce, tavaf yapmak isteyenlere bunun

yasak olması mânâsına gelmez. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yapmayışı "nafile bir yapmayıştır". Belki de bunu kasden terketti. Yani, ümmetten herhangi biri, böyle bir tavafı vâcib telâkkî edebilir endişesiyle terketti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ümmeti için zorluğu değil kolaylığı severdi. Bu sebeple, Kâbe'yi tavaf etmenin ehemmiyetini haber vermekle yetindi, fiilen yapmadı.

İmam Mâlik'ten rivâyete göre "Hacı, haccını tamamlamadıkça, nâfile tavaf yapmamalıdır. Yine ondan rivâyete göre, Beytullah'ı tavaf, uzak diyarlardan gelenler için, nafile namazdan daha hayırlıdır."

1375 ١٠ - وعن جُبَيْر بن مُطْعِم رضى الله عنه. [أنَّ النَّبىَّ ﷺ قَالَ: يَابَنِى عَبْدِ مَنَافٍ لاَ تَمْنَعُوا أَحَداً طَافَ بِهٰذَا الْبَيْتِ فَصَلَّى أَيَّةَ سَاعَةٍ شَاءَ مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

10. **(1375)**- *Cübeyr İbnu Mut'im* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**Ey Abdümenafoğulları, sizden kim halkı idârede bir sorumluluk deruhte ederse, Beytullah'ı gündüz veya gece herhangi bir saatte ziyaret edip namaz kılanı sakın menetmesin.**" [Tirmizî, Hacc 42, (868); Ebu Dâvud, Menâsik 53, (1894); Nesâî, Hacc 137, (5, 223); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât 149, (1254).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs husûsen *Abdümenafoğulları'na* hitab etmektedir. Çünkü, Cenab-ı Hakk'ın vahyi ile bilmiştir ki. hilâfet ve idârî işler çoğunluk itibariyle o soydan gelenlerde kalacak, Mekke'deki hizmetler onlara terettüp edecektir. Nitekim *sidâne, hicâbe, liva, sikâye* ve *rifâde* gibi hizmetler onlarda idi.

2- Daha önce, 1357 numaralı hadîsin izahında belirttiğimiz gibi, tavaf namazının mekruh vakitlerde bile câiz olacağına hükmedenler bu hadîse dayanırlar.

Aliyyu'l-Kârî der ki: "*Burada tavaf namazı kastedildiği gibi mutlak da olabilir. Ancak hadîs, 'mekruh vakitler dışında' diye kayıtlanabilir de. Zîrâ mekruh vakitlerde nehyin varlığı esastır, (bu çeşit durumlarda mutlak, mukayyede hamledilir). Veya, hadîsteki 'salât (namaz)', kelimenin lügat mânâsı olan 'dua' ile te'vîl edilir.*"

Bu hadîse dayanarak, bazı âlimler: "Tavaf namazı 'mekruh vakitler'den istisna edilmiştir, o vakitlerde de kılınabilir" demiş; *Şâfiî* hazretleri gibi bazıları daha da ileri giderek: *"Mekke'nin şerefi sebebiyle nâfile namazlar kerâhet vakitlerinde de mekruh olmaktan istisna tutulmuş, tâ ki insanlar onun her ânından istifâde etsinler"* demiştir.

Ebu Hanîfe ise, illetin âmm ve şâmil olması sebebiyle, kerâhat meselesinde, *"Mekke diğer beldeler gibidir, mekruh vakitler orada da mekruhtur" demiştir.*

Sadedinde olduğumuz hadîsi te'yîd eden bir diğer rivâyet Ebu Zerr (radıyallahu anh) tarafından rivâyet edilmiştir.

Başka beldelerde mekruh olan vakitlerde *Mekke*'de nâfile namaz kılmanın mekruh olmadığını söyleyenlerin ikinci bir delili olan bu hadîsi kaydediyoruz:

لاَ صَلاَةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ وَلاَ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ إِلاَّ بِمَكَّةَ إِلاَّ بِمَكَّةَ إِلاَّ بِمَكَّةَ

"Güneş doğuncaya kadar sabah namazından sonra, güneş batıncaya kadar da ikindi namazından sonra namaz kılınmaz. Mekke hâriç, Mekke hâriç, Mekke hâriç."

1376 ١١ – وعن أبى الزبيرَ المكى قال: [رَأَيْتُ ابنَ عَبَّاسٍ يَطُوفُ بَعْدَ صَلاَةِ الْعَصْرِ أُسْبُوعاً ثُمَّ يَدْخُلُ حُجْرَتَهُ فَلاَ نَدْرِى مَا يَصْنَعُ. قَالَ: وَلَقَدْ رَأَيْتُ الْبَيْتَ يَخْلُو بَعْدَ صَلاَةِ الصُّبْحِ حَتّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ، وَبَعْدَ صَلاَةِ الْعَصْرِ مَا يَطُوفُ بِهِ أَحَدٌ حَتّى عِنْدَ الْغُرُوبِ]. أخرجه مالك.

11. **(1376)**- *Ebu'z-Zübeyr el Mekkî* anlatıyor: *"İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın ikindi namazından sonra yedi kere tavaf edip hücresine çekildiğini gördüm. Artık orada ne yaptığını (tavaf namazı kılıp kılmadığını) bilmiyorum."*

Ebu'z-Zübeyr devamla dedi ki: "Ben Beytullah'ın sabah namazından sonra, güneş doğuncaya kadar, ikindi namazından sonra da güneş batıncaya kadar boşaldığını, kimsenin tavaf etmediğini gördüm." [Muvatta, Hacc 117, (1, 369).]

AÇIKLAMA:

1357 numaralı hadîste yapıldı.

ZİYARET TAVAFI

1377 ١- عن ابن عباس وعائشة رضى اللّه عنهم. [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ: أَخَّرَ الطَّوَافَ يَوْمَ النَّحْرِ إلى اللَّيْلِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

وفى رواية أخرى: طَوَافَ الزِّيَارَةِ.

1. **(1377)**- *İbnu Abbâs* ve *Hz. Aişe* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), yevm-i nahr'de (Kurban'ın birinci günü) tavafı geceye te'hir etti."*

Bir başka rivâyette: "...Ziyâret tavafını" denmiştir. **"...Beyt-i Atik'i tavaf etsinler"** (Hacc 29) *âyetiyle emredilen tavaf bu tavaftır.* [Ebu Dâvud, Menâsik 83, (2000); Tirmizî, Hacc 80, (920); İbnu Mâce, Menâsik 77, (3059). Bu hadîsi Buhârî, ta'lîk olarak kaydetmiştir (Hacc 129).]

AÇIKLAMA:

1- *Ziyâret tavafı,* haccın farz olan tavafıdır, Arafat vakfesinden sonra yapılır. Buna ifâza tavafı da denir. Keza *Tavâfu's-Sadr* ve *Tavâfu'r-Rükn* de denmiştir.

2- Bu rivâyet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tavafı *yevm-i nahir*'de gündüzleyin yaptığına dair *İbnu Ömer* (ve *Cabir*) (radıyallahu anhüm)'den yapılan müteakip rivâyete muhaliftir.

Buhârî, bu ihtilâfı şöyle te'lif etmek ister: *"İbnu Ömer* ve *Câbir* hazretlerinin rivâyetlerini ilk güne, *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'ın hadîsini de diğer günlere hamletmek lâzımdır. Çünkü *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) bir rivâyette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Beytullah'ı *Eyyam-ı Minâ*'da (Kurban günleri) ziyâret ettiğini belirtirken, bir başka rivâyette *"Mina'da kaldığı müddetçe her gece ziyaret ederdi"* diye tasrîh eder:

أَنَّ النَّبِىَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَزُورُ الْبَيْتَ كُلَّ لَيْلَةٍ مَا أَقَامَ بِمِنًى

Şu halde, *İbnu Abbâs*'ın rivâyetini, müteâkip günlere hamletmek gerekmektedir. Böylece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ilk gün ziyâret tavafını gündüzleyin yaptığı, müteakip nâfile tavaflarını da geceleyin yaptığı anlaşılır ve rivâyetler arasındaki ihtilâf da kalkar.

1378 ٢– وعن نافع عن ابن عمر رضىَ اللّهُ عَنْهُمَا. [أَنَّ رسولَ اللّه ﷺ: أَفَاضَ يَوْمَ النَّحْرِ ثُمَّ رَجَعَ فَصَلّى الظُّهْرَ بِمِنًى]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

2. **(1378)**- *Nâfi, İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den naklen diyor ki: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Yevm-i nahir'de ifâza (ziyâret) tavafını yaptı, sonra dönüp öğleyi Mina'da kıldı*". [Buhârî, Hacc 129, Müslim, Hacc 335, (1308); Ebu Dâvud, Menâsik 83, (1998).]

AÇIKLAMA:

Veda Haccı ile ilgili olarak, *Hz. Aişe* ve *Hz. Câbir* (radıyallahu anhümâ) tarafından rivâyet edilen uzun hadîste, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *ifâza tavafı* sırasında öğle namazını *Mekke*'de kıldığı belirtilir, bu rivâyette ise *Mina*'da kıldığı ifâde edilmektedir. Ulemâ bu iki hadîsten birini tercihte ihtilâf eder ve hattâ, hadîslerin sıhhati sebebiyle bâzıları tevakkufu tercîh eder.

Nevevî der ki: "Bu hadîs, *tavafu'l-ifâza*'nın sübûtunu ifâde eder. Ayrıca bu tavafı, yevm-i nahir'de ve öğleden evvel yapmanın müstehab olduğunu gösterir. Ulemâ, bu ifâza tavafının haccın rükünlerinden biri olduğu, bunsuz haccın câiz olmayacağı hususunda icmâ eder. Ulemâ, keza bu tavafın, *yevm-i nahir*'de taşlama, kurban ve traşdan sonra yapılmasının müstehab olduğunda da ittifak eder, teşrîk günlerinden birinde yapmak şartıyla te'hirinin caiz olacağı, bu te'hir sebebiyle *dem* (kurban cezası) gerekmeyeceği hususunda da icma eder.

Eyyam-ı teşrîk'ten sonraya tehir eder ve fakat îfâ ederse, *Şâfiîlere* göre câizdir, herhangi bir ceza gerekmez. Cumhûr da bu görüştedir. *Ebû Hanîfe, Mâlik hazretleri*, "Çok gecikecek olursa bir dem (kurban) gerekir" diye hükmederler.

VEDA TAVAFI

1379 ١- عن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عنهما قال: [كَانَ النَّاسُ يَنْصِرِفونَ في كُلِّ وَجْهٍ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: لاَ يَنْفِرْ أَحَدٌ حَتّى يَكُونَ آخِرُ عَهْدِهِ بِالْبَيْتِ].

أخرجه مسلم وأبو داود.

1. **(1379)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Halk (haccın bitmesiyle) her tarafa dağılıyordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Sakın kimse, son vardığı yer Beytullah olmadıkça bir yere gitmesin" *buyurdu"*. [Müslim, Hacc 379, (1327); Ebû Dâvud, Menâsik 84, (2002); İbnu Mâce, Menâsik 82, (3070).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, *Vedâ Tavafı*'nın gereğini teşrî etmektedir. Ulemânın ekserisine göre *veda tavafı* haccın vaciblerindendir, terkedene *dem* gerekir. Şafiî, Ebû Hanîfe, Ahmet İbnu Hanbel başta, pekçok âlim bunun vâcib olduğunda müttefiktir. İmam Mâlik, Davud-ı Zâhirî, İbnu Münzir: "Veda tavafı sünnettir, terkine birşey terettüp etmez" derler.

Hanefîler uzaktan gelenlere "vâcib" derken, Mekkelilerle Mikat ve Mikat'ten içerde ikâmet edenlere vacib olmadığını söylerler.

Hayızlı ve nifaslı kadınlarla umre yapanlara *tavaf-ı vedâ* vâcib değildir. Zira nassen bu tavaf umreye değil, hacc'a bağlıdır, haccın bir parçasıdır. *Veda tavafını* yapmadan ayrılmış olanlar, gittikleri yer yakınsa bunu edâ ederler, uzaksa kurban *(dem)* kesmekle, hacc menâsikinde hâsıl olan eksikliği telâfi ederler. Uzaklık ve yakınlığın ölçümü ihtilaflıdır: İmam-ı Azam'a göre Mîkat'a varmayan geri döner, İmam *Şâfiî* sefer meselesini esas almış, *Sevrî*, "Harem-i Şerif'ten çıkmadıkça" demiştir.

Veda tavafından sonra Mekke'nin terkedilmesi gerekir. Bu tavaftan sonra bâzı alışveriş yapanların durumu da ihtilaflıdır. Atâ, Sevrî, İmâm Şâfiî, İmam Ahmed, "Böylelerinin tekrar vedâ tavafı yapmaları gerekir, Mekke'de yaptıkları son şey tavaf olmalı" demişlerdir. İmam Mâlik'e göre, tavaftan sonra bazı alışveriş yapmanın mahzuru yoktur, birşey gerekmez. Ebu Hanîfe'ye göre veda tavafından sonra bir ay hatta daha fazla da kalsa ayrılırken veda tavafı gerekmez.

1380 ٢- وفي موطأ مالك: أنَّ عُمَرَ رضىَ الله عنهُ قال: [آخِرُ النُّسُكِ الطَّوَافُ بِالْبَيْتِ وَفِيهِ أَنَّهُ رَدَّ رَجُلاً مِنْ مَرِّ الظَّهْرَانِ لَمْ يَكُنْ وَدَّعَ الْبَيْتَ حَتَّى وَدَّعَ].

2. **(1380)**- *Muvatta*'da geldiğine göre, Hz. Ömer (radıyallahu anh) şöyle buyurmuştur: *"Hacc menâsiki'nin en sonuncusu Beytullah'ı tavaftır."*

Muvatta'da kaydedilir ki, Hz. Ömer (radıyallahu anh) veda tavafı yapmadan ayrılan birisini Merrü'z-Zahrân denen yerden veda tavafı yapmak üzere geri çevirdi." [Muvatta, Hacc (1, 369).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Muvatta*'daki iki rivâyet birleştirilmiştir.

2- *İmam Mâlik, Hz. Ömer*'i bu hükme götüren şeyin şu âyetle ilgili yorum olabileceğini söyler: **"Kim Allah'ın şeâirini büyük tanırsa şüphesiz ki bu, kalblerin takvasındandır"** (Hacc 32).

3- *Hz. Ömer* tarafından veda tavafı yapmadığı için geri çevrilen kişinin bulunduğu yer olan *Merrü'z-Zahrân,* Mekke'ye 18 mil mesafede bir yerdir. Bu uzaklık *İmam Mâlik* ve ashabına göre, veda tavafı için geri dönülmemesi gereken uzaklıktır.

Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bu davranışından, onun veda tavafına "vâcib" dediği hükmü çıkarılmıştır.

1381 ٣- وعن ابن عباس رضى الله عنهما أنَّهُ قال: [رُخِّصَ لِلْحَائِضِ أنْ تَنْفِرَ إذَا حَاضَتْ]. أخرجه الشيخان.

3. **(1381)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ): *"Kadın hayızlı olduğu takdirde (veda tavafı yapmadan) yola çıkmasına ruhsat verildi" demiştir.* [Buhârî, Hayz 27, Hacc 144; Müslim, Hacc 380, (1328).]

AÇIKLAMA:

İfâza tavafını yapan bir kadın hayız olduğu takdirde, ona veda tavafı gerekmeyeceği husûsunda ulemânın büyük çoğunluğu müttefiktir. Ancak aksine hükmeden de olmuştur: *Ömer İbnu'l-Hattab* ve *İbnu Ömer, Zeyd İbnu Sâbit* (radıyallahu anhüma)'in, hayızlı olan kadını, veda tavafı yapması için Mekke'de hayız hâli geçinceye kadar ikâmete mecbûr ettikleri rivâyet edilmiştir. Bunlara göre, nasıl ifâza tavafı vacib ise, veda tavafı da vâcibtir, ifâzayı yerine getirmeden hayız olduğu takdirde üzerinden düşmezse veda tavafı da düşmez. İbnu Ömer ve Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anhümâ)'in bu görüşten rücû ettikleri de rivâyet edilmiştir. Hz. Ömer'in, "Son ziyaret Beytullah'a olmalıdır" hükmünden hayızlı kadınlar hakkında da vazgeçmediği rivâyet edilmiştir.

Ancak fukahâ, bu hükmün Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den yapılan ve 1383 numarada kaydedeceğimiz rivâyetle neshedildiğine kâni olmuştur.

1382. ٤- وفي رواية قال: [أُمِرَ النَّاسُ أَنْ يَكُونَ آخِرُ عَهْدِهِمْ بِالْبَيْتِ إِلاَّ أَنَّهُ خُفِّفَ عَنِ الْمَرْأَةِ الْحَائِضِ].

4. **(1382)**- *Bir rivayette şöyle gelmiştir: "Halka, son varacakları yerin Beytullah olması emir buyuruldu. Ancak hayızlı kadına ruhsat verildi".* [Müslim, Hacc 380, (1328).]

AÇIKLAMA:

Ashabtan bir kısmını, "hayızlı kadın veda tavafını yapmadan Mekke'den ayrılamaz" hükmüne sevkeden husus hadîste belirtilen emirdir: "*Halka, son varacakları yerin Beytullah olması emir buyruldu*". Burada "*Beytullah'ın son varılacak yer olması*" tabiriyle *vedâ tavafı* kastedilmektedir.

Önceki hadîste belirtildiği gibi bir kısım sahabenin, aslında "*Veda tavafı yapılmadan Mekke terkedilmemeli, hayız olan kadın temizliğini bekler, tavafını yapıp öyle ayrılır*" diye hükmederken, sonradan bu reyden vazgeçmiş olması ve hatta *Hz. Ömer*'in o ilk reyinden rücû etmemesi hayızlı kadınlar hakkındaki ruhsatın Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den sonradan vâki olduğunu, *Hz. Ömer*'in de bu ruhsatı duymadığını ifâde eder.

Bu husûsu müteâkip rivâyet tevsîk edecektir.

1383 ٥- وعن عائشة رضى الله عنها. [أنَّ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيَيٍّ زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ حَاضَتْ فَذُكِرَ ذٰلِكَ لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ. فَقَالَ: أَحَابِسَتُنَا هِيَ؟ فَقَالُوا: إِنَّهَا قَدْ أَفَاضَتْ. قَالَ: فَلاَ إِذاً]. أخرجه الستة وهذا لفظ الشيخين.

5. **(1383)**- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelerinden Safiyye Bintu Huyey (radıyallahu anhâ) hayız oldu. Durum Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a haber verilmişti.*

"O bizi burada hapis mi edecek!" *dedi. Kendisine, Safiyye'nin tavâf-ı ifâza'yı yapmış olduğu söylenince:*

"Öyleyse hayır, (beklemenize gerek yok, yola çıkınız)" *açıklamasında bulundu".* [Buhârî, Hacc 129, 145, Hayz 27, Megâzî 77; Müslim, Hacc, 382, (1211); Muvatta, Hacc 225-228, (1, 412-413); Nesâî, Hayz 23, (1, 194); Tirmizî, Hacc 99, (943); Ebu Dâvud, Menâsik 85, (2003); Nesâî, Hayz 23, (1, 194); İbnu Mâce, Menâsik 83, (3072). Bu metin Şeyheyn (Buhârî ve Müslim) metnidir).]

AÇIKLAMA:

İfâzâ tavafını yaptıktan sonra, hayız olan kadının *veda tavafı* yapmak için temizlenmeyi beklemeden yola çıkabileceğine, kendisinden vedâ tavafının affedileceğine dair hüküm vermeye ulemâyı sevkeden rivâyet budur. Vedâ tavafını hayız sebebiyle yapamayan kadına herhangi bir ceza terettüp etmez. 1379 numaralı hadîste daha fazla bilgi verilmiştir.

1384 ٦- وعن عُمرة [أنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا كَانَتْ إذَا حَجَّتْ وَمَعَهَا نِسَاءٌ تَخَافُ أنْ يَحِضْنَ قَدَّمَتْهُنَّ يَوْمَ النَّحْرِ فَأَفَضْنَ فَإنْ حِضْنَ بَعْدَ ذٰلِكَ لَمْ تَنْتَظِرْهُنَّ تَنْفِرُ بِهِنَّ وَهُنَّ حُيَّضٌ]. أخرجه مالك.

6. **(1384)**- *Urve* merhum anlatıyor: ***"Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) beraberinde kadınlar olduğu halde haccetse, kadınların hayız oluvermelerinden korkardı. Bu sebeple yevm-i nahir'de (kurbanın birinci günü) hemen onlara öncelik tanır ve derhal ifâza tavaflarını yaptırırdı. İfâza tavaflarını yaptılar mı, artık onları (temizlensinler de veda tavafı da yapsınlar diye) beklemez, kadınlar hayızlı iken hemen (Medine'ye dönmek üzere) yola çıkardı."*** [Muvatta, Hacc 227, (1, 413).]

ERKEKLERİN KADINLARLA KARIŞIK TAVAFLARI

1385 ١- عن ابن جُريج قال: [أَخْبَرَنِى عَطَاءٌ إِذْ مَنَعَ ابْنُ هِشَامٍ النِّسَاءَ الطَّوَافَ مَعَ الرِّجَالِ، قَالَ: كَيْفَ يَمْنَعُهُنَّ وَقَدْ طَافَ نِسَاءُ النَّبِىِّ ﷺ مَعَ الرِّجَالِ؟ قَالَ: قُلْتُ: أَبَعْدَ الْحِجَابِ وَقَبْلَهُ؟ قَالَ: لَقَدْ أَدْرَكْتُهُ بَعْدَ الْحِجَابِ. قَالَ قُلْتُ: كَيْفَ يُخَالِطْنَ الرِّجَالَ. قَالَ: لَمْ يَكُنْ يُخَالِطْنَ الرِّجَالَ. كَانَتْ عَائِشَةُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا تَطُوفُ حَجْرَةً مِنَ الرِّجَالِ لاَ تُخَالِطُهُمْ. فَقَالَتِ امْرَأَةٌ: انْطَلِقِى نَسْتَلِمْ يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ. قَالَتْ: انْطَلِقِى عَنْكِ وَأَبَتْ. وَكُنَّ يُخْرُجْنَ مُتَنَكِّرَاتٍ بِاللَّيْلِ].

أخرجه البخارى.

«حَجْرَةً» بفتح الحاء والراء المهملنين وسكون الجيم بينهما: أى ناحية منفردة.

1. **(1385)**- *İbnu Cüreyc* anlatıyor: *''Atâ, bana İbnu Hişâm'ın kadınları erkeklerle karışık olarak tavaftan yasakladığı zaman dedi ki: ''O bunu nasıl yasaklar, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevceleri bile erkeklerle birlikte haccettiler!'' Ben Atâ'ya sordum:*

''Onların beraber hacctarı örtünme emrinden önce miydi, sonra mıydı?''

''(Evet, kasem olsun) buna, ben örtünme emrinden sonra şâhid oldum!'' diye cevap verdi. Ben tekrar sordum:

''Pekalâ erkeklere nasıl karışırlardı?'' Şu cevabı verdi.

''Erkeklere karışmazlardı, Hz. [illegible]e (radıyallahu anhâ) erkeklerden ayrı olarak tavaf ederdi, onlara karışmazdı''. Hatta bir kadın kendisine: ''Ey mü'minle-

rin annesi yürü (Hacerü'l-Esved'e elimizi değerek) istilâm edelim!" demişti de *Hz. Aişe ona:*

"Sen dilediğin şekilde git" deyip kendisi gitmekten imtina etmişti. Onlar geceleyin kim oldukları bilinmez halde çıkarlar, (erkeklerle beraber tavaf yaparlardı).

[Beytullah'a girmek istedikleri zaman da, erkeklerin tamamen çıkarılmış olmalarına kadar durup beklerler, sonra girerlerdi.]

(Atâ devamla:) "Ben (Mekke kadısı) Ubeyd İbnu Umeyr ile birlikte, Müzdelife'deki Sebîr Dağı'nda mücâvir (yani ikamet eder) olan Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin yanına giderdim" dedi. Ben hemen sordum:

"Pekâla Hz. Aişe'nin örtüsü ne idi?"

"Keçeden yapılmış küçük bir Türk çadırının içindeydi. Çadırın bir perdesi vardı. Aişe (radıyallahu anhâ) ile bizim aramızda bu perdeden başka birşey yoktu. Ben Hz. Aişe'nin üzerinde gül renginde bir zıbın gördüm". [Buhârî, Hacc 64.]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet *İbnu Cüreyc* ile *Atâ* arasında cerayan etmiştir. Anlaşıldığı üzere, hacc emîri olan *Hişâm* bir ara kadınlarla erkeklerin karışık olarak Beytullah'ı tavaf etmelerini yasaklayınca,böyle bir yasağın câiz olup olmayacağı üzerine *Atâ* ile *İbnu Cüreyc*, ilmî bir mübahesede bulunmuşlardır.

2- Rivayette adı geçen *İbnu Hişam* hakkında şârih *Askalânî* şu bilgiyi dermeyan eder:"Bu zâtın adı *İbrahim*'dir. Kardeşi de *Muhammed İbnu Hişâm İbni İsmâil*'dir. Bunlar Emevi Halîfesi Hişam İbnu Abdilmelik'in dayıları idiler. *Hişâm* bunlardan *Muhammed*'i Mekke emirliğine, kardeşi *İbrahim*'i de Medine emirliğine getirdi. Hişâm, halîfeliği sırasında hacc emirliğini de *İbrahîm*'e havâle etmişti. Binaenaleyh rivâyette zikri geçen İbnu Hişam'dan murad "İbrahim" olabilir. Sonra bunları, *Yusuf İbnu Ömer es-Sakafî (Haccâc-ı Zâlim)* ölmelerine kadar işkenceye tâbi tuttu. Bu hâl, *Velîd İbnu Yezîd İbni Abdi'l-Melik*'in hakimiyetinin ilk senesine, bunun emriyle 125 hicrî yılında öldürülmelerine kadar devam etti."

3- Bu rivâyet tavaf sırasında kadın-erkek ayırımını ilk defa ele alanın *İbnu Hişâm* olduğunu ifade eder ise de, bu işi daha önce *Hz. Ömer*'in ele aldığını ifâde eden rivayetler de var. Hatta, kadınlara karışarak hacceden bir erkeği görünce elindeki değnekle vurmuştur. *Atâ, İbnu Hişâm*'ın tatbikatını kınamaktadır. An-

cak *Hz. Aişe*'den naklettiği müşâhede *Hz. Ömer*'in tatbikatını andırmakta, benzerlik arzetmektedir.

İbnu Uyeyne'nin bir rivâyetinde tavafta kadın-erkek ayrımını ilk ele alan *Hâlid İbnu Abdillah el-Kuşeyrî*'dir. Bu zât da *Abdülmelik İbnu Mervân* zamanında Hacc emîrliği yapmıştır. Bir müddet yasak koyup sonradan kaldırmış olabilir. Bunun emîrliği *İbnu Hişâm*'dan çok daha evvellere gider.

Günümüzde maddî imkânların ve ulaşım vâsıtalarının artmasıyla milyonu taşan hacı kâfilesinin, tavaf esnasında nefesleri keser derecede meydana getirdiği izdiham ve sıkışıklık, her hacıya, *kadın ve erkeklerin ayrı ayrı tavaf yapmalarını ve hatta şeytan taşlamalarını sağlayacak bir formül bulunamaz mı?* sorusunu sordurmaktadır. Daha ashab devrinde duyulan bu ihtiyaç, gittikçe bir zaruret hâlini almaktadır. Meselenin üzerine ciddiyetle gidildiği takdirde bir çözüm bulunabileceği ümidindeyiz.

4- *Sebir Dağı*, Müzdelife'de büyük bir dağın adıdır. Müzdelife'den Mina'ya giderken sol kol üzerindedir. Mekke civârında yedi ayrı dağın ismi Sebîr'dir.

5- Mücâvir, mukim demektir. Ancak, burada bir nevi i'tikaf demektir, iki çeşittir: Gece ve gündüz mücâvereti; sadece gündüz mücavereti. *İbnu Battâl* hadîsten Harem Bölgesi'nin her tarafında mücâveretin câiz olduğu hükmünü çıkarmıştır.

6- Hadîs, kadınların tavafta kendilerini belli etmeyecek bir kıyafete bürünmelerinin, geceleyin tavafı tercih etmelerinin, erkeklerden ayrı ve onların arkasından tavaf yapmalarının efdal olacağını göstermektedir.

HICR'IN GERİSİNDEN TAVAF

1386 ١- عن أبي السفر سعيد بن محمد قال: [سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ رضى اللّٰه عَنْهُمَا يَقُولُ: يَاأَيُّهَا النَّاسُ اسْمَعُوا مِنِّى مَا أَقُولُ لَكُمْ وَاسْمَعُونِى مَا تَقُولُونَ، وَلاَ تَذْهَبُوا فَتَقُولوا قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ، مَنْ طَافَ بِالْبَيْتِ فَلْيَطُفْ مِنْ وَرَاءِ الْحِجْرِ وَلاَ تَقُولُوا الْحَطِيمَ]. أخرجه البخارى.

1. **(1386)**- *Ebu's-Sefer Sa'îd İbnu Muhammed* anlatıyor: *"İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ı işittim, diyordu ki: "Ey insanlar, size söyleyeceğimi benden dinleyin, (bilahare) söyleyeceklerinizi de bana dinletin". "İbnu Abbâs şöyle dedi, İbnu Abbâs böyle dedi" diye kafadan atmayın. Beytullah'ı kim tavaf edecekse Hıcr'ın gerisinden tavaf etsin. Oraya "Hatîm" demeyin. Zîra, câhiliye devrinde kişi yemîn edip kamçısını veya ayakkabısının tekini yahut yayını atardı".* [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 26.]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer*'in açıklamasına göre, *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) ilk cümlesinde: "Beni dinleyip, anladığınızı bir tekrar edin, sözlerimden ne anladığınızı bir göreyim" demek istemiştir. Sanki İbnu Abbâs, halkın kendi söylediklerini eksik, fazla anlayıp sonra da bunu kendisine nisbet ederek -hiç söylemediği şeyleri- rivâyet etmelerinden endişe duymaktadır. Ve: "İyi dinleyin, tam ve eksiksiz zaptedin, iyice kavramadan "İbnu Abbâs şöyle şöyle söyledi" demeye kalkmayın!" demek istemektedir.

2- *İbnu Abbâs, Hıcr*'ın gerisinden yürümelerini söylüyor. *Hıcr*, daha önceleri de belirtildiği üzere, Kâbe'nin *Rükn-i Irakî* ile *Rükn-i Şâmî* arasını teşkil eden Kuzeybatı duvarının karşısında, yarım daire şeklinde, 1 metre kadar yüksekli-

ğindeki duvarın içinde kalan kısımdır. Burası Kabe'nin içinden sayılır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a nübüvvet gelmezden önce yapılan tâmir sırasında, malzeme yetmediği için duvarın dışında bırakılmıştır. *Hıcr*'ı ihâta eden yarım dâire şeklindeki duvara *Hatîm* denir.

3- *İbnu Abbâs, Hıcr*'a, *"Hatîm"* denmemesini tenbih ederken -*Saîd İbnu Mansûr*'un rivâyetine göre- bir zât: *"Hatîm nedir?"* diye sorar. İbnu Abbâs: *"O Hatîm değildir..."* der. *Ebu Nuaym*'ın Müstahrec'inde yer alan rivâyette, *İbnu Abbâs* şöyle devam eder: *"Cahiliye insanları onu (Hıcr'ı) Hatîm diye isimlendiriyorlardı. İçerisinde Kureyş'in putları vardı..."*

Bir başka rivâyette, *"...Cahiliyeden biri yemin etmek isterse, değneğini koyar yemin ederdi, kim tavaf edecekse gerisinden etsin"* der.

Hülâsa mâna şu oluyor: Cahiliye insanları birbirleriyle yeminleşecekleri zaman, yemin eden kimse bir kamçı veya ayakkabı teki veya yay veya bir değnek atar, bunu yeminine işâret kılardı. Bu sebeple oraya Hatîm adını verdiler, çünkü orada eşyalar çürürdü. Buraya *"Hatîm"* denmesi ile ilgili başka tahminler de yapılmıştır. Buna göre, zâlimlere orada beddua edilmesi, orada edilen duanın kabul görerek zâlimi helak etmesi sebebiyledir. Bir başka tahmine göre oraya *"Hatîm"* denmesi, buranın Beytullah'tan ayrılması, koparılması, duvarının yarım kalması sebebiyledir. Bir başka görüşe göre, burada dua için, fazla izdiham yaparak insanların birbirlerini ezmelerinden dolayı "Hatîm" denmiştir. Başka tahmînler le ileri sürülmüştür.

Hatîm kelimesi kırmak, ezmek, parçalamak mânâsını taşıyan bir kökten gelir.

İbnu Hacer der ki: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın yaptığı açıklama, bu söylenenlerin pekçoğunu reddetmede yeterli bir delildir".

SAFA VE MERVE ARASINDA SA'Y

1387 ١ - عن جابر رضى الله عنه قال: [لَمْ يَطُفِ النَّبِيُّ ﷺ وَلاَ أَصْحَابُهُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ إلاَّ طَوَافاً وَاحِداً طَوَافَهُ الأوَّلَ] أخرجه أبو داود والنسائى.

1. **(1387)**- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"**Ne Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ne de Ashab-ı Kirâm (radıyallahu anhümâ)'ı Safa ile Merve arasında birden fazla tavafda bulunmadı, bu da ilk defa yaptıkları tavaf idi.**"* [Ebu Dâvud, Menâsik 54, (1895); Nesâî, Hacc 182, (5, 244); Müslim, Hacc 140, (1215); İbnu Mâce, Menasik (2972).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Safa* ve *Merve* arasındaki "tavaf"tan maksad "sa'y" dir.

2- Görüldüğü üzere bu hadîs, haccla birlikte umre de yapmak isteyenlerin, hem hacc ve hem de umre için bir kere sa'y etmelerinin yeterli olduğunu ifâde etmektedir. Daha önce de geçtiği üzere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ve ashabından bir kısmı hacc-ı kıran yapmış idi. Diğer bir kısmı da hacc-ı temettü yapmış idi. Hacc-ı kıran yapanlar, umre tavafından sonra sa'y yapınca, ifâza tavafı sırasında sa'y yapmazlar.

Nevevî sadedinde olduğumuz hadîsin hacc-ı kıran yapanlarla ilgili olduğunu, hacc-ı temettü yapan ashabın iki sa'y yaptıklarını, birinci sa'y ilk gelindiği gün umre için, ikinci sa'y de hacc tavafıyla birlikte hacc için olduğunu ve bu ikincinin *yevm-i nahir*'de edâ edildiğini belirtir. Ayrıca der ki: "Bu hadîs hacc-ı kıran yapanlara İfâza için bir tavaf ve bir sa'y gerektiğine hükmeden *Şâfiî* ve etbaına açık bir delîldir, ***İbnu Ömer, Câbir, Hz. Aişe, Tâvus, Atâ, Hasan Basrî, Mücâhid, İmam Mâlik, İbnu'l-Mâcesun, Ahmed, Ishâk, Dâvud*** ve ***İbnu'l-Münzir*** de böyle hükmetmişlerdir."

Ulemâdan bir diğer grup *Hacc-ı Kırân* yapanlara da iki tavaf ve iki sa'y gerektiğine hükmetmiştir. *Ebû Hanîfe, Şâ'bî, Nehâ'î, Câbir İbnu Zeyd, Abdurrahman İbnu'l-Esved, Sevrî, Hasan İbnu Sâlih,* iki rivayetten birinde *Ahmed İbnu Hanbel* (rahimehumullah) bu görüştedir. Ashabtan *Hz. Ali* ve *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anhümâ)'un dahi bu görüşte oldukları rivâyet edilmiştir.

Üçüncü bir görüşe göre, hacc-ı kıran yapsın, hacc-ı temettü yapsın, her iki çeşit hacıya da bir tavaf bir sa'y gerekir. Bu hadisin zâhiri de bunu ifâde etmektedir. *Ahmed İbnu Hanbel*'in, -oğlundan gelen bir rivâyette- böyle hükmettiği bilinir.

Bu mevzuya daha önce de temas edilmiştir (1285 numaralı hadise bak.)

1388 ٢– وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [رَأَى النَّبِىُّ ﷺ رَجُلاً يَطُوفُ بِالْكَعْبَةِ بِزِمَامٍ أَوْ غَيْرِهُ فَقَنَعَهُ]. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى.

فى رواية: يَقُودُ إِنْسَاناً بِخزَامَةٍ فِى أَنْفِهِ فَقَطَعَهَا ثُمَّ أَمَرَهُ أَنْ يَقُودَ بِيَدِهِ.

«الْخِزَامَةُ» مَا يُجْعَلُ فِى أنف البعير من شعر كالحلقة لِيُقَادَ به.

2. **(1388)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Kabe'yi başına yular veya başka birşey takılmış halde tavaf eden bir adam görmüştü. Hemen yuları koparıp attı."* [Buhârî, Hacc, 65, 66, Eymân ve'n-Nüzûr 31; Ebu Dâvud, Eyman ve'n-Nüzûr 23, (3302); Nesâî, Hacc 186, (5, 221-222), Eymân ve'n-Nüzûr 30, (7, 18).]

Bir başka rivâyette şöyle denmiştir *"...burnuna geçirilmiş bir halka ile birisini yeden bir adam görmüştü, derhal halkayı kopardı ve adama:* **"elinden tutarak yed!"** diye emretti.

AÇIKLAMA:

1- Hadîsin *Nesâî*'de gelen vechinde böyle eziyetle kendini yeddirmeye nezretmiş olduğu belirtilir.

2- Hadîste geçen *zimâm* kelimesi yular demektir ve kolayca yedmek için hayvana takılır. İnsanın yularlanması büyük hakâret olur, kişinin kendi kendine takması, nefsini alçaltmaya yönelik bir davranıştır.

Hadîsin *Buhârî*'de gelen vechinde hizâme tâbiri geçer. Bu yulardan öte bir yedme vasıtasıdır. Huysuz hayvanların kolayca yedilebilmesi için hayvanlara, burun deliklerini ayıran zara takılan ip vs. halkadır. İnsana bunun takılarak yedilmesi, daha büyük bir hakaret, daha büyük tezlil ve tezellüldür. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu çeşit terbiyeyi, taabbüdü, tevazu ve tezellülü yasaklamıştır.

1389 ٣- وعن ابن أبى مُليكة [أنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ مَرَّ بِامْرَأةٍ مَجْذُومَةٍ تَطُوفُ بِالْبَيْتِ فَقَالَ: يَا أمَةَ اللّهِ تَعَالَى لاَ تُؤْذِى النَّاسَ، لَوْ جَلَسْتِ فِى بَيْتِكِ كَانَ خَيْراً لَكِ، فَجَلَسَتْ فِى بَيْتِهَا، فَمَرَّ بِهَا رَجُلٌ بَعْدَ مَا مَاتَ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. فَقَالَ لَهَا: إنَّ الَّذِى نَهَاكِ قَدْ مَاتَ فَاخْرُجِى، فَقَالَتْ: وَاللّهِ مَا كُنْتُ لأُطِيعَهُ حَيّاً وَأعْصِيهِ مَيِّتاً]. أخرجه مالك.

3. **(1389)**- *İbnu Ebî Müleyke* anlatıyor: "*Hz. Ömer* (radıyallahu anh), Beytullah'ı tavaf eden cüzzamlı bir kadın görmüştü, hemen:

"Ey Allah'u Teâla'nın câriyesi, insanlara ezâ verme, sen evinde otursan kendin için daha hayırlı olurdu!" dedi. Kadın (söz tutup) evinde oturdu. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in vefâtından sonra bir adam kadına uğrayarak:

"Seni haccdan yasaklayan kimse artık vefat etti, çık evinden!" dedi. Kadın adama şöyle cevap verdi:

"Allah'a yemin olsun, ben ona sağken itaat edip, ölünce isyân edecek kimse değilim." [Muvatta, Hacc 250, (1, 424).]

AÇIKLAMA:

Cüzzam hastalığı, vücuddan deri ve et parçalarının kopup dökülmesine sebep olan bir hastalıktır. Cüzzamlı hem manzarası, hem pis kokusu ve hem de bulaşma durumuyla başkalarını rahatsız edecektir.

Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu davranışıyla, insanlara rahatsızlık verecek bir hastalığa mübtelâ olanların haccdan yasaklanabileceği prensibini va'zetmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) soğan sarımsak kokanları mescide almaz, Bakî'e kadar sürer çıkartırdı. Öyle ise, soğan sarmısakdan çok daha rahatsızlık verici ve umûmî sağlığı tehdîd edici durumlara haccda elbetteki müsaade edilemez.

1390 ٤- وعن عبد الله بن السائب. [أَنَّهُ كَانَ يَقُودُ ابنَ عَبَّاسٍ: فَيُقِيمُهُ عِنْدَ الشُّقَّةِ الثَّالِثَةِ مِمَّا يَلِي البَابَ. فَيَقُولُ لَهُ ابنُ عَبَّاسٍ: أُنْبِئْتُ أَنَّ رسولَ الله ﷺ كَانَ يُصَلِّي هٰهُنَا؟ فيقولُ: نَعَمْ، فَيَتَقَدَّمُ فَيُصَلِّي]. أخرجه أبو داود والنسائي.

4. **(1390)**- ***Abdullah İbnu's-Sâib***'in anlattığına göre, (yaşlanıp gözlerini kaybettiği vakit) ***İbnu Abbâs*** (radıyallahu anhüma)'a (tavaf sırasında) refakat edip, Haceru'l-Esved'i takip eden (Haceru'l-Esved ile) kapı arasındaki kısımda (Mültezem) durdurmuş, bu sırada İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) kendisine: *"Bana söylendiğine göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) işte burada namaz kılarmış" demiştir. Abdullah İbnu Sâib de "evet" demiş, bunun üzerine İbnu 'Abbâs, kalkıp orada namaz kılmıştır"*. [Ebu Dâvud, Menâsik 55; Nesâî, Hacc 133, (5, 221).]

1391 ٥- وعن مالك. [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ سعدَ بنَ أَبِي وَقَّاصٍ كَانَ إِذَا دَخَلَ مَكَّةَ مُرَاهِقاً خَرَجَ إِلَى عَرَفَةَ قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ يَطُوفُ بَعْدَ أَنْ يَرْجِعَ].

والمراد بقوله «مُرَاهِقاً» أي قد ضاق عليه الوقتُ حتى خاف فَوْتَ الوقوف بعرفة.

5. **(1391)**- ***İmam Mâlik***'e ulaştığına göre, ***Sa'd İbnu Ebî Vakkâs*** *(radıyallahu anh), mürâhık (yani zaman bakımından daralmış, vakfeyi kaçırma endişesine düşmüş) olarak Mekke'ye gelince, Beytullah'la Safa ve Merve'yi tavaftan önce, Arafat'a çıkar, Arafat'tan döndükten sonra tavafını ifâ ederdi."* [Muvatta, Hacc 125, (1, 371).]

AÇIKLAMA:

Burada, *Sa'd İbnu Ebî Vakkâs*'ın tatbikatından verilen örnekle şu hüküm belirtiliyor:

Bir kimse hacc için Mekke'ye geldiği zaman vakti daralmış ise, kudüm tavafını terkedip Arafat'taki vakfeye yetişir. Vakfe haccın farzıdır, onu kaçıran o yıl haccı kaçırmış olur. Ama *kudüm tavafı* farz değildir sünnettir, yapamayandan sâkıt olur ve herhangi birşey gerekmez.

Arafat'tan sonra îfâ edilen tavaf, artık *kudüm tavafı* olmaz, farz olan *ifâza tavafı* olur. *Kudüm tavafı* sâkıt olur.

1392 ٦- وعن عائشة رضى الله عنها قالت [قَالَ رسولُ الله ﷺ: إِنَّمَا جُعِلَ الطَّوَافُ بِالْبَيْتِ، وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَرَمْيُ الْجِمَارِ لإِقَامَةِ ذِكْرِ اللَّهِ تَعَالَى].

أخرجه أبو داود الترمذى.

6. **(1392)**- *Hz.Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Beytullah'ı tavaf etmek, Safa ve Merve arasında sa'y etmek ve şeytan taşlamak Allah'ı zikretmek için emredilmiştir." [Ebu Dâvud, Menâsik 51, (1888); Tirmizî, Hacc 64, (902).]

AÇIKLAMA:

Aliyyu'l-Kârî, bu hadîsi şöyle açıklar: "Yani bu sayılan mübarek yerlerde Allah'ı zikretmek için onlar menâsik kılınmıştır. Sakın ha gâfil olunmaya! Beytullah'ın etrafında tavaf ve vakfeler dua için emredilmiştir. Zîrâ, bu iki yerde yapılan ibâdetler parlaktır. Şeytan taşlama ile Safa ve Merve arasında sa'y de, Allah'ı zikretmek için sünnet kılınmıştır. Yâni atılan her taşla birlikte tekbîr getirmek sünnettir, sa'y sırasında da dualar sünnettir."

TAVAF VE SA'YDE DUA

1393 ١- عن عبد الله بن السائب قال: [سَمِعْتُ رسولَ الله ﷺ يقولُ فى الطَّوَافِ مَا بَيْنَ الرُّكْنَيْنِ: رَبَّنَا آتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ]. أخرجه أبو داود.

1. (1393)- *Abdullah İbnu Sâib* anlatıyor: "Safa ile Merve arasındaki tavaf sırasında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle dua ettiğini işittim:

"Rabbimiz bize dünyada hayır ver, ahirette de hayır ver ve bizi ateş azabından koru". [Ebu Dâvud, Menâsik 52, (1892).]

AÇIKLAMA:

Bu dua Kur'ân'da gelen dualardandır (Bakara 201). Bu, câmî bir duadır. Zirâ Allah'tan hem dünyada hem de ahirette hasen istenmektedir. Hasen güzel ve hayır, mânalarına gelir. Yani istenen şey belli muayyen bir hasen olmadığı için, bunun içerisine bütün hasenler, hayırlar, iyi olan şeyler eksiksiz girer. Alimler "dünyadaki hasen"le ilim, amel, âfiyet, af, rızk, temiz hayat, kanaat, sâlih evlat vs. akla gelebilecek bütün hayırlı şeylerin kastedildiğini, "ahiretteki hasen"le de mağfiret, cennet, yüksek dereceler, peygamberlere mürâfakat, rıza, rü'yet (Allah'ın cemalini görmek), lika (Allah'a kavuşmak) vs. uhrevî füyûzâtın kastedildiğini söylerler.

"*Ateş'in azabından korunma*" talebiyle de cehennemin yakması, dondurması, zehiri, açlığı, susuzluğu, pis kokusu, darlığı, akrebleri, yılanları gibi nasslarda gelen her çeşit azabından korunma taleb edilmiş olmaktadır.

Mü'min, duaların makbul olduğu o mübârek yerlerde bu çeşit câmî dualarla dua etmeli, dünyevî, maddi, müşahhas, fânî şeyleri taleb ederek vaktini heder etmemelidir.

1394 ٢- وعن نافع. [أَنَّهُ سَمِعَ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنهُمَا يقولُ عَلَى الصَّفَا: اللَّهُمَّ إِنَّكَ قُلْتَ ادْعُونِى أَسْتَجِبْ لَكُمْ، وَإِنَّكَ لاَ تُخْلِفُ الْمِيعَادَ، وَإِنِّى أَسْأَلُكَ كَمَا هَدَيْتَنِى لِلإِسْلاَمِ أَنْ لاَ تَنْزِعَهُ مِنِّى حَتَّى تَتَوَفَّانِى وَأَنَا مُسْلِمٌ]. أخرجه مالك.

وزاد رزين: وَكَانَ يُكَبِّرُ ثلاثَ تَكْبِيرَاتٍ وَيَقولُ: لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، يَصْنَعُ ذٰلِكَ سَبْعَ مَرَّاتٍ، وَيَصْنَعُ فِى الْمَرْوَةِ كَذٰلِكَ فِى كُلِّ شَوْطٍ.

2. **(1394)**- *Nâfi* (rahimehumullah)'nin anlattığına göre, *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'i Safa Tepesi üzerinde şöyle dua ederken işitmiştir:*

"Ey Allah'ım, Kitab-ı Mübîninde: **"Bana dua edin size icâbet edeyim!"** (Gâfir 60) *diyorsun, sen sözünden dönmezsin. Ben şimdi senden istiyorum: Bana hidayet verip İslâm'ı nasib ettin, onu geri alma. Son nefesimi müslüman olarak vermemi nasib et" (Âmin).*

Ya Rabb, aynı duayı biz de yapıyoruz, kabûl et!. [Muvatta, Hacc 128, (1, 372-373).]

Rezîn şunu ilâve etmiştir: *"(İbnu Ömer,) üç kere tekbir getirir ve şöyle derdi: "Allah'tan başka ilâh yoktur, O tekdir, O'nun ortağı yoktur, mülk O'nundur, bütün hamdler O'na âittir, O her şeye kâdirdir". Bunu da yedi kere tekrarlardı.*

Merve'de de, her şavtta aynı şeyleri tekrar ederdi. [Rezîn'in bu ilâvesi de Muvatta'nın aynı babındadır (127. hadis).

1395 ٣- وفى رواية لرزين: [وَذٰلِكَ إِحْدَى وَعِشْرُونَ مِنَ التَّكْبِيرِ وَسَبْعٌ مِنَ التَّهْلِيلِ وَيَدْعُو فِيمَا بَيْنَ ذٰلِكَ يَسْأَلُ اللّٰهُ تَعَالى وَيَهْبِطُ حَتَّى إِذَا كَانَ بِبَطْنِ المسيلِ سَعَى حَتَّى يَظْهَرَ مِنْهُ ثُمَّ يَمْشِى حَتَّى يَأْتِى عَلَى الْمَرْوَةِ فَيَرْقِى عَلَيْهَا فَيَصْنَعُ مِثْلَ مَا صَنَعَ عَلَى الصَّفَا يَصْنَعُ ذٰلِكَ سَبْعَ مَرَّاتٍ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ سَعْيِهِ].

3. **(1395)**- *Rezîn*'in bir rivâyetinde şöyle denir: *"Bu yirmibir tekbîr, yedi tehlîl eder. Bunlar arasında da dua eder, Allah'tan ister, sonra (tepeden inmeye başlar), vadinin tabanına (şimdilerde Yeşil Sütunlara) varınca koşmaya başlar, buradan çıkıncaya kadar koşar. Merve yamacına varınca normal yürümeye devam eder. Tepeye, zirveye çıkar, orada durup, Safa'da yaptıklarını aynen tekrâr ederdi.*

Bunu yedi kere tekrarlar ve böylece sa'yini tamamlamış olurdu."

1396 ٤– وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رسولُ اللّه ﷺ إذَا وقفَ عَلَى الصفا يكبرُ ثلاثاً ويقولُ: لا إله إلا اللّه وحدَهُ لا شريكَ لَهُ؛ لهُ الملكُ ولهُ الحمدُ وهو عَلَى كلِّ شَىْءٍ قديرٌ، يصنعُ ذلك ثلاث مرّاتٍ ويدعُو ويصنع عَلَى المروة مثل ذلكَ].

4. **(1396)**- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Safa Tepesi'nde durduğu zaman üç kere tekbir getirip sonra: **Allah'tan başka ilah yoktur. O tekdir, O'nun ortağı yoktur, mülk O'nundur, hamd O'na aittir, O herşeye kadirdir"** *derdi. Ve bunu üç sefer tekrar eder, dua okurdu. Aynı şeyi Merve Tepesi'nde de yapardı."* [Muvatta, Hacc 127, (1, 372); Müslim, Hacc 147, (1218); Ebu Dâvud, Menâsik 57, (1908); İbnu Mâce Menâsik 84, (3074).]

1397 ٥– وعن ابن شهاب قال: [كَان ابنُ عمر رضى اللّه عنهما لاَيُلَبِّى وهو يطوف بالبيت]. أخرجهما مالك.

5. **(1397)**- *İbnu Şihâb* anlatıyor: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Beytullah'ı tavaf ederken telbiye getirmezdi."* [Muvatta, Hacc 47, (1, 338).]

AÇIKLAMA:

Zürkanî, bu hususta şu açıklamayı sunar: " İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in tavaf sırasında telbiye getirmemesi, bunun meşrû olmamasındandır. Bu sebeple oğlu Sâlim de tavafta telbiyeyi mekruh addetmiştir. İbnu Uyeyne der ki: "Kendisine ihtida edilip uyulanlardan Atâ İbnu's-Sâib hâriç hiç kimsenin Beytullah'ın etrafında telbiye getirdiğini görmedim." Şâfiî hazretleri ve Ahmed İbnu Hanbel

sessizce telbiye getirmeyi câiz bulmuşlardır. Ancak Rebî'a tavaf edince telbiye getirirdi."

Hanefîlere göre, telbiye, Zilhicce'nin 10'uncu günü (yâni bayramın birinci günü) şeytana ilk taşın atılmasına kadar devam eder, o zaman bırakılır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

BEYTULLAH'A GİRİŞ

1398 ١- عن عائشة رضى الله عنها قالت: [خَرَجَ رسولُ الله ﷺ مِنْ عِنْدِى وَهُوَ مَسْرُورٌ ثُمَّ رَجَعَ وَهُوَ كَئِيبٌ. فَقَالَ: إِنِّى دَخَلْتُ الْكَعْبَةَ وَلَوِ اسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرِى مَا اسْتَدْبَرْتُ مَا دَخَلْتُهَا إِنِّى أَخَافُ أَنْ أَكُونَ قَدْ شَقَقْتُ عَلَى أُمَّتِى]. أخرجه أبو داود والترمذى.

1. **(1398)**- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mesrûr bir halde yanımdan çıkmıştı, sonra üzüntülü olarak geri döndü. Dedi ki:*

"Kabe'ye girdim. Ancak pişman oldum, yaptığım bu işi geri getirebilseydim, girmezdim. Ümmetime meşakkat vermiş olmaktan korkuyorum."

1399 ٢- وعنده. [وَدِدْتُ أَنِّى لَمْ أَكُنْ فَعَلْتُ إِنِّى أَخَافُ أَنْ أَكُونَ قَدْ أَتْعَبْتُ أُمَّتِى مِنْ بَعْدِى].

2. **(1399)**- *Tirmizî*'de şöyle denir: **"...Yapmamış olmayı temennî ettim. Zira, kendimden sonra ümmetimi yormuş olmaktan korkuyorum."** [Ebu Dâvud, Menâsik 95, (2029); Tirmizî, Hacc 45, (873); İbnu Mâce, Menâsik 79, (3063).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"Yaptığım bu işi geri getirebilseydim"** cümlesiyle: **"Bu işi yaptıktan sonra öğrendiğim şeyi, yapmazdan önce bilseydim kesinlikle Kabe'ye girmezdim"** demek istemiş ve bu ifade ile pişmanlığını ortaya koymuştur.

Tirmizî'de bu endişe daha açık ifâde edilmiştir: Mesrûr çıktığı halde, yanına üzgün dönmüş olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan *Hz. Aişe*, bu kederin sebebini sorar ve şu cevabı alır: **"Kabe'ye girdim. Sonra girmemiş olmayı temenni ettim. Şimdi ben, kendimden sonra gelecek ümmeti yormuş olmaktan korkuyorum."** Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu üzüntüsü, ümmetin, Kabe'ye girmeyi hac menâsikinden zannederek, mâruz kalacağı imkânsızlıklar ve bunun ümmette hâsıl edeceği keder sebebiyledir, denmiştir.

2- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Kabe'ye ne zaman girdiği ihtilâflıdır. Bir kısım âlimler, kesin bir üslûbla sâdece Fetih senesinde girdiğini söyler. Ancak *Şevkânî*, Neylü'l-Evtâr'da: *"Bu hadîs, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Fetih senesi dışında Beytullah'a girdiğinin delilidir, çünkü Fetih yılında Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) beraberinde değildi"* der. "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye dönünce Hz. Aişe'ye anlatmış olabilir" diye bu durum te'vil edilmişse de, bariz şekilde tekellüflü bulunduğu için kabul görmemiştir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın umre sırasında Kabe'ye girmediği kesinlik kazanan bir husustur. Bazı âlimlere göre *Veda Haccı* sırasında girmiş olması daha kuvvetle muhtemeldir. *Beyhakî* buna kânidir. 1408 numaralı hadîste daha fazla açıklama gelecek.

3- Cumhur bu hadîsten şu hükmü çıkarmıştır: "Kabe'ye girmek haccın menâsikinden değildir.

Ancak *Kurtubî*, Kabe'ye girmeyi haccın menâsikinden addeden âlimlerden bahsetmektedir. Her hâl u kârda Kabe'ye girmenin müstehab olduğu kabûl edilmiştir. Buna delil olarak *İbnu Huzeyme*'nin kaydettiği şu hadîs gösterilir: مَنْ دَخَلَ الْبَيْتَ دَخَلَ فِى جَنَّةٍ وَخَرَجَ مَغْفُورًا لَهُ **"Beytullah'a giren, bir cennete girmiş olur ve mağfirete uğramış (günahları affedilmiş) olarak çıkar."** Kabe'ye girmenin müstehablığına başka delil ve karineler de gösterilmiştir.

Not: Bu mevzu ile ilgili geniş açıklamayı 1408'de yapacağız.

1400 ٣- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [دَخَلَ النَّبِىُّ ﷺ الْبَيْتَ هُوَ وَأُسَامَةُ ابْنُ زَيْدٍ وَبِلاَلٌ وَعُثْمَانُ بنُ طَلْحَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمْ فَأَغْلَقُوا عَلَيْهِمْ. فَلَمَّا فَتَحُوا كُنْتُ أَوَّلَ مَنْ وَلَجَ فَلَقِيتُ بِلاَلاً فَسَأَلْتُهُ هَلْ صَلَّى فِيهِ رسولُ اللّه ﷺ؟ فَقَالَ نَعَمْ بَيْنَ الْعَمُودَيْنِ الْيَمَانِيَّيْنِ، وَذَهَبَ عَنِّى أَنْ أَسْأَلَهُ كَمْ صَلَّى]. أخرجه السته.

3. **(1400)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), beraberinde Usâme İbnu Zeyd, Bilâl, Osman İbnu Talha (radıyallahu anhüm) olduğu halde hep beraber girip kapıyı kapadılar. Açtıkları zaman içeri ilk giren ben oldum. Bilal'le karşılaştım ve hemen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kabe'nin içerisinde namaz kılıp kılmadığını sordum.*

"Evet" dedi, "iki Yemânî direk arasında". Kaç rek'at kıldığını sormayı unuttum."

Not: 1400-1408 arasındaki hadîslerin kaynaklarını 1408'nin sonunda toptan vereceğiz.

1401 ٤- وفى رواية: [فَسَأَلْتُ بِلاَلاً حِينَمَا خَرَجَ مَا صَنَعَ النَّبِىُّ ﷺ؟ قَالَ: جَعَلَ عَمُودَيْنِ عَنْ يَمِينِهِ وَعَمُوداً عَنْ يَسَارِهِ وَثَلاَثَةَ أَعْمِدَةٍ وَرَاءَهُ، وَكَانَ الْبَيْتُ يَوْمَئِذٍ عَلَى سِتَّةِ أَعْمِدَةٍ ثُمَّ صَلَّى].

4. **(1401)**- Bir rivâyette geldiğine göre *(İbnu Ömer)* şöyle demiştir: *"Çıktığı zaman Bilâl (radıyallahu anh)'e sordum:*

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) içerde ne yaptı?" Cevaben:

"İki direği sağına, birini de soluna aldı, üç direği de arkasına aldı. -O zaman Beytullah'ta altı direk vardı- sonra namaz kıldı."

1402 ٥- وفى رواية: [صَلَّى رَكْعَتَيْنِ بَيْنَ السَّارِيَتَيْنِ اللَّتَيْنِ عَنْ يَسَارِكَ إِذَا دَخَلْتَ ثُمَّ خَرَجَ فَصَلَّى فِى وَجْهِ الْكَعْبَةِ رَكْعَتَيْنِ].

5. **(1402)**- Bir rivâyette şöyle gelmiştir: *"Beytullah'a girdiği zaman soluna gelen iki direk arasında iki rek'at namaz kıldı. Sonra çıktı ve Kabe'nin önünde iki rek'at namaz kıldı."*

1403 ٦- وفى أخرى لمسلم: [أَقْبَلَ رسولُ اللّٰه ﷺ عَامَ الْفَتْحِ عَلَى نَاقَتِهِ الْقَصْوَاءِ وَهُوَ مُرْدِفٌ أُسَامَةَ].

6. **(1403)**- *Müslim*'in bir diğer rivâyetinde şöyle gelmiştir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Fetih senesi, devesi Kasvân'ın üzerinde olduğu halde ilerledi, terkisinde de Usâme (radıyallahu anh) vardı."*

1404 ٧- وفى أخرى: [عَلَى نَاقَةٍ لأُسَامَةَ حَتَّى أَنَاخَ بِفِنَاءِ الْكَعْبَةِ ثُمَّ دَعَا عُثْمَانُ ابْنُ طَلْحَةَ فَقَالَ: ائْتِنِى بِالْمِفْتَاحِ فَذَهَبَ إِلَى أُمِّهِ فَأَبَتْ أَنْ تُعْطِيَهُ. فَقَالَ: وَاللّٰهِ لَتُعْطِيَنَّهُ أَوْ لَيَخْرُجَنَّ هٰذَا السَّيْفُ مِنْ صُلْبِى فَأَعْطَتْهُ إِيَّاهُ فَجَاءَ بِهِ إِلَى النَّبِىِّ ﷺ فَفَتَحَ وَذَكَرَ نَحْوَهُ].

7. **(1404)**- Bir diğer rivâyette şöyle denmiştir:

"...Usâme'ye ait bir devenin üzerinde (gelip) Kâbe'nin avlusunda deveyi ıhdı. Sonra, Osman İbnu Talha (radıyallahu anh)'yı çağırdı ve:

"Kabe'nin anahtarını bana ver!" *dedi. Osman annesine koştu. Ancak kadın vermekten imtina etti. Osman (radıyallahu anh):*

"Allah'a kasem olsun ya derhal verirsin veya şu kılıncım belimden hemen çıkacaktır!" diye kükredi. Bunun üzerine kadın anahtarı Osman'a hemen verdi, o da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a getirip teslim etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kabe'yi açtı..." Devamını önceki rivayetteki gibi zikretti.

1405 ٨- وفى أخرى لمسلم أيضاً عن ابن عباس قال: [إِنَّمَا أُمِرْتُمْ بِالطَّوَافِ وَلَمْ تُؤْمَرُوا بِدُخُولِهِ. وقال: أَخْبَرَنِى أُسَامَةُ أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ لَمَّا دَخَلَ الْبَيْتَ دَعَا فِى نَوَاحِيهِ كُلِّهَا وَلَمْ يُصَلِّ فِيهِ حَتَّى خَرَجَ فَلَمَّا خَرَجَ رَكَعَ فِى قُبُلِ الْبَيْتِ رَكْعَتَيْنِ فَقَالَ: هٰذِهِ الْقِبْلَةُ].

8. **(1405)**- Yine *Müslim*'de kaydedilen bir rivâyette, *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) şunu söyler: *''Sizler Kabe'yi tavafla emrolundunuz, içine girmekle değil.'' Ve der ki: ''Usâme (radıyallahu anh) bana, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, Beytullah'a girdiği zaman her tarafında dua ettiğini, dışarı çıkıncaya kadar namaz kılmadığını, çıkınca Beytullah'ın önünde (Kapısına yakın yerde) iki rek'at kılıp:* **''Bu (Beyt), kıbledir''** *dediğini haber verdi.''*

1406 ٩- وفى أخرى للبخارى: [دَخَلَ الْكَعْبَةَ وَفِيهَا سِتَّةُ سَوَارِى فَقَامَ عِنْدَ كُلِّ سَارِيَةٍ فَدَعَا وَلَمْ يُصَلِّ].

9. **(1406)**- *Buhârî*'nin bir diğer rivâyetinde şöyle denmiştir: *[''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] Kabe'ye girdi. İçeride altı direk vardı. Her bir direğin yanında bir miktar durdu, dua etti, ama namaz kılmadı.''*

1407 ١٠- وعند النسائى: [دَخَلَ الْكَعْبَةَ وَسَبَّحَ فِى نَوَاحِيهَا وَلَمْ يُصَلِّ حَتَّى خَرَجَ وَصَلَّى خَلْفَ الْمَقَامِ رَكْعَتَيْنِ].

10. **(1407)**- *Nesâî*'de şöyle denmiştir: *''Kabe'ye girdi ve her tarafında tesbîhde bulundu. Namaz kılmadan çıktı. Makâm'ın gerisinde iki rek'at namaz kıldı.''*

1408 ١١- وفى أخرى له: [دَخَلَ فَمَضَى حَتَّى إذَا كَانَ بَيْنَ الأُسْطَوَانَتَيْنِ اللَّتَيْنِ تَلِيَانِ الْبَابَ جَلَسَ فَحَمِدَ اللّهَ تَعَالَى وَأَثْنَى عَلَيْهِ وَسَأَلَهُ وَاسْتَغْفَرَهُ ثُمَّ قَامَ حَتَّى أَتَى مَا اسْتَقْبَلَ مِنْ دُبُرِ الْكَعْبَةِ فَوَضَعَ وَجْهَهُ وَخَدَّهُ عَلَيْهِ وَحَمِدَ اللّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ وَسَأَلَهُ وَاسْتَغْفَرَهُ ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَى كُلِّ رُكْنٍ مِنْ أَرْكَانِ الْكَعْبَةِ فَاسْتَقْبَلَهُ بِالتَّكْبِيرِ وَالتَّهْلِيلِ وَالتَّسْبِيحِ وَالثَّنَاءِ عَلَى اللّهِ تَعَالَى وَالْمَسْأَلَةِ وَالاسْتِغْفَارِ ثُمَّ خَرَجَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ مُسْتَقْبِلَ وَجْهِ الْبَيْتِ ثُمَّ انْصَرَفَ فَقَالَ: هٰذِهِ الْقِبْلَةُ].

«الْقَصْوَاءُ» التى قُطِع طَرف أذنها، ولم تكن ناقة النبى ﷺ كذلك وإنما كان لَقباً لها.

11. **(1408)**- *Nesâî'nin bir diğer rivâyeti şöyle: "[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] Kabe'ye girdi, ilerledi. Kapıya yakın bulunan iki sütunun arasına gelince oturdu. Allah'a hamd ve senâda bulundu. Sonra kalkıp Kabe'nin arka cihetinden karşısına gelen kısma kadar yürüdü. Alnını ve yanağını sürdü. Allah'a hamd'u senâda bulundu, dua ve istiğfar etti. Sonra Kabe'nin her bir köşesine gitti ve herbirini tekbîr, tehlîl, tesbîh ve Allahu Teâla'ya senâ, dua ve istiğfarla karşıladı. Sonra çıkıp, Beytullah'ın ön yüzünde iki rek'at namaz kıldı. Namazdan çıkınca:* **"Bu (Beyt), kıbledir"** *dedi."* [Buhârî, Hacc 51, 52, 54, Megâzî 77, 48, Salât 30, 81, 96, Teheccüt 25, Cihâd 127; Müslim, Hacc 388-397 (1329-1332); Muvatta, Hacc 193, (1, 398); Ebu Dâvud, Menâsik 93, (2023); Nesâî, Mesâcid 5, (2, 33-34), Hacc 126, 127, 131, 139 (5, 216-221), Kıble 6, (5, 217).]

AÇIKLAMA:

1- Son onbir hadîsin hepsi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kabe'ye girişi, onu ziyaret şekli, içerisinde namaz kılıp kılmadığı, nerelerde hangi duaları nasıl yaptığı gibi birbirini tamamlayan teferruat meselelerle ilgilidir. Bu meselelerin her birisiyle ilgili âlimlerin farklı değerlendirmeleri olmuştur. Burada mühimlerine muhtasaran temas edeceğiz.

1) KABE'YE RESÛLULLAH (aleyhissalâtu vesselâm) NE ZAMAN GİRDİ?

Bu meselede üç ihtimal mevzubahis olmuştur:

1- *Umretu'l-Kaza'da,*

2- *Fetih* sırasında,

3- *Veda Haccı* sırasında.

Umretü'l-Kaza'da girmiş olma ihtimali son derece zayıf kabûl edilerek bunun üzerinde fazla durulmamıştır. "Çünkü, denir, o zaman Kabe putlarla dolu idi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) putun olduğu yere girmez, zirâ putun bulunduğu yere melek girmeyeceğinden yalnız kalacaktı. Halbuki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) meleklerden ayrı kalmaya tahammül edemezdi. Ayrıca, Mekke'de üç günlük kalma, Hudeybiye antlaşmasında yer alan şart gereği idi. Kabe'ye girme husûsunda antlaşmada şart yoktur." Böyle bir şart koşsa müşrikler antlaşmaya yanaşmayabilirdi. Bu sebeple koymamış olabilir" denmiştir.

2- *Fetih günü girmiş olma ihtimali:* Bu kuvvetli bir ihtimaldir. Bunu tasrîh eden sahîh rivâyetler var. İbnu Hacer, 1403 ve 1404 numarada kaydedilen hadîslerin sarahatine dayanarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Fetih sırasında Kabe'ye girdiğine hükmeder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kabe'nin anahtarını istediği Osman İbnu Talha -ki hakkında genişçe bilgi sunacağız- câhiliye devrinden beri Kabe'nin perdedarlığını yapan kimsedir.

3- *Veda Haccı'nda girmiş olma ihtimâli:* Beyhakî ve bir kısım âlimler buna hükmederler. 1398 numarada Hz. Aişe'den kaydedilen rivâyet de buna delildir. Ancak *Fetih Günü* girdiğini söyleyenler, bu hadîsi şöyle te'vîl ederler: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Aişe'ye, o durumu Medine'ye döndüğü vakit anlatmış olabilir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kabe'ye Veda Haccı'nda girdiğini söyleyenlerden bir kısmı, "Kabe'ye girme"nin hacc menâsikinden olduğunu ifâde etmişlerdir.

Ancak bu görüş pek taraftar bulmamıştır. Buhârî, İbnu Ömer'in çok hacc yaptığı halde Kabe'ye girmediğine dair rivâyeti kaydederek bunu reddedenler arasında yer alır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kabe'ye girmesiyle ilgili hâdiseyi rivâyet edenlerin en meşhuru ve üstelik sünnete uymada titizliğiyle tanınmış olan *İbnu Ömer* (radıyallahu anh)'in pekçok hacc yapmasına rağmen Kabe'ye girmemiş olması, Buhârî için, bunun menâsikten olmadığı husûsunda yeterli bir delil olmuştur.

4- *Fetih ve hacc sırasında girme ihtimâli:* Rivâyetlerdeki ihtilâfı te'lîf edici bir grup âlim bu görüşü ileri sürmüştür. Bu te'vîl az sonra temas edeceğimiz bir başka ihtilâfı da ortadan kaldıracaktır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kabe'nin içinde namaz kıldı mı, kılmadı mı? Buhârî şârihlerinden *Mühelleb*'in yorumuna göre: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kabe'ye bir kere *Fetih Yılında* girmiş ve iki rek'at namaz kılmıştır, bir kere de *Veda Haccı* sırasında girmiştir ve bu girişte namaz kılmamıştır. İbnu Hibbân da: "Bana, bu iki rivâyeti cem etme husûsunda en uygun geleni, iki haberin iki ayrı vakitte cereyan eden vak'a ile ilgili olduğuna hükmetmektir" demiştir.

Bu te'life *Nevevî* itiraz ederek: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Veda Haccı'nda değil, fetih sırasında Kabe'ye girmiş bulunduğu husûsunda ihtilâf yok" der.

Bu konuyla ilgili farklı görüşleri delilleriyle birlikte kaydeden İbnu Hacer, kesin bir tavır takınarak herhangi birini tercih etmez. Ancak hadîsten çıkarılan fevâid kısmında: "Kâbe'ye girmek müstehabdır" der.

2) KABE'NİN İÇİNDE NAMAZ

Üzerinde durduğumuz mevzuun teferruatlı ve ihtilâflı noktalarından biri Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın içeride namaz kılıp kılmadığı meselesidir. Zîra yukarıda kaydedilen hadîslerden bir kısmında (1400-1401-1402) *Bilal-i Habeş* (radıyallahu anh) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın içeride iki rek'at nama: kıldığını söylerken, bir kısmında (1405-1406-1407-1408) *Usâme İbnu Zey*((radıyallahu anhümâ), Kabe'nin içinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın na maz kılmadığını söylemektedir.

Şârih *İbnu Hacer*'in dikkat çektiği daha enteresan bir duruma göre, Kabe'ni içinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namaz kılmadığını söyleyen *Us*ı *me* (radıyallahu anh)'den *İbnu Ömer*'in yaptığı bir rivâyette -ki bu rivâyet *Al med İbnu Hanbel*'in Müsned'inde gelmiştir- *Usâme*, Resûlullah (aleyhissalâ vesselâm)'ın içeride namaz kıldığını söylemiştir.

Görüldüğü üzere, sahîh hadîsler bu mevzuda ihtilâf ederler. İslâm âlimleri l rivâyetleri birkaç noktadan te'lif ve îzâha kavuştururlar. Denir ki:

1) *Hz. Bilâl* (radıyallahu anh)'in rivâyeti isbat edici olması sebebiyle terc edilme şansını elde tutar. Çünkü, umûmî kâidedir, iki rivâyet nefy ve isbat h suslarında ihtilâflı olurlarsa isbat edicinin tercih edilmesi esastır.

2) *Bilal*'in rivâyetlerinde ihtilâf olmadığı halde Usâme'nin rivâyetleri ihtilâf dır. Belirtildiği üzere İbnu Ömer, Usame'nin: "Resûlullah (aleyhissalâtu vess lâm) Kabe'de namaz kıldı" dediğini rivâyet etmiştir.

3) *Nevevî* her iki rivâyeti şöyle bir te'life kavuşturur: "Bunlar Kabe'ye g dikleri zaman dua ile meşgul oldular. Bu esnâda *Usâme* (radıyallahu anh), F sûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı dua ederken gördü. *Usame* kendisi dua ile köşede meşgul olurken, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir başka yerde rek'at namaz kıldı. Bu esnada Bilal, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı ya nında olduğu için gördü, *Usâme* ise uzaklığı ve dua ile meşguliyeti sebebiyle g medi. Zîra kapının kapalı oluşu, içeride karanlık hâsıl etmişti. Ayrıca I Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le *Usâme* arasına içerdeki sütûnlar da pe

yapmış olabilir. Bu sebeple zannına uyarak Hz. Usame Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namaz kıldığını inkâr etmiş olabilir. *Muhibbu't-Taberî* der ki: "*Hz. Usâme*'nin, içeriye girdikten sonra, bir müddet için oradan ayrılmış olması, bu sebeple Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz kılarken orada bulunmaması da muhtemeldir".

Muhibbu't-Taberî'nin bu te'vîlini te'yîd eden *Ebu Dâvut et-Tayâlesî*'nin kaydettiği bir rivâyette, *Hz. Usame* (radıyallahu anh) der ki: "Kâbe'de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına girdim. Orada bazı resimler gördü. Bir kova su istedi. Ben su getirdim. Onunla resimlerin üzerine vurup (onları yıkadı)".

Bu hususu te'yid eden başka rivâyetler de var.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kâbe'nin içinde namaz kılıp kılmaması ile ilgili ihtilâflı rivâyetleri, birini diğerine tercîh etmeden te'lif eden de olmuştur:

a) "*Namaz kıldı*" diyen rivâyetlerdeki salât kelimesi lügat manasında kullanılmıştır, yani dua etti demektir. "*Namaz kılmadı*" diyen rivâyetlerde salât kelimesi ıstılahî mânâdadır, yani "namaz" mânâsındadır. Bu te'vîl'i "*Kâbe'nin içinde farz olsun nafile olsun her çeşit namaz mekruhtur*" diyenler tercih etmiştir. Ancak, bu te'vili, kılınan namazların rek'at sayısından bahseden rivâyetler (1402 numaralı hadîs böyledir) reddeder.

b) "*Namaz kıldı*" diyen rivâyetlerde nâfile namaz, "namaz kılmadı" diyen rivâyetlerde farz namaz kastedilmiş olabilir. Kurtubî bunu benimser. Esasen İmam Mâlik'in mezhebi de bu te'vili esas almıştır.

c) "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kâbe'ye iki kere girmiş, birinde namaz kılmış diğerinde kılmamış olabilir" denmiştir. Yukarıda temas ettiğimiz, iki sefer girmiş olma ihtimali üzerinde duranlar, "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sadece Fetih Günü Kâbe'ye girdi, Veda Haccı sırasında girmedi" diyenlere: "Rivâyetler, Mekke Fethi sırasında iki ayrı sefer girmiş olma ihtimâlini reddetmez" diye cevap vermişlerdir.

3) NAMAZIN YERİ VE ŞEKLİ

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *kabe içinde namaz* kıldığı umûmiyetle kabûl edilmiş, hatta, yeri ve şekli üzerinde bâzı teferruata bile inilmiştir. Hemen belirtelim ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın nerede namaz kıldığı husûsunda daha ziyâde *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) soru sormuştur. Çünkü ken-

türmüştür. *İbnu Abbâs*'a göre Kâbe'nin dâhilinde namaz mutlak şekilde sahîh değildir. Sebebi, insanların Kâbe'nin bâzı kısımlarına sırtlarını çevirmeleridir. Halbuki, O'na yüzleri çevirmek emredilmiştir. Bu emir, yüzü bir kısmına değil, tamamına çevirmek diye anlaşılmıştır. *Mâlikîlerin* bazıları, *Ehl-i Zâhir* ve *Taberî* bu görüştedir.

el-Mâzirî: "Malikî mezhebinde meşhûr olan, *Kâbe'nin içinde farz namazın yasak olması ve kılındığı takdirde iâdesinin vâcib olmasıdır"* der. *Bazıları: "Âmden kılarsa iâde etmelidir"* demiştir.

Tirmizî, İmam Mâlik'in nafile kılmanın caiz olduğuna hükmettiğini belirtir.

Nevevî, bazılarının Kâbe'nin içindeki namazın, dışındakinden efdal olduğuna hükmettiğini nakleder. Ancak ulemâ, dışarda kılınanın efdaliyetinde ittifak ettiğine göre, ihtilâflı bir efdaliyetin, ittifaklı efdaliyete üstünlüğü kabûle karîn görünmez.

Cumhûr, Kâbe'nin içinde namaz kılmayı müstehab addetmiştir. Bu hükme giderken dayanmış oldukları delili 1398 numaralı hadîste kaydettik.

5) KÂBE'NİN KAPISI NİÇİN KAPATILMIŞTI?

Âlimlerin ihtilâf ettiği bir husus da budur: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kâbe'ye girince kapısını niye kapattı? *İbnu Battâl,* "Buradaki hikmet, halkın bu ziyareti görerek sünnet zannetmesini önlemekti" demiştir. Bu zayıf bir yorumdur. Çünkü, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle birşey düşünseydi yanındakilere de haber vermez, onlardan da gizli tutardı. Birkaç kişi için müstehab kılınan bir amelin herkes hakkında müstehab olacağı açıktır.

Kapatılmasının hikmeti husûsunda farklı yorumlar getirilmiştir:

★ Kâbe'nin içerisinde her noktada namaz kılabilmek içindir. Çünkü kapıya yöneldiği zaman, karşısında Kâbe'den bir parça değil, semayı bulmuş olacaktı.

★ Hanefîlere göre, açık halde de namaz caizdir.

★ *Şafiîler* Kâbe'nin kapısı açık olarak içinde namaz kılınabileceğini, ancak ne kadar alçak da olsa bir eşik bulunması gereğini söylemiştir.

★ Musalli boyunda, bineğin arka kısmı boyunda bir perde şartı koşanlar da olmuştur.

★ Kabe'nin damında kılınacak namaz için de aynı farklı görüşler ileri sürülmüştür.

6) BAZI FEVAİD

Bu rivâyetlerden, âlimler yukarıda söylenenlerden başka bazı faydalı inceliklere ve hükümlere dikkat çekerler:

1- Sahâbînin sahabeden rivâyeti var.

2- Efdâl olan varken, mefdûlün taleb edilmesi ve onunla yetinme var.

3- Haber-i Vahid'in hüccet olması var.

4- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh)'in sünneti öğrenme husûsundaki hırsı ve bu husustaki fazîleti var.

5- Sahâbe içerisinde faziletçe üstün olanların, her seferinde fazîletce üstün müşahedelere katılamadıkları görülüyor. *Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Talha* gibi büyüklerden, hiçbiri Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kâbe ziyaretinde mevcut değiller.

6- Münferid namazlarda mescidlerde sütunların gerisinde değil, aralarında da namaz kılınabilir.

7- Mescidlerde kapı meşrûdur, kapatılması câizdir.

8- Önden başkalarının geçme ihtimâli olma hallerinde sütre emri vardır. Zirâ Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) iki direk arasında durmuş, direklerden birinin gerisine geçerek sütre yapmamıştır. "Bunu, duvar yakın olduğu için (3 zira kadar) yapmış olmalıdır" denmiştir.

9- Namaz kılanın sütre dikme mesâfesi üç zirâdır, daha fazla olmamalıdır. Bâzı âlimler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kâbe'de namaz kıldığı yerin kıble duvarından üç zira mesafede bulunduğunu haber veren rivâyeti bu meselede delil kılmıştır.

10- Ulemânın "Mescidü'l-Haram'ın 'tahiyyetu'l-mescid'i tavaftır" sözü Kâbe'nin içi hakkında değil, dışı hakkındadır. Zira Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) devesiyle gelip, ıhtırıp doğrudan Kâbe'ye girmiş ve orada iki rek'at tahiyyetü'l-mescid namazı kılmıştır. Bu namaz, umumî tahiyyetü'l-mescid olabileceği gibi, Kâbe'nin müstakil bir mescid olmasından mütevellid de olabilir. (Yani Kâbe çevresinden ayrı düşünülünce, kâmil mânâda *el-Mescidü'l-Haram* değildir, müstakil bir mesciddir. Bir başka ifâde ile çevresini teşkil eden Metaf, Makam, Rükn, Hıcr, Zemzem Kuyusu müştemilâtı ile birlikte *el-Mescidü'l-Haram* olmaktadır.)

11- Beytullah'ın içinde namaz müstehabtır, ancak girmesi ile kimseye eziyet vermemek şartıyla. *İbnu Abbâs*'ın: "*Kâbe'ye girmenin haccla hiçbir ilgisi yoktur*" dediği rivâyet edilmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kâbe'ye Mekke'nin fethedildiği zaman girdiğini söyleyenler açısından, bunun haccla hiçbir irtibatı olmayacağı açıktır, zira o zaman, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ihramsız idi.

12- Bu rivâyetler, "Gündüz nâfilesi ikişer rek'at kılınır" diyenlere delildir.

13- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "**Bu (Beyt) kıbledir**" sözünü *Hattâbî* şöyle açıklamıştır: "Bu sözle, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Kıble meselesi, bu Beyt'e karşı dönmek husûsunda kesinlik kazanmıştır, binâenaleyh kıyamete kadar kıbleyi kimse değiştiremez, neshedilemez, namazı hep buna karşı kılacaksınız" demek istemiştir.

Bu sözle "*Mescidü'l-Haram*'da imamın yerini tayin etmiş olması da ihtimalden uzak değildir. İmam Kabe'nin köşelerine ve etrafına değil, doğrudan doğruya cephesine karşı duracaktır. Namaz bir tarafında makbul ise de sünnet olan budur."

Nevevî, üçüncü bir ihtimale daha dikkat çeker: Ona göre hadîsin mânâsı, "Kıble, bütün Harem bölgesi yahut Mekke veya Kabe'nin etrafındaki mescid değil, bizzat Kabe'nin kendisidir" demektir.

7) OSMAN İBNU TALHA

1404 numaralı hadîste -ki *Müslim* hadisidir-, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Fetih günü *Hz. Usâme* (radıyallahu anh) ile birlikte gelip Kabe'nin önüne devesini ıhıp, *Osman İbnu Talha*'dan Kabe'nin anahtarını istettiği belirtilir.

Osman İbnu Talha Kimdir?

Bu zat, *Osman İbnu Talha İbni Ebî Talha* (radıyallahu anh)'dır. Kureyşî'dir. *el-Hacebî* lakabını taşır. Bu lakab onun Kabe ile ilgili bir hizmetinden gelir. Kabe'nin perdedarlığını (Nicabetu'l-Kabe) yapmakta ve anahtarını taşımaktadır. İstediği zaman anahtarı vermekten imtina eden annesinin adı *Sülâfe*'dir, *Ümmü Sa'îd* de denir.

Babası *Talha*, amcası *Osman İbnu Ebî Talha*, her ikisi de Uhud Savaşı'nda kâfir olarak öldürülmüştür. *Osman'ı Hamza* (radıyallahu anh), *Talha*'yı da *Hz.*

Ali (radıyallahu anh) öldürmüştür. Yine Uhud'da *Osman*'ın *Müsâfi, Cülas, Hâris, Kilâb* isminde başka kardeşleri de öldürülmüştür, hepsi de kâfir olarak.

Osman İbnu Talha, Hudeybiye sulhünden sonra *Hz. Hâlid İbnu Velîd* (radıyallahu anh) ile birlikte müslüman olmuş, hicret ederek Medine'ye gelmiştir. Rivâyete göre, *Necâşi*'nin yanından dönen *Amr İbnu'l-Âs* hicret etme niyetinde iken *Osman*'la karşılaşıp arkadaş olurlar ve beraberce Medine'ye gelirler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onları görünce: **"Mekke ciğerparelerini size atıyor"** diyerek bunların Mekke'nin en kıymetli eşhaslarından olduklarını ifade buyurur.

Osman (radıyallahu anh) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte Medine'de ikamet eder, Mekke fethine katılır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Fetih günü, Kabe'nin anahtarını *Osman*'la amcasının oğlu *Şeybe İbni Osman İbni Ebî Talha*'ya verir ve: **"Bunu ebedî olarak alın, sizden onu ancak zâlim geri alabilir"** buyurur.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatından sonra *Osman* (radıyallahu anh) Mekke'ye gider. Hicrî 42 yılında vefat edinceye kadar orada kalır. Mamafih *Ecnâdîn* savaşında şehid olduğu da söylenir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, buna tevdî ettiği *Hicâbet* hizmeti (ki sidâne de denir) cahiliye devrinden beri bu ailenin üzerinde olan bir hizmetti. Ailesine *Hacebiyyûn* denir idi. Hicâbet perdedarlık hizmetidir, temizliği, nezâreti, anahtarının taşınması hep buraya girer. Kabe'nin anahtarını taşımak şerefli bir hizmetti. *Hacib*'in izni olmadan kimse Beytullah'a giremezdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Fetih günü, Kabe ile ilgili bütün hizmetleri ilga ettiğini duyurmuş, sikâyetu'l-Hacc (hacılara su verme) ile sidânetu'l-Beyt'i istisna etmiştir.

Ulemâ demiştir ki: "Anahtarı onlardan almak hiç kimseye câiz olmaz. Bu hizmet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından onlara tevdi edilmiş Kabe'nin mütevelliliğidir. Ebedi olarak onlarda kalacaktır, kendilerinden sonra evlâtları onu deruhte edecektir. Bu işte kimse onlarla niza edemez, ortak da olamaz, yeter ki o nesil var olmaya, bu işe sâlih olmaya devam etsinler".

1409 ١٢- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [لَمَّا قَدِمَ رسولُ اللّه ﷺ: أَبى أَنْ يَدْخُلَ الْبَيْتَ وَفِيهِ الآلِهَةُ فَأَمَرَ بِهَا فَأُخْرِجَتْ وَأَخْرَجُوا صُورَةِ

أَبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ عَلَيْهِمَا السَّلاَمُ فِى أَيْدِيهِمَا الأَزْلاَمُ. فَقَالَ رسولُ اللّه ﷺ:
قَاتَلَهُمُ اللّهُ أَمَا وَاللّهِ لَقَدْ عَلِمُوا أَنَّهُمَا لَمْ يَسْتَقْسِمَا بِهَا قَطُّ. فَدَخَلَ الْبَيْتَ فَكَبَّرَ
فِى نَوَاحِيهِ وَلَمْ يُصَلِّ فِيهِ]. أخرجه البخارى.

«الأَزْلاَمُ» الْقِدَاحُ التى كانوا يَسْتَقْسِمُونَ بِهَا.

12. **(1409)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhis-salâtu vesselâm) (Mekke'ye) geldiği vakit içerisinde put olduğu için, Beytullah'a girmekten imtina etti (kaçındı). Onların çıkarılmalarını emretti. Hepsi de çıkarıldı. Hz. İbrahim ve Hz. İsmâil (aleyhimâsselam)'in ellerinde fal okları bulunan heykelleri de çıkarıldı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bunu görünce):* **"Allah canlarını alsın! Allah'a kasem olsun, onlar da bilirler ki, Hz. İbrahim ve Hz. İsmâil (aleyhimâsselam) bu oklarla kısmet aramadılar."** [Buhârî, Hacc 54, Enbiyâ 8, Megâzî 48; Ebu Dâvud, Hacc, 93, (2027).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kabe'ye girişi Mekke'nin fethinde mi oldu, Veda haccında mı oldu, âlimlerce münâkaşa edildiğini, bazıları, "Sadece Fetih günü", bazıları, "Sadece *Veda Haccı* sırasında" derken, bazılarının "Her ikisinde de olabilir" dediğini, önceki rivâyetin (1408 numaralı hadîs) açıklamasında izah etmiştik. Sadedinde olduğumuz rivâyet, Fetih günü cereyan eden bir vak'ayı aksettirmiş olmalıdır. Zira Veda Haccı'na kadar, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kabe'de putların kalmasına müsâmaha etmesi kabûl edilemez.

2- Rivâyetler, Kâbe'de 360 putun mevcûdiyetinden bahseder. Bu putların hepsi bütün Araplarca eşit şekilde takdîs edilmiyordu. Bazı müşterek putlarla birlikte, her kabîlenin kendine has putları da vardı. Kureyş'in en büyük putu *Hübel* adını taşıyor ve Kâbe'nin içinde bulunuyordu.

Şu halde bu putlar arasında Arapların *ecdâd*ları ve *Kâbe'nin bânisi* bildikleri *Hz. İbrahim* ve oğlu *Hz. İsmâil* (aleyhimâsselâm) de vardı.

Bunların elindeki oklara gelince, bu yapacakları işleri tayin veya aralarındaki ihtilafları çözmede kur'a çekmeye yarıyordu.

Şârihler bu mevzuda şu bilgileri verir: *İbnu Cerîr* der ki: "Cahiliye Arapları, bir iş yapacakları zaman üç okla çekim yaparlardı. Okun birinde "*Yap!*", birinde "*Yapma!*", birinde de "*Boş!*" yazıyordu.

Ferrâ ise şunu söyler: "Birinin üzerinde "Rabbim bana emretti", ikinci de, "*Rabbim yasakladı!*" üçüncüde de: "*Boş!*" yazıyordu". Bir kimse herhangi bir iş arzu edince, bu oklardan birini çeker, emreden ok çıkarsa yapar, yasaklayıcı olan çıkarsa terkeder, boş çıkarsa çekimi yenilerdi. İbnu İshâk, bu okların, en büyük put olan Hübel'in yanında bulunduğunu, ihtilâfa düştükleri meselelerde, onun yanında kur'a çekerek muhâkeme olunup kur'a neyi gösterirse ona uyduklarını haber verir . Fal oklarına kuş tüyü takılmazdı.

Hemen kaydedelim ki, bu oklara mürâcaat sadece ihtilâflı hallere mahsûs değildi. Kaynaklar hususî işlerde ferdlerin de başvurduklarını tasrîh eder.

Saîd İbnu Cübeyr, bu okların beyaz çakıl taşı olduğunu; Mücâhid, üzeri yazılı "taş" olduğunu belirtir. Keza Mücâhid'in rivâyetinde sefer, gazve, ticâret gibi her işlerinde bu fal taşlarına başvurup çekim yaptıkları belirtilir. Anlaşılan o ki, bu fal âletleri, Kâbe'de *Hübel* putunun yanında bulunanlardan farklıdır. Hattâ Kâbe'deki oklar bile farklıdır; bazılarının üzerinde "*Yap!*" yazarken, bazılarında aynı mânâya gelen: "*Rabbim bana emretti!*" diye yazmaktadır. İbnu İshâk'ın rivâyetinde, bu okların *Hübel*'in yanında bulunduğu belirtilirken, sadedinde olduğumuz *Buhârî* rivâyetinde, *Hz. İbrahim* ve *Hz. İsmâil* (aleyhimâsselam)'in yanında da fal oklarının bulunduğu belirtilmektedir. Demek ki bu oklar, belki de başvurulacak meselenin vüs'atine, cinsine göre birçok çeşidi ihtiva etmektedir, her rivâyet bunlardan birini aydınlatmaktadır. Nitekim *İbnu Hacer*, bu mevzuda gelen rivâyetlerden şu neticeye varır: "Cahiliye Arapları üç çeşit fal oku kullanırlardı:

1- Her ferdin kendisi için üç adet hususî ok,

2- Umûmî meselelerin çözümünde hakem olarak başvurulan oklar. Bunlar Kâbe'de bulunurdu. Keza her bir Arap kâhin ve hâkimlerinin yanında da oklar vardı. Bunlar yedi adetti, üzerlerinde yazılar vardı. Meselâ biri: "Sizden", diğeri "Birleştirilmiş (mülsak)", bir diğeri: "Buna diyet gerekir..." gibi, sıkça meydana gelen işlerle ilgili bir hüküm ihtiva ediyordu. Üçüncü kısım kumar oklarıydı. Bunların adedi ondu: Yedisinde yazı vardı, üçü de boş. Bunlara (mesele çözmek için değil), kumâr oynamak için başvururlardı, tıpkı tavla zarı vs. gibi..."

3- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Onlar da bilirler ki, Hz. İbrâhim ve Hz. İsmâil bu oklarla kısmet aramadılar"** buyurarak, okları, fal ve kumar gibi dînin reddettiği ahlâk dışı işlerde kullanma meselesinde o yüce peygamberlere iftira edildiğini, onların hiçbir sûrette bu kirli işleri başlatmadığını belirtiyor. Cahiliye an'anesi, Arabistan'a bu gibi işleri sokanları bilmektedir. Nitekim, oklarla kısmet arama işini ilk icâd eden kişinin, *Amr İbnu Lühey* olduğunu bilmektedirler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir rivâyette "Cehennemde bağırsaklarını sürüyor gördüm" dediği bu adam, *Hz. İbrahim*'in dini üzere olan Arap kavmini putperestliğe atmıştır.

1410 ١٣– وعن الأَسْلَمِيّةِ قالت: [قُلْتُ لِعُثْمَانَ رَضِىَ اللّه عَنْهُ: مَا قَال لَكَ رسولُ اللّه ﷺ حِينَ دَعَاكَ؟ قال. قال: لى إِنِّى نَسِيتُ أَنْ آمُرَكَ أَنْ تُخَمِّرَ الْقَرْنَيْنِ فَإِنَّهُ لَيْسَ يَنْبَغِى أَنْ يَكُونَ فِى الْبَيْتَ شَىْءٌ يَشْغَلُ الْمُصَلّـى].

أخرجه أبو داود. «التَّخْمِيرُ» التغطية.

13. **(1410)**- *Eslemiyye* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "*Hz. Osman (radıyallahü anh)'a dedim ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) seni çağırdığı zaman sana ne söyledi?"*

Bana şu cevabı verdi:

"*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana:* **"Sana iki boynuzu örtmeni söylemeyi unuttum. Zîrâ Beytullah'da namaz kılan kimseyi meşgûl edecek herhangi birşeyin bulunması doğru değildir"** *dedi.*" [Ebû Dâvud, Menâsik 95, (2030).]

AÇIKLAMA:

1- Burada adı geçen *Osman* (radıyallahu anh) Kâbe'nin perdedârı *Osman İbnu Talha*'dır. 1408 numaralı hadîsle ilgili açıklamanın sonunda hakkında bilgi verdik.

2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın örtülmesini emir buyurdukları "*İki boynuz*", Kâbe'nin içerisinde korunmakta olan ve *Hz. İsmâil* (aleyhisselam)'in yerine kesilen koçun boynuzlarıdır. Bu boynuzlar, *Abdullah İbnu Zübeyr* (radıyallahu anhüma) zamanına kadar Kâbe'de kalmıştır. Onu kuşatan *Yezîd*'in as-

kerleri tarafından atılan mancınık taşlarının çıkardığı kıvılcım Kâbe örtüsünü tutuşturmuş, hasıl olan yangında bu boynuzlar da yanmıştır.

1411 ١٤- وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [كُنْتُ أُحِبُّ أَنْ أَدْخُلَ الْبَيْتَ وَأُصَلِّي فِيهِ فَأَخَذَ رسولُ اللّه ﷺ بِيَدَيَّ فَأَدْخَلَنِي فِي الْحِجْرِ فَقَالَ صَلِّي فِيهِ إِنْ أَرَدْتِ دُخُولَ الْبَيْتِ فَإِنَّمَا هُوَ قِطْعَةٌ مِنْهُ، وَإِنَّ قَوْمَكِ اقْتَصَرُوا حِينَ بَنُوا الْكَعْبَةَ فَأَخْرَجُوهُ عَنِ الْبَيْتِ]. أخرجه الأربعة.

14. **(1411)**- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "*Ben Kabe'ye girip içinde namaz kılmayı çok arzu ediyordum. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ellerimden tutup beni Hıcr'a soktu ve:* **"Beytullah'a girmek istiyorsan burada namaz kıl. Zîrâ burası ondan bir parçadır. Senin kavmin Kabe'yi (tamir maksadıyla) yeniden inşâ ederken, inşaatı kısa tutup onu Beytullah'tan hâriç bıraktılar"** *dedi.*" [Tirmizî, Hacc 48, (876); Ebu Dâvud, Menâsik 94, (2028); Nesâî, Hacc 129, (5, 219), Muvatta, Hacc 105, (1, 364). (Muvatta'nın rivâyeti mânâ yönüyle mutabakat sağlar).]

AÇIKLAMA:

Mescid-i Haram'ın Hıcr kısmı hakkında yeterli bilgiyi 1386 numaralı hadîste kaydettik, oraya bakılsın.

1412 ١٥- وفى أخرى للنسائى: [قُلْتُ يَارسُولَ اللّهِ أَلاَ أَدْخُلُ الْبَيْتَ؟ قَالَ: ادْخُلِي الْحِجْرَ فَإِنَّهُ مِنَ الْبَيْتِ].

15. **(1412)**- *Nesâî*'de gelen bir diğer rivâyet şöyle: "*(Hz. Aişe der ki:) "Ey Allah'ın Resûlü, dedim, Beytullah'a girmiyeyim mi?"*

Bana şu cevabı verdi:

"— Hıcr'a gir, çünkü o da Beytullah'tan bir parçadır". [Nesâî, Hacc 129.]

1413 ١٦- وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عُمَرَ رضىَ اللّهُ عَنْهُمَا إِذَا دَخَلَ الْكَعْبَةَ يَمْشِي قِبَلَ وَجْهِهِ حِينَ يَدْخُلُ وَيَجْعَلُ الْبَابَ قِبَلَ ظَهْرِهِ وَيَمْشِي حَتَّى يَكُونَ بَيْنَهُ

وَبَيْنَ الْجِدَارِ الَّذِى قِبَلَ وَجْهِهِ قَرِيباً مِنْ ثَلاَثَةِ أَذْرُعٍ فَيُصَلِّى، يَتَوَخَّى الْمَكَانَ الَّذِى أَخْبَرَهُ بِلاَلٌ أَنَّ رسول اللّه ﷺ صَلّى فِيهِ. قَال: وَلَيْسَ عَلَى أَحَدٍ بَأْسٌ أَنْ يُصَلِّى فِى أَىِّ نَوَاحِى الْبَيْتِ شَاءَ]. أخرجه البخارى.

«التَّوَخِّى» الْقَصْدُ وَالاعتماد.

16. (1413)- *Nâfi* anlatıyor: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Kabe'ye girdi mi, girince yüzü istikâmetinde yürür, kapıyı arkasında tutar, karşı duvarla arasında üç ziralık mesâfe kalıncaya kadar düz yürür, (orada durup) namaz kılar, böyle davranmakla, Hz. Bilâl (radıyallahu anh)'in, "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada kıldı" diye haber verdiği yerde namaz kılmayı kastederdi. Ancak (İbnu Ömer) şunu da söyledi:*

"— Kişinin, Beytullah'ın içerisinde, dilediği noktada namaz kılmasında bir beis yoktur!" [Buhârî, Hacc 52, 51, Salât 30, 81, 96.]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, yukarıdaki metniyle *Buhârî*'nin Hacc bölümünde 52. babında geçmektedir. Diğer bablarda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kabe'de kıldığı namaz ve bu namazı kıldığı yeri târif eden rivâyetler mevcuttur.

İbnu Hacer, "Kişinin, Beytullah'ın içerisinde, dilediği noktada namaz kılmasında bir beis yoktur" cümlesinin, *İbnu Ömer* (radıyallahu anh)'e ait gözüktüğünü, ancak başka bir raviye de ait olabileceğini belirtir.

Hadîsle ilgili açıklama 1408 numarada geçtiği için tekrar etmeyeceğiz.

ALTINCI BÂB
VAKFELER VE İFÂZA
Bu babta üç fasıl var

BİRİNCİ FASIL
VAKFELER VE HÜKÜMLERİ

İKİNCİ FASIL
İFÂZA

ÜÇÜNCÜ FASIL
ARAFAT VE MÜZDELİFE'DE TELBİYE

Bir başka görüşe göre kelimenin kökü olan *zülfet*, "kurbet" yani yakınlık mânasına da gelir. Hacılar bu yerde *Harem* bölgesine yaklaştıkları için *Müzdelife* "yaklaşma yeri" denmiştir. Nitekim burası *Harem*'le *Arafat* arasında hudud noktasındadır.

Şu da söylenmiştir: "*Hz. Âdem* (aleyhisselam), cennetten yeryüzüne indiği zaman, *Hz. Havvâ* ile, Arafat'ta tanışıncaya kadar yakınlık kuramadı. Orada tanışıp, *Müzdelife*'de birleştiler. Bu sebeple oraya *Müzdelife* ve *Cem'* denmiştir."

Müzdelife, Arafat vakfesinden sonra orayı terkeden hacıların geceyi geçirecekleri ve namaz kılıp dua edecekleri yerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de zikri geçen *Meş'ar-ı Haram* da buradadır. *Arafat Vakfesi*'nden sonra burada vakfe yapmak vâcibtir. *Arafat*'tan gelen hacılar akşamla yatsıyı burada cem-i tehir'le kılarlar. Bayramın birinci gününün sabah namazı da burada kılınır. Sabahtan sonra Mina'ya geçilir. Muhassir deresi, Müzdelife'den sayılmaz, bu sebeple orada yapılan vakfe makbûl değildir.

2- *Meş'aru'l-Harâm:* Müzdelife hududu içerisinde yer alan Kuzeh dağında bir tepenin adıdır. Kur'ân-ı Kerîm: فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الحرام **"Arafattan (seller gibi) boşanıp akdığınız zaman Meş'ar-i Haram'ın yanında Allah'ı zikredin..."** şeklinde zikri geçen mübârek parçadır. Bazı âlimler *Cem'* ve *Müzdelife* diye isimlenen bölgenin tamamına *Meş'aru'l-Harâm* dendiğini kabul eder.

Kuzeh üzerindeki bu tepenin üzerinde üstüvânî (silindirik) taştan bir alâmet mevcuttur, buna *Mikâde* denir. Evvelleri, burada ocaklarda odunlar yakılarak, Harun Reşîd zamanında büyük mumlar, daha sonraları da iri kandiller yakılarak işâretleme işi yerine getirilmiştir. Günümüzde buralara bina yapılmıştır ve her çeşit işaretlemelerin yerini elektrik lâmbaları almıştır.

Müzdelife'de hacılar, *Minâ*'da şeytan taşlamak üzere küçük çakıl taşları toplarlar.

3- *Mina:* Haccın mühim menasikinden bir kısmının icra edildiği bir yerdir. Müzdelife ile Mekke arasında yer alır, Harem bölgesine dâhildir. Müzdelife vakfesinden sonra hacılar arefe günü, sabah namazından sonra buraya gelirler. Burada kurban kesip ihramdan çıkarlar ve traş olurlar. Şeytan taşlama yerleri de buradadır. Bunlar bâzı şartlarda haccın vâcib olan menâsikine girmesi sebebiyle Mina'nın haccdaki ehemmiyetini gösterirler.

Buraya Mina denmesi, kurban kesilerek kan akıtılmasındandır. Hz. İsmail'e bedel koçun burada kesildiği kabul edilir. Zira Minâ, kelime olarak, (kan) akıtmak mânâsındadır. Mamâfih temennî kelimesi de aynı kökten gelir ve Minâ'da temenni etmek (takdir etmek) mânâsı da mevcuttur. *Hazreti Âdem* (aleyhisselam), cenneti burada temenni ettiği için bu ismi aldığı da söylenmiştir.

Terviye gününü Arefe gününe bağlayan gece ile, bayram gecelerini burada geçirmek sünnettir.

1415 ٢– وفى رواية: [قَالت: عائشة رضى اللّه عنها الْخُمْسُ: هُمُ الَّذِينَ أَنْزَلَ اللّهُ تَعَالى فِيهِنْ: ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ: قالتْ: وَكَانَ النَّاسُ يُفِيضُونَ مِنْ عَرفَاتَ، وَالْحُمْسُ مِنْ مُزْدَلِفَةَ، يَقُولُونَ لاَ نُفِيضُ إلاَّ مِنَ الْحَرَمِ. فَلَمَّا نَزَلَتْ: ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ رَجَعُوا إلى عَرفَاتَ].

2. **(1415)**- Bir diğer rivâyette *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) der ki: "Hums: Allahu Teâlâ hazretlerinin, haklarında: **"Sonra, insanların toplu olarak akın ettiği yerden siz de akın edin"** (Bakara 199) *âyetinin indirdiği kimselerdir.*

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) devamla şu açıklamayı yaptı: "İnsanlar Arafat'da (vakfe yaparak oradan) boşanırlardı. Hums olanlar ise, Müzdelife'de (vakfe yaparak oradan) boşanırlar ve: "Biz ancak Harem'den akın ederiz", derlerdi. Ancak, **"Sonra, insanların toplu olarak akın ettiği yerden sizde akın edin"** (Bakara 199) *meâlindeki âyet nâzil olunca, onlar da (vakfe için) Arafat'a çıktılar."*

1416 ٣– وذكر رزين رواية. قال: [كَانَتْ قُرَيْشٌ وَمَنْ دَانَ دِينَهَا وَهُمْ الْحُمْسُ يَقِفُونَ بِالْمُزْدَلِفَةِ وَيَقُولُونَ نَحْنُ قَطِينُ اللّهِ تَعَالى: أىْ جِيرَانُ بَيْتِ اللّهِ تَعَالى: فَلاَ نَخْرُجُ مِنْ حَرَمِهِ، وَكَانَ يَدْفَعُ بِالْعَرَبِ أبُو سَيَّارَةَ عَلَى حِمَارٍ عَرَبىٍّ مِنْ عَرَفَةَ].

«الخمسُ» قريش: سُمّيت بذلك لشجاعتها وشدتها.

3. **(1416)**- *Rezîn* de bir rivâyet ilâve etmiştir: "Kureyş ve onun dininde olanlar -ki bunlar Hums denen zümredir- Müzdelife'de vakfe yapıyorlar ve: "Biz, Allahu Teâla'nın katîniyiz yani Beytullah'ın komşularıyız, biz O'nun Harem'inden dışarı çıkmayız" derlerdi. Ebu Seyyâre, Arabı, (semersiz) bir Arap eşeğinin üzerinde Arafat'tan indirdi"[55].

AÇIKLAMA:

Kaydedilen üç rivâyet, müştereken bir husûsu açıklıyorlar: "*Cahiliye devrinde Kureyşliler ve Kureyş'e uyanlar, Arafat vakfesine çıkmayıp, Müzdelife vakfesiyle yetiniyorlardı. Bu davranışlarıyla diğer bir kısım Arap kabîlelerinden ayrılıyorlardı. Bu meseledeki ayrılıklarını ifâde için kendilerine Hums diyorlardı. İslâm gelince bu ayrılık kaldırılıyor, Arafat vakfesi herkese farz kılınıyor.*

Şu halde burada açıklanacak birkaç nokta var:

1- Hums: Lügat olarak *ahmes*'in cem'idir. Ahmes sert yer mânâsına gelir. Dilimizdeki hamâset de bu kökten gelir. *Sıkı bağlılık, salâbet* mânasında bir kelimedir. Kureyş kabilesi, kendilerini daha dindar, dinlerine daha salâbetle bağlı bildikleri için kendisine hums demiştir.

Mücahid'in açıklamasına göre: "*Hums* Kureyş ve Kureyş'in yolunda giden kâbilelerdir: *Evs, Hazrec, Huzâ'a, Sakîf, Gazevân, Benî Âmir, Benî Sa'sa'a, Benî Kinâne.*"

Arapça'da hums, "şiddetli" demektir. Kureyşliler, nefislerine şiddetli davrandıkları için kendilerini *hums* diye isimlendirdiler. Burada kastedilen şiddet şudur: Onlar hacc veya umre için ihrama girdikleri vakit et yemezler, yün ve kıldan yapılmış çadırlarda oturmazlar, Mekke'ye gelince üstlerindeki elbiseyi atarlardı.

İbnu İshak'ın açıklamasına göre, Kureyş hums meselesini *Fil Vak'ası* sıralarında (önce veya sonra) ortaya atmıştır.

Kureyş'in Arafat vakfesi ile oradan yapılan *ifâza*yı (kitle halinde boşanma) terketmeleri de hums düşüncesiyle alâkalıdır. Çünkü, kaydettiğimiz rivâyetlerde ayet-i

55) *Ebu Seyyâre:* Meydânî'nin Mecmau'l-Emsâl'de açıkladığına göre, bu kimse, *Beni Advân*'dandır. Adı Umeyle İbnu'l-A'zel'dir. Siyah bir merkebi var idi. Halkı 40 yıl Müzdelife'den Mina'ya geçirmiştir. : أصحّ من عير أبي سيّارة *Ebu Seyyâre'nin eşeğinden daha sağlıklı* tabiri darb-ı mesel olmuştur. Orada *Ebu Seyyâre'nin eşeği "semersiz"* diye tavsîf edilir, Arabî diye değil. Bu ziyade *Müslim*'in bir rivâyetinde de mevcuttur (Hacc 148).

kerimenin bile kendilerine hums deyip de Arafat'a çıkmayanlar hakkında geldiği belirtilmekte, onların da *"herkesin ifâza yaptığı yerden ifâza yapmalarını"* emrettiğini belirtmektedir. Herkesin ifâza yaptığı, yani vakfe biter bitmez toptan kitle halinde *Müzdelife*'ye akın ettikleri yer *Arafat*'tır. Şu halde, ikinci hadiste Hz. Aişe, mezkûr âyetten sonra kendilerine *hums* diyerek Arafat'a çıkmayanların, bu ayetten sonra vakfe için Arafât'a kadar çıktıklarını belirtir. Bunlar Kureyş ve ona uyanlardır.

2- *İfâza*: Kelime olarak, suyu taşıra taşıra dökmek mânasına gelir. Su taşkını manasına kullandığımız *feyezân* da bu köktendir. Öyle ise Arafat vakfesi veya *Müzdelife* vakfesi biter bitmez binlerce, yüzbinlerce hacının bir anda sökün edivermesi hâdisesi *ifâza* ile ifâde edilmiştir. Sökün etmek, boşanmak, akın etmek, taşmak gibi değişik kelimelerle bu mânayı ifâde edebiliriz.

3- Üçüncü rivâyette geçen *katîn*, bir evin sâkini, evde oturan demektir. *Katînullah*, Beytullah'ta sâkin olan, Beytullah'ın yerlileri demektir. Bu tabir, câhiliye devrinde Mekkelilerin kendilerini diğer Araplara nazaran üstün ve imtiyazlı gördüklerinin ifâdesi olmaktadır. *"Biz Allah'ın Harem'inden dışarı çıkmayız"* tâbiri, Arafat'ı onların da Harem'in dışında saydıklarını göstermektedir.

Rezin'in ilâve ettiği üçüncü rivâyet, aynı lâfızlarla olmasa da, mânâ cihetiyle Tirmizî'de rivâyet edilmiştir (883. hadîs). Ancak, Rezîn, rivâyetin sonuna Tirmizî'de yer almadığı halde Müslim'de (Hacc 148) kaydedilen -açıklayıcı-bir ilâvede bulunmuştur:*"Ebu Seyyâre Arabı, (semersiz) bir Arap eşeğinin üzerinde Arafat'tan indirirdi."* *Ebu Seyyare*, darb-ı mesel olmuş bir şahıstır, kırk yıl çıplak eşeğinin üzerinde Arafat'tan Müzdelife'ye hacıların ifazasını sağladığı Meydânî'de belirtilir. Bundan maksad, muhtemelen vakfe müddeti tamamlanınca ilk defa Arafat'tan yola çıkarak, bütün hacı kâfilesinin *ifâzâ*'ya (sökün etmeye) başlamasını sağlamaktır. Bu işi üst üste kırk yıl yapması, eşeğinin sıhhat yönüyle dikkat çekip ün yapmasına ve bir şeyin sıhhatinin sağlamlığını belirtmek için: *"Ebu Seyyâre'nin eşeğinden de sıhhatlı" şeklinde* bir tâbirin ata sözü hâline gelmesine vesîle olmuştur. *Meydânî*'nin bir kaydı, *Ebû Seyyâre*'nin nüfuzlu, itibarlı, müessir bir şahıs olduğunu ifade eder. Der ki: *"Ebu Seyyâre, diyetin yüz deve olmasını ilk sünnet kılan kimsedir."*

4- Arafat: Arafe kelimesinin çoğuludur, Arafe olarak da kullanılır. Arafat hacc menâsikinde mühim yer tutan bir mevkiin adıdır. Daha önce belirtildiği üzere

haccın iki ana rüknünden biri Arafat'da vakfedir. Arafat, Mekke'ye 12 mil mesafede bir dağın adıdır. Civarındaki diğer dağlara nazaran daha yüksektir. Hacılar arefe günü orada vakfeye dururlar. Zilhicce'nin sekizinci günü, hacıların Mekke'den hareket günüdür ve *terviye* (kana kana su içme) günü denir. Dokuzuncu günü ise Arafat'da vakfe günüdür ve arefe günü denir.

Arafât kelimesi arefe kelimesinin cem'idir, yani çoğul şekli. Ancak bu dağa nasıl isim olmuş, hangi kök kelimeden türetilmiş? Bu husûslar münâkaşalıdır.

★ Bâzı âlimler, tanımak mânâsına gelen ma'rifet'ten,

★ Bazı âlimler, i'tiraf'tan,

★ Bazı âlimler güzel koku mânasına arf'ten geldiğini söylemiştir.

Hepsi de muhtemel olmakla birlikte hiçbiri kesin değildir.

Ancak bu ihtimallerin herbiri, *Arafat Dağı*'nın bir hasletini, ehemmiyetini belirtme sadedinde hakkında vâki olan tavzîfleri te'yîd eder. Şöyle ki:

★ *Hz. Havva* ile *Hz. Âdem*, cennetten çıkarıldıktan sonra burada birleşip birbirlerini tanımışlardır.

★ Hz. İbrahim (aleyhisselam) burayı görünce önceden kendisine yapılan tavsife uygun bularak derhal tanımıştır.

★ Yine *Hz. İbrahim, Cebrâil*'in öğretmesiyle hacc menâsikini ilk defa burada tanıyıp öğrenir.

★ *Hz. İsmâil*, annesinden bir müddet ayrıldıktan sonra burada buluşup tanışırlar.

★ Hacılar burada topluca biraraya gelip tanışırlar.

★ Hacılar burda vakfe ile, Hakk Teâlâ'nın rububiyet ve celâlini tanıyıp kendi acz ve zaaflarını, meskenet ve hakirliklerini itirâf ederler.

★ Hacılar, *burada makbûl olan* tevbeleri, istiğfar ve duaları sonunda geçmiş günahlarından arınarak cennete lâyık mânevî kokular kazanmaktadırlar.

Şu halde Rabb-ı Rahîm'in, bir lütuf olarak bu vasıflarla mümtaz kıldığı bu mübarek beldeye Arafat denmesi, bütün bu mânâları taşımasındandır. *Arafe günü*, bu dağın günü demektir. Bugüne, yevm-i iyâs-ı küffâr (kafirlerin ye'se düştükleri gün), yevm-i ikmâl-i din [dinin tamam olduğu gün[56]], yevm-i itmâm-ı nimet, yevm-i rıdvan (Allah'ın razı olduğu gün) de denmiştir.

56) Çünkü اليوم اكملت لكم دينكم **"Bugün dininizi size ikmal ettik"** (Mâide 3) ayeti Arafat'ta nazil olmuştur.

1417 ٤- وعن جبير بن مطعم رضى الله عنه قال: [أَضْلَلْتُ بَعِيراً لِى فَذَهَبْتُ أَطْلُبُهُ يَوْمَ عَرَفَةَ فَرَأَيْتُ النَّبِىَّ ﷺ وَاقِفاً مَعَ النَّاسِ بِعَرَفَةَ فَقُلْتُ هَذَا وَاللّٰهِ مِنَ الحمس فَمَا شَأنُهُ هٰهُنَا؟ وَكَانَتْ قُرَيْشٌ تُعَدُّ مِنَ الْحُمْسِ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

4. (1417)- *Cübeyr İbnu Mut'im* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Bir devemi kaybetmiştim. Arefe günü aramaya çıktım. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Arafat'da herkesle vakfe yaparken gördüm. (Hayretimden):*

"— Vallahi bu hums'tan biri, burda ne işi var?" dedim. Kureyşliler, hums'tan addedilirdi". [Buhârî, Hacc 91; Müslim, Hacc 153, (1220); Nesâî, Hacc 202, (5, 255).]

AÇIKLAMA:

1- Cübeyr İbnu Mut'im (radıyallahu anh)'in Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Arafat'ta vakfe yaparken görmesi onu hayrete düşürüyor. Çünkü, önceki hadîste belirttiğimiz üzere, Mekkeliler ve onlara tâbi olan bir kısım Arap kabileleri, hamâset-i diniyeleri sebebiyle kendilerine ehlullah, Harem'in hâdimleri, Katînullah (Mekke'nin yerlileri) gibi bir kısım vasıflar izâfe ederek, diğer hacılara tefevvuk etmek, üstünlük taslamak isterler, bu üstünlüklerini Harem'den dışarı çıkmamak, vakfe için Arafat'a gitmemek sûretiyle fiile dökerler.

Şu halde *Cübeyr İbnu Mut'im*, Kureyş'den olması sebebiyle hums sayılan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Arafat'ta diğer insanlar gibi vakfe yapar olmasına hayret edip: *"Vallahi bu hums'tan biridir. (Vakfe için Arafat'a gelmemesi gerekirdi), burda ne işi var?"* demekten kendini alamamıştır.

2- Hadîsin sonundaki *"Kureyşliler, hums'tan addedilirdi"* cümlesi, *Buhârî*'nin rivâyetinde yoktur. Şârihler bu cümlenin *Cübeyr*'e ait olmadığını, râvilerden *Süfyân*'a ait olduğunu belirtirler.

3- Bazı şârihlerin yorumlarına göre, *Cübeyr İbnu Mut'im*'in, bu müşâhedesi câhiliye devriyle ilgilidir. Yâni, başka rivâyetlerde sarîh olarak belirtildiği üzere, henüz risâlet gelmezden önce Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) vakfe için, *Hums*'tan olmayanlar gibi *Arafat*'a çıkmıştır. Nitekim *Cübeyr* (radıyallahu anh)'in hayret etmiş olması da bu hususta mânidârdır. *Cübeyr*'in bir rivâyeti şöyle

tamamlanır "*...Müslüman olduğum zaman anladım ki, Allahu Teâlâ, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bu işte Hakk'a muvaffak kılmış*".

Cübeyr İbnu Mut'im'in, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Arafat'da vakfe yaparken İslâm döneminde görmüş olabileceğini söyleyenler de olmuştur. *Kirmânî* şöyle bir yorum yapar: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *Arafat*'taki vakfesi onuncu hicrî senede olmuştur. Bu sırada *Cübeyr* müslümandı, zirâ Fetih Günü müslüman oldu. Bu durumda onun suâli inkâr veya taaccüpten ileri gelmişse, ثُمَّ اَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ âyetini duymamış olduğuna hükmedilir. Sual, Hums'un uyageldiği âdete muhalefet edişindeki hikmeti anlamak için sorulmuşsa işkâl kalkar. Mamâfih, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hicretten önce de bir vakfe yapmış olması muhtemeldir."

İbnu Hacer, bu sonuncu ihtimâli daha îtimâda lâyık bulduğunu belirtir ve deliller kaydeder.

1418 ٥- وعن عمرو بن عبد اللّه بن صَفْوَان عن يزيد بن شيبان الأزدى رضى اللّه عنه قال: [أَتَانَا ابْنُ مِرْبَعٍ الأَنْصَارِىُّ رضِىَ اللّه عنهُ وَنَحْنُ وُقُوفٌ بِالْمَوْقُفِ مَكَاناً يُبَاعِدُهُ عَمْرٌ عَنِ الإمَامِ. فَقَالَ: إنى رَسُولُ رسولِ اللّه ﷺ إلَيْكُمْ، يقولُ: كُونُوا عَلَى مَشَاعِرِكُمْ فَإنَّكُمْ عَلَى إرْثٍ مِنْ إرْثِ أَبِيكُمْ إبْرَاهِيمَ]. أخرجه أصحاب السنن.

«المَشَاعِرُ» جمع مَشْعَرٍ؛ وهو المَعْلَم، وَالْمُرَادِ بها معالم الحج.

5. **(1418)**- *Amr İbnu Abdillah İbni Safvân'ın Yezîd İbnu Şeyban el-Ezdî* (radıyallahu anh)'den naklettiğine göre şöyle anlatmıştır: "*Biz, vakfe mahallinde (Arafat'ta), Amr'ın imamdan uzak tuttuğu bir yerde vakfe yaparken, İbnu Mirba' el-Ensârî yanımıza gelerek:*

"*Ben Allah Resûlü (aleyhissalâtu vesselâm)'nün size gönderdiği elçiyim. Efendimiz hazretleri sizlere şu emri gönderdiler:*

"Meşa'irleriniz üzere olun. Zira sizler, babanız İbrahim'in mirası üzeresiniz". [Tirmizî, Hacc 53, (883); Ebu Davud, Menâsik 63, (1919); Nesâî, Hacc 202, (5, 255); İbnu Mâce, Menâsik 55, (3011).]

AÇIKLAMA:

1- Açıklayıcı ibâreler hadîsin başka vechinden alınmıştır.

2- Rivâyet metninde geçen *Amr*, hadisi rivâyet eden *Amr İbnu Abdillah İbni Safvân* (radıyallahu anh)'dır. Hâdiseyi anlatırken, "*ben*" dememek için kendisini üçüncü bir şahıs gibi göstererek, *Amr* diye ismini zikrediyor.

3- *İmam*dan maksad, hacc emîridir. Burada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kastedildiği açıktır. *Amr*, imâmdan uzak bir yerde bulunduğunu belirtmek istemiştir.

4- Hadîste gelen *meşâ'ir, meş'ar'ın* cem'idir. *Meş'ar* "alem" demektir. Meşâir, hacla ilgili alemler, yani *hacc menâsikinin icra edildiği yerler* demek olur. Burada *vakfe yerleriniz* diye anlayabiliriz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gönderdiği tâmimle, eskiden beri vakfe yerleri olarak bilinen hududların mûteber olduğunu, haccın icrâsında bazı değişiklikler yapıldı ise de, *mevâkıf*'da yapılmadığını, muteberliğini koruduğunu duyurmak istemiştir. Nitekim, **"Sizler babanız İbrahim'in mîrası üzeresiniz"** cümlesi bu mânâyı te'yîd eder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, kendisinden uzaklarda vakfe yapanların içinden "burası vakfe mahallinin dışında olabilir mi?" diye geçecek tereddüdü izâle etmeyi düşünmüş olduğu da söylenebilir. **"Atanız İbrahim'in izi ve sünneti üzerindesiniz"** buyurarak, onların gönüllerini hoş etmek istemiştir. Öyle ise, câhiliye devrinden beri *mevkıf* bilinen hudud dahilindeki her yer *imama* yakın veya uzak, *Hz. İbrahim*'den mevrûsdur, câhiliye devrinde, bu husûsta bir tebdil veya tağyir olmamıştır denmek istenmiştir.

1419 ٦- وعن نُبَيط بن شريط الأشجعي رضى الله عنه قال: [رَأَيْتُ رسول الله ﷺ يَوْمَ عَرَفَةَ وَاقِفاً عَلَى جَمَلٍ أَحْمَرَ يَخْطُبُ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

وزاد: بَعْدَ الصَّلاَةِ.

6. **(1419)**- *Nübeyt İbnu Şerît el-Eşcâî* (radıyallahu anh) anlatıyor: ***"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Arafe günü, kızıl bir devenin üzerinde hutbe verirken gördüm."*** [Ebu Dâvud, Menâsik 62, (1916); Nesâî, Hacc 199 (5, 253).

1420 ٧- وعن العَدَّاء بن خَالِدِ بنَ هَوْذَة العامرى رضى اللّه عنهما قال: [رأيتُ رسولَ اللّه ﷺ يَخْطُبُ النّاسَ يَوْمَ عَرَفَةَ عَلَى بَعِيرٍ قَائِماً فِي الرِّكَابَيْنِ].

7. **(1420)**- *el-Addâ İbnu Hâlid İbni Hevze el-Âmirî* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: ***"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, arafe günü, bir devenin üzerinde üzengilere (basarak) doğrulmuş, halka hutbe verirken gördüm."*** [Ebû Dâvud, Menâsik 62, (1917).]

1421 ٨- وعن زيد بن أسلم عن رجل من بنى ضَمُرَة عن أبيه أو عمِّهِ قال: [رأيتُ النَّبِيَّ ﷺ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ بِعَرَفَةَ].

8. **(1421)**- *Zeyd İbnu Eslem, Benî Damure*li bir adamdan, o da babası veya amcasından şunu nakletmiştir: ***"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Arafat'ta bir minber üzerinde gördüm."*** [Ebû Dâvud, Menâsik 62, (1915).]

AÇIKLAMA:

Son üç rivâyet Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Arafat'ta hutbe verdiğini tevsîk eder. Şüphesiz bu *Vedâ Hutbesi*'dir. Nitekim haccın sünnetlerinden biri Arafat hutbesidir.

Ancak sonuncu rivâyet Arafat'ta minberden bahsetmektedir. Şârihler, Arafat'ta minberin varlığını kabul etmezler. Önceki rivayetlerin de te'yîd ettiği üzere, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Arafat hutbesini devesinin üzerinde irâd buyurmuştur. Bu husûsu te'yîd eden başka rivâyetler de mevcuttur. Burada ya deveden kinâye olabileceği veya hatâ olduğu belirtilmiştir.

1422 ٩- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [غَدَا رسولُ اللّه ﷺ مِنْ مِنًى حِينَ صَلَّى الصُّبْحَ صَبِيحَةَ يَوْمِ عَرَفَةَ حَتَّى أَتَى عَرَفَةَ فَنَزَلَ بِنَمِرَةَ وَهُوَ مَنْزِلُ

الْأُمَرَاءِ الذى تَنْزِلُ فِيهِ بِعَرَفَةَ حَتّى إِذَا كَانَ بَعْدَ صَلاَةِ الظُّهْرِ رَاحَ ﷺ مُهَجِّراً فَجَمَعَ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ ثُمَّ خَطَبَ النَّاسَ ثُمَّ رَاحَ فَوَقَفَ عَلَى الْمَوْقِفِ مِنْ عَرَفَةَ]. أخرجه هذه الأحاديث الثلاثة أبو داود.

«التَّهْجِيرُ» هنا السير عند الهاجرة، وهى شدّة الحر.

9. **(1422)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Arefe günü sabahı, sabah namazını kılınca Mina'dan hareket ederek Arafat'a geldi, Nemire'ye indi. Burası, Arâfat'a gelen ümerânın indikleri yerdir. Öğle namazı vakti olunca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sıcakta Nemire'den yürüdü. Öğle ile ikindiyi birleştirdi, sonra halka hitâb etti. Sonra yürüyüp Arafat'taki vakfe yerinde durdu."* [Ebu Dâvud, Menâsik 60, (1913).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs, Arafe günü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Arafat'taki vakfesini açıklamaktadır. Sırayla şöyle hareket ettiği anlaşılmaktadır:

1) Sekiz Zilhicce'yi dokuz Zilhicce'ye bağlayan geceyi Mina'da geçiren Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabah namazını Minâ'da kıldıktan sonra oradan yola çıkıp Arafat'a geliyor. Orada imamın (Ümerâ'nın) indiği yere iniyor. Şârihler, bu yere, *Erâk* dendiğini kaydederler. Hemen belirtelim ki, Hz. Cabir (radıyallahu anh)'in *Müslim*'de haccı anlatan uzun rivâyeti, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Mina'dan sabah namazını kılar kılmaz değil, güneş doğduktan sonra hareket ettiğini kaydeder. [(Müslim, Hacc 147).]

2) Öğle olunca, sıcağın biraz hafiflemesini beklemeden harekete geçen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), -Câbir hadîsinde görüldüğü üzere- Urene vâdisine geliyor, orada öğle ile ikindi namazını cem'ederek kılıyor. Urene vâdisi de Arafat'tan sayılmaz. Hadîste geçen müheccir, öğle sıcağında yürüyen kimse demektir.

3) Namazdan sonra hacılara hutbe irâd ediyor.

4) Konuşmayı müteâkip vakfe yerinde haccın farz olan vakfesini yapıyor.

Câbir hadisinde önce hutbe verip, sonra da -cem'ederek- öğle ve ikindi namazlarını beraberce kıldığı belirtilir.

2- *Nemire,* Harem'in dışında Arafat'a yakın, Arafat'la Harem arasında bir dağın adıdır. Harem bölgesini ayıran işâret oradadır. Rivâyet *Vedâ Haccı* sırasında, Mina'dan yola çıkan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın önce bu hudud bölgesine indiğini belirtir. Hacc sırasında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın indiği yerde konaklamak müstehabtır. Bu nokta, Arafât'a doğru giden yolcunun sağında, dağın dibine inen kayanın yanıdır.

3- *Vakfe,* durmak demektir. Arafât'da vakfe, sadedinde olduğumuz rivâyette de görüldüğü üzere arefe günü, yâni Zilhicce'nin dokuzunda zevâl vaktinden itibaren Arafat hududu içerisinde bulunmak mânâsına gelir. Vakfe zamanı ertesi sabah fecr-i sadıkına kadar devam eder. Bu iki vakit arasında eksiksiz bulunmak vâcib değildir. Belirlenen bu zaman diliminin bir cüzünde Arafat'ta bulunmak yeterlidir. Sünnet olanı zevâlden gün batımına kadar geçen vakittir. Akşam vakti girince yola çıkıp, akşam ve yatsı namazını *cem-i te'hir*le yani birleştirerek Müzdelife hudûdu içerisinde kılmak esastır.

1423 ١٠– وعن نافع قال: [كَان ابنُ عمر رضى اللّهُ عَنْهُمَا يُصَلى الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ وَالصُّبْحَ بِمَنًى ثُمَّ يَغْدُو إذَا طَلَعَت الشَّمْسُ إلى عَرَفَةَ] أخرجه مالك.

10. **(1423)**- *Nâfi* anlatıyor: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) öğleyi, ikindiyi, akşamı, yatsıyı ve sabahı Minâ'da kılar, sonra güneş doğunca Arafat'a hareket ederdi."* [Muvatta, Hacc 195, (1, 400).]

AÇIKLAMA:

Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in kıldığı bu namazlar -sabah hâriç- terviye gününün namazlarıdır. Çünkü o, terviye günü denen Zilhicce'nin sekizinde, güneş doğduktan sonra, öğleyi Mina'da kılacak şekilde Mekke'den ihramlı olarak yola çıkardı. Geceyi geçirmek üzere Mina'ya geldikten sonra öğle, ikindi, akşam, yatsı ve ertesi günün yâni 9 Zilhicce'nin -ki arefe günüdür- sabah namazını da orada kılıp, sonra da Arafat'a müteveccihen yola çıkardı. Müteakip hadîste göreceğimiz üzere, bu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünneti idi.

1424 ١١– وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [صَلّى بِنَا رسولُ اللّه

ﷺ بِمِنًى الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ وَالْفَجْرَ؛ ثُمَّ غَدَا إلى عَرَفَاتَ].
أخرجه أبو داود والترمذى.

11. (1424)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), terviye günü, Mina'da bize öğleyi, ikindiyi, akşamı, yatsıyı ve ertesi günü (Zilhicce'nin dokuzu) sabahı kıldırır, sonra Arafat'a hareket ederdi.* [Tirmizî, Hacc 50, (879).]

1425 ١٢- وعن أبى داود: [صَلَّى الظُّهْرَ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ وَالْفَجْرَ يَوْمَ عَرَفَةَ بِمِنًى].

12. (1425)- *Ebu Dâvud*'da yine *İbnu Abbâs: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), terviye günü öğleyi, Arefe günü de sabahı Mina'da kıldırdı" demiştir".* [Ebu Dâvud, Hacc 59 , (1911).]

1426 ١٣- وعن عروة بن مُضَرِّس الطائى رضى اللّه عنه قال: [أَتَيْتُ رسولَ اللّه ﷺ بِالْمُزْدَلَفَةِ حِينَ أَقَامَ الصَّلاَةَ. فَقُلْتُ يَارَسُولَ اللّه: إِنِّى جِئْتُ مِنْ جَبَلَىْ طَيِّءٍ أَكْلَلْتُ رَاحِلَتِى وَأَتْعَبْتُ نَفْسِى، وَاللّهِ يَارَسُولَ اللّهِ مَا تَرَكْتُ مِنْ جَبَلٍ إِلاَّ وَقَفْتُ عَلَيْهِ فَهَلْ لِى مِنْ حَجٍّ؟ فَقَالَ رسولُ اللّه ﷺ: مَنْ صَلَّى مَعَنَا صَلاَتَنَا هٰذِهِ هَاهُنَا ثُمَّ أَقَامَ مَعَنَا وَقَدْ وَقَفَ قَبْلَ ذٰلِكَ بِعَرَفَةَ لَيْلاً أَوْنَهَاراً فَقَدْ تَمَّ حَجُّهُ وَقَضَى تَفَثَهُ]. أخرجه أصحاب السنن.

13. (1426)- *Urve İbnu Mudarrıs et-Tâî* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Müzdelife'de namazı kıldığı zaman geldim.*

"Ey Allah'ın Resûlü dedim, ben Tayy dağlarından geliyorum. Hayvanım da kendim de yorgunum ve bitkin düştük. Allah'a kasem olsun, ey Allah'ın Resûlü, gelirken geçtiğim her dağın başında mutlaka durdum. Benim için hacc imkânı var mı?"

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu cevabı verdi:

"Bizimle birlikte şu namazı burada kılıp, bizimle kalan, bundan önce de Arafat'da geceleyin veya gündüzleyin kalmış olan, artık haccını tamamla-

mış, haramlardan kurtulmuş olur". [Tirmizî, Hacc 57, (891); Ebu Dâvud, Menâsik 69, (1950); Nesâî, Hacc 211, (5, 263); İbnu Mâce, Menâsik 57, (3016).]

AÇIKLAMA:

1- Rivâyette "*Tayy Dağları*" diye yaptığımız tercümenin asla sâdık şekli "İki Tayy dağı" dır. Bu dağlardan biri *Selmâ Dağı*, diğeri *Ecâ Dağı*'dır.

2- Bazı rivâyetlerde *Müzdelife* yerine *Cem*' denir. *Cem*'le de Müzdelife kastedilir.

3- "**Bizimle birlikte şu namazı...**" tabirinde kastedilen namaz, Müzdelife'deki sabah namazıdır. "**Bizimle birlikte şu namazı burada kılan...**" cümlesinin zâhirine göre, haccın sahih olması için, *Müzdelife vakfesi* şarttır. Nitekim bâzı büyük âlimler buna hükmetmiştir: *Alkame, Şa'bî* ve *Nehâî* gibi. Bunlara göre Müzdelife vakfesini kaçıran kimse o yıl haccı kaçırmış demektir, ihramını umreye çevirir. *Ebu Abdirrahmân, eş-Şâfiî, İbnu Hüzeyme ve İbnu Cerîr et-Taberî* de aynı şekilde hükmederler. Bunlar ayrıca: فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ "**Meş'ari'l-Haram'ın yanında Allah'ı zikredin"** (Bakara 198) âyetini de delil getirirler. "*Buradaki emr vücûb ifâde eder, terki hiçbir sûrette câiz değildir*" derler. Ancak ulemânın ekserisi -ki *Ebu Hanîfe* de bu görüştedir- Müzdelife'de geceleyemeyen, orada vakfe yapmayı kaçıran kimse, kurban keserek menâsikteki eksikliği telâfi eder" diye hükmetmiştir.

4- Arafât vakfesiyle ilgili olarak geçen "**...Arafat'da geceleyin veya gündüzleyin kalmış olan...**" tâbirine gelince: *Ahmed İbnu Hanbel* gece ve gündüz kelimelerinin mutlak gelmiş olmalarını esâs alır ve vakfe için "zevalden sonra" şartını kabûl etmez, "Arafe günü fecrin doğmasından bayram günü fecrin doğmasına kadarki zamana kadar" der. Şu halde ona göre bu zaman içinde bir müddet için Arafat'ta bulunan kimse, vakfe şartını yerine getirir. Bu meselede *İmâm Mâlik*'in ashabı bir başka yorum ileri sürmüştür. Onlara göre, vakfelerde "gündüz" geceye tâbidir. Böyle olunca, arefe günü güneş batıncaya kadar Arafat'ta hazır bulunmayan, o yıl haccı kaçırır, gelecek yıl haccı yenilemesi gerekir. Ancak cumhûr, hem Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ve hem de *Hulefâ-i Râşidîn*'in ittifakla aynı olan tatbikâtım esas alarak, hadîsteki "gündüz" kelimesini "zevâlden sonra" diye te'vil etmiştir. Onlar hep öğleden sonra vakfe yapmışlardır. Öyle ise, Arafât'ta sadece öğleden evvel bulunmak vakfe için muteber değildir.

5- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın son hükmüne gelince: Yani *"Vakfe'yi yerine getirenin haccını tamamlamış olacağı"* hükmü... Bu da açıklama gerektiren bir noktadır. Zîra, haccın menâsiki henüz bitmiş değildir.

Hattâbî der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu sözüyle *haccın büyük kısmını* kastetmiştir. Yani "Haccın büyük kısmı bitti" demektir. *Büyük kısmından murad vakfelerdir.* Çünkü, (bunlar vakitle kayıtlı,vakit de dar olduğu için) kaçırılmasından korku duyulur. Haccın ikinci rüknü olan *ziyâret tavafını* kaçırmaktan korkulmaz. Aynı mânâda olmak üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): اَلْحَجُّ عَرَفَةٌ **"Hacc Arafat(ta vakfe)dir"** buyurmuştur, yani burada da "Hacc'ın büyük kısmı Arafat vakfesidir.

6- En sonda **"...haramlardan kurtulmuş olur"** şeklinde tercüme ettiğimiz cümledeki *haramların* aslî kelimesi *tefes*dir. *Tefes,* lügat olarak kir, pislik demektir, ancak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bununla, ihramlının ihramdan çıktığı zaman yapması helâl olan şeylerin tamamını kastetmiştir: Saç traşı, etek traşı, tırnak kesmek gibi, kurban ve şeytan taşlama gibi, ihramdan çıkılınca yapılan, geri kalan menâsik de tefese dahildir.

7- Arefe günü güneş batıncaya kadar Arafat'ta bulunmayan kimseye -yukarıda kaydedildiği üzere- *Mâlikîler* "haccın yenilenmesi"ne hükmederken, Hasan-ı Basrî: "Haccı tamdır. Kurban (dem) keser" demiştir. Fukahânın ekseriyeti: "Arefe günü, güneş batmazdan önce, Arafat'tan ayrılanın haccı tamdır, ancak kurban (dem) kesmesi gerekir" diye hükmetmiştir, *Atâ, Sevrî, Ebû Hanîfe* ve ashabı, *İmam Şâfiî* ve *Ahmed İbnu Hanbel* bu görüştedirler. *İmam Mâlik* ve *İmam Şâfiî* (rahimehumullah)'nin: "Arafat'dan güneş batmadan ayrılıp, sonra tekrar oraya dönmesi birşey gerektirmez" demişlerdir. *Ebû Hânife* ve *ashabı* ise: "Güneş battıktan sonra dönüp vakfe yapmış ise, ondan kurban (dem) düşmez" demişlerdir.

1427 ١٤ – وعن عبد الرحمن بن يَعْمُر الدِّيلى رضى اللّه عنه. [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ أَمَرَ مُنَادِيَهُ وَهُوَ بِعَرَفَةَ أَنْ يُنَادِىَ: الْحَجُّ عَرَفَةُ، مَنْ جَاءَ لَيْلَةَ جَمْعٍ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ فَقَدْ أَدْرَكَ الحَجَّ. أَيَّامُ مِنًى ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ: فَمَنْ تَعَجَّلَ فِى يَوْمَيْنِ فَلاَ إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلاَ إِثْمَ عَلَيْهِ]. أخرجه أصحاب السنن.

14. **(1427)**- *Abdurrahmân İbnu Ya'mur ed-Dîlî* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Arafat'da iken, münâdisine (dellâlına) şöyle nidâ edip duyurmasını emretti:* **"Hacc Arafat'tır, kim Cem (Müzdelife) gecesi fecrin doğmasından önce (vakfeye) yetişirse, haccı idrak etmiş demektir. Eyyâm-ı Minâ üç gündür. Kim ilk iki günde acele davranırsa, herhangi bir günah terettüp etmediği gibi, te'hir edene de bir günah terettüp etmez".**[Tirmizî, Hacc 57, (889); Ebû Dâvud, Menâsik 69, (1949); Nesâî, Hacc 211, (5, 264); İbnu Mâce, Menâsik 37, (3015).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın haccı *Arafat* olarak tarif etmesinin mânasını önceki hadîste açıkladık.

2- Hadîste geçen **"Cem gecesi, fecrin doğmasından önce (vakfeye) yetişirse..."** ifâdesiyle Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)', "Arafat vakfesi, arefe günü güneşin batmasıyla sona erer" diyenlere veya bu zanna düşecek olanlara ve hatta "fecirden sonra güneşin doğmasına kadar devam eder" diyenlere nebevî bir cevap ve açıklama olmaktadır. Şu halde, arefe gününden bayram sabahına kadar Arafat'a yetişebilen *vakfe*sini yerine getirmiş olmaktadır. *Vakfe*'yi kaçırmayan kimse vakfelerden önce cinsî temasta da bulunmamışsa, onun "Haccım fesada mı uğradı?"veya "fesada uğrayacak mı?" diye endişesi yersizdir. Geri kalan menâsik, hem zamanla kayıtlı değil, hem de fevti hâlinde kefâretle telâfi edilecek mahiyette şeylerdir, haccın yenilenmesini gerektirmez.

Yeri gelmişken bir kere daha belirtelim ki, vakfeyi herhangi bir sebeple kaçıran kimse, müteâkip sene haccı yeniler, ancak o zamana kadar ihramda kalması gerekmez. Onun, haccını umreye çevirerek ihramdan çıkması vacib olur. İhramı gelecek yıla kadar uzatması haram olur. Ulemâ bu hususta icma eder.

3- **"Eyyâmu Mina üç gündür"** tâbiriyle Mina'da kalınan günler kastedilir. Bunlar Eyyâmi'l-Ma'dudât, *Eyyâmu't-Teşrîk* ve *Eyyâmu Remyi'l-Cimâr* da denir. Bunlar, yevm-i nahr'dan sonraki üç gündür, *yevm-i nahr* denilen bayramın birinci günü buraya girmez, çünkü ulemâ, nahrın ikinci günü, Mina'dan hareket etmenin câiz olmayacağı hususunda icma etmiştir. Yevm-i nahr, bu üçe dahil olsaydı, ikinci gün dileyenin hareket etmesi câiz olurdu.[57]

57) Bu günler mevzuunda ulemâ ihtilaf eder:

1- Umûmiyetle *eyyâm-ı teşrîk* deyince yevm-i nahr'ı (10 Zilhicce) takip eden ilk üç gün kastedilir: 11, 12, 13 Zilhicce günleri.

2) *Eyyâmu Ma'dudat* ile de yevm-i nahr ve ondan sonraki iki gün kastedildiğini söyleyenler de olmuştur, yani Zilhicce'nin 10, 11, 12'nci günleri.

4- **"Kim ilk iki günde acele davranırsa..."** demek, "Mina'yı terketme husûsunda acele davranırsa..." demektir. "İki gün"den maksad da teşrîk günlerinin son ikisinde demektir. Yani Zilhicce'nin 12'nci günü güneş batmazdan evvel yola çıkmaktır. Bu zaman içerisinde hareket edemeyen üçüncü güne kalarak, şeytan taşlamaya devam eder.

"Acele etmek"ten, ikinci günü akşam vakti girmeden Mina hududunu terketmek anlaşılmıştır. Bu vakit içerisinde terkedemeyen, üçüncü günü de Mina'da geçirmesi gerekir.

Sünnet'e uygun olan, acele etmek ve üçüncü güne kalmamaktır.

5- Ayet-i kerimede: فَمَنْ تَعَجَّلَ فِى يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ **"Kim iki günde (Mina'dan dönmek için) acele ederse üstüne günah yoktur. Kim de geri kalırsa ona da günah yoktur"** (Bakara 203) buyurulması câhiliye devrinde hâkim bir yanlış düşünceyi yıkmak gâyesini güder. Tefsirlerde belirtildiği üzere câhiliye insanları iki gruptu: Bir kısmı, Mina'dan ayrılma husûsunda acele davrananı günahkâr addederdi, diğer kısmı da te'hîr edeni günahkâr addederdi. Âyet-i kerîme, bu husûsta ruhsat va'zederek, dileyene acele etmesini, dileyene te'hir etmesini, bu hususta hiç kimsenin günahkâr olmayacağını belirtmiştir.

1428 ١٥- وعن على رضى اللّه عنه قال: [وَقَفَ رسولُ اللّه ﷺ عَلَى قُزَحَ فَقَالَ: هٰذَا قُزَحُ وَهُوَ الْمَوْقِفُ، وَجَمْعٌ كُلُّهُ مَوْقِفٌ وَنَحَرْتُ هَاهُنَا، وَمِنًى كُلُّهَا مَنْحَرٌ فَانْحَرُوا فِى رِحَالِكُمْ]. أخرجه أبو داود.

15. (1428)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kuzah'ta vakfe yaptı ve:* **"Burası Kuzah'tır, vakfe mahallidir, Cem'in (Müzdelife'nin) tamamı vakfe mahallidir. Ben burada kurban kestim. Mina'nın her yanı kesim yeridir. Kurbanlarınızı evlerinizde kesin"** *buyurdu.*" [Ebu Dâvud, Menâsik 65, (1935).]

AÇIKLAMA:

1- *Kuzah, Müzdelife*'de imama mahsus vakfe yerinin adıdır. Cahiliye devrinde Kureyşliler buraya ateş yakarlarmış. Ayrıca Kureyşliler, Arafat'a çıkmadıkları için, burayı kendilerine has vakfe yeri olarak seçmişlerdi.

2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu rivayette, *Müzdelife*'nin tamamını "*vakfe yeri*" olarak tavsif etmiştir. Ancak şârihler, başka rivâyetleri gözönüne alarak: "*Muhassır vâdisi hariç*" derler.

3- Bu hadîste, *Mina*'nın her tarafında kurban kesmenin meşru olduğu belirtilmektedir. Ulemâ bunda ittifak eder. Ancak şârihler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kestiği yerde kesmenin efdal olacağını belirtirler. Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm), *Mina Mescidi*'ni takib eden Birinci Cemre'nin (şeytan taşlama yeri) yanında kurbanını kesmiştir.

1429 ١٦- وعن مالك أنه بلغه أن رسولَ اللّه ﷺ قال: [عَرَفَةُ كُلُّهَا مَوْقِفٌ وَارْتَفِعُوا عَنْ بَطْنِ عُرَنَةَ. وَالْمُزْدَلِفَةُ كُلُّهَا مَوْقِفٌ وَارْتَفِعُوا عَنْ بَطْنِ مُحَسِّرٍ].

16. **(1429)**- *İmam Mâlik* (rahimehumullah)'e ulaştığına göre, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur:* **"Arafat'ın tamamı vakfe yeridir. Urene vâdisinden çıkın (vakfe yeri değildir). Müzdelife'nin tamamı vakfe yeridir, Muhassır vadisinden çıkın (vakfe yeri değildir)".** [Muvatta, Hacc 166 (1, 388); Müslim, Hacc 149.]

AÇIKLAMA:

Urene Vâdisi, Mina ile Arafat arasında bir yer adıdır. Burası vakfe yeri değildir, vakfe için orada bulunulmaması gerekir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadîslerinde, vakfe bölgelerinin hududunda yer almalarına rağmen vakfe yapılmayacak yerlere dikkat çekiyor. Bunlardan biri *Müzdelife*'deki *Muhassır* vâdisi, diğeri de *Arafat*'taki *Urene* vâdisidir.

İKİNCİ FASIL
İFÂZA HAKKINDADIR

1430 ١- عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [دَفَعَ رسولُ الله ﷺ مِنْ عَرَفَةَ فَسَمِعَ وَرَاءَهُ زَجْراً شَدِيداً وَضَرْباً لِلإبِلِ فَأَشَارَ إلَيْهِمْ بِسَوْطِهِ. فَقَالَ: أيُّهَا النَّاسُ عَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ فَإنَّ الْبِرَّ لَيْسَ بِالإيضَاعِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

«الإيضاع» الإسراع.

İfâza, hacıların Arafat vakfesinden sonra, kitle halinde Müzdelife'ye sökün etmeleridir. Keza Müzdelife'den de Mina'ya olan söküne ifâza denmiştir. Bu kelimeyi 1416 numaralı hadîsle îzâh ettik.

1. **(1430)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Arafat'tan yola çıkmıştı, arkasında birisinin (koşturmak için) devesine şiddetle bağırıp, vurduğunu işitti. Bunun üzerine kamçısıyla (etrafındakilere kulak verin diye) işaret edip, şöyle buyurdu:*

"Sâkin olun. (Allah'ı razı edecek iyi davranış ve) birr acelede değildir." [Buhârî, Hacc 94, Müslim, Hacc 268, (1282), 282, (1286); Ebu Dâvud, Menâsik 64, (1920); Nesâî, Hacc 204, (5, 257-258).]

AÇIKLAMA:

Hacc menâsiki, bâzı noktalarda gerçekten dikkat ve sükûnet gerektiriyor. Bunlardan biri, Arafat'ta *ifâza* ânıdır. Yüzbinlerce hacı kâfilesi, bir anda muayyen ve mahdut yollarla aynı hedefe sökün ediyor. Keza şeytan taşlama anlarında da aynı kalabalık muayyen vakitlerde belli noktalara izdiham yapıyor. Böyle anlarda sükûnetin ehemmiyeti açıktır. Gerek Arafat çıkışında ve gerekse *Cemrelerde* çok sık panik ve telaş sebebiyle nice insanların ezilerek öldüğüne şâhid olunur. Bu vak'alar gözönüne alınınca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hacc me-

nâsikinin bilhassa *ifâza* safhasında sükûnet tavsiye edip **"Telaşta Allah'ın rızası yok!"** mânâsında ihtarda bulunması cidden mânidârdır, günümüzün şartlarına uygun mu'cizâne bir mesajdır. *İfâza*'dan sonra, yâni yola çıkıldığı zaman hızlı yürünebileceği 1432 numaralı hadîste görülecektir.

1431 ٢ – وعن أسامة بن زيد رضى اللّه عنهما قال: [دَفَعَ رسولُ اللّه ﷺ مِنْ عَرَفَةَ حِينَ وَقَعَتِ الشَّمْسُ حَتَّى إذَا كَانَ بِالشِّعْبِ نَزَلَ فَبَالَ ثُمَّ تَوَضَّأَ وَلَمْ يُسْبِغِ الْوُضُوءَ. فَقُلْتُ الصَّلاَةَ يَارسولَ اللّهِ؟ فَقَالَ: الصَّلاَةُ أمَامَكَ. فَرَكِبَ فَلَمَّا جَاءَ الْمُزْدَلِفَةَ نَزَلَ فَتَوَضَّأَ فَأَسْبَغَ الْوُضُوءَ ثُمَّ أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَصَلَّى الْمَغْرِبَ ثُمَّ أنَاخَ كُلُّ إنْسَانٍ بَعِيرَهُ. ثُمَّ أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَصَلَّى الْعِشَاءَ وَلَمْ يُصَلِّ بَيْنَهُمَا شَيْئاً]

أخرجه الستة إلا الترمذى.

2. **(1431)**- *Usâme İbnu Zeyd* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) güneş battığı zaman Arafat'tan (ifâza yaparak) yola çıktı. Dağ geçidine geldiği zaman deveden inip bevl etti. Sonra abdest aldı. Abdesti bol su kullanarak değil, hafifçe aldı. Ben:*

"Namaz mı kılacağız ey Allah'ın Resûlü?" diye sordum.

"Hayır, namaz önümüzde!" *dedi ve devesine bindi. Müzdelife'ye gelince hayvandan indi ve yeniden abdest aldı. Bu sefer bol su kullandı. Sonra namaz başladı. Akşam namazını kıldı. Sonra herkes devesini ıhdı. Yine namaza başlandı. Bu sefer de yatsıyı kıldı. İkisi arasında başka bir namaz kılmadı."* [Buhârî, Vudû 6, 35, Hacc 93, 95; Müslim, Hacc 266, (1280); Muvatta, Hacc 197, (1, 400-401); Ebu Dâvud, Menâsik 64, (1925); Nesâî, Mevâkît 56 (1, 292), Hacc 206, (5, 259).]

AÇIKLAMA:

1- Burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Veda Haccı'ndan bir iki nokta aydınlatılmaktadır. Vakfe'den Arafat'ın terkine *ifâza* dendiğine göre, bu ayrılış ifâzadır.

2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yolda küçük abdest bozuyor ve arkadan hafifçe bir abdest alıyor. Hafif abdestten murad az su ile abdest almaktır. Abdest uzuvlarını birer veya ikişer sefer yıkamak, ovalama, delk gibi hususları asgariye indirmek sûretiyle alınan abdest "hafîf"tir. Üçer sefer yıkayarak ovalama, hilalleme gibi âdaba riâyet edip, her uzvu üçer sefer yıkamak *isbâğ*'dır, yâni "tam abdest". Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sefer sırasında zaman zaman abdest uzuvlarını birer veya ikişer sefer yıkayarak "hafif abdest" aldığı da vâkidir, muteber rivâyetler bunu tevsîk eder. Sadedinde olduğumuz rivâyet mezkur abdestin "hafif" olduğunu belirtir ise de uzuvları kaçar sefer yıkadığını belirtmez.

3- Bu rivâyet Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hep abdestli olduğuna, namaz kılmak maksadı olmaksızın da abdest almanın meşru bulunduğuna, bunun *israf* sayılmayacağına, müstehab olduğuna delildir. Arapça'da vü'dû (abdest) kelimesinin herhangi bir yıkamak mânâsına gelmesi hasebiyle, rivâyette geçen *vü'dû*'nun namaz abdesti değil, istinca yıkaması veya istincadan sonra ellerin yıkanması olabileceği hatıra gelebilir. Ancak, hadîsin başka vecihlerindeki tasrîhattan başka, bizzat bu vechinde "namaz mı kılacağız?" diye sorulmuş olması bu ihtimali bertaraf eder.

4- Yol, vakit darlığı, su kıtlığı gibi durumlarda abdesti hafif tutmanın, müsaid durumlarda ise *isbâğ* yapmanın yani bol su ile bütün âdabına riayet ederek abdest almanın müstehab olduğu görülmektedir.

5- Rivâyet *Arafat* ile *Müzdelife* arasında, ihtiyaç halinde durulabileceğini, kaza-i hâcet yapılabileceğini göstermektedir. Bu iki *mevkıf* arasını fâsılasız geçmek diye bir nüsük yoktur.

1432 ٣- وفى رواية أخرى عن عُروة قال: [سُئِلَ أُسَامَةُ رضى اللّٰه عنهُ، كَيْفَ كَانَ رسولُ اللّٰه ﷺ يسِيرُ فِى حَجَّةِ الْوَدَاعِ حِينَ دَفَعَ؟ فقَالَ: كَانَ يَسِيرُ الْعَنَقَ فَإِذَا وَجَدَ فَجْوَةً نَصَّ].

قَال هشام: «النَّصُّ» فوق العَنَقِ.

3. **(1432)**- *Urve*'den yapılan bir rivâyet şöyledir: "*Hz. Usâme* (radıyallahu anh)'ye:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Veda Haccı'ndan,ifâzadan (Arafat'tan ayrıldıktan) sonra yolculuğu nasıl yaptı?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi:

"Hızlı yürürdü. Ancak yolda bir düzlüğe rastlarsa daha hızlı yürürdü". [Buhârî, Hacc 92, Cihâd 136, Megâzî 77; Müslim, Hacc 282, (1286); Muvatta, Hacc 176, (1, 392); Ebu Dâvud, Menâsik 64, (1923); Nesâî, Hacc 205, (5, 259).]

AÇIKLAMA:

1- Ashab (radıyallahu anhümâ)'ın, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le ilgili en küçük teferruata bile kıymet verdiklerini görmede bu hadîs mânidârdır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in nasıl yol aldığı merak edilmiş, sorulmuş ve de alınan cevap rivâyet edilmiştir.

2- Şu halde ifâzadan sonra, yolda hızlı yürümek esastır. Zira, Usâme'nin açıklaması, devenin normalde hızlı yürüdüğünü, müsâit düzlükler olunca, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in deveyi daha da hızlandırdığını göstermektedir.

Hemen şunu da belirtelim: Bu bâbın ilk hadîsinde (1430 hadîs) ***İbnu Abbâs*** (radıyallahu anhümâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ***sür'at değil sükûnet tavsiye ettiğini*** belirtmekte, hatta hadîsin bazı vecihlerinde, "***Müzdelife'ye gelinceye kadar devesinin ön ayağını kaldırdığını (hızlandığını) görmedim***" denmektedir. Bu iki rivâyet arasında şârihler tezad görmezler. Sükûnet tavsiyesi ve sür'atten men etme durumu izdihâmlı yerlere hamledilmiştir. ***İbnu Hacer, İbnu Abbâs***'a ait rivâyetin de kaynağının Hz. Usâme olduğunu, İbnu Abbâs'ın hadîsi ondan alarak rivâyet ettiğini delilleriyle gösterir.

1433 ٤- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [أَنَا مِمَّنْ قَدَّمَ النَّبِىُّ ﷺ
لَيْلَةَ الْمُزْدَلِفَةِ فِى ضَعَفَةِ أَهْلِهِ]. أخرجه الخمسة.

4. **(1433)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ): "Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Müzdelife gecesinde, ailesinden, erkenden taşlamaya gönderdiği zayıflar grubu arasında idim" demiştir." [Buhârî, Hacc 98; Müslim, Hacc 300, (1293); Tirmizî, Hacc 58, (892, 893); Ebu Dâvud, Menâsik 66, (1939, 1940); Nesâî, Hacc 208, (5, 261, 271, 272); İbnu Mâce, Menâsik 62, (3025).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, Müzdelife'de vakfe yapılırken, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın âilesinden zayıfları yani kadın ve çocukları *Mina*'ya müteveccihen daha erken yola çıkardığını ifade etmektedir. İbnü Abbâs (radıyallahu anhümâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatında 7-8 yaşlarında bir çocuk olması haysiyetiyle, *Veda Haccı* sırasında *"zayıflar"* arasında mütâla'a edilmesi tabiîdir. Hadîsin bazı vecihlerinde ağırlıkların, yani eşyaların da önceden gönderilenler arasında yer aldığı belirtilir.

2- Zayıfları geceleyin, önden göndermeyle ilgili ashabın tatbikatına ait rivâyetler de mevcuttur. Fukahâdan bunun câiz olduğuna itiraz eden olmamıştır. Ancak, bu cevaz "zayıfların dışına da çıkar mı?", "gecenin hangi saatinde çıkılabilir?" gibi sorulara farklı cevaplar verilmiştir.

★ *Alkâme, Neha'î* ve *Şa'bî* hazretleri: *Müzdelife*'de gecelemeyenin haccı fevt olur (batıl olur) demişlerdir.

★ *Atâ, Zührî, Katâde, Şâfiî, İshâk, Kûfîler:* "*Müzdelife*'de gecelemeyene dem (kurban) gerekir" demişlerdir. Bunlara göre: "Gecelemiş olmak için gecenin yarısından evvel Müzdelife terkedilmemelidir".

★ *İmâm Mâlik:* "*İçinden mola vermeden geçmesi halinde dem gerekir, Müzdelife'ye inmişse, ne zaman terkederse terketsin vakfe tamamdır, hiçbir ceza gerekmez*" demiştir.

3- Hâdise ile ilgili bir başka rivâyet mevzuya aydınlık getirecektir: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), amcası Abbâs'a, Müzdelife vakfesi yapıldığı gece şunu söyledi:* **"Zayıflarımız ve kadınlarımızı götür, sabah namazını Mina'da kılsınlar. İnsanların sökün etmelerinden (ifâza) önce taşlarını atsınlar."**

Yaşlanıp güçsüzleşince *Atâ*'nın da böyle yaptığı rivâyet edilir. Keza *Abdullah İbni Ömer*'in, *Esmâ Bintu Ebî Bekr*'in bunu tatbik ettikleri belirtilir. *Buhârî*'nin *Esmâ* (radıyallahu anhâ) ile alâkalı rivâyetinde, *Esmâ*'nın karanlıkta taşlamayı yapıp döndükten sonra, menzilinde sabah namazını kıldığı ayrıca tasrih edilir. Bundan hareketle bir kısım ulemâ, zayıfların ve onlara refâkat eden kimselerin önce şeytan taşlaması yapabileceğine hükmetmiştir.

Fakat *Hanefîler:* "*Büyük şeytana güneş doğmadan taş atılamaz*" demişlerdir. Ancak güneşin doğmasından güneş doğmazdan önce olmakla beraber, fec-

rin doğmasından sonra ise câiz olacağını, fecirden de önce taşlayanın bunu yenilemesi gerekeceği hükme bağlanmıştır.

Taşlama ile ilgili teferruat 1442-1449 numaralı hadîslerde gelecek.

1434 ٥- وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [اسْتَأْذَنَتْ سَوْدَةُ رضى اللّه عَنْهَا رسولَ اللّهِ ﷺ أنْ تَفِيضَ مِنْ جَمْعٍ بِلَيْلٍ، وَكَانَتِ امْرَأَةً ضَخْمَةً ثَبِطَةً فَأذِنَ لَهَا. قَالَتْ عَائِشَةُ رضى اللّه عَنْهَا: لَيْتَنِى كُنْتُ اسْتَأْذَنْتُهُ كَمَا اسْتَأْذَنَتْهُ. وَكَانَتْ عَائِشَةُ لاَ تُفِيضُ إلاَّ مَعَ الإمَامِ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

«ثَبِطَةً» أى بَطِيئة.

5. **(1434)**- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Sevde (radıyallahu anhâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan Müzdelife'den geceleyin ifâza yapmak için izin istedi. Sevde iri, ağır yürüyen bir kadındı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona izin verdi".*

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ): "Keşke ben de onun gibi izin istemiş olsaydım" diye hayıflanırdı. (Vaktiyle izin almamış olduğu için) O, hep imamla birlikte ifâza'da bulunurdu." [Buhârı, Hacc 98; Müslim, Hacc 293-296, (1290); Nesâî, Hacc 209, (5, 262), 214, (5, 266).]

AÇIKLAMA:

Rivâyetin Müslim'de gelen bazı vecihleri Hz. Sevde (radıyallahu anhâ)'nin, Mina'ya izdiham olmadan dönmek maksadıyla izin istediği tasrîh edilir. Keza, Hz. *Aişe* de izdihamdan önce Mina'ya varıp namazını kılamamış olduğu için pişmanlık duymuştur.

Bu vesile ile şunu belirtelim ki, cahiliye devrinde Araplar, Müzdelife vakfesini güneş doğuncaya kadar devam ettirirlerdi. *"Güneş doğduğu zaman hacılar, tepelerin üzerinde vakfede olurdu, öyle ki (uzaktan bakınca) dağların başında sarık manzarasını arzederlerdi, tıpkı insanların başındaki sarık gibi"* diye tasvir edilir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu meselede müşriklere muhalefet va'zetmiş, sabah vaktinin girmesinden sonra ortalık aydınlanmaya başlayınca, güneş daha doğmadan Mina'ya müteveccihen ifâza'ya (sökün etmeye) müsâade etmiştir.

1435 ٦- وعنها رضى الله عنها قالت: [أرْسَلَ رسولُ الله ﷺ بِأُمِّ سَلَمَةَ لَيْلَةَ النَّحْرِ. فَرَمَتِ الْجَمْرَةَ قَبْلَ الْفَجْرِ ثُمَّ مَضَتْ فَأَفَاضَتْ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

6. **(1435)**- Yine *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ümmü Seleme'yi kurban gecesi (Mina'ya) gönderdi. Ümmü Seleme, daha şafak sökmeden şeytan taşlamasını yaptı. Sonra gidip ifâza (tavafını) yaptı.''* [Ebu Dâvud, Menâsik 66, (1942); Nesâî, Hacc 223, (5, 272).]

AÇIKLAMA:

1- İfâza tavafı, daha önce açıklandığı üzere tavâf-ı ziyârettir. Yani haccın farz olan ikinci rüknü, ifâza tavafından sonra tekrar Mina'ya dönecek ve geri kalan menâsiki tamamlayacaktır. Hattâ Ebu Dâvud'un rivâyetinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraber olma nöbeti o gün *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) validemizde olduğu (için, bu menâsikin icrasında) isti'câl gösterdiği belirtilmiştir.

2- Zayıflara ve husûsen kadınlara tanınan bu isti'câl (acele davranma) ruhsatının bir hikmeti de şu olabilir: Kadınlar için, bu menasikin icrasında bir saat öncelik ehemmiyetlidir. Çünkü, hayız olma halinde farz olan ifâza tavafını yapamaz. Umumiyetle muntazam periyodlarla gelen hayız nöbetini bilen kadınlar, bir iki saatlik isti'cal ile temizlik devresi içerisinde *ifâza tavafını* da yaparak, bir haftalık bekleme müddetini kurtarabilirler.

1436 ٧- وعن فاطمة بنت المنذر قالت: [كَانَتْ أَسْمَاءُ بِنْتُ أَبِي بَكْرٍ تَأْمُرُ الَّذِي يُصَلِّي لَهَا وَلأَصْحَابِهَا الصُّبْحَ بِالْمُزْدَلِفَةِ أَنْ يُصَلِّيَ حِينَ يَطْلُعُ الْفَجْرُ ثُمَّ تَرْكَبُ فَتَسِيرُ إِلَى مِنًى وَلاَ تَقِفُ]. أخرجه مالك.

7. **(1436)** - *Fâtıma Bintu'l-Münzir* anlatıyor: *''Esmâ Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhâ) kendisi ve beraberindekilere Müzdelife'de sabah namazı kıldırıverecek olan kimseye, şafak söktüğü zaman kıldırmasını emredip, bineğine atlar ve Mina'ya hareket eder (yolda da) durmazdı.''* [Muvatta, Hacc 175, (1, 392).]

ÜÇÜNCÜ FASIL

ARAFAT VE MÜZDELİFE'DE TELBİYE

Telbiye, ihrama giren hacının *lebbeyk allahümme lebbeyk* diye başlayan duayı, belli bir âdaba göre, yüksek sesle okumasıdır. (Teferruat için 1164 numaralı hadîse bak.)

1437 ١- عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [كَانَ أُسَامَةُ رِدْفَ رسولِ الله ﷺ مِنْ عَرَفَةَ إِلى الْمُزْدَلِفَةِ. ثُمَّ أَرْدَفَ الْفَضْلَ مِنْ مُزْدَلِفَةَ إِلى مِنًى فَكِلاَهُمَا قَالاَ: لَمْ يَزَلْ رسولُ الله ﷺ يُلَبِّى حَتّى رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ]. أخرجه الخمسة.

1. (1437)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Hz. Üsâme (radıyallahu anh) Arafat'tan Müzdelife'ye kadar Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın terkisinde idi. Sonra Müzdelife'den Mina'ya kadar da Fadl İbnu Abbâs'ı terkisine aldı. Her ikisi de: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) büyük şeytanı (Cemretu'l-Akabe) taşlayıncaya kadar telbiyeyi bırakmadı" demiştir"*. [Buhârî, Hacc 86, Cihâd 126; Müslim, Hacc 266, (1281); Tirmizî, Hacc 78, (918); Ebu Dâvud, Menâsik 28, (1815); Nesâî, Hacc 216, (5, 268), 229. (Buhârî'de gösterilen bablarda rivâyet mânâ yönüyle mevcuttur, lâfzan değil).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, ihramın giyilme anından itibâren yüksek sesle söylenmeye başlayan ve haccın alemi durumunda olan telbiyenin ne zaman sona ereceğini belirlemektedir: Büyük şeytan diye bilinen Cemretü'l-Akabe'ye taş atıncaya kadar, yani bayramın birinci günü sabahına kadar devam etmektedir.

Büyük şeytana ilk taşın atılmasıyla mı, yoksa hepsinin atılmasıyla mı telbiye kesilmeli? sorusuna farklı cevap verilmiştir. Cumhur "ilk taşlama ile kesilmesi gerekir" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel ve bâzı Şâfiîler "ikinciye kadar devam eder" demiştir.

Nevevî, bu konuda cumhûrun, *Müslim*'de tahric edilmiş olan, لَمْ يَزَلْ يُلَبِّي حَتَّى بَلَغَ الْجَمْرَةَ "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Cemretu'l-Akabe'ye (Büyük Şeytan) varıncaya kadar telbiye getirdi" hadisini esas alarak: "*Bayram sabahı Büyük Şeytan'a taş atmaya başlayıncaya kadar telbiye devam eder*" dediğini belirtir. *İmam Şâfiî, Sevrî, Ebû Hanîfe, Ebu Sevr, Sahâbe ve Tâbiîn*'den birçok ulemâ grubu buna hükmetmiştir.

★ *Hasan Basrî:* "Arefe günü sabah namazını kılıncaya kadar telbiyeye devam edilir" demiştir.

★ *Hz. Ali, İbnu Ömer, Hz. Aişe, Mâlik, Medîne* fukahâsının cumhuru: "Arefe günü, güneşin zevâline kadar telbiye okunur, vakfeler başlayınca kesilir" demiştir.

★ Ahmed İbnu Hanbel, İshak ve bazı selef: "Büyük Şeytan taşlaması bitinceye kadar devam edilir" demiştir.

Nevevî bu bilgileri verdikten sonra der ki: "*Şâfiî*'nin ve cumhûrun delili, sadedinde olunan sahîh hadîstir. Bunun dışındakilerin muhalefette delilleri yoktur, cumhûrun bu görüşü sünnete uygundur.

Ahmed İbnu Hanbel'in dayandığı rivâyeti de cumhûr: "Ondan murad taşların atılmasına başlamaktır" diyerek iki rivâyeti te'lif etmiştir.

1438 ٢ - وعن سعيد بن جبير قال: [كُنْتُ مَعَ ابنِ عبّاسٍ بِعَرَفَةَ فَقَالَ: مَالِى لاَ أَسْمَعُ النَّاسَ يُلَبُّونَ؟ قُلْتُ: يَخَافُونَ مِنْ مُعَاوِيَةَ. فَخَرَجَ مِنْ فُسْطَاطِهِ وَهُوَ يَقُولُ: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ فَإِنَّهُمْ قَدْ تَرَكُوا السُّنَّةَ عَنْ بُغْضِ عَلِيٍّ]. أخرجه النسائي.

2. **(1438)**- *Said İbnu Cübeyr* anlatıyor: "*Ben, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) ile Arafat'ta beraberdim. Bir ara bana:*

"*Niye halkın telbiyesini işitmiyorum?*" *diye sordu, ben kendisine:*

"*Muâviye (radıyallahu anh)'den korkuyorlar!*" *dedim. Bunun üzerine:*

"*Lebbeyk Allahümme Lebbeyk, bu insanlar Ali'ye buğuzları sebebiyle sünneti terketmişler!*" *diyerek çadırından çıktı.* [Nesâî, Hacc 197 (5, 253).]

AÇIKLAMA:

Sindî der ki: "Bu rivâyetle, Arafat'ta telbiye okumak husûsunda âlimler arasındaki ihtilâfın kaynağı ve iki fırkadan hangi tarafın haklı olduğu ortaya çıkmaktadır." Ancak, rivâyetler arasındaki irtibatı değerlendirmeden acele hükme gitmen tatminkâr olmamaktadır. *İbnu Abbâs* (radıyallahu anh)'a göre telbiye Hacc'ın şiârıdır التلبية شعار الحج ve ihramdan çıkıncaya kadar devam etmelidir. İhramdan çıkma da remyü'l-cimarla (şeytan taşlamak) tahakkuk eder. Cumhur da bunu benimsiyor. Bu görüşün isabetliliğini kabul ederken, Ashab-ı Kiram (radıyallahu anhüm ecmaîn)'ı rencide etmenin hiçbir gereği yok.

Hz. Ali, Hz. Aişe, İbnu Ömer, İmam Mâlik ve Medine fukahâsının çoğunluğunun: "Telbiye, Arefe günü öğleye kadar, yani vakfelerin başlamasına kadar devam eder" dediklerini önceki rivâyette belirtmiş idik.

Şu halde, Arefe günü, öğleden sonra telbiye getirmemek *Hz. Ali*'nin zaten mezhebi olmaktadır. Mâlikî mezhebinden olan *Zürkânî*: "*Hz. Ali* ve *Hz. Aişe* gibi Resûlüllah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yakınlığı bilinen iki sahâbenin, Arefe günü öğleden itibaren telbiyeyi kesmeleri, cumhûrun amel ettiği, *Fadl-İbnu Abbâs*'ın hadîsinin -sahîh olsa dahi- amel dışı tutulması gereğine en kuvvetlî delildir" der. Bir kısım tâli meselelerde ulemâ ve Ashab arasında ihtilaf görüldüğü gibi burada da bir ihtilâf sözkonusudur. Rivâyetler değerlendirilirken hepsinin birlikte gözönüne alınması gerekir. Sadedinde olduğumuz rivâyet, siyasetle ilmi karıştıran istisnâ'î bir muhtevâ taşır ve Ashâb'a ta'nı işmâm eder. Ulemâ, "ashaba ta'nı mutazammın rivâyet, öyle olmayanla teâruz ederse mercuh olur" prensibini va'zeder. Binaenaleyh bu rivayeti tahlîl etmeden *Sindî*'nin acele hükme gitmesini ilmî bulmuyoruz. Sadece *Nesâî*'de yer almış olan rivâyetin diğerlerine muhâlefeti zâhirdir.

İbnu Hacer, Tahâvî'den yaptığı bir naklin yorumunda: "*Meşru olmadığı için değil, başka zikirlerle meşgul oldukları için vakfe yerlerinde hacıların telbiyeyi terketmiş olduklarını belirterek: "Böylece ihtilâflar da birleştirilmiş olur*" der.

1439 ٣- وعن محمد بن أبى بكر الثّقفىّ قال: [سَألْتُ أنَسَ بنَ مَالِكٍ وَنَحْنُ غَادِيَانِ مِنْ مِنًى إلى عَرَفَاتَ عَنِ التّلْبِيَةِ كَيْفَ كُنْتُمْ تَصْنَعُونَ مَعَ النَّبىِّ ﷺ؟ قَالَ: كَانَ يُلَبّى الْمُلَبّى فلاَ يُنكِرُ عليْهِ، وَيُكبِّرُ الْمُكبِّرُ فَلاَ يُنْكِرُ عَلَيْهِ.

وَيُهَلِّلُ الْمُهَلِّلُ فَلاَ يُنْكِرُ عَلَيْهِ، وَلاَ يَعِيبُ أَحَدٌ عَلَى صَاحِبِهِ].

أخرجه الثلاثة والنسائي.

3. (1439)- *Muhammed İbnu Ebî Bekr es-Sakafî* anlatıyor: "*Arafat'tan Mina'ya gelirken, beraberindeki Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anh)'e telbiyeden sorarak:*

"*Siz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile nasıl yapıyordunuz?" dedim. Bana:*

"*Dileyen telbiye getirirdi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) müdâhale etmezdi. Dileyen tekbir getirirdi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona da müdâhale etmezdi! Dileyen de tehlil getirirdi, ona da müdâhale etmezdi. Bizden kimse, (farklı zikirlerde bulunduğu için) arkadaşını ayıplamazdı*". [Buhârî, Hacc 86, İydeyn 12; Müslim, Hacc 274, (1285); Nesâî, Hacc 192, (5, 250).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, ihramlının telbiye ile birlikte başka zikirler de yapabileceğine delildir. Telbiye ile birlikte tehlil, tekbir gibi diğer zikirler de meşrû olmakla birlikte, hacc sırasında telbiye hepsinden efdâldir. İbnu Abbâs (radıyallahu anh) telbiye için "*Haccın şiârıdır*" der. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da hacc sırasında okunacak telbiyelerin ehemmiyetini belirtmiş ve şahsen *remy-i cimâr* denen şeytan taşlamasına kadar aralıksız devam etmiştir (1437. hadîs). *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ): "*Ben Hz. Ömer'le onbir kere haccettim. Ömer, remy-i cimâr'a kadar telbiyeyi bırakmazdı*" der.

Şu halde yukarıdaki hadîs, hacda tekbir veya tehlîlin, telbiyenin yerini tutacağına, telbiyenin terkedilebileceğine delil olmayıp, haccda ara sıra telbiye ile birlikte başka zikirlerin de olabileceğine bir ruhsattır, ulemâ böyle anlamıştır.

Nevevî: "Haccda telbiye, tekbirden efdaldir". der.

İÇİNDEKİLER